

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ**

Е. А. ЄРЬОМЕНКО

ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ З БОЙОВОГО ХОРТИНГУ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

*Прийнято на засіданні Президії
Громадської спілки «Національна федерація бойового хортингу України»
(Рішення Президії ГС «НФБХУ» № 9 від 15.01.2023 р.)*

Київ – 2023 р.

УДК 796.8-027.543(477)(072)
ББК 75.715(4Укр)я7
€80

Збірник схвалено до друку науково-методичною колегією Громадської спілки «Національна федерація бойового хортингу України». Затверджено рішенням Президії ГС «НФБХУ» №9 від 15.01.2023 р., протокол №8 від 15.01.2023 р.

Автор:

Єрмоєнко Едуард Анатолійович – професор кафедри правоохоронної діяльності Навчально-наукового інституту економічної безпеки та митної справи Державного податкового університету, член кафедри ЮНЕСКО превентивної освіти і соціальної політики, Заслужений працівник фізичної культури і спорту України, кандидат педагогічних наук, президент Всесвітньої федерації бойового хортингу та Національної федерації бойового хортингу України, майстер спорту України міжнародного класу, Заслужений тренер України, голова Союзу ветеранів війни і Збройних Сил України, майор десантно-штурмових військ ЗСУ, учасник бойових дій, кавалер бойових державних нагород.

Рецензенти:

Оржеховська В. М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри ЮНЕСКО превентивної освіти і соціальної політики Міністерства закордонних справ України, завідувач лабораторії превентивного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України;

Федорченко Т. Є. – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України;

Болтівець С. І. – доктор психологічних наук, професор, завідувач відділу розвитку молодіжної політики Державного інституту сімейної та молодіжної політики України.

Єрмоєнко Е. А.

€80 **Програмний матеріал з бойового хортингу для організації занять** : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС НФБХУ, 2023. – 444 с.

ISBN 978-966-437-568-6.

Програмний матеріал з бойового хортингу містить навчальні програми з викладання бойового хортингу для студентів у спортивних секціях закладів вищої освіти, учнів закладів загальної середньої освіти, дітей, які відвідують гуртки у закладах позашкільної освіти, і є основоположним програмним документом, що визначає методику викладання виду спорту бойового хортингу для студентів, всебічного виховання студентської молоді України. Основна програма з бойового хортингу і виховання його засобами в системі вищої освіти України має такі розділи: загальні положення; об'єкти виховання у системі освіти; ідеологічні основи національно-патріотичного виховання; організаційно-педагогічні основи; мета, завдання й головні напрями виховання молоді засобами бойового хортингу; інформаційне забезпечення реалізації програм; механізми реалізації програм; основні етапи та очікувані результати реалізації програм; керівництво всебічним вихованням тощо. Мета збірника також полягає у створенні науково-методологічних засад для системної і цілеспрямованої діяльності закладів освіти, органів державної влади й громадськості щодо виховання студентської молоді – громадян-патріотів Української держави, готових отримати військову та правоохоронну професію з метою захисту України та військової служби в Збройних силах України за сучасних умов.

Даний збірник методичного матеріалу адресується керівникам гуртків і секцій з бойового хортингу закладів освіти, вчителям фізичної культури та викладачам фізичного виховання, тренерам-викладачам закладів загальної середньої, дошкільної, позашкільної, вищої освіти I–IV рівнів акредитації, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, клубів фізкультурно-оздоровчого, військово-спортивного та патріотичного напрямку, дитячих та юнацьких творчих об'єднань, а також державним службовцям і громадським діячам, зацікавленим у розвитку бойового хортингу в Україні.

УДК 796.8-027.543(477)(072)
ББК 75.715(4Укр)я7

Друкується в авторській редакції.

Відповідальність за достовірність наданого для видання матеріалу несе автор.
Будь-яке відтворення тексту без згоди автора та видавництва забороняється.

ISBN 978-966-437-568-6

© Єрмоєнко Е.А., 2023
© Видавець ГС «НФБХУ», 2023

ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ ПРОГРАМИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТРЕНУВАЛЬНОЇ РОБОТИ З БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Актуальність теми. Підвищення спеціальної фізичної підготовленості спортсменів бойового хортингу за змістом своїх програм визначає цілі та завдання роботи у навчально-тренувальних групах, містить: навчальний матеріал за розділами підготовки (теоретичної, фізичної, технічної, тактичної, психологічної); засоби та методи психологічної підготовки; розподіл часу на різних етапах багаторічної підготовки спортсменів; типи тренувальних занять різної спрямованості; розподіл програмного матеріалу за місяцями; контрольні та перевідні нормативні вправи; засоби психічної підготовки; систему відновлювальних і виховних заходів, а також контролю в спортивному тренуванні.

Бойовий хортинг народився в Україні. Як будь-яке культурне явище він несе на собі відбиток менталітету людей, які його створили. Основа українського світогляду – гранична індивідуалізація психіки, прагматизм і звичайна зацікавленість. Прагматизм породив прикладну спрямованість і ефективність техніки бойового хортингу, зацікавленість – спорт та змагання як засіб задоволення особистих амбіцій тренерів та спортсменів. За цим же принципом виникла та остаточно сформувалася і філософія бойового хортингу. Мета бойового хортингу є позитивне перетворення людини, її повної фізичної і психічної перебудови.

У кожного свої причини займатися бойовим хортингом. Декому він просто допомагає позбавитися від зайвої ваги, представниці жіночої статі хочуть стати привабливішими. Внутрішня робота за методикою бойового хортингу допоможе людині поліпшити стан здоров'я, налагодити координацію рухів, придбати душевний спокій та стійкість до психічних стресів, впевненість у собі, навчитися управляти не тільки своїм тілом, а й емоціями, набагато глибше зрозуміти свої фізичні та інтелектуальні можливості.

Бойовим хортингом корисно займатися з дитинства. На початку для дитини тренування з бойового хортингу будуть подібні іграм і розвагам, але поступово вона буде усвідомлювати всю серйозність і відповідальність даного хобі, а невеликі перемоги і нагороди будуть найкращою мотивацією для підкорення нових вершин. Заняття в спортивній секції бойового хортингу закладу загальної середньої, позашкільної, вищої освіти позитивно вплинуть на людину, сформувавши набір базових якостей успішної особистості: силу волі і віру в свої можливості, прагнення до досконалості в усіх життєвих питаннях.

У сучасній науці з фізичної культури бойовий хортинг вважається передовим та ефективним засобом оздоровлення дітей, об'єктивною потребою

суспільства. Водночас, Національна федерація бойового хортингу України має розгалужену структуру клубів фізкультурно-спортивного спрямування і ефективно виконує наступні основні функції: професійно-прикладну, фізкультурно-спортивну, оздоровчо-профілактичну, економічну, виховну і культурну.

На сучасному етапі становлення й розвитку нашої держави дедалі більшої актуальності набуває проблема виховання у підростаючої особистості наполегливості як базової якості. Значним потенціалом щодо такого виховання володіє фізична культура і спорт. Водночас нині у школярів спостерігається поступове зниження інтересу до спортивно-масової і фізкультурно-оздоровчої діяльності. З огляду на це постає потреба удосконалення процесу формування в учнів під час занять фізичною культурою і спортом здатності до дій та вчинків на основі свідомих спонукань як вищих регуляторів поведінки людини.

У сучасних умовах перебудов і реформувань українська педагогічна практика перебуває під впливом різних західних течій, ринкових відносин, капіталізації суспільства, інших глобальних змін. За таких обставин перед закладами освіти постають складні й відповідальні завдання формування нової людини, володаря таких якостей, як: фізична витривалість, мобільність, нестандартність у вирішенні поставлених завдань, прагнення до оновлення знань протягом усього життя, за збереження своєї індивідуальності уміння конструктивно працювати з колективом і в колективі. Зазначене все виразніше спонукає до реформ в українській освіті, рішучих кроків до системного вдосконалення процесу навчання і виховання, оздоровлення дітей.

Останніми роками здійснено низку досліджень, присвячених окремим аспектам вирішення зазначеної проблеми засобами спортивно-масової та фізкультурно-оздоровчої роботи; накопичено певний досвід виховання морально-вольових якостей дітей та молоді. Водночас, на жаль, спостерігається багаторічне використання в загальноосвітніх навчальних закладах змісту, форм і методів виховання, які не повною мірою відповідають віковим особливостям учнів; неефективність системи виховання у процесі спортивно-масової роботи; відставання методичних розробок занять фізичною культурою від міжнародних аналогів; поява негативних тенденцій щодо зниження значущості й актуальності спортивно-масової роботи в школах та позашкільних навчальних закладах; ігнорування у виховній і спортивній роботі індивідуального підходу до юнаків та дівчат тощо.

Теоретичні узагальнення і практичні здобутки доводять, що одним із дієвих засобів становлення учнів як нових здорових особистостей, готових конструктивно протидіяти викликам часу, є бойовий хортинг – національний

професійно-прикладний вид спорту України, заснований на культурних, оздоровчих і бойових традиціях українського народу. Заняття бойовим хортингом сприяють залученню підростаючого покоління до загальнолюдських цінностей, формуванню внутрішньої культури особистості, її високих волевих якостей, здорового способу життя, гармонійного фізичного розвитку, підготовці до активної професійної та громадської діяльності тощо.

Таким чином, завдяки правильно налагодженому педагогічному процесу, бойовий хортинг грає велику роль у вихованні спеціальних фізичних якостей спортсменів бойового хортингу, формуванні здорового способу життя школяра і студента. Оздоровчий потенціал бойового хортингу як засобу фізичної культури і масового спорту, якщо його використовувати повністю, дозволяє забезпечити стійке підвищення працездатності, запобігти масовим захворюванням і досягти збільшення тривалості життя людини.

Можливості бойового хортингу в укріпленні здоров'я, корекції статури і постави, підвищенні загальної працездатності, психічної стійкості, нарешті, в самоствердженні дуже великі. При цьому фізичне виховання виступає як провідний чинник, який визначає не тільки гармонійний розвиток молодої людини, а й успішність освоєння професії, плідність її майбутньої професійної діяльності. Фізичний розвиток, який тісно пов'язаний зі здоров'ям – це процес зміни і становлення природних морфологічних і функціональних властивостей організму людини протягом її життя (зріст, маса тіла, окружність грудної клітини, життєва ємність легень тощо).

Загальний фізичний стан людини залежить від багатьох факторів, як природних, так і соціальних, але головне – він підлягає керуванню і координації. За допомогою відповідним чином підібраних і організованих заходів з використанням фізичних вправ, оздоровчих методик бойового хортингу, раціонального харчування, режиму праці і відпочинку, можна в широкому діапазоні змінювати в необхідному напрямі показники фізичного розвитку та функціональної підготовленості школяра і студента.

Саме тому бойовий хортинг широко використовується для зміцнення здоров'я, фізичного розвитку і підготовленості людини в сучасному навчально-виховному процесі закладів освіти. Фактично, бойовий хортинг необхідний для соціального становлення молодої людини, будучи важливим засобом її всебічного і гармонійного розвитку.

Педагог за допомогою всіх форм навчальної, позакласної і позааудиторної роботи має закласти фундамент фізичної культури школярам і студентам, які займаються бойовим хортингом, вказати їм шляхи оволодіння знаннями, навичками й уміннями, необхідними для забезпечення здорового способу життя.

Таким чином, в основі фізичної підготовки спортсменів бойового хортингу лежить комплекс наукових знань про засоби та методи профілактики захворювань. У зв'язку з цим виникла необхідність викладання бойового хортингу в закладах освіти. Отже, викладений матеріал спрямований на розвиток професійної ерудиції викладачів фізичного виховання, вчителів фізичної культури, тренерів з бойового хортингу, соціальних педагогів, широкого наукового світогляду, стимулювання пізнавального й професійного інтересу, науково-дослідної діяльності студентів.

Мета програми – сформувати у педагогів та учнів систему знань щодо підвищення спеціальної фізичної підготовленості спортсменів бойового хортингу, глибоке розуміння необхідності підтримки високого рівня фізичної підготовленості, здорового способу життя, допомогти здобути глибокі знання в області психологічної, педагогічної та медичної складової бойового хортингу, навчити їх практично застосовувати набуті вміння і навички у своїй педагогічній і навчальній діяльності з метою підвищення професійно-прикладної підготовки, поліпшення фізичної підготовленості, профілактики захворювань, рекреації та оптимізації здоров'я особистості, орієнтації на здоровий спосіб життя; формування у школярів і студентів закладів освіти свідомого і відповідального ставлення до індивідуального здоров'я та здоров'я нації.

Програма має міждисциплінарний характер і поєднує в собі педагогічний, спортивно-підготовчий, методично-фізіологічний, медико-психологічний, соціальний та виховний компоненти.

Завдання програми:

формування у педагогів та учнів ґрунтовних знань щодо підвищення спеціальної фізичної підготовленості спортсменів бойового хортингу як національного професійно-прикладного виду спорту України та оздоровчої системи особистості, а також впровадження і вдосконалення науково-методичної бази однієї з дисциплін при підготовці фахівців з фізичної культури і спорту, правоохоронної діяльності на кафедрі спеціальних дисциплін та організації професійної підготовки Факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України;

створення у викладачів, тренерів і спортсменів бойового хортингу системи знань про зміст, форми і методи фізичної підготовки спортсменів, формування фізичної культури особистості, здоровий спосіб життя, глибокі переконання в необхідності його дотримання особистістю і розуміння головних проблем, які пов'язані із впровадженням його в життя;

фізична допомога в оволодінні основними методами проведення занять з бойового хортингу у закладах освіти, діагностики рівня фізичної підготовленості, здоров'я і принципами підтримки здорового способу життя;

створення розуміння основних факторів ризику розвитку захворювань та методів їх профілактики.

У результаті засвоєння матеріалу даної програми тренери з бойового хортингу, педагоги та учні мають знати:

основи психології, теорії та методики викладання бойового хортингу;

основні завдання, методи і принципи оздоровчої та виховної системи бойового хортингу;

сутність понять «психологічна підготовка», «методика тренувань», «цінності здорового життя»;

особливості дії зовнішніх та внутрішніх факторів на фізичний стан людини;

основи раціонального харчування;

основи психічного здоров'я та самопсихотерапії;

причини ризику та основи профілактики різних соматичних та психосоматичних захворювань.

Тренери, педагоги з бойового хортингу мають вміти:

оцінювати стан своєї психологічної підготовленості, здоров'я за допомогою різних методів дослідження;

скласти рекомендації з теорії і методики проведення занять з бойового хортингу, дотримання рухового режиму для осіб різного віку;

обґрунтувати ефективний режим тренувань і здоровий режим харчування;

використовувати нетрадиційні методи тренування та оздоровлення;

планувати навчальний матеріал, проводити бесіди і читати лекції з даного курсу в закладі загальної середньої, позашкільної та вищої освіти;

організовувати спортивні та оздоровчі тренування з бойового хортингу в закладі загальної середньої, позашкільної та вищої освіти.

У процесі вивчення матеріалу програми можуть використовуватися як традиційні форми занять (уроки, навчально-тренувальні заняття, лекції та практичні заняття), так і нетрадиційні – дискусії, зустрічі з науковцями, педагогами, військовими, тренерами, суддями, спортсменами, лікарями тощо. Систематична і правильно організована робота сприятиме ґрунтовному осмисленню теоретичного та методичного матеріалу.

На теоретичних заняттях викладається матеріал з теорії та методики бойового хортингу, питання спортивної підготовки, збереження і покращення здоров'я людини. Школярі та студенти знайомляться з сучасними засобами тренування й оздоровлення, що характеризуються особливістю кожного з них. Особлива увага приділяється питанням вивчення термінології прийомів самозахисту, дозування фізичних навантажень, профілактики порушень постави, розвитку серцево-судинних та інших захворювань засобами бойового хортингу. Висвітлюються також питання методики організації та проведення тренувань.

На практичних заняттях формуються уміння виконувати ефективні прийоми самозахисту, визначення рухової активності та складання індивідуальних тренувальних програм. Школярі і студенти знайомляться з сучасними методиками діагностики здоров'я та щоденниками самоконтролю. Основна дидактична мета практичного заняття – розширення, поглиблення і деталізація наукових знань, отриманих на теоретичних заняттях та в процесі самостійної роботи і спрямованих на підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, прищеплення умінь і навичок, розвиток наукового мислення.

В послідовності розташування розділів програми для практичних занять закладена наступність дій викладача закладу освіти, тренера з бойового хортингу при реалізації його інструкторської функції щодо самостійного використання особливостей теорії та методики бойового хортингу, фізичних вправ школярами і студентами у спортивному тренуванні. Формування таких умінь і навичок включає в себе використання різноманітних тренувальних, оздоровчих та виховних методик.

Бойовий хортинг охоплює оздоровчі, загальнофізичні, технічні й тактичні елементи, а також виховні та філософські аспекти українського національного виду спорту як впливової виховної системи фізичного та морально-етичного напрямку, реального інструменту виховання сильного українця, гідного громадянина-патріота української держави.

Актуальність підготовки програми зумовлена суспільною значущістю проблем виховання спеціальних фізичних якостей спортсменів бойового хортингу, зміцнення здоров'я нації, національно-патріотичного виховання підрастаючого покоління; традиційним підходом до організації спортивно-масової роботи в закладах освіти, потребою оптимізувати навчально-тренувальний процес занять бойовим хортингом; важливістю виховання школярів у процесі занять бойовим хортингом й недостатньою розробленістю відповідних педагогічних умов, змісту, форм і методів реалізації цієї діяльності.

Метою програми є надання методичного та практичного матеріалу для здійснення навчально-виховної роботи щодо виховання спеціальних фізичних

якостей спортсменів бойового хортингу, фізичної підготовки спортсменів, зміцнення здоров'я, всебічної фізичної підготовки, формування морально-етичних якостей і патріотичного виховання підростаючого покоління засобами бойового хортингу.

У виданні враховано положення теорії і методики спорту, філософії та історії України, фізіології і гігієни, практичні рекомендації дитячої та спортивної медицини; передовий досвід навчання та викладання провідних тренерів-викладачів і педагогів бойового хортингу, результати наукових досліджень з питань виховання та підготовки юних спортсменів бойового хортингу, теорії та методики фізичного виховання.

У програмі представлено рекомендації з певних розділів фізичної підготовки дітей і молоді в бойовому хортингу. Вона також містить практичний матеріал до навчальної програми з бойового хортингу, що розрахована на навчання дітей і молоді від п'яти до двадцяти одного року, рекомендації щодо проведення теоретичних і практичних навчальних занять, виконання контрольних та перевідних нормативів; матеріали синтезованих занять (поєднання основ техніки бойового хортингу й акробатики, ударних комбінацій і кидкової техніки, техніки боротьби в стійці та техніки в партері – продовження атакувальних дій, захисних і наступальних дій тощо) та занять за окремими видами підготовки.

Таким чином, матеріал програми ґрунтується на освітніх стандартах та базових принципах фізичної підготовки спортсменів, навчання і виховання. Автор намагався забезпечити доступність викладення тексту, прагнув презентувати особистісно орієнтований та індивідуальний підхід у психологічній підготовці спортсменів та виховній роботі, обґрунтував доцільність вибору форм і методів, а також розраховує на педагогічну творчість вчителів і тренерів.

Розроблені матеріали щодо виховання спеціальних фізичних якостей спортсменів бойового хортингу будуть корисними вчителям фізичної культури та викладачам фізичного виховання, керівникам спортивних секцій і гуртків, тренерам-викладачам дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних, позашкільних, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, клубів фізкультурно-оздоровчого, військово-спортивного та патріотичного напрямку, дитячих та юнацьких об'єднань.

1. Основні принципи та система підвищення спеціальної фізичної підготовленості спортсменів засобами бойового хортингу

Виховання спеціальних фізичних якостей спортсменів бойового хортингу є складним, багатофакторним явищем, що включає цілі, завдання, засоби, методи, організаційні форми, матеріально-технічні умови тощо, забезпечуючи досягнення спортсменами найвищих спортивних показників.

Кожний творчо працюючий фахівець бойового хортингу, який прагне до цілеспрямованості, впорядкованості, чіткості своєї навчальної діяльності, старається так добирати ті чи інші різновиди занять, щоб вони найбільше відповідали його намірам. Постійна установка на таку роботу рано чи пізно приводить до думки, що велику групу занять ще треба по-своєму систематизувати, щоб це повніше відповідало потребам навчання, виховання та оздоровлення спортсменів.

На сьогодні така більш деталізована система існує. У її межах заняття поділяються на три групи відповідно до вибраних класифікаційних ознак: спрямованість фізичного виховання; предметний зміст вправ, дидактичні цілі.

Відповідно до першої класифікаційної ознаки спрямованість фізичного виховання спортсменів бойового хортингу розрізняють:

заняття загальної фізичної підготовки. Їх використовують для створення надійного фундаменту фізичного розвитку, навчання і виховання, необхідного для підготовки до різних видів діяльності;

заняття спортивного спрямування спеціалізації бойового хортингу. Вони є основною формою роботи зі спортсменами. Конкретний їх зміст залежить від специфіки виду спорту;

заняття з прикладної фізичної підготовки спортсменів бойового хортингу (професійно-прикладної усіх різновидів: військово-прикладної, службово-прикладної тощо). Їх зміст і побудова визначаються видом і характером професійної військової чи іншої службової діяльності;

заняття спортсменів бойового хортингу лікувальною фізичною культурою (ЛФК). Служать для реабілітації форм і функцій організму, порушених у результаті травм та захворювань. Їх зміст зумовлює характер порушень і перебіг відновних процесів, а також зв'язок з іншими засобами лікування.

Наступною класифікаційною ознакою підкреслюється належність до якоїсь однієї фізкультурно-спортивної дисципліни бойового хортингу: рукопашна сутичка, борцівська сутичка, самозахист, форма або їх різноспрямованістю, коли вправи, що використовуються на занятті, належать до двох і більше фізкультурно-спортивних дисциплін, предметів викладання.

У першому випадку заняття називаються спеціалізованими, а у другому – комбінованими. І одні, і другі можуть використовуватися у роботі в різних ланках системи фізичного виховання спортсменів бойового хортингу, та все ж таки у роботі з новачками перевага надається комбінованим заняттям, а при більш поглибленому вирішенні завдань фізичної підготовки спортсменів починає більш зростати частина спеціалізованих занять.

За характером змісту заняття поділяються на предметні та комплексні.

Предметні заняття характеризуються тим, що у змісті основної частини передбачається навчальний матеріал з одного розділу програми (рукопашна сутичка, борцівська сутичка, самозахист, форма). Методика проведення таких занять наближається до методики тренувальних занять з бойового хортингу певного розділу змагань, відповідного виду програми.

Комплексні заняття, навпаки, включають у себе матеріал з різних розділів навчальної програми. Процес планування засобів для комплексних занять з бойового хортингу більш складний, оскільки вимагає дотримання таких вимог:

чітке визначення стержневого матеріалу на занятті і наступну серію занять;

сумісний добір допоміжних вправ з метою повторення, закріплення і вдосконалення вивченого матеріалу;

раціональне використання підвідних вправ, що сприяють випереджаючому розвитку фізичних якостей спортсменів бойового хортингу;

узгодженість вправ у плані позитивної взаємодії та мінімізації негативної (перенос, післядія, втома, відновлення).

Як предметні, так і комплексні заняття, залежно від постановки завдань, поділяються на навчальні, тренувальні, контрольні та змішані (комплексні).

На навчальних заняттях вивчення техніки прийомів бойового хортингу здійснюється упродовж перших двох етапів процесу навчання – початкового і поглибленого розучування.

На етапі початкового розучування створюється:

загальне уявлення про прийом, дається установка на оволодіння ним;

вивчаються окремі частини технічної дії;

формується загальний ритм рухового акту.

На етапі поглибленого розучування тренер з бойового хортингу дбає про те, щоб:

поглибити розуміння спортсменами закономірностей рухової дії, що вивчається;

уточнити при виконанні прийому техніку рухової дії за її просторовими, часовими та динамічними характеристиками до індивідуальних особливостей спортсменів;

допомогти спортсменам в удосконаленні ритму дії, вільного та плавного виконання рухів;

створити передумови варіативного виконання рухової дії.

Тренувальні заняття проводяться переважно з метою закріплення і вдосконалення прийомів бойового хортингу, фізичних вправ, розвитку фізичних якостей. Основна мета цих занять – завершити формування рухової навички у циклі навчання окремо взятої фізичної вправи з наступним переходом її у рухове уміння вищого порядку. На тренувальних заняттях спортсмени бойового хортингу закріплюють навичку володіння технікою рухової дії відповідно до досягнутого ступеня розвитку індивідуальних здібностей.

Заняття змішаного типу проводяться частіше, ніж інших типів. У абсолютній більшості занять присутні елементи навчання, тренування і контролю.

Заняття диференціюються відповідно до дидактичних цілей: ознайомлення з новим матеріалом; вивчення нового матеріалу; повторення або закріплення раніше вивченого матеріалу; контроль, оцінка, перевірка ступеню володіння вивченим матеріалом.

У зв'язку з цим прийнято виділяти декілька типів занять:

вступні заняття;

заняття вивчення нового матеріалу;

заняття закріплення та удосконалення вивченого матеріалу;

контрольні заняття;

змішані заняття, які є втіленням двох і більше дидактичних цілей.

Заняття різного типу можуть також застосовуватись у роботі в різних ланках системи фізичного виховання. Усі форми занять фізичними вправами бойового хортингу мають багато характеристик. У практиці найчастіше трапляються заняття, які можна розмежувати за характером змісту і за розв'язанням педагогічних завдань. Прийнято розрізняти зміст і форму занять.

Фізична підготовка в бойовому хортингу визначається якостями, що дають спортсмену можливість успішно брати участь у спортивних змаганнях. Структуру фізичної підготовки можна характеризувати як послідовність тренувальних засобів спортсмена. Фізична підготовка в бойовому хортингу є процесом формування рухових умінь і навичок, розвитку фізичних здібностей, які сприяють досягненню максимальних спортивних результатів. Фізична підготовка формує підготовленість, тобто рівень сформованості рухових умінь і навичок, розвитку фізичних здібностей. Розрізняють загальну фізичну підготовку та спеціальну фізичну підготовку.

Загальна фізична підготовка. Загальна фізична підготовка в бойовому хортингу є процесом формування рухових умінь і навичок, вдосконалення

фізичних здібностей, спрямованих на всебічний і гармонійний фізичний розвиток, загальну фізичну підготовленість спортсменів.

Завдання загальної фізичної підготовки в бойовому хортингу полягають у зміцненні здоров'я та всіх систем організму спортсменів, забезпеченні їх всебічного і гармонійного фізичного розвитку, створенні основи для спеціальної фізичної підготовки. Загальна фізична підготовка комплексно розвиває фізичні здібності в поєднанні з варіативними руховими навичками та діями. Поряд із вправами швидкісно-силового характеру в бойовому хортингу широко використовуються вправи, що розвивають витривалість у роботі змінної інтенсивності зі значними силовими напруженнями, а також вправи, що різнобічно вдосконалюють спритність і швидкість рухової реакції.

Під впливом загальної фізичної підготовки покращується здоров'я спортсмена бойового хортингу, організм його стає досконалішим. Спортсмен краще сприймає тренувальні навантаження, швидше до них пристосовується і досягає більш високого рівня розвитку рухових якостей, більш успішно опановує технічними навичками. Загальна фізична підготовка має важливе значення для виховання моральних і волевих якостей, оскільки виконання багатьох вправ пов'язане з подоланням різного роду труднощів, для створення психологічної стійкості і тривалої підтримки спортивної форми.

Засобами загальної фізичної підготовки в бойовому хортингу є фізичні вправи, що надають загальний вплив на організм спортсменів. Зокрема, до них відносяться: біг, плавання, пересування на велосипеді, рухливі та спортивні ігри, вправи з обтяженнями тощо. Різнобічний фізичний розвиток спортсмена бойового хортингу сприяє кращій пристосованості його організму до спортивної діяльності та умов зовнішнього середовища.

Загальнорозвивальні вправи можна розділити на вправи непрямого та прямого впливу. Вправи непрямого впливу сприяють розвитку загальної гнучкості, загальної спритності, загальної сили, загальної швидкості, тобто допомагають спортсмену стати більш підготовленим для спеціального тренування. Фізичні вправи прямого впливу мають бути подібні за координацією та характером з рухами і діями, що використовуються у сутичці бойового хортингу.

Якщо до вправ непрямого впливу для спортсмена бойового хортингу можна віднести такі, як стрибки, веслування, плавання, лижі, то до вправ прямого впливу (часто їх називають спеціалізованими вправами з фізпідготовки) відносяться спортивні ігри, штовхання і метання, біг, змішане пересування, вправи з набивними і тенісними м'ячами та подібні інші.

Взагалі, загальна фізична підготовка являє собою процес всебічного розвитку фізичних здібностей не специфічних для бойового хортингу, але які так чи інакше обумовлюють успіх спортивної діяльності.

Спеціальна фізична підготовка. Спеціальна фізична підготовка в бойовому хортингу є процесом формування рухових умінь і навичок, розвитку фізичних здібностей спортсменів з урахуванням виду спортивної діяльності та забезпечення виборчого розвитку окремих груп м'язів, що несуть основне навантаження при виконанні елементів техніки і тактики бойового хортингу. Видами спеціальної фізичної підготовки є спортивна підготовка та професійно-прикладна фізична підготовка.

Спеціальна фізична підготовка спрямована на розвиток фізичних здібностей, що відповідають специфіці бойового хортингу. Це вправи в координації рухів при ударах і захистах, кидковій техніці, в пересуванні, ігрові вправи, імітаційна вправа «двобій з тінню», вправи на спеціальних снарядах (мішку, грушах, ударних подушках, м'ячі на гумах, на лапах тощо) і спеціальні вправи з партнером.

Спеціальну фізичну підготовку в бойовому хортингу поділяють на дві частини: попередню, спрямовану на побудову спеціального фундаменту, основна мета якої – якомога більш широкий розвиток рухових якостей, стосовно до вимог бойового хортингу, і основну. Чим міцніше перша ступінь, тим міцніше і вище може бути друга, що, у свою чергу, дозволить досягти більшого розвитку рухових якостей. Треба пам'ятати, що рівень ступенів має бути та підтримуватися постійним, поки на новому етапі не буде потрібне подальше його підвищення та зміцнення.

Отже, в цілорічному тренуванні спортсмена бойового хортингу види фізичної підготовки повинні поєднуватися між собою таким чином, щоб при включенні спеціальної фізичної підготовки залишалася і загальна фізична підготовка. При переході ж до вищого ступеня спеціальної фізичної підготовки має підтримуватися на досягнутому рівні загальна фізична підготовленість.

Завданнями спеціальної фізичної підготовки є розвиток фізичних здібностей, необхідних для спортсмена бойового хортингу, підвищення функціональних можливостей органів і систем, що визначають його спортивні успіхи, розвиток здатності до прояву наявного функціонального потенціалу в специфічних умовах змагальної діяльності в бойовому хортингу.

Основними засобами спеціальної фізичної підготовки спортсмена бойового хортингу є спеціально-підготовчі та змагальні вправи.

Серед спеціально-підготовчих вправ у бойовому хортингу майже немає таких, які мали б тільки одне призначення. Кожна вправа має головну спрямованість, але разом з тим, сприяє розвитку ряду інших якостей. Наприклад, вправи в ударах по мішку розвивають швидкість і силу удару, тривале ж і часте нанесення ударів сприяє розвитку спеціальної витривалості; перекидання набивного м'яча в певному темпі виробляє не тільки координацію і точність, а й м'язове почуття в кидках на певну відстань, витривалість тощо.

Співвідношення загальної фізичної підготовки та спеціальної фізичної підготовки у тренуванні залежить від розв'язуваних завдань, віку спортсмена бойового хортингу, його кваліфікації та індивідуальних особливостей, а також від розділу змагань з бойового хортингу, етапів і періодів тренувального процесу.

Використання фізичних вправ у процесі фізичної підготовки спортсменів бойового хортингу спрямоване, насамперед, на вирішення завдань двох видів: освоєння рухових дій і сприяння розвитку фізичних якостей. Рішення обох груп завдань у практиці бойового хортингу органічно взаємопов'язане, але, разом з тим, відрізняється певними та дуже істотними специфічними рисами. Вони розкривають специфіку вирішення завдань щодо сприяння розвитку фізичних якостей. Насамперед необхідно розумітися в питанні про те, що мається на увазі під поняттям – фізична якість.

Поняття «фізичні якості» об'єднує ті сторони моторики людини, які:

проявляються в однакових параметрах руху та вимірюються тотожним способом – мають один і той же вимірник (максимальну швидкість);

мають аналогічні фізіологічні та біохімічні механізми і вимагають прояву подібних властивостей психіки.

Існують відмінності між термінами виховання та розвитком фізичних якостей.

Виховання фізичних якостей – педагогічний процес управління, впливу на розвиток фізичних якостей з метою його зміни в потрібному напрямі.

Розвиток фізичних якостей – це процес їх зміни в ході життя людини.

Кожна людина володіє деякими руховими можливостями. Ці її можливості реалізуються в певних рухах, які відрізняються один від одного своїми характеристиками. Наприклад, біг і підняття штанги висувають різні вимоги до організму, і тим самим викликають прояв різних фізичних якостей.

Фізичні якості – це сукупність властивостей організму, що забезпечують йому можливість здійснювати активну рухову діяльність. Природньо, що якщо ці можливості цілеспрямовано розвивати, то вони підвищуються.

Розвиток фізичних якостей – це процес цілеспрямованого впливу фізичними вправами на комплекс природних властивостей організму, що забезпечують активну рухову діяльність. Усі ці якості відображають різні сторони рухової функції і тому вельми неоднорідні за психофізіологічними механізмами прояву, а також за особливостями складу тих рухових дій, для яких вони мають провідне значення. Тому і підходи до цілеспрямованого їх розвитку суттєво відрізняються.

Разом з тим, для природного ходу розвитку рухової функції спортсмена бойового хортингу характерна наявність загальних закономірностей, знання й облік яких необхідні при здійсненні цілеспрямованого впливу на розвиток будь-

якої з рухових якостей. Серед них особливо важливе значення має явище, що отримало назву – гетерохронність розвитку. Суть його пов'язана з тим, що в процесі біологічного дозрівання організму спостерігаються періоди особливо інтенсивних кількісних і якісних змін його органів і структур, які отримали назву – сенситивних періодів розвитку. Деякі методики позначають такі періоди – критичними. Фізичні якості пов'язані між собою і впливають на розвиток одна одної.

Розвиток координації в бойовому хортингу потрібно розглядати не тільки з точки зору раціональності та правильності рухів або дій у цілому, але й швидкості виконання, для чого потрібен відповідної сили імпульс, достатня сила м'язового скорочення, тобто певна потужність залученої в дію групи м'язів. Систематичними тренуваннями домагаються швидкого виконання дій, максимально скорочуючи паузи між ними, що визначає темп сутички і швидкісну витривалість. У спортсмена бойового хортингу всі фізичні якості повинні бути достатньо розвиненими.

Методика бойового хортингу передбачає вдосконалення п'яти основних фізичних якостей людини, якими є: сила; швидкість; витривалість; спритність; гнучкість.

Методи розвитку фізичних якостей спортсменів у процесі занять бойовим хортингом

Підготовка спортсмена спрямована на розвиток необхідних фізичних і морально-вольових якостей, оволодіння технікою вправ, вдосконалювання у бойовому хортингу. Підготовка здійснюється шляхом навчання і тренування, що є єдиним педагогічним процесом, спрямованим на формування і закріплення визначених навичок, досягнення високого рівня фізичного розвитку.

Підготовка спортсмена це багаторічний, цілорічний процес. Він передбачає не тільки заняття фізичними вправами, але і виховання таких необхідних спортсмену якостей, як воля, характер, придбання знань в області тренування, техніки, тактики бойового хортингу, а також знань і навичок гігієни і самоконтролю.

Багаторічна підготовка спортсмена бойового хортингу містить у собі теоретичну, фізичну, технічну, тактичну, психологічну (морально-вольову) підготовку. Розвиток і виховання основних фізичних якостей їхніх компонентів одна з найголовніших частин підготовки спортсмена.

Загальна фізична підготовка (ЗФП) спрямована на загальний розвиток і зміцнення організму спортсмена: підвищення функціональних можливостей всіх органів і систем, розвиток рухової мускулатури, поліпшення координаційної здатності, збільшення до необхідного рівня сили, швидкості, витривалості, спритності, гнучкості, виправлення дефектів статури і постави. Для рішення цих

завдань застосовують різноманітні фізичні вправи з зазначених раніше груп, особливо загальнорозвивальні. Підбирають такі вправи з урахуванням особливостей і вимог бойового хортингу. Час, що відводиться на ЗФП, залежить від спеціалізації в бойовому хортингу.

Разом з ростом спортивної майстерності засоби ЗФП все більше направляються на підтримку, а у ряді випадків і на зміцнення компонентів загальної фізичної підготовленості. Це, насамперед, працездатність серцево-судинної і дихальної систем, процеси обміну і виділення. Для підвищення функціональних можливостей цих систем широко застосовують тривалий біг, кроси, велосипедні прогулянки, ходьбу на лижах. Підвищення загальних функціональних можливостей організму дозволяє збільшити обсяг спеціального тренування, поліпшити відбудовні здібності. Можна вказати на обов'язкові для всіх жінок вправи на зміцнення м'язів черевного преса і тазової мускулатури.

Велике значення мають вправи ЗФП, застосовувані для підвищення функціональних можливостей стосовно до спортивної спеціалізації в бойовому хортингу. Різнобічність фізичної підготовки досягається здійсненням принципу багатоборства у процесі тренування, застосуванням прийомів бойового хортингу, легкоатлетичних вправ, гімнастики, рухливих і спортивних ігор, ходьби на лижах, плавання та інших видів спорту.

Фізичні вправи. За допомогою системного виконання фізичних вправ, що є основним засобом підготовки, спортсмени бойового хортингу вдосконалюють техніку, тактику, фізичні і вольові якості.

Розвиток швидкості у спортсмена бойового хортингу

Сила – здатність людини переборювати зовнішній опір чи протидіяти йому за рахунок м'язових зусиль. Це одна з найважливіших фізичних якостей. Розрізняють силу загальну і спеціальну, абсолютну і відносну.

Загальна сила характеризується різнобічним розвитком мускулатури, підвищенням здатності до прояву сили у різних режимах, різноманітних рухах.

Спеціальна сила характеризується дуже високою здатністю спортсмена виявляти силу м'язів у режимах і рівнях стосовно до виду спеціалізації в бойовому хортингу.

Абсолютна сила – це є прояв максимальної сили (динамічної і статичної).

Відносна сила – це є прояв максимальної сили у перерахуванні на 1 кг ваги спортсмена.

У більшості спортивних вправ сила у сполученні зі швидкістю визначає рівень спортивних досягнень. Сила не тільки доповнює, але і у значній мірі визначає розвиток якості швидкості. У багатьох випадках спортсмену бойового хортингу необхідно вміти виявляти силу у дуже короткий час. Сила, виявлена у таких рухах, називається вибуховою, а самі рухи – швидкісно-силовими.

Сила залежить від: фізіологічного поперечника м'язів; ступеня порушення нервових центрів, що іннервують скорочення даного м'яза; хімічної активності даної тканини; техніки виконання руху. До найбільших характерних засобів розвитку сили відносяться вправи з обтяженням (різними снарядами), виконувані у динамічному та ізометричному режимах: вправи, зв'язані з подоланням ваги власного тіла, вправи з партнером (парні вправи).

Методи виховання сили засновані на закономірностях, що діють при чергуванні роботи з обтяженням і відпочинком, а також на взаємовідносинах між інтенсивністю і об'ємом навантаження. Існує три основні способи застосування вправ з обтяженням і опором амортизатора або еспандера: робота впродовж тривалого проміжку часу з обтяженням або опором; робота з обтяженням або опором з граничною швидкістю; робота з обтяженням або опором біля граничної або граничної ваги і опору.

Найбільш дієвим способом розвитку сили є робота з обтяженням біля граничної і граничної ваги та опору. Максимальні зусилля можна розвивати впродовж короткого проміжку часу, оскільки організм спортсмена бойового хортингу не у змозі витримати максимальної напруги м'язів через відсутність у достатній кількості кисню, необхідного для перетворення енергії. Після максимального зусилля для відновлення працездатності необхідно «повний інтервал» відпочинку протягом 3–5 хв.

При роботі з обтяженням і опором до відмови тренувальний вплив надають, головним чином, останні спроби, у яких нервова регуляція за своїм характером близька до регуляції, як і при роботі з біля граничним обтяженням. На це необхідно звертати увагу, для того, щоб спортсмени свідомо підходили до меж своїх можливостей і намагалися їх поступово розширювати.

Розвиток сили за допомогою малих обтяжень має свої переваги. При цьому легко здійснюється контроль за правильністю рухів і дихання, виключається надмірне закріпачення м'язів і напруження, що особливо важливо у роботі з дівчатами і слабо підготовленими підлітками.

Більшість вправ, спрямованих на розвиток сили, можуть бути з успіхом використані для рішення різних завдань тренування. Суть полягає у стані при виконанні вправ. Наприклад, присідання зі штангою, виконані з різною швидкістю і дозуванням, можуть бути переважно спрямовані на розвиток сили (відносно повільні присідання), швидкості (максимальна кількість присідань у одиницю часу), силової витривалості (велика кількість повторних присідань протягом 8–9 хв у заданому темпі 20–30 повторів за 1 хв).

Таким чином, при виконанні вправ з обтяженням, дозування навантаження, вага обтяження обумовлюють головну їхню спрямованість (швидкісно-силову, силову, на розвиток спеціальної силової витривалості тощо). Однак варто

пам'ятати, що у бойовому хортингу дії спортсменів під час проведення прийомів у сутичці вимагають чималої сили і достатньої швидкості. Тому не слід захоплюватись повільним виконанням силових вправ, якщо це не впливає зі специфіки бойового хортингу.

У швидко-силових методиках бойового хортингу динамічні вправи для розвитку сили рекомендується виконувати тільки на перших заняттях – у силу невідповідності спортсменів. Необхідно пам'ятати, що виконання спеціальних вправ, наприклад, на збільшення м'язової маси чи на підвищення здатності виявляти силу, повинні завжди сполучатися з повторним виконанням вправ у бойовому хортингу, тому, що це буде удосконалювати нервово-м'язові зв'язки.

Не слід забувати, що спеціальні силові вправи відіграють тільки допоміжну роль, хоча у загальному обсязі тренувального навантаження їм буде приділятися значне місце (до 25–50 %). При розвитку сили у спортсменів бойового хортингу особлива увага приділяється тим м'язовим групам, на котрі приходить основне навантаження при виконанні спортивних прийомів сутички, що визначає спеціальність даного виду спорту.

Застосовуючи вправи з обтяженням для підготовки спортсменів бойового хортингу, необхідно дотримуватися наступних методичних правил:

поступово переходити від малих обтяжень до великих;

визначати кількість повторень у залежності від ваги обтяження (чим менша вага обтяження, тим більше кількість повторень);

чергувати виконання вправ з різним режимом роботи м'язів (динамічним, статичним, ізометричним);

після виконання вправ з обтяженням включати вправи на розслаблення і гнучкість.

Для розвитку у спортсменів бойового хортингу загальної сили використовують різноманітні по координаті і зусиллям вправи. Загальна сила розвивається за допомогою багатьох вправ, починаючи від елементарних і закінчуючи цілісним видом вправ. Найбільше значення мають вправи з обтяженням (гантелі від 2,5 кг, мішок з піском до 10–15 кг, гирі 16 і 32 кг, штанга тощо). Крім того, використовують різні тренажери і пристрої (маятникові, гойдалкові, відцентрові, пружинні, ударні тощо).

Важливо у більших межах застосовувати такі вправи, у яких прояв м'язової сили відбувається при зустрічній протидії нерухої опори, що рухається, і маси тіла (стрибки у глибину з миттєвим наступним виштовхуванням, відштовхування на маятниковому тренажері тощо).

Особливої уваги заслуговують вправи з обтяженням: метання більш важких снарядів, стрибкові вправи з мішком піску на плечах, біг стрибки та інші вправи з поясом-жилетом, з манжетами на гомілках і передпліччях.

Вправи для розвитку сили застосовують більше у підготовчому періоді тренування і менше – у змагальному. Основні вправи для розвитку сили, що вимагають великих напруг включають у тренувальні заняття три рази в тиждень, а вправи з меншим навантаженням – у кожне заняття. Крім того, окремі вправи для розвитку сили варто виконувати щодня вдома.

Процес зростання сили окремих м'язових груп може бути реалізований тільки на основі висококоординаційної нервово-м'язової діяльності, що найбільше ефективно удосконалюється при виконанні цілісного рухового акту. Тому вправи для розвитку сили у тижневому циклі мають сполучатися з повторним виконанням цілісного рухового акту без обтяжень.

Основні методичні поради щодо розвитку сили

1. Силу слід розвивати регулярно і поступово. Ефективність вправ досягається щоденним їх виконанням. Вправи для розвитку сили треба включати не тільки до підготовчої та основної частини заняття з бойового хортингу (секційних занять), а й до комплексу вправ ранкової гігієнічної гімнастики.

2. Запорука успіху – багаторазове виконання кожної силової вправи. Чим легше вправа, тим більше слід її повторювати. Періодично треба виконувати вправи до відчуття втоми. Після невеликого відпочинку 3–5 хв їх можна виконувати знову. Формуючи комплекси вправ, їх підбирають так, щоб ті вправи, що вимагають більших, ніж середні напруження, чергувалися з легкими. Слід уникати тривалого повторення вправ для однієї групи м'язів.

3. Комплекси силових вправ треба складати, розраховуючи на розвиток усіх основних м'язових груп.

4. Силкові вправи застосовують здебільшого у другій половині основної частини заняття. Отже дозування їх має залежати від попереднього навантаження.

При розвитку сили у спортсменів бойового хортингу слід віддати перевагу швидкісно-силовим вправам, виконуваним у швидкому темпі. Однак, це не виключає і виконання вправ з великими вагами, у повільному темпі, ізометричних (статичних) вправ, у чергуванні з ізотонічними (динамічними) вправами.

Розвиток швидкості у спортсмена бойового хортингу

Рухова реакція є однією з основних форм прояву якості швидкості, яка має велике прикладне значення. У житті часто складаються обставини, коли людина з максимальною швидкістю має зреагувати на який-небудь сигнал. Швидкість, особливо якщо вона виражається у максимальній частоті руху, залежить від швидкості переходу рухових нервових центрів від стану збудження до стану гальмування і назад, тобто від рухливості нервових процесів. Для простих реакцій характерне дуже велике перенесення швидкості. Спортсмени бойового хортингу, які швидко реагують у одних ситуаціях, так само реагують і в інших ситуаціях.

Зайняття різними спеціальними фізичними вправами поліпшує швидкість простої реакції.

Швидкість спортсмена бойового хортингу виявляється у його здатності виконувати рухи у мінімально короткий відрізок часу. Це може бути час реакції, час одиночного руху, частота (темپ рухів), тобто усі вправи, зв'язані з великою швидкістю і темпом рухів.

Для того, щоб спортсмену бойового хортингу виконувати вправу максимально швидко, необхідно щоб:

м'язи перед скороченням були трохи розтягнуті і не закріпаченні;

м'язи, що не беруть участь у конкретному русі, не перешкождали йому (раціональне чергування роботи і відпочинку м'язів-антагоністів);

форма руху була знайома, раціональна, економічна.

Швидкість підрозділяють на *загальну* і *спеціальну*.

Загальна швидкість – це здатність спортсмена виконувати рухи з достатньою швидкістю.

Спеціальна швидкість – це здатність спортсмена виконувати з дуже великою швидкістю змагальні вправи, їх елементи. Спеціальна швидкість у спортсменів бойового хортингу, особливо максимальна, надзвичайно специфічна.

Основні факторами для розвитку швидкості: розвиток м'язової сили, оволодіння правильною раціональною технікою рухів і вдосконалення у необхідному напрямі діяльності центральної нервової системи.

Швидкість – якість, що лежить в основі більшості спортивних вправ. Для розвитку швидкості в бойовому хортингу застосовується біг на коротких відрізках з максимальною швидкістю, вправи з великою частотою руху, спортивні ігри, виконання прийомів сутички бойового хортингу на швидкість тощо. Для прояву швидкості, що визначається рухливістю нервових процесів, дуже важлива гарна координація рухів, сила та еластичність м'язів, раціональність виконуваної техніки вправ. Рівень швидкості визначається вмінням розслабляти м'язи-антагоністи, здатністю виконання руху потужно, але у той же час без зайвої напруги.

Розвиток швидкості – це багаторічний процес, який необхідно починати у дитячому віці, застосовуючи різноманітні рухливі ігри, а потім і спеціальні вправи. У сучасній теорії і методиці тренування в бойовому хортингу надзвичайно важливими є засоби і методи, спрямовані на подолання «швидкісного бар'єра», що неминуче з'являється на визначених етапах тренування. До числа їх відносяться: виконання вправ у полегшених умовах; біг під ухил; біг з використанням звукових чи світлових орієнтирів; вправи на швидкість рухової реакції тощо.

Позитивне перенесення якості швидкості з одного руху на інший можливе лише при подібності їхньої структури (кінематичної і динамічної) і характеру нервово-м'язових зусиль спортсмена бойового хортингу. Тому варто дуже

ретельно підходити до добору спеціальних вправ. Дуже важливо у методичному відношенні визначити швидкість виконання вправ у процесі розвитку швидкості. Дослідження фахівців науково-методичної колегії Національної федерації бойового хортингу України показують, що найбільш раціональним буде навчання рухам при виконанні їх зі швидкістю 85–90 % від граничної. У цьому випадку не втрачається контроль за правильністю виконання, а структура руху, відповідає структурі рекордних досягнень.

Незважаючи на те, що вправи, які розвивають швидкість, відносяться до категорії фізичних вправ максимальної інтенсивності, виконуваних при максимальній нарузі організму, застосовувати їх у процесі тренування в бойовому хортингу необхідно не менше 3–5 разів у тижневому циклі тому, що в такому режимі вони не викликають глибоких змін в організмі. Ці вправи завжди повинні передувати вправам на витривалість.

Основними методами розвитку швидкості є: повторний, перемінний, змагальний, ігровий і, в окремих випадках, коловий.

Збільшити максимальну швидкість руху можна за допомогою голосових ритмічних звуків, що прискорюються, у темпі яких спортсмен прагне отримувати частоту реакцій на моментальне виконання прийомів. Стабільність, залежить лише від числа повторень дуже швидкісних рухів, насамперед у полегшених умовах, а також у звичайних. Досвід показує, що потрібно 700–1000 повторень у полегшених умовах в сполученні з виконанням їх у звичайних умовах, розподіляючи цю роботу протягом 2–3 міс.

Полегшувати умови можна лише настільки, наскільки вони забезпечують швидкість, яку можна відтворити у звичайних умовах. Перш ніж спортсмену бойового хортингу переходити до такого тренування, необхідно зміцнити визначені м'язи, збільшити їхню силу та еластичність, підвищити гнучкість, поліпшити спеціальну витривалість.

Вправи на розвиток швидкості мають виконуватися щоденно, основну увагу слід приділяти їм у підготовці і на початку основної частини заняття. Тижневий цикл тренування спортсмена бойового хортингу будується так, щоб вправи на розвиток швидкості застосовувалися після активного відпочинку або після виконання малого чи середнього навантаження. У підготовчому періоді тренування швидкість розвивають, в основному, за допомогою загальнорозвивальних і спеціальних вправ; у змагальному – за допомогою спеціально-підготовчих вправ; у перехідному – за допомогою загальнорозвивальних вправ.

У вправах, що вимагають значної швидкості при інтенсивності 80–90 %, краще тренуватися частіше. Навантаження будь-якого заняття мають бути такі,

щоб до наступного заняття спортсмен цілком відпочив і ефективно виконував тренувальну роботу.

Розвиток витривалості у спортсмена бойового хортингу

Витривалість – це здатність виконувати роботу заданої інтенсивності протягом якомога більш тривалого часу. Іноді витривалість визначають як здатність організму протистояти стомленню. Тривалість роботи не обмежується втотою, та у результаті чого – нездатністю спортсмена продовжувати роботу.

Саме тому витривалість можна охарактеризувати як здатність організму протистояти втомі та відновлювати працездатність після перенесених навантажень. Під час прояву витривалості відображується рівень розвитку всіх фізичних якостей організму та всі основні сторони спортивної підготовки (технічна, тактична та морально-вольова). Функціонально витривалість обумовлюється узгодженістю роботи всіх систем організму, працездатністю нервових клітин, дихання та кровообігу.

У спортивні практики бойового хортингу виділяють *загальну* та *спеціальну* витривалість.

Загальна витривалість характеризується здатністю виконувати довготривалу фізичну роботу в основному помірної інтенсивності із залученням значної частини м'язів.

Загальна витривалість здобувається за допомогою майже всіх фізичних вправ, що включаються у тренування спортсмена бойового хортингу, найкращий засіб придбання загальної витривалості – тривалий біг помірної інтенсивності (особливо кроси), а також ходьба на лижах. Під час такої роботи у значній мірі зміцнюються органи і системи, поліпшується їхня працездатність, особливо серцево-судинної і дихальної систем. Кроси зміцнюють мускулатуру і зв'язки ніг.

Загальна витривалість значною мірою обумовлюючи загальну працездатність організму спортсмена бойового хортингу і високий рівень його здоров'я, є основою для придбання спеціальної підготовленості, у тому числі спеціальної витривалості.

Спеціальна витривалість визначається специфічною підготовленістю всіх органів і систем спортсменів бойового хортингу, дуже високим рівнем його фізіологічних і психічних можливостей стосовно до виду спорту. Особливе значення має здатність спортсмена продовжувати роботу при втомі за рахунок прояву вольових якостей. Спеціальна витривалість обумовлена також раціональністю техніки і тактики ведення сутички, особливістю бойового хортингу. Це багаторазове виконання підготовчих вправ бойового хортингу, і частково спеціальних вправ. Тільки дуже велика кількість повторень, у тому числі і загального характеру, можуть дати спортсмену необхідну спеціальну витривалість.

При переході до розвитку спеціалізації витривалості на визначеному етапі тренувального процесу рекомендується скоротити тривалість роботи при одночасному збільшенні її інтенсивності. Необхідно врахувати, що загальна витривалість спортсмена бойового хортингу розвивається, переважно, за допомогою ходьби і бігу, а спеціальна за допомогою засобів бойового хортингу, у якому спортсмен спеціалізується і направлено тренується.

Важливе значення для підвищення спеціальної витривалості має техніка виконання прийомів. Чим вища технічна майстерність спортсмена бойового хортингу, тим менше у нього зайвих рухів і м'язових напруг – непродуктивної витрати енергії. Більш досконала техніка дозволяє заощаджувати енергію, зберігати сили, знижувати ступінь наступного стомлення, і цим сприяти розвитку спеціальної витривалості. Дуже важливим для розвитку спеціальної витривалості є виховання вольових якостей, здатність переносити неприємні, важкі відчуття стомлення – уміння терпіти. Цьому сприяє також свідомість важливості виконуваної роботи, мета, почуття відповідальності перед тренером і спортивним колективом.

В бойовому хортингу для розвитку витривалості використовують такі методи розвитку фізичних якостей: рівномірний, перемінний, повторний, інтервальний, змагальний, ігровий та коловий.

Рівномірний метод застосовується для розвитку загальної витривалості. Цей метод характеризується довготривалою роботою (до 40 хв), яка виконується з постійною інтенсивністю, при пульсі 130–140 уд/хв. У результаті такої роботи, якщо коливання частоти серцевих скорочень не перевищує 3–5 %, утворюється незначний кисневий борг. В основному цей метод застосовується у підготовчому періоді.

Перемінний метод здійснює різносторонню дію спортсмена бойового хортингу, оскільки вимагає від нього виконувати частину роботи в умовах м'язової діяльності, при чому здійснюється вплив на формування здатності спортсмена збільшувати інтенсивність роботи. В якості вправ застосовується біг з періодичними змінами швидкості, швидкісні ігри тощо. Перемінний метод використовують під кінець підготовчого періоду як засіб виховання загальної витривалості, а у загальному періоді – як засіб виховання спеціальної витривалості.

Повторний метод застосовують з метою підготовки спортсменів бойового хортингу до виконання тренувального навантаження певного об'єму та інтенсивності. Він характеризується повторами однакових вправ з інтервалами відпочинку, достатніми для відновлення працездатності.

Інтервальний метод застосовується з метою підвищення спеціальної витривалості спортсменів. Він характеризується повторами однакових вправ, але з певними інтервалами відпочинку.

Ігровий метод у процесі підготовки спортсменів бойового хортингу застосовують з метою підвищення загальної та спеціальної фізичної підготовленості (у тому числі витривалості). Цей метод використовується в бойовому хортингу як засіб тренування спеціальних якостей, загального різностороннього фізичного розвитку та засіб переключення на іншу форму тренувальної роботи.

Коловий метод. Фізичні вправи на витривалість під час колового методу виконуються в умовах постійного руху спортсменів в одному напрямку по колу. Об'єм та зміст вправ залежить від завдання.

Вказані методи тренування використовуються, в основному, з метою розвитку різних видів витривалості. Однак, вони можуть також використовуватись з метою розвитку сили, швидкості та інших фізичних якостей.

Розвиток спритності у спортсмена бойового хортингу

Спритність виражає ступінь координації рухів спортсмена, уміння перебудовувати свою рухову діяльність відповідно до вимог раптово мінливих ситуацій.

Спритність – це здатність точно управляти своїми рухами у різних умовах навколишнього оточення, швидко освоювати нові рухи та успішно діяти у змінених умовах, іншими словами, справлятися з руховими завданнями, що виникають несподівано і які вимагають правильного, швидкого та економічного рішення.

Виховання спритності є загальною вимогою для всіх спортсменів бойового хортингу, а специфіка її припускає спеціальний підбір засобів, що походять з особливостей характеру майбутньої діяльності кожного спортсмена. Таким чином, спритність – це складна комплексна якість, рівень якої визначається багатьма чинниками. Найбільше значення мають високоорганізовані м'язові почуття і пластичність кіркових нервових процесів.

Від ступеня прояву останніх залежить утворення координаційних зв'язків і швидкість переходу від одних ділянок і реакцій до інших. Спритність має найбільше тісний зв'язок з такими якостями, як сила, швидкість і гнучкість, а також з вольовими якостями спортсмена. Особливо цей зв'язок виявляється у процесі навчання прийомам бойового хортингу.

Основний напрям у розвитку спритності – це оволодіння новими, різноманітними рухами навичками та уміннями. Це приводить до збільшення запасу рухових навичок і позитивно позначається на функціональних можливостях рухового аналізатора. Звідси випливає методичне правило: чим

більше вправ уміє виконувати спортсмен бойового хортингу, тим легше і швидше він здатний вивчити новий прийом. При цьому якість спритності вдосконалюється більш ефективно, коли процес навчання безперервний.

Однак, у міру оволодіння технікою досліджуваного прийому, вплив його на розвиток спритності зменшується. У зв'язку з цим потрібно періодично змінювати самі вправи чи умови їх виконання. З психологічної точки зору, спритність залежить від повноцінності сприйняття власних рухів, від ініціативності, самостійності та цілеспрямованості.

Спритність у спортсмена бойового хортингу розвивається та удосконалюється за допомогою змагальних і спеціально-підготовчих вправ, з яких найбільш корисні наступні: рухи з незвичайних вихідних положень (спиною, боком, з поворотом на 90°, розворотом на 180°); у дзеркальному зображенні; з підвищеною швидкістю (біг під ухилом, за лідером тощо); зміна способів виконання вправи; на розслаблення і напруги.

При виконанні вправ, спрямованих на розвиток спритності, необхідна велика точність і чіткість м'язових відчуттів. Усе це досить швидко викликає стомлення. Необхідно дуже чітко планувати інтервали відпочинку, щоб вони були достатніми для відновлення. Спритність потрібна при зненацька виникаючому руховому завданні, що вимагає швидкості орієнтування і невідкладного виконання. Під час ведення змагальної сутички з бойового хортингу такі несподівані моменти виникають постійно.

Розвиток гнучкості у спортсмена бойового хортингу

Гнучкість – це здатність виконувати рухи з великою амплітудою. Вправи, які розвивають гнучкість одночасно зміцнюють суглоби і зв'язки, підвищують еластичність м'язів, їх здатність до розтягування, що є дуже важливим чинником попередження м'язових травм на тренуванні.

Гнучкість особливо покращується у дитячо-юнацький період при регулярних заняттях бойовим хортингом і досягає найбільшої величини до 14–15 років, після чого вона тимчасово утримується на досягнутому рівні, і потім починає зніжуватися, у разі, якщо не буде продовжена спрямована спеціальна робота щодо підтримання рівня гнучкості. У переважної більшості спортсменів форма поверхні суглоба не перешкоджає великій амплітуді рухів при виконанні фізичних вправ бойового хортингу. Спортсмени зазвичай використовують 80–95 % анатомічної, гранично можливої рухливості суглобів.

Гнучкість у жінок, як правило, більша, ніж у чоловіків. Хороша гнучкість дозволяє повноцінно реалізовувати професійну майстерність в бойовому хортингу, проявляти спритність, підвищувати інтенсивність тренувань.

Розрізняють *загальну* та *спеціальну* гнучкість.

Загальна гнучкість – це рухливість в усіх суглобах, що дозволяє виконувати різноманітні рухи з великою амплітудою.

Спеціальна гнучкість – це гранична рухливість в окремих суглобах, що беруть участь у специфічній професійній діяльності спортсмена бойового хортингу.

Гнучкість спортсмена бойового хортингу залежить від форми суглобів, рухливості хребетного стовпа, еластичності зв'язок, сухожилів і м'язів, а також від тону м'язів. При виконанні спортивних вправ форма суглобів не перешкоджає великій амплітуді рухів. Максимальна амплітуда виконання вправ залежить від еластичності зв'язок і м'язів. Особливо обмежується амплітуда рухів недостатньою піддатливістю навіть розслаблених м'язів-антагоністів. Це, насамперед, відноситься до м'язів тазостегнового суглоба. Чим краще здатність м'язів-антагоністів розтягуватися, тим менший опір вони чинять рухам, що полегшує їх виконання.

Гнучкість спортсмена бойового хортингу змінюється у залежності від різних зовнішніх умов і стану організму. Так, гнучкість менша після сну і прийняття їжі, при охолодженні мускулатури і стомленні, але гнучкість значно краще після розминки – розігрівання м'язів. Впливає на гнучкість і зміна стану центральної нервової системи. Розвитку гнучкості сприяють численні вправи з загальної фізичної підготовки. Але дуже багатьом спортсменам бойового хортингу потрібна широка амплітуда у рухах, для чого застосовуються спеціальні вправи на розтягування.

Для поліпшення еластичності зв'язок і м'язів рекомендуються вправи *активні* (виконувані без обтяжень та з обтяженнями) і *пасивні* (виконувані за допомогою партнера). Вправи на гнучкість виконуються у виді пружинистих згинань–розгинань, махів, статичних напруг (за допомогою партнера), серіями 3–5 ритмічних повторів підряд з поступовим збільшенням амплітуди, спочатку повільно, потім швидше.

Дозування визначається кількістю серій (повторень), необхідних для того, щоб досягти у даному занятті граничної для себе амплітуди рухів. Межу в амплітуді руху спортсмен легко відчуває при виникненні болючих відчуттів у м'язах, які розтягуються, особливо в області, де м'язи з'єднуються із сухожиллями. Перше болюче відчуття – сигнал для припинення вправи. У міру розвитку гнучкості кількість повторень вправ і амплітуда у них збільшується.

Гнучкість у спортсмена бойового хортингу розвивається завдяки щоденному виконанню спеціальних вправ у процесі занять загальною фізичною підготовкою. Однак, для досягнення високих спортивних результатів у бойовому хортингу необхідно розвивати спеціальну гнучкість. Виконуючи вправи, що розвивають гнучкість, необхідно поступово збільшувати кількість повторень, амплітуду і

швидкість руху. Розвивати гнучкість можна активно і пасивно. У першому випадку гнучкість розвивається за рахунок активної тяги м'язів при виконанні вправ, а у другому – за рахунок прикладених зовнішніх сил до частин тіла, що рухаються (допомога тренера, партнера).

Вправи кожної групи виконуються одна за іншою повторно чи з невеликою перервою (2–3 хв). Загальна кількість повторень вправ кожної групи має поступово збільшуватися приблизно від 10 – у першому занятті, до 50–80 – до кінця 1,5–2 місяців щоденних занять. Якщо вправи на гнучкість виконуються 2 рази вдень, то дозування у кожному занятті можна зменшити, але у сумі воно має бути таким, як зазначено.

Розвитку гнучкості варто приділяти більше часу у підготовчому періоді. Коли необхідний рівень гнучкості буде досягнутий, велике дозування вже не буде потрібно. Добре розвинута гнучкість досить стійка і підтримується на досягнутому рівні без особливої напруженої роботи. Але якщо повністю припинити виконання спеціальних вправ, то гнучкість поступово знизиться і повернеться до вихідної величини.

Таким чином, спортсмену бойового хортингу для вдосконалення техніки і тактики ведення сутички необхідно усі фізичні якості розвивати комплексно. У процесі тренувань і змагань багато зовнішніх впливів можуть порушувати правильність техніки. Якщо у спортсмена розвинута спритність, то він відновить рівновагу. Розвитку спритності сприяють спортивні і рухливі ігри, а також навчальні сутички, вільні гімнастичні вправи і вправи на різних гімнастичних снарядах.

Дуже корисні для розвитку спритності акробатичні вправи, особливо перекиди і стрибки. Найбільшу увагу розвитку спритності необхідно приділяти в підготовчому періоді тренування. У період змагань не залишається часу для спеціальних вправ на спритність. Тут вона вдосконалюється тільки попутно зі спеціалізованими тренуваннями у застосуванні прийомів сутички.

Розвиток фізичних якостей спортсмена бойового хортингу як єдиний процес

Раціонально організована фізична підготовка дозволяє спортсменові досягти необхідного рівня підготовленості, який забезпечить максимальні спортивні успіхи. Основними компонентами фізичної підготовки спортсмена бойового хортингу є сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість, координація, рівновага та інші специфічні якості. Крім цих складових загальної фізичної підготовки, спортсмени повинні розвивати такі якості, як точність, реакцію, почуття часу і психічну стабільність.

Розвиток цих якостей характеризує збалансований тренувальний план. Якщо спортсмен перебуває в хорошій фізичній формі, йому легше вивчати нові технічні

прийоми. Коли ж фізично невідготовленому спортсмену бойового хортингу доводиться одночасно займатися фізичною підготовкою та вдосконалювати технічну майстерність, він витрачає на це вдвічі більше зусиль, ніж підготовлений тренований спортсмен.

Досягнення високих спортивних результатів у бойовому хортингу нерозривно пов'язане з розвитком великої фізичної сили, швидкості технічних і тактичних дій, здатності вести сутичку у високому темпі, гнучкості та спритності рухів. У сутичці всі ці фізичні якості проявляються в комплексі, і недоліки у розвитку однієї з них можуть зробити вирішальний вплив на результат сутички.

Часто доводиться спостерігати, як спортсмен володіє великою фізичною силою, але недостатньою витривалістю, наприкінці сутички втрачає всю свою перевагу, завойовану на початку сутички, і програє менш сильному, але більш витривалому спортсмену. Буває і так, що витривалий, але недостатньо сильний спортсмен виявляється слабким у сутичці з сильним суперником, який легко перемагає свого супротивника.

Спортсмен бойового хортингу має постійно працювати над розвитком своїх фізичних якостей, приділяючи особливу увагу вдосконаленню тієї якості, яка у нього розвинена менш сильно. Безсумнівно, що всі фізичні якості спортсмена, кожна окремо і всі в комплексі, розвиваються та виховуються безпосередньо в ході навчально-тренувальних занять. Однак, для досягнення гармонійного розвитку фізичних якостей спортсмена бойового хортингу, вдосконалення найменш розвинених, відстаючих якостей необхідна систематична, цілеспрямована робота з використанням специфічних засобів, що сприяють розвитку тієї чи іншої якості спортсмена.

Щоб перемогти суперника на хорті, необхідно подолати його опір, провести прийом або контрприйом, узяти суперника на утримання, больовий, задушливий прийом або добитися переваги за кількістю балів. Без достатньої фізичної сили, швидкості, спритності зробити це не вдасться. Бажано, щоб спортсмен бойового хортингу володів рівномірно розвиненою мускулатурою всього тіла. Але таке буває не часто.

В одних спортсменів сильніше розвинені м'язи рук, в інших – дуже сильні ноги, у третіх – розвинена спина. Ось чому в тренувальних заняттях потрібно підбирати крім інших вправ і такі, що ефективно сприяли б розвитку найбільш слабких і відстаючих груп м'язів.

Вправ для розвитку фізичних якостей спортсменів дуже багато, і всі вони характерні великим напруженням м'язів. Деякі вправи застосовуються з багаторазовим повторенням. Разом з тим найкраще застосовувати вправи, що за своїм характером і структурою будуть подібними з рухами, виконуваними у сутичці. Кількість повторень вправи може зменшуватися, якщо обтяження або

протидія досить велика. Якщо вправи виконуються з невеликими обтяженнями, то потрібно проробляти їх з максимальною швидкістю і багаторазово. У цьому випадку, поряд з розвитком сили розвивається і швидкість рухів.

Здатність до тривалих силових зусиль виробляється при повтореннях вправ з невеликими або середніми обтяженнями до появи втоми, що не дозволяє здійснювати подальшу роботу, тобто – до відмови. Потрібно неодноразово повторювати ці вправи. Якщо вправи не викликають потужних напруг м'язів і втоми, то ефект від їх виконання буде незначним. З ростом сили і тренуваності спортсмена вправи, що виконувалися раніше з великими зусиллями, виявляться легкими і не будуть викликати колишніх напруг. Необхідно ускладнювати їх, збільшувати обтяження, кількість повторень, швидкість їх виконання тощо.

Проте, захоплення тільки силовою підготовкою може призвести до огрубіння м'язів, втрати їх еластичності та гнучкості в суглобах. Може з'явитися скутість рухів і втрата швидкісних якостей. Особливо часто це буває при надмірному захопленні вправами з різними обтяженнями, гантелями, штангами тощо. Розвиток сили потрібно поєднувати з розвитком інших фізичних якостей, таких як швидкість, спритність і гнучкість. Молодим спортсменам притаманні різкі і швидкі рухи, а правильно побудованим систематичним тренуванням швидкість можна зберегти і збільшити.

Домагаючись швидкості у виконанні будь-якого руху, потрібно багато разів повторювати його в процесі тренувань. Спортсмен бойового хортингу має проводити рух легко, без скутості, невимушено, оскільки скутість заважає швидкості. Крім спеціальних вправ бойового хортингу для розвитку швидкості, застосовуються вправи з інших видів спорту, як наприклад легка атлетика, баскетбол, футбол тощо. Тут, крім виникнення позитивних емоцій, що сприяють підвищенню загального стану організму, розвиваються необхідні фізичні якості, у тому числі і швидкість, така необхідна при проведенні сутички бойового хортингу.

Крім того, слід звернути особливу увагу на розвиток спритності. Чим з більшою кількістю рухів знайомий спортсмен, тим легше йому перейти від однієї дії до іншої, тим вище його спритність. Спритність у бойовому хортингу має важливе значення. Якщо простежити протягом декількох років за одним і тим же спортсменом, неважко побачити, як росте багатство його рухів, уміння користуватися ними. Найкраще розвивати спритність у тренувальних сутичках з партнером. Розвитку спритності також сприяють заняття спеціальною акробатикою, гімнастикою, спеціальними вправами з партнером і без нього, імітаційними вправами.

Важливе значення для спортсмена бойового хортингу має гнучкість. Добре розвинена гнучкість дозволяє з великим ефектом проявляти силу, спритність і

технічну майстерність. Вона дозволяє розширити тактичні можливості спортсмена. Вправи, що розвивають гнучкість, повинні застосовуватися в продовженні всього часу тренувальних занять. До них відносяться вправи акробатичного характеру, вправи на розтягування, вправи з широкою амплітудою рухів. Вправи для розвитку гнучкості повинні виконуватися щодня і на кожному тренувальному занятті.

Цілеспрямований вплив на розвиток однієї з фізичних якостей, впливає і на розвиток інших. Характер і величина такого впливу залежать від рівня фізичної підготовленості спортсмена бойового хортингу, а також від величини та характеру застосовуваних навантажень. У спортсмена-початківця, який має низький рівень загальної фізичної підготовленості, вправи, що вимагають прояву переважно однієї фізичної якості, пред'являють значні вимоги і до прояву інших. При цьому найбільший вплив на організм надають вправи на швидкість, що застосовуються у вигляді рухів максимальної інтенсивності.

Такі вправи роблять одночасно значний вплив як на розвиток анаеробних, так і аеробних можливостей. На аеробні можливості вплив здійснюється вже у відновлювальному періоді між повтореннями у процесі ліквідації кисневого боргу, що призводить до підвищення рівня розвитку витривалості. Ці вправи вимагають і значного прояву сили, тому відбувається збільшення силових показників. У таких випадках вправи тільки на силу або тільки на загальну витривалість надають менш широкий і комплексний вплив.

Проте надалі, при досягненні певного рівня розвитку фізичних якостей, подібний паралельний приріст показників припиняється. Це відбувається через те, що швидкісні вправи вже будуть пред'являти дуже малі вимоги щодо сили та витривалості. Відбувається, так звана, дисоціація фізичних якостей. Цей процес полягає в тому, що вправи, які раніше викликали розвиток усіх основних фізичних якостей, починають чинити вплив на спортсмена бойового хортингу, який тренує лише деякі з них. У подальшому можуть проявитися навіть негативні взаємодії між окремими фізичними якістьми спортсмена бойового хортингу, наприклад, між максимальною силою і гнучкістю, максимальною силою і витривалістю у сутичці.

Дуже важливо також враховувати, що найвищі показники у розвитку однієї з фізичних якостей можуть бути досягнуті лише при певному рівні розвитку інших. Тому розвиток фізичних якостей завжди має носити комплексний характер, забезпечуючи їх гармонійний розвиток у необхідному співвідношенні. Разом з тим, ця вимога зовсім не припускає однаково інтенсивного впливу на всі фізичні якості одночасно.

Вона завжди має передбачати акцентований вплив на одну з них, що здійснюється відповідно у найбільш сприятливому віковому періоді їх природного

розвитку. При цьому за методикою бойового хортингу завжди особлива увага має приділятися розвитку силових здібностей, як базових по відношенню до інших фізичних здібностей спортсмена.

Система фізичного виховання спортсменів бойового хортингу

Поняття «система фізичного виховання» відображає в цілому історично певний тип соціальної практики фізичного виховання, доцільно упорядковану сукупність її вихідних засад та форм організації, що залежать від умов конкретної суспільної формації.

У сукупності з визначальними її положеннями система фізичного виховання спортсменів характеризується:

ідеологічними основами, вираженими в її соціальних цільових установках, принципах та інших відправних ідеях, які продиктовані потребами всього суспільства;

теоретико-методичними основами, які у розвиненому вигляді представляють собою цілісну концепцію, яка об'єднує науково-практичні знання про закономірності, правила, засоби і методи фізичного виховання спортсменів бойового хортингу;

програмно-нормативними засадами, тобто програмним матеріалом, відібраним і систематизованим відповідно до цільових установок і прийнятої концепції і нормативами, встановленими в якості критеріїв фізичної підготовленості спортсменів бойового хортингу, яка має бути досягнута у результаті тренувань;

тим, як всі ці вихідні основи закріплені організаційно і реалізуються в діяльності організацій та установ, що безпосередньо здійснюють і контролюють процес фізичного виховання людей у суспільстві.

Таким чином, систему фізичного виховання спортсменів бойового хортингу характеризують не стільки окремі практичні явища фізичного виховання, скільки її загальна впорядкованість, і те, на яких вихідних системоутворювальних засадах забезпечується її упорядкування, організованість і цілеспрямованість у рамках конкретної суспільної формації.

Спільними принципами, на яких ґрунтується система фізичної підготовки спортсменів бойового хортингу, є:

принцип всебічного гармонійного розвитку особистості;

принцип зв'язку фізичного виховання з трудовою та оборонною практикою;

принцип оздоровчої та укріплювальної спрямованості.

Основні поняття

Методичні принципи – основні методичні закономірності педагогічного процесу, які виражають основні вимоги до побудови, змісту та організації навчально-тренувального процесу в системі бойового хортингу.

Методи фізичного виховання – спосіб досягнення поставленої мети, певним чином упорядкована діяльність. Основні методи умовно діляться на три групи: словесні, наочні і практичні.

Фізичні якості – окремі якісні сторони рухових можливостей спортсменів. Основними фізичними якостями є: сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість.

Загальна фізична підготовка – процес вдосконалення фізичних якостей, спрямований на всебічний фізичний розвиток спортсмена.

Спеціальна фізична підготовка спортсмена бойового хортингу – процес, який забезпечує розвиток фізичних якостей і формування рухових умінь і навичок, специфічних лише для бойового хортингу.

Спортивна підготовка – тривалий педагогічний процес, спрямований на використання всієї сукупності тренувальних і позатренувальних засобів, методів, умов, за допомогою яких забезпечується необхідний ступінь готовності до спортивних досягнень.

Зони інтенсивності фізичних навантажень спортсменів бойового хортингу умовно характеризуються величинами частоти серцевих скорочень і діляться на малу, середню, велику і граничну інтенсивність фізичного навантаження.

Рухове вміння – такий ступінь володіння руховою технічною дією, який відрізняється підвищеною концентрацією уваги на складові операції, і нестабільними засобами розв'язання рухового завдання.

Рухова навичка – такий ступінь володіння технікою рухової дії, при якій управління рухами відбувається автоматизовано, і дії відрізняються високою надійністю.

Методичні принципи фізичного виховання спортсменів бойового хортингу

Під методичними принципами фізичного виховання спортсменів бойового хортингу розуміються основні методичні закономірності педагогічного процесу, які виражають основні вимоги до побудови, змісту та організації навчально-тренувального процесу.

Методичні принципи фізичного виховання збігаються із загальнодидактичними. Фізичне виховання спортсмена – один з видів педагогічного процесу, і на нього поширюються загальні принципи педагогіки: принцип свідомості та активності, наочності, доступності, систематичності та динамічності.

Принцип свідомості та активності. Найбільшого успіху при заняттях бойовим хортингом можна досягти при свідомому, зацікавленому відношенні спортсменів. Цьому буде сприяти формування осмисленого ставлення і стійкого інтересу до занять бойовим хортингом. Тренер-викладач має чітко визначити мету

занять, довести до свідомості учнів не тільки те, що і як треба виконувати, але і чому пропонується саме ця, а не інша вправа. Наслідком свідомого ставлення до фізичних вправ при підборі захоплюючого матеріалу і оптимальній організації занять має стати активність спортсменів, яка виявляється в ініціативності, самостійності та творчому відношенні до тренувальної справи.

Принцип наочності. Наочність навчання і виховання пропонує як широке використання зорових відчуттів, сприйняття, образів, так і постійну опору на свідомства органів почуттів, завдячуючи яким досягається безпосередній контакт з дійсністю.

Для реалізації цього принципу на практиці застосовуються: показ рухової дії тренером з бойового хортингу; демонстрація наочних посібників; кінофільми; звукова і світлова сигналізація.

Принцип доступності. Тренер виходить з обліку особливостей спортсменів (стать, фізичний розвиток і рівень підготовленості) і посиленості запропонованих завдань. Прогрес у розвитку фізичних якостей спортсменів бойового хортингу можливий лише при певному навантаженні (в межах розумного), здатному стимулювати ці процеси. Однак, при цьому важливо не перевищити міру розумного, щоб не нашкодити здоров'ю спортсменів. Разом з тим, принцип доступності не означає, що фізичні вправи і навантаження мають бути спрощеними і гранично елементарними.

Принцип систематичності. Даний принцип має на увазі, передусім, регулярність занять і системне чергування навантажень і відпочинку.

Ефективною може бути лише така система, яка забезпечує постійний взаємозв'язок між окремими заняттями. Невеликі навантаження чи тривалі інтервали відпочинку між заняттями не доводять до розвитку тренуваності. Занадто великі навантаження і короткі інтервали відпочинку між заняттями можуть призвести до перевищення адаптаційних можливостей організму і до стану перетренованості. Принцип систематичності під час проведення навчально-тренувальних занять багато в чому забезпечує спадкоємність і послідовність в освоєнні навчального матеріалу, а також безперервність навчально-тренувального процесу при оптимальному чергуванні навантажень і відпочинку.

Принцип динамічності. В основі цього принципу лежить постійне, але поступове підвищення вимог до спортсменів бойового хортингу. Це стосується фізичного навантаження і складності рухових дій. Тільки в цьому випадку може бути прогрес у розвитку фізичних якостей спортсменів і вдосконаленні техніки рухів. Відповідна реакція на стандартне навантаження з боку організму не залишається незмінною. Під впливом звичного навантаження відбувається адаптація, що дозволяє організму виконувати ту ж роботу з меншою напругою.

2. ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВНИХ МЕТОДІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СПОРТСМЕНІВ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ РІЗНОГО ВІКУ

Для вирішення завдань фізичного виховання спортсменів бойового хортингу використовуються методи строго регламентованої вправи, ігровий метод, змагальний метод і метод словесного і сенсорного впливу.

Метод строго регламентованої вправи. До цієї групи, відносяться: метод цілісної чи розчленованої вправи; методи повторної, рівномірної, змінної, інтервальної вправи.

Суть *методу цілісної вправи* полягає в тому, що розучувана вправа виконується в цілому, тобто техніку руху вивчають відразу після показу і пояснення найпростіших вправ, які не можна розчленувати.

Метод розчленованої вправи передбачає розчленовування складної технічної дії і розучування її за частинами.

За характером м'язової роботи фізичні навантаження можуть бути стандартними і змінними.

При застосуванні вправ зі стандартним навантаженням розрізняють *метод рівномірної вправи*, при якому фізична вправа виконується безперервно протягом тривалого часу з постійною інтенсивністю (наприклад, тривалий рівномірний біг); і *метод повторної вправи*, який характеризується багаторазовим виконанням вправи з певним інтервалом відпочинку, протягом якого досить повно відновлюється працездатність.

У вправах зі змінними навантаженнями застосовуються *методи інтервальної вправи*, які характеризуються багаторазовим повторенням вправ через певні інтервали відпочинку. Відмітною рисою цього методу є те, що тренувальним ефектом володіють також інтервали відпочинку. Тобто, кожне нове навантаження дається в стадії неповного відновлення.

Ігровий метод. Основу ігрового методу становить ігрова рухова діяльність, певним чином упорядкована. Ігровий метод не обов'язково пов'язаний з будь-якими загальноприйнятими іграми (баскетбол, футбол тощо).

Ознаки ігрового методу:

яскраво виражені елементи суперництва та емоційності в ігрових діях;

мінливість умов ведення боротьби, умов виконання рухів;

високі вимоги до творчої ініціативи в рухах;

відсутність суворої регламентації у характері рухів і їх напрямку;

комплексний прояв різноманітних рухових навичок та якостей.

Змагальний метод. Основу змагального методу складає стимулювання та активізація діяльності спортсменів бойового хортингу з налаштуванням на перемогу або досягнення максимального результату на змаганнях.

Основна визначальна риса змагального методу – співставлення сил в умовах суперництва, боротьби за першість чи високе досягнення. Змагальний метод може виступати як самостійна форма організації занять (офіційні змагання, контрольно-залікові тощо), і як спосіб стимулювання інтересу до занять бойовим хортингом при виконанні окремих вправ – хто краще? Хто сильніше? Хто швидше?

Змагальна обстановка призводить до суттєвої зміни функціонального стану спортсмена бойового хортингу – відбувається налаштування на новий, більш високий рівень рухової активності, велика мобілізація ресурсів організму. Все це сприяє виведенню організму на новий, більш високий функціональний рівень і підвищує тренувальний ефект від фізичних вправ. Застосовувати цей метод необхідно після спеціальної попередньої підготовки.

Метод словесного і сенсорного впливу. Основу даного методу складають широке використання слова і чуттєвої інформації. За допомогою слова можна повідомляти необхідні знання щодо правильного виконання прийомів сутички, поставити завдання, керувати процесом виконання завдань, аналізувати та оцінювати результати.

У навчально-тренувальному процесі з бойового хортингу слово може бути використано і виражено у формі:

розповіді, бесіди, пояснення (передача знань);

вказівок, команд (вплив словом з метою управління діяльністю спортсменів);

словесної оцінки, розбору, зауважень (аналізується та оцінюється діяльність спортсменів).

За допомогою сенсорних впливів забезпечується наочність. Результатом цього є не тільки візуальне сприйняття, а й слухові і м'язові відчуття. Вони реалізуються в формі:

показу самих прийомів і вправ (створюється цілісне уявлення про зміст рухової дії);

демонстрації наочних посібників (з допомогою відеозаписів, різних муляжів, різноманітних схем, малюнків, на основі яких можна створити зорове уявлення про розучуваний прийом, технічний рух).

Основи навчання рухам

Процес навчання руховій дії включає три етапи:

ознайомлення, початкове розучування руху;

поглиблене деталізоване розучування руху, формування рухового вміння;

формування рухової навички.

Як рухові вміння, так і рухові навички у процесі занять бойовим хортингом представляють собою певні функціональні утворення (своєрідні форми управління рухами), які виникають у процесі та в результаті освоєння рухових дій. Разом з

тим, рухове вміння і руховий навик мають істотні відмінності, що впливають, насамперед, з характеру управління рухами і виражаються у неоднаковому ступені володіння дією.

Рухове уміння. Уміння виконувати рухову дію виникає на основі необхідного мінімуму знань про техніку її виконання, попереднього рухового досвіду і загальної фізичної підготовленості, що напрацьована завдяки спробам свідомо побудувати деяку систему рухів. У процесі виникнення вміння відбувається постійний пошук адекватного способу виконання дії за провідної ролі свідомості в управлінні рухами. Це і визначає сутність рухового вміння. Рухове вміння характеризується таким ступенем володіння технічною дією, який відрізняється підвищеною концентрацією уваги на складові даної операції, і нестабільними засобами рішення рухового завдання.

Рухова навичка. У процесі багаторазового повторення рухової дії, операції, що входять до її складу, стають все більш звичними, координаційні механізми дії поступово автоматизуються і рухове вміння переходить у рухову навичку. Її головною відмітною рисою є автоматизоване управління рухами. Разом з тим, для навички характерна злитість рухів і надійність. Отже, рухову навичку можна охарактеризувати, як такий ступінь володіння технікою дії, при якому управління рухами відбувається, автоматизовано і дії відрізняються високою надійністю.

Методика розвитку сили та швидко-силових здібностей

Силові здібності спортсмена бойового хортингу визначають як здатність долати зовнішній опір або протидіяти йому за допомогою м'язових напружень. Силові здібності характеризуються великою м'язовою напругою і проявляються у подоланні опору в динамічному і статичному режимах роботи м'язів. Вони визначаються фізіологічним поперечником м'яза та функціональними можливостями нервово-м'язового апарату. Фізіологічні механізми регуляції м'язової сили залежать від біомеханічних характеристик (довжини плечей важелів і можливості включення в роботу найбільш великих м'язів), а також від величини напруги окремих м'язових груп і їх взаємного поєднання.

М'язи можуть проявляти силу в наступних режимах роботи:

без зміни своєї довжини м'яза (статичний, ізометричний режим);

при зменшенні довжини м'яза (переборює опір, міометричний режим напруження);

при подовженні м'яза (поступається опору, пліометричний режим напруження).

Розрізняють власне силові здібності та їх з'єднання з іншими фізичними здібностями:

швидко-силові якості;

силова витривалість;

силова спритність.

Фізичні вправи для розвитку сили займають одне з провідних місць у фізичній підготовці спортсмена бойового хортингу. Основними засобами для розвитку сили служать вправи з обтяженням (штанга, гирі, гантелі, власна вага спортсмена, вправи з партнером, гумовими амортизаторами тощо). Варіюючи величину обтяження, темп, структуру рухів, спортсмен бойового хортингу може вибірково впливати на розвиток сили будь-якої групи м'язів. М'язова сила – одна з найважливіших фізичних якостей спортсмена бойового хортингу.

Сила м'язів значною мірою визначає швидкість рухів, а також витривалість і спритність. Заняття силовими вправами ведуть до збільшення фізіологічного поперечника м'язів, до зростання м'язової маси. Придбана сила зберігається довше, якщо її збільшення супроводжувалося паралельним зростанням м'язової маси.

Велика розмаїтість рухів спортсмена бойового хортингу з певними завданнями призведе до необхідності кількісно та якісно оцінювати компонент сили. Характерний прояв сили у спортсмена бойового хортингу – в миттєвих імпульсних діях, часто повторюваних протягом досить тривалого часу. Це і є швидкісно-силовими здібностями.

Швидкісно-силові здібності спортсмена бойового хортингу – це різновид силових якостей, що характеризується здатністю спортсмена бойового хортингу проявляти силу при різних швидкостях виконання руху. Прояв швидкісно-силових якостей зручно розглядати через механічну потужність. Вони проявляються в рухових діях, у яких поряд зі значною силою м'язів потрібна і швидкість рухів (виконання кидка через спину, фінальне зусилля при виконанні больового прийому на руку тощо).

Швидкісно-силові здібності багато в чому залежать від рівня розвитку вибухової сили спортсмена бойового хортингу. Вибухова сила відбиває здатність спортсмена по ходу виконання прийому досягати максимальних показників сили в максимально короткий час, наприклад, при стартових діях заходу на кидок, у нанесенні удару в партері, захваті тулуба на кидок через груди тощо. Тому говорять відразу про прояв вибухової сили і про виховання силової витривалості. Непрямим показником вибухової сили спортсмена може служити висота стрибка з місця при відштовхуванні двома ногами.

Таким чином, у спортсменів бойового хортингу проявляються силові якості в поєднанні з швидкістю і витривалістю. Прояв цих якостей залежить від діяльності центральної нервової системи, величини поперечного перерізу м'язових волокон, їх еластичності, біохімічних процесів, що відбуваються в м'язах. Важлива роль у прояві м'язової сили спортсмена бойового хортингу належить його вольовим зусиллям.

Характерним для бойового хортингу є чергування статичних напружень, які виникають як при проведенні сутички в стійці, так і під час сутички у партері, з раптовими швидкими, вибуховими зусиллями, застосовуваними спортсменом при нанесенні удару, проведенні кидка чи контрприйому.

При цьому спортсмену бойового хортингу доводиться задіювати великі фізичні зусилля протягом усіх сутичок з різними партнерами, кожна з яких зазвичай триває 5–6 хв. Це вимагає від учасників сутички вміння не тільки застосовувати велику фізичну силу одномоментно, а й протягом тривалого часу, інакше кажучи, спортсмен має володіти великою силовою витривалістю.

Виходячи з характеру сутички, слід підбирати вправи для розвитку сили. Під час тренувань у процесі проведення сутичок спортсмен бойового хортингу здійснює велику кількість швидкісних дій, тому можна говорити про специфіку його силової підготовленості.

Основним методом розвитку силової витривалості служить метод виконання вправи до неможливості. Сутність цього методу полягає в тому, що спортсмен виконує вправу багаторазово з відносно невеликими обтяженнями до тих пір, поки подальше виконання вправи стане неможливим. Потім слідує невеликий за часом відпочинок, і вправа повторюється знову до неможливості.

Кількість підходів і темп виконання вправи залежать від попередньої підготовки спортсмена бойового хортингу. Наприклад, спортсмен здатний присісти зі штангою вагою 120 кг. Для виконання вправи береться штанга вагою 50 кг, і з нею він присідає 20–30 разів до неможливості. Потім після невеликого відпочинку вправа повторюється ще кілька разів також до неможливості.

Вправи до неможливості можна виконувати і з великою вагою 70 % від максимального показника, але тут виникає небезпека, що при великій кількості повторень спортсмен бойового хортингу поряд з розвитком сили буде дещо втрачати швидкість рухів. Тому до вправ з великою вагою слід підходити дуже обережно. Потрібно завжди пам'ятати, що силові вправи повинні виконуватися з великою швидкістю руху, носити вибуховий характер, специфічний для бойового хортингу. Тому рухи спортсмена при присіданнях, підскоках, нахилах у кінцевій фазі трохи прискорюються.

Під час проведення сутички велике ударне навантаження несуть м'язи черевного преса. Вони беруть участь у більшості рухових дій тулуба під час проведення прийомів кидкової техніки бойового хортингу. Хороший міцний м'язовий корсет для здоров'я спортсмена бойового хортингу сприяє нормальному функціонуванню внутрішніх органів, належна сила м'язів черевного преса є кращою гарантією попередження гриж. При силовому тренуванні м'язів передньої стінки живота використовують в основному вправи двох типів: піднімання ніг при

фіксованому верхньому відділі тулуба і піднімання тулуба при фіксованих нижніх кінцівках.

Обидва типи вправ відрізняються деякою специфікою. У першому випадку м'язи спортсмена бойового хортингу працюють переважно в ізометричному режимі, тобто статично. Безпосередньо у згинанні тазостегнового суглоба не беруть участь, але сприяють фіксації тазу, а при значному згинанні в умовах верхньої опори або вису – його повороту. Найбільше навантаження при цьому несе нижня частина прямого м'яза живота спортсмена.

У вправах другого типу м'язи живота працюють у динамічних умовах, тобто велике навантаження падає на верхні сегменти прямого м'яза живота. Загальне навантаження на всі м'язи живота тут більше. Вправи другого типу більш ефективні. Однак, вправи статичного характеру краще сприяють підвищенню тону м'язів живота спортсмена бойового хортингу, що може бути використане при прийнятті ударів у прес. При тренуванні м'язів черевного преса слід уникати підвищення внутрішньочеревного тиску, а для цього не слід використовувати метод максимальних навантажень, не можна доводити число повторень до максимальних великих величин, тому що це мало позначається в прирості сили.

М'язи поперекової області відносяться до тих м'язів, яким слід приділяти особливу увагу. Ця область відчуває величезні перевантаження при піднятті суперника у момент виконання кидка, важких навантажень на спинні м'язи при нахилі тулуба вперед з обтяженням. Це є специфікою силової підготовки при удосконаленні кидкової техніки бойового хортингу. При «круглій» спині виникає небезпека здавлювання міжхребцевих дисків. Збереження нормального поперекового лордозу усуває цю небезпеку, і тому спортсмен бойового хортингу при проведенні сутички має тримати рівну стійку. Хорошим засобом розвитку швидкої сили служать різного роду кидки гирі, ядра, гранати, набивного м'яча у різних напрямках: вперед, назад, прогинаючись, із поворотами та стрибками. Тут потрібно звертати увагу на зусилля в кінці руху, виконувати вправу зі значним прискоренням. А для цього необхідно підбирати оптимальні обтяження, що не потребують максимальних зусиль і не викликають уповільнення рухів.

Силові здібності спортсмена бойового хортингу проявляються:

при відносно повільних скороченнях м'язів, у вправах, виконуваних з граничними обтяженнями;

при м'язових напругах ізометричного (статичного) типу без зміни довжини м'яза.

Відповідно до цього розрізняють повільну *динамічну силу*, що розвивається динамічними вправами, і *статичну силу*, що розвивається статичними вправами.

Для розвитку сили можна активно застосовувати ізометричні вправи, що сприяють як розвитку абсолютної сили, так і здатності до тривалих статичних

напружень. Сутність ізометричних вправ полягає в тому, що спортсмен бойового хортингу, використовуючи значні обтяження 80 % від максимального показника, багаторазово приймає позу, що викликає напругу окремих м'язових груп, і утримує цю позу протягом декількох секунд. Наприклад, зі штангою або з партнером на плечах згинає ноги в колінах під різними кутами та утримує обтяження протягом 10–15 с. Вправа може повторюватися декілька разів.

Ізометричні вправи застосовуються у поєднанні з іншими вправами для розвитку сили, а для більш швидкого відновлення працездатності використовуються вправи на розслаблення та розтягування груп м'язів, що працювали.

Максимальна статична сила спортсмена бойового хортингу вимірюється тією максимальною напругою, яку вона здатна розвинути в умовах ізометричного скорочення. Вона безпосередньо вимірюється за допомогою спеціальних вимірювальних пристроїв – динамометрів, тензометричних силовимірювальних пристроїв.

Максимальна динамічна сила визначається за найбільшою вагою, яку може підняти випробуваний спортсмен. При виконанні ізометричних вправ необхідно поступово збільшувати вагу обтяження та кількість повторень. Неприпустимі повторні великі навантаження на одну групу м'язів.

Методика розвитку швидкості

Під швидкістю розуміють здатність здійснювати рухи і дії з певною швидкістю завдяки високій рухливості нервово-м'язових процесів. Розрізняють комплексні та елементарні форми прояву швидкості. Спортсмен отримує інформацію через рецептори органів чуття – зору, слуху, смаку, нюху, дотику, рецептори м'язового почуття у м'язах (пропріорецептори), сухожиллях і суглобово-зв'язковому апараті, рецептори вестибулярного апарату, що сприймають зміни положення та рух тіла у просторі.

По чутливому доцентровому нерву збудження передається від рецептора до центральної нервової системи. В результаті імпульсу, що надійшов з центральної нервової системи, в робочому органі виникає специфічна для нього рефлекторна діяльність, припустимо, скорочення того чи іншого м'яза або групи м'язів. Відповідна реакція на подразник у цей момент характеризується та повністю залежить від швидкості надходження імпульсу.

Якість швидкості в бойовому хортингу включає три компоненти:

швидкість рухів;

частота рухів;

швидкість рухової реакції.

Важливу роль у швидкості рухів і дій грають вольові зусилля спортсмена бойового хортингу, його психологічна налаштованість. Швидкість спортсмена

характеризується його здатністю до ефективного здійснення простих швидкісних дій і складної реакції. Сила і швидкість спортсмена бойового хортингу – дві фізичні якості, тісно пов'язані між собою. Нестача фізичної сили завжди гальмує швидке і чітке виконання того чи іншого прийому.

У свою чергу велике фізичне зусилля, проведене недостатньо швидко чи несвоєчасно, дає можливість противнику відновити втрачену рівновагу, прийняти захист або провести відповідний контрприйом. Тому вправи для розвитку сили і швидкості завжди повинні застосовуватися в комплексі. В той же час слід ураховувати, що розвиток швидкості руху відбувається більш повільно, ніж розвиток сили або витривалості.

Швидкість рухів спортсмена бойового хортингу завжди проявляється в конкретних ситуаціях сутички, під час якої спортсмен повинен вміти миттєво оцінити обстановку та вибрати найбільш раціональні для даної ситуації дії. При проведенні сутички в стійці це може відобразитися у правильному виборі моменту для проведення того чи іншого прийому, наприклад удару або підсічки.

В той час, коли суперник, починаючи рух уперед або назад, переносить вагу свого тіла з однієї ноги на іншу, але ще не встиг повністю перенести її на опорну ногу, можна зайти на кидок у швидкому раптовому підвороті під супротивника, що рухається вперед. Можна раптово провести контрприйом в той момент, коли супротивник знаходиться в нестійкому положенні.

Проста реакція в бойовому хортингу відбувається як відповідь заздалегідь відомим рухом на заздалегідь відомі, але раптові дії противника. Під час проведення сутички проста реакція майже не зустрічається, а це відбувається тільки в процесі навчання і тренування, коли дії спортсменів бойового хортингу обумовлюються. У сутичці проявляються складні реакції двох типів: реакція на рухомий об'єкт, тобто на супротивника, і реакція вибору.

В першому випадку в долі секунди треба діяти ударами по супротивнику, який пересувається, виконувати швидкісні захвати, готуючи прийом, а отже, знаходити потрібну дистанцію, вибирати певні технічні засоби і, разом з тим, самому безперервно рухатися.

У другому випадку спортсмен бойового хортингу реагує своїми діями на дії противника, причому, як правило, успіх залежить від переваги в швидкості, а складність реакції вибору – від ситуацій, створюваних діями спортсменів. В обстановці запеклої сутички бойового хортингу вимоги до складної реакції дуже великі, оскільки дії відбуваються швидко і часто з відчутним результатом для спортсменів. Перевагу має той спортсмен, який раніше виявить задум свого супротивника, швидше зреагує на його дії.

Швидкість спортсмена бойового хортингу залежить від наступних факторів, якими є:

лабільність – швидкість протікання процесів збудження в нервових і м'язових клітинах;

рухливість нервових процесів – швидкість змін у корі великих півкуль збудження гальмуванням і навпаки;

співвідношення м'язових волокон – швидких (білих) і повільних (червоних) м'язових волокон у скелетних м'язах;

пропускна здатність мозку – кількість інформації, що переробляється за одиницю часу;

екстраполяція – здатність передбачати можливі дії з боку суперника.

Здатність виконувати рухи і дії швидко – одна з найважливіших якостей спортсмена бойового хортингу. Всі його дії є комплексом рефлекторних реакцій, що чергуються одна за одною. Припустимо, спортсмен побачив, що його суперник при нанесенні прямого удару лівою рукою в голову опускає праву руку на якусь мить униз, і цим відкриває нижню щелепу – саме чутливе місце на голові.

Спортсмен отримує через зоровий аналізатор інформацію, в корі головного мозку виникає рішення нанести зустрічний прямий удар лівою рукою у відкрите місце, команду приймає руховий нерв, і кістково-м'язовий апарат виробляє дію, контрольовану центральною нервовою системою. Чим швидше відбувається замикання цієї рефлекторної дуги, тим швидше виконується дія – випередження ударом.

Швидкість рухів спортсмена бойового хортингу розглядають завжди стосовно до виконання ним раціональних прийомів і дій. Поспішні та уривчасті рухи, виконувані нераціонально, ні в якій мірі не сприяють швидкості дій спортсмена в сутичці. Тому, працюючи над розвитком швидкості, підбирають вправи, тісно пов'язані з технікою виконання прийомів і дій, застосовуваних у сутичці. Точність реакції на рухомий об'єкт вдосконалюють паралельно з розвитком її швидкості.

Може бути й так, що інформація в мозок на виконання прийому надходить блискавично, рішення приймається швидко, а прийом виконується уповільнено. Це може визначатися якістю м'язів, скорочення чи розслаблення яких залежить від протікання біохімічних реакцій, вмісту речовин харчування і швидкості їх розщеплення, від швидкості передачі нервового імпульсу органам-виконавцям тощо. Слід мати на увазі, що швидкісні здібності кожного спортсмена специфічні. Спортсмен бойового хортингу може дуже швидко робити ухил назад і запізнюватися з ухилом у бік, або швидко наносити прямий удар, і значно повільніше – бічний.

Засоби розвитку швидкості. Основним засобом розвитку швидкості служать імітаційні та спеціальні підготовчі вправи. При виконанні цих вправ поступово збільшують швидкість руху, дотримуючись правильної техніки

виконання прийому чи дії. При цьому враховують, що при багаторазовому виконанні імітаційних і спеціальних підготовчих вправ бойового хортингу можуть вироблятися і неправильні навички, які в подальшому з великими труднощами піддаються виправленню.

Для розвитку швидкості найбільш широко використовуються вправи з партнером, під час виконання яких відпрацьовуються способи виведення з рівноваги в різних напрямках, підготовки до проведення прийомів, початкова фаза прийому без кидка противника. Всі ці вправи виконуються багаторазово – 30–40 разів поспіль з поступовим збільшенням швидкості руху і доведенням її до максимальної.

Спочатку партнер не робить великого опору, даючи можливість виконати прийом швидко та правильно, надалі опір збільшується, але не доводиться до максимального. В обстановці сутички вимоги до складної реакції спортсменів дуже великі: противник завдає різних ударів як лівою, так і правою рукою в непередбачуваній послідовності.

Для досягнення високої швидкості складної реакції у навчанні та тренуванні слід дотримуватися педагогічного правила: від простого до складного, поступово збільшуючи кількість вправ. Наприклад, спочатку навчають захисту у відповідь на заздалегідь обумовлений удар, потім учневі пропонується реагувати на одну з двох можливих атак, потім трьох і т. д. Для закріплення навичок у швидких рухах можна рекомендувати проведення навчально-тренувальних сутичок з партнерами більш легкої ваги.

Ефективним засобом розвитку швидкості спортсмена бойового хортингу є допоміжні види спорту: легка атлетика, баскетбол і футбол, які спортсмени досить широко використовують у тренуванні, причому ігри проводяться за спрощеними правилами. Широко застосовуються також різного роду акробатичні вправи та вправи з невеликими обтяженнями, що виконуються з максимальною швидкістю.

Вправи для розвитку швидкості рекомендується включати до комплексу ранкової фізичної зарядки та в кожне заняття з загальної та спеціальної фізичної підготовки. У цьому випадку вправи виконуються невеликими серіями з достатнім інтервалом для відпочинку. Вони, як правило, проводяться на початку навчально-тренувального заняття, поки спортсмен не втомився. Однак, періодично вправи на швидкість можна проводити і на тлі великої втоми. Перед виконанням вправ для розвитку швидкості спортсмен бойового хортингу має проводити гарну розминку, в іншому випадку можливі серйозні травматичні ушкодження.

В бойовому хортингу швидкість спортсмена пов'язана з його вибуховими діями, а вони залежать від силових якостей. Ці дві якості взаємодіють між собою, частота вибухових дій визначається швидкісною витривалістю. Швидкому

виконанню дій перешкоджає зайва напруга, що виникає на початку формування навичок. Потім, у міру їх удосконалення, швидкість збільшується.

При втомі також виникають зайві напруги, що уповільнюють виконання вже гарно знайомих і вивчених прийомів. Для розвитку швидкості доцільно чергувати прискорене виконання прийому з більш плавним. Наприклад, нанесення серії ударів руками чи ногами з одним або двома акцентованими. Розвиток і вдосконалення швидкісних якостей є одним з першорядних завдань у практиці підготовки спортсменів бойового хортингу.

Методика розвитку витривалості

Витривалість – це здатність до тривалого виконання будь-якої діяльності без зниження її ефективності. Основою витривалості у спортсменів бойового хортингу є хороша загальна фізична підготовка, відмінно поставлене дихання, вміння розслабляти м'язи між активними ударними та кидковими вибуховими діями й удосконалювання технічних прийомів.

Чим більше прийом автоматизований, тим менше груп м'язів буде включено до виконання руху. Про рівень витривалості спортсмена свідчить його активність від початку і до кінця сутички, зі збереженням частоти ефективних дій, швидкості, точності як у нанесенні ударів і виконанні кидків, так і в застосуванні захистів, у маневреності та якісному виконанні своїх тактичних задумів.

Витривалість можна визначити як здатність протистояти втомі. Під час тренувань і особливо сутичок організм спортсмена бойового хортингу відчуває як фізичне, так і розумове стомлення. В результаті напруженої діяльності аналізаторів, наприклад – зорових, підходить втома. У сутичці спортсмен вирішує тактичні завдання, його зорові аналізатори працюють дуже інтенсивно, весь час фіксуючи рухи супротивника, спортсмен відчуває високе емоційне навантаження. Особливо це відчувається при тривалих турнірах. Під час сутички в активній роботі беруть участь не менше 2/3 м'язів, що викликає велику витрату енергії та пред'являє високі вимоги до органів дихання і кровообігу.

Про стан і можливість розвитку витривалості у спортсмена можна судити по хвилинному обсягу його дихання, максимальній легеневій вентиляції, життєвій ємності легень, хвилинному та ударному обсягу серця, частоті серцевих скорочень, швидкості кровотоку, вмісту гемоглобіну в крові. Провести сутичку у швидкому темпі та зберегти високу працездатність протягом усіх змагань, які зазвичай тривають 1–2, а то й 3 дні, може тільки спортсмен, який володіє великою витривалістю.

Витривалість значною мірою визначається вольовими якостями спортсмена бойового хортингу. Під час сутички слід проявити великі вольові зусилля, щоб використовувати всі можливості витривалості свого організму. Тільки силою волі можна змусити себе підтримувати необхідну потужність роботи, незважаючи на

наступаюче стомлення. В цьому випадку на перший план виходить психологічна підготовка, рівень якої визначає здатність до прояву вольових зусиль.

Для придбання оптимального рівня витривалості надзвичайно важлива висока функціональна здатність органів і систем, які забезпечують споживання кисню та утилізацію його з найбільшим ефектом. Тому, правильне дихання спортсмена бойового хортингу створює умови для розвитку витривалості. Швидке відновлення дозволяє зменшити інтервали відпочинку між повтореннями роботи, збільшити їх число та виконувати активні дії протягом усієї сутички. На процес втоми спортсмена впливають декілька факторів:

- інтенсивність технічних дій;
- частота повторень технічних дій;
- тривалість технічних дій;
- характер інтервалів між технічними діями;
- стиль і манера ведення сутички суперника;
- сила збивальних факторів, отриманих ударів і кидків.

Недостатньо витривалий спортсмен у ході сутички швидко втрачає працездатність, у нього знижується швидкість дій і здатність до силових напружень, а також порушується техніка виконання прийомів. Величезне фізичне та нервово напруження в сутичці та після її закінчення спричиняє глибокі зрушення в серцево-судинній, дихальній та інших системах організму, в результаті чого до чергової сутички спортсмен бойового хортингу не встигає повністю відновитися та починає наступну сутичку стомленим. Спортсмен, який прагне показати на змаганнях високі стабільні результати, має систематично та цілеспрямовано працювати над розвитком своєї спеціальної витривалості. Витривалість може бути *загальною* і *спеціальною*.

Загальна витривалість спортсмен бойового хортингу. Під загальною витривалістю прийнято розуміти здатність організму виконувати помірну роботу протягом тривалого часу. Загальна витривалість здобувається за допомогою тривалого виконання вправ, таких як ходьба, біг, плавання, які проводяться тривало, в рівномірному темпі та з невеликою інтенсивністю. Під час виконання цих вправ підвищуються функціональні здібності серцево-судинної, дихальної та інших систем організму, а також удосконалюється координація функцій органів і систем, унаслідок чого збільшується працездатність спортсмена.

На перших етапах тренування розвиток загальної витривалості досягається поступовим втягуванням організму в роботу за рахунок подовження дистанції ходьби, бігу, плавання при дотриманні рівномірного темпу. Подальший розвиток загальної витривалості забезпечується поступовим переходом до більш інтенсивної, але менш тривалої роботи, з тим щоб підготуватися до виконання певних нормативів, таких як біг на 1500 м, 3000 м тощо. У плані цілорічного

тренування спортсмена бойового хортингу вправи для розвитку загальної витривалості передбачаються в більшому обсязі у підготовчому періоді. Вони передують вправам для розвитку спеціальної витривалості.

Спеціальна витривалість спортсмена бойового хортингу. Спеціальна витривалість спортсмена бойового хортингу полягає в здатності вести сутичку у високому темпі та швидко відновлювати працездатність після її закінчення. Спеціальна витривалість базується на загальній і поєднує в собі кілька фізичних якостей.

Основним *засобом розвитку спеціальної витривалості* служать вправи з партнером, спортивною підвісною грушою, ударною подушкою, манекеном і тренувальним мішком, близькі за структурою до прийомів сутички бойового хортингу, а також тренувальні сутички, що розрізняються за темпом їх проведення, тривалістю та інтервалами відпочинку між сутичками.

Робота над розвитком спеціальної витривалості проводиться в певній методичній послідовності. На перших етапах підготовки до змагань спортсмен бойового хортингу має бути здатний провести 5–7-хвилинну навчальну сутичку у помірному темпі з різними супротивниками. Для підвищення спеціальної витривалості поступово від тренування до тренування збільшується тривалість сутичок з кожним із партнерів.

Так, наприклад, якщо на першому етапі підготовки до змагань спортсмен проводить три сутички по 3 хв у середньому темпі з різними партнерами, то під час безпосередньої підготовки до змагань тривалість сутичок може бути збільшена до 6–7 хв, а кількість партнерів – до 4 або 5. Однак, при цьому необхідно стежити за тим, щоб у кожній із сутичок темп був середнім, і хід боротьби не перетворювався на штовхання на хорті без спроб проведення прийомів, і на занадто дальній дистанції.

Важливе значення мають інтервали відпочинку між сутичками. Повторна сутичка, проведена через кілька хвилин, коли спортсмен бойового хортингу не встиг ще повністю відпочити, матиме значно більший тренувальний ефект, ніж сутичка через 20–30 хв, коли настає повне відновлення працездатності спортсмена. Найбільш доцільні 4–6-хвилинні сутички з інтервалами відпочинку по 10 хв. Підвищення навантаження досягається за рахунок збільшення кількості сутичок і зменшення часу відпочинку між ними.

Використовується також *інтервальний метод тренування*. Сутність цього методу полягає в тому, що час сутички розбивається на рівні відрізки по 2–3 хв з 1-хвилинними або 30-секундними інтервалами відпочинку. Кожен відрізок сутички проводиться в реальному бойовому темпі з невеликим прискоренням у кінці. В міру зростання тренуваності спортсмена, відпочинок між відрізками сутички поступово скорочується. Варіюванням темпу та кількості відрізків можна

підготувати спортсмена до ведення сутичок із різною інтенсивністю та змінами темпу в ході сутички, що має величезне значення для досягнення успіху в змаганнях з бойового хортингу.

Важливе значення для розвитку спеціальної витривалості має підвищення темпу в ході сутички та збільшення щільності навчально-тренувального заняття в цілому. Тренованість, придбана на основі підвищених вимог до організму, дозволяє легше і більш тривало виконувати роботу меншої інтенсивності. Даючи завдання спортсмену бойового хортингу на підвищення темпу сутички, необхідно стежити, щоб темп сутички підвищувався за рахунок більшої кількості проведених прийомів і контрприймів або реальних спроб їх проведення, а не безцільної сусти на хорті.

Виходячи з цього, можна рекомендувати дотримуватися наступної методики розвитку загальної та спеціальної витривалості спортсмена.

У підготовчому періоді основну увагу приділяють розвитку загальної витривалості, створюючи основу для подальшої роботи над розвитком спеціальної витривалості.

На першому етапі розвитку спеціальної витривалості поступово збільшують тривалість і темп вправ і сутичок, а в подальшому більш широко застосовують інтервальний метод тренування.

Вимоги, що пред'являються до організму спортсмена, повинні зростати поступово. Методично і фізіологічно найбільш правильним буде ступеневе підвищення навантаження, що відбувається через кілька тренувальних занять, коли організм освоїться з навантаженням і воно стане для організму звичним. Навантаження збільшується залежно від рівня підготовленості спортсменів.

Зростання спортивних результатів нерозривно пов'язане з постійним підвищенням фізичних навантажень на тренуваннях. Якщо тренувальні навантаження протягом тривалого часу залишаються незмінними, організм спортсмена до них швидко звикає і зростання спортивних досягнень сповільнюється або зовсім зупиняється. Однак, тренувальні навантаження не можуть безперервно зростати по висхідній прямій – це зрештою призведе до перетренованості.

Для ефективної методики спортивного тренування бойового хортингу характерна хвилеподібна зміна навантажень, коли дні тренувань із максимальними та великими навантаженнями чергуються з днями тренувань з середніми та малими навантаженнями, а також днями відпочинку.

Принцип хвилеподібного чергування різних навантажень зберігається у тижневих і місячних планах. Після одного чи двох тижнів інтенсивного тренування має слідувати період зниження навантаження, під час якого спортсмен

як би відпочиває, з тим щоб наступний тренувальний цикл виконати з великим обсягом і з підвищеною інтенсивністю.

Отже, витривалість є одним із головних компонентів майстерності спортсмена бойового хортингу. Засоби для розвитку витривалості у спортсменів різноманітні і включають вправи, що забезпечують розвиток спеціальної витривалості, такі як змінний біг, перекидання набивного м'яча в пересуванні, вправи з еспандерною гумою, а також вправи на координацію, швидкість, точність.

Вправи на мішку забезпечують розвиток спеціальної витривалості, часті вибухові дії в нанесенні серії ударів – це швидкість, точність і сила ударної техніки спортсмена. Особливу увагу при вихованні спеціальної витривалості необхідно приділяти багаторазовому відпрацюванню прийомів кидкової техніки бойового хортингу, які максимально часто застосовуються під час проведення сутичок.

Методика розвитку спритності (координаційних здібностей)

Спритність – здатність створювати нові рухові акти, рухові навички, швидко переключатися з одного руху на інший при зміні ситуації, виконувати складнокоординаційні рухи. Спритність і координація близькі за змістом. Найбільш повно вони формуються до 15–17 років.

Критеріями спритності є: координаційна складність, точність рухів і швидке їх виконання, здатність до статичної та динамічної рівноваги. В основі цих здібностей для спортсмена бойового хортингу лежать явища екстраполяції, хороша орієнтація під час проведення сутички, передбачення можливої майбутньої ситуації сутички, швидка реакція на рух суперника, високий рівень лабільності та рухливості нервових процесів, уміння легко управляти різними м'язами та їх тонусом.

Спритність спортсмена бойового хортингу. Спритність – це здатність спортсмена бойового хортингу вибирати та виконувати потрібні рухові дії правильно, швидко, винахідливо, вміння координувати свої рухи, точно вирішувати раптово виникаючі рухові завдання. В основі спритності лежить координація рухових навичок. Спритний спортсмен уміло вибирає час і місце для рішучих ударних і кидкових дій, використовує положення захисту для контратак, своєчасно уходить від ударів супротивника та залишається невразливим.

Чим більше арсенал технічних засобів у спортсмена, тим легше він опановує та застосовує в сутичці нові рухи і дії, тим вище його спритність. Для прояву спритності спортсмен бойового хортингу повинен не тільки майстерно володіти технікою і тактикою, а й мати розвинені фізичні якостями, такі як швидкість, сила, координація, витривалість, гостро відчувати час і простір.

У сутичці бойового хортингу для успішного проведення ударних та кидкових дій і протидії їм необхідно виявляти спритність, розвиваючи здатність до швидкої та своєчасної зміни дистанції між суперниками. Це допоможе ефективно проводити удари, кидки та захищатися від них, а також успішно проводити контратакувальні дії.

Вибір технічної дії диктує взаємне розташування суперників, довжину дистанції, що їх розділяє. Крім того, суперники часто знаходяться поза дистанцією удару, тому необхідно приділяти увагу різним способам зближення та облудним діям. Створення умов, зручних для проведення кидка, також вимагає високого рівня спритності, яка штучно забезпечує реалізацію захвата при кидкових діях.

Досвідчений суперник активно перешкоджає появі такої сприятливої ситуації, що дасть можливість виконати результативний кидок, блокувальні дії, маневрування, нав'язування свого захвата з загрозою проведення прийому, тиснення тощо. Реалізація захвата і проведення кидка ускладнюються до того ж і нанесенням ударів противником. Тому для проведення кидків необхідно здійснювати зручний захват, ефективно захищаючись від ударів противника.

Логіка динамічних ситуацій сутички виключає технічний прийом із застосовуваного технічного арсеналу, якщо він не освоєний спортсменом в єдності з іншими діями, спрямованими на подолання перешкод з боку суперника при вирішенні конкретних епізодів сутички. При цьому координація рухів і спритність сполучається з силовими якостями спортсмена. Основний шлях у вихованні спритності – оволодіння новими різноманітними технічними і тактичними навичками та вміннями в різних ситуаціях сутички. Це призводить до збільшення запасу технічних прийомів і позитивно позначається на функціональних можливостях удосконалення спортивної майстерності спортсменів бойового хортингу.

Для виховання спритності, як здатності швидко і доцільно перебудовуватися в процесі сутички, застосовуються вправи, що вимагають миттєвої реакції на раптово мінливу обстановку. Наприклад, у навчальній сутичці партнер змінює лівобічну стійку на правобічну або, ведучи сутичку на контратаках, раптово атакує з рішучим наступом. Виконання складних реакцій при раптово мінливих ситуаціях сильно стомлює спортсмена, тому в навчально-тренувальному процесі слід передбачати відповідні перерви для відпочинку.

З арсеналу загальнофізичних вправ для спортсмена бойового хортингу найбільш придатними є спортивні та рухливі ігри: гандбол, баскетбол, теніс, естафети тощо. Спортсмену треба вміти поєднувати пересування з атакувальними та захисними діями. За відсутності точної координації він не зможе активно діяти з різних положень, орієнтуватися при постійно збивальних факторах, швидко відновлювати втрачену рівновагу.

Розвиток координації. Існує безліч вправ для розвитку координації. Найбільш ефективними є вправи з партнером. Вправляючись у парах, слід вчитися діяти з усіх положень і прагнути створити під час захисту зручне вихідне положення для нанесення ударів у відповідь або проведення контркидка. Рівень координації визначається і в облудних діях, у швидких підходах до супротивника під час атак і випередження його дій своїми контратаками. Розвитку координації слід приділяти особливу увагу при початковій формі навчання: оволодінні технікою руху ударів руками та ногами, захистів, пересувань, поєднанні цих технічних дій.

Збереження рівноваги для спортсмена бойового хортингу під час сутички грає важливу роль. Спортсмен постійно пересувається по хорту: на дальній дистанції більш енергійно, при зближенні – невеликими кроками для кращої стійкості. Пересування пов'язане з перенесенням маси тіла з ноги на ногу, з переміщенням центру ваги. На якій би дистанції від суперника спортсмен не знаходився, якими б засобами не вів сутичку, він весь час намагається зберегти рівновагу, бо від неї залежить ефективність ударів, кидкової техніки і захисних дій.

Кожен спортсмен бойового хортингу завжди виробляє найбільш зручне для себе положення ніг, найбільш вигідний спосіб балансування масою тіла. Якщо у відповідальний момент сутички рівновагу порушено, то навіть при незначному поштовху спортсмен може впасти або, схибивши при поступальному русі вперед, провалитися. Чим досконаліше у спортсмена відчуття рівноваги, тим швидше вона відновлюється і тим меншою є амплітуда коливань. При навчанні і тренуванні треба систематично приділяти увагу пересуванням, діям в атаках і контратаках зі збереженням стійкої рівноваги. При виконанні вправ треба приділяти основну увагу вдосконаленню здатності відновлювати втрачену рівновагу. До таких вправ відносяться збивання з площі опори в парах, ходьба і біг по колоді тощо.

Спритність спортсмена бойового хортингу залежить від почуття розслаблення та напруження м'язів, чергування їх під час проведення сутичок. Будь-який рух є результатом послідовного скорочення та розслаблення м'язів. Джерелом м'язової напруги можуть бути причини емоційного характеру, якщо спортсмен не впевнений у собі, відчуває страх перед супротивником, боїться своїми діями розкритися чи недостатньо володіє технічними засобами ведення сутички на тій чи іншій дистанції.

Коли дії спортсмена не досконалі, не автоматизовані, а він фізично не підготовлений до тривалого ведення сутички, то швидкість чергування розслаблення та напруження м'язів недостатня, внаслідок чого м'яз не встигає розслаблятися. Все це однозначно призводить до зниження спритності та погіршення рівня координаційних здібностей.

Чим більше глибина розслаблення, тим краще м'яз відпочиває. Автоматизм у чергуванні напруг і розслаблень при швидко змінюваних діях є основним для підвищення швидкості в нанесенні ударів, застосуванні кидкових атакуювальних дій і захистів, збільшенні спеціальної витривалості, поліпшенні точності рухів, а, отже, й оволодінні навичками більш складних технічних дій.

Тренер має з'ясувати причину скутості дій спортсмена бойового хортингу і не зводити її тільки до технічних недоліків, шукати їх у психологічній підготовці і рівні тренуваності, щоб знайти відповідні засоби та методичні прийоми для навчання розслабляти м'язи у процесі рухових дій. Разом з розслабленням слід домагатися свободи рухів, при яких спритні технічні дії спортсмена бойового хортингу забезпечать успішне проведення сутички.

Розвиток спритності. При підготовці спортсменів бойового хортингу необхідно розвивати спритність з самого початку спортивних занять, що дозволяє успішно освоїти надалі і вдосконалювати техніку виконання прийомів ударної та кидкової техніки. Під спритністю розуміється здатність спортсмена швидко опанувати руховими навичками, вдосконалювати і доцільно застосовувати їх відповідно з необхідністю.

Найбільш сприятливі умови для розвитку спритності є в дітей у підлітковому віці, оскільки організм у цей час дуже пластичний. Тому можна закласти основу для швидкого освоєння в більш старшому віці нових складних рухових навичок. Методикою бойового хортингу запропоновано враховувати кілька критеріїв спритності, що дають можливість кількісно визначати здатність до розвитку такої важливої фізичної якості, як спритність.

Характеристика координаційної складності рухового завдання. Рухове завдання, наприклад, кидок через спину та кидок через груди, може являти собою різну складність. Якщо при виконанні кидка через спину потрібен прояв хорошої координації щодо підвороту на кидок з розворотом спиною до суперника, то при виконанні кидка через груди переважне значення має просторова координація при прогині у спині та розвороті тулуба у кінцевій фазі кидка при опусканні суперника на хорт. Отже, в цьому критерії важливі координаційно-моторні вимоги.

Точність виконання рухової дії. Рух буде точним, якщо його просторові, часові та силові характеристики відповідають поставленому руховому завданню. У спортивній практиці бойового хортингу тренери часто враховують лише факт виконання технічної дії (кидок виконано, не виконано; больовий прийом зроблено, не зроблено).

У дійсності ж виконання рухів важливо розглядати з точки зору необхідної доцільності та економічності. Висококваліфікованих спортсменів бойового хортингу відрізняє висока економічність виконання прийомів, що, безумовно, можна розглядати як критерій спритності.

Час освоєння рухової дії. Для оволодіння необхідною точністю руху та для виправлення помилок потрібен певний час. Особливо наочно це проявляється у підлітків, які тільки приступають до вивчення техніки прийомів бойового хортингу. Якщо підліток може виконати нову вправу зразу, то його слід вважати більш спритним, ніж його однолітків, які витрачають на це більше часу.

Юні спортсмени бойового хортингу повинні постійно опановувати новими навичками. Якщо цього не робити, то не буде поповнюватися запас рухів (арсенал прийомів), і тоді здатність до виконання різних технік під час сутички не буде вдосконалюватися. Нерідко юні спортсмени, освоївши базову техніку бойового хортингу і доводячи її виконання до автоматизму, не вдосконалюють свої навички в індивідуальному плані, в досить складних у технічному відношенні комбінаціях ударно-кидкової техніки, що в кінцевому рахунку значно знижує можливість ефективно розвивати спритність.

Для розвитку спритності корисні рухливі та спортивні ігри, біг з перешкодами, різного роду стрибки, підйом штанги із затримкою в окремих позах, перенесення партнера різними способами тощо. Вправи для розвитку спритності краще виконувати на початку основної частини тренувального заняття, а рухливі та спортивні ігри слід проводити наприкінці заняття. Обсяг вправ для розвитку спритності в рамках одного тренування має бути незначний, але виконувати їх потрібно частіше.

Орієнтовний комплекс вправ для розвитку спритності

Переكاتи. Використовують як підготовчі вправи під час навчання; вони також виконують роль сполучного елемента між різними вправами. Виконують їх уперед, назад, вліво, вправо. Послідовність навчання.

1. З положення сидячи, лягти на спину та зробити переكات назад до положення лежачи на лопатках, носками ніг торкнутися підлоги за головою, потім зворотним рухом повернутися у вихідне положення. Повторити 5–6 разів підряд.

2. З упору присівши сісти в угрупованні та, послідовно торкаючись підлоги сідницями, спиною до лопаток, зробити переكات назад до торкання лопаток і, не затримуючись, зробити переكات вперед у вихідне положення.

3. З положення лежачи на спині зробити переكات вліво (вправо) до положення лежачи на животі, і навпаки.

4. З упору стоячи на колінах легким поштовхом лівої руки та ноги додати тілу рух вправо, м'яко виконати переكات через спину на ліву сторону в угрупованні і, не затримуючись, повернутися у вихідне положення (те ж у інший бік).

5. Зі стійки на колінах прогнутися якомога більше, подаючи таз вперед, додати тілу рух уперед. Послідовно торкаючись хорта стегнами, животом, спертися руками під час торкання грудьми. Сильно відштовхнутися руками. Повернутися у вихідне положення. Те ж без допомоги рук.

Перекиди. Перекид вперед з упору присівши. Спираючись виставленими вперед руками, відштовхнутися ногами, зігнути руки і, переносячи вагу тіла на них, нахилити голову на груди, спираючись на лопатки, захопити гомілки, згрупуватися і виконати перекид.

Колесо з поворотом (переворот боком). Роблячи колесо з правої руки, ліву руку поставити вправо від прямої лінії ноги, піднятися вгору, ноги з'єднати разом, різко повернути тулуб вправо животом і руками, відштовхнутися руками і зістрибнути на обидві ноги якомога ближче до рук.

Стійка на лопатках. В. П.: лежачи на спині, руки вниз, долоні повернути до підлоги. Підняти ноги до тазу вгору. З розгинанням ніг вгору зробити упор руками під поперек.

Стійка на голові з опорою на руки. В. П.: упор присівши. Одну ногу відставити назад, головою впертися в підлогу попереду рук так, щоб між руками та головою утворився рівносторонній трикутник. Махом однієї ноги і поштовхом іншої вийти в стійку. Основна вага тіла має падати на руки.

Методика розвитку гнучкості

Гнучкість – здатність здійснювати рухи в суглобах із великою амплітудою, тобто суглобова рухливість. У теорії і методиці бойового хортингу гнучкість розглядається як морфофункціональна властивість опорно-рухового апарату спортсмена, що визначає межі рухів ланок тіла. Здатність спортсмена виконувати рухи з максимальною амплітудою визначають як гнучкість тіла. Як рухово-координаційну якість, її також можна визначити як здатність спортсмена бойового хортингу змінювати форму тіла, а також його окремих ланок, залежно від рухових завдань. Гнучкість знаходиться під значним генетичним контролем і в онтогенезі вимагає раннього розвитку.

Гнучкість спортсмена бойового хортингу залежить від наступних показників: в'язкості м'язів; еластичності зв'язкового апарату; стану міжхребцевих дисків; стану кровотоку через м'язи; часу доби.

Розрізняють наступні види гнучкості:

активну (при довільних рухах) і пасивну (при розтягуванні м'язів зовнішніми силами);

загальну і спеціальну;

динамічну і статичну.

Найбільш ефективно гнучкість розвивається від 7 до 15 років.

Основу гнучкості як координаційно-рухової якості складають наступні компоненти: особливості будови суглобово-зв'язкового апарату; стан збудливості, розтяжка м'язів; ступінь м'язово-суглобової чутливості. Якщо м'язи з їх навколишньою тканиною володіють високим ступенем еластичності, відповідні їм суглоби здатні здійснювати рухи максимальної амплітуди. Якщо м'язи не

розвинені, амплітуда руху суглобів скорочується. Ось чому без спеціалізованої підготовки ніколи не вийде сісти на шпагат відразу, без розігріву.

Розрізняють дві форми прояву гнучкості:

активна гнучкість характеризується величиною амплітуди рухів при самостійному виконанні вправ завдяки м'язовим зусиллям;

пасивна гнучкість характеризується максимальною величиною амплітуди рухів, що досягається при дії зовнішніх сил, наприклад: за допомогою партнера, обтяження тощо.

У пасивних вправах на гнучкість досягається більша амплітуда рухів, ніж в активних. Різницю між показниками активної і пасивної гнучкості називають «запасом гнучкості».

Розрізняють також загальну і спеціальну гнучкість.

Загальна гнучкість – це рухливість у всіх суглобах, яка дозволяє виконувати різноманітні рухи з великою амплітудою.

Спеціальна гнучкість – гранична рухливість в окремих суглобах, що визначає ефективність змагальної та спеціалізованої професійно-прикладної діяльності в бойовому хортингу.

Для спортсменів бойового хортингу спеціальна гнучкість пов'язана насамперед з рухливістю в тазостегнових суглобах, а також з рухливістю хребта, плечових і гомілковостопних суглобів.

Джерела гнучкості. Крім розтяжки м'язів, тобто м'язової еластичності, гнучкість тіла залежить від натягу зв'язок, керуючих рухливістю суглобів і від сили м'язів. Щоб міцно утримувати суглоб у потрібному положенні, зв'язки мають бути до деякої міри напруженими. Занадто напружені зв'язки обмежують амплітуду рухів суглобів, але, з іншого боку, занадто розслаблені зв'язки не здатні утримати суглоб. М'язову силу слід нарощувати паралельно з розвитком гнучкості. Гнучкість розвивають за допомогою спеціально підібраних вправ. У загальному вигляді їх можна класифікувати не тільки за активною, пасивною або змішаною формою виконання, але і за характером.

Вправи на розтягування розрізняють на: *динамічні*; *статичні*; змішані *стато-динамічні*. Прояв гнучкості залежить перш за все від анатомічної будови суглобів, еластичних властивостей м'язів і зв'язок, центрально-нервової регуляції тону м'язів. Чим більше конгруентність, тобто відповідність одна одній суглобових поверхонь, що з'єднуються, тим менше рухливість. Обмежує рухливість і такі анатомічні особливості суглобів, як кісткові виступи, що знаходяться на шляху руху суглобових поверхонь. Обмеження гнучкості пов'язане також зі зв'язковим апаратом: чим товще зв'язки і суглобова капсула і чим більше натягнення суглобової капсули, тим більше обмежена рухливість. Крім того, розмах рухів може бути лімітований напругою м'язів-антагоністів.

Тому прояв гнучкості залежить не тільки від еластичних властивостей м'язів, зв'язок, форми та особливостей суглобових поверхонь, але і від здатності поєднувати довільне розслаблення м'язів, що розтягуються, з напругою м'язів, що здійснюють рух, тобто від досконалості міжм'язової координації. Чим більш розвинені і сильні навколишні до суглобу м'язи, тим менше рухливість, а чим більш еластичні м'язи, тим рухливість у суглобі вище. До зниження гнучкості може привести і систематичне або концентроване на окремих етапах підготовки застосування силових вправ, якщо при цьому в тренувальну програму не включаються вправи на розтягування.

Вправи на загальну гнучкість, наприклад, хребта досить прості: це різного роду нахили та повороти. Можна проводити їх стоячи з широко розсунутими ногами, тоді нахиляться треба буде так, щоб торкнутися підлоги руками, а з часом, коли позначаться опановані шпагати, ви дотягнетеся до підлоги і ліктями, а при нахилах у сторони тягніться чолом до коліна. Більшій глибині нахилів сидячи добре допомагає гімнастична палиця, пропущена під п'ятами. Такі нахили крім того непогано розвивають м'язи рук і черевного преса.

Гнучкість спортсмена бойового хортингу. Гнучкістю називають здатність виконувати рухи з великою амплітудою. Незважаючи на те, що у спортивній діяльності в бойовому хортингу амплітуда рухів відносно невелика в порівнянні з гімнастикою, в систему фізичної підготовки спортсменів бойового хортингу вправи на гнучкість слід вводити обов'язково, оскільки вони одночасно зміцнюють суглоби, зв'язки та м'язи, підвищують їх еластичність (здатність до розтягування), що є дієвим засобом попередження м'язових травм. Гнучкість сприяє і швидкості скорочення м'язів, а це необхідно для своєчасного виконання ухилів, піднурень, поворотів тулуба тощо. Чим краще розтягуються м'язи, тим більша рухливість у суглобі, тим менший опір чинять м'язи-антагоністи. Попереднє розтягування м'язів збільшує силу їх скорочення. Крім того, вправи з великою амплітудою швидко нагрівають м'язи і готують їх до основної роботи. Тому в розминку спортсменів бойового хортингу слід включати і вправи на гнучкість.

Прояв гнучкості в той чи інший момент часу залежить від загального функціонального стану організму та від зовнішніх умов: добової періодики, температури м'язів і навколишнього середовища, ступеня стомлення. Зазвичай до 8–9 годин ранку гнучкість дещо знижена, проте тренування в ранкові години для її розвитку вельми ефективні. У холодну погоду, при охолодженні тіла, гнучкість знижується, а при підвищенні температури зовнішнього середовища і під впливом розминки – підвищується.

Втома також обмежує амплітуду активних рухів і розтяжність м'язово-зв'язкового апарату, але може сприяти прояву пасивної гнучкості. Гнучкість залежить і від віку: рухливість великих ланок тіла збільшується з 7 до 13–14 років

і, як правило, стабілізується до 16–17 років, а потім має стійку тенденцію до зниження. Разом з тим, якщо після 13–14-річного віку не виконувати вправ на розтягування, то гнучкість може почати знижуватися значно раніше – вже в юнацькому віці. І навпаки, практика показує, що навіть у віці 35–40 років, після регулярних занять із застосуванням різноманітних спеціальних засобів і методів, гнучкість підвищується й у деяких спортсменів бойового хортингу досягає або навіть перевершує той її рівень, який був у них в юні роки. Тобто, гнучкість покращується з віком, досягаючи найбільшого розвитку, після чого якийсь час утримується на одному рівні, а потім поступово знижується.

Розвинена гнучкість надає рухам плавність, ефектність, легкість. У бойовому хортингу розтяжка ніг необхідна для проведення ударів ногами у верхню частину тіла, стрибків, технічних прийомів, що вимагають акробатичних навичок. При гарній гнучкості спортсмени легко сідають на шпагат. Гнучкістю визначається ефективність використання природної механіки тіла. Висококваліфіковані спортсмени бойового хортингу таким чином отримують можливість виконувати рухи з максимальною амплітудою, розвиваючи при цьому величезну швидкість і потужність.

3. ОСНОВНА ПРОГРАМА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДЛЯ СПОРТСМЕНІВ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Спеціальна фізична підготовка

Заняття бойовим хортингом припускають використання і фізичного навантаження практично всіх м'язів тіла. Отже, кожне тренування, що складається з активної фізичної діяльності, вкрай необхідно випереджати комплексом загальнорозвивальних вправ.

Загальнорозвивальні вправи виконують кілька найважливіших функцій:

прискорення обміну речовин в організмі готує різні фізіологічні системи до більш активної фізичної діяльності;

прискорення кровообігу та загострення чутливості нервової системи забезпечує підвищену рефлекторну збудливість;

різноманітні розтяжки підвищують гнучкість м'язів і збільшують рухливість суглобів;

розвивається сила основних м'язових груп і знижується ризик отримання травм, що дозволяє спортсменам бойового хортингу поступово переходити до вивчення все більш складних прийомів.

Для підтримки оптимального рівня фізичного розвитку спортсменів рекомендується проводити два–три інтенсивні тренування у тиждень. Дні інтенсивних тренувальних навантажень повинні чергуватися з днями легких практичних занять або відпочинку. Перед виконанням фізичних вправ, що містять різкі зміни напрямку руху, а також перед діяльністю, що передбачає фізичні контакти, рекомендується проводити щонайменше 10–15-хвилинну розминку. В першу чергу це стосується відпрацювання таких прийомів, як удари ногами з обертаннями і технік, що вимагають великих фізичних сил.

Загальнорозвивальні вправи

Стройові вправи. Шиккування в колону по одному, в одну шеренгу. Поняття: стрій, шеренга, колона, фронт, тил, інтервал, дистанція. Повороти на місці, праворуч і ліворуч. Розмикання та змикання приставними кроками. Перешиккування з однієї шеренги у дві. Рух по колу.

Зустріч і вітання старшого за ранком. Вихід зі строю. Вхід і вихід із залу. Загальне шиккування спортсменів за ранками (кваліфікаційними ступенями). Спортивний етикет бойового хортингу як система цінностей у вихованні спортсмена.

Гімнастичні вправи без предметів. Обертання в суглобах у положенні стоячи, у положенні сидячи на підлозі. Нахили головою, тулубом. Махи руками. Присіди. Випади. Стрибки в присіді, стоячи на зігнутих ногах, на місці, в русі, в

русі з обертанням. Махи ногами стоячи та лежачи, на спині, на животі. Елементи пластики в бойовому хортингу.

Вправи для формування правильної постави

Стоячи біля шведської стінки. На похилій площині. Лежачи на підлозі, на спині, на животі. Вправи на утримання вантажу на голові, ходіння, присідання. Положення нижньої позиції етикету бойового хортингу.

Вправи для формування зводу ступні

Ходьба з різною постановкою ступні (ноги прямі). Ходьба по обручу, гімнастичному ціпку, линві, захват дрібних предметів пальцями ніг. Піднімання з п'яти на носок, носки на підставці 5–8 см. Масаж зводу ступні.

Вправи зі скакалкою

Стрибки через скакалку на одній, двох ногах, перескоками. Стрибки через скакалку в парах. Стрибки через довгу скакалку. Забігання під обертову скакалку. Ходьба та біг зі скакалкою. Естафети.

Вправи з гімнастичною палицею

Нахили тулуба, палиця у прямих руках. Нахили та повороти тулуба, палиця на лопатках. Обертання тулубом, палиця на спині. Випади вперед, убік, палиця вертикально по осі, за спиною притиснута руками до спини. Стрибки через палицю.

Акробатичні вправи

Перекид уперед з угрупованням. Перекид назад. Перекид боком. Довгий перекид у довжину. Перекид через перешкоди різної довжини та висоти, зі страховкою. Падіння на спину зі страховкою. Перекат уперед на ліве плече, праве. Переворот у ліву та праву сторону. Переворот з опорою на одну руку. Стійка на голові, на передпліччях, на лопатках. Стійка на руках. Ходіння на руках. Сальто вперед. Сальто назад. Стрибки з трампліна та через гімнастичного коня.

Вправи з обтяженнями

Вправи з гантелями, гирями, штангою для розвитку м'язів рук, плечового поясу, спини, грудей, ніг. Вправи з набивними м'ячами. Вправи з партнером на плечах. Згинання та розгинання рук на брусах із вантажем на поясі. Підтягування на перекладині з вантажем на поясі. Підйом тулуба з положення лежачи на спині на похилій площині з вантажем на грудях. Комплексна робота на тренажерах різної складності.

Легкоатлетичні вправи

Біг на короткі дистанції (30, 60, 100 м) з різних стартових положень. Біг на середні дистанції. Біг по пересічній місцевості (кроси) до 3 км. Стрибки у висоту, довжину, з місця, з розбігу. Човниковий біг. Біг по піску. Біг у воді (по стегна, по пояс).

Рухливі та спортивні ігри

Рухливі ігри з м'ячем. Ігри з бігом, стрибками, акробатичними елементами. Естафети з перешкодами з розміщенням і збиранням предметів, баскетбол, футбол, гандбол, водне поло. Боротьба за предмет. Регбі з набивним м'ячем.

Плавання

Плавання різними способами: кроль на грудях, на спині. Пропливання дистанції будь-яким способом 100–300 м. Пірнання на дистанцію, та час.

Вправи для розвитку швидкості. Пробігання коротких відрізків 10, 20, 30, 60, 100 м. Стрибки в довжину та у висоту з розбігу, з місця: виконання 10 вправ на час. Виконання вправ за 10 с із максимальною швидкістю: участь в іграх з великою інтенсивністю та обмеженням у часі. Виконання вправ за зоровим, слуховим, тактильним сигналом (подразником).

Вправи для розвитку витривалості

Біг на дистанції 200–800 м. Кроси 3–5 км. Спортивні ігри великої інтенсивності. Виконання вправ на кількість разів протягом 30 і 45 с, 1 хв. Багаторазове виконання окремих технік бойового хортингу, блоків, ударів, захватів, кидків, прийомів партеру.

Імітаційні вправи

Відпрацьовування форм бойового хортингу. Виконання структури комплексу технік ударів і блоків. Виконання відходів, підвідних технік, підходів, ухилів, піднурень. Виконання імітаційних підворотів на кидки.

Дихальні вправи та вправи на розслаблення

Вправи на зняття напруги у різних групах м'язів (потряхування, поколювання, погладжування та розтирання).

Вправи на відновлення подиху та серцевого ритму, для зняття болючого синдрому. Вільний подих, дихання із затримкою. Подих і техніки на розвиток концентрації зусилля в потрібній точці. Релаксація.

Вправи на розвиток гнучкості

Вправи на розвиток пасивної гнучкості, активної гнучкості, в парах і на снарядах із використанням ваги тіла. Обертання кінцівок із різною амплітудою. Повороти та нахили тулуба. Поперечний і поздовжній шпагат. Різні гімнастичні та акробатичні вправи, що потребують підвищеної гнучкості. Борцівський міст із положення лежачи, зі стійки на голові, зі стійки на руках. Стійка на колінах, упор головою в хорт, борцівський міст (рух уперед, назад у сторони, по колу). Міст із положення стоячи, прогнувшись назад. Міст із положення стоячи, на руках. Елементи розтягувань і самомасажу.

Вправи на розвиток швидкісно-силових якостей

Згинання та розгинання рук в упорі (стоячи; лежачи; ногами, впертими на стіну; у стійці на руках; від спинки стільця, гімнастичної стінки). Присідання: на двох і на одній нозі; з партнером на плечах; зі штангою; з набивними м'ячами.

Піднімання рук, ніг у положенні лежачи на підлозі, на животі, на спині. Ходьба у напівприсіді, у повному присіді. Стрибки на носках, у напівприсіді, у повному присіді, на одній нозі. Стрибки у висоту, довжину. Серії стрибків. Підтягування на перекладині. Стрибки нагору по похилій площині. Нахили з вантажем і партнером на плечах. Силкові ігри. Багаторазові відпрацювання технік на довгій груші бойового хортингу. Сутичка із сильним суперником, важким суперником тощо.

Вправи з партнером

Ходьба та біг із партнером на плечах. Нахили з партнером, висячім на шиї (тільки для старшої групи спортсменів). Нахили та повороти з партнером, який лежить на плечах. Перетягання в парах однією та двома руками, сидячи і стоячи. Виштовхування з хорту грудьми, спиною, боком, боротьба за предмет (м'яч, пояс), «Двобій півнів», «Двобій вершників».

Вправи на розвиток активної гнучкості в парах стоячи та сидячи на підлозі. Перекиди в парах. Акробатичні елементи в парах. Стійка на плечах партнера. Імітації ударів руками та ногами з партнером. Відпрацювання елементів базової техніки бойового хортингу з допомогою та супротивом партнера.

Вивчення та вдосконалювання техніки і тактики бойового хортингу

Стійки та позиції

Стійка етикету, середня позиція етикету, нижня позиція етикету сидячи на гомілках, нижня позиція етикету сидячи на підлозі, бойова стійка (лівобічна, правобічна), фронтальна стійка, перехідна позиція, низька атаквальна стійка. Верхня базова позиція партеру (верхом на супернику). Нижня базова позиція партеру (захват ногами за тулуб суперника знизу), напрацювання зміни позицій відносно дій суперника.

Пересування в стійці та партері

В лівобічній, правобічній стійці: скорочення, розірвання дистанції (варіанти підскоків, відскоків); приставним кроком вперед, назад; у перехідній стійці (підхід, відхід); кроком вперед, назад (підхід, відхід), в бік лівою, правою ногою; зміна стійки (на місці, набіганням); відхід з лінії атаки, (лівою, правою ногою), стрибком уперед.

У фронтальній стійці: кроком вперед, назад; приставним кроком у бік (вліво, вправо); в перехідній позиції в бік; відхід з лінії атаки зміщенням (відскоком); стрибком вперед, назад.

В партері: колінним кроком вперед, назад, в сторону, перекатом на бік, на спину, повним перекатом на 360° (вліво, вправо), перекидом на спину.

Напрацювання пересувань: підкроком, кроком, зміною ніг стрибком, пересування обертанням зі зміною ніг і технікою рук. Пересування з обертанням зі зміною ніг і технікою ніг. Пересування з одночасною технікою ніг, рук. Перехід зі стійки у партер і навпаки. Пересування в партері.

Ударні та блокуючі частини

Руки: кулак, перевернений кулак, відкрита долоня, ребро долоні, передпліччя, лікоть, плече.

Ноги: подушка ступні, ребро ступні, підйом ступні, п'ята, гомілка, коліно, таз.

Ударна та блокувальна техніка рук

Блоки: верхній блок (передпліччям, долонею, відкидальний), нижній блок (передпліччям, долонею, відкидальний), середній блок внутрішній і зовнішній (передпліччям, долонею, відкидальний), бічний блок передпліччям верхній і середній (підставка), ліктьовий середній блок внутрішній та зовнішній, схресний блок (верхній, середній, нижній), прихоплювальний блок внутрішній і зовнішній, зап'ястка та долонна підставка.

Удари: прямий у голову, груди, стегно (горизонтальним, вертикальним, перевернутим кулаком), бічний у голову, тулуб, стегно (горизонтальним, вертикальним, перевернутим кулаком), знизу в голову, тулуб (вертикальним, перевернутим кулаком), розкручуванням у голову (з підходом, відходом), відкритою долонею в груди, плече, тулуб, ребром долоні в тулуб, плече, стегно, ліктем прямий, бічний (у груди, плече, стегно), ліктем (знизу, зверху в тулуб, передпліччя, плече, стегно), ліктем із розворотом у тулуб, плече, прямий двома руками в голову, удар по блоку, пробивання блоку, удар у стрибку прямий, бічний, знизу в голову.

Ударна та блокувальна техніка ніг

Блоки: блок гомілкою від бічного удару ногою в стегно, блок коліном від бічного удару ногою в тулуб, блок гомілкою від прямого удару ногою по внутрішній частині стегна, внутрішній збив гомілкою прямого удару ногою, коліном у тулуб, накладка ступнею на упередження бічного удару ногою в стегно.

Удари: прямий удар коліном (у стегно, тулуб, голову), прямий удар ногою (в тулуб, голову), бічний удар ногою (в стегно, тулуб, голову), бічний удар коліном (у стегно, тулуб, голову), сторонній удар ногою (в стегно, тулуб, голову) вперед і в сторону, задній удар ногою (в тулуб, голову), внутрішній і зовнішній круговий удар прямою ногою (в стійці та у стрибку в голову, на місці та в русі, в розвороті), внутрішній і зовнішній удар ногою зверху в голову, зворотнокруговий удар ногою (в стійці та у стрибку в стегно, тулуб, голову); удари в стрибку: прямий удар ногою, бічний удар ногою, сторонній удар ногою (в тулуб, голову), удар по опорній нозі.

Робота тулубом

Захисні дії: уклін тулубом у бік від удару, відхил тулуба назад, нахил тулуба під ударну руку, піднурення під удар.

Атакувальні дії: удар-поштовх тулубом, плечем (вибивання з рівноваги), удар-поштовх тазом, стегном (вибивання з рівноваги), обтяження тулубом у партері.

Захвати та звільнення від них

Прямий захват руки, прямий захват передпліччя, прямий захват ноги (за стегно, гомілку) однією рукою, захват за шию, прямий захват обох ніг, захват руки під плече, захват протилежної руки (за передпліччя, плече), захват протилежної ноги (за стегно, гомілку), захват тулуба двома руками, захват тулуба позаду просмикуванням руки, захват за шию і тулуб (діагональний захват), захват шиї передпліччями в замок, (звільнення від захвата шиї), захват обох передпліч рук, захват руки з просмикуванням на себе та переходом на інший захват, захват ноги з просмикуванням на себе та переходом на інший захват, захват кисті, захват ступні в партері, прямий захват руки і тулуба (спереду, збоку, ззаду), прямий захват тулуба з обома руками (спереду, збоку, ззаду), захват тулуба ногами в замок (у стійці, партері).

Кидки в стійці:

кидок через стегно (захватом руки і тулуба, захватом руки та шиї);

кидок через плече, спину захватом руки (зі стійки, з колін);

підніжка: передня, задня, бічна;

підсічка: передньої ноги усередину, передньої ноги назовні, бічна підсічка у такт кроків;

кидок захватом двох ніг;

кидок назад захватом тулуба, контрприйом проти кидка через стегно, плече, спину;

кидок упором ступнею у живіт;

зачеп: ноги з середини; ноги зовні; ноги з середини із захватом опорної ноги;

кидок переворотом через спину – (млин) зі стійки, з колін;

кидок прогином (захватом за тулуб, захватом за тулуб і руку);

кидок переворотом за одну ногу;

кидок скручуванням захватом руки;

кидок підбивом двох ніг – «ножиці»;

кидок розгинанням зачепом ноги зсередини;

підхват під дві ноги захватом руки та шиї, руки і тулуба;

підхват під одну ногу захватом руки та шиї, руки і тулуба.

Техніка партеру

Захисна:

вихід із нижнього у верхнє положення партеру скручуванням руки та перекатом;

вихід із нижнього у верхнє положення партеру прогином борцівського моста;

звільнення від утримань, больових і задушливих прийомів.

Атакувальна:

а) утримання:

утримання за шию та руку;

утримання за шию і тулуб;

поперечне утримання;

зворотне утримання захватом шиї і тулуба;

(Напрацьовування: звільнення від утримань).

б) больові прийоми на руку:

больовий прийом на ліктьовий суглоб прогином із захватом прямої руки між ногами;

больовий прийом на ліктьовий суглоб захватом прямої руки зворотним важелем зверху;

больовий прийом на ліктьовий суглоб схресним зворотним захватом руки зверху;

больовий прийом на ліктьовий суглоб, зацепом руки ногою.

(Напрацьовування: звільнення від больового прийому на руку).

в) больові прийоми на ногу:

больовий прийом на гомілковостопний суглоб прогином, захватом ступні передпліччям;

защемлення ахіллового сухожилля;

важіль коліна.

(Напрацьовування: звільнення від больового прийому на ногу).

г) задушливі прийоми:

задушливий прийом захватом шиї зверху;

задушливий прийом захватом шиї ззаду (передпліччям, передпліччям із замком);

задушливий прийом захватом шиї ногами в замок («трикутник»);

задушливий прийом зворотним захватом шиї ззаду;

(Напрацьовування: звільнення від задушливих прийомів).

Техніка роботи в парах

Обумовлені комбінації на один крок, на декілька кроків. Напрацювання атакувальних комбінацій у парах. Кидки. Захвати. Перехід від ударної техніки до боротьби та навпаки. Техніка партеру. Контрдії.

Відходи з лінії атаки

Скороченням дистанції. Відходом із лінії атаки. Відходом з обертанням. Відхід з контрдією.

Уклони тулубом. Відхили тулуба. Відходи з переходом у партер. Вихід із задушливого прийому.

Техніка сутички бойового хортингу

Обумовлена сутичка (один захищається, інший атакує та навпаки). Легка вільна сутичка з технікою рук. Легка вільна сутичка з технікою ніг. Сутичка на 50 %, на 80 % контакту та більше із застосуванням захисних засобів. Контрольна сутичка. Відбірна сутичка. Сутичка без кидків, сутичка із кидками. Імітаційна сутичка без партеру, сутичка із партером. Сутичка тільки у партері. Сутичка із важким, високим, низьким суперником.

Практичне вивчення та освоєння формальних комплексних вправ (форм) бойового хортингу

Виконання форм під рахунок, скорочений рахунок, без рахунку, із закритими очами, зі зміною положення зовнішніх орієнтирів. Виконання форм з активним зовнішнім психологічним впливом (перешкодами). Показове виконання форм у незнайомих місцях. Змагальний показ форм.

Прийоми самозахисту та прикладного розділу бойового хортингу

Звільнення від захватів: зап'ясть рук, одягу на руках, шиї та одягу на грудях, тулубу попереду, позаду, ззаду ліктьовим способом за шию, ноги. Звільнення від задушливих атак.

Заклад рук за спину піднуренням, замком. Важіль ліктя через передпліччя.

Напад на противника в момент спроби дістати зброю. Вибивання ножа й іншої зброї з рук нападника. Захист предметами побуту (сумкою, портфелем, парасолькою, верхнім одягом, стільцем, книгою). Дії в обмеженому просторі. Дії проти двох і більше нападників. Дії проти озброєного противника.

Захист від ударів лопатою, ціпком, сокирою, ножем, стільцем.

Зв'язування, удушення, утримання та контроль, конвоювання та транспортування нападника.

Планування навчально-виховного процесу

Планування системи підготовки спортсменів проводиться з метою упорядкування всіх методів і розділів підготовки, досягнення максимального ефекту від роботи педагогічного складу закладу з тими, хто навчається у спортивних секціях бойового хортингу.

Процес підготовки спортсменів бойового хортингу можна розглядати як складну динамічну систему. Однією з функцій подібних організованих систем різного походження (біологічних, соціальних, технічних) є управління, зміст якого полягає у забезпеченні збереження структури системи або в переводі системи з одного стану в інший. У загальному вигляді схема управління підготовкою спортсменів уключає в себе три блоки:

систему педагогічних впливів, тобто програму підготовки (перспективні, річні та оперативні плани);

систему контролю за реалізацією програм підготовки;

систему корекції навчально-виховних та тренувальних програм у випадку неузгодженості планових показників тренувальних навантажень і стану спортсменів з реальними показниками в процесі контролю.

Перш ніж приступити до безпосереднього впливу на спортсмена, тренеру з бойового хортингу необхідно: визначити вихідний стан спортсмена (рівень фізичної, технічної, психологічної підготовленості); спланувати (спрогнозувати) конкретні параметри того стану, при якому кожен спортсмен буде здатний показати необхідний результат (в тренувальних, оздоровчих, виховних, змагальних заходах або при виконанні контрольних нормативів); на основі порівняння характеристик вихідного та модельного стану розробити програму педагогічних дій на різні етапи занять.

Отримуючи в процесі взаємодії зі спортсменом бойового хортингу інформацію на основі даних педагогічного контролю про його проміжні стани, особливості діяльності учня в ході навчально-виховного, тренувального і змагального процесу, збивальні чинники, що негативно впливають на ефективність протікання навчального процесу, тренер-викладач і, частково, самі спортсмени мають можливість вносити корективи до системи педагогічних дій та навчальної програми.

Відповідно до вищенаведеної системи, планування та контроль у процесі підготовки спортсменів бойового хортингу включають:

аналіз і оцінку особливостей певного контингенту учнів;

прогнозування різних кількісних показників моделі потрібного стану спортсменів;

розробку системи педагогічних дій від окремих занять до великих циклів занять з урахуванням основних закономірностей теорії і методики бойового хортингу, практики навчання і спортивного тренування;

систему методів педагогічного контролю.

Об'єктивною основою планування є закономірності теорії і методики бойового хортингу, навчання та спортивного тренування, відображені в наступних вимогах:

планування має бути цілеспрямованим, що передбачає чітке визначення кінцевої мети навчально-виховної та спортивної роботи зі спортсменами;

планування має бути перспективним, розрахованим на певну кількість років;

багаторічний перспективний план має бути цілісною системою підготовки спортсменів, включати плани на різні періоди занять (багаторічний цикл, рік, етап,

окреме заняття) і передбачати цілеспрямоване застосування системи засобів і методів педагогічного контролю за ходом виконання цих планів;

планування має бути всебічним і охоплювати весь комплекс завдань (навчально-тренувальних, освітніх, оздоровчих, виховних), що повинні вирішуватися у процесі фізичного виховання спортсменів бойового хортингу;

планування має бути конкретним і реальним, передбачати чітку відповідність завдань, засобів і методів навчання та виховання, віку, стану спортсменів, а також матеріально-технічним, кліматичним та іншим умовам; при цьому слід мати на увазі, що ступінь деталізації різних планів зворотно пропорційний терміну, на який даний план розробляється;

у процесі планування необхідно враховувати сучасні наукові дані теорії і методики бойового хортингу, виховної та спортивної підготовки, і спиратися на передовий досвід практики розвитку бойового хортингу;

документи планування повинні бути відносно простими, за можливістю не дуже трудомісткими, наочними, доступними та зрозумілими як для тренерів-викладачів бойового хортингу, так і для самих спортсменів.

Розрізняють зовнішнє і внутрішнє планування. Зовнішнє планування (або планування «зверху») здійснюється державними установами. Документи такого планування носять директивний характер і слугують визначенню генеральних напрямів розвитку бойового хортингу як національної виховної системи та професійно-прикладного виду спорту України. Сюди, перш за все, слід віднести навчальні програми, класифікаційні норми, календар змагань тощо.

На підставі цих директивних документів розробляються так звані внутрішні плани, що впроваджуються в роботу колективів, команд, окремих талановитих спортсменів. Залежно від того, на який термін складаються плани, розрізняють *перспективне*, *поточне* та *оперативне* планування. При цьому необхідно розглядати процес планування у двох аспектах: *статичному* та *динамічному*.

Статичний аспект планування передбачає оптимальне співвідношення між окремими сторонами підготовки – між окремими видами фізичних вправ, між загальнофізичною і спеціальною підготовкою, між силовою підготовкою і вихованням витривалості і так далі – на відносно тривалий період занять (річний цикл навчання і тренування, навчальний рік тощо).

Динамічний аспект планування полягає в оптимальному розподілі у часі окремих розділів підготовки у коротший період підготовки (етап, тижневий мікроцикл, окреме навчально-виховне або тренувальне заняття).

У технології планування можна виділити наступні основні операції:

визначення кінцевої цільової функції плану та проміжних завдань підготовки;

визначення програмно-нормативної основи досягнення кінцевої мети і проміжних завдань;

визначення необхідного обсягу знань, умінь і навичок;

визначення основних сумарних параметрів навчальних і тренувальних навантажень;

розподіл усіх навантажень у часі.

Особливості та умови виконання кожної операції планування

Кінцева цільова функція кожного плану, а також проміжні завдання вибираються залежно від віку, рівня підготовленості учнів, стажу занять, форм організації занять. При цьому кінцева мета визначається, як правило, на великі періоди занять (зазвичай на декілька років або на один рік), а на менш тривалі етапи занять ставляться конкретні завдання, послідовне вирішення яких має бути спрямоване на досягнення кінцевої мети.

Після того, як поставлена мета і завдання підготовки, необхідно переходити до визначення змісту навчально-виховного і тренувального процесу. Визначення необхідного обсягу знань, умінь і навичок здійснюється на основі систематики і класифікації техніки і тактики бойового хортингу, досвіду, накопиченого теорією і методикою бойового хортингу, а також практикою тренувань.

До програмно-нормативних основ планування відносяться спортивно-технічні показники та контрольні нормативи, що характеризують підготовленість і функціональний стан спортсменів бойового хортингу. Такі показники та нормативи вибираються на основі даних медичного і лікарського контролю, а також на основі модельних характеристик, що відображають рівень розвитку бойового хортингу і стану спортсменів, здатних показувати високі результати.

При визначенні основних параметрів фізичних навантажень необхідно зважати на специфіку бойового хортингу, передовий досвід його теорії і практики, дані наукових досліджень у галузі теорії та методики педагогіки, фізичної культури і спорту, стан спортсменів та їхню спортивну кваліфікацію.

Всі параметри фізичних навантажень спортсменів бойового хортингу поділяються на наступні основні групи:

параметри величин (обсяг та інтенсивність);

параметри спеціалізованості (специфічні та неспецифічні навантаження);

параметри спрямованості (аеробні, аеробно-анаеробні, анаеробні гліколітичні, анаеробно-алактатні навантаження);

параметри координаційної складності.

Перераховані параметри фізичних навантажень дозволяють достатньо повно оцінити кількісний та якісний ступінь впливу кожної фізичної вправи на організм спортсмена. Вся складність цієї операції полягає лише у виборі оптимальних параметрів фізичних навантажень для конкретного контингенту учнів. Причому

головну увагу слід приділяти параметрам величини навантажень, оскільки неправильний вибір обсягу та інтенсивності впливу може призвести до перенапруження та перенавантаження.

Це пов'язано з тим, що фізичне навантаження, будучи чинником зовнішньої сфери, чинить на організм спортсмена певні дії, що проявляються, перш за все, у зміні гомеостазу внутрішнього середовища організму. Проте, допустимий діапазон цих змін вельми невеликий. Тому в процесі виконання запланованих параметрів навантажень необхідно приділяти особливу увагу медичному та лікарському контролю стану спортсменів бойового хортингу.

Найбільш відповідальною операцією планування є розподіл навчального навантаження у часі. Від правильного здійснення цієї операції залежить, у цілому, успіх всієї роботи з підготовки спортсменів. Ступінь деталізації та конкретизації в розподілі фізичних навантажень залежить від тривалості етапу, на який складається план. Чим коротший етап, тим відповідальніше потрібно підходити до цього процесу. При цьому велику увагу слід приділяти розподілу фізичних навантажень:

- за спеціалізованістю, тобто за співвідношенням специфічних і неспецифічних засобів підготовки;

- за спрямованістю, тобто за розподілом у певній послідовності, аеробних, анаеробних і змішаних навантажень;

- за величиною та координаційною складністю, тобто у певному чергуванні навантажень і відпочинку, складно-координаційних і відносно простих фізичних вправ тощо.

Оптимальний розподіл навантажень, який дозволить добитися кращих результатів, багато в чому залежить від того, наскільки будуть враховані при цьому загальні і специфічні закономірності тренування та вдосконалення фізичних якостей.

Залежно від тривалості періодів і етапів підготовки, на які складаються плани, виділяють перспективне, багаторічне, поточне (річне і поетапне) і оперативне планування.

Перспективне планування передбачає:

- визначення мети, спрямованості основних завдань і змісту системи підготовки спортсменів на тривалий період часу;

- прогноз результатів, спортивно-технічних показників і нормативів, яких необхідно добитися у процесі багаторічних занять бойовим хортингом.

До основних вихідних і директивних документів перспективного планування, на основі яких розробляються всі подальші документи поточного та оперативного планування, відносяться: навчальний план, навчальна програма та багаторічний перспективний план підготовки спортсменів на 4–8 років (груповий

та індивідуальний), що розробляється відповідно до моделі побудови багаторічного процесу навчання спортсменів бойового хортингу.

До документів поточного планування відносяться: графік навчального процесу, річний план підготовки (командний, індивідуальний), календар спортивно-масових заходів.

Планування навчального матеріалу в річних циклах здійснюється з урахуванням періодизації навчально-виховного процесу, в якій враховуються основні закономірності розвитку фізичної форми. Виняток становить планування навчально-виховного процесу для юних спортсменів у групах початкової підготовки, де воно підпорядковане завданням навчання, всебічного фізичного розвитку, ознайомлення з основними засобами підготовки спортсмена та основами ведення єдиноборства.

У зв'язку з цим для кожного року період початкової підготовки навчання можна розподілити на три етапи:

етап відбору та комплектування навчальних груп (2 місяці);

етап ознайомлення з основними засобами підготовки спортсмена (7 місяців);

етап підготовки та виконання програмних вимог і контрольних нормативів із ЗФП та СФП (3 місяці). Підготовка на цьому етапі передбачає виїзд в оздоровчий табір та індивідуальну самостійну підготовку за завданням тренера на період літніх канікул.

Для подальших груп планування пов'язане з підготовкою та участю у спортивних змаганнях, атестаціях і фізкультурно-оздоровчих заходах, і передбачає розподілення річних циклів на періоди, кожен з яких має свої завдання.

Підготовчий період (вересень – лютий) спрямований на створення та розвиток передумов для виникнення фізичної форми та її становлення. Завдання: зміцнення здоров'я спортсменів, загальна фізична підготовка організму до подальших навантажень, підготовка та складання контрольних нормативів із ЗФП та СФП, теоретична підготовка, виховання морально-вольових якостей, вивчення техніки і тактики бойового хортингу.

Основна мета підготовки в **основному періоді (березень – червень)** полягає в тому, щоб досягнутий на всіх попередніх етапах рівень тренуваності якомога ефективніше реалізувати у результаті участі у спортивних змаганнях та оздоровчих заходах. Весь період поділяється на 2–4 етапи (мезоцикли), основу яких складають основні заходи сезону і підготовка до них.

У цей період окрім спеціальної підготовки та участі в заходах вирішуються завдання розвитку і вдосконалення спеціальних фізичних і психологічних якостей спортсмена бойового хортингу, набуття інструкторських і суддівських навичок.

У перехідному періоді (липень – серпень) вирішуються завдання:

зміцнення здоров'я спортсменів із проведенням різних оздоровчих, профілактичних і лікувальних заходів;

забезпечення активного відпочинку спортсменів;

створення основи для подальшої функціональної підготовки та розвитку фізичних якостей;

підвищення координаційних можливостей і рівня розвитку гнучкості.

Цей період співпадає з літніми канікулами і може проводитися як в умовах оздоровчого табору, так і у формі індивідуальної самостійної підготовки за завданням тренера-викладача.

Річний цикл у групах вищого рівня підготовки носить інший характер і пов'язаний з календарем заходів і специфікою навчально-тренувального процесу.

У річному циклі виділяють два підготовчі періоди (вересень – грудень, лютий – травень), два основні (січень, травень – червень) і один перехідний (липень – серпень).

Ця структура річного циклу може змінюватися залежно від календаря основних заходів, але незмінним залишається виділення двох циклів підготовки зі своїми підготовчим і основним періодами у кожному з цих циклів. При цьому зміст навчального процесу у першому циклі носить більш виражений загально-підготовчий характер, а в другому – більш спеціалізований (як за величиною фізичних навантажень, так і за їх спрямованістю і специфічністю).

Оперативне планування включає: робочий план, розклад занять, план-конспект окремих занять, план підготовки до окремих заходів.

Усі навчальні плани незалежно від їх типу (командні та індивідуальні, річні та оперативні тощо) повинні включати: дані про тих, на кого розрахований план (персональні дані про учнів або загальна характеристика групи, команди чи контингенту спортсменів у цілому); цільові установки (головна мета періоду, на який складається план; проміжні цілі для окремих етапів: окремі цілі, що відносяться до різних видів підготовки); показники, що піддаються кількісному вимірюванню і характеризують усі види навантаження і стан спортсменів бойового хортингу: кількість днів і занять; кількість навчально-тренувальних і фізкультурно-оздоровчих занять (у день, тиждень, місяць); загальна кількість часу роботи (у день, тиждень, місяць); кількість заходів; кількість змагань; кількість змагальних сутичок; кількісні показники тренувальних і змагальних навантажень (кілометри, тони, кількість повторень тощо); організаційно-методичні та виховні вказівки; терміни заходів, контрольного тестування, медичних обстежень.

Облік навчально-виховної та тренувальної роботи здійснюється у журналі, де вказуються відомості про спортсменів, відвідуваність занять, пройдений матеріал, успішність і фізкультурно-оздоровчі та спортивні результати.

4. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ І ВИДИ ЗАНЯТЬ З БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Заняття є основним структурним елементом навчально-виховного процесу з бойового хортингу. В окремому занятті як у самостійній структурній одиниці процесу підготовки можуть використовуватися різноманітні засоби, спрямовані на вирішення завдань фізичної, техніко-тактичної, психологічної й інтегральної підготовки.

Заняття діляться за типом організації на урочні та позаурочні; за спрямованістю: на загальнопідготовчі, спеціальнопідготовчі та комплексні; за змістом навчального матеріалу – на теоретичні та практичні. Основна форма занять – практичні, які проводить педагог – тренер-викладач спортивної секції з бойового хортингу відповідно до розкладу занять. Структура практичного заняття складається з підготовчої, основної та заключної частини.

У підготовчій частині заняття проводяться організаційні заходи та безпосередня підготовка спортсмена до виконання програми основної частини заняття. Чіткий своєчасний початок заняття дисциплінує спортсменів, концентрує увагу на наступній діяльності. Проведення в цій частині заняття розминки, що містить у собі комплекс спеціально підібраних вправ, сприяє оптимальній підготовці спортсменів до виконання завдань основної частини.

В основній частині заняття вирішуються його завдання.

Заключна частина заняття проводиться для того щоб організм спортсменів привести у стан близький до вихідного та створити умови для більш інтенсивного протікання відновлювальних процесів.

У залежності від завдань виділяють наступні типи занять: навчальні, навчально-виховні, тренувальні, навчально-тренувальні, контрольні, відновлювальні, модельні.

Навчальні заняття

На навчальних заняттях спортсмени засвоюють новий матеріал. Цей матеріал може бути пов'язаний із засвоєнням елементів техніки і тактики бойового хортингу. Особливостями цього типу занять є – відносно обмежена кількість знань, умінь і навичок, що засвоюються, широке використання контролю зі сторони тренера та самоконтролю за засвоєнням запропонованого матеріалу.

В основному навчальні заняття використовуються на ранніх етапах багаторічної підготовки.

Навчально-виховні заняття

Навчально-виховні заняття в групі мають на меті подання матеріалу з виховним змістом, який розширює знання теорії, філософії та здоров'язберігальних технологій бойового хортингу. Цей вид занять допоможе

педагогу побудувати власну педагогічну діяльність на високому професійному рівні, розвивати творчі та інтелектуальні здібності спортсменів, зміцнити фізичне і психічне здоров'я спортсменів, підвищити їхній рівень успішності та урізноманітнити відпочинок.

Тренувальні заняття

Тренувальні заняття спрямовані на вдосконалення видів підготовленості: технічної, тактичної, фізичної, психологічної та інтегральної. В цих заняттях повторюються добре засвоєні вправи. Найбільш часто ці заняття використовуються при вирішенні завдань фізичної підготовки.

Навчально-тренувальні заняття

Навчально-тренувальні заняття – це проміжний тип занять між навчальними та тренувальними. На цих заняттях разом з вивченням нового матеріалу і закріпленням засвоєного, велика увага приділяється підвищенню загальної та спеціальної фізичної підготовленості.

Контрольні заняття

Контрольні заняття вирішують завдання контролю за ефективністю процесу підготовки. В залежності від їх змісту вони можуть бути пов'язані з оцінкою фізичної, технічної, тактичної та інших видів підготовки.

Відновлювальні заняття

Відновлювальні заняття характерні невеликим обсягом роботи, її різноманітністю та емоційністю, широким використанням ігрового методу. Їх основна мета стимулювати відновлювальні процеси після навантажень, створити сприятливий фон для протікання в організмі спортсмена адаптаційних процесів.

Модельні (змагальні) заняття

Модельні (змагальні) заняття – важлива форма інтегральної підготовки спортсменів до змагань. Програма таких занять будується у відповідальності до програми майбутніх змагань. Модельні заняття проводяться у період безпосередньої підготовки до змагань, при високому рівні техніко-тактичної та функціональної підготовленості.

В теорії і методиці бойового хортингу рекомендується розрізняти наступні форми організації занять: індивідуальну, групову, фронтальну, вільну.

Індивідуальна форма занять

При індивідуальній формі занять спортсмени отримують завдання та виконують його самостійно.

Групова форма занять

При груповій формі є сприятливі умови для створення змагального мікроклімату при проведенні занять.

Фронтальна форма занять

При фронтальній формі група спортсменів одночасно виконує одні й ті ж вправи.

Вільна форма занять

Вільна форма занять може використовуватися спортсменами, які мають великий стаж занять бойовим хортингом, необхідні знання і досвід.

В якості позаурочних форм рекомендується проводити різні оздоровчі, відновлювальні та виховні заходи.

Окрім занять, що регламентовані розкладом, спортсмени повинні кожен день, за винятком неділі, робити ранкову зарядку та самостійно виконувати індивідуальні завдання тренера-викладача щодо вдосконалення теоретичної, фізичної, тактико-технічної та інших видів підготовки.

Форми контролю

Основні необхідні форми контролю включають у себе:

спостереження за спортсменом у процесі занять в питаннях регулярності відвідування занять, дисциплінованості, дотримання етикету бойового хортингу, старанності на тренуваннях (постійно);

відкриті та підсумкові заняття для батьків, керівництва закладу освіти та спеціалістів державних органів освіти (один раз на півріччя);

підсумкові перевідні заняття (при переводі на наступний рівень навчання);

участь у показових виступах на масових заходах (за планом закладу освіти);

виконання програми атестаційних тестів на кваліфікаційні ступені бойового хортингу – ранк (для підготовлених і найбільш обдарованих спортсменів);

участь у змаганнях, отримання кількості перемог і виконання спортивних розрядів.

Для контролю якості засвоєння спеціальних вправ і елементів базової спортивної та прикладної техніки бойового хортингу після вивчення вимог навчальної програми у кожному навчальному році спортсмени складають підсумкові нормативи. Під час виконання навчальних нормативів оцінюється виконання технічного елемента кожним спортсменом окремо.

Форми організації навчання та класифікація методів тренування в бойовому хортингу

Система навчання в бойовому хортингу об'єднує різноманітні форми організації діяльності, що забезпечують оптимальне вирішення тренувальних завдань, виховання і фізичного розвитку спортсменів бойового хортингу.

До них належать:

лекції, семінари і практикуми з бойового хортингу в спортивних залах, що сприяють систематизації та узагальненню знань, удосконаленню умінь і навичок, забезпечують фізичну підготовку, професійну орієнтацію та професійне самовизначення спортсменів бойового хортингу;

спортивні змагання, атестації та екскурсії, виїзди на природу, на виробництво, в музеї, що збагачують чуттєвий досвід і наочні уявлення, сприяють розвитку у спортсменів почуття любові до рідного краю, своєї Батьківщини;

навчальні конференції, які формують уміння самостійного критичного оволодіння матеріалом, і такі, що залучають спортсменів бойового хортингу до елементів дослідницької роботи;

консультації, групові та індивідуальні заняття, необхідні для надання допомоги спортсменам переборювати труднощі в освоєнні окремих навчальних тем, розділів програми, а іншим – в поглибленому вивченні знань з теорії і методики бойового хортингу;

заняття з фізичного виховання у закладах освіти;

факультативи, гуртки, секції, клуби, які диференціюють навчання згідно зі схильностями та інтересами спортсменів, а також з урахуванням особливостей регіону, можливостей профільної спортивної секції і тренерів з бойового хортингу.

Важливу роль у системі навчально-тренувальної роботи зі спортсменами бойового хортингу відіграють співбесіди, заліки, відкриті тренування, що допомагають розширити можливості навчально-тренувального процесу з метою розвитку індивідуальності, обдарувань, здібностей та інтересів спортсменів.

Методи навчання в бойовому хортингу

Метод навчання в бойовому хортингу – спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності тренера і спортсменів, спрямованої на досягнення високих спортивних результатів.

Деталі педагогічного методу, окремі кроки в такій тренувальній або пізнавальній роботі зі спортсменами бойового хортингу, що відбувається у разі застосування певного методу – педагогічний прийом. Наприклад, розповідь – це метод навчання спортсменів; повідомлення плану розповіді – прийом активізації уваги учнів, що забезпечує систематичність сприйняття спортсменів бойового хортингу при наданні (викладанні) певної інформації під час заняття.

Оснащенню навчального процесу, його вдосконаленню сприяють засоби навчання. Під засобами навчання в бойовому хортингу прийнято розуміти відеоматеріали з епізодами сутичок, навчальні та методичні посібники й інші джерела навчальної загальної та спеціальної спортивної інформації, за допомогою яких тренер вчить і тренує, а учень вчиться і тренується.

Класифікація методів навчання в бойовому хортингу

Методи в дидактиці бойового хортингу можна характеризувати як методи навчання і тренування. Відповідно, є два види класифікацій за різними ознаками: *навчальна і тренувальна.*

Методи за характером навчально-пізнавальної діяльності:

пояснювально-наочний (репродуктивний) метод;
метод викладу матеріалу як проблеми;
частково пошуковий (евристичний) метод;
дослідницький метод.

Методи за характером тренувальної діяльності:

метод вивчення і освоєння нових знань та вмінь;
метод закріплення освоєних знань і вмінь;
метод контролю знань і вмінь.

Методи навчання за джерелом знань:

словесні;
наочні;
практичні.

Характеризуємо детальніше методи за останньою класифікацією.

Словесні методи. У бойовому хортингу слово – основне джерело інформації для спортсменів. Розповідь тренера, пояснення особливостей техніки і тактики бойового хортингу, повідомлення знань у вигляді оповідання, побудованого з урахуванням мети, змісту, вікових та індивідуальних особливостей спортсменів, застосовується в групах початкової підготовки (молодші школярі 1–4 класи), спортсменів бойового хортингу середнього шкільного віку (5–9 класи), старшого шкільного віку (10–11 класи – 16–17 років) закладу загальної середньої освіти або закладу вищої освіти на першому та другому курсі (віком від 18 до 20 років), рідше у старших студентів на третьому і четвертому курсі (віком від 21 до 25 років). Вік спортсменів зазначено орієнтовно, оскільки за формальних причин до закладів вищої освіти на навчання вступають особи різних вікових категорій.

Лекція. Проводиться переважно для старшої групи учнів. Методика навчальної лекції вимагає, щоб тренер дав спортсменам можливість записувати відповідний матеріал.

Бесіда – подання інформації у вигляді діалогу тренера зі спортсменами щодо комплексу питань за темою. Види бесіди: вступна; з вивчення нового матеріалу; що закріплює знання; контрольна.

Дискусія – обговорення у вигляді висловлювань спортсменів, що відображають різні погляди на проблему.

Переваги словесних методів: розвивають мовлення, мовно-логічне мислення, за допомогою дискусії формується самостійність, пізнавальна активність спортсменів бойового хортингу.

Недоліки: небезпечність відриву інформації від практики тренувань.

Наочні методи. Джерелом знань є образ, наочне уявлення об'єкта вивчення у вигляді схем, таблиць, малюнків, моделей, приладів.

До наочних методів належать:

ілюстрація;
демонстрація.

Ілюстрація – показ і організація пізнавальної діяльності на основі статичного об'єкта, що експонується для спортсменів.

Демонстрація – показ динамічних моделей, комбінацій прийомів, що дають спортсменам бойового хортингу змогу спостерігати певні процеси, вимірювати їх, виявляти їхні сутнісні властивості.

Наочні методи передбачають сприйняття предмета вивчення, формують уявлення про нього, створюють умови для освоєння істотних характеристик спостережуваного явища, не обмежуючись зовнішніми, несуттєвими рисами.

Практичні методи. Практична діяльність спортсменів бойового хортингу не тільки забезпечує закріплення і застосування знань, але і формує досвід, сприяє інтелектуальному, фізичному і моральному розвитку учнів. Насамперед до практичних методів належать різні вправи.

Вправа – багаторазове виконання навчальних дій з метою відпрацювання умінь і навичок.

Вимоги до вправи:

з'ясування спортсменом цілей, операцій, результатів;

виправлення помилок у виконанні;

доведення виконання до ступеня, що гарантує стійкі результати.

Вибір методів навчання в бойовому хортингу

Вибір методів навчання здійснюється тренером з бойового хортингу на основі дидактичних і методичних знань, практичних умінь. Існує три підходи до визначення методів навчання на тренувальному занятті.

1. Стереотипне рішення – тренер з бойового хортингу діє за сформованими в його практиці звичками.

2. Рішення шляхом проб і помилок.

3. Оптимізоване рішення – спираючись на попередні знання, тренер з бойового хортингу керується переконаннями, щоб методи були адекватні меті та змісту навчання, темі заняття, рівню знань, здібностям, особливостям спортсменів бойового хортингу, можливостям, професійній підготовленості тренера, умовам і часу навчання.

Безперечно, вибір методів навчання є творчою справою тренера. Однак, кожен тренер обов'язково має перед вибором методу визначити мету і завдання заняття, розробити його зміст, вивчити досвід інших щодо проведення аналогічних занять.

Однобічне застосування методів навчання, наприклад, наочних, словесних або практичних, не забезпечує суттєвих результатів у навчально-тренувальному процесі. Застосування різноманітних методів навчання і тренування спортсменів

бойового хортингу диктується також багатогранністю розв'язуваних у процесі навчання завдань, вимогою врахування психологічних особливостей спортсменів, рівнем їхнього розвитку. Водночас на певному етапі навчання може домінувати застосування якогось конкретного методу. Це свідчить про те, що йому відведено провідну роль в успішному вирішенні певного педагогічного завдання.

На даному етапі розвитку теорії, методики і практики бойового хортингу набуває великого значення пошук нових і реконструкція традиційних, добре відомих спортивній і педагогічній науці методів навчання, які могли б забезпечити підвищення ефективності навчання та тренування спортсменів.

До інноваційних методів навчання належать: ділові ігри, метод операційного навчання, метод мікровідкриття, метод синектики. Їх використання у процесі тренування приносить спортсменам бойового хортингу безсумнівний успіх. Однак, нові методи поки ще не отримали достатньо глибокого теоретико-методологічного обґрунтування.

Вибираючи і застосовуючи методи навчання, тренер повинен:

розуміти сутність методу навчання та обґрунтувати необхідність його застосування в навчально-тренувальному процесі з бойового хортингу;

провести спостереження у секції бойового хортингу за різними заняттями і визначити, якими методами та прийомами краще користуватися для досягнення конкретної мети;

дати оцінку доцільності вибору та ефективності використання обраних методів навчання спортсменів бойового хортингу після їх застосування;

знати, які чинники визначають вибір обраних ним методів навчання, вміти перелічити їх, навести приклади нових можливих методів для підготовки спортсменів бойового хортингу.

5. МЕДИЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВПЛИВУ ФІЗИЧНИХ ТРЕНУВАНЬ У СИСТЕМІ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ НА ОРГАНІЗМ СПОРТСМЕНА

Шляхи формування здорового способу життя впливають з розуміння його функціональної структури. Ключем до них можна вважати медичну активність, тобто діяльність людей, пов'язану зі своїм і громадським здоров'ям, спрямовану на охорону, зміцнення, відтворення здоров'я, тобто позитивну медичну активність. Так можна визначати здоровий спосіб життя у практичному плані. У поняття «здоровий спосіб життя» входить подолання чинників ризику здоров'я і створення сприятливої обстановки, умов для зміцнення здоров'я, тобто розвиток тих індивідуальних і суспільних факторів, які беруть участь у формуванні здоров'я. Важливим важелем у цьому процесі є **медична активність**.

Отже, існують два напрями формування здорового способу життя:

створення, розвиток, посилення, активізація позитивних для здоров'я умов, факторів, обставин, по суті, формування потенціалу громадського здоров'я; подолання, зменшення факторів ризику.

Обидва ці аспекти (напрями) взаємно пов'язані, але на практиці справа нерідко обмежується лише боротьбою з факторами ризику, які лежать на поверхні, досить добре відомі і вимірювані (зазвичай це великі фактори ризику). Набагато складніше створювати фактори здорового способу життя. Однак, ця проблема полягає не в розмежуванні цих аспектів, а в конкретних планах, програмах формування здорового способу життя, в їх реалізації, зокрема, через засоби, що набули широкого поширення, так звані програми здоров'я.

Дослідники науково-методичної колегії Національної федерації бойового хортингу України, які вивчають проблеми здорового способу життя, у цьому напрямі запропонували ряд схем його структури і шляхів формування.

Вплив навколишнього середовища на здоров'я

В даний час накопичений великий науковий матеріал, який доводить безпосередній вплив цілого ряду чинників навколишнього середовища на здоров'я людини: клімат, погода, екологічна обстановка.

Цим питанням займається біометрологія (наука, що займається вивченням залежності самопочуття від погоди). «Сезонно» працюють і ендокринні залози: взимку основний обмін знижений через ослаблення їх діяльності; навесні і восени – підвищений, що позначається на нестійкості настрою.

На самопочуття впливає і зміна електромагнітного поля. У магнітоактивні дні загострюються серцево-судинні захворювання, посилюються нервові розлади, підвищується дратівливість, спостерігається швидка стомлюваність, погіршується сон. Встановлено, що сплески сонячної активності розігривають зовнішні шари

атмосфери Землі, змінюють їх густину і хімічний склад, могутні потоки заряджених частинок і випромінення вторгаються в атмосферу. Від цього змінюється і сама погода, і реакція на її зміни у людини.

Екологічна обстановка також впливає на здоров'я людини. Здатність пристосовуватися до негативних впливів різна у людей з різним рівнем здоров'я, фізичною підготовленістю. У людей з більш високим рівнем фізичної підготовленості стійкість організму значно вище, ніж в осіб з низькою загальною фізичною підготовленістю.

Спадковість та її вплив на здоров'я

Фізичне і психічне здоров'я необхідно розглядати в динаміці, а саме як процес, що змінюється протягом життя людини. Здоров'я багато в чому залежить від спадковості і вікових змін, які відбуваються в організмі людини у міру розвитку. Здатність організму чинити опір діям шкідливих чинників визначається генетичними особливостями адаптивних механізмів і характером їх змін. Генетиками доведено, що при сприятливих умовах пошкоджений ген може і не проявити свою агресивність. Здоровий спосіб життя та загальний здоровий статус організму можуть «приборкати» його агресивність. Несприятливі умови зовнішнього середовища майже завжди підсилюють агресивність патологічних генів і можуть спровокувати хворобу, яка б за інших обставин не проявилася.

Рівень здоров'я людини залежить від генетичного фону, стадії життєвого циклу, адаптивних здібностей організму, ступеня його активності, а також кумулятивного впливу факторів зовнішнього, в тому числі соціального, середовища.

Мотивація дітей та молоді до занять бойовим хортингом

Навчання спортсменів бойового хортингу навичкам раціональної рухової діяльності; кондиційного та координаційного тренування відбувається на основі анатомічних, фізіологічних та спортивних знань. Реалізація представлених завдань дозволяє підняти процес фізичного виховання засобами бойового хортингу на більш якісний рівень і можна вже говорити про фізкультурну освіту учнів. При цьому кожен учень отримує можливість у подальшому самостійно вдосконалювати свої індивідуальні здібності засобами бойового хортингу.

У навчальній дисципліні «Фізичне виховання» в закладах вищої освіти до теперішнього часу переважно удосконалювалася фізична діяльність, і менше уваги приділялося культурі цієї діяльності. За останні роки виявляється погіршення здоров'я спортсменів. Факти говорять, що багато хвороб «молодіють».

Наприклад, якщо раніше підвищений артеріальний тиск зустрічався переважно у літніх людей, то зараз цим захворюванням страждає все більша кількість школярів і студентів закладів освіти. Все більше фіксується порушень в опорно-руховому апараті (порушення постави і плоскостопість), збільшення

простудних захворювань. Ці та інші відхилення у стані здоров'я є наслідком багатьох причин, у тому числі і зниження рухової активності на тлі навчальних перевантажень учнів і студентів.

Педагогу необхідно дуже точно і дохідливо роз'яснювати учням і студентам сенс, значення і зміст занять бойовим хортингом. У будь-яке завдання слід вкладати особистісний сенс і давати спортсменам можливість відчувати результати їхньої діяльності, доводити до свідомості спортсменів необхідність тривалої і наполегливої праці для досягнення спортивних і оздоровчих результатів.

У спортсменів інтерес, як правило, народжують позитивні емоції, викликані процесом виконання вправ і прийомів бойового хортингу. Пробудженню у них інтересу до занять бойовим хортингом сприяє якісне проведення всіх форм занять в закладах освіти, гарне оснащення та естетичне оформлення матеріально-спортивної бази. Дуже важливою умовою виховання інтересу дітей та молоді до занять бойовим хортингом є посильні завдання, що забезпечують успішність процесу навчання. Формування інтересу до занять бойовим хортингом залежить також від атмосфери, яку забезпечує тренер, колектив викладачів. У цьому плані важливу роль відіграє особистий приклад тренера.

Велике значення при формуванні у спортсменів інтересу до систематичних занять бойовим хортингом мають узгоджені дії спортивної секції, закладу освіти і сім'ї. Значним мотивом для активізації всіх зацікавлених людей є оздоровчий вплив занять бойовим хортингом на молодий організм. При заняттях на фізкультурно-оздоровчих заходах слід уникати, монотонності, яка може притупити інтерес спортсменів. Можна застосовувати музику – вона володіє винятковою силою емоційного впливу, супроводжує рухи, впливає на підвищення якості їх виконання, поповнює виразність, ритмічність, чіткість, плавність, злитість.

Виразність і узгодженість рухів з музикою визначається зосередженістю сприйняття та емоційністю переживання спортсменами бойового хортингу художніх образів музичних творів, їх різного характеру. Така емоційна забарвленість сприйняття спортсменами характеру рухів, пов'язаних з музикою, удосконалює їх, надає їм енергійність або м'якість, великий розмах або стриманість, і в той же час сприяє їх свободі та невимушеності.

Одним з основних шляхів виховання позитивного інтересу є розуміння спортсменами бойового хортингу значення досліджуваного матеріалу. Учень на особистому досвіді має переконатися у нерозривному зв'язку придбаних знань з практикою, відчувати їхню життєву значимість. Інший шлях – включення спортсменів до активної творчої діяльності шляхом підбору посильних, цікавих, досить різноманітних, нових за змістом або формою завдань, що спонукають до

самостійного, активного роздуму. Важливо, щоб пізнання було пов'язане з позитивними емоційними переживаннями.

Функціональний прояв здоров'я у різних сферах життєдіяльності

Стан здоров'я відбивається на всіх сферах життя людей. Повнота і інтенсивність різноманітних життєвоявлень людини безпосередньо залежить від рівня здоров'я, його якісних характеристик, які у значній мірі визначають образ і стиль життя людини: рівень соціальної, економічної та трудової активності, ступінь міграційної рухливості людей, прилучення їх до сучасних досягнень культури, науки, мистецтва, техніки і технологій, характеру і способів проведення дозвілля та відпочинку. У той же час тут проявляється і зворотна залежність: стиль життя людини, ступінь і характер її активності в побуті, особливо в трудовій діяльності, багато в чому визначають стан її здоров'я. Така взаємозалежність відкриває великі можливості для профілактики і зміцнення здоров'я.

Здоров'я впливає на якість трудових ресурсів, на продуктивність суспільної праці і, тим самим, на динаміку економічного розвитку суспільства. Рівень здоров'я і фізичного розвитку – одне з найважливіших умов якості робочої сили. Залежно від їх показників: оцінюється можливість участі людини в певних сферах трудової діяльності. Тому вже на етапі вибору спеціальності і виду професійного навчання об'єктивно виникає, ставиться і вирішується проблема психофізіологічної відповідності особистості конкретним видам професійної діяльності.

Потреба у здоров'ї носить загальний характер, вона властива як окремим людям, так і суспільству в цілому. Увага до власного здоров'я, здатність забезпечити індивідуальну профілактику його порушень, свідома орієнтація на здоров'я різних форм життєдіяльності – все це показники загальної культури людини.

Адаптаційний потенціал спортсмена бойового хортингу та показники його здоров'я

Медико-біологічні показники здоров'я спортсмена. Людина як біологічна істота у своєму розвитку підкоряється законам біології, завдяки яким існує весь живий світ. Водночас, людина – це соціальна істота, вона взаємодіє з оточуючим середовищем, формує з іншими членами соціуму складну і багатогранну систему особистісних, суспільних, виробничих відносин. Біологічне, таким чином, ніколи не буває у чисто природному вигляді, адже воно опосередковується соціальним.

Стан здоров'я людини, як відомо, формується під впливом складного впливу соціально-гігієнічних факторів. З цієї точки зору і слід розглядати здоров'я людини як гармонійну єдність біологічного і соціального, як показник, що

відображає соціальну сутність суспільства. Тому в житті людини, у формуванні її здоров'я очевидний глибокий взаємовплив соціального і біологічного.

Людина – унікальний витвір біологічної еволюції, розвиток якого обумовлений насамперед еволюцією культури. Свідомість людини формувалася конкретним для даного часу соціальним досвідом, який включав усі досягнення матеріальної і духовної культури. В основі культурної еволюції лежать соціальні закони передачі інформації від покоління до покоління, завдяки яким різко виросла влада людини над природою і відбувається безперервне прискорення суспільного розвитку. Однак, людина не перестає бути біологічною істотою, і це закріплено в її спадковості, записано в генетично значущих структурах дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК). Адже ДНК є одним із двох типів природних нуклеїнових кислот, що забезпечує зберігання, передачу з покоління в покоління і реалізацію генетичної програми розвитку та функціонування живих організмів. Основною роллю ДНК в клітинах людини є довготривале зберігання інформації про структуру рибонуклеїнових кислот (РНК) і білків.

Співвідношення біологічного і соціального становить один з найбільш важливих аспектів у проблемі людини, при розгляді якого виникає певна складність, тому що біологічні особливості людини впливають на формування її особистості. Це стосується обдарованості, емоційності і, нарешті, здоров'я.

Але цей вплив біологічного створює тільки тіло, визначає ступінь інтенсивності тих чи інших рис особистості, він не стосується того якісного змісту свідомості, який характеризує людину як учасника соціально-історичного процесу. Соціальна сутність людини представлена її надбіологічною сферою, для передачі змісту якої людське суспільство виробило особливий, властивий тільки йому, спосіб успадкування цього досвіду, що передається іншими каналами, ніж генетична інформація ДНК.

Вивчення законів взаємовпливу біологічного і соціального в людині може набути істинно наукового значення тільки у світлі історико-біологічного методу. По суті, ми входимо у сферу невідомого, коли звертаємося до еволюції гомінід, яка має зовсім незвичайний характер, адже вона йшла під впливом не тільки біологічних, але й соціальних законів. Ми звертаємося до філософської загадки, дискусійний характер якої відчутний і в теперішній час: у чому сутність генетичної підготовки одного з видів тварин, яка забезпечила йому можливість вступати в якісно нову суспільну форму руху матерії?

У момент виникнення суспільної форми руху матерії з'явилася якісно нова форма зв'язку між поколіннями, виникла категорія соціальної спадкоємності. Ріст об'єму соціального (соціальна програма) вимагав генетичної еволюції мозку, в результаті чого почалася взаємообумовлена зміна соціального і біологічного. Було втрачене пристосувальне значення багатьох структур і функцій, що стало

провідним фактором, який відрізняє людину від тварини. Спосіб адаптації тварин залишається одним і тим же впродовж усього часу: якщо інстинкти більше не в змозі успішно справлятися зі змінами середовища – тварина гине.

Зміна параметрів факторів навколишнього середовища викликає в організмі людини також відповідні біологічні зміни. Завдяки процесам адаптації у здорової людини ці фактори до певних меж, у залежності від ступеня індивідуальної резистентності, дозволяють зберегти здоров'я. Адаптація залежить від сили дії факторів навколишнього середовища і від індивідуальної реактивності організму.

Критерієм ступеня адаптації є збереження гомеостазу (відносної динамічної постійності внутрішнього середовища і деяких фізіологічних функцій організму людини і тварин, що підтримується механізмами саморегуляції в умовах внутрішніх і зовнішніх подразників) незалежно від тривалості дії фактора, до якого сформувалася адаптація.

Адаптація допомагає підтримувати стійке внутрішнє середовище організму, коли параметри деяких факторів навколишнього середовища виходять за межі оптимальних. У цьому механізмі знаходить вияв автопластичність людського організму, здатність до зміни самих себе у відповідності до змінених умов, і це є об'єднуючим між людиною та іншими живими організмами. Але появу людини можна визначити як виникнення тієї точки у процесі еволюції, коли інстинктивна адаптація звелася до мінімуму.

Людина з'явилася з певними якостями, які відрізняють її від тварини: усвідомленням себе як окремої істоти; здатністю пам'ятати минуле, передбачати майбутнє і позначати предмети та дії символами; розумом для усвідомлення світу; уявою, завдяки якій вона виходить далеко за рамки своїх відчуттів; можливістю мобілізувати свої внутрішні сили на протидію несприятливим людському благополуччю соціальним умовам.

Таким чином, еволюція гомінід обумовлена адаптованістю і певними властивостями природи людини, які примушують її ніколи не припиняти пошук тих умов, що найбільш відповідають її внутрішнім потребам. Разом з тим, людина як свідома істота, здатна осмислювати добро і зло і, маючи свободу волі, діяти на свій розсуд у виборі мети своєї діяльності та засобів її досягнення. Людина, як об'єкт еволюції, усвідомила себе і стала, певною мірою, суб'єктом еволюції. Вона перетворилася зі «сліпого авангарду» в носія керованої еволюції, що дає насамкінець надію вирішити ті глобальні проблеми сучасності, які пов'язані з питанням виживання людини, а значить і її здоров'я.

Є підстави стверджувати, що людина, як біологічна істота, завершила свою еволюцію, бо її тіло далі помітно не змінюється. Не виключено, що за своїми індивідуальними здібностями та гостротою наш мозок досяг своїх органічних

меж. Нині еволюція заволоділа більш багатим та складним полем – духовною сферою.

Такий якісно новий тип еволюції неможливий без набуття і усвідомлення, осмислення прийняття як біологічної, так і культурної інформації, яка має специфічний характер і набуває домінуючого значення у сучасному суспільстві. Успіх людства, як в минулому, так і в майбутньому повністю залежить від накопичення ним адекватної інформації про оточуючий світ, саму людину, а також від правильної оцінки і переробки цієї інформації, здатності керуватися нею, передавати її іншим людям і наступним поколінням.

Ця позиція слугує вирішенню поставленої мети, тому що одержання знань про природу людини, правильної інформації про критичну ситуацію, в якій опинилося людство, є необхідною умовою формування онтозберігальної свідомості, здатної змінити поведінку і відношення людини до самої себе, до природи та інших людей. Біологічне і соціальне, котре реалізується в людині, в її діяльності, розвитку і світосприйнятті, має готувати людину до подальшого розвитку величезної життєвої програми, до формування нового мислення, що відповідає внутрішнім (духовним) потребам, фізичному благополуччю (біологічному здоров'ю) та уявленням про соціальний добробут.

Хвороби тіла людини тісно пов'язані з характерними порушеннями. Емоційні фактори беруть участь в етіології органічних захворювань, хоч ніякою мірою не є їх єдиною причиною. В ряді клінічних і експериментальних медичних досліджень робиться наголос на психічних факторах виникнення хвороби і стверджується, що у людини з вразливою органічною системою може розвиватися хвороба цієї системи під впливом будь-якого емоційного стресу.

Вчені виявили, що кожна конфліктна ситуація не проходить для організму безслідно. Навіть короточасне нервово-емоційне збудження, незначне перенапруження, недобррозичливий тон або погляд, зневажлива або неввічлива відповідь ушкоджують організм, виснажують нервову систему, сприяють розвиткові багатьох захворювань.

Фізичні реакції на психічні емоції – одне з найпоширеніших повсякденних відчуттів. Людина боїться – її пульс стає частішим, дихання глибшим. Людина сердиться – обличчя її червоніє і м'язи напружуються. Людина відчуває відразу – мозок починає тремтіти. Розслаблюючись від напруження, людина зітхає. Ми спостерігаємо трагічну подію або переживаємо горе – наші слізні залози виділяють відповідний секрет: ми плачемо.

Суб'єктивні відчуття (страх, злість, відраза, радість, смуток тощо), таким чином, мобілізують винятково складні тілесні процеси, такі, як зміна серцевого ритму і циркуляції крові, дихання, діяльності шлунково-кишкового тракту, зміни у м'язовій системі і залозах. Усі ці процеси, в яких початкові

ланки загального ланцюга сприймаються суб'єктивно як емоції, а наступні – об'єктивно як зміни тілесних функцій, називаються *психосоматичними явищами*. Їх частково суб'єктивна, а частково об'єктивна природа привела до розповсюдженої помилки про протилежність фізіологічного і психологічного.

Сам факт того, що ці явища проходять в одному й тому ж організмі, інтерпретувався таким чином, що людина поділена на душу (психо) і тіло (сома). Вивчення та лікування людини розмежовувалося у двох напрямках, які віками залишалися ізольованими один від одного. До речі, наша ортодоксальна вітчизняна медицина традиційно виступає прихильником старої парадигми лікування людини, коли означені «психо» і «сома» розводяться по різних кабінетах і спеціалістах.

Як відзначалося вище, наші почуття постійно впливають на наші тілесні функції. Але також добре нам знайомі й явища протилежного порядку, коли зміни фізіологічні впливають на нашу психіку. Отже, це двобічний рух. Людина вживає алкоголь, який змінює хімічний склад організму – і швидко реагує на це змінами настрою. Деякі стають агресивними і втрачають контроль над собою, інші стають сентиментальними і плаксивими. Седативні ліки впливають на людину фізіологічно – і, як результат, вона відчуває сонливість. Транквілізатори звільняють людину від емоційної напруги. Висока температура викликає стан марення.

Механізм впливу емоцій на органічні процеси в тих органах, які не керовані свідомо, полягає в тому, що організм відповідає на надзвичайні ситуації адаптаційними змінами у загальній фізіологічній структурі. Емоційний стан активізує фізіологічні функції, покликані підготувати організм до тієї ситуації, про яку сигналізують емоції. Наприклад, страх і гнів стимулюють кору наднирників, унаслідок чого адреналін активізує вуглеводневий обмін, так що починається посилене виділення цукру для підтримки енергії.

Кров'яний тиск і циркуляція крові змінюються так, щоб кров у підвищеній кількості надходила до тих органів, яким, можливо, доведеться вступати у боротьбу. Одночасно асиміляційні і резервні функції, такі, як перетравлення їжі або її засвоєння, пригнічуються: організм напружує всі свої сили, щоб подолати надзвичайну ситуацію, акумулює приховані резерви на домінуючій потребі і не може дозволити собі розкіш витратити енергетичний потенціал на виконання ситуативних нежиттєзабезпечувальних процесів.

Хронічні емоційні перенапруження можуть викликати фізичні зміни, які виявляються як хронічні захворювання. Емоції можуть провокувати тривале скорочення і спазми порожнистих органів, змінюючи таким чином кровотік у них, викликаючи атрофію. Спазми можуть спричинити розширення стравоходу або гіпертрофії лівого шлуночка серця. Емоційна стимуляція ендокринних залоз

може викликати переродження тканини, як це відбувається при тиреотоксикозі, обумовленому психологічними факторами. Емоції грають причинну роль і в діабеті. Є припущення, що більшість випадків захворювання дванадцятипалої кишки має невротичне походження. Поглиблення наших знань дає можливість розуміти, що емоційні фактори мають, вплив на будь-яку хворобу, і їх вплив відчувається навіть у такому відомому органічному захворюванні, як туберкульоз.

Організм спортсмена бойового хортингу як єдина саморегульована біологічна система

Медична наука при розгляді організму і його систем виходить із принципу цілісності людського організму, що володіє здатністю до самовідтворення і саморозвитку. Це важливо для впровадження у навчально-тренувальний процес спортсменів бойового хортингу методик адаптації організму до тренувальних навантажень.

Організм людини розвивається під впливом генотипу (спадкової цінності), а також факторів, що постійно змінюються зовнішнім природним і соціальним середовищем. Цілісність організму обумовлена структурою і функціональним зв'язком всіх його систем, що складаються з диференційованих, високоспеціалізованих клітин, об'єднаних у структурні комплекси, які забезпечують морфологічну основу для найбільш загальних проявів життєдіяльності організму.

Фізіологічна регуляція процесів, що протікають в організмі, дуже досконала і дозволяє йому постійно пристосовуватися до мінливих впливів зовнішнього середовища. Всі органи і системи людського організму знаходяться в постійній взаємодії і є саморегулюючою системою, в основі якої лежать функції нервової та ендокринної систем організму. Взаємопов'язана і злагоджена робота всіх органів і фізіологічних систем організму забезпечується гуморальними (рідинними) і нервовими механізмами. При цьому провідну роль відіграє і центральна нервова система (ЦНС), яка здатна сприймати впливи зовнішнього середовища і відповідати на них, включаючи взаємодію психіки людини, її рухових функцій з різними умовами зовнішнього навколишнього середовища.

Відмінною рисою людини є можливість творчо й активно змінювати як зовнішні природні, так і соціально-побутові умови для зміцнення здоров'я, підвищення розумової та фізичної працездатності. Без знання будови людського тіла, закономірностей діяльності окремих систем, органів і всього організму в цілому, процесів життєдіяльності, що протікають в умовах впливу на організм факторів природи, неможливо правильно організувати навчально-тренувальний процес з бойового хортингу та ефективно застосувати засоби фізичного виховання спортсменів.

Навчально-тренувальний процес з бойового хортингу, фізичного виховання та підготовки спортсменів базується на ряді природничих наук. В першу чергу це анатомія і фізіологія.

Анатомія – наука, що вивчає форму і будову людського організму, окремих органів і тканин, що виконують будь-яку функцію в процесі розвитку людини. Анатомія пояснює зовнішню форму, внутрішню будову і взаємне розташування органів і систем організму людини.

Фізіологія – наука про закономірності функціонування цілісного живого організму.

Функціонально всі органи і системи організму людини знаходяться у тісному взаємозв'язку. Активізація діяльності одного органу обов'язково тягне за собою активізацію діяльності інших органів. Функціональною одиницею організму людини є **клітина** – елементарна жива система, що забезпечує структурну і функціональну єдність тканин, розмноження, ріст і передачу спадкових властивостей організму. Завдяки клітинній структурі організму можливі відновлення окремих частин органів і тканин організму. У дорослої людини кількість клітин в організмі досягає близько 100 трильйонів.

Система клітин і неклітинних структур, об'єднаних загальною фізіологічною функцією, будовою і походженням, яка складає морфологічну основу забезпечення життєдіяльності організму, називається *тканиною*.

З огляду на механізм обміну і зв'язку клітин з навколишнім середовищем, збереження і передачі генетичної інформації, забезпечення енергією, розрізняють основні типи тканин: епітеліальну, сполучну, м'язову і нервову.

Епітеліальна тканина утворює зовнішній покрив тіла – шкіру. Поверхневий епітелій захищає організм від впливу зовнішнього середовища. Даній тканині властивий високий ступінь регенерації (відновлення). До *сполучної* тканини відносять власне сполучну тканину, хрящову і кісткову. Група тканин організму, що володіють властивостями скорочуваності, називається *м'язовою* тканиною. Розрізняють гладку і поперечно-смугасту м'язову тканину. Поперечно-смугаста тканина скорочується за бажанням людини, гладка – довільно (скорочення внутрішніх органів, кровоносних судин тощо) *Нервова* тканина є основним структурним компонентом нервової системи людини.

Біологічне значення рухової активності

М'язова діяльність, здійснюючи взаємодію людини з навколишнім середовищем, дозволяє їй у процесі щоденного життя вступати в контакт з природними факторами, створювати матеріальні цінності, необхідні для найкращого пристосування до мінливих умов життя. У процесі зростання і розвитку спортсмен опановує різні рухові вміння і навички, які згодом служать основою для формування різноманітних трудових професійних навичок.

Оптимальна рухова діяльність сприяє розвитку рухових якостей сили, витривалості, швидкості, гнучкості і спритності, підвищує фізичну працездатність (обсяг, тривалість і граничну потужність роботи). В процесі філогенетичного розвитку рухова діяльність забезпечувала виживання біологічного виду. Сучасній людині рухові реакції необхідні для спілкування, вони є зовнішнім проявом трудового процесу і є одним з важливих місць в життєдіяльності організму.

Виконання прийомів бойового хортингу, фізичних вправ та інших видів рухів супроводжується функціональною активністю, яка викликає специфічні і неспецифічні психофізіологічні реакції. *Специфічні* реакції характеризуються покращенням функцій під час м'язової діяльності, підвищенням надійності всіх фізіологічних систем у вправах даного виду, оптимізацією балансу витрати і відновлення біоенергетичних і структурних резервів при рухах різної інтенсивності. Рухова активність людини є біологічним стимулом, що сприяє морфофункціональному розвитку організму, його вдосконаленню.

У процесі росту і розвитку активна діяльність скелетної мускулатури є одним з основних факторів, що викликають перетворення діяльності серцево-судинної і дихальної систем в процесі онтогенезу, підвищення робочих і адаптивних можливостей організму, що розвивається.

Рухова активність викликає і *неспецифічні* психофізіологічні реакції, які забезпечують стійкість організму людини до дії несприятливих чинників (іонізуюча радіація, токсичні речовини, гіпо- та гіпертермія, гіпоксія, інфекції, різні патологічні процеси). Оптимальна рухова активність сприяє адаптації організму людини до змін навколишнього середовища (клімату, часових поясів, умов виробничої діяльності тощо), довголіття, покращує здоров'я, підвищує як навчальну, так і трудову активність. Обмеження ж рухової активності різко знижує адаптаційні можливості організму і вкорочує життя.

Таким чином, рухова діяльність спортсменів, які займаються бойовим хортингом, у всіх її різноманітних формах є однією з найбільш потужних і життєво важливих функціональних систем людини.

Біологічний потенціал спортсмена та соціальні умови його здоров'я

Старіння людського організму – складова частина спадкової програми, процес «багатоповерховий» оскільки зміни відбуваються на всіх рівнях, як організму в цілому і окремих органів, клітин і навіть молекул. Оскільки основні механізми руйнування генетичного апарату клітин спрацьовують у певні терміни, їх назвали генетичним годинником життя і смерті. Старіння супроводжується атрофією багатьох специфічних клітин і функціональних одиниць. Так, у старих людей на 20–40 % зменшується кількість альвеол і нейронів, через що функції легень і нирок значно послаблюються. У людини 40–50 років і старшої гинуть і десятки тисяч нейронів.

Первинні зміни виникають у регуляторних генах, подальші ознаки старості розвиваються в структурних ланцюгах генетичного апарату. Взагалі ж усі вчені-геронтологи надають важливого значення у досягненні довголіття комплексові факторів (генетичних, соціальних, екологічних, психологічних, трудових).

В основі фізіологічних механізмів старіння – взаємодія різних рівнів біологічної організації в розвитку вікових змін кінцевого пристосувального ефекту. Виявилось, що завдяки внутрішньоклітинним і міжклітинним механізмам регуляції при старінні може підтримуватися певний рівень адаптації організму, його гомеостазу в умовах навіть значних вікових змін через механізми вітаукта.

Вітаукт – це конкретний процес, пов'язаний механізмами регуляції з віковим розвитком, зі старінням, який може бути визначений як адаптація, компенсація, відновлення, захист тощо.

Таким чином, віковий розвиток організму є результатом боротьби і єдності двох процесів – старіння і вітаукта. Взаємодія цих процесів визначає біологічний вік організму.

Мета геронтології – не тільки розробити об'єктивні критерії біологічного віку, які визначають темп, кількісні і якісні особливості вікових змін організму, але й виявити його зв'язок з конкретними механізмами процесів старіння і вітаукта.

Зміни функціональної діяльності деяких систем організму в процесі старіння

Основні механізми старіння організму. Передусім це механізми, котрі зумовили закономірний зв'язок між старінням і структурно-функціональною специфікою клітин організму. Молекулярні механізми старіння клітин різних типів не універсальні. В одних клітинах первинні зміни спостерігаються в регуляції генома, в інших – в мембранних процесах, в енергетичному обміні і потім вторинно в геномі з наступними порушеннями в усіх ланцюгах життєдіяльності клітини.

Це встановлено, наприклад, для клітин гладенького м'яза, судин, нирок, кишечника, серцевого м'яза та серця. Важливе значення має системний принцип аналізу механізмів старіння, бо саме він дозволяє оцінити функціональну здатність, надійність, адаптаційні можливості всієї системи в цілому. З урахуванням системного принципу були проаналізовані вікові зміни регуляції кровообігу, дихання, гормональної забезпеченості організму, його рухової діяльності. Велика увага приділялась вивченню фізіологічних механізмів старіння центральної нервової системи, особливо гіпоталамуса.

Уявити в конкретному огляді конкретні механізми старіння неможливо, тому можна запропонувати розгляд цього питання на прикладі серця і нервової системи. Зміна характеру окислювальних процесів у старіючому серці, зрушення

в енергетичних перетвореннях призводить до підсилення гліколізу – анаеробного шляху перетворення вуглеводів.

Показано, що в старості в серці зменшується кількість глікогену, але збільшується кількість молочної кислоти. Зростає активність деяких гліколітичних ферментів. Посилення гліколізу може привести до накопичення недоокислених продуктів, зсуву окислювально-відновного потенціалу міокарда, що негативно впливає на функції серцевого м'яза.

Серцева недостатність у старіючому організмі обумовлюється як ступенем розвитку склерозу коронарних судин (їх ущільненням, зменшенням еластичності, потовщенням, звитістю) серця, так і станом кровозабезпечення центральної нервової системи (ЦНС), легень, усієї стінки периферичного кровообігу. Одним із об'єктивних показників старіння ЦНС є зменшення з віком нейронів. Структурні зміни в тілах нейронів, аксонах, дендритах і синаптичному апараті блокують передачу імпульсів; отже, пристосувальні властивості старіючих організмів різко погіршуються.

Загальні відомості про довголіття. Критерії віку

Знання механізмів старіння вже сьогодні дають можливість науково обґрунтувати напрям дослідів щодо пролонгації життя тваринних організмів, тобто мова поки що йде про продовження життя в експерименті. Отже, в його умовах при використанні різних геропротекторів (речовин, які попереджують розвиток старіння, а саме: антиоксидантів, вітамінів та інших активуючих речовин) вдалося продовжити термін життя різних тварин на 15–100 %. Але мета всіх досліджень – людина, її якісне довголіття.

Науці відомо, скільки років жили люди в різні віки, який середній термін життя зараз у різних країнах. Але який же вік людини, що відповідає її біологічним можливостям, тобто скільки років життя «асигновано» їй природою. Можна вважати, що видова тривалість життя людини не досягає 100 років і що мають місце популяційні варіації. Тому прийнята у міжнародній науці практика вважати довгожителю людей 90 років і старших розумна. У довіднику Гіннеса відомості про довгожителів не перевищують 130 років.

Мрії про життя 150 років і більше поки що нездійсненні. У всякому випадку, статистично масовий вихід за межі 100-річчя потребує не тільки покращення умов життя, а й перебудови генного механізму старіння. В даний час найвищі показники середнього терміну життя (74 роки для чоловіків і 78–80 років для жінок) досягнуті в Японії, Швеції, Франції і США. Середній термін життя – це інтегральний показник стану здоров'я нації. Ось чому необхідно аналізувати його динаміку в країні, що допоможе вжити певних заходів, пов'язаних із екологією, охороною здоров'я і праці, упровадженням раціонального способу життя і взагалі з соціальними аспектами.

В Україні має місце тенденція до зниження показників середньої тривалості життя, що пояснюється негативними соціальними і екологічними змінами, які значно погіршили здоров'я народу в цілому.

Весь фактичний матеріал, одержаний в експериментах для продовження життя, дозволяє зробити висновок про існування цілого ряду експериментальних підходів щодо збільшення терміну життя. Передусім, вивчення впливу дієтичних факторів, емоційного навантаження, рухової активності, інгібіторів біосинтезу білка, ентеросорбції, іонізуючого опромінення, температури та біологічно активних речовин на тривалість життя. Одним із головних завдань валеології є перенесення одержаних даних на людину з її складним соціальним середовищем і психічною діяльністю. Це дозволить використати внутрішні і зовнішні потенційні можливості людини з тим, щоб наситити її життя кількісно і якісно, зробити людину здоровою, благополучною, щасливою.

Формування у спортсмена культури здорового та безпечного життя

Одним із основних принципів охорони здоров'я в Україні, закріплених на вищому законодавчому рівні, є попереджувально-профілактичний характер медичної допомоги населенню. Значна увага до профілактики, як найбільш ефективної стратегії збереження здоров'я нації, обумовлена її дієвістю у попередженні багатьох захворювань, що підтверджено історичним досвідом суспільства та сучасними досягненнями медичної науки.

Упродовж останніх десяти років стан здоров'я населення України змінюється на гірше. Так, за даними опитування науково-методичної колегії Національної федерації бойового хортингу України, яке проводилось у лютому 2020 року, було визнано, що:

- «добрим» вважають своє здоров'я 17,8 % дорослих жителів України;
- «дуже добрим» – 2,1 % респондентів;
- «середнім» – 51,4 % респондентів;
- «поганим» – 22,2 % респондентів;
- «дуже поганим» – 6,5 % респондентів.

Таким чином, загальна сума негативних оцінок (28,7 %) перевищує відсоток позитивних (19,9 %) та домінуючою оцінкою є «середнє» здоров'я (51,4 %).

Також слід зазначити, що середній вік людини становить близько 60 років. Багато молодих людей втрачають працездатність, а низький економічний рівень не дозволяє їм отримати ефективне лікування. Помітна тенденція, до погіршення стану здоров'я молоді, що виявляється у зниженні функцій імунної системи, кількості захворювань, які раніше були характерні для людей старшого віку, поширенні екологічно залежних патологій внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електричній станції (ЧАЕС) тощо.

Погана обізнаність молоді про шкідливий вплив алкоголю, наркотичних речовин, куріння, захворюваності на інфекції, що передаються статевим шляхом та ВІЛ-інфікування ще більше погіршує стан здоров'я молоді. Все це свідчить про те, що період сьогодення характеризується демографічною кризою, адже здоров'я дітей та молоді нашої країни, запорука збереження генофонду і безпеки української нації. Вихід із цієї ситуації вбачається у підвищенні культури здоров'я, формуванні нової свідомості, коли людина буде ставитися до свого здоров'я як до найбільшої цінності. Цього можна досягти засобами освіти.

Показником рівня культури людини в тій чи іншій сфері є перш за все її вчинки. Якщо людина володіє певними знаннями про здоров'я і не втілює їх у своїй повсякденній діяльності, то хіба можна назвати її культурною? Адже ще дві тисячі років тому було проголошено, що віра без справ є мертвою. Про те, що одних лише знань недостатньо, щоб людина вела здоровий спосіб життя, свідчать множинні приклад із життя, наприклад, є багато лікарів, які курять, є наркологи, які зловживають алкоголем, – вони мають достатньо професійних знань про здоров'я і хвороби, але не ведуть здорового способу життя, а значить і не являються носіями культури здоров'я.

Принципи формування фізичної культури і основ здоров'я спортсменів бойового хортингу:

принцип природовідповідності, що передбачає врахування вікових та індивідуальних особливостей спортсменів на основі вивчення їх потреб та інтересів, і організація у зв'язку з цим їхньої здоров'язберігальної діяльності;

принцип формування ціннісних установок учнів на здоровий спосіб життя, проходження якого забезпечує формування системи цінностей, мотивів і установок спортсменів бойового хортингу на здоровий спосіб життя;

принцип народності передбачає врахування національної бойової та оздоровчої культури, традицій і рідної мови;

принцип культуровідповідності (включення в культуру за допомогою спеціально орієнтованої і організованої здоров'ятворчої діяльності);

принцип орієнтації на саморозвиток культури здоров'я (визнання спортсмена суб'єктом процесу здоров'ятворчої діяльності);

принцип здоров'ятворчої активності (опора на активну особистісну позицію учнів спортивної секції бойового хортингу у формуванні здорового способу життя);

принцип інтеграції виховного впливу, проходження якого означає активну взаємодію всіх суб'єктів педагогічного процесу: тренерів, вчителів, батьків і учнів, спрямованого на забезпечення фізичного і психічного здоров'я кожного спортсмена;

принцип гуманності, заснований на визнанні індивідуальності кожного спортсмена, її фізичного, духовного, емоційного, соціального і морального розвитку, милосердя і підтримки в критичній ситуації. Проявляється це в підтримці особистості у прагненні до самовизначення, допомоги спортсмену в самореалізації в сім'ї, в закладі освіти, в оздоровчих, культурних, правових, соціальних, державних і громадських установах;

принцип соціальної відповідальності суспільства за реалізацію людини в творчості, придбання знань, задоволення в спілкуванні. Він виражається в створенні умов для розвитку обдарованих спортсменів, учнів фізично слабких, з відхиленнями в поведінці, учнів – сиріт, учнів – інвалідів, спортсменів – мігрантів, учнів, які страждають від жорстокого поводження і потребують піклування, та інших різних категорій.

Необхідно відзначити, що більшість з наведених вище принципів носять загальну спрямованість, проте кожен з них несе в собі і ряд специфічних особливостей формування культури здорового і безпечного способу життя спортсменів бойового хортингу, що дозволяє стверджувати, що їх сукупність може вважатися методологічною основою для реалізації завдання щодо організації навчально-виховного процесу та життєдіяльності учнів, що забезпечують збереження і зміцнення їхнього здоров'я, повноцінну освіту і розвиток.

Виходячи із проведеного теоретичного аналізу понять *культури* і *здоров'я*, ми побачили, що *культура здоров'я* є одним із аспектів загальної культури. Дане поняття дослівно означає шанування, створення світла здоров'я. Гарне здоров'я, дійсно, освітлює людині її життя, а хвороба в тому чи іншому ступені потьмарює його, обмежуючи її життєву свободу (існує навіть визначення, згідно якого, хвороба – це є життя, обмежене у своїй свободі).

Беручи за основу трихотомічну концепцію культури, у методиці бойового хортингу виділяється три **основні складові культури здоров'я**: *філософію здоров'я*, *науку здоров'я* і *мистецтво здоров'я*.

Перша складова – філософія здоров'я – вміщує основоположні світоглядні принципи, на яких базується розуміння тих чи інших феноменів нашого буття і здоров'я в тому числі.

Друга складова – наука здоров'я – охоплює здобутки сучасних наук про людину та її здоров'я. Зокрема, безпосередньо сюди відносяться гігієна, валеологія, психогігієна, які представляють три великі галузі людської діяльності – медицину, педагогіку і психологію.

Третя складова – мистецтво здоров'я – не тільки має відношення до мистецтва у звичному художньому його розумінні (оздоровлюючий вплив якого на людину відомий протягом багатьох століть), а являє собою особливий вид мистецтва, особливу майстерність бути здоровим, зберігати і зміцнювати своє

здоров'я у складних умовах нашого існування, які досить часто суперечать нормам здоров'я через недосконалість людського суспільства. Тобто, це є діяльнісний аспект, який невіддільно зв'язаний із розвитком почуттєвої сфери людини. Адже будь яке знання (філософське чи наукове) лише тоді буде реалізоване у вчинках, коли стане предметом стійкого почуття.

Культуру здоров'я спортсмена бойового хортингу можна розуміти як певну сукупність надбань теоретичного та практичного досвіду людства у галузі формування, збереження, зміцнення здоров'я. А також – як певну характеристику конкретної особистості, яка відображає ступінь опанування нею вищезазначеного досвіду та реалізації його у своєму повсякденному житті.

Розглядаючи культуру здоров'я спортсмена бойового хортингу за ієрархічним принципом можна виділити: *культуру духовного здоров'я, культуру душевного здоров'я і культуру тілесного здоров'я.*

Кожен із зазначених компонентів культури здоров'я є досить об'ємним за своїм змістом. На жаль об'єм даної статті не дозволяє провести більш детальний їх аналіз. Кожен із них може бути предметом окремого дослідження.

Підсумовуючи проведений теоретичний аналіз, присвячений феномену під назвою «культура здоров'я», сформулюємо визначення даного поняття.

Культура здоров'я спортсмена бойового хортингу – це складне синтетичне явище, яке тісно пов'язане з життям людського суспільства та діяльністю людей, відображає певний рівень розвитку людської свідомості.

Таким чином, принципи формування культури здорового і безпечного життя спортсменів бойового хортингу закладені у природній поведінці людини, яка прагне до ведення здорового способу життя, що приводить до таких висновків.

1. Культура здоров'я спортсмена бойового хортингу – це складне синтетичне багатогранне явище, яке тісно пов'язане з життям людського суспільства та діяльністю спортсменів, відображає певний рівень розвитку людської свідомості у галузі спортивного тренування, формування, збереження та зміцнення здоров'я.

2. Культура здоров'я має триєдину природу і вміщує такі складові як: філософія здоров'я, наука здоров'я і мистецтво здоров'я.

3. Культура здоров'я окремої людини за ієрархічним принципом включає: культуру духовного здоров'я і культуру тілесного здоров'я.

4. Високий рівень розвитку культури здоров'я є запорукою досягнення людиною стану гармонійного розвитку, динамічної рівноваги та ефективної взаємодії між собою її духа та тіла, що виявляється у її повноцінній життєвій самореалізації та гармонійній взаємодії із зовнішнім природним і соціальним середовищем.

6. ГОЛОВНІ ФУНКЦІ СИСТЕМИ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ У ВИХОВАННІ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ОСНОВ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Термін «здоровий спосіб життя» застосовується все частіше, але тлумачення його залишається неоднозначним. Найпростіше визначення здорового способу життя можна звести до того, що це все, що в поведінці і діяльності людей благотворно впливає на їхнє здоров'я. Однак сюди потрібно включити всі позитивні для здоров'я аспекти, види активності – спортивної, трудової, соціальної, інтелектуальної, освітньої, фізичної і, звичайно, медичної, які діють на благо індивідуального і суспільного здоров'я. Оскільки поняття «діяльність» є дуже широким і кожен вид діяльності може впливати на здоров'я, здоровий спосіб життя спортсменів бойового хортингу включає в себе всі елементи такої діяльності, спрямованої на охорону, поліпшення та відтворення здоров'я.

Таким чином, здоровий спосіб життя – це діяльність, найбільш характерна, типова для конкретних соціально-економічних, політичних, екологічних та інших умов, спрямована на збереження і поліпшення, зміцнення здоров'я людей. Таке визначення може здатися аналогічним поняттю «охорона здоров'я», яке найчастіше кваліфікується як система суспільних і державних заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я населення (профілактики, лікування, реабілітації).

Дійсно, підстави для такого висновку є, оскільки охорона здоров'я – це діяльність державних, громадських установ, органів і організацій щодо забезпечення умов для охорони та зміцнення здоров'я населення (в тому числі матеріально-технічної бази, кадрів, наукових досліджень), а також сама діяльність установ, служб охорони здоров'я щодо охорони і поліпшення здоров'я населення. Охорона здоров'я є важливим, але не єдиним фактором здорового способу життя.

Здоровий спосіб життя формує образ життя – всі його сторони і прояви, що позитивно впливають на здоров'я. Значить, немає такого виду, способу активності, діяльності, які б в своїх позитивних проявах не формували здоровий спосіб життя. Значить, у діяльності з охорони і поліпшення здоров'я населення, в гігієнічному вихованні потрібно враховувати різноманіття впливів, умов і факторів, що визначають характер і рівень здоров'я людини, групи людей і населення. Сучасне природознавство розглядає людину як цілісний природний і соціокультурний феномен.

З цією метою необхідно виділити деяку частину зводу соціоприродних змін людини та проаналізувати їх як інтегральне утворення, нероздільну сукупність. В якості такої сукупності може бути виділена тріада вимірювань, що включає космопланетарний вимір (біосферно-ноосферний, занурений у космічне середовище світу), еволюційно-екологічний і, нарешті, вимір, що виражає стан

людського здоров'я переважно на популяційному рівні. Дана тріада в цілому відображає фундаментальні нерозривні взаємозв'язки людини і навколишнього її космопланетарного світу. Сукупність соціоприродних вимірювань людини визначається, зокрема, наступними закономірностями організованості живої речовини.

По-перше, це взаємодія живої речовини з потоком сонячної радіації і переклад енергії останнього в пов'язану енергію форму живої речовини, які виступають як трансформатори космічної енергії; по-друге, дія двох біогеохімічних законів (законів Вернадського – Бауера), що обумовлюють максимізацію живими організмами біогеохімічної енергії в біосфері; по-третє, прояв принципу Реді (принципу заборони щодо абіогенезу), згідно з яким всі види земних організмів походять від інших.

Функції здоров'я популяцій, розраховані у відповідних коефіцієнтах (людино-години), параметри їх взаємодії і лімітування стосовно до даних екологічних властивостей середовища можуть служити показниками потенціалу екологічного здоров'я людини та соціально-трудового потенціалу суспільства.

Здоров'я людини багато в чому пов'язане з еволюційно-екологічними основами її психофізичної діяльності. Дослідження показали, що в сучасній популяції людей формуються і нові варіанти гено- і фенотипів людини. Морфотипи, які за старих часів розвивалися у відповідності з різними відносно постійними природно-екологічними і соціальними умовами, втрачають свої переваги. Ритми життя, урбанізація, міграція, сучасні біосферні та ноосферні екологічні зміни в цілому пред'являють до людей нові вимоги. Формуються генофенотипові властивості, які найбільш адекватно відповідають сучасним психофізіологічним і соціальним потребам життя.

Понад сто років тому видатний французький біолог і медик К. Бернар висунув ідею єдності здоров'я і хвороби та, по суті, обґрунтував вчення про гомеостаз. До думки про гомеостаз він прийшов на основі досвіду медицини і власних експериментальних спостережень. У лекціях про життя тварин і рослин в 1878 році Бернар узагальнив цей звід даних. Він стверджував думку про єдність здоров'я та хвороби.

Водночас, фізіологія хвороб, звичайно, містить в собі процеси, які можуть бути притаманні їм спеціально, але їх закони абсолютно тотожні з законами, які керують функціями життя людини в здоровому стані.

Таким чином, вчення про гомеостаз засновано на переконанні в єдності здоров'я і хвороби. Підтримка внутрішнього середовища як умова свободи життя – такий сьогодні прийнятий більшістю в якості істини принцип загальної патології. Ця ідея пронизує сучасні узагальнюючі рекомендації щодо загальної патології людини. Компенсаторно-приспосувальні реакції, що забезпечують гомеостаз, не є

якимись особливими реакціями організму, а являють собою різноманітні комбінації його функцій, що розгортаються на тій же, що і в нормі, матеріальній основі, але що протікають, як правило, з більшою, ніж зазвичай, інтенсивністю і нерідко супроводжуються появою своєрідних тканинних змін.

Здоров'я і хвороба – це два якісно різних феномена, які можуть співіснувати в людині. Зокрема, можна висловити правильне твердження, що сам організм (його центральна нервова система) може бути організатором патологічних процесів. Це твердження є науково обґрунтованим результатами великої кількості експериментів. Організація (самоорганізація) патологічного процесу є організацією адаптивної програми в екстремальних, аварійних умовах середовища, а «патологія» є організованим варіантом життя (виживання) на основі видової програми пристосування виду. Ідеї такого роду присутні в роботах багатьох вчених світу.

У чому ж основне протиріччя і єдність феноменів здоров'я і хвороби? По-перше, людський організм, як і всі окремо живі речовини, є теленомічним, тобто цілеспрямованим. Кожна людина соціально-біологічно теленомічна за двома програмами безсмертя: у продовженні роду і в соціально-культурній активності. У звичайному житті в екстремальних умовах можливі відмови, мінімізація психофізіологічних функцій, що буде суб'єктивно і об'єктивно проявлятися в дискомфорті, в таких станах, які сама людина може зарахувати до категорії патології і хвороби.

По-друге, якщо людина має внутрішню психоемоційну установку на здоров'я у його звичайному, життєвому загальноприйнятому розумінні як вищу цінність і мету життя, то, як правило, ця людина уникає труднощів, високого ризику, напруженого пошуку боротьби. Сприйняття станів здоров'я і хвороби у таких людей буде іншим, ніж у тих, хто розцінює своє життя як шлях досягнення вищих соціальних цілей, і саме здоров'я в такому русі життя – як засіб. Людям з цією останньою установкою властива пасіонарність, подвижництво, творчий порив, шаленість пошуку, прагнення до досягнення вищих цілей. Фактично, бойовий хортинг виховує людей другого більш активного і прогресивного типу.

Таке спрямоване психоемоційне напруження, таку реакцію прийнято позначати як *реакцію Прометея*, відокремлюючи її від настільки невинувато поширеної на будь-які хворобливі стани реакції стресу у людини. Реакція Прометея характеризується зміною порогів сенсорних систем внаслідок зміни психоемоційної установки так, що подразники, раніше хворобливі, патогенні, виявляються нейтральними, їх дія загальмовується. Приклади таких реакцій численні. Описано явища, коли реакція Прометея охоплювала все життя людини.

Є й цікаві приклади нав'язаної (наяву або під гіпнозом) фізичної або психоемоційної зниженої чутливості і, навпаки, нав'язаних самонавіюванням

патологічних станів. Це лише окремо взяті явища. В цілому ж, зміна рівнів чутливості, реактивності організму постійно має місце у кожної людини протягом всього її життя.

В екстремальних умовах (у разі перевантаження, травми, інфекції, інтоксикації тощо) видова аварійна програма реалізується в тому, що істотно, іноді до можливого мінімуму, скорочується зовнішня робота, і всі резерви організму направляються на розвиток нових внутрішніх функціонально-морфологічних механізмів збереження життєздатності, виживання, одужання.

Організм людини перебудовує свою життєдіяльність в максимально закритому режимі. Вся ця перебудова на основі видової аварійно-адаптивної програми для даної людини, по суті, є необхідною для її залучення до процесу еволюційно-видового виживання (адаптації виду). Цей метод щодо адаптації спортсменів бойового хортингу до фізичних навантажень активно застосовується у процесі підготовки спортсменів високої кваліфікації до виступу на важливих календарних змаганнях, чемпіонатах Європи і світу.

Природно, що відносно звичайної, здорової життєдіяльності така перебудова оцінюється як щось зовнішнє, як хвороба. Ясно, що це – нова якість життєдіяльності людини на основі видової адаптивної програми, яке справедливо називається адаптацією через хворобу. Тут термін «хвороба» відноситься до людини, до її життєдіяльності в звичайних умовах середовища, а поняття «адаптація» відображає більш масштабну закономірність видового гомеостазу.

Ймовірно, антропоєкологічні погляди наших предків на те, що здоров'я і хвороба несуть різні якості життя, в своїй основі справедливі. Людина мало-помалу пристосовувалася до різних коливань зовнішніх умов, передаючи своєму потомству постійно наростаючу здатність пристосування, яка у значній мірі збільшується за допомогою знання і мистецтва, умінь і навичок, придбаних шляхом спостереження. Реакція організму на шкідливо діючі на нього впливи зовнішнього середовища і становить сутність хворого життя.

У роботах фахівців Національної федерації бойового хортингу України, українських клініцистів, патологів були намічені шляхи вирішення проблем загальної патології, сформульовані основи бачення проблем гомеостазу, феноменів здорового і порушеного життя, зроблені спроби обґрунтувати розуміння здоров'я і хвороби як діалектичної єдності і протилежності.

При аналізі специфіки здоров'я у зазначеному відношенні слід чітко розмежовувати здоров'я окремої людини і здоров'я популяції. Здоров'я людини є динамічним процесом збереження і розвитку її соціально-природних, біологічних, фізіологічних і психічних функцій, соціально-трудової, соціокультурної і творчої активності при максимальній тривалості життєвого циклу. Здоров'я популяції, на відміну від цього, є процесом довготривалого соціально-природного, соціально-

історичного та соціокультурного розвитку життєздатності та працездатності людського колективу в ряді декількох поколінь. Цей розвиток передбачає вдосконалення психофізіологічних, соціокультурних і творчих можливостей людей.

Здоров'я популяції та індивіда є необхідною передумовою інтелектуального здоров'я людини, повноцінної реалізації її творчих можливостей. І навпаки, коли соціально-історичні умови перешкоджають повноцінному розвитку інтелектуального здоров'я, у високому ступені ймовірний такий негативний наслідок, як зниження загального рівня здоров'я популяції, виражене у показниках захворюваності і смертності, зростання хронічної патології тощо.

Для повного розуміння цієї проблеми необхідно говорити про три найважливіших функції популяційного здоров'я. У вимірних коефіцієнтах людино-годин ці три функції визначаються наступним чином.

Функція 1 – конкретна жива праця, або сукупність психофізичних витрат у процесі виробничої діяльності, які виробляються працюючими людьми всередині даної популяції.

Функція 2 – соціально-біологічне відтворення наступних поколінь, з якими пов'язане існування інституту сім'ї.

Функція 3 – виховання і навчання наступних поколінь, засвоєння ними сукупності знань, умінь і навичок, необхідних для успішної соціально-виробничої, творчої діяльності, для повноцінного відтворення наступних поколінь людей.

Комплексні науково-практичні заходи мають бути спрямованими на збалансований, взаємозалежний розвиток цих функцій, що забезпечує збільшення соціально-трудового потенціалу населення України, збереження і розвиток здоров'я людей. Фактично мова йде про розробку систем життєзабезпечення, які враховують специфіку різних у природно-екологічному відношенні територій. Адже, найбільше на світі люди хочуть мати гарне здоров'я. Здоров'я – це проблема номер один. Відмінно, але чи були спроби визначити, що ж все-таки означає здоров'я?

У 1947 році Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), заснована з ініціативи ООН, запропонувала коротке формулювання терміну «здоров'я». Здоров'я – це стан повного фізичного, розумового і соціального добробуту. Виявляється, кожна людина народжується на світ з певним запасом життєвої енергії, якою і визначається її життєва роль. Цей запас у людей різний.

Життєва енергія, яку ми отримали при народженні, подібна банківському грошовому внеску, який ми можемо витратити за своїм бажанням, але який ми ніколи не зможемо поповнити. Тільки постійний контроль над її витратами допоможе нам розумно використовувати цей скарб. Коли організм людини переживає стан стресу, всі її життєво важливі системи піддаються

перенапруженню, будь то серце, нирки, шлунок або інші органи. Вони виходять з ладу в залежності від того, який з них найбільш вразливий у кожної конкретної людини.

Спосіб життя значного відсотка пацієнтів, що звертаються до лікаря у віці до 60 років, які страждають серцевими нападами, названий вченими типом «А». Подібні особи схильні до суперництва і постійної поспішності. Іншими словами, їх спосіб життя такий, що вони знаходяться в постійному стані стресу. Ось чому за системою бойового хортингу тренувальні навантаження мають бути збалансованими відповідно до стану організму людини.

Багато хто вважає, що після того як органи спортсмена піддалися впливу підвищених тренувальних навантажень, надзвичайних подразників, відпочинок може їм повернути колишній стан і сили. Це не вірно. Експерименти науковців Національної федерації бойового хортингу України ясно показали, що кожний такий вплив залишає незгладимий слід, бо витрачені адаптаційні резерви не можуть бути відновлені. Спроба уникнути всіх форм стресу – не вихід з положення. Дослідження показали, що зменшення та скорочення періоду активності також веде до скорочення життя.

Марнувати життя, сплячучи його з ранніх років, настільки ж безглуздо, як і «іржавіти» від бездіяльності. У багатьох випадках успіх в житті залежить від поміркованості та рівноваги.

Кожен з нас має два віки, що беруться до уваги. Перший – це наш хронологічний вік – тут ми нічого змінити не можемо. Ми народжуємося в певний день, і з цієї пори календар починає втрачати листок за листком. Але є також і фізіологічний вік, з яким ми можемо дещо зробити. Який би не був хронологічний вік спортсмена, він може зробити щось значне зі своїм фізіологічним віком тільки за умови, що дійсно хоче цього. Необхідно займатися бойовим хортингом і думайте про здоров'я.

Якщо у спортсмена є певна програма, потрібно неухильно дотримуватися її. Спортсмени бойового хортингу знають, що два тижні вимушеної бездіяльності знижують їх сили і можливість добре виступити на змаганнях на 25 %. Але щоб відновити колишню форму, потрібно вже не два тижні, а шість. Тому боротьба за своє здоров'я не повинна вестися від нагоди до нагоди. Вона має стати новим способом життя.

Ще за часів Гіппократа – батька медицини, було відомо, що людські емоції пов'язані із захворюваннями. Але тільки у 1818 році Гейнрус застосував новий термін, яким стали часто користуватися при описі подібних феноменів, – психосоматичні захворювання. Грецьке «*психо*» означає душа, «*сома*» – тіло. Отже, ми маємо справу з «душевно-тілесними» захворюваннями. При всіх захворюваннях є взаємозв'язок між емоціями і станом організму. Майже всі хворі,

незалежно від того, знали вони про це чи ні, але вони мали попередні захворювання, емоційні переживання.

Коли людина не справляється з критичними стресовими станами, то її мозок або організм обов'язково виходять з ладу. І якщо розвивається якесь захворювання, воно вдаряє по найбільш вразливих місцях нашого організму. Де проявить себе хвороба, залежить від того, які органи виявилися «підвищено чутливими» у результаті перенесених дитячих захворювань, спадкової схильності або стану нервової системи.

Емоційні стреси впливають на організм двома основними шляхами. Емоції, пов'язані з проявом ворожості, викликають підвищену реакцію організму, а такі почуття, як страх або зневіра – знижену.

Доведено, що бактерії не починають своєї руйнівної роботи в організмі людини, поки якийсь зовнішній, будь то фізичний чи хімічний подразник, не дасть їм таку можливість. Іншими словами, люди, які часто хворіють, зазвичай бувають не в змозі протистояти стресу без будь-яких наслідків. Якщо спортсмен хоче уникнути хвороби, йому слід тренуватися активно, займатися бойовим хортингом, намагатися тримати себе у відмінній фізичній формі. Це «зірве всі плани» мікробів, адже його сильний імунітет не дозволить хворобі вплинути на організм.

Непогано також намагатися уникати стану, що веде до емоційного перенапруження. Наприклад, якщо на людський організм раптово впливати короткочасним або тривалим шумом, він відповідає тією ж реакцією, що і при емоціях гніву або страху. Дуже важливо уникати шуму, наскільки це можливо.

Думайте завжди про хороше. Соломон, один з наймудріших людей, які колись жили на землі, говорив: «Серце радісне добре лікує, а пригноблений дух сушить кістки». Подібно до того, як похмурі думки можуть вивести вас з ладу, так добрі – допоможуть зберегти найкраще здоров'я. Знання про здоровий спосіб життя може допомогти людині, відчувати те, чого необхідно уникати і до чого слід прагнути. Твердо наважтеся піднятися над усіма труднощами життя – і воно буде довгим, здоровим і щасливим. Співпрацюйте з природою в її прагненні відновити порушений баланс і гармонію в усіх системах вашого організму. Нарешті, вивчайте все, що можна, про природні засоби лікування. Свіже повітря, сонячне світло, помірність, відпочинок, фізичні вправи, вода і правильне харчування – необхідні фактори здоров'я і довголіття.

Діяльність – закон всього нашого існування, бездіяльність – причина хвороб. Серед фізично пасивних людей інфаркт міокарда зустрічається в два рази частіше, ніж серед людей фізично активних. Користь людському організму від фізичних вправ бойового хортингу неоціненна.

Фізичні вправи бойового хортингу: покращують кровообіг; попереджають передчасні серцеві захворювання; збільшують доставку кисню організму;

сприяють травленню; заспокоюють нерви і врівноважують емоції; підвищують опірність організму до захворювань; знімають втому; зміцнюють м'язи, кістки і зв'язки; надають фігурі стрункість; загострюють розумові здібності; підсилюють самовладання, розвивають спритність; допомагають протистояти несподіваним стресам, будь то фізичні або емоційні; покращують функції залоз; розвивають силу, впевненість і волю; сприяють правильній оцінці навколишньої дійсності та інших людей; сприяють міцному сну.

Слід звертати увагу на те, яка вода вживається людиною кожного дня. Мало хто реально уявляє собі, яку роль відіграє вода в нашому житті. На 50–65 % людський організм складається з води. М'язи містять 75 % води, і навіть у кістках її більше 20 %. Кожна клітина потребує рідини. Всі хімічні та електричні процеси в організмі людини відбуваються в рідкому середовищі. В середньому людині слід випивати як мінімум 6 склянок води щодня. Розплануйте пиття води таким чином: дві склянки – відразу після підйому вранці, дві склянки – в середині дня між сніданком і обідом, і дві склянки – в другій половині дня.

Вживання солі. Для нормального функціонування наш організм потребує в певній кількості кухонної солі. Надмірне вживання солі може привести до серйозних проблем, зокрема, до підвищення кров'яного тиску.

Вживання цукру. Всім відомий згубний вплив цукру на стан зубів. Наукові дослідження показали, що надмірне споживання цукру значно підвищує рівень холестерину в крові, а це може привести до захворювань серця. Оскільки мозку для обміну речовин необхідна глюкоза, будь-яке порушення вмісту цукру в кров'яному руслі призводить до порушення роботи клітин мозку. Підраховано, що одна біла клітка крові – лейкоцит – може знищити близько 14 ворожих бактерій. Доведіть споживання цукру до 24 чайних ложок на добу – і лейкоцит у процесі боротьби зможе здолати лише одну бактерію. Ті, хто вживає багато цукру, відкриті для численних інфекційних захворювань.

Доведено не тільки те, що вегетаріанська дієта стоїть нарівні з м'ясною, а й те, що у багатьох відношеннях вона значно краще. З надмірним вживанням в їжу м'яса пов'язані певні небезпеки. Тваринні жири містять холестерин, якого немає в жирах рослинного походження. А ми вже говорили, що холестерин тісно пов'язаний з виникненням серцево-судинних захворювань. У тканинах тварин містяться відпрацьовані продукти, які мають виводитися нирками. Кожен, хто їсть м'ясо, додає, таким чином, ці шлаки до своїх власних, навантажуючи додатково роботою нирки. З більш ніж 200 заразних хвороб тварин половина небезпечна і для людини, і більше 80 з них легко передаються між хребетними тваринами і людиною.

Нещодавно було виявлено, що в невеликому шматку підсмаженого м'яса вагою близько кілограма міститься стільки ж бензопірену, скільки в 600

викурених сигаретах. Бензопірен – канцерогенна речовина. У піддослідних мишей він викликає пухлини шлунка і білокрів'я. З надмірним споживанням м'яса ми вводимо в організм багато пуринових основ, екстрактивних речовин, що викликають кишкове гниття і отруюють організм. Встановлено, що рясна м'ясна їжа пригнічує діяльність корисної мікрофлори, яка живе в нашому кишечнику. На перетравлення м'яса йде дуже багато енергії, адже потрібен занадто великий приплив крові до шлунково-кишковому тракту.

М'ясна їжа, як відомо, рясніє токсичними продуктами обміну речовин, що підлягають викиду з організму. Про це знали ще в країнах стародавнього Сходу. Там для певної частини людей існувала навіть своєрідна кара: засуджених до смерті годували тільки вареним м'ясом, і вони вмирили від самоотруєння набагато раніше, ніж при повному голодуванні.

Споживання надмірної кількості тваринних жирів веде до збільшення вмісту в крові найбільш великих жирових кульок – хиломікрон, регуляція їх вмісту в крові порушується, одночасно підвищується згортання крові. Все це разом узятє сприяє порушенню кровотоку. Це особливо небезпечно для серця хворих на атеросклероз. Все більше і більше розсудливі і стурбовані люди схиляються до вегетаріанського способу життя (або частково вегетаріанського), і вони отримують винагороду кращим здоров'ям.

Буває, що людина відчуває себе добре, всі її органи і системи працюють, здавалося б, нормально, але досить легкого вітряного протягу – і вона вже у владі недуги: на кілька днів злягла з високою температурою. Виходить, що навіть при нормальних якісних показниках організм людини може бути надзвичайно вразливим, а значить, не абсолютно здоровим. І цілком справедливо пропонується ввести новий медичний термін «кількість здоров'я» для позначення заходів резервів організму. Є приховані резерви серця, нирок, печінки. Виявляються вони за допомогою різних навантажувальних проб. Здоров'я – це кількість резервів в організмі, це максимальна продуктивність органів при збереженні якісних меж їх функцій.

Сьогодні замість 100 років ми живемо в середньому 70, тобто наше життя коротшає на 30 років. Першою причиною того, що віднімає у нас приблизно 20 років, можна вважати повсякденне навантаження на мозок – хвороби, переживання, неправильний спосіб життя; все це як би б'є по мозку і викликає його передчасне зношування. Другою причиною, що віднімає у нас приблизно 10 років, є самоотруєння гнильними речовинами з товстого кишечника. Регулярно вживаючи кисломолочні продукти, ми маємо всі підстави сподіватися виграти 10 років здорового життя. Для того, щоб подовжити життя, перш за все треба не вкорочувати його.

Секрет довголіття криється в п'яти умовах життя: загартоване тіло, здорові нерви і хороший характер, правильне харчування, клімат, щоденна праця.

Правильний спосіб життя у медичних практиках ще називається ортобіозом («орто» – прямий, правильний; «біо» – пов'язаний з життям). Коротко розглянемо вісім найважливіших умов ортобіозу – якими вони представляються з точки зору сучасної науки. Перш за все, слід знову назвати *працю*, що є найважливішою умовою фізіологічного благополуччя. Органи-дармоїди швидко чахнуть.

Однією з умов ортобіозу є *нормальний сон*. Диригентом симфонії життя, що старить людину в першу чергу, є мозок. Засобом відновлення його сил, які даються самою природою, служить, у першу чергу, стан сну. Тому зрозуміло, що правильне використання цього блага абсолютно необхідне.

Наступна умова – служба доброго настрою, *позитивні емоції*. Їх забезпечує доброзичливе ставлення до інших людей, гумор, оптимізм. Треба фіксувати увагу на хорошому і вміти йому радіти.

Позитивні емоції зменшують больові відчуття. Вони як би закривають «больовий шлагбаум» в сірій речовині спинного мозку, а негативні, навпаки, відкривають його. Позитивні емоції – універсальний цілитель від багатьох недуг, іноді навіть від такого важкого захворювання, як рак. Наприклад, американські вчені стверджують, що в Нью-Йорку зареєстровано 20 хворих на рак, які вилікувалися від нього, не вдаючись до допомоги ні спеціальних фармакологічних речовин, ні радіоактивного випромінювання: всього-на-всього за допомогою позитивних емоцій (нова любов, корінні зміни в житті, загальний оптимістичний настрій).

Серед умов правильного способу життя досить істотним є *раціональне харчування*. Раціональним воно має бути за якістю, за кількістю і за режимом. Щоб не хворіти атеросклерозом і довше прожити, треба не зловживати двома речами: шлунком і будильником, тобто не переїдати, і спати за потребою.

Уникати алкоголю і нікотину – важлива умова ортобіозу. Алкоголь – отрута для всіх клітин тіла. Слабшають нервові процеси, особливо гальмівний. В'яне серцевий м'яз. Несприятливий вплив надає алкоголізм батьків на потомство, підвищуючи число народжених дітей з психохімічними і фізичними дефектами. Від алкоголю важко страждає печінка – вона перестає належним чином виконувати свою бар'єрну, захисну роль.

Кишкові отрути все вільніше проникають у кров, і закономірний кінець алкоголіка – важке отруєння цими отрутами, відоме під назвою «біла гарячка». Тютюнова отрута – цілий букет шкідливих речовин для організму людини. Нікотин – нервово-судинна отрута. Він б'є сучасну людину в найболучіше місце – підсилює атеросклероз. Від інфаркту міокарда курці вмирають в 11 разів частіше,

від раку легень – в 13 разів частіше, ніж некурящі. Живуть вони в середньому на 10 років менше.

Дотримання режиму, тобто виконання певної діяльності організму в певний час, призводить до утворення в мозку умовних рефлексів за одиницю часу. В результаті звичний час їжі налаштовує організм на прийняття і переварювання їжі, звичний час для роботи – на відповідну форму діяльності. Мозку не доводиться кожен раз «розгойдуватися», налаштовуючись на нову діяльність – саме час готує його до даної роботи. В силу цього, по-перше, мозок економить ресурси, по-друге – робота протікає краще. Зрозуміло, що людина, яка дотримується режиму, має більше шансів на здоров'я і довголіття.

Загартовування організму – важлива умова ортобіозу. Під загартовуванням розуміють процес пристосування організму до несприятливих зовнішніх впливів, причому це пристосування досягається шляхом використання природних сил природи – сонячних променів, повітря, води.

Нарешті, *фізичні вправи*, достатній обсяг рухової активності це – найважливіший елемент фізичної культури, правильного здорового і виваженого способу життя.

Бойовий хортинг у забезпеченні фізичного і духовного здоров'я спортсмена

Основні поняття

Здоров'я – стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, що забезпечує повноцінне виконання трудових, соціальних і біологічних функцій (а не тільки відсутність захворювань).

Фізичне здоров'я – це поточний стан функціональних можливостей органів і систем організму.

Психічне здоров'я – стан душевного благополуччя, що характеризується відсутністю психічних відхилень і забезпечує адекватну регуляцію поведінки в навколишніх умовах.

Соціальне здоров'я – це система цінностей, установок і мотивів поведінки в соціальному середовищі.

Здоровий спосіб життя – єдність усіх форм і способів життєдіяльності особистості, її умов і факторів, що сприяють збереженню і зміцненню здоров'я.

Як відомо, спосіб життя людини є фактором, який обумовлює 50 % її здоров'я.

Спосіб життя – це звички, зафіксовані роками життя. Спосіб життя – це друга натура. Він залежить від установок, характеру, позицій свідомості. Він не випадковий, а витікає з джерел свідомості та зі світогляду людини. Яка людина, такий і спосіб її життя.

У способі життя людини завжди закладені традиції сім'ї, народу. В даному плані бойовий хортинг є видом спорту, що заснований на національних традиціях українського народу. Спосіб життя людини є зліпком соціальних, психологічних та інших відносин, які панують у суспільстві. Сучасна людина грамотна та інформована про те, що корисно і що шкідливо для її здоров'я, навіть занадто інформована про всілякі хвороби і засоби лікування, але зовсім не освічена в питанні, як бути здоровою. Одних лише знань про елементи здорової поведінки мало – потрібна переконаність, відданість і все нові й нові досягнення, а досягнутим потрібно вважати лише те, що увійшло в культуру, побут, звичку.

Ми мало звертаємо уваги на суттєві зміни в стилі, укладі самого життя сучасної людини. Тисячі поколінь наших предків жили у тісному спілкуванні з природою, жили і працювали синхронно з природними ритмами. Вони вставали з ранковою і лягали спати з вечірньою зорею. Кожна пора року мала свій трудовий настрій, свій режим життя. Тепер же люди живуть у ритмі виробничого циклу «за дзвінком» однаково в будь-яку пору року.

Ще порівняно не так давно все необхідне людині для життя мало кінець: догорала свічка, закінчувалася вода, паливо і запаси їжі. І людина повинна була відтворювати все це. Тепер усе це здається безкінечним: вода ллється з кранів, у потрібний час починає працювати центральне опалення, завжди до послуг людини електроенергія та газ. Якщо раніше людина була одночасно і виробником, і споживачем, то тепер ці функції чітко розділилися. Так само, очевидно, і зі здоров'ям. «Споживаючи» своє здоров'я у праці і в боротьбі з силами природи, людина добре усвідомлювала, що вона сама має піклуватися про його відтворення. Тепер людям здається, що здоров'я так само постійне, як електро- і водопостачання.

Потрібно зважати на те, що самі собою досягнення науково-технічної революції не зменшать відставання адаптаційних можливостей людини від змін природного і соціально-виробничого середовища існування. Чим більше будуть розвинені автоматизація виробництва і кондиціонування середовища проживання, тим менш тренуваними стануть захисні сили організму людини. Породивши своєю виробничою діяльністю екологічну проблему, схвильована збереженням природи у планетарному масштабі людина забула, що вона – частина природи, і зовсім очевидно, що біосфера не може змінюватися у зв'язку з виробничою діяльністю людей.

Побажання зберегти природу незайманою наївні, оскільки рівносільні закликам припинити людську діяльність. Стає все більш очевидним, що *валеологія* як теорія і практика формування, збереження і зміцнення здоров'я покликана забезпечити виживання людини в реальних умовах світу, що змінюється і ускладнюється. Саме ця наука має на меті створення спеціальних

програм, систем навчання для обрання такого способу життя, який би вів до профілактики численних захворювань, що підстерігають сучасну людину на теренах її буття у створеному нею самою світі.

Критерії ефективності використання здорового способу життя

Здоровий спосіб життя володіє широким позитивним спектром впливу на різні сторони проявів організму і особистості людини. У *поведінці* це проявляється в більшій життєвій енергії, зібраності, хорошій комунікабельності; відчутті своєї фізичної і психоемоційної привабливості, оптимістичному настрої, умінні забезпечити свій повноцінний і приємний відпочинок, цілісну культуру життєдіяльності.

У *психологічному аспекті* переваги здорового способу життя виявляються як психічного здоров'я, гарне самопочуття, в нервово-психічній стійкості, здатності успішно переносити наслідки психічних стресів; в добре вираженій вольовій організації (самовладання, цілеспрямованість, наполегливість в досягненні поставленої мети, рішучість), впевненості у своїх силах, меншій схильності депресії, іпохондрії, підозрливості.

У *функціональному прояві* можна відзначити: більш високу якість здоров'я, поліпшення адаптаційних процесів, підвищення працездатності і тренованості; зниження захворюваності і хворобливих відчуттів; більш швидкий і повноцінний перебіг процесів відновлення після фізичної і розумової діяльності; посилення імунних механізмів захисту організму; активність обмінних процесів в організмі; посилення статевої потенції, нормалізація співвідношення маси тіла і росту; гарну поставу і легкість ходи.

Наведений зміст критеріїв може бути розширено і деталізовано у залежності від потреб особистості. Крім того, організм має здатність зберігати індивідуальне існування за рахунок самоорганізації. До проявів самоорганізації відносяться здатність до самовідновлення, самооновлення та саморегулювання.

Самовідновлення пов'язано з постійним взаємним обміном організму з зовнішнім середовищем, речовиною, енергією та інформацією. Організм людини – це система відкритого типу.

В процесі *самооновлення* організм підтримує свою упорядкованість і перешкоджає своєму руйнуванню.

Фізичне здоров'я обумовлюється здатністю організму до *саморегулювання*.

Досконала координація всіх функцій – наслідок того, що живий організм є саморегулюючою системою. Саморегуляція становить сутність біологічної форми розвитку, тобто, життя – це загальна властивість біологічних систем, що дозволяє встановлювати і підтримувати на певному, відносно сталому рівні ті чи інші фізіолого-біохімічні або інші біологічні показники (константи), наприклад, сталість температури тіла, рівень артеріального тиску, вмісту глюкози в крові

тощо. Підтримка ступеня впорядкованості проявляється у відносній динамічній сталості внутрішнього середовища організму – **гомеостазі** (*homeostasis*; грец. *homoios* – подібний, схожий + грец. *stasis* – стояння, нерухомість).

Слід мати на увазі, що самоорганізація біологічної системи проявляється і в здатності до самовідновлення. Ця якість обумовлена, перш за все, регенерацією, а також наявністю множинних паралельних регуляторних впливів в організмі на всіх рівнях його організації. Компенсація недостатніх функцій за рахунок цих паралелей дозволяє вижити організму в умовах пошкодження. Міра компенсації при цьому відображає рівень життєздатності організму – його фізичне здоров'я.

Таким чином, фактично, **фізичне здоров'я** – це стан організму людини, що характеризується можливостями адаптуватися до різних факторів середовища проживання, рівнем фізичного розвитку, фізичної та функціональної підготовленості організму до виконання фізичних навантажень.

До основних факторів фізичного здоров'я людини відносяться:

- 1) рівень фізичного розвитку;
- 2) рівень фізичної підготовленості;
- 3) рівень функціональної підготовленості організму до виконання фізичних навантажень;
- 4) рівень та здатність до мобілізації адаптаційних резервів організму, що забезпечують його пристосування до впливу різних чинників середовища проживання.

Психічне здоров'я – стан психічної сфери людини. Основу психічного здоров'я становить стан загального душевного комфорту, що забезпечує адекватну регуляцію поведінки.

Сексуальне здоров'я – комплекс соматичних, емоційних, інтелектуальних і соціальних аспектів сексуального існування людини, які позитивно збагачують особистість і підвищують комунікабельність людини та її здатність до любові.

Репродуктивне здоров'я – компонент здоров'я, що визначає репродуктивну функцію організму.

Моральне здоров'я – комплекс характеристик мотиваційної і потребнісно-інформаційної основи життєдіяльності людини. Основу морального компонента здоров'я людини визначає система цінностей, установок і мотивів поведінки людини у соціальному середовищі.

Професійне здоров'я – стан, що визначає ефективність професійної діяльності людини.

7. СТРУКТУРА, РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗАНЯТЬ ТА СПРЯМОВАНІСТЬ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СПОРТСМЕНІВ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ В ПРОЦЕСІ ТРЕНУВАННЯ

Рух – природна потреба людини, потужний фактор підтримки нормальної життєдіяльності. Саме рухи активізують компенсаторно-приспосувальні механізми, розширюють функціональні можливості організму, а також покращують самопочуття людини, створюють впевненість, є важливим фактором профілактики багатьох захворювань людини.

Рухова активність – природна і спеціально організована рухова діяльність людини, що забезпечує її успішний фізичний і психічний розвиток. Під руховою активністю так само розуміється сума рухів, виконуваних людиною у процесі повсякденної життєдіяльності. Рухова активність людини проявляється у функціонуванні опорно-рухового апарату в процесі ходьби, бігу, стрибків, метань, плавання, ігрової діяльності тощо.

Заняття бойовим хортингом організують рухову активність спортсмена і задовольняють його потребу в різних видах рухової активності, до якої схильний той чи інший учень спортивної секції. Фізичні вправи благотворно впливають на становлення і розвиток всіх функцій центральної нервової системи: силу, рухливість і врівноваженість нервових процесів. Систематичні тренування роблять м'язи більш сильними, а організм в цілому – більш пристосованим до умов зовнішнього середовища.

З позицій фізіології рухи можна розділити на організовані, або регламентовані (фізичні вправи під час тренувань, на заняттях у спортивних секціях бойового хортингу), і нерегламентовані (ігри з однолітками, прогулянки, самообслуговування тощо).

Регламентована рухова активність є сумарним обсягом рухових дій, які спеціально обираються і направлено впливають на організм спортсменів бойового хортингу.

Нерегламентована рухова активність включає обсяг спонтанно виконуваних рухових дій, наприклад – у побуті.

Всі ці рухи довільні, цілеспрямовані. Вони задовольняють певну потребу спортсмена, представляючи етап поведінкового акту. Оцінюючи так, ми не повинні виключати і ті рухи, які спортсмен бойового хортингу робить мимоволі (періодична зміна пози, потягування тощо). Між усіма формами рухів є тісний взаємозв'язок і взаємообумовленість.

Розглянемо особливості розвитку рухових якостей та спрямованість рухової активності спортсменів бойового хортингу. Успішне вирішення рухових завдань залежить від уміння узгоджувати окремі фази рухової дії, які виконуються

одночасно або послідовно. Успішне виконання прийомів бойового хортингу залежить і від точності рухів. При цьому треба враховувати, що вони можуть виконуватися за чітко обумовленою схемою (виконання форм бойового хортингу) або нестандартно, залежно від реальної ситуації, що склалася (проведення сутички бойового хортингу з суперником).

Відомо також, що різні спортсмени потребують для засвоєння фізичних вправ більше або менше часу. Якщо спортсмен здатний добре координувати рухи, точно їх виконувати відповідно до вимог техніки бойового хортингу, успішно перебудовувати свою діяльність, залежно від умов, що складаються у процесі рухової діяльності, і швидко засвоювати прийоми, то можна говорити, що він є спритним.

Спритність – складна комплексна рухова якість спортсмена бойового хортингу, яка може бути визначена як його здатність швидко оволодівати складнокоординаційними руховими діями, точно виконувати їх відповідно до вимог техніки бойового хортингу і перебудовувати свою діяльність у залежності від ситуації, що склалася. Головною складовою спритності є координаційні здібності спортсмена, удосконаленню яких слід приділяти основну увагу, розвиваючи спритність

Координація – це здатність спортсмена бойового хортингу раціонально узгоджувати рухи ланок тіла при вирішенні конкретних рухових завдань. Координація характеризується можливістю спортсменів управляти своїми рухами. Координаційні здібності спортсмена дуже різноманітні і специфічні. Проте їх можна диференціювати на окремі групи за особливостями прояву, критеріями оцінки і факторами, що їх обумовлюють.

Види координаційних здібностей спортсменів бойового хортингу:

здатність оцінювати і регулювати просторові, просторово-часові, динамічні параметри рухів;

здатність зберігати стійку рівновагу;

здатність відчувати і засвоювати ритм;

здатність довільно розслабляти м'язи;

здатність узгоджувати рухи в руховій дії.

Здатність до управління часовими, просторовими і силовими параметрами рухів обумовлюється точністю рухових відчуттів і сприйнятів, які часто доповнюються слуховими і зоровими.

Здатність до збереження рівноваги обумовлюється сукупною мобілізацією можливостей зорової, слухової, вестибулярної і соматосенсорної систем. Звичайно, що конкретна ситуація рухової діяльності, яка пов'язана зі збереженням рівноваги, визначає провідними ті або інші системи. Найчастіше прояв рівноваги обумовлюють соматосенсорна і вестибулярна системи. Проте, обмеження або

виключення зору в усіх випадках пов'язане зі зниженням здатності спортсмена підтримувати рівновагу.

Рівновага – це здатність спортсмена бойового хортингу зберігати стійку позу у статичних і динамічних умовах за наявності опори або без неї. Особливе значення рівновага має при виконанні кидків у стійці, гімнастичних та ігрових вправ, у багатьох ситуаціях сутички бойовому хортингу тощо. Кожному відхиленню тіла від оптимального положення має відповідати відновлювальне зусилля спортсмена шляхом балансування. При цьому якість виконання вправи тим вища, чим меншою є амплітуда балансування.

Відчуття ритму як здатність точно відтворювати просторові, часові, силові, швидкісно-силові і просторово-часові параметри рухів значною мірою обумовлює ефективність різноманітних рухових дій спортсмена бойового хортингу. Особливого значення це відчуття набуває в рухових діях, для яких характерна значна координаційна складність і попередня детермінованість рухів. У таких рухових діях навіть незначні відхилення від необхідного ритму рухів, що виражаються в зміні напрямку, швидкості, прискорення, точності прикладених зусиль, чергуванні напруження і розслаблення м'язів, можуть суттєво вплинути на результат рухової дії.

Здатність до орієнтування у просторі визначається вмінням спортсмена бойового хортингу оперативно оцінити ситуацію, що склалася, відносно просторових умов і відреагувати на неї раціональними діями, які забезпечують ефективне виконання рухового завдання.

Здатність до довільного розслаблення м'язів. Під час виконання різноманітних рухів спостерігається безперервна зміна ступеня напруження і розслаблення різних м'язів і м'язових груп, раціональне чергування складніших композицій режимів їхньої діяльності. При цьому різні м'язи і м'язові групи виконують різні функції. Одні забезпечують виконання рухів і подолання опору за рахунок довільного скорочення, а робота інших м'язів – спрямована на збереження стійкої пози.

Надзвичайною здатністю відносно найтоншої оцінки і регуляції динамічних, часових і просторових параметрів рухів володіють спортсмени бойового хортингу високого класу. Так, спортсмени здатні подолати часові відрізки кожної сутички із заданим часом, не допускаючи помилки, оцінюючи момент кінця сутички більше ніж у 15–30 с.

Довільне розслаблення м'язів є одним із найважливіших факторів забезпечення ефективного виконання спортивних, побутових і виробничих рухів. Підвищена напруженість м'язів суттєво знижує координованість рухів, зменшує їхню амплітуду, обмежує прояв швидкісних і силових якостей, призводить до зайвих енергетичних витрат, знижуючи економічність роботи та витривалість і, як

наслідок, негативно впливає на результативність рухової діяльності спортсменів бойового хортингу.

Координованість рухів. Координованість рухів – це здатність до раціонального прояву фізичних якостей і перебудови рухових дій у конкретних умовах на основі існуючого запасу рухових умінь і навичок. Вона має важливе значення в екстремальних умовах сутички з суперником, особливо в умовах дефіциту простору і часу. Проте, навіть у відносно простих за координацією роботи нервово-м'язового апарату рухах (ходьба, біг, плавання тощо) добра координованість сприяє зменшенню енерговитрат на одиницю виконаної роботи за рахунок постійного пристосування кінематичних і динамічних параметрів відповідних рухів (довжина кроку, траєкторія руху ланок тіла, темп, величина зусилля тощо) до поточних функціональних спроможностей спортсмена бойового хортингу.

Координованість рухів тісно пов'язана з іншими різновидами координаційних здібностей спортсменів і, в першу чергу, зі здатністю до оцінки і регуляції динамічних і просторово-часових параметрів рухів. Високий рівень розвитку координованості рухів позитивно впливає на розвиток інших координаційних здібностей. Динаміка розвитку координаційних здібностей має своєрідний для кожного різновиду характер. Найбільш повно вивчено вікову динаміку розвитку здатності зберігати рівновагу. Як статична, так і динамічна рівновага в людини прогресивно зростає у віці від 3 до 13 років.

Статична рівновага має нерівномірний характер розвитку. Здатність школярів 1–2 класів до збереження рівноваги суттєво не змінюється. Під час навчання у 4–5 класах вона значно зростає, а потім протягом трьох років безперервно погіршується і у 8 класі наближається до рівня прояву рівноваги учнів 2 класу. У старшому шкільному віці здатність школярів до збереження статичної рівноваги хвилеподібно зростає. Високі темпи її розвитку характерні для учнів 10–11 класу.

Динамічна рівновага різко зростає у 3 класі, суттєво погіршується у 4 класі, стабілізується в період навчання у 4–8 класах, дещо покращується у 9 класі і знову протягом 2 років значно погіршується.

У дорослому віці показники рівноваги стабілізуються та суттєво не змінюються до 40–50 років, а в подальшому починають знижуватися.

Слід зазначити, що в старшому шкільному і студентському віці дівчата мають більш високий, ніж хлопці, рівень прояву статичної рівноваги. Разом з тим, показники динамічної рівноваги учнів закладів загальної середньої освіти і студентів закладів вищої освіти практично в усіх вікових групах вищі аналогічних показників учениць і студенток.

Здатність до управління часовими, просторовими і силовими параметрами рухів активно зростає. При цьому суттєвої різниці між можливостями осіб жіночої і чоловічої статі не спостерігається. Після повного закінчення пубертатного періоду здатність до управління часовими, просторовими і силовими параметрами рухів зростає до 17–18 років (кінець учнівського і початок студентського віку), а в подальшому – стабілізується. Аналогічну вікову динаміку природного розвитку має і здатність до довільного розслаблення м'язів.

Таким чином, різні прояви координаційних здібностей мають своєрідну вікову динаміку біологічного розвитку. Проте, найбільш високі темпи їхнього природного розвитку припадають на препубертатний вік. У старшому учнівському та студентському віці координаційні здібності суттєво покращуються, а в подальшому – стабілізуються.

Факторами, що зумовлюють прояв спритності, є здатність спортсмена свідомо сприймати, контролювати рухові завдання, а також формувати план і спосіб виконання рухів.

Рухова пам'ять. Будь-який новий рух чи рухова дія завжди виконується на основі вже існуючих попередніх рухів. Набутий руховий досвід завжди виступає координаційною основою, на якій будується засвоєння нових рухових дій. Чим більший запас рухових комбінацій має спортсмен, чим більшим обсягом рухових навичок він володіє, тим вищий у нього рівень розвитку спритності, і тим легше йому засвоювати нові прийоми бойового хортингу. Ефективна внутрішньом'язова і міжм'язова координація дозволяє спортсмену успішно управляти силовими, часовими і просторовими параметрами рухів.

Адаптаційні можливості різних аналізаторів відповідно до специфічних особливостей бойового хортингу під впливом тренування функції багатьох аналізаторів поліпшуються. Наприклад, заняття з вивченням ударних комбінацій сприяють удосконаленню функції зорового апарату спортсмена.

Засоби розвитку координаційних здібностей. В основі методики розвитку координаційних здібностей має бути виконання рухових завдань в ускладнених умовах. Для цього прийоми бойового хортингу виконують при дефіциті простору і часу, недостатній або надмірній інформації.

Ефективними засобами також є біг пересічною місцевістю з подоланням природних перешкод, катання на лижах, бігові вправи з подоланням перешкод (бар'єри, гімнастичні лави, м'ячі тощо), вправи з м'ячами, гімнастичні та акробатичні вправи, спортивні і рухливі ігри (особливо на зменшених майданчиках та зі збільшеною кількістю гравців).

Ефективними будуть також різноманітні вправи для досягнення встановлених параметрів рухової діяльності: проходження або пробігання певної відстані з заплющеними очима; кидки м'яча у баскетбольний кошик із

заплющеними очима; виконання різноманітних гімнастичних вправ з обмеженим або повним виключенням зору; виконання вправ з обмеженням слуху або штучно створеному надмірному шумі; стрибки з поворотами на вказану кількість градусів; пробігання або пропливання певних дистанцій за встановлений час; виконання силових вправ із варіативними обтяженнями тощо.

Таким чином, основними засобами розвитку координаційних здібностей є фізичні вправи. Вони мають бути, по можливості, різноманітними і достатньо складними за координацією роботи нервово-м'язового апарату. Їх слід виконувати в ускладнених умовах. У заняттях з фізично добре підготовленими спортсменами бойового хортингу позитивного ефекту надає поєднання фізичних вправ та аутогенного тренінгу, формули самонавіювання, що сприяють удосконаленню м'язової регуляції. Такі формули зорієнтовані як на розслаблення всіх м'язів, так і на вибіркове розслаблення окремих м'язових груп і м'язів.

Основи методики розвитку спритності. У цілісній руховій діяльності координаційні здібності проявляються у взаємодії, але у певних ситуаціях роль окремих здібностей міняється. Для кожного із вказаних видів координаційних здібностей розроблена обґрунтована методика їх розвитку.

Слід зауважити, що розвиток спритності відбувається, в першу чергу, шляхом створення більшого, ніж у наступні періоди, фонду нових форм координації рухів.

Оскільки спритність за допомогою певної вправи розвивається доти, поки вона не буде засвоєна, доцільно регулярно оновлювати, проводити їх за складніших умов. Таким чином, для розвитку спритності можуть використовуватися будь-які вправи, але за умови, що вони мають елементи новизни:

виконання вправи з різних незвичайних вихідних положень і закінчення такими ж кінцевими положеннями;

виконання вправи в обидва боки, обома руками і ногами в різних умовах;

зміна темпу, швидкості та амплітуди рухових дій;

варіювання просторових меж виконання вправи;

виконання додаткових рухів;

щойно засвоєну вправу виконують у різних комбінаціях з раніше вивченими.

Методичні прийоми, що ускладнюють умови виконання вправ:

суміжні завдання (наприклад, виконання передньої підніжки зі звичною, дещо збільшеною чи зменшеною амплітудою та висотою стійки);

контрастні завдання (наприклад, прямі удари в ціль з різко відмінної дистанції, з середньої і дальньої);

тимчасове виключення зорового контролю (проведення кидка із заплющеними очима).

У процесі розвитку координаційних здібностей останні обов'язково пов'язуються з технічним і тактичним навчанням, а також з розвитком інших рухових якостей. Цієї мети досягають за допомогою різних комбінованих вправ бойового хортингу, всіляких естафет, спортивних ігор тощо.

Слід пам'ятати і про зв'язок спритності із функцією рівноваги. Рівновага – це здатність спортсмена зберігати стійку позу у статичних та динамічних умовах. Деякі показники рівноваги до 12–13 років досягають рівня показників дорослих. Для вдосконалення рівноваги необхідно створювати такі умови, при яких є ризик її втрати.

Це виконання вправ на рівновагу без зорового контролю на фоні втоми. Використовуються такі ускладнені умови, як зменшення площі опори, збільшення висоти опори, рухливості опори (горизонтальний канат), введення стрибків, поворотів і додаткових рухів. Найкращий ефект дає включення вправ, що розвивають спритність, на початку основної частини заняття.

Параметри навантаження

Складність рухових дій 40–70 % від максимального рівня.

Інтенсивність роботи у початківців відносно невисока і може бути забезпечена виконанням різноманітних нескладних естафет з м'ячами і без м'ячів, киданням на точність, із включенням нескладних акробатичних вправ, стрибків. Тривалість окремої вправи 10–12 с, або до появи втоми. Кількість вправ – 2–3. Кількість повторень окремої вправи при нетривалій роботі (до 5 с) може бути від 6 до 12 разів або 2–3 рази при триваліших завданнях. Тривалість активного або пасивного відпочинку між вправами дорівнює 1–2 хв. Під час активного відпочинку паузи між вправами заповнюються вправами на розслаблення і розтягування, ідеомоторні дії, самомасаж.

Здатність до управління часовими, просторовими і силовими параметрами рухів

В основі методики вдосконалення здатності спортсменів бойового хортингу до оцінки і регуляції рухів має бути такий підбір тренувальних дій, які б забезпечували підвищені вимоги до діяльності аналізаторів відносно точності просторових, часових і динамічних параметрів рухів. Ефективним засобом, який застосовується для формування кінестезичних образів рухів, наявність яких обумовлює координаційні здатності спортсмена, є активізація функцій одних аналізаторів за рахунок штучного виключення інших. Зокрема, виключення зорового аналізатора (виконання кидків із заплющеними очима) активізує функцію пропріорецептивної чутливості та сприяє підвищенню ефективності управління динамічними, просторовими і часовими параметрами рухів.

Доцільним буде і виражений вплив на один з аналізаторів для цілеспрямованого формування оптимального ритму або темпу рухів. З цією

метою, наприклад, в бігу або плаванні застосовуються звукові або світлові ритмо- і темполідери, що сприяє формуванню доцільного темпу і ритму циклічних рухів. Важливе значення у розвитку здібностей, що базуються на пропріорецептивній чутливості, слід відводити вправам, спрямованим на покращання точності м'язових сприйняття або відчуттів параметрів руху.

Так, для вдосконалення відчуття суперника під час кидка, удару, прийому або виведення з рівноваги застосовують суперників різного росту і ваги, широку варіативність сили кидків, ударів і прийомів партеру.

Важливим елементом у методиці покращання у спортсменів бойового хортингу здатності до оцінки і регуляції динамічних і просторово-часових параметрів рухів є широке варіювання різними характеристиками навантаження (характер вправ, їхня тривалість, інтенсивність) і відпочинку (тривалість, характер) у процесі виконання тренувальних завдань.

Слід також враховувати, що до системи управління рухами входить сенсорна інформація від суглобово-м'язового апарату, яка адекватно відображає кінематичні і динамічні характеристики рухів. Застосовування варіативних обтяжень під час виконання рухів активізує функціонування сенсорної системи, сприяє зниженню порогів суглобово-м'язової чутливості і покращанню здатності до диференціації та обробки аферентної сигналізації. Цим забезпечується вдосконалення сенсорного синтезу, підвищення точності дозування і своєчасності корекції робочих зусиль, формування доцільного кінестезичного образу рухової дії.

Отже, удосконалюючи цю здібність спортсменів, необхідно застосовувати:

вправи з акцентом на точність їх виконання за параметрами часу, зусиль, темпу, простору (біг із заданою швидкістю, метання на задану віддаль, пересування із заданою частотою кроків тощо);

вправи, що вимагають підвищеного м'язового відчуття за рахунок обмеження або виключення зорового чи слухового контролю за виконанням рухової дії;

вправи з вираженим впливом на один із аналізаторів за допомогою звукових та світлових темпо- і ритмолідерів;

вправи на вдосконалення м'язово-рухових відчуттів і сприйняття різних суперників за допомогою використання партнерів різної маси, розмірів та виконання з ними дій з різною силою, швидкістю, заданою амплітудою прийомів бойового хортингу;

варіювання різними характеристиками навантаження (характер вправ, інтенсивність роботи, її тривалість, чергування режимів навантаження і відпочинку).

Здатність до збереження рівноваги. Слід розрізняти два механізми збереження рівноваги.

Перший проявляється тоді, коли збереження рівноваги є основним руховим завданням спортсмена бойового хортингу. У цьому випадку підтримування стійкої позиції при веденні сутички є результатом регуляторного механізму, що діє на основі постійних корекцій. Відновлення відбувається шляхом рефлекторного напруження м'язів-синергістів та адекватного розслаблення м'язів-антагоністів, а усунення суттєвих порушень – швидким рефлекторним переміщенням у бік стабільної площини опори.

Другий механізм реалізується, якщо реакції позицій спортсменів бойового хортингу входять до складу рухів зі складною координацією і будь-яка з цих реакцій має запобіжний, а не рефлекторний характер, і є складовою частиною програми рухової дії.

Під час реалізації як першого, так і другого механізму основна роль належить переробці аферентної інформації, що надходить від аналізаторів. При цьому основне значення має суглобово-м'язова пропріорецепція. Додаткова інформація надходить від зорового і вестибулярного аналізаторів. У процесі вирішення завдань стійкого утримування складних рівноваг відбувається організація ступенів свободи до блоків, що управляються узгоджено. Тим самим реальна кількість параметрів, які необхідно коригувати і регулювати, стає у багато разів меншою, ніж кількість ступенів свободи, обумовлених рухливістю суглобів спортсмена.

Кожне відхилення тіла спортсмена бойового хортингу від оптимального стійкого положення має супроводжуватися зусиллям з його відновлення. При цьому часто виникає «гіперкомпенсація», коли проекція загального центру маси тіла за інерцією «проскакує» оптимальне положення. В цьому випадку виникають зворотно-коливальні рухи, які називаються балансуванням. Показники амплітуди і частоти коливань, часу фіксації положення тіла та їх співвідношення характеризують статодинамічну стійкість спортсмена. Наприклад, зі зростанням спортивної майстерності спортсменів зменшується амплітуда коливань тіла та системи тіл, а частота корекцій і час збереження складних рівноваг збільшується.

Знання розглянутих вище факторів щодо збереження рівноваги допомагає тренеру бойового хортингу скласти оптимальну програму розвитку здібності спортсмена зберігати рівновагу, яка б забезпечувала добрі передумови для реалізації цієї фізичної якості в різноманітних умовах спортивної діяльності. Слід враховувати, що механізми регуляції пози при дії однотипових факторів не змінюються.

Тому, існує позитивне перенесення здібностей до підтримання стійкості в подібних умовах. Але це стосується вправ, які подібні за основними

біомеханічними характеристиками. Якщо ці умови різні, наприклад спеціальні акробатичні вправи бойового хортингу і сутичка спортсменів у стійці, то взаємозв'язок практично відсутній.

Отже, для вдосконалення рівноваги слід ставити спортсменів бойового хортингу в такі умови, при яких є ризик її втрати. Найдоступнішими у фізичному вихованні серед таких умов є зменшення площі опори та збільшення її висоти. Для цього рекомендується виконувати такі завдання:

рівновага на одній нозі з різноманітними положеннями і рухами руками, тулубом, вільною ногою;

стійка на руках і голові з різноманітними положеннями і рухами ногами;

різні повороти, нахили і обертання голови, стоячи на одній і двох ногах, з різноманітними положеннями і рухами руками, тулубом, вільною ногою;

різноманітні обертання тулуба, стоячи на одній та двох ногах;

різноманітні рухи, стоячи на обмеженій нерухомій і рухомій опорі (колода, трос тощо);

виконання завдань на різке припинення рухової дії при збереженні стійкої позиції за сигналом;

різка зміна напрямку або характеру рухової дії за сигналом;

виконання різноманітних рухових дій із заплющеними очима;

варіювання зовнішніх умов виконання вправ на рівновагу, зміна приладів, місця чи умов проведення тощо;

застосування обтяжень у вправах на рівновагу;

виконання вправ на рівновагу у стані втоми.

Відчуття ритму. Підбираючи вправи і методи їх виконання основну увагу звертаємо на формування раціональної послідовності і взаємозв'язку різних елементів рухів в усій різноманітності їхніх динамічних і кінематичних параметрів. Увагу тих, хто займається бойовим хортингом, акцентуємо як на реальному переміщенні окремих ланок тіла, так і на послідовності і величині зусиль, на чергуванні напруження одних м'язових груп з адекватним розслабленням інших.

На початкових етапах формування відчуття ритму перевагу слід віддавати застосуванню простих вправ, а складні розділяти на окремі елементи. При цьому увага тих, хто займається бойовим хортингом, спочатку концентрується на загальному відтворенні ритму вправи і комплексному сприйнятті, аналізі та корекції різних параметрів рухової діяльності (напрямок і амплітуда рухів, послідовність і величина зусиль, швидкість і прискорення тощо). У подальшому акцент зміщується на вибіркоче вдосконалення окремих параметрів рухової дії, наприклад, по можливості, точне відтворення оптимальної траєкторії руху тулуба при проведенні кидка або величини зусиль.

Ефективність розвитку відчуття ритму залежить від активності мобілізації психічних процесів. Корисним тут може бути ідеомоторне тренування. Воно дає можливість спортсмену бойового хортингу шляхом мисленнєвого відтворення звукових, зорових, тактильних і пропріорецептивних сприйнятів краще засвоїти раціональний ритм рухів за показниками напряму, амплітуди і швидкості руху, величини докладених зусиль тощо. При цьому необхідно орієнтувати спортсменів на точне мисленнєве відтворення основних параметрів рухових дій, а також на концентрацію уваги на визначальних ланках конкретної рухової дії та на їхній раціональній послідовності і взаємозв'язку.

Удосконалюючи у спортсменів бойового хортингу відчуття ритму, необхідно:

звертати їхню увагу не лише на раціональне переміщення різних частин тіла, але й на послідовність і величину зусиль, а також на чергування напруження і розслаблення м'язів;

на початкових етапах удосконалення відчуття ритму орієнтуватись на прості вправи, а складні розділяти на частини;

вибірково удосконалювати окремі елементи ритму (напрямок, швидкість, точність і величину прикладених зусиль тощо);

використовувати різноманітні світлові та звукові сигнали, що виконують роль ритмолідерів;

активізувати психічні процеси спортсменів бойового хортингу шляхом застосування ідеомоторного тренування. При цьому необхідно орієнтувати учнів на точне відтворення подумки основних характеристик рухових дій;

удосконалювати вміння спортсменів орієнтуватись у просторі шляхом тренування довільної уваги, яка полягає у здатності виділити з усіх різноманітних подразників ті, що є значними для орієнтації в конкретній ситуації. Ефективними тренувальними засобами тут є: біг по рельєфній місцевості, з доданням різних перешкод; вправи з м'ячами; пробігання певної відстані або кидання м'ячів із заплющеними очима; стрибки з поворотами на вказану кількість градусів; пробігання (пропливання) визначених дистанцій за заданий час тощо.

Здатність до орієнтування у просторі. Для вдосконалення здатності спортсменів бойового хортингу до орієнтування у просторі важливе значення має тренування довільної уваги. Воно полягає у формуванні здатності виділити з різноманітних подразників саме ті, що мають значення для орієнтації в конкретній ситуації. При цьому слід розвивати як здатність утримувати в полі зору велику кількість значущих подразників (обсяг уваги), так і здатність швидко переводити увагу з одного подразника на інший, тобто змінювати обсяг уваги (рухливість уваги).

Якщо завданням є зосередження на основних подразниках, слід пам'ятати, що існує два типи зосередження – напружене і розслаблене.

Напружене зосередження уваги пов'язане з концентрацією уваги при постійному психічному зусиллі. Воно може супроводжуватися порушенням дихання, напруженням м'язів. Такий тип уваги характерний для спортсменів бойового хортингу низької кваліфікації або тих, хто спеціально не працює над його зосередженням.

Розслаблене зосередження уваги, навпаки, пов'язане зі спокійною манерою поведінки, певним відчуженням від сторонніх подразників, природним і спокійним виразом обличчя, м'якою і стійкою увагою. Саме розслаблений тип зосередження уваги сприяє тому, що сигнали аналізаторів дуже легко досягають свідомості, швидше обробляються і реалізуються в ефективних рухових діях.

Слід підкреслити, що обсяг уваги, її рухливість і зосередженість можуть бути суттєво розширені як шляхом застосування спеціальних психологічних вправ, так і у процесі виконання різноманітних фізичних вправ.

Здатність до довільного розслаблення м'язів. Для розвитку здатності спортсменів бойового хортингу до довільного розслаблення м'язів застосовують спеціальні фізичні вправи і засоби вдосконалення психічної регуляції ступеня їхньої напруженості.

Підвищенню ефективності виконання вправ для розвитку здатності до довільного розслаблення м'язів сприяють такі методичні прийоми:

формування у спортсменів бойового хортингу установки на необхідність розслаблення м'язів і на швидкий перехід від напруження до розслаблення;

максимальна різноманітність методики виконання вправ: широкий діапазон інтенсивності, різка зміна інтенсивності, застосування вправ різної тривалості тощо;

виконання вправ у різних функціональних станах (стійкий стан, компенсоване стомлення, явне стомлення, підвищене емоційне збудження тощо) з установкою на розслаблення м'язів;

систематичний контроль за розслабленням м'язів обличчя, що сприяє зниженню загальної напруженості скелетних м'язів.

Удосконаленню психічної регуляції роботи м'язів сприяє навчання довільного напруження і розслаблення м'язів та м'язових груп в усьому діапазоні їхньої функціональної активності (від граничного напруження до повного розслаблення) в положенні стоячи, сидячи або лежачи. Наприклад, сидячи в кріслі, напружити, а потім розслабити чотириголові м'язи стегон. При цьому слід у кожній наступній спробі збільшувати діапазон функціональної активності відповідних м'язів (ступінь напруження і розслаблення, швидкість переходу від напруження до розслаблення – від помірної швидкості до великої).

Систематичний руховий контроль за величиною докладених зусиль і ступенем м'язової активності сприяє тому, що спортсмен бойового хортингу поступово запам'ятовує, які відчуття асоціюються в нього з різним ступенем функціональної активності м'язів, аж до їхнього повного розслаблення.

Для удосконалення здатності спортсменів бойового хортингу доволіно розслабляти м'язи використовують вправи:

які вимагають поступового або швидкого переходу від напруження до розслаблення м'язів;

в яких напруження одних м'язів супроводжується розслабленням інших (права рука напружена, ліва розслаблена);

при виконанні яких необхідно підтримувати рухи за інерцією розслабленої частини тіла за рахунок руху інших частин (колові рухи розслабленими руками);

що полягають у чергуванні короткочасних ізометричних напружень з наступним повним розслабленням;

у процесі виконання яких активно розслаблюються м'язи, що не беруть участі в роботі (розслаблення рук при бігу);

циклічного характеру, які виконуються за інерцією після досягнення граничної швидкості (біг, плавання, веслування тощо);

ациклічного характеру, які вимагають великих зусиль. Після їх закінчення максимально і швидко розслабляють м'язи (кидок суперника певним прийомом).

Ефективність зазначених вправ значно підвищується, якщо при їх виконанні керуватись певними методичними прийомами:

формування у спортсменів бойового хортингу установки на необхідність розслабитись;

виконання вправ з різною інтенсивністю і тривалістю;

виконання вправ при різних функціональних станах спортсменів;

постійний контроль розслабленості;

забезпечення належного емоційного стану спортсменів;

використання самостійної роботи спортсменів бойового хортингу із власним зоровим контролем (дзеркало, відеозапис);

широке використання ідеомоторного тренування.

При цьому, відтворення рухів подумки має здійснюватися у строгій відповідності з характеристиками техніки рухових дій. Необхідно також концентрувати увагу на виконанні окремих параметрів дії (основні положення і траєкторії, темп рухів тощо).

Координованість рухів

Для удосконалення координованості рухів спортсменів бойового хортингу слід:

широко використовувати загально-підготовчі, допоміжні, спеціально-підготовчі та основні вправи;

навчати спортсменів великій кількості фізичних вправ на основі удосконалення інших фізичних якостей;

поєднувати удосконалення цієї здатності з розвитком інших координаційних здібностей, оскільки вони тісно взаємозв'язані між собою;

удосконалювати здатність до узгоджених рухів за умови відсутності втоми, коли спортсмени бойового хортингу можуть контролювати і регулювати свою рухову діяльність у процесі тренування.

Запитання до контролю знань

1. Загальна характеристика координаційних здібностей.
2. Система рухового контролю.
3. Фактори розвитку спритності.

8. ОСНОВИ КООРДИНУВАННЯ ТРЕНУВАЛЬНИХ ВПЛИВІВ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

Кожний віковий період спортсмена бойового хортингу характеризується його специфічними фізіологічними особливостями і відповідною специфічною руховою активністю, поведінкою тощо. Перехід від одного періоду до іншого характеризується перетворенням центральних ланок регуляції, властивої попередньому віковому періоду. Ці переходи (так звані «переломні», або «критичні» періоди) визначаються вузькими часовими межами, протягом яких відбувається зміна діяльності різних органів і систем, що забезпечує адаптацію організму спортсмена до умов середовища, що його оточує.

Особливості рухової активності в різних вікових періодах

Становлення спортсмена відбувалося в умовах високої рухової активності, яка є необхідною умовою його існування, біологічного, соціального прогресу та спортивного розвитку.

З точки зору історії розвитку, еволюції людини, найтонша спрацьованість усіх систем організму формувалася в процесі еволюції на тлі активної рухової діяльності, і тому вижили лише ті популяції, у яких генетична стійкість до фізичних навантажень виявилася вищою. Тому людина значно краще пристосовується до важких фізичних навантажень, ніж до умов обмеженої рухливості. Повноцінне розгортання генетичної програми людини в часі визначається адекватним рівнем її рухової активності. Ця умова проявляє себе вже з моменту зачаття.

Таким чином, рухова активність – біологічна потреба організму, від задоволення якої повністю залежить здоров'я людини. Вона не однакова в різних вікових періодах, адже у кожного віку є свої індивідуальні особливості.

Вікові особливості юних спортсменів бойового хортингу

За останніми науковими даними досліджень до системних занять бойовим хортингом допускаються хлопчики і дівчатка з 5 років. Оздоровчі та укріплювальні методики бойового хортингу тренери починають пропонувати ще у дитячих садочках. Такі групи комплектуються з дітей третього, четвертого і п'ятого року життя. До 18 років органи і системи організму бурхливо розвиваються. Інтенсивність розвитку окремих органів і систем різна і підпорядкована певним закономірностям, але розвиток їх відбувається не відокремлено один від одного, а в тісній взаємодії як єдиний цілісний процес.

У процесі розвитку окремих органів і систем юних спортсменів бойового хортингу відбуваються не тільки кількісні зміни, а й суттєві якісні зрушення. В одному і тому ж віці можуть бути істотні індивідуальні відмінності, що пов'язано з

неоднаковим темпом протікання фізіологічних процесів. Тому, в межах однієї вікової групи ми зустрічаємося з особами різної ваги, фізичного розвитку, темпераменту. Все це часто ускладнює встановлення вікових меж та комплектування навчальних груп дітей для занять бойовим хортингом, і це є надзвичайно відповідальною справою.

Практика показала, що серед дітей, юнаків та молоді для занять бойовим хортингом, найбільш доцільний, враховуючи вікові особливості, поділ на вісім вікових груп:

- середні дошкільнята – діти 3-го і 4-го року життя;
- старші дошкільнята – діти 5-го (4 роки) і 6-го (5 років) року життя;
- діти хлопці і дівчата 6–7 років (1–2 клас, молодші школярі);
- молодші юнаки і дівчата 8–9 років (3–4 клас, молодші школярі);
- юнаки і дівчата 10–11 років;
- старші юнаки і дівчата (підлітки) 12–13 років;
- кадети і кадетки 14–15 років;
- юніори і юніорки 16–17 років;
- молодь (чоловіки та жінки) 18–23 роки.

Вік 12–18 років збігається з періодом статевого дозрівання. Зміни, пов'язані з цим процесом, роблять свій вплив на весь організм. Бурхливе зростання тіла в довжину, що збігається з посиленням функцій гіпофіза і щитовидної залози, відбувається у 12–15 років (спортсмени старшого юнацького віку 12–13 років і кадетського віку 14–15 років). Тіло підлітка подовжується головним чином за рахунок зростання трубчастих кісток (до 9–19 см на рік). Однак, окостеніння хребта, грудної клітки, таза і кінцівок не закінчується. Зв'язковий апарат у підлітків більш еластичний, ніж у дорослих. Враховуючи ці особливості, необхідно більш обережно застосовувати вправи для розвитку сили і гнучкості. Надмірне застосування їх може справити негативний вплив на ріст кісток, сприяти порушенню постави.

У юніорів 16–17 років і молоді 18 років темп зростання сповільнюється, і річна прибавка становить приблизно 3 см. Уповільнення зростання кісток у довжину і їх осифікація дозволяють переходити до вправ з великими обтяженнями.

М'язова тканина у підлітків 12–13 років та кадетів 14–15 років так само збільшується більш інтенсивно в довжину, ніж у поперечнику, і становить до 15 років приблизно 32 % від загальної ваги тіла. Функціональні можливості м'язової системи підлітків нижче, ніж у дорослих. У зв'язку з цим, на заняттях бойовим хортингом при застосуванні вправ на силу і витривалість потрібна більш сувора регламентація і послідовність зростання навантаження у міру пристосування до неї.

Дослідження вчених показали, що в 13–15 років закінчується формування рухового аналізатора. Таким чином, приблизно з 15 років з'являється можливість розвивати силу цілеспрямовано. Цьому сприяє і та обставина, що в цьому віці помітно збільшуються поперечні розміри тіла. М'язова тканина росте енергійно і досягає у юніорів бойового хортингу 17 років – приблизно 45 % від усього тіла, що дозволяє вивчати технічні дії та прийоми у стійці та в партері, які вимагають значних фізичних напружень.

Разом з тим, у учнів бойового хортингу цього віку помічається відносна слабкість зв'язок і особливо м'язів черевного преса. Ця обставина вимагає обережного застосування вправ, пов'язаних з великим напруженням, оскільки вони можуть призвести до зміщення внутрішніх органів, дефектів білої лінії живота і розширенню пахових лімфатичних вузлів.

Методично правильно побудовані заняття з бойового хортингу зміцнюють м'язи і зв'язки і є хорошою профілактикою різних несприятливих впливів.

При заняттях з підлітками (старші юнаки 12–13 років) та кадетами (14–15 років) треба також враховувати особливості їх серцево-судинної системи (ССС). Зокрема, в цьому віці спостерігається відносно уповільнене, у порівнянні з ростом серця, зростання просвіту артерій, а також недосконала регуляція діяльності серцево-судинної системи. З боку нервової системи у старших юнаків – підлітків 12–13 років, кадетів 14–15 років і юніорів 16–17 років відзначається також збільшення кров'яного тиску.

При надмірному навантаженні можуть проявитися серцева аритмія і запаморочення. У цьому віці також легко виникає стан втоми. Водночас, при систематичних тренуваннях з урахуванням особливостей організму юних спортсменів бойового хортингу ці негативні явища зводяться нанівець.

Застосування вправ, що вимагають великої витривалості, може призвести до гіпертрофії серця без відповідного збільшення його скорочувальної здатності. Для запобігання перенапруги серця під час занять бойовим хортингом необхідна суворості послідовність у збільшенні навантаження.

Організація тренування у різних сферах життя

У законодавчих документах України з питань фізичної культури містяться положення про необхідність покращення організації фізичної культури і спорту у сферах суспільства.

Організація фізичного виховання в навчально-виховній сфері. У навчально-виховній сфері фізкультурно-спортивна робота здійснюється в поєднанні з фізичним вихованням школярів і студентів з урахуванням стану здоров'я, рівня фізичного та психічного розвитку. Організацію фізкультурно-спортивної роботи в навчально-виховній сфері очолює Міністерство освіти і науки України.

Принципи та форми організації фізичного виховання учнівської і студентської молоді визначаються спеціальними положеннями, розробленими Міністерством освіти і науки України. На них покладено: керівництво фізичним вихованням школярів та студентів, розвиток фізичної культури, контроль за організацією фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі дня, а також фізкультурно-оздоровчої роботи в позанавчальний час; забезпечення закладів освіти учителями фізичного виховання, викладачами, тренерами; організація підвищення кваліфікації, узагальнення та розповсюдження передового досвіду; участь разом із зацікавленими організаціями у проведенні оздоровчих таборів, роботі з дітьми та молоддю за місцем проживання; забезпечення занять з фізичного виховання та оздоровчого тренування спортивним інвентарем, обладнанням; забезпечення фізкультурно-оздоровчої роботи навчальними програмами, методичними посібниками; проведення спортивних змагань, масових фізкультурно-оздоровчих заходів; контроль за проведенням фізкультурно-оздоровчої роботи.

Основними завданнями фізкультурно-оздоровчої діяльності є: зміцнення та збереження здоров'я молоді; всебічний розвиток фізичних здібностей; поглиблення фізкультурних знань, необхідних для використання в повсякденному житті; формування свідомої мотивації до систематичних занять фізичною культурою.

Положенням про фізичне виховання школярів і студентів у системі освіти передбачаються взаємопов'язані форми організації фізичного виховання: уроки фізичної культури, заняття з фізичного виховання; фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі дня; спортивно-масова робота. Фізичне виховання у закладах освіти включає: навчальні заняття з професійно-прикладною фізичною підготовкою; факультативні заняття; фізичні вправи в режимі дня; тренувальні заняття в секціях спортклубів; масові фізкультурно-спортивні заходи.

Організація фізкультурних занять у виробничій сфері. Виробнича фізична культура – раціонально визначена та методично обґрунтована система оздоровчих, професійно-прикладних фізкультурних заходів, скерованих на збереження та підвищення здатності людини до трудової діяльності на виробництві.

Виробнича фізична культура має два аспекти впровадження: загальнооздоровчий, що реалізується шляхом організації фізкультурної роботи в рамках фізкультурних осередків (колективів фізкультури) за місцем проживання; спеціальний, що включає систему фізкультурно-оздоровчих заходів, форми та зміст яких визначаються особливостями впливу на людину умов, характеру та організації праці.

Виробнича фізична культура розв'язує такі завдання: зміцнення здоров'я; створення найбільш сприятливих умов для оволодіння професією, підвищення і збереження кваліфікації та професійної працездатності; сприяння швидкому відновленню працездатності та зниженню втоми, як у процесі праці, так і після роботи; поєднання фізичних вправ з гігієнічними та фізіотерапевтичними процедурами для профілактики несприятливих впливів.

Виробнича фізична культура як система має такі самостійні напрями: виробнича гімнастика, основними завданнями якої є підвищення працездатності під час роботи за рахунок зниження втоми, прискорення відновлювальних процесів; післяробоче відновлення, яке сприяє прискоренню відновлювальних процесів після закінчення робочого дня; профілактичні заходи щодо несприятливих факторів праці, підвищення стійкості організму до їх дії; професійно-прикладна фізична підготовка, яка передбачає розвиток або підтримку визначеного рівня фізичних і психічних якостей, умінь і навиків.

Виробнича гімнастика включає чотири форми занять: ввідна гімнастика; фізкультпаузи; фізкультурні хвилинки; мікропаузи.

Ввідна гімнастика – це комплекс фізичних вправ, які готують людину до роботи. Фізкультпаузи, що вводяться в режим робочого дня для активізації відновлення працездатності, базуються на принципі активного відпочинку. Фізкультурні хвилинки належать до малих форм активного відпочинку. Мікропауза – у ній використовується, як правило, одна вправа, окремий рух або прийом, які повторюються 4–6 разів упродовж 20–30 с.

Відновлювальна гімнастика – комплекс фізичних вправ, іноді разом із самомасажем, який виконується 7–10 хв і включає 7–9 вправ.

Заняття у відновлювальних центрах різного типу – комплексних або однофункціональних. Вони можуть бути обладнані різними технічними засобами: психорегуляції, пасивної дії, гідротеплодії.

Основним завданням занять виробничою фізичною культурою профілактичного спрямування є підвищення стійкості організму до несприятливих дій різних факторів праці.

Основними формами занять фізичними вправами профілактичної спрямованості є профільовані групи здоров'я, самостійні заняття, заняття у фізкультурно-оздоровчих центрах підприємств та ін. Кожна з названих форм має свої особливості.

Професійно-прикладна фізична підготовка – процес розвитку та підтримки на оптимальному рівні фізичних та психічних якостей, рухових здібностей та навичок, які необхідні при виконанні трудових операцій визначеного характеру, змісту та умов.

Основними завданнями професійно-прикладної фізичної підготовки є: розвиток важливих для конкретної професії рухових якостей; виховання професійно важливих вольових та інших психічних якостей; формування та вдосконалення прикладних рухових здібностей та навиків, пов'язаних з особливостями умов праці; оволодіння фізкультурними знаннями про індивідуальне використання засобів фізичної культури для підвищення працездатності.

Організація фізичної культури в соціально-побутовій сфері. У соціально-побутовій сфері передбачається здійснення фізкультурно-оздоровчої діяльності: за місцем проживання; у місцях масового відпочинку; в оздоровчо-рекреаційних та лікувально-профілактичних установах.

На сьогодні у практиці фізкультурного руху України склалися різноманітні форми організації фізкультурно-оздоровчої діяльності за місцем проживання.

Однією з основних форм є фізкультурно-спортивні клуби, які утворюються в мікрорайонах на базі державних і громадських установ. Окрім фізкультурно-оздоровчих клубів, останнім часом почали утворюватися оздоровчі комплекси (комбінати) та фітнес-клуби для надання платних послуг населенню.

Сьогодні набуває популярності проведення вільного часу в місцях масового відпочинку. До таких місць належать міські парки, пляжі, відкриті спортивні споруди, палаци культури тощо. Фізкультурно-оздоровча діяльність у місцях масового відпочинку знаходиться у компетенції відповідних відділів: культури, фізичної культури і спорту, охорони здоров'я, держадміністрацій, фізкультурно-спортивних товариств, товариств рятування на водах, інших організацій.

Заходи з оздоровчої фізичної культури проводяться в оздоровчо-рекреаційних установах, до яких належать табори різних типів: оздоровчі (бази відпочинку), які забезпечують активний відпочинок та зміцнення здоров'я відпочиваючих; спортивні – для відпочинку спортсменів у перехідний період тренувального процесу; оздоровчо-спортивні – для відпочинку учнівської та студентської молоді в канікулярний період; праці та відпочинку, в яких поєднується суспільне корисна праця з фізкультурно-оздоровчою діяльністю молоді; оборонно-спортивні – для підготовки молоді до військової служби в лавах Збройних Сил України; дитячі літні на базі загальноосвітніх шкіл, закладів культури та охорони здоров'я; туристичні бази й табори; заміські бази рибалок та мисливців.

За тривалістю та характером роботи табори можуть бути: одно-, дводенні, позмінні; літні, зимові, постійно діючі, стаціонарні та пересувні.

Форми організації та проведення фізкультурно-оздоровчої діяльності в соціально-побутовій сфері можна умовно поділити на оздоровчі, оздоровчо-тренувальні, змагальні. Оздоровчі форми можуть бути груповими та

індивідуальними – ранкова гімнастика, загартування, заняття в групах здоров'я комплексного характеру. Оздоровчо-тренувальні форми передбачають організацію занять з урахуванням фізкультурно-спортивних інтересів тих, хто займається. Змагальні форми – це організація та проведення згідно зі спеціально розробленими положеннями та сценаріями різноманітних видів змагань, конкурсів. Такі заходи можуть бути також епізодично стихійними, тобто не запланованими заздалегідь.

Фізкультурно-оздоровча робота, що проводиться в соціально-побутовій сфері, передбачає різновиди фізкультурно-оздоровчих груп, які утворюються з урахуванням особливостей контингенту, групи загальної фізичної підготовки, спеціальної фізичної підготовки та групи здоров'я.

Фізичний стан як основа програмування оздоровчого тренування

Рухова активність визначається та обумовлюється сукупністю рухової діяльності людини в побуті, процесі навчання, праці, під час дозвілля і відпочинку.

Оздоровче (кондиційне) тренування – це спеціально організована рухова активність, яка спрямована на зміцнення здоров'я людини, підвищення працездатності, продовження творчого довголіття.

Термін «фізичний стан» є еквівалентом терміну «фізичне здоров'я», що впливає з визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я: «Здоров'я – це стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя». Таким чином, можна розрізняти три види здоров'я: психічне, фізичне, соціальне.

Фізична рекреація як один із компонентів фізичної культури являє собою процес використання фізичних вправ, ігор, а також природних сил середовища з метою активного відпочинку, розваги, отримання задоволення, насолоди від занять фізичними вправами.

Вибір фізичних вправ у програмуванні оздоровчого тренування

У світовій практиці оздоровчого тренування існують різні підходи до визначення доцільності використання фізичних вправ. Найбільш поширеними є такі точки зору: вибір фізичних вправ може бути довільним за умови їх бажаної інтенсивності; вибір фізичних вправ має здійснюватися за такими педагогічними критеріями, як доступність вправи, ступінь безпеки її виконання, точність дозування фізичного навантаження; вибір фізичних вправ має обумовлюватися клініко-фізіологічними критеріями, насамперед можливістю ефективно впливати на активізацію резервів серцево-судинної системи, підвищення аеробної продуктивності організму.

Доведено, що найвищий оздоровчий ефект досягається при використанні аеробних вправ. Типові аеробні вправи: біг, швидка ходьба, їзда на велосипеді чи велотренажері, ходьба на лижах, веслування, плавання тощо. Ці вправи доступні

людям будь-якого віку. Установлено, що ефективність використання аеробних вправ залежить від функціональних можливостей організму людини: чим вони нижчі, тим більший ефект оздоровчого тренування в аеробному режимі.

Способи визначення раціональних обсягів рухової активності та нормування фізичного навантаження

Для нормального функціонування організму людини необхідний певний обсяг рухової активності. Обсяг рухової активності людини залежить від фізіологічних, соціально-економічних і культурних факторів: віку, статі, рівня фізичної підготовленості, способу життя, умов праці та побуту, географічних і кліматичних умов тощо.

Раціональна норма рухової активності – це такий її обсяг, який забезпечує зміцнення здоров'я та підвищення професійної працездатності людини. У спеціальній літературі описано декілька способів визначення раціональних обсягів рухової активності. Найбільш поширене врахування таких показників: тривалість занять фізичними вправами впродовж тижня (год); витрати енергії за одиницю часу фізкультурної активності (ккал/хв, ккал/год, ккал/день); умовні бали.

Найбільш поширеною і точною формою оцінки обсягів рухової активності є визначення енергетичних витрат. Загальні витрати енергії обумовлені характером праці, умовами навколишнього середовища (температура, вологість повітря), побуту та іншими факторами.

Тренувальні навантаження характеризуються *фізичними* та *фізіологічними* показниками. До фізичних належать кількісні показники роботи, що виконується: потужність, обсяг, кількість повторень, швидкість і темп рухів, величина зусилля, тривалість тощо. Фізіологічними показниками є параметри навантаження, які характеризують рівень мобілізації функціональних резервів організму: збільшення ЧСС, хвилинного об'єму серця тощо.

Пропонуємо п'ять зон навантаження в оздоровчому тренуванні з урахуванням **порогу анаеробного обміну (ПАО)**. Поріг анаеробного обміну характеризує фізичне навантаження, яке викликає значну інтенсифікацію безкисневих (анаеробних) джерел енергії. ЧСС ПАО за 1 хв – це ЧСС на рівні порогу анаеробного обміну. З віком цей показник зменшується.

1 зона – вправи аеробного характеру, які розвивають загальну витривалість, їх інтенсивність нижча ПАО на 20 %.

2 зона – навантаження досягається вправами переважно аеробної спрямованості, які також розвивають загальну витривалість, їх інтенсивність дещо нижча ПАО або наближається до нього.

3 зона – навантаження змішаного аеробно-анаеробного характеру, які впливають на всі рухові якості, дорівнюють або перевищують ПАО на 10–35 %.

4 зона – фізичні вправи, інтенсивність яких перевищує ПАНО на 35–100 %. Ці вправи стимулюють в основному гліколітичні процеси.

5 зона – вправи, інтенсивність яких перевищує ПАНО у 2 рази. Використовуються у тренуванні висококваліфікованих спортсменів бойового хортингу, осіб з високим рівнем фізичного стану.

В оздоровчому тренуванні доцільне використання навантаження 2 та 3 зони. Фізичні вправи, які за рівнем навантаження належать до 1 зони, використовуються для активного відпочинку.

В тренуванні визначаються та використовуються такі показники ЧСС: порогова – найнижча ЧСС, при якій можна досягти очікуваного тренувального ефекту; пікова – найвища ЧСС, яку можна допустити при проведенні тренувальних занять.

Максимально допустима ЧСС в оздоровчому тренуванні не повинна перевищувати 162 уд/хв у осіб до 30 років та 130 уд/хв у осіб, старше 60 років.

Фахівці спортивного тренування користуються формулами, за якими вираховується, відповідно до віку, максимально допустима ЧСС. Для початківців ЧСС має складати 180 мінус вік у роках. Для осіб зі стажем занять бойовим хортингом більше 3 років ЧСС має дорівнювати різниці 170 та 0,5 віку в роках.

Фізичний стан як основа програмування тренування

Вибір засобів тренування, спрямованість тренувальних занять, параметри фізичного навантаження визначаються рівнем фізичного стану спортсмена бойового хортингу.

На підставі багатфакторного множинного кореляційного та регресивного аналізу в структурі фізичного стану виділено 6 провідних факторів: показники загальної фізичної працездатності (максимальна потужність роботи і МСК); показники серцево-судинної системи під час виконання максимального велоергометричного тесту; показники серцево-судинної системи у спокої; вік; показники загальної швидкісної та швидкісно-силової витривалості; показники респіраторної системи у спокої; антропометричні показники: маса тіла, зріст.

На підставі показників фізичної працездатності та МСК впродовж кожної декади життя дорослої людини (20–29, 30–39, 40–49, 50–59 і 60–69 років) встановлено п'ять рівнів фізичного стану (РФС): 1 – низький; 2 – нижче середнього; 3 – середній; 4 – вище середнього; 5 – високий. Кожний рівень характеризується сукупністю клініко-функціональних ознак. Безпечний рівень фізичного здоров'я, який гарантує відсутність захворювань, мають лише висококваліфіковані спортсмени бойового хортингу, особи з високим РФС. Як критичний оцінюється середній РФС.

При визначенні інтенсивності фізичного навантаження за показниками МСК необхідно враховувати окремі рекомендації фахівців спортивного тренування.

Для визначення тренувального пульсового режиму, з урахуванням РФС, можна користуватися такою формулою:

для чоловіків – ЧСС трен. = $(190 + 5N) - (A + t)$,

для жінок – ЧСС трен. = $(195 + 5M) - (A + t)$,

де: N – порядковий номер РФС;

A – вік, кількість років;

t – тривалість навантаження у хв.

Наведена формула може бути застосована для розрахунку тренувального режиму осіб, вік яких понад 20 років, але менше 60, а тривалість вправи знаходиться в межах 10–60 хв.

Для врахування фізичної працездатності осіб різного РФС та енергетичної оцінки окремих фізичних вправ розроблено типові програми тренування для осіб різного віку, статі та РФС.

Фахівцями науково-методичної колегії Національної федерації бойового хортингу України розроблено 50 типових програм тренування з урахуванням п'яти РФС та п'яти декад життя дорослої людини. У розроблених програмах зазначено спрямованість занять, їх тривалість, інтенсивність навантаження за показниками ЧСС, кількість занять на тиждень.

9. ОЗДОРОВЧИЙ ЕФЕКТ І ТРЕНУВАЛЬНИЙ ВПЛИВ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ НА ОРГАНІЗМ СПОРТСМЕНА

Фізичні вправи використовувалися в лікувальних і профілактичних цілях протягом багатьох тисячоліть. Найбільш ранні рукописи (2000–3000 років до н. е.), в яких викладалися питання, пов'язані з лікувальною дією рухів, знайдені в Китаї. Священні книги Веди, що з'явилися через тисячу років в Індії, містять докладний опис лікувальної дії дихальних вправ, спеціальних пасивних рухів, купання і розтирання тіла. У Стародавній Греції лікувальну гімнастику вивчав і розробляв Гіппократ. У своїх книгах він приводив методику застосування лікувальної гімнастики при хворобах серця, легень, шлунково-кишкового тракту.

У Стародавньому Римі лікувальна гімнастика також займала велике місце в лікуванні хворих. Римський лікар Авл Корнелій Цельс (лат. *Aulus Cornelius Celsus*; 25 до н. е. – 50 н. е.) – видатний давньоримський науковець, теоретик медицини часів імператорів Августа та Тиберія і Гален (грец. Γαληνός), чи Гален Пергамський, часто використовується латинізована форма імені Клавдій Гален (лат. *Claudius Galenus*; 129 або 131, Пергам – близько 200 р.) – грецький лікар, хірург і філософ римської доби, використовуючи досвід, широко застосовували і лікувальну гімнастику, і трудотерапію.

Досвід лікувального та профілактичного застосування руху був поглиблений і розширений видатним вченим Авіценною (Абу́ Алі аль-Хусейн ібн Абдаллах ібн Сіна, лат. *Avicenna*, 980–1037 рр. – перський науковець-енциклопедист, філософ, лікар, хімік, астроном, теолог, поет. Вважається найвпливовішим поліматом Золотої доби ісламу). Найважливішим елементом лікування він вважав правильно організований режим рухів з використанням фізичних вправ.

Велику увагу використанню фізичних вправ з профілактичною та лікувальною метою приділяли і українські лікарі в XVIII столітті. У XIX столітті великі відкриття у галузі природознавства справили величезний вплив на подальший розвиток науки, в тому числі і на еволюцію лікувальної гімнастики. Важливе значення надавали лікувальному використанню фізичних вправ творці українських терапевтичних шкіл.

Фахівці науково-методичної колегії Національної федерації бойового хортингу України вважають, що рухова активність у вигляді трудових операцій на виробництві, побутових та спеціальних фізкультурно-спортивних рухових дій і навичок робить благотворний вплив на організм. Але зміцненню здоров'я сприяють тільки глобальні рухові дії, виконання яких пов'язане з інтенсивною діяльністю серцево-судинної і дихальної систем і значними енерговитратами. Особливо корисними є рухи, використовувані у загальній фізичній культурі:

ходьба і біг, плавання, пересування на лижах, їзда на велосипеді, веслування, вправи на гімнастичних снарядах, рухливі та спортивні ігри тощо.

Існують конкретні чинники, що обумовлюють зміцнення здоров'я.

Підвищення рівня загартовуваності. Цьому особливо сприяє інтенсивне плавання, біг, їзда на велосипеді, біг на лижах. Досить ефективні фізичні навантаження, що виконуються на відкритому повітрі в будь-яку погоду, в різні пори року і при різній температурі повітря. Якщо до них додати спеціальні процедури, що гартують (холодний душ, обтирання снігом, купання в холодній воді тощо), то ефект буде ще більшим. При підвищенні рівня загартовуваності, організм стає менш сприйнятливим до різних простудних захворювань.

Підвищення механічної міцності опорно-рухового апарату. При тривалих і регулярних заняттях бойовим хортингом (особливо з високою інтенсивністю), поступово підвищується міцність кісток скелета, збільшується еластичність зв'язок, сухожилів і м'язів, поліпшується гнучкість.

Структурні і функціональні зміни в скелетних м'язах і внутрішніх органах спортсмена бойового хортингу: поліпшення еластичності судин, збільшення маси і розмірів серця, зменшення жирової маси, збільшення маси м'язової тканини тощо. Такі зміни, в сукупності з розширенням резервних можливостей організму, так само, як і загартовування, підвищують його стійкість до різних захворювань. Крім того, тренований організм легше переносить критичні ситуації (серйозне захворювання, важку операцію, психологічний стрес тощо).

Тренувальний та оздоровчий ефект фізичних вправ бойового хортингу, як уже було сказано вище, був відомий від самого початку заснування виду спорту, однак, міцну наукову основу проблема «рух – здоров'я» ця спортивна діяльність отримало порівняно недавно. У процесі занять бойовим хортингом скелетні м'язи спортсменів (їх маса складає 40 % від загальної маси тіла), внаслідок активного функціонування стають більш працездатними.

Фізичні навантаження сприяють поліпшенню стану деяких внутрішніх органів і систем, наприклад, дихання і кровообігу. Ці системи під час м'язової роботи функціонують з підвищеним навантаженням, беруть участь у забезпеченні мускулатури киснем і необхідними енергетичними запасами. Виявилось також, що м'язи мають тісні функціональні зв'язки практично з усіма органами тіла. Таким чином, активне функціонування скелетних м'язів здійснює благотворний вплив на організм.

Тривалість життя у людей з великою руховою активністю, в переважній більшості випадків вище, ніж в осіб з низьким рівнем фізичної активності (особливо наочно це проявилось при аналізі способу життя довгожителів).

При моделюванні умов гіпокінезії, що означає стан організму, пов'язаний з недостатньою руховою активністю (наприклад перебування випробуваного в

приміщенні, подібне безперервній кабінетній роботі), виявився його негативний вплив на деякі органи і системи: зменшення обсягу серця, зниження максимального споживання кисню, погіршення стану скелетних м'язів тощо.

Давно ведуться суперечки про оздоровчі дії виробничих і побутових фізичних навантажень, а також спеціальних режимів фізкультурно-спортивного типу. Перевага віддається останнім, оскільки тренер-методист з бойового хортингу має широкі можливості в підборі і дозуванні фізичних вправ. Більшість же виробничих операцій являють собою рух локального і регіонального типу, і тому не є дієвими засобами оздоровлення.

Крім того, ряд чинників (наприклад, забрудненість і загазованість повітря в цехах, статична робоча поза тощо) негативно впливають на організм. Не випадково виникла проблема професійних захворювань. Однак, якщо праця різноманітна і досить інтенсивна, а гігієнічні умови на виробництві нормальні, то фізичні навантаження такого типу також здійснюють позитивний вплив на організм.

Ні посилена праця, ні форсовані виснажливі походи самі по собі не в змозі викликати розлад здоров'я, якщо нервові апарати працюють добре. І навпаки, при нестачі рухів спостерігається, як правило, ослаблення фізіологічних функцій, знижується тонус і життєдіяльність організму. Тренування активізують фізіологічні процеси і сприяють відновленню порушених функцій у спортсмена. Тому фізичні вправи є засобом неспецифічної профілактики ряду функціональних розладів і захворювань, а лікувальну гімнастику слід розглядати як метод відновної терапії.

При виконанні фізичних вправ у м'язах утворюється тепло, на що організм відповідає посиленням потовиділенням. Під час фізичних навантажень посилюється кровотік: кров приносить до м'язів кисень і поживні речовини, які у процесі життєдіяльності розпадаються, виділяючи енергію. При русі в м'язах додатково відкриваються резервні капіляри, кількість циркулюючої крові значно зростає, що викликає поліпшення обміну речовин.

Якщо ж м'язи природно не діють – погіршується їх харчування, зменшується обсяг і сила, знижуються еластичність і пружність, вони стають слабкими, в'ялими. Обмеження в рухах (гіподинамія), пасивний спосіб життя призводять до різних передпатологічних і патологічних змін в організмі людини.

Фізичні навантаження роблять різнобічний вплив на організм людини, підвищують його стійкість до несприятливих факторів зовнішнього середовища. Так, наприклад, у фізично тренуваних спортсменів бойового хортингу у порівнянні з нетренованими людьми спостерігається краща переносимість кисневого голодування. Відзначено високу здатність працювати при підвищенні температури тіла вище 38 С під час фізичних напружень.

Помічено, що у рентгенологів, які займаються фізичними вправами, менший ступінь впливу проникаючої радіації на морфологічний склад крові. У дослідах на тваринах показано, що систематичні м'язові тренування уповільнюють розвиток злоякісних пухлин.

У відповідній реакції організму на фізичне навантаження перше місце займає вплив кори головного мозку на регуляцію функцій основних систем: відбувається зміна в кардіореспіраторній системі, газообміні, метаболізмі тощо. Фізичні вправи посилюють функціональну перебудову всіх ланок опорно-рухового апарату, серцево-судинної та інших систем, покращують процеси тканинного обміну. Під впливом фізичних навантажень збільшується працездатність серця, вміст гемоглобіну і кількість еритроцитів, підвищується фагоцитарна функція крові, вдосконалюється функція і будова самих внутрішніх органів, поліпшується хімічна обробка і просування їжі по кишечнику.

Поєднана діяльність м'язів і внутрішніх органів регулюється нервовою системою, яка також вдосконалюється при систематичному виконанні фізичних вправ.

Існує тісний зв'язок дихання з м'язовою діяльністю. Виконання різних фізичних вправ впливає на дихання і вентиляцію повітря в легенях, на обмін в легенях кисню і вуглекислоти між повітрям і кров'ю, на використання кисню тканинами організму.

Будь-яке захворювання, як відомо, супроводжується порушенням функцій систем організму і їх компенсацією. Водночас, фізичні вправи сприяють прискоренню регенеративних процесів, насиченню крові киснем, пластичними (вмістовними) матеріалами, що прискорює одужання.

При хворобах знижується загальний тонус, в корі головного мозку поглиблюються гальмівні стани. Фізичні ж вправи підвищують загальний тонус, стимулюють захисні сили організму. Ось чому лікувальна гімнастика знаходить широке застосування в практиці роботи лікарень, поліклінік, санаторіїв, лікарсько-фізкультурних диспансерів тощо. З великим успіхом використовуються фізичні вправи при лікуванні хронічних захворювань і в домашніх умовах, особливо якщо пацієнт з ряду причин не може відвідувати поліклініку або інший лікувальний заклад. Однак, не можна застосовувати фізичні вправи в період загострення захворювання, при високій температурі і інших захворюваннях.

Існує тісний зв'язок між діяльністю м'язів і внутрішніх органів. Це пояснюється наявністю нервово-вісцеральних зв'язків. Так, при подразненні нервових закінчень м'язово-суглобової чутливості імпульси надходять до нервових центрів, що регулюють роботу внутрішніх органів. Відповідно змінюється діяльність серця, легень, нирок, пристосовуючись до запитів працюючих м'язів і всього організму.

При застосуванні фізичних вправ, крім нормальної реакції серцево-судинної, дихальної та інших систем, відновлюється пристосовність людини до кліматичних чинників, підвищується її стійкість до різних захворювань, стресів тощо. Це відбувається швидше, якщо використовуються гімнастичні вправи, спортивні ігри, загартовувальні процедури тощо.

При багатьох захворюваннях правильно дозовані фізичні навантаження сповільнюють розвиток хворобливого процесу і сприяють швидшому відновленню порушених функцій.

Таким чином, під впливом фізичних вправ удосконалюється будова і діяльність всіх органів і систем організму людини, підвищується працездатність, зміцнюється здоров'я. Разом з тим численні морфологічні, біохімічні, фізіологічні дослідження свідчать, що великі фізичні навантаження сприяють розвитку значних зрушень в морфологічних структурах і хімізмі тканин і органів, призводять до значних змін гомеостазу (відбувається підвищення вмісту в крові лактату, сечовини тощо), відбуваються порушення обміну речовин, гіпоксії тканин та інші.

Зміни, що виникають під впливом надмірних фізичних навантажень, охоплюють весь організм і проявляються певним чином у діяльності, як в кожній системі, так і при їх взаємодії. Наприклад, у спортсменів бойового хортингу після навантажень у відновлювальному періоді спостерігаються відхилення (зміни) на електрокардіограмі і бронхоспазми. У таких випадках доводиться застосовувати відповідні відновлювальні заходи спеціального характеру.

Відповідна реакція організму на великі фізичні навантаження різна, і пов'язана з підготовленістю спортсмена бойового хортингу на даному етапі – віковому, статевому тощо. Не слід забувати, що дуже інтенсивні спортивні тренування надають глибокий вплив на всі фізіологічні процеси, у результаті чого нерідко виникає стан перетренованості, який часто супроводжується пригніченим психічним станом, поганим самопочуттям, небажанням займатися бойовим хортингом тощо. Стан перетренованості в даному разі схожий зі станом фізичного і нервового виснаження, і такий спортсмен є потенційним пацієнтом лікаря.

У подібних випадках потрібно змінити зміст тренувань з бойового хортингу, зменшити їх тривалість, переключитися на інший вид фізичних навантажень, і взагалі на якийсь період припинити тренування. При цьому корисними будуть прогулянки, масаж, прийом полівітамінних комплексів та інші підтримувальні заходи.

Слід також зазначити, що перетренованість (перевтома) зачіпає не тільки фізичний стан спортсмена, але і проявляється в нервовому перенапруженні (невроз). Все це сприяє виникненню травм, особливо опорно-рухового апарату. Відбувається також зниження загальної опірності організму до різних інфекцій і

простудних захворювань. Такими є найбільш поширені наслідки тренувальних навантажень, які підвищують психічні та фізичні можливості спортсмена бойового хортингу. Для попередження переважно необхідними заходами є лікарський нагляд і самоконтроль.

Слід мати на увазі, що мова йде не взагалі про застосування великих фізичних навантажень, а про їх нераціональне використання, коли вони стають надмірними. Виконання великих фізичних навантажень здоровим спортсменом, підготовленим до їх виконання, не може бути причиною виникнення хвороби. Але, якщо спортсмен бойового хортингу недостатньо підготовлений до таких навантажень, якщо є осередки хронічної інфекції (холецистит, карієс зубів), то в таких випадках великі фізичні навантаження можуть стати причиною виникнення різних захворювань спортсмена і надовго вивести його з ладу.

Розвиток пристосувальних механізмів до фізичних навантажень досягається в результаті постійних тренувань, що є прикладом функціональної адаптації. Неповноцінний та неадекватний прояв пристосувальних реакцій сприяє розвитку захворювання і виникнення травм опорно-рухового апарату.

Звичайно, у здорового спортсмена пристосувальні механізми більш досконалі, ніж в учнів, що мають хронічні захворювання. В останніх спостерігається ослаблення пристосувальних реакцій, а тому при надмірних фізичних навантаженнях настає зрив адаптаційних механізмів. Хронічні перевантаження, перенапруги при заняттях бойовим хортингом підвищують загрозу травмування та виникнення посттравматичних захворювань у спортсменів. Тому важливо якомога швидше виявити причини, які можуть викликати у них той чи інший патологічний стан.

Методика застосування дихальних вправ у процесі занять бойовим хортингом

Принципи та основні засади дихальної гімнастики бойового хортингу має знати кожний спортсмен. Засновник бойового хортингу створив спеціальну дихальну гімнастику, що отримала назву «Бойове та оздоровче дихання». Ця методика складається з двох частин: перша частина – активний енергійний подих символізує життєву енергію, і друга частина вивчає способи затримки дихання, паузи. Тому система дихання у бойовому хортингу – це система управління диханням із затримкою, паузою.

Згідно з ученням бойового хортингу, організм отримує енергію з їжі, води і повітря. Усі життєві процеси в організмі визначаються цими компонентами. На питання про те, де найбільше міститься енергії, відповідають просто, майже з дитячим розумінням загальновідомого: «Якщо позбавити людину їжі, але вона зможе пити і дихати, вона зможе прожити 60 днів, а без води не більше тижня. Без

повітря, нехай навіть удосталь будуть їжа і питво, життя людини обчислюється хвилинами».

Фахівці бойового хортингу визначають енергію як життєву силу, при цьому припускають, що дихальні вправи підсилюють циркуляцію енергії в тілі людини, і цей процес посилюється, якщо під час процесу дихання на допомогу приходить мозок. Розподіл енергії по організму визначається «енергетичної батареєю», що знаходиться в сонячному сплетінні.

Дихальна гімнастика бойового хортингу здійснює очищувальну дію, стимулює і зміцнює нервову систему, забезпечує масаж і загальний тонус роботи органів дихання. Це досягається наступними прийомами:

- диханням тільки через ніс;
- диханням животом (або за рахунок руху діафрагми);
- затримками дихання різної частоти і тривалості;
- диханням з опором на вдосі і видосі.

В бойовому хортингу також була розроблена методика поверхневого дихання. Її основний принцип полягає в тому, що сучасна людина може «перетренуватися» в глибокому диханні, від чого і походить більшість хвороб, пов'язаних зі всілякими спазмами з причини браку вуглекислоти в організмі. У першу чергу це відноситься до бронхіальної астми.

Засновник бойового хортингу розробив метод, за допомогою якого кожна людина може визначити глибину свого подиху, а значить, ступінь свого здоров'я або нездоров'я. Метод полягає в зупинці дихання після звичайного спокійного вдиху, помітивши час за секундною стрілкою на годиннику. Чим довше людина витримує без напруги цю паузу, тим «нормальніше» вона дихає. Найчастіше у здорових людей ця пауза коливається в межах 20–30 с, у хворих вона менше.

Однак, по-справжньому здоровим може вважати себе тільки той, хто без напруги витримує паузу в 60 с, причому не відчуваючи при цьому ніяких неприємних відчуттів.

Перед тим, як приступати до лікування цим методом, необхідно провести пробу з глибоким диханням. Хворому з бронхіальною астмою під час нападу задухи пропонується дихати дуже поверхнево, роблячи паузи тривалістю 3–4 с після кожного видиху. Максимум через 5 хв задуха зменшується або зникає. Після цього хворому пропонують знову поглибити дихання. Якщо у відповідь на поглиблене дихання стан погіршується, а при поверхневому диханні – поліпшується, то проба з глибоким диханням вважається позитивною. Таких хворих можна вилікувати методом лікувальної дихальної вправи бойового хортингу.

Методичні особливості та завдання дихальної гімнастики бойового хортингу

Дихальна гімнастика бойового хортингу – це певна, історично та методично сформована сукупність специфічних засобів і методів тренування, фізичного виховання та оздоровлення спортсменів бойового хортингу за допомогою вдиху, видиху і затримки дихання.

Засоби дихальної гімнастики бойового хортингу – це дихальні вправи і музичний супровід при їх виконанні.

Методи дихальної гімнастики бойового хортингу – це способи застосування засобів дихальної гімнастики з метою спеціально запланованого спортивно-підготовчого, педагогічного та оздоровчого впливу на спортсменів бойового хортингу.

Дихальній гімнастиці бойового хортингу при впровадженні у систему тренувань притаманний метод строго регламентованих вправ та організації діяльності спортсменів на занятті за заздалегідь розробленою тренером програмою навчання. Також тренером створюються оптимальні умови для успішного оволодіння новими вправами шляхом планування їх відповідно до принципів дидактики; передбачається емоційний фон занять; активізується воля, розумова і рухова діяльність; формується позитивне ставлення спортсменів до оволодіння досліджуваними вправами і до заняття в цілому.

Цей метод реалізується в наступних методичних особливостях дихальної гімнастики бойового хортингу:

можливість логічно обґрунтовано розкласти складну дихальну вправу на окремі частини, фази і вивчати її спочатку за цими частинами, а потім і в цілому;

аналітичний характер дихальних вправ дозволяє застосовувати їх для вирішення строго визначених тренувальних, оздоровчих і педагогічних завдань;

у дихальній гімнастиці бойового хортингу існує безліч самих різних за руховою і дихальною структурою способів виконання і енергозабезпечення вправ. З них можуть складатися комплекси для вирішення багатьох тренувальних, оздоровчих і виховних завдань. Крім того, кожна окрема дихальна вправа, залежно від методу її застосування, може бути багатофункціональною;

можна визначати пульсову вартість кожної включеної у заняття дихальної вправи, знаючи її, скласти криву фізіологічного навантаження, управляти її величиною в ході заняття бойовим хортингом;

можливість ускладнювати дихальні вправи за рахунок зміни вихідних положень, з'єднуючи їх у зв'язки, включення в комбінації, виконання в умовах м'язового, розумового стомлення, емоційного збудження або пригнічення в різних умовах;

можливість виконання дихальних вправ бойового хортингу під музичний супровід, підбирати вправи під характер музичного твору, або навпаки, музичний твір – під комбінацію дихальних вправ;

методичні особливості дихальної гімнастики бойового хортингу органічно взаємопов'язані і застосовуються у відповідності з основними завданнями, що розв'язуються на уроках з предмету «Фізична культура» закладів загальної середньої освіти на заняттях з дисципліни «Фізичне виховання» в закладах вищої освіти.

Ефективність впливу на спортсменів бойового хортингу за допомогою дихальних вправ залежить не тільки від вмілого добору їх навчальних, але і від їх словесних впливів на спортсменів, зовнішніх умов, у яких проводяться заняття, та інших засобів, що об'єднані в єдиний комплекс дихальних вправ бойового хортингу.

Виходячи з перерахованих можливостей дихальних вправ, перед дихальною гімнастикою бойового хортингу ставляться цілком певні тренувально-підготовчі, оздоровчі, освітні та виховні завдання.

Оздоровчі завдання: зміцнення здоров'я (дихальної системи організму), підвищення фізичного розвитку і спортивної підготовленості, фізичної та розумової працездатності, формування правильної і красивої постави, загартовування організму.

Освітні завдання: збагачення спортсменів бойового хортингу знаннями в області дихальної гімнастики і способів її застосування з метою зміцнення здоров'я, підвищення працездатності тощо.

Тренувальні завдання: формування рухових умінь і навичок, необхідних у спортивній діяльності в бойовому хортингу, побуті, військовій справі; розвиток пам'яті та здібностей, що полегшують оволодіння новими формами рухів.

Виховні завдання: підготовка спортсмена бойового хортингу до здорового способу життя, трудової діяльності, служби у лавах Збройних Сил України.

Усі ці завдання вирішуються в тісному взаємозв'язку, носять ознаки самодисципліни.

Вплив занять дихальною гімнастикою на організм спортсменів

Здоров'я – це коштовність, заради якої не варто шкодувати час і сили. Здорова людина – це щаслива людина. Досягнення цивілізації докорінно змінюють наш спосіб життя. Автомобілі та потяги, телевізори та телефони, екологічне середовище і малорухливий спосіб життя поступово перетворюють людину здорову і активну в людини слабку, схильну до різного роду захворювань. Життя стає все більш комфортним, але біда в тому, що людей починають підстерігати хвороби індустріалізації та цивілізації.

Основна причина бурхливого зростання хвороб полягає в грубому нехтуванні вимогами біологічної природи людини, що виражається у зниженні рухової активності, малорухливому способі життя.

Підраховано, що всякій людині для зміцнення здоров'я необхідно приділяти активній руховій діяльності приблизно годину в день. Можна бути впевненим у тому, що жоден із медичних засобів не здатний зрівнятися за добродійною силою впливу на організм, як цілеспрямоване дихання з рухом, за яке, до речі, і не треба платити.

Про залежність здоров'я від фізичної культури людям відомо з незапам'ятних часів. Більшість довгожителів, як з'ясувалося – живуть тільки в горах, а не в долині. Пояснюється це чистим повітрям, натуральним харчуванням і постійною руховою активністю: кожен крок – це підйом або спуск.

Питання здоров'я, розвитку та виховання спортсменів залишається найважливішою проблемою Національної федерації бойового хортингу України. Принцип шляху до здоров'я через навчання і тренування стає провідним напрямом у сучасній педагогіці бойового хортингу, тобто – неодмінною умовою досягнення тренувальної та виховної мети.

Мета української школи бойового хортингу – це формування духовно багатой, вільної, фізично здорової, творчо мислячої особистості, здатної адаптуватися до умов нового життя. Особистості, що володіє міцними знаннями всебічної освіти. Щоб вижити і бути здоровим в екологічно нездоровому середовищі, в бойовому хортингу з'явилися нові програми щодо здоров'язберігальних технологій, які впроваджують гуртки і спортивні секції з бойового хортингу, що працюють у закладах загальної середньої і вищої освіти України.

З цього випливає, що важлива роль у профілактиці різних захворювань спортсменів бойового хортингу, підвищення якості знань належить навичкам здорового способу життя і постійному руховому тренуванню. Заняття спеціальною дихальною гімнастикою бойового хортингу позитивно впливають на фізичне здоров'я школярів і студентів.

Роль дихання для організму спортсмена бойового хортингу

Так вже заведено природою, що існування людини залежить від постійного надходження їжі, води і повітря, які необхідні для правильного обміну речовин. Зрозуміло, здавна люди намагалися регулювати і належним чином організовувати ці найпростіші процеси взаємодії із зовнішнім середовищем. Однак, саме диханню приділяли особливу увагу практично всі стародавні оздоровчі, розвивальні та містичні школи. Мудреці і філософи, цілителі старовини та античні зачинателі основ сучасної медицини завжди шукали в диханні ключі до оволодіння

потаєними механізмами досконалого здоров'я, позамежного довголіття і містичної досконалості.

У чому ж причина настільки уважного ставлення до процесу дихання в самих різних, не пов'язаних одна з одною оздоровчих методиках. Як показують сучасні дослідження, процес дихання – це основне джерело енергії людини. У процесі поглинання кисню із зовнішнього середовища, в організм людини приходить життєво необхідна енергія, яка запускає всі інші процеси, що регулюють обмін речовин всього організму. Без цієї енергії ніякі складні клітинні процеси, що служать основою життєдіяльності людини, неможливі. Медики і біологи доводять, що з диханням приходить кисень, який надходить у кров і підтримує нормальні хімічні реакції в організмі.

Цілителі та енергетичні практики кажуть, що при вдосі в людину входить енергія, яка потім надходить у її енергоцентри, щоб потім з них розтектися по всьому тілу. По суті, це одне і те ж твердження, тільки сказане іншими словами з різних позицій. Суть цього твердження в тому, що дихання – це основа життєдіяльності людини.

Сучасні дослідники підтвердили, що в правильному диханні криється величезний потенціал розвитку та оздоровлення людини. Більш того, багато захворювань і проблем людей кореняться саме у неправильному диханні. Відповідно, у провідних фахівців бойового хортингу виникає питання: раз дихання – це основний процес в енергообміні із зовнішнім середовищем, то чи можна змінювати стан людини, змінюючи стиль дихання? Зрозуміло, можна.

Є велика кількість дихальних технік – стилів дихання, що дозволяють радикально змінити ситуацію у фізичному та енергетичному тілі людини. Більшість із них мають дуже давнє походження, але є й сучасні методики, що добре зарекомендували себе серед спеціалістів бойових мистецтв і медиків. Це, насамперед, дихання за методикою бойового хортингу – спеціальна дихальна гімнастика.

При бажанні, будь-яка людина може легко навчитися дихати правильно, тому що для цього не потрібно якихось особливих талантів або великих зусиль. Правильний підхід до дихання пробуджує енергію людини і правильно налаштовує весь організм. Емоційний спокій і стресостійкість стають нормою життя такої людини, зняття розумового напруження і фізичної втоми більше не становлять їй проблеми.

Дихальна гімнастика бойового хортингу також спрямована на зміну світосприйняття. У результаті деяких вправ, енергія може почати сприйматися людиною в повній мірі, усім організмом, а не частково. Наприклад, помічено, що правильне дихання дозволяє задіяти шишковидну залозу, яка не використовується людством вже багато років. При її пожвавленні відбуваються зрушення

сприйняття, людина перестає відчувати себе відокремленою від світу, розчиняються багато комплексів і уявні психологічні блоки, що заважають фізичному і духовному прогресу. Іншими словами, правильне дихання дозволяє людині повернути собі стан гармонії існування із зовнішнім світом. А без гармонії немає здоров'я, немає розвитку, спокою і сили.

Дихальна гімнастика для спортсмена бойового хортингу

В даний час дихальна гімнастика бойового хортингу отримала особливого поширення в Україні. Вона популярна не тільки як методика оздоровлення, але і в якості способу профілактики різних захворювань. Потрібно відзначити, що висока ефективність методики відома і за кордоном. Іноземні фахівці також сьогодні включають у терапевтичні комплекси вправи на дихання, розроблені та апробовані у системі бойового хортингу.

Діапазон захворювань, яких можна позбутися завдяки дихальній гімнастиці бойового хортингу протягом порівняно короткого періоду часу, обширний. Існують свідчення того, як люди виліковувалися від таких серйозних патологій, як: ожиріння, заїкання, астма, хронічний бронхіт, тонзиліт, гайморит. Крім того, за допомогою дихальних вправ можна подолати нікотинову залежність, позбавитися від захворювань серцево-судинної системи, нервових хвороб і статевих розладів. Навіть лежачих хворих можна поставити на ноги.

Дихальна гімнастика бойового хортингу вирівнює процеси збудження і гальмування в корі головного мозку, здійснює позитивний вплив на нервово-регуляторні механізми, які управляють процесом дихання.

Дана гімнастика заснована на динамічних дихальних вправах, що супроводжуються рухом рук, ніг і тулуба.

Вправи дихальної гімнастики слід виконувати точно і регулярно. Для цього потрібні сила волі і дисципліна. Крім того, потрібно враховувати також і рекомендації, що стосуються захворювання, яке є, і якого слід позбутися.

Суть методики – в активному напруженому короткому вдосі, який тренує всі м'язи дихальної системи. Видих після активного «емоційного» вдиху відбувається як би сам собою. Ні в якому разі не можна тягнути вдих, намагаючись набрати повітря побільше. Це найсерйозніша помилка. Потрібно звучно втягувати повітря. При цій вправі стежити потрібно тільки за вдихами. Видихи ж мають бути мимовільними, пасивними, непомітними, на них не слід звертати уваги. Чим активніше вдих, тим легше, вільніше видих.

Дихальні вправи для спортсменів у системі бойового хортингу

Споконвіку дихання ототожнювалося з самим життям. Тому у всіх переказах і легендах про створення світу і всього суцього на землі дихання оголошується як головний елемент життя. Дихальна гімнастика займала провідне місце в народній медицині українців. Найбільш широке поширення і розвиток отримала вона в

Придніпров'ї та Приазов'ї, на територіях яких тепер знаходяться оздоровчі та лікувальні установи курортного типу.

Дихальні вправи за системою бойового хортингу зазвичай починаються з якомога більш повного видиху при максимально розгорнутій грудній клітці. Це сприяє більш повному звільненню легень від застою в них, особливо в нижній їх частині, повітря. Потім за рахунок висунення живота створюються сприятливі умови для заповнення нижніх часток легень свіжим повітрям. Потім, не відпускаючи живота, проводиться вдих за рахунок розширення грудей вшир і вгору. Але для того, щоб повітря проникло в усі відділи легень, рекомендується затримати дихання наприкінці вдиху, втягуючи при цьому живіт. Видих робиться плавно і повільно, спочатку за рахунок живота, потім грудей. Тривалість дихання встановлюється так, щоб виникло відчуття легкої нестачі повітря і з'явилося бажання зробити новий вдих.

При складанні комплексу фізичних вправ фахівці бойового хортингу рекомендують насамперед враховувати особливості анатомічної будови і фізичні функції того чи іншого органу. Для кожного органу є особливі вправи, також наводиться і комплекс дихальних вправ. Вправа для грудей і дихальних органів: людина по черзі подає то дуже низький голос, то високий і середній, при цьому вправляються і такі органи, як рот, язик, а також шия. Крім того, покращується колір обличчя та очищаються груди. До числа вправ відноситься також вдихання повітря, при якому вправляється все тіло і розширюються всі канали легень.

Велика увага в бойовому хортингу завжди приділяється постановці правильного дихання при заняттях фізичними вправами і проведенні спортивних сутичок. Вся система фізичних вправ, пропонована фахівцями бойового хортингу, побудована на положенні про можливість цілеспрямованого впливу спеціально розробленими комплексами фізичних вправ на розвиток як окремих органів людського тіла, так і всього організму. Завдання фізичного виховання фахівці бойового хортингу бачать у тому, щоб навчити спортсмена володіти своїм тілом і своїми потребами, вміти свідомо керувати ними і пристосовувати до перешкод, долаючи їх з якомога більшою спритністю і наполегливістю.

Повноцінне дихання сприяє більш ефективному переміщенню крові і лімфи у внутрішньочерепному просторі. При вдосі кров відтікає від черепа, тиск в шлуночках мозку трохи спадає, і в розкритий підпаутинний простір спрямовується ліквор (спинномозкова рідина), а при видосі кровонаповнення мозку зростає, внаслідок цього об'єм мозку збільшується і ліквор виганяється з підпаутинного простору. Іншими словами, технологія оздоровчого дихання за методикою бойового хортингу сприяє поліпшенню крові та лікводинаміки головного мозку, впливаючи на загальне самопочуття і розумову працездатність спортсмена бойового хортингу.

Запропоновані оздоровчим напрямом бойового хортингу різні варіанти дихальної гімнастики, спрямовані як на зміцнення здоров'я, так і на лікування ряду захворювань. Усі види вправ за принципом їх виконання можна розділити на чотири групи.

1. Вправи, що характеризуються поглибленим вдихом і видихом. Це досягається шляхом раціонального поєднання грудного і черевного дихання.

2. Вправи, що характеризуються певним ритмом: стабільним (наприклад: ритмічне дихання), уповільненим (дихання з паузами), прискореним, наприклад з частотою до 90–140 дихальних циклів на 1 хв.

3. Вправи, що відрізняються підвищеною інтенсивністю вдиху, видих відбувається поштовхом. Це досягається за рахунок залучення до дихального акту деяких додаткових груп м'язів (наприклад: «рухи гребця», «рубання дров» тощо).

4. Вправи, засновані на зміні просвіту повітроносних шляхів, наприклад: дихання через одну ніздрю.

Всі види дихальних вправ бойового хортингу підкоряються певному, заздалегідь заданому ритму, який контролюється за допомогою рахунку, за пульсом або секундоміром. Ритм тих же вправ, що виконуються в русі, перевіряється кількістю кроків на вдосі, видосі або при затримці дихання. Регулярні тренування дихання в уповільненому темпі є хорошим засобом активізації механізмів, що захищають мозок спортсмена бойового хортингу від нестачі кисню.

Водночас, уповільнення і затримка дихання в кожному циклі вправи супроводжується зниженням вмісту кисню і підвищенням вуглекислоти в крові, що включає рефлекторні механізми, які розширюють судини і посилюють мозковий кровообіг. Неодноразові повторення цього процесу при систематичному виконанні вправ протягом тривалого часу супроводжуються підвищенням активності зазначених захисних механізмів. На подібному міркуванні побудована дихальна гімнастика бойового хортингу неглибокого дихання, при заняттях якою відбувається не перенасичення крові киснем, а навпаки, деяке надмірне накопичення в ній вуглекислого газу.

Інші комплекси дихальних вправ бойового хортингу орієнтовані на те, щоб видалити з крові надлишок вуглекислоти і наситити її киснем. Передумовою для створення саме такої дихальної гімнастики є те, що активно працюючому організму спортсмена бойового хортингу потрібно дня підтримки життя більше кисню. На цьому принципі і побудована дихальна гімнастика, розроблена засновником бойового хортингу.

На відміну від усіх інших різновидів дихальної гімнастики, які приділяють основну увагу затримці дихання і видиху, у дихальній гімнастиці бойового хортингу головне – вдих. Вдих треба вміти робити і жорстко, і повільно, і

переривчасто, а при проведенні сутички треба вміти підбирати моменти для вдихів.

У традиційних вправах дихання з рухом поєднується інакше, що також використовується спеціалістами бойового хортингу. При нахилі видих, а при випрямленні – вдих. При зведенні рук видих, розведенні – вдих. Рух як би допомагає диханню. Формулюючи основні положення своєї гімнастики, фахівці бойового хортингу виходить з того, що чим більше взято повітря при вдосі, тим більше може бути видихнуто. Вдих – первинний, видих – вторинний.

Спортсмен бойового хортингу має усвідомити ще з перших тренувань, що спарингова і тренувальна витривалість повністю залежить від правильного дихання, а саме – своєчасного і регульованого процесу підбирання моментів для вдиху. При цьому, підкоряючись рухам потужної скелетної мускулатури, органи дихання спортсмена змушені опиратися повітряному потоку, що сприяє їхньому розвитку.

Оскільки дихальна гімнастика бойового хортингу принципово відрізняється від традиційної, її нерідко називають «зворотною». Але у повсякденному житті практично здоровій людині слід тренувати природне гармонійне дихання, а якщо підхід бойового хортингу пасує, то використовувати ці елементи дихання постійно.

Дихальні вправи системи бойового хортингу

Ефективний шлях зцілення людини починається з регуляції дихання. Загальновідомо, що не дихати людина не може, але як дихати правильно, над цим питанням люди замислювалися здавна. Перші відомості та поради з питання про правильність дихання датуються ще XI століттям до н. е. За поданням древніх філософів і лікарів, дихання дозволяє людині підтримувати на належному рівні життєву енергію, що є основою всього живого. Ця енергія зберігає хитку рівновагу між двома полярними космічними силами, умовно: світлою і темною (як і сторони життя людини). Постійне протиборство і взаємодія двох енергетичних начал і створює неповторну гармонію життя.

Правильне дихання, яке є основою всієї оздоровчої системи бойового хортингу, дозволяє підготувати організм спортсмена до майбутньої роботи або до відпочинку після важкої роботи, дозволяє відновити розмірність мислення, зняти неприємну напругу після навчально-тренувальних занять, хвилювання або роздратування, подолати стан розбитості та апатії.

Ще у трактатах стародавньої Київської Русі вказувалося, що дихання допомагає створити передумови для сталого настрою. Наприклад «дихання має бути безперервним, ненапруженим, спокійним і тонким, як ніби його немає, потрібно бути радісним, тоді дихання стане тихіше і тонше, а настрої рівним і

спокійним». Ця думка знаходить розвиток в хортовому козацькому вислові: «Настрій робить розум сильним, а мозок розумним».

Проміжні дихальні вправи бойового хортингу

1. Нижнє дихання

В. П. – Лежачи, стоячи, сидячи. Вдих через ніс, під час вдиху плечі і груди залишаються у спокої, живіт випинається вперед, діафрагма опускається вниз, допомагаючи наповнити нижні відділи легень повітрям. Видих через ніс або через відкритий рот вільний, під час видиху живіт втягується,

2. Середнє дихання

В. П. – теж. Вдих через ніс. Під час вдиху живіт і плечі залишаються нерухомими, а грудна клітка розширюється, ребра трохи розгортаються, повітря заповнює в основному середні сегменти легень. Видих через ніс або відкритий рот вільний, грудна клітка стискається.

3. Верхнє дихання

В. П. – теж. Вдих через ніс. Під час вдиху живіт і груди залишаються нерухомими, плечі піднімаються, голова трохи відхиляється назад, що сприяє заповненню повітрям переважно верхніх відділів легень. Видих у зворотному порядку, голова нахилиється вперед, плечі опускаються.

4. Об'єднане дихання

В. П. – Вдих через ніс вільний, спочатку випинається живіт, діафрагма опускається вниз, далі розширюється грудна клітка, і в останню чергу піднімаються плечі, і трохи назад відхиляється голова. Видих через ніс або відкритий рот у наступному порядку: спочатку втягується живіт, піднімається діафрагма, стискається грудна клітка, опускається голова та опускаються плечі.

Дихальні вправи бойового хортингу наведені у міру їх поступового освоєння. Почати заняття можна з ранкового і денного комплексів, проробляючи кожну дихальну вправу по 3–4 рази, вільно, без напруги. Згодом, після освоєння, дихальні вправи можна робити під час перерв у закладі освіти та на роботі, перед початком і після закінчення навчальних занять і після роботи.

Повна дихальна вправа

В. П. – Стоячи або сидячи. Вдих такий же як і в об'єднаній дихальній вправі. Під час вдиху руки згинаються в ліктях і підтягуються до пахвової області, кисті стиснуті в кулаки. Видих складається з двох фаз: перша фаза видиху – видих через ніс. Порядок виходу повітря такий же як і у вправі об'єднаного подиху. Під час цієї фази видиху руки рухаються вперед – вниз, потім вгору – назовні, роблячи повний оборот, знову опускаються вниз і підтягуються до пахвової області. Потім виконується друга фаза – видих через рот, трохи напружений, з посиленою роботою м'язів передньої черевної стінки та міжреберних м'язів. Під час цієї фази видиху руки з напругою опускаються вперед – вниз.

Для людей, які страждають головними болями, підвищеним тиском, запамороченням, цю вправу необхідно виконувати спокійно і без напруги в другій фазі видиху.

Дихання із затримкою

1. В. П. – Сидячи, стоячи, лежачи. Вдих виконується через ніс, при цьому кінчик язика піднімається до верхнього піднебіння, потім слідує пауза (язик притискається до піднебіння) і видих повітря відбувається або через рот і ніс одночасно, або через ніс. При цьому в думках вимовляються слова, складові спеціальні фрази, при чому перше слово вимовляється на вдосі, останнє – на видосі, решта – під час паузи. Таким чином, поступово у процесі тренування пауза подовжується разом з подовженням фрази. Кількість слів поступово зростає: 2–4–6–8 або 3–5–7–9, що сприяє подовженню паузи між вдихом і видихом.

Зразкові фрази для повторення (1 варіант – 2–4–6–8 слів):

сьогодні тренування (2 слова);

я сьогодні гарно потренуюся (4 слова);

мені треба гарно заспокоїться перед тренуванням (6 слів);

спокійне ритмічне дихання допомагає мені налаштуватися на тренування (8 слів).

Зразкові фрази для повторення (2 варіант – 3–5–7–9 слів):

я рівно дихаю (3 слова);

мені треба дихати спокійно, рівно (5 слів);

спокійне, рівне, ритмічне дихання допомагає мені заспокоїться (7 слів);

спокійне рівне ритмічне дихання допомагає мені налаштуватися на роботу (9 слів).

Можна придумати свої варіанти слів або просто повільно думати, промовляючи подумки цифри. Вправу також можна виконувати: в школі у перерві між уроками чи після уроків; на роботі у перерві між роботою або після закінчення роботи.

2. Цей варіант відрізняється від першого тим, що пауза робиться після видиху. Необхідно зробити вдих, видих, потім – пауза, під час якої язик притиснутий до верхнього піднебіння і подумки проговорюється велика частина фрази.

Комплексні дихальні вправи

1. Зустрічне дихання.

При вдосі грудна клітка розширюється, живіт втягується, а при видосі навпаки: живіт випинається, груди стискаються.

2. Очисне дихання.

В. П. – Стоячи, сидячи. Вдих через ніс, при цьому руки згинаються в ліктях, кисті підтягуються до пахвових западин, живіт випинається, груди розширюються.

Маленька пауза, під час якої язик притиснутий до верхнього піднебіння. Далі слідує видих, під час якого зуби щільно стиснуті; видих проводиться через рот за рахунок легких скорочень м'язів грудей і живота. При цьому відчувається легкий свистячий звук. Руки у момент видиху опускаються вниз по мірі випускання повітря, долоні спрямовані вниз у напрямку – до підлоги. При цій дихальній вправі тривалість видиху перевищує тривалість вдиху в 4–8 разів. Не слід дуже сильно напружуватися, оскільки це може призвести до підйому артеріального тиску.

Вправи добре та ефективно застосовувати після тривалого сидіння в нерухомій або незручній позі, після знаходження в погано провітрюваному приміщенні. Для людей, які страждають на гіпертонічну хворобу, ці вправи слід виконувати по-іншому: при видосі зуби розтискаються, губи утворюють округлий отвір, через який повністю здійснюється видих.

Наслідувальна система дихання

Вправи цього розділу дихальної гімнастики бойового хортингу імітують поведінку тварин, що принохнуть до повітря, відчувши близьке знаходження жертви або запідозривши наближення хижака. Дихання виконується з різним емоційним забарвленням: радість, гнів, настороженість. Вдих завжди проводиться через ніс – він різкий, короткий, активний. Видих – пасивний, без акцентації на ньому.

Ритм дихання від 60 до 180 раз/хв. Під час виконання вправи виконується 10–12 активних вдихів із певним емоційним забарвленням, а далі слідує 1–2 повних дихальних вправи. Після чого знову виконується активне наслідувальне дихання і знову 1–2 повних дихальних вправи. Причому після перерви можлива зміна емоційного фону.

Дані вправи допоможуть спортсмену бойового хортингу краще підготуватися до навчання з певним психоемоційним забарвленням або швидко відновити настрій після важкого навчального навантаження. Не треба поспішати у вивченні дихальних вправ, оскільки від правильності і всебічності вивчення дихальних вправ залежить правильність виконання статичних та динамічних комплексів усієї дихальної системи бойового хортингу.

Тренування дихання

Пропоновані комплекси дихальної гімнастики спрямовані на вироблення правильного дихання при заняттях бойовим хортингом, а також для профілактики ряду захворювань.

У багатьох людей порушується дихання, воно стає поверхневим, прискореним, і дуже скоро у них з'являється задишка. Щоб такого не траплялося, потрібно відповідне тренування. Поєднання активних рухів із дихальними вправами бойового хортингу підтримує еластичність легеневої тканини людини,

збільшує рухливість грудної клітки, тим самим значно збільшуючи її резервні можливості, а також сприяє тренуванню дихальних м'язів, підвищуючи їх працездатність.

Дихальна гімнастика бойового хортингу, що поєднується з відпрацюванням прийомів одноборства, активними рухами і навантаженнями, призводить до перебудови координаційних відносин у функціональній системі дихання у відповідності з підвищеними вимогами, що пред'являються до організму спортсмена бойового хортингу. У результаті тренування поступово відбувається урівноваження між потребою організму в кисні і роботою його функціональних систем.

У пропорованих комплексах дихальної гімнастики бойового хортингу позитивний ефект досягається за рахунок як дихальних, так і фізичних вправ. Крім того, сама гімнастика дихання, як і будь-яка фізична вправа, створює додаткове навантаження на організм спортсмена. А це сприяє розкриттю додаткової кількості легневих альвеол, що були до того в неактивному стані.

Підвищується кількість забираного повітря, поліпшується вентиляція легень, посилюється робота серця, і у зв'язку з цим прискорюється швидкість кровотоку. У крові спортсменів бойового хортингу збільшується кількість еритроцитів, а значить, і постачання кисню до інтенсивно працюючих клітин і тканин, виділяється надлишок вуглекислого газу і тепла, що утворюються при окисленні поживних речовин.

Усі ці зміни виникають тільки в результаті систематичних тренувань. Регулярні заняття бойовим хортингом сприяють розвитку і зміцненню тих властивостей організму, що захищають його від шкідливих впливів, допомагають краще пристосуватися до постійно мінливих умов зовнішнього середовища і фізичних навантажень, пов'язаних з відпрацюванням специфічних спортивних прийомів бойового хортингу.

Особлива увага в процесі освоєння комплексів дихальної гімнастики приділяється розвитку і вдосконаленню діафрагмального дихання. Адже сама різноспрямована робота діафрагми створює умови для спільної роботи органів дихання і кровообігу, сприяє більш повному розширенню грудної клітки, що створює умови для більшого забору повітря, сприяючи тим самим постачанню організму киснем.

Займатися дихальною гімнастикою бойового хортингу можна в будь-якому віці. Треба лише враховувати свій фізичний стан при дозуванні навантажень. Приступаючи до занять даною дихальною гімнастикою, рекомендуємо дотримуватися наступних правил:

заняття проводьте на свіжому повітрі або в добре провітрюваному приміщенні. Одяг може бути не тільки спеціальною спортивною хортівкою

(куртка, брюки, пояс), а й простим спортивним видом одягу (футболка, брюки тощо), що має відповідати погоді, але не утрудняти рухів;

займайтеся регулярно, виконуючи вправи в тій послідовності, яка пропонується методикою бойового хортингу;

строго стежте за правильністю дихання;

навантаження вибирайте, виходячи зі свого самопочуття. Якщо вважаєте за необхідне, можна зменшити навантаження, зменшивши число виконуваних вправ і кількість повторень;

закінчуйте заняття повними водними процедурами або частковим вмиванням.

Заведіть щоденник самоконтролю, у якому 1–2 рази на тиждень фіксуйте такі показники: самопочуття, сон, апетит, вагу, частоту дихання, пульс до початку занять і після їх закінчення.

Арсенал засобів, що у позатренувальний час забезпечують високий рівень фізичного стану спортсмена бойового хортингу, різноманітний: ранкова зарядка, плавання, їзда на велосипеді, веслування, спортивні ігри, і в цьому переліку тепер можна додати дихальну гімнастику бойового хортингу.

Дихальна гімнастика бойового хортингу у профілактиці захворювань та шкідливих звичок

Куріння. Куріння завдає величезної шкоди організму людини. Під час куріння в кров викидаються адреналіноподібні речовини, що ушкоджують стінки судин і міокарда. Нікотин викликає спазми судин серця і нижніх кінцівок. Нікотин, потрапляючи в кров, збільшує можливість злипання тромбоцитів, що призводить до утворення в судинах тромбів, тобто згустків крові.

Оскільки при курінні в кров посилено викидається адреналін, значно збільшується потреба серцевого м'язу в кисні. Курять не тільки абсолютно здорові люди, але й ті у кого і так від природи слабкі судини. Натомість, дихальна гімнастика бойового хортингу відбиває охоту курити. Вона знімає нікотиновий наліт із голосових зв'язок. Бронхи і трахеї також поступово і легко очищаються від шкідливого нальоту на них.

Ішемічна хвороба серця. При серцевому нападі потрібно починати робити дихальну вправу сидячи. Сядьте на край ліжка, руки покладіть на коліна, злегка нахиліть голову вниз і починайте робити легкі нахили вперед. Робіть короткі гучні вдихи через ніс. Спину не напружуйте. Все робіть розслаблено та легко. Нахилилися – вдих, випрямили спину – вільний видих. Потім знову легкий нахил вперед – вдих, короткий, гучний. Випрямилися – видих. Видих непомітний, без жодних зусиль з вашого боку.

Ожиріння. Як відомо, центр, що регулює потребу людини в їжі, знаходиться в гіпоталамусі. Коли вміст глюкози в крові сильно знижується,

людина починає відчувати почуття голоду, активність цього центру підвищується. Під час прийому їжі вміст глюкози в крові наростає і на певному рівні відбувається пригнічення харчового центру. Збільшення об'єму жирової тканини вимагає великого кровообігу, а це означає, що на серце лягає додаткове навантаження. В дуже хворих людей жирові відкладення можуть навіть змістити серце і тим самим порушити його нормальну роботу.

Заняття дихальною гімнастикою бойового хортингу насичують киснем кору обох півкуль головного мозку, покращується, активізується діяльність усіх центрів, у тому числі і харчового центру. За допомогою дихальних вправ гімнастики можна без жодних дієт схуднути, не заподіявши організму ні найменшої шкоди.

Вегето-судинна дистонія. При цьому захворюванні артеріальний тиск коливається, частота пульсу порушується, з'являються невротичні реакції різного роду. В якості основних причин цього називають соціальну невлаштованість деяких верств населення, проблеми в особистому житті тощо. У тих, хто займається дихальною гімнастикою бойового хортингу, проходять напади задухи, викликані неврозом, легені дихають вільно, болі відступають, знімається нервова напруга, поліпшується настрій.

Неврози, неврити та депресія. В основі даних захворювань і патологій лежать оборотні порушення психічної діяльності, зриви вищої нервової діяльності. Причиною невротичного розладу може стати хронічний емоційний стрес, тривала фізична або розумова перевтома. Не кожен може вчасно взяти себе в руки, заспокоїтися, перестати злитися, сердитися, нервувати, обурюватися.

Дихальна гімнастика бойового хортингу вже через короткий час після початку занять змінить настрій у кращий бік: у людини з'явиться бажання жити, вона відчує радість, задоволення. Вдихи і видихи за оздоровчою методикою бойового хортингу діють як своєрідний допінг. Дихальні вправи допомагають включити в обмінні процеси всі центри, що знаходяться в корі великих півкуль, особливо впливають вони на центр позитивних емоцій людини.

Хронічний нежить. Хвороби носа і придаткових пазух починаються з порушення носового дихання. Якщо порушена дихальна функція, то порушується і чіткість у роботі всіх систем та органів людського організму. При порушенні носового дихання легені не заповнюються повітрям повністю, кисень надходить у кров у меншій кількості. При цьому, внутрішні органи людини недостатньо забезпечуються необхідним харчуванням. Ліки при лікуванні хронічного нежитю дають лише тимчасовий ефект і дуже часто надають побічний негативний вплив на людину. Дихальна гімнастика бойового хортингу благотворно впливає не через місяці і роки, а з самого початкового етапу занять.

Гайморит. При лікуванні гаймориту оздоровча дихальна гімнастика бойового хортингу дає позитивні результати. Гайморит – це гостре запалення верхньощелепної пазухи. Тривале запалення веде до хронічного гаймориту. Для усунення запалення практикується прокол щелепної пазухи, проте це не рятує від рецидивів. Система дихальних вправ бойового хортингу у подібних випадках також дає позитивні результати. Ці вправи відновлюють носове дихання без жодних операцій.

Бронхіт. Бронхіт – захворювання бронхів, що може супроводжуватися відтечею слизової оболонки і посиленою секрецією мокротиння. Якщо бронхіт хронічний, то він може тягнутися місяцями. Дихальна гімнастика бойового хортингу допомагає і при гострому, і при хронічному бронхіті. Вона сприяє знищенню застою секрету в бронхах і зняттю запалення. При бронхіті необхідно виконувати весь комплекс оздоровчих дихальних вправ бойового хортингу щодня вранці і ввечері протягом 2–3 тижнів.

Бронхіальна астма. Астма – захворювання, ліки від якого досі ніде в світі не знайдено. Вона проявляється нападами задухи, які викликаються бронхоспазмом, гіперсекрецією і набряком слизової оболонки. Щоб зупинити напад задухи, дихальна гімнастика бойового хортингу пропонує наступне: сядьте прямо, упріться долонями в коліна і починайте робити жорсткі вдихи і повільні видихи, при цьому не випрямляйтеся повністю при видосі і не відкидайтеся назад. Така гімнастика допоможе запобігти черговому нападу астми.

Заїкання. Заїкання відноситься до числа тих захворювань, при яких чудово допомагає дихальна гімнастика бойового хортингу. При цьому потрібно дуже велике терпіння, бо швидких результатів при лікуванні заїкання за допомогою названої гімнастики не буває. Крім того, потрібні ще спеціальні звукові вправи, за допомогою яких голосові зв'язки будуть змикатися, і весь мовний апарат буде приходити в потрібний стан.

Людина, що страждає заїканням, вже через декілька днів регулярних занять дихальною гімнастикою бойового хортингу перестає задихатися, тобто відчуває реальні результати, але заїкання відступає набагато повільніше. Сил і часу на подолання цієї недуги доведеться витратити значно більше. Треба також врахувати, що поліпшення мови при заїкуватості йде стрибками. При лікуванні цього захворювання не всі логопеди враховують, що в звукоутворенні беруть участь дихальна, нервова і статева системи. Причому дві останні пов'язані найтіснішим чином. Дихальна гімнастика тренує і вдихи, і видихи.

Ходьба і біг для розвитку правильного дихання спортсменів бойового хортингу

Найбільш звичним і доступним засобом підтримки життєвого тону спорстмена бойового хортингу є ходьба і біг. Недарма в Україні ще за старих часів

ходьбу та легкий біг вважали «ключем життєвої сили» і в народі говорили, що «Ходок їздця довговічніше!». Для тренування дихання при ходьбі та легкому бігу можна використовувати час, коли школяр чи студент добирається до закладу освіти, працівник до роботи або повертається додому після навчання або трудового дня, а також під час прогулянок по вулиці або в лісі.

Поставивши дихання при ходьбі, можна перейти на легкий біг, який, як і ходьбу, легко дозувати за інтенсивністю та тривалістю.

Для молодих і не досить підготовлених спортсменів бойового хортингу попередимо, що не слід гнатися одразу за швидкістю і дальністю бігу, головне – навчитися правильно дихати. Справедливе твердження, що людина бігає не так ногами, скільки легкими і серцем. Ось чому навантаження треба збільшувати поступово.

Перед тим, як приступити до занять, виміряйте пульс. Це необхідно для правильного визначення ритму дихання. Наприклад, якщо пульс 60–80 уд/хв, тобто кількість ударів парна, то при русі вдих розподіляється на 4–6 кроків, і також видих. Якщо пульс непарний, 61–81 уд/хв, то вдих і видих розподіляється на 3–7 кроків. Ритм дихання треба обов'язково пристосувати до ритму руху для якомога більш повного і корисного функціонування дихальної системи.

Вдих робиться через ніс, видих – ротом, спокійно, без поштовхів, губи при цьому складені сопілочкою для створення деякого опору видихуваному повітряному струменю.

Розминку починаємо з повільної ходьби і поступово переходимо на легкий біг – за самопочуттям. Відразу основну увагу приділяємо виробленню правильного дихання. На 4–6 (3–7) кроків, залежно від пульсу, робимо вдих через ніс переважно за рахунок діафрагми. Це створює умови для більш повного заповнення повітрям нижньої частини легень. На наступні 4–6 (3–7) кроків затримуємо дихання, і на наступні 6–8 (5–9) кроків – видих через рот.

Час на розминку – 10 хв, з них 3 хв – повільна ходьба з прискоренням і 4 хв – легкий біг або прискорена ходьба. Після цього відразу ж вимірюємо пульс, він не повинен перевищувати «контрольної зони», яка і буде служити орієнтиром величини навантаження. Останні 3 хв – спокійна ходьба. В кінці її знову вимірюємо пульс, і він має повернутися до початкової величини. Цей вимір дасть спортсмену бойового хортингу уявлення про здатність його організму до відновлення після навантаження, що також важливо під час основного тренування на хорті. У міру тренуваності час відновлення має скорочуватися.

Затримка повітря в легенях потрібна не тільки для фіксації дихання, але і для того, щоб виробити навичку стійкості грудної клітки і діафрагми в моменти невеликого розтягування, що сприятливо впливає на функціонування гортані і

резонаторів, а також усього мовного апарату та дихальної системи спортсмена в цілому.

Постановку правильного дихання умовно можна розділити на три етапи.

На першому етапі після розминки і вимірювання пульсу відбувається освоєння діафрагмального дихання. Навички такого дихання спортсмен бойового хортингу вже отримав під час розминки, яка допомогла визначити прийнятне робоче навантаження.

Отже, виконується ходьба або легкий біг протягом 10–15 хв за системою: вдих – затримка дихання – видих. Мета такого тренування – домогтися автоматизму діафрагмального дихання. Ці вправи дозволять спортсмену бойового хортингу збільшити рухливість діафрагми з 2–3 до 8–9 см, щоб забезпечити додатковий забір повітря. Таке дихання вкрай необхідне навіть і дорослій людині у стресових ситуаціях, при болях у серці, коли м'язи сильно напружуються, а діафрагма, піднімаючись вгору – ускладнює роботу серця.

Закінчивши 10–15-хвилинну пробіжку, відразу виміряйте пульс, він не повинен перевищувати «контрольної зони», а по закінченні 3–5 хв має прийти в норму. Якщо пульс вище, навантаження для спортсмена-початківця було надмірним, і наступного разу його потрібно знизити.

Освоївши діафрагмальне дихання (на це піде приблизно місяць щоденних занять), переходьте до другого етапу – освоєння і закріплення навичок змішаного діафрагмально-міжреберного дихання.

Робиться це так. Виробляємо на 4–6 (3–7) кроків вдих діафрагмою, а на наступні 4–6 (3–7) кроків продовжуємо вдих, включаючи у процес дихання і міжреберні м'язи. Потім – затримка, як при діафрагмальному диханні, і видих на 6–8 (5–9) кроків. Тривалість заняття – 15–20 хв, природно, з 10-ти хвилинною розминкою, з якої починається кожне заняття. Освоєння цього типу дихання забере також близько місяця за умови щоденних тренувань.

Після того як діафрагмально-міжреберне дихання буде освоєно і закріплено до автоматизму, можна переходити до третього етапу тренувань – освоєння повного дихання.

При повному диханні в роботі спільно беруть участь діафрагма, нижні міжреберні м'язи і грудинно-міжреберні м'язи, що сприяє більш повному заповненню грудної порожнини повітрям і максимальному звільненню альвеолярного повітря від вуглекислого газу. Внаслідок цього в організмі спортсмена бойового хортингу більш активно протікає обмін речовин, стабілізується робота серцево-судинної та нервової систем.

Заняття, як завжди, починається з розминки. Через 3–5 хв, коли пульс прийде до норми, переходимо до основної частини.

Вдих при такому типі дихання слід виконувати вдумливо і строго послідовно. Ритм наступний: вдих через ніс діафрагмою на 2–4 (3–5) кроки, на наступні 2–4 (3–5) кроки продовжується вдих із подальшим включенням міжреберних м'язів і, нарешті, у наступній серії на 2–4 (3–5) кроки – закінчуємо вдих, розгортаючи при цьому плечі і підключаючи тим самим верхню частину грудної клітки. Потім – затримка дихання на 2–4 (3–5) кроки і тривалий видих. Тривалість заняття 20–25 хв.

Пульс спортсмена бойового хортингу по закінченні не повинен перевищувати його «контрольної зони». Через 5–6 хв, проробивши вправи на розслаблення (почергово струшуючи розслабленими руками і ногами), знову виміряйте пульс – він має повернутися до норми.

Освоївши повне глибоке дихання, спортсмен бойового хортингу досягне того, що серце буде скорочуватися повільніше і ритмічніше, дихання поглибиться, а це позитивно відобразиться на спортивній підготовці.

Тренування дихання під час велосипедних прогулянок

Це заняття доступне всім. Систематичні велосипедні заняття на свіжому повітрі – відмінний засіб розжарювання організму. Під час велосипедної прогулянки, спілкуючись з природою, спортсмен бойового хортингу скидає накопичену м'язову і нервову втому, залучаючи до активної діяльності всі органи і системи організму.

Такі прогулянки не без підстави називають природною гімнастикою легень. Можна без перебільшення сказати, що велосипедні прогулянки – універсальні літні та міжсезонні ліки багатоцільової дії, прийняття дози яких людина сама собі призначає залежно від самопочуття.

Під час велосипедних прогулянок необхідно вибрати темп їзди. Не менш важливо і правильно дихати під час їзди, оскільки саме від характеру дихання буде залежати ефективність відновлення сил і працездатність.

Основним проявом порушення ритму і глибини дихання при їзді на велосипеді є задишка, яка виникає у більшості випадків через поверхневе дихання. Проте, всього цього можна уникнути шляхом тренування дихальних м'язів.

В іншому випадку, якщо буквально сприйняти пораду дихати глибше, то при їзді на велосипеді, відбудеться наступне: через 2–3 хв організм спортсмена бойового хортингу перенасититься свіжим повітрям, у крові виникне надлишок кисню і доведеться зупинитися, для того, щоб відпочити і відновити сили.

Як же правильно дихати при їзді на велосипеді? Тому, хто має обов'язково тренувати м'язи видиху (астматикам), ритм рекомендуємо такий: на 2 оберти ніг – вдихнути через ніс, діафрагма при цьому опускається. Видих розтягнути на наступні 3–4 оберти ніг, у залежності від ступеня тренуваності. Не забувайте витягнути губи для створення опору видихуваному повітряному струменю.

При порушенні діяльності серцево-судинної системи дихання має бути інше – діафрагмально-міжреберне. Воно сприяє зміцненню серцевого м'яза. Рухаючись на велосипеді, вдих робиться через ніс на 1–2 оберти ніг за рахунок не тільки скорочення діафрагми і м'язів черевного преса, а й за рахунок активного залучення міжреберних м'язів. Видих має бути спокійним, через ніс і розтягнутий на 2–3 оберти ніг.

Ранкова гімнастика в режимі дня спортсмена бойового хортингу

У сучасному суспільстві людина відчуває на собі цілий комплекс несприятливих факторів: емоційні напруги, інформаційні перевантаження, погані екологічні умови. Ці фактори дуже часто поєднуються з недостатньою фізичною активністю. Сукупна дія несприятливих факторів навколишнього середовища і малорухливого способу життя надає надзвичайно негативний вплив на організм, порушуючи його нормальне функціонування і сприяючи розвитку різних захворювань.

У подібних умовах для успішної спортивної діяльності в бойовому хортингу спортсмену дуже важливо застосовувати комплекс різноманітних засобів, що сприяють збереженню та зміцненню здоров'я організму. Успішний спортсмен бойового хортингу – це, насамперед, здорова людина, повноцінний член суспільства, який відрізняється високим рівнем фізичної і розумової працездатності, хорошим самопочуттям, внутрішнім душевним комфортом.

Одним із засобів, що надають сприятливий вплив на здоров'я організму спортсмена, є ранкова гігієнічна гімнастика. Крім специфічного впливу, що полегшує процес переходу від стану спокою до стану активного неспання, виконання вправ ранкової гімнастики збільшує рівень загальної фізичної активності спортсмена. Для більшості міського населення ранкова гімнастика часто є єдиним спеціально організованим заняттям фізичними вправами.

Як і більшість впливів на організм, ранкова гімнастика корисна лише за умови її грамотного застосування, що враховує специфіку функціонування організму після сну, а також індивідуальні особливості конкретної людини.

1. Значення ранкової гігієнічної гімнастики

Справа в тому, що під час сну кров в організмі людини циркулює повільніше, ніж під час неспання, биття серця стає повільніше і кров густіє. Нервова система, як і весь організм, теж відпочиває, і після пробудження в організмі спортсмена бойового хортингу продовжує діяти гальмівний процес, знижена фізична і розумова працездатність, швидкість реакції, чутливість.

Причому, стан нормалізації організму може тривати досить довго, близько 2–3 годин. Але, як це, не сумно, багато хто зі спортсменів не можуть собі дозволити лягти назад у ліжку і дати організму спокійно перейти в стан неспання. Доводиться напівсонними добиратися до закладу освіти чи роботи, всю дорогу

намагатися сконцентруватися. «Підняти підняли, а розбудити забули», – жартують люди, дивлячись один на одного на початку дня.

Зате завдяки ранковій зарядці, яка може проходити всього 10–15 хв, відбувається просинання і повна нормалізація організму. А при регулярних заняттях зарядкою, хоча б 5 днів на тиждень, в організмі спортсмена бойового хортингу підвищується загальний тонус, нормалізується обмін речовин, а значить, знижується і ризик ожиріння.

Сімейний бюджет буде суттєво економити на ліках, якщо спортсмен буде щодня приділяти 15 хв ранковій зарядці. Завдяки їй, посилюються захисні процеси організму, зміцнюється імунітет спортсмена, застуди турбують набагато рідше. Долучатися до здорового способу життя, виконуючи вправи вранці корисно абсолютно всім, адже ваше власне здоров'я вам за це і подякує.

Перше, що має знати спортсмен бойового хортингу, який тільки починає займатися ранковою зарядкою – це те, що в цей час ні в якому разі не можна проводити комплекс серйозних фізичних вправ. Після пробудження організм не пристосований до важких навантажень, та й головне завдання ранкової зарядки – це не накачування м'язів і підвищення спортивної форми, а нормалізація процесів організму. Це ми залишимо для тих занять, де під час тренування в залі бойового хортингу спортсмени серйозно займаються фізичною підготовкою, тренуються за спеціальними програмами і отримують спортивне навантаження.

Завдання ранкової гімнастики – перемогти власну ліню, долучитися до фізкультури, привести організм у нормальний працездатний стан і отримати бадьорий енергетичний заряд на весь день. На думку професійних інструкторів з бойового хортингу, готуватися до ранкової зарядки потрібно з вечора. Наприклад, лягаючи спати, спробуйте уявити, яким хорошим буде ваше пробудження, як ви вчасно піднімаєтеся, відкриваєте штори, і у вікна почне світити яскраве сонечко.

Ви включаєте улюблену музику, неквапливо умиваєтеся, а потім проводите серію вправ. Потім з позитивним зарядом енергії і усмішкою відправляєтеся по своїх справах. Саме завдяки таким думкам, мозок, запрограмований на дію ще ввечері, підштовхне вас вранці до їх виконання.

2. Використання фізичних вправ ранкової гімнастики

Зарядка має проводитися в добре провітреній кімнаті, а якщо дозволяють умови – на свіжому повітрі. Виконувати вправи слід у легкому одязі, що не стискує рухів. Після зарядки рекомендуються водні процедури – вологе обтирання, обмивання, прийом душа, влітку – купання. При виконанні зарядки треба стежити за самопочуттям і правильним диханням під час вправи.

Дітям і юнакам з якими-небудь порушеннями стану здоров'я перш ніж розпочати заняття зарядкою слід порадитися з лікарем і проводити заняття за його порадами. Для регулювання навантаження під час занять зарядкою важливий

самоконтроль – спостереження за фізичним станом (підрахунок пульсу, періодичне зважування).

Кожен організм характеризується комплексом специфічних, властивих тільки йому властивостей. На землі не існує двох однакових організмів, більше того, в одному багатоклітинному організмі немає двох однакових клітин – кожна клітина унікальна і відрізняється від інших. Тому, поряд із загальними принципами побудови комплексу ранкової гімнастики, при його розробці необхідно враховувати індивідуальні особливості організму. При розробці комплексу ранкової гімнастики необхідно враховувати наступні найбільш важливі фактори:

стан здоров'я організму;

загальну фізичну підготовленість організму;

індивідуальні біологічні ритми організму.

3. Комплекс вправ ранкової гімнастики спортсмена бойового хортингу

Даний комплекс вправ максимально наближений до універсального.

1. Ходьба на місці, темп середній, 30–40 с.

2. З вихідного положення ноги разом, руки опущені, підняти обидві руки, одночасно відводячи назад ногу, і повернутися у вихідне положення. Потім те ж, відводячи назад іншу ногу.

3. Вихідне положення: основна стійка, руки на поясі. Обертання голови в повільному темпі в праву і ліву сторону.

4. Вихідне положення: ноги на ширині плечей, руки на поясі. Кругові обертання руками позмінно вперед і назад.

5. Стоячи, ноги нарізно, руки на поясі; нахили вперед, назад, вліво, вправо. Подих рівномірний, темп середній.

6. Стоячи, ноги нарізно, руки вздовж тулуба. Нахилитися (видих), дістаючи руками носки ніг. Темп середній.

7. Стоячи, ноги на ширині плечей, руки на поясі. Присідати на видосі, руки вперед, при підйомі – вдих. Темп середній.

8. Стоячи, руки на поясі. Стрибки по черзі на правій, лівій і відразу двох ногах. Дихання довільне. Темп середній.

9. Дихальна вправа. Вдих. Руки підняти вгору, стати на носки, потягнутися. Видих. Опуститися на всю ступню, трохи нахилитися вперед, опустити і розслабити руки.

10. Ходьба на місці, темп середній, 30–40 с.

4. Самоконтроль під час занять ранковою гімнастикою

При виконанні фізичних вправ необхідний самоконтроль. Навантаження треба давати з таким розрахунком, щоб кількість серцевих скорочень не перевищувала 110–120 уд/хв. Після закінчення зарядки пульс має становити 120–

150 % від початкового рівня. Навантаження слід підвищувати поступово. Величина пульсу може дещо коливатися в кожній частині зарядки у залежності від індивідуальних особливостей організму спортсмена бойового хортингу. Крім того, необхідно пам'ятати, що при виконанні ранкових фізичних вправ не повинно бути надмірного потовиділення, сильного почервоніння обличчя, частотої задишки. Зарядка має викликати помірні фізіологічні зрушення.

Таким чином, при серйозному і вдумливому відношенні до організації та проведення ранкової фізичної зарядки можна домогтися значного підвищення її ефективності, а значить, і поліпшення фізичного стану, самопочуття і підвищення працездатності – одного з головних умов зростання навчально-тренувальних здібностей спортсмена до специфіки бойового хортингу, професійної майстерності.

Обов'язковими умовами, виконання яких абсолютно необхідно для отримання ефекту при використанні фізичних вправ, є системність і регулярність занять. Системність виражається в підборі окремих вправ і їх поєднанні, а регулярність – у щоденних заняттях.

Таким чином, щоденне виконання спортсменом бойового хортингу комплексу ранкової гімнастики, розробленого з урахуванням закономірностей функціонування організму після сну та індивідуальних особливостей людини, дозволяє підготувати організм до майбутніх розумових, фізичних та емоційних навантажень, є гарним засобом збереження і зміцнення здоров'я, профілактики і в окремих випадках – лікування захворювань, забезпечує високу розумову і фізичну працездатність протягом дня.

Зарядка збільшує загальний рівень рухової активності людини, знижуючи несприятливі наслідки малорухомого способу життя. Грамотно складений комплекс ранкової зарядки не викликає у спортсмена бойового хортингу негативних емоцій, одночасно підвищуючи настрій, самопочуття і активність людини. Ранкова фізична зарядка необхідна кожній людині для поліпшення і підтримки нормального стану здоров'я.

Особливо актуальна вона для міських жителів, а також для школярів і студентів, чия навчальна діяльність передбачає тривале перебування в одному положенні, так звана «сидяча робота». Водночас, спортсмен бойового хортингу, який постійно з ранку виконує фізичні вправи комплексу зарядки, має набагато більше можливостей підвищити свої спортивні результати.

10. МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ З БОЙОВОГО ХОРТИНГУ В УМОВАХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Ставлення спортсменів, які займаються бойовим хортингом, до свого здоров'я обумовлене об'єктивними обставинами, в тому числі навчанням і вихованням. Воно проявляється в діях і вчинках, думках і судженнях молодих людей щодо факторів, які впливають на їх фізичне і психічне благополуччя. Диференціюючи ставлення спортсменів до власного здоров'я на адекватне (розумне) і неадекватне (безтурботне), тим самим можна умовно виділити два діаметрально протилежних типи поведінки спортсменів по відношенню до факторів, що сприяють укріпленню здоров'я або є загрозовими щодо здоров'я людей.

Кожна людина хоче бути здоровою. Однак, навіть у ситуації хвороби люди нерідко поводяться неадекватно до свого фізичного стану, не кажучи вже про те, що у разі відсутності хвороби вони далеко не завжди дотримуються санітарно-гігієнічних вимог. Очевидно, причина невідповідності між потребою у здоров'ї та його дійсною повсякденною реалізацією спортсменом полягає в тому, що здоров'я зазвичай сприймається людьми як щось безумовно дане, як само собою зрозумілий факт, потреба в якому хоча і усвідомлюється, але подібно кисню, відчувається лише в ситуації його дефіциту. Чим адекватніше відношення спортсмена бойового хортингу до свого здоров'я, тим інтенсивніше турбота про нього, і тим вище його спортивні досягнення.

Має сенс виділити два типи орієнтації (відношення) до власного здоров'я школярів і студентів, які займаються у спортивних секціях бойового хортингу закладів освіти.

Перший – на охорону і укріплення здоров'я орієнтована, перш за все сама людина. До першого типу відносяться, в основному, особи з гарною самооцінкою здоров'я; вони є переважно *інтеріалами*, яких характеризує схильність приписувати відповідальність за результат своєї діяльності власним зусиллям і здібностям.

Другий тип орієнтації переважно «зовнішній», коли зусиллям людини відводиться другорядна роль. До другого типу відносяться особи переважно з поганою і задовільною самооцінкою здоров'я, *екстеріали*, що приписують відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам і обставинам, отже, характер турботи людини про здоров'я пов'язаний з її особистісними якостями.

Звідси випливає, що виховання адекватного ставлення спортсменів до здоров'я нерозривно пов'язане з формуванням особистості в цілому і передбачає

відмінності у змісті, засобах і методах цілеспрямованих впливів, які спричиняють адекватні, раціональні та ефективні фізичні навантаження під час занять бойовим хортингом.

Загальне уявлення про здоров'язберігальні технології бойового хортингу

Останнім часом стає зрозумілою деяка обмеженість традиційної урочної системи організації навчального процесу у закладах освіти, в зв'язку з чим стає актуальним завдання пошуку найбільш ефективного застосування сучасних освітніх технологій, однією з яких є національний професійно-прикладний вид спорту України бойовий хортинг.

Технологія бойового хортингу – це, перш за все, системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння спортсменами знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти.

Часто дуже близько з терміном «педагогічна технологія» використовується термін «методика», оскільки це поняття як сукупність конкретних дій педагога бойового хортингу, найбільш близьке за змістом з поняттям «освітня технологія». Однак, методика описує організацію і систему роботи тренера, а технологія описує систему роботи спортсмена як діяльність до досягнення поставленої освітньої мети, і розглядає систему роботи тренера як діяльність, що забезпечує умови для роботи спортсмена.

Здоров'язберігальна педагогіка бойового хортингу не може виражатися якоюсь конкретною освітньою технологією. У той же час, поняття «здоров'язберігальні технології бойового хортингу» об'єднує в собі всі напрями діяльності Національної федерації бойового хортингу України як установи щодо формування, збереження і зміцнення здоров'я спортсменів.

Мета сучасного закладу освіти – підготовка дітей та молоді до життя. Кожен школяр і студент має отримати під час навчання знання, які будуть надалі затребувані в їхньому житті. Досягнення названої мети в сучасному закладі освіти може бути вирішено за допомогою технологій здоров'язберігальної педагогіки бойового хортингу, які розглядають як сукупність прийомів і методів організації навчально-виховного процесу без шкоди для здоров'я спортсменів і тренерів.

Педагог, володіючи сучасними педагогічними знаннями, в тісній взаємодії зі спортсменами бойового хортингу, з їх батьками, з медичними працівниками, з колегами, планує свою роботу з урахуванням пріоритетів збереження і зміцнення здоров'я учасників педагогічного процесу.

За останні роки у суспільстві відбулися великі зміни. Заклад освіти відповідно реагує на ці зміни. Педагоги усвідомлюють свою причетність до

відповідальності за неблагополуччя стану спортсменів в оволодінні необхідними здоров'язберігальними освітніми технологіями.

Немає якоїсь однієї унікальної технології для укріплення здоров'я спортсмена бойового хортингу. Здоров'язбереження може виступати як одне із завдань якогось освітнього процесу. Це може бути освітній процес:

медико-гігієнічної спрямованості (здійснюваний при тісному контакті педагога з медичним працівником і спортсменом);

фізкультурно-оздоровчої спрямованості (віддається пріоритет знанням фізкультурної спрямованості);

екологічної спрямованості (створення гармонійних взаємин з природою) тощо.

Тільки завдяки комплексному підходу до навчання і тренування спортсменів можуть бути вирішені завдання формування і зміцнення їхнього здоров'я. Ми тільки тоді можемо сказати, що навчально-освітній і тренувальний процес здійснюється за здоров'язберігальними освітніми технологіями, якщо при реалізації використовуваної педагогічної системи вирішується завдання збереження здоров'я спортсменів і тренерів.

Основоположні пріоритети для педагогіки оздоровлення засобами бойового хортингу наступні.

1. Здоров'я людини – практично досяжна норма учнівського і студентського розвитку.

2. Оздоровлення – не сукупність лікувально-профілактичних заходів, а необхідна форма розвитку психофізіологічних можливостей спортсменів бойового хортингу.

3. Індивідуально-диференційований підхід – основний засіб оздоровчо-розвивальної роботи зі спортсменами.

Мета здоров'язберігальних освітніх технологій бойового хортингу – забезпечити спортсменові можливість збереження здоров'я за період навчання в закладі освіти, сформувані у нього необхідні знання, вміння та навички щодо здорового способу життя. Основний показник, що відрізняє здоров'язберігальні освітні технології – регулярна експрес діагностика стану спортсменів і відстеження основних параметрів розвитку організму в динаміці (початок, середина і кінець навчального року), що, за результатами медичних і педагогічних спостережень, дозволяє зробити відповідні висновки про стан здоров'я спортсменів.

Освіта та здоровий спосіб життя в XXI столітті мають домінувати серед важливих факторів створення безпечного життя кожної людини. Роль і значення культури здорового способу життя як основи якості життя людей у вихованні нової генерації громадян обумовлена, насамперед, потребами збереження здоров'я

людини як найвищої суспільної цінності, а також визначається загрозовою тенденцією швидкого погіршення стану здоров'я населення України, зокрема здоров'я молодого покоління.

Учнівська та студентська молодь, як ніхто інший, піддається взаємовпливу системи «освіта – учень – середовище», тому вказані проблеми можуть і мають бути врегульовані та сформовані через освіту і виховання у процесі занять бойовим хортингом. Отже, ефективність навчально-виховного процесу оздоровчої педагогічної системи має визначатися не лише формуванням професійної компетентності спортсменів бойового хортингу, а також і формуванням надійних соціальних орієнтирів, здатністю молодих людей адекватно протистояти молодіжним проблемам, що виникатимуть у процесі професійного самовираження і залишатися при цьому здоровими.

Наприклад, студенти факультетів фізичного виховання педагогічних закладів вищої освіти, фахівці бойового хортингу – майбутні вчителі мають стати гідними наставниками для своїх учнів, а тому формування здорового способу життя для них є невід'ємною складовою фахової компетенції вчителя, незалежно від предметного спрямування.

Актуальність цього завдання зростає у рамках проголошення Національною доктриною розвитку освіти XXI століття пріоритетними напрямками:

збереження та зміцнення здоров'я дітей і молоді;

формування свідомої мотивації щодо здорового способу життя, навичок дбайливого ставлення до власного здоров'я та життя інших;

уміння своєчасно приймати відповідальні рішення для запобігання шкідливим звичкам (курінню, вживанню алкоголю та наркотиків, раннім статевим стосункам тощо).

Однак, система освіти, що склалася, не достатньо зорієнтована на сприяння виконанню цієї програми. Ефективне розв'язання поставлених завдань вимагає вибору нових соціальних і педагогічних технологій, які б сприяли формуванню у людей стійкої спрямованості на здоровий спосіб життя, виховували б у них позитивні морально-ціннісні орієнтації. При цьому, навчально-виховні заходи з бойового хортингу мають спиратися на формування практичних умінь і навичок, сприятливих для здоров'я.

Слід зазначити, що проблема здоров'я носить глобальний характер і визначається як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична, психологічна і педагогічна категорії. А тому зростає інтерес учених, педагогів, тренерів Національної федерації бойового хортингу України до вивчення теоретико-методологічних засад саме соціально-психологічного здоров'я населення, яке виражається в оптимальній здатності людини вступати в соціальні зв'язки, високій мотивації до здоров'язбереження, глибокій усвідомленості

суспільної значущості здоров'язберігальної системи виховання спортсменів бойового хортингу.

Аналіз напрямів формування фізичної культури і здорового способу життя як основи поведінки спортсменів постає як проблема невідкладна і практично значуща. Тому Національна федерація бойового хортингу України впроваджує у практичну діяльність здоров'язберігальні технології.

Принципи здоров'язберігальної педагогіки бойового хортингу

Цілі здоров'язберігальних освітніх технологій навчання і тренування спортсменів бойового хортингу визначають принципи навчання, які відображають нагальні суспільні потреби. Принципи виступають в органічній єдності, утворюючи систему, в яку входять загальнометодичні і специфічні принципи, які виражають специфічні закономірності педагогіки оздоровлення.

Ці основні положення визначають зміст, організаційні форми і методи навчально-тренувального процесу відповідно до загальних цілей здоров'язберігальних освітніх технологій системи бойового хортингу. Систематичний позитивний вплив на організм і психіку спортсменів може бути успішним лише в тому випадку, якщо методика застосування засобів здоров'язберігальної дії специфічних навантажень бойового хортингу буде узгоджена з закономірностями цього застосування.

Принцип свідомості та активності – націлює на формування у спортсменів глибокого розуміння, стійкого інтересу, осмисленого ставлення до пізнавальної діяльності, освоєння прийомів самозахисту та оздоровчих вправ бойового хортингу. Підвищенню свідомості і активності сприяє застосування тренером спеціальних методичних прийомів, які вирішують проблеми педагогіки оздоровлення.

Усвідомлюючи оздоровчий вплив активної діяльності на організм, спортсмен вчиться свідомо, самостійно і творчо вирішувати завдання пізнавального характеру. Принцип свідомості та активності – передбачає в спортсменів високий ступінь самостійності, ініціативи і творчості під час тренувань і змагань.

Принцип наочності – зобов'язує будувати процес навчання з максимальним використанням форм залучення органів почуттів спортсмена бойового хортингу до процесу пізнання. Принцип наочності призначений для зв'язку чуттєвого сприйняття з мисленням. Він сприяє спрямованому впливу на функції сенсорних систем, що беруть участь у пізнавальному і тренувальному процесі.

Принцип систематичності і послідовності – проявляється у взаємозв'язку знань, умінь і навичок спортсменів бойового хортингу. Система підготовчих і підвідних педагогічних дій і фізичних вправ дозволяє перейти до освоєння нового

і, спираючись на нього, приступити до пізнання подальшого, більш складного матеріалу. Регулярність, планомірність, безперервність у навчально-виховному процесі на протязі всього періоду навчання і тренування в спортивній секції закладу освіти забезпечують принцип систематичності і послідовності.

Серед принципів, що виражають специфічні закономірності педагогіки оздоровлення засобами бойового хортингу, найважливішим можна назвати принцип «Не нашкодь!» – однаково актуальний як для медиків, так і для педагогів. Засвоєння користі здоров'язберігальних заходів з бойового хортингу вимагає їх повторюваності.

Принцип повторення умінь і навичок – є одним з найважливіших. У результаті багаторазових повторень прийомів бойового хортингу та фізичних вправ виробляються динамічні стереотипи. Характер елементів діяльності може виявлятися в зміні вправ і умов їх виконання, в розмаїтті методів і прийомів, в різних формах завдань.

Принцип поступовості. Включення варіантних змін у ці стереотипи передбачає дотримання принципу поступовості. Він передбачає спадкоємність від одного ступеня навчання до іншого.

Принцип допустимості та індивідуальності має свої особливості в оздоровчій спрямованості здоров'язберігальних освітніх технологій бойового хортингу. Принцип індивідуалізації здійснюється на основі загальних закономірностей навчання і виховання. Спираючись на індивідуальні особливості, педагог всебічно розвиває спортсмена, планує і прогнозує його розвиток. З урахуванням рівня індивідуальної підготовленості спортсмена, його рухових здібностей і стану здоров'я, намічаються шляхи вдосконалення умінь і навичок, побудови рухового режиму, залучення до різних форм пізнавальної діяльності.

Використовуючи природні дані спортсмена бойового хортингу, тренер спрямовує і стабілізує його всебічний розвиток. Призначення принципу допустимості і індивідуалізації бачиться у виключенні негативних і шкідливих наслідків для організму спортсменів внаслідок надмірних навчальних вимог і завдань.

Принцип безперервності виражає закономірності побудови педагогіки оздоровлення спортсменів бойового хортингу як цілісного процесу. Він тісно пов'язаний з принципом системного чергування навантажень і відпочинку.

Принцип чергування навантажень і відпочинку. Сполучення високої активності і відпочинку в різних формах діяльності спортсменів підвищує їх ефективність, що виражається в динамічності закономірних змін змісту і форми параметрів функціональних навантажень від заняття до заняття, від етапу до етапу.

Принцип циклічності. Упорядкуванню процесу педагогіки оздоровлення спортсменів бойового хортингу сприяє принцип циклічності. Він полягає у повторюваній послідовності занять, що покращує підготовленість спортсмена до кожного наступного етапу навчання і тренування.

Принцип врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів. Рухові здібності спортсмена, який займається бойовим хортингом, функціональні можливості його організму розвиваються у процесі використання засобів здоров'язберігальних технологій на основі принципу врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів. Найважливіше значення має принцип всебічного і грамотного розвитку особистості.

Принцип всебічного і грамотного розвитку особистості. Він сприяє розвитку психофізичних здібностей, рухових умінь і навичок, що здійснюються в єдності і спрямовані на всебічний фізичний, інтелектуальний, духовний, моральний і естетичний розвиток особистості спортсмена.

Принцип оздоровчої спрямованості вирішує завдання укріплення здоров'я спортсмена в процесі навчання і тренування у системі занять бойовим хортингом.

Принцип комплексного міждисциплінарного підходу до навчання спортсменів передбачає тісну взаємодію педагогів і медичних працівників.

Принцип активного навчання і тренування, що полягає в широкому використанні активних форм і методів навчання і тренування системи бойового хортингу (заняття в парах, групова робота, методика проведення змагальних естафет, ігрові технології тощо).

Принцип формування відповідальності в спортсменів, які займаються бойовим хортингом, за своє здоров'я та здоров'я оточуючих людей.

Принцип зв'язку теорії з практикою закликає наполегливо привчати спортсменів застосовувати свої знання щодо формування, збереження і зміцнення здоров'я на практиці, використовуючи навколишню дійсність не тільки як джерело знань, але і як місце їх практичного застосування.

Засоби здоров'язберігальних технологій бойового хортингу

Для досягнення цілей здоров'язберігальних освітніх технологій навчання у системі бойового хортингу застосовуються такі групи засобів:

засоби рухової спрямованості;

оздоровчі сили природи;

гігієнічні фактори.

Комплексне використання цих засобів дозволяє вирішувати завдання педагогіки оздоровлення.

Засоби рухової спрямованості. До засобів рухової спрямованості відносять такі рухові дії, які спрямовані на реалізацію завдань здоров'язберігальних освітніх технологій навчання. Це – рух; фізичні вправи; фізкультхвилинки і рухливі зміни;

емоційні розрядки і «хвилинки спокою»; гімнастика (оздоровча гімнастика, пальчикова, коригувальна, дихальна, для профілактики простудних захворювань, для бадьорості); лікувальна фізкультура; рухливі ігри; спеціально організована рухова активність спортсмена (заняття оздоровчою фізкультурою, своєчасний розвиток основ рухових навичок); масаж; самомасаж; психогімнастика; тренінги тощо.

Оздоровчі сили природи. Використання оздоровчих сил природи робить істотний вплив на досягнення цілей здоров'язберігальних освітніх технологій навчання. Проведення занять на свіжому повітрі сприяє активізації біологічних процесів, що викликаються процесом навчання, підвищують загальну працездатність організму, сповільнюють процес стомлення тощо. Облік впливу метеорологічних умов (сонячне випромінювання, вплив температури повітря і води, зміни атмосферного тиску, рух та іонізація повітря тощо) на певні біохімічні зміни в організмі людини, які призводять до зміни стану здоров'я і працездатності спортсменів, може сприяти зняттю негативного впливу на учнів і студентів монотонного навчання у сидячій позі.

Як відносно самостійні засоби оздоровлення можна виділити сонячні та повітряні ванни, водні процедури, фітотерапію, ароматерапію, інгаляцію, вітамінотерапію (вітамінізацію харчового раціону, йодування питної води, використання амінокислоти гліцину двічі на рік – у грудні і навесні з метою зміцнення пам'яті); можливе привнесення в життя закладу освіти нових елементів – фітобар, кабінет фізіотерапії, оздоровчі тренінги для педагогів бойового хортингу і спортсменів.

Гігієнічні фактори. До гігієнічних засобів досягнення цілей здоров'язберігальних освітніх технологій бойового хортингу, що сприяють зміцненню здоров'я спортсменів, і стимулюють розвиток адаптивних властивостей організму, відносяться: виконання санітарно-гігієнічних вимог; особиста і суспільна гігієна (чистота тіла, чистота місць занять, повітря тощо); провітрювання і вологе прибирання приміщень; дотримання загального режиму дня, режиму рухової активності, режиму харчування і сну; прищеплення дітям і молоді елементарних навичок при митті рук, використання носової хустки при чханні і кашлі тощо; навчання спортсменів бойового хортингу основним важливим прийомом здорового способу життя, найпростішим навичкам надання першої медичної допомоги при порізах, саднах, опіках, укусах; організація порядку проведення щеплень з метою попередження інфекцій; обмеження граничного рівня навчального навантаження, щоб уникнути перевтоми.

Недотримання гігієнічних вимог до проведення занять знижує позитивний ефект здоров'язберігальних освітніх технологій навчання.

Одним з головних вимог до використання перерахованих вище засобів є: системне і комплексне застосування засобів навчання у вигляді занять з використанням профілактичних методик; із застосуванням функціональної музики; аудіосупровід тренувань з бойового хортингу, з чергуванням занять з високою і низькою руховою активністю; у вигляді реабілітаційних заходів; через масові оздоровчі заходи, спортивно-оздоровчі свята, тематичні свята здоров'я; вихід на природу, екскурсії; через здоров'ярозвивальні технології процесу навчання і розвитку в роботі з сім'єю з метою популяризації здорового способу життя; в системі організаційно-теоретичних і практичних занять у батьківських лекторіях; в роботі з педагогічним колективом для навчання педагогічного колективу в умовах інноваційного освітнього простору.

Методи здоров'язберігальних технологій бойового хортингу

Під методами здоров'язберігальних освітніх технологій бойового хортингу розуміються способи застосування засобів, що дозволяють вирішувати завдання педагогіки оздоровлення у процесі занять.

Метод навчання (від грец. *metodos* – буквально шлях до чого-небудь) – це впорядкована діяльність педагога, спрямована на досягнення заданої мети навчання. Під методами навчання часто розуміють сукупність шляхів, способів досягнення цілей, вирішення освітніх завдань.

У здоров'язберігальних освітніх технологіях бойового хортингу застосовуються дві групи методів:

специфічні методи, характерні тільки для процесу педагогіки оздоровлення засобами бойового хортингу;

загальнопедагогічні методи, застосовувані у всіх випадках навчання і виховання.

Жодним із методів не можна обмежуватися в методиці оздоровлення спортсменів бойового хортингу як найкращим – тільки оптимальне поєднання специфічних і загальних педагогічних методів, відповідно до методичних принципів, може забезпечити успішну реалізацію комплексу завдань здоров'язберігальних освітніх технологій навчання і тренування.

На основі існуючої і домінуючої педагогічної практики бойового хортингу можна виділити наступні методи: специфічні та загальнопедагогічні.

Методи навчання спортсменів бойового хортингу: розповідь, дидактичне спілкування, бесіда, лекція, дискусія, робота з книгою, демонстрація, ілюстрація, відеометод, вправи, наочність, лабораторний метод, практичний метод, пізнавальна гра, методи програмованого навчання, навчальний контроль, ситуаційний метод, ігровий метод, змагальний метод, активні методи навчання, виховні, просвітницькі та освітні програми.

У структурі методу виявляють прийоми, як складову частину, окремий крок у реалізації методу.

Прийоми можна класифікувати в такий спосіб:

захисно-профілактичні (особиста гігієна та гігієна навчання);

компенсаторно-нейтралізуючі (фізкультхвилинки, оздоровча, пальцева, коригувальна, дихальна гімнастика, лікувальна фізкультура, масаж; самомасаж; психогімнастика, тренінг, що дозволяють частково нейтралізувати стресові ситуації);

стимулюючі (елементи загартовування, фізичні навантаження, прийоми психотерапії, фототерапії тощо);

інформаційно-навчальні (листи, адресовані батькам, спортсменам, тренерам).

Використання методів і прийомів залежить від багатьох умов: від професіоналізму педагога та його особистої зацікавленості; рівня міста, району, закладу освіти, групи. Тільки за умови, що всі окремі підходи будуть об'єднані в єдине ціле, можна розраховувати на те, що буде сформований здоров'яосвітній простір, реалізуються ідеї здоров'язберігальної педагогіки.

Одним з методів здоров'язберігальної педагогіки можна вважати ведення спеціального щоденника здоров'я, в який спортсмен буде привчатися щодня записувати (спочатку за допомогою батьків, а потім самостійно) результати самопостережень за своїм здоров'ям. При заповненні щоденника зазначається час спостережень. Їх слід проводити в один і той же час, вранці відразу після сну, потім ввечері перед сном. При характеристиці даних спостережень враховують показники, типові для хорошого стану організму, і їх зміни при порушенні способу життя.

Самопочуття – почуття, яке відчувається людиною в залежності від стану її фізичних і душевних сил. У щоденнику записують: самопочуття гарне (відчуття бадьорості, життєрадісності наявність інтересу до виконуваної роботи); погане (наявність скарг на болі, слабкість, млявість, запаморочення, серцебиття й інші неприємні відчуття).

Біль – це захисний безумовний рефлекс. Болі супроводжуються почастишенням серцевих скорочень, підвищенням артеріального тиску, збільшенням вмісту цукру в крові тощо. При появі болю необхідно з'ясувати причину болю (потрібна консультація лікаря) і вжити необхідних заходів.

Зміни самопочуття, викликані погіршенням загального стану організму, вимагають в ряді випадків корінних змін у режимі дня спортсмена. У щоденнику відзначають: ввечері, перед сном – втомився, не втомився, перевтомився, на наступний день – втоми немає, залишилося відчуття втоми тощо.

Настрій – внутрішній душевний стан спортсмена бойового хортингу. Звичайне самопочуття і настрої збігаються, але можлива і невідповідність між ними – задовільне самопочуття при поганому настрої тощо. Поганий настрій може бути і у здорової людини при невдачах, неприємних відчуттях, а хороший можливий і у хворого, наприклад при хороших вістях, що викликають позитивні емоції. У щоденнику записують: настрій хороший, задовільний, поганий.

Сон має виняткове значення для підтримування здоров'я, працездатності і життєдіяльності людини. Він попереджає виснаження життєвих клітин, створює умови для відновлення їх працездатності. Сон нічим не можна замінити. Він має тривати у середньому 8 год. У житті спортсмена бойового хортингу важливе значення має організація сну. Ефективність сну залежить від дотримання ряду гігієнічних правил: вечеряти слід за 2–3 год до сну; корисна прогулянка 20–30 хв перед сном; спати треба з відкритим вікном або кватиркою, в крайньому випадку в добре провітреному приміщенні; не кутатися під ковдру з головою.

Повноцінність сну визначається трьома основними якостями: періодичністю, тривалістю і глибиною. Періодичність має на увазі цілком певний час відходу до сну і просинання – це виробляє звичку відразу прокидатися в конкретний час, а також швидко і міцно засинати саме в зазначений час. Тривалість сну визначається часом, необхідним для повноцінного відпочинку. Скорочення тривалості сну різко негативно позначається на стані організму спортсмена, який займається бойовим хортингом: знижує працездатність під час тренувань; швидше настає стомлення; виникає перевтома.

Безсоння або підвищена сонливість часто є одним з ознак перевтоми. Після такого сну не відчувається бадьорості. З'являється відчуття розбитості, млявості. У щоденнику записується тривалість, якість сну, а також причини його порушення.

Апетит – це одна з ознак нормальної життєдіяльності організму. Ослаблення апетиту чи його відсутність, можуть бути при захворюваннях, а також у результаті стомлення або хворобливого стану. Для нормальної діяльності організму має значення склад їжі і дотримання певних гігієнічних правил.

Прийом їжі в один і той же час викликає апетит, покращує роботу травних залоз, сприяє виділенню шлункового соку, завдяки цьому їжа краще перетравлюється і засвоюється. У спортивному щоденнику здоров'я в графі «Апетит» записують: хороший, задовільний, підвищений, поганий, відсутній. Травлення і апетит взаємопов'язані. Розлад травлення у спортсмена бойового хортингу може бути одним з ознак недостатнього відновлення організму, перевтоми.

Працездатність залежить від багатьох причин: від самопочуття, настрою, втоми. У щоденнику записують: підвищена, звичайна, знижена.

Педагоги є організаторами самоконтролю, і тому мають добре знати його особливості. Вони проводять бесіди зі спортсменами бойового хортингу про дотримання правильного режиму дня, вказують на неприпустимість шкідливих звичок, розповідають про сутність кожного показника, його сприятливі і несприятливі зміни, шляхи виправлення виниклих відхилень. Вивчивши динаміку результатів спостережень за станом здоров'я спортсменів, тренер разом з батьками може підвести підсумок роботи щодо збереження здоров'я у спортсменів бойового хортингу під час навчання, тренувань і змагань.

Структура процесу навчання в умовах здоров'язберігальної педагогіки бойового хортингу

Навчання – це цілеспрямований, систематичний і організований процес формування та розвитку в спортсменів бойового хортингу якостей, необхідних їм для виконання навчальної діяльності. Навчання в умовах здоров'язберігальної педагогіки включає в себе передачу знань, умінь і навичок, які сприяють формуванню у спортсменів уявлень про здоров'язбереження і навчають відрізнити здоровий спосіб життя від нездорового, що допоможе в подальшому спортсменам і педагогам охороняти і берегти як своє власне здоров'я, так і здоров'я оточуючих людей.

У процесі навчання відповідно до ідей здоров'язберігальних освітніх технологій бойового хортингу ставиться завдання сформуванню у спортсмена необхідні знання, вміння та навички фізичної культури і здорового способу життя, навчити спортсменів використовувати отримані знання в повсякденному житті. Весь процес навчання в умовах здоров'язберігальної педагогіки бойового хортингу включає в себе три етапи, які відрізняються один від одного як приватними завданнями, так і особливостями методики.

1. Етап початкового уявлення про основні поняття та методики бойового хортингу як національного професійно-прикладного виду спорту України.

Мета – сформуванню засобами бойового хортингу у спортсменів основи здорового способу життя і добитися виконання основних правил здоров'язбереження.

Основні правила: сформуванню смислове уявлення про елементарні правила здоров'язбереження; створити елементарні уявлення про основні поняття здорового способу життя; домогтися виконання елементарних правил здоров'язбереження (на рівні первісного вміння); попередити нерозуміння основних понять здорового способу життя.

Вирішення цих завдань здійснюється по черзі. Уявлення про елементарні правила здоров'язбереження формуються в результаті пояснення педагогом про сприйняття рухів комплексів фізкультхвилинок, ранкової гігієнічної гімнастики, перегляду наочних посібників, аналізу власних м'язових та інших відчуттів,

спостереження за діями інших спортсменів. Все це створює орієнтовну основу, без якої неможливе освоєння правил здоров'язбереження.

2. Етап поглибленого вивчення.

Мета – сформуванню у спортсменів бойового хортингу повноцінне розуміння основ фізичної культури і здорового способу життя.

Основні завдання: уточнити уявлення про елементарні правила здоров'язбереження; домогтися свідомого виконання елементарних правил здоров'язбереження; формування практично необхідних знань, умінь, навичок, раціональних прийомів мислення та діяльності.

Дані завдання можуть вирішуватися одночасно. Ефективність навчання на цьому етапі багато в чому залежить від правильного і оптимального підбору методів, прийомів і засобів навчання. Використовуючи методи активного навчання, необхідно в комплексі з ним широко застосовувати наочність, спрямовану на створення відчуттів здорового способу життя.

Метод словесного впливу змінює свої форми, провідними стають аналіз і розбір правил здоров'язбереження, бесіда, дискусія. Такий підхід дозволяє більш поглиблено пізнавати основи здоров'язбереження. На цьому етапі у роботі зі спортсменами, які займаються бойовим хортингом, широко використовується комплекс різноманітних засобів (засоби рухової спрямованості; оздоровчі сили природи; гігієнічні чинники).

Ефективність використання різних засобів здоров'язберігальної педагогіки бойового хортингу досягається при чіткому дотриманні наступних моментів: цілі і завдання використання конкретного засобу на конкретному занятті з бойового хортингу; структурний взаємозв'язок даного засобу і методу з основним змістом заняття; контроль і самоконтроль виконання правил здоров'язбереження у процесі занять бойовим хортингом.

3. Етап закріплення знань, умінь і навичок зі здоров'язбереження і подальшого їх застосування.

Мета – вміння застосовувати навичку, що володіє можливістю його цільового використання.

Основні завдання: досягти стабільності та автоматизму виконання правил здоров'язбереження; домогтися виконання правил здоров'язбереження відповідно до вимог їх практичного використання; забезпечити варіативне використання правил здорового способу життя у залежності від конкретних практичних обставин.

Ці завдання можуть вирішуватися як одночасно, так і послідовно, оскільки всі вони тісно взаємопов'язані. На цьому етапі збільшується кількість методів використання основних понять і уявлень про здоровий спосіб життя у звичайних і нових, незвичних умовах, що дозволяє виробляти гнучку навичку застосування

наявних знань в різних умовах. З метою вдосконалення знань, умінь і навичок зі здоров'язбереження використовують різні методи і прийоми: практичний метод, пізнавальна гра, ситуаційний метод, ігровий метод, змагальний метод, активні методи навчання, виховні, просвітницькі та освітні програми.

Педагог з бойового хортингу вибирає засоби відповідно до конкретних умов роботи. Це можуть бути елементарні рухи під час заняття; фізичні вправи, фізкультхвилинки і рухливі перерви, «хвилинки спокою»; різні види гімнастики (оздоровча гімнастика, пальчикова, коригувальна, дихальна для профілактики простудних захворювань, для бадьорості); лікувальна фізкультура; рухливі ігри; спеціально організована рухова активність спортсмена (заняття оздоровчою фізкультурою, своєчасний розвиток основ рухових навичок); масаж, самомасаж; психогімнастика; тренінги та елементи фізіотерапії, ароматерапії, вітамінотерапія (вітамінізація харчового раціону, йодування питної води, використання амінокислоти гліцину двічі на рік – у грудні і навесні з метою зміцнення пам'яті), фітобар в стінах закладу освіти, кабінет фізіотерапії, оздоровчі тренінги для тренерів і спортсменів бойового хортингу, різні реабілітаційні заходи; масові оздоровчі заходи; спортивно-оздоровчі свята, тематичні свята здоров'я.

Проведення занять з бойового хортингу в умовах здоров'язберігальних технологій

Успішність вивчення бойового хортингу в закладі освіти визначається рівнем стану здоров'я, з яким школяр або студент прийшов у заклад освіти, що є вихідним фоном на старті навчання. На цьому тлі в подальшому не менш важливою є правильна організація навчальної діяльності. Чому кількість учнів, які прийшли у заклад освіти і мають фізичні вади або хронічні захворювання 25–35 %, збільшується до кінця навчання в закладі? Чому тільки 8–10 % випускників закладів освіти можна вважати дійсно здоровими? А сьогоднішні хворі школярі і студенти – це хворе майбутнє покоління нашого народу. Система бойового хортингу порушує ці питання, оскільки вже в даний час фізіологічно зрілими народжуються не більше 14 % дітей.

В один і той же час існують і практично застосовуються кілька різних видів навчання, що не заперечуються один одним, а еволюціонують до більш досконалих. У кожній з відомих технологій можна назвати ряд переваг і недоліків. Найбільш розповсюджені в діяльності сучасного закладу освіти технології: традиційне та розвивальне навчання.

Традиційне навчання. Істотну особливість традиційного навчання становить авторитарна педагогіка, яка перетворює заклад освіти у «справжню школу знань», що в чималому ступені сприяє виникненню глибокої перевтоми в основної маси школярів чи студентів як в кінці навчального дня, так і до кінця навчального року.

Розвивальне навчання. В системі розвивального навчання весь процес навчання вибудовується через спільну діяльність тренера і спортсменів з бойового хортингу, що впливає в першу чергу на успішність розвитку спортсмена як успішної особистості. Основні характеристики технології розвивального навчання, на відміну від традиційного, відповідають принципам здоров'язберігальних технологій бойового хортингу. Такі технології, що протікають в спеціально організованих умовах за певними правилами, розвертаючись на діяльній основі шляхами і засобами, адекватними віку спортсменів, поступово розвиваються в навчальну діяльність.

Загальновідомо, що мотиви пізнавального характеру, з якими спортсмени прийшли до закладу, мають важливе значення для організації навчально-тренувального процесу, оскільки вони допомагають швидше освоювати те, що спортсменам цікаво. До кінця першого року навчання більшість спортсменів, які займаються бойовим хортингом, починають говорити про своє небажання ходити регулярно на навчання з загальних дисциплін. Тому не випадково, що мета системи бойового хортингу звучить як розвиток стійкого інтересу до «країни здоров'я». І здоров'я спортсменів відіграє не останню роль.

Тільки при правильній організації навчальної діяльності (суворе дотримання режиму навчальних занять; побудова кожного заняття з урахуванням працездатності спортсменів, використання засобів наочності; обов'язкове виконання гігієнічних вимог; сприятливий емоційний настрій тощо) можливе вирішення одного із завдань здоров'язберігальної педагогіки бойового хортингу – збереження високої працездатності, виключення перевтоми учнів, а також підвищення готовності спортсменів бойового хортингу до тренувальної діяльності та змагань.

Інтенсифікація навчання, підвищення вимог до освітнього процесу вимагають використання в роботі зі спортсменами ефективних засобів і методів, що підвищують і утримують на належному рівні розумову працездатність учнів. У закладі освіти від школярів і студентів очікують не стільки будь-яких спеціальних знань і умінь, скільки більш складних форм розумової аналітико-синтетичної діяльності, набагато більшої розумової працездатності, ніж раніше.

Під працездатністю розуміється властивість людини, яка визначається станом вищих психічних функцій і характеризує її здатність виконувати певну діяльність з необхідною якістю і протягом необхідного інтервалу часу.

Розумова працездатність – це можливість спортсмена бойового хортингу продуктивно і тривало виконувати певну розумову діяльність, доступну його віку, при економних нервово-фізіологічних витратах; це одне з важливих умов успішного навчання і тренування в системі закладу освіти. Критеріями розумової працездатності служать такі показники, як продуктивність, якість і точність

(безпомилковість роботи або наявність помилок, що виникають як наслідок втоми).

У спортсменів, які займаються бойовим хортингом, розумова працездатність може досягати високих меж, особливо при навчанні за інноваційними програмами. Однак, це стосується не всіх спортсменів. На практиці ми відзначаємо, що у частини спортсменів швидко розвивається стомлення, в результаті чого виникають передумови для їх майбутньої навчальної неуспішності.

Величезний вплив на розвиток розумової працездатності спортсменів надає рівень фізичного розвитку і стану здоров'я. Паспортний вік людини не завжди відповідає рівню її біологічного розвитку, фізичної підготовленості. Вік аж ніяк не свідчить про психологічну зрілість і готовність організму школяра чи студента до навчання в закладі освіти. Це говорить про необхідність більш уважного ставлення до учнів з різними відхиленнями у стані здоров'я і фізичному розвитку.

У 90 % від загальної кількості учнівської та студентської молоді зі слабкою працездатністю виявляється пасивність на уроках: школярі і студенти рідко відповідають на запитання, часто не справляються з різними завданнями, швидко втомлюються. У них відсутній інтерес до навчання, до конкретних завдань, які вимагають розумового напруження. З метою підвищення рівня навчально-виховного процесу необхідно постійно змінювати умови організації навчання, проводити фізкультхвилинки, а в змісті навчального матеріалу більше вносити ігрових ситуацій.

На єдність фізичного і розумового розвитку спортсмена вказують дослідження фахівців науково-методичної колегії Національної федерації бойового хортингу України. Однак, домогтися цієї єдності дуже складно, тому що фізична і розумова працездатність спортсмена залежить від цілого ряду причин. Організована рухова діяльність спортсмена повинна регулюватися з урахуванням вікових особливостей та динаміки фізичної підготовленості спортсмена, і тільки тоді вона буде сприяти його фізичному і психічному розвитку.

З одного боку, потреба в русі біосоціальна, з іншого – вона має бути соціально сформованою. За допомогою різноманітних за змістом рухливих ігор, фізичних вправ, оптимально дозованих фізичних навантажень можна успішно впливати на біологічну природу спортсмена, зміцнювати його здоров'я, домагатися його фізичного вдосконалення.

Особливої уваги потребують учні, які мають низький рівень розвитку. Тільки шляхом щоденної та індивідуальної роботи можна домогтися певних успіхів у розвитку їх розумової працездатності. Збільшення щоденної рухової активності школярів і студентів за допомогою занять бойовим хортингом, фізичних вправ і рухливих ігор позитивно позначається на запобіганні втоми і збереженні у них розумової працездатності протягом всього навчального року. У

порівнянні з учнівською та студентською молоддю, представники якої працюють за звичайним руховим режимом, для спортсменів бойового хортингу характерна тенденція до збільшення обсягу виконуваної роботи і підвищення її якості.

У шкільному віці відбуваються тимчасові зміни працездатності. В одного і того ж учня працездатність може коливатися у залежності від пори року, дня, тижня, часу доби. У методичній літературі Національної федерації бойового хортингу України є численні дані про те, що побудова правильного режиму навчання, грамотний вибір педагогічних засобів є одним з основних шляхів збереження працездатності та зменшення стомлюваності спортсменів шкільного віку.

Фахівцями бойового хортингу розроблена теорія втоми і відновних процесів, яка в значній мірі ґрунтується на результатах наукових експериментів і досліджень. Основний практичний об'єкт даної теорії полягає в тому, що вперше була глибоко обґрунтована можливість спрямованого розвитку адаптації шляхом спеціального тренування, в результаті чого несприятливі сторони впливу статистичних навантажень на організм при оволодінні загальнонавчальних умінь і навичок можна скорегувати.

Динаміка працездатності протягом дня показує 2 типи підвищеної працездатності, що збігаються у часі з періодами високого рівня дії фізіологічних функцій: з 8 до 12 години; з 16 до 18 години.

На 12 годину дня, зазвичай, відзначається падіння працездатності. Більш того, працездатність школярів і студентів не залишається постійною і в години її оптимального стану, з 8 до 12 годин. Вона перебуває під впливом різних змін навіть у процесі проведення одного тренування.

Перший період, як тільки спортсмен приступив до роботи, називається фазою впрацювання. При цьому його працездатність відносно невелика і поступово підвищується. У дітей та юнаків, у порівнянні з дорослими, працюючими на виробництві, фаза формування дещо коротша, що пов'язано з більш високою чутливістю систем організму. Період формування в 80 % випадків у школярів і студентів триває від 2 до 7 хв. Потім працездатність встановлюється на відносно високому рівні. Через 20 хв роботи вона знижується. Внаслідок цього, найбільш складні елементи навчальної програми слід викладати учням після 7 хв від початку заняття.

Якщо проаналізувати денну динаміку працездатності, то можна сказати, що 1-й урок не дуже продуктивний, оскільки потрапляє на фазу впрацювання, 2-й і 3-й уроки – відповідають періоду оптимальної стійкості працездатності, отже, максимально продуктивні. Але 4-й урок потрапляє в фазу некомпенсованого стомлення і є малоефективним. У денній динаміці працездатності явище «кінцевого прориву» щодо останніх уроків дослідниками не спостерігалось.

Динаміка зміни фізіологічних функцій і працездатності учнів протягом навчального дня і тижня визначається фізіолого-гігієнічними вимогами до складання розкладу занять у закладі освіти. У раціонально складеному розкладі занять має бути врахована складність предметів і переважання динамічного або статичного компонентів під час занять. В якості одного з можливих способів оцінки уроків можна використовувати рангову шкалу складності дисциплін.

У спортсмена, який займається бойовим хортингом, робоча працездатність зазнає змін не тільки в перебігу дня, але і протягом тижня, року. В учнів у вівторок функціональний стан центральної нервової системи найбільш сприятливий, а працездатність найвища і стійка. Від середи до суботи працездатність знижується. Найнижчі її показники відзначені в понеділок. Це пояснюється порушенням звичного для організму режиму діяльності спортсменів бойового хортингу і вважається за доцільне в понеділок і в суботу проводити заняття полегшеного характеру. Іноді може бути показано поліпшення працездатності навіть по п'ятницях.

У спортсменів виникає велика залежність показників тижневої динаміки, працездатності від навчальних режимів різної складності. Спортсмени потребують організації полегшеного режиму дня в середині тижня, оскільки з середини тижня показники працездатності помітно знижуються і різко погіршують самопочуття.

За час навчання в закладі освіти спортсмен бойового хортингу повинен всім оволодіти і все зрозуміти. Викладач бачить головне своє завдання в тому, щоб його навчати, тобто, він має ініціювати, просувати вперед і контролювати навчальний і тренувальний процес з тим, щоб спортсмени вчилися мистецтву навчання. Успішна навчальна діяльність і стан здоров'я спортсменів не можуть сьогодні розглядатися ізольовано один від одного. Вони взаємопов'язані і вимагають до себе пильної уваги викладачів і батьків. Гарне здоров'я сприяє повноцінному розвитку спортсменів, безболісній адаптації до нової для спортсмена навчальної діяльності, пов'язаної з напруженим розумовим навантаженням.

Основні форми організації навчання здоров'ю спортсменів бойового хортингу

Історія розвитку педагогіки розкриває різні системи навчання, в яких перевага віддавалася різним формам організації: індивідуально-груповій, взаємонавчання, бригадного навчання, найбільш поширена форма навчання – урочна, що виникла в XVII столітті (І. Штурм, Я. А. Коменський). У сучасному закладі освіти урочна форма навчання є основною. Вона передбачає різні форми організації навчально-виховного процесу: навчальні уроки, факультативні заняття, домашня робота, консультації, заліки, іспити. Але основною формою навчання в закладі освіти є урок.

Для визначених форм занять з бойового хортингу у закладі освіти характерно те, що діяльністю спортсменів управляє педагог, який протягом строго встановленого часу в спеціально відведеному місці керує навчальним процесом з постійною за складом навчальною групою спортсменів відповідно до вимог педагогічних закономірностей навчання і виховання. При цьому строго дотримується частота занять, їх тривалість і взаємозв'язок.

Педагогічна наука і освітня практика спрямовують свої зусилля на пошук шляхів вдосконалення уроку. Основні напрями наступні: мобілізація спортсменів на виконання поставлених завдань, досягнення цілей безпосередньо на занятті; здійснення організаційної чіткості кожного заняття від першої до останньої хвилини; підвищення пізнавальної самостійності і творчої активності спортсменів на занятті; цілеспрямований вибір оптимальних варіантів поєднання різних методів, прийомів засіб навчання, що приводять найкоротшим шляхом до досягнення цілей уроку; інтенсифікація навчально-виховного процесу на уроці; здійснення предметних і міжпредметних зв'язків; удосконалення типології та структури уроку.

Кожен урок спрямовується на досягнення триєдиної мети: *навчити, виховати, розвинути*. З урахуванням цього, загальні вимоги до уроку конкретизуються в дидактичних, виховних і розвивальних вимогах. Крім того, для навчальних форм характерна побудова занять у рамках загальноприйнятої структури, під якою прийнято розуміти поділ уроку на три складові частини:

підготовчу (1–3 хв організаційної роботи);

основну (35–40 хв – формування знань, умов повторення, контроль тощо);

заклучну (2–3 хв – підведення підсумків заняття та завдання додому).

Структура уроку з бойового хортингу, відображаючи його конкретні освітньо-виховні завдання, зміст і методи навчання, відрізняється логічною стрункістю, складністю, гнучкістю. Загальна дидактична структура уроку характеризується наступними компонентами: актуалізацією колишніх знань і способів дій; формуванням нових знань і способів дій; формуванням умінь.

У практиці навчання найчастіше виділяють наступні основні етапи уроку: постановка мети уроку; перевірка домашнього завдання; повторення пройденого; пояснення матеріалу; закріплення вивченого; узагальнення і систематизація нових знань; контроль знань і умінь спортсменів; формування нового домашнього завдання.

У теорії і практиці навчання традиційними є наступні класифікації уроків: за основною дидактичною метою; за основним способом їх проведення; за основними етапами навчального процесу. Класифікація за основним способом проведення поділяє їх на уроки: у формі бесіди; у формі лекції; у формі екскурсії;

самостійної роботи спортсменів; лабораторних і практичних робіт; поєднання різних форм занять.

Якщо ж за основу класифікації беруться основні етапи навчального процесу, виділяють уроки таких типів: вступні; первинного ознайомлення з матеріалом; висвітлення понять, встановлення законів на практиці; повторення та узагальнення; контрольні; змішані або комбіновані.

У нескінченному потоці безлічі уроків можна відзначити відому повторюваність і визначити структури уроків, що зустрічаються частіше інших. Таким чином, визначаються структури уроків різних типів: комбіновані (змішані); уроки вивчення нових знань; уроки формування нових умінь; уроки узагальнення і систематизації вивченого; уроки контролю і корекції знань, умінь; уроки практичного застосування знань, умінь;

Завдання, зміст уроку з бойового хортингу, його структура і методи навчання – все це має бути направлено на те, щоб спортсмени отримували задоволення в процесі навчальної роботи на занятті. Сучасний педагог вільний в своєму виборі побудови заняття. Важливо, щоб була досягнута головна мета навчання.

Технологія організації заняття в умовах здоров'язберігальної педагогіки бойового хортингу

Початок навчання пов'язаний не тільки зі зміною способу життя спортсменів. Перехід на режим навчання сприяє різкому збільшенню числа контактів, що на тлі основних особливостей спортсмена і зниженої опірності його організму, зумовленої необхідністю пристосування до нових умов життя, веде до підвищеної захворюваності. Тому всі заходи, спрямовані на зміцнення здоров'я та загартовування спортсменів, набувають особливого значення.

Дослідженнями гігієністів встановлено, що побудова навчального і продовженого дня без врахування вікових особливостей спортсменів навіть при впровадженні всіх форм оздоровчо-фізкультурної роботи призводить до вираженого стомлення спортсменів протягом навчального дня, тижня, року. Це, в свою чергу, викликає несприятливі зрушення у функціональному стані різних органів і систем, що в кінцевому підсумку веде до погіршення здоров'я спортсменів у кінці року.

Раціональний режим, насамперед, передбачає чітке формування видів діяльності і відпочинку спортсменів бойового хортингу на протязі доби і сувору регламентацію різних видів діяльності. Переважна більшість функціональних відносин в організмі спортсменів в міру збільшення учнівського стажу пов'язана з виконанням навчального навантаження, умовами протікання навчально-виховного процесу, гігієнічно правильно побудованим заняттям.

Перш за все обґрунтований урок з бойового хортингу має бути побудований з урахуванням потреб спортсменів: у самореалізації; в наслідуванні; у придбанні досвіду.

Основні вимоги до проведення занять в умовах здоров'язберігальної педагогіки бойового хортингу

1. Побудова заняття на основі закономірностей навчально-виховного процесу з використанням останніх досягнень передової педагогіки з урахуванням питань здоров'язбереження.

2. Реалізація в оптимальному співвідношенні принципів і методів як загальнодидактичних, так і специфічних.

3. Забезпечення необхідних умов для продуктивної пізнавальної діяльності спортсменів з урахуванням їх стану здоров'я, особливостей розвитку, інтересів, нахилів та потреб.

4. Встановлення міжпредметних зв'язків, усвідомлених спортсменами, здійснення зв'язку з раніше вивченими знаннями та вміннями.

5. Активізація розвитку всіх сфер особистості спортсменів бойового хортингу.

6. Логічність і емоційність усіх етапів навчально-виховної діяльності.

7. Ефективне використання педагогічних засобів здоров'язберігальних освітніх технологій.

8. Формування практично необхідних знань, умінь, навичок, раціональних прийомів мислення та діяльності.

9. Забезпечення варіативного використання правил здорового способу життя в залежності від конкретних умов проведення заняття.

10. Формування вміння вчитися, піклуючись про своє здоров'я.

11. Ретельна діагностика, прогнозування, проектування, планування та контроль кожного заняття з урахуванням особливостей розвитку спортсменів.

Ідея педагогіки оздоровлення засобами бойового хортингу підводить тренера до широкого використання в практиці нестандартних видів занять: заняття-тренування, заняття-ігри, заняття-дискусії, заняття-змагання, театралізовані заняття, заняття-консультації, заняття з груповими формами роботи, заняття взаємонавчання спортсменів, заняття-творчості, заняття-аукціони, заняття-конкурси, заняття-узагальнення, заняття-фантазії, заняття-концерти, заняття-екскурсії, підсумкові заняття тощо.

При підготовці занять з використанням здоров'яформувального компонента педагогу бойового хортингу необхідно: проаналізувати зміст конкретної теми навчального предмета з точки зору його можливостей формувати цінності здорового способу життя спортсменів; підібрати, відповідно до профілю навчального предмета, конкретні факти, завдання, вправи, спрямовані на

формування культури здоров'я спортсменів; розробити сценарний план заняття відповідно до завдання залучення спортсменів до культури здоров'я; моделюючи заняття здоров'я, педагог має враховувати відмінності між традиційним заняттям і заняттям здоров'я; при інтегрованому підході, в основу організації навчального заняття необхідно закласти характеристики здоров'язберігального освітнього процесу.

Наводимо різницю педагогічних підходів для проведення заняття за традиційними методиками та заняття здоров'я з елементами бойового хортингу.

Результати проведення тренувальних занять з бойового хортингу при застосуванні помірних оздоровчих вправ

1. Умови проведення навчального заняття відповідають гігієнічним нормам і вимогам (освітленість, режим провітрювання, меблі, дизайн, санітарно-гігієнічний стан приміщення аудиторії).

2. Цілі навчального заняття зорієнтовані на навчання, виховання і розвиток здорової особистості спортсмена; визначені відповідно до вимог програми, труднощами і складністю теми, реальними навчальними, індивідуальними і віковими можливостями та особливостями спортсменів бойового хортингу.

3. Організовані дії учнів щодо прийняття цілей навчального заняття.

4. Створений позитивний емоційний настрій і робоча обстановка в групі; організовані дії спортсменів щодо мобілізації на навчальне заняття.

5. Забезпечений високий рівень мотивації навчальної діяльності спортсменів протягом усього навчального заняття.

6. Зміст навчального матеріалу відповідає цілям заняття і відповідає таким вимогам: повнота, системність, інтегративність, практико-орієнтованість, включеність суб'єктного досвіду спортсменів, диференційованість, емоційна забарвленість.

7. Зміст навчального матеріалу сприяє формуванню культури здоров'я спортсменів бойового хортингу.

8. Методи і форми навчання відповідають: навчальному змісту; цілям навчального заняття; психофізіологічним і навчальним можливостям спортсменів.

9. Використані тренером з бойового хортингу методи і форми навчання забезпечують: адекватність темпу навчання психофізіологічним особливостям спортсменів; достатню рухову активність спортсменів на занятті; облік індивідуальних і статевікових особливостей спортсменів; облік реальних навчальних можливостей учнів, диференційованість навчання; включення засобами бойового хортингу кожного спортсмена в активну навчально-пізнавальну діяльність; дозовану допомогу спортсменам при ускладненнях, створення ситуації успіху; зворотний зв'язок; об'єктивну оцінку просування і розвитку кожного спортсмена; контроль і оцінку знань спортсменів, що сприяють

збереженню їхнього психічного здоров'я; профілактику щодо зниження стомлюваності спортсменів на навчальному занятті, подолання психічної і статичної напруги спортсменів; доброзичливу і продуктивну співпрацю спортсменів між собою, а також тренера з бойового хортингу та спортсменів.

10. Педагогічна техніка педагога забезпечує створення сприятливого психологічного клімату, сприяє розкріпаченню спортсменів.

11. Складність навчального заняття (кількість нових навчальних одиниць, характер діяльності спортсменів, рівень засвоєння навчального матеріалу) відповідає статево індивідуальним і навчальним можливостям спортсменів.

12. Засоби навчання використовуються відповідно до гігієнічних норм і вимог.

13. Характер, обсяг і диференційованість домашнього завдання визначаються реальними навчальними можливостями, індивідуальними особливостями і здібностями спортсменів.

14. Достатній рівень знань щодо досягнення цілей навчального заняття.

Хронометраж заняття з бойового хортингу проводиться за наступними компонентами: щільність заняття (% часу, витраченого спортсменами на навчальну роботу); кількість видів навчальної діяльності (лист, читання, слухання, розповідь, розгляд наочних посібників, відповідь на питання, рішення прикладів); тривалість кожного виду навчальної діяльності (за хвилину); частота чергування видів діяльності (середній час у хвилинах зміни діяльності); кількість видів викладання (словесний, наочний, аудіовізуальний через технічні засоби навчання, самостійна робота); частота чергування видів викладання; наявність, місця, змісту і тривалості фізкультхвилинок.

Відстежується момент зниження навчальної активності спортсменів як показник настання їх стомлення (визначається в ході хронометражу за зростанням рухового і пасивного відволікання у спортсменів бойового хортингу в процесі навчальної роботи). Крім того, визначається і фіксується психологічний клімат на занятті, наявність емоційних розрядок, дотримання спортсменами правильної пози, її відповідність виду роботи і чергуванню протягом навчального заняття.

11. РЕКОМЕНДОВАНІ ФІЗИЧНІ ВПРАВИ РІЗНОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ НАПРАВЛЕНОСТІ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Ведення сутички прямими в голову і тулуб одиночними та подвійними ударами, з комбінованими захистами, підставками та ухилами.

Ведення сутички тільки на дальній дистанції із застосуванням прямих ударів у голову і тулуб, а також маневрування. При цьому спаринг-партнер має нав'язувати спортсмену бойового хортингу ближню дистанцію.

Проведення розвідки сутичкою. Використання обманних дій для виявлення способів захисту партнера.

Виявлення типових обманних дій, наприклад, перед атакою. Спортсмен бойового хортингу має отримати практику у підготовці атак хибними ударами, відволікаючими увагу партнера, застосовувати різні облудні дії з метою послабити захист суперника і завдати удару.

Ведення сутички тільки на ближній дистанції з використанням способів входження у ближню дистанцію сутички, коли партнер уникає ближньої сутички і тримається дальньої дистанції.

При атаці одного партнера другому давати завдання контратакувати його, користуючись спочатку простими формами, тобто одиночними та подвійними ударами, потім серіями у повторній і зустрічній формах, розвивати атаки серіями ударів, вести наступальну, зустрічну та оборонну сутичку з переходом у контратаку.

Систематично практикуватися в проведенні своїх улюблених прийомів атак, захистів і контратак.

Вести сутичку у швидкому темпі. Прагнути набрати якомога більше балів за рахунок кидків.

Вдосконалюватися у веденні сутички:

проти активно наступаючого партнера;

проти партнера, що дотримується дальньої дистанції;

проти спортсмена, який прагне вести ближню сутичку;

проти високого партнера;

проти партнера, що проводить сутичку у низькій стійці;

проти більш важкого партнера;

проти легшого та рухомого партнера;

проти спортсмена-темповика;

проти лівші, що проводить сутичку у правобічній стійці;

проти партнера, що вичікує та дотримується оборонної тактики.

Перед навчальною сутичкою партнери, знаючи один одного, налаштовуються на проведення своїх тактичних задумів за завданням тренера.

Тренер повинен уміти підбирати партнерів для навчання тактиці і керувати навчальною сутичкою, однаково уважно ставитися до обох партнерів. Для таких тренувань корисно запрошувати спортсменів бойового хортингу зі своїми тренерами з інших колективів, менш знайомих за стилем ведення сутички.

Під час проведення занять з бойової практики слід надати спортсменам бойового хортингу самостійність у виборі технічних засобів, не втручатися під час сутичок, а для настанов використовувати тимчасові перерви між сутичками.

У практиці вивчення прийомів бойового хортингу, засобів спеціальної фізичної підготовки слід підбирати різних за стилем ведення сутички партнерів для проведення вільних тренувальних сутичок, давати певні техніко-тактичні завдання та вимагати їх виконання з урахуванням підготовленості партнера і його можливостей. Навчання прийомам бойового хортингу та підвищення спеціальної фізичної підготовки має бути повсякденним як для спортсменів-початківців із застосуванням елементарних технічних засобів, так і для майстрів з усією їх складною і різноманітною технікою.

Рекомендації щодо виконання та постановки ударів руками

Виходячи з того, що раціональна узгодженість фаз ударного руху є найважливішим фактором, який визначає ефективність удару, доцільно процес загальної та спеціальної фізичної підготовки, а також цільові тренування для постановки ударів планувати з урахуванням індивідуальних швидкісно-силових здібностей спортсменів. Але є спільні важливі принципи, на які слід звернути увагу.

1. При відпрацюванні ударів необхідно уникати зайвої напруги в області плечового поясу. Привчити свої плечі також брати участь у роботі, але якщо необхідно зробити підставку і захиститися від удару збоку, то це робиться рухом замкнутого в ліктьовому суглобі вигину плеча та передпліччя, і в цьому випадку плече піднімається, але при відповідних діях воно опускається автоматично і не створює стан скованості. При піднятому плечовому суглобі бічні м'язи тулуба будуть розтягнутими і максимальна концентрація сили неможлива.

Крім того, постійно підняті плечі забирають багато енергії, яку краще застосувати в продовженні сутички на ефективну техніку. На цьому прикладі можна зрозуміти, що плечі в процесі сутички при необхідності піднімаються, але в моменти готовності і пересувань вони опущені, розслаблені та готові виконувати різкі вибухові напруги – швидкісно-силові ударні та захисні дії.

2. При нанесенні ударів рукою зап'ястний суглоб залишається в прямому положенні сильно зафіксованим м'язами передпліччя. В момент контакту з ударною ціллю зап'ястя має бути напружене, але пройшовши фазу контакту, його

необхідно частково розслабити. Неможливо провести повноцінну сутичку із постійно напруженими зап'ястями, процес ударів і перерв супроводжується постійним напруженням і розслабленням. Таким чином підтримується висока працездатність передпліч і зап'ясть у певний проміжок часу, яка називається спеціальною витривалістю.

3. Для підвищення ефективності удару істотне значення має випереджальний рух таза по відношенню до плечового поясу, що призводить до попереднього розтягування м'язів тулуба і сприяє активному їх скороченню, а також включенню цих м'язів в ударний рух.

Таз при цьому рухається вперед, а пояс верхніх кінцівок відстає, тому при відпрацюванні ударів руками по важкому мішку необхідно використовувати роботу всього тіла, вкладати всю свою вагу в удар, віддавати по кінетичному механізму через плече – передпліччя – кисть на ударну частину кулака всю ударну міць здійснюваного руху, де сила удару тісно пов'язана – $p < 0,05$ – з максимальними швидкісно-силовими здібностями м'язів плечового поясу та верхніх кінцівок, що і є індивідуальними можливостями спортсмена, які розвиваються в процесі такого спеціального тренування.

4. При нанесенні ударів руками існує принцип передачі ударного імпульсу за рахунок прямого і максимально можливого контакту з ціллю, на яку здійснюється атака. При нанесенні прямого або бічного удару положення передпліччя в кінцевій фазі знаходиться приблизно паралельно підлозі, а значить кут додатку сили – 90° (прямий), що дає максимальну ефективність при ударі. Наносячи удар знизу необхідно навчитися самостійно вибирати кут додатку сили згідно швидких змін ситуації сутички. Це залежить від того, як і наскільки нахилився суперник, чи достатньо близька дистанція від вас до підборіддя суперника та інших мінливих факторів.

5. При нанесенні ударів у сутичці або відпрацюванні ударів по мішку завжди дивіться туди, де перебуває або має знаходитися голова суперника. Не відривайте надовго погляд від цього місця і не послабляйте пильності в сутичці. Це має стати звичкою – завжди стежити за діями свого суперника. Можна периферійним зором бачити та відчувати: в якому положенні у суперника ноги, як він змінює стійку, куди і як іде після певних атак.

Зосередивши увагу на очах і області голови суперника, не залишайте без уваги його кінцівки і тулуб. Таким чином, спортсмен звикає до швидкого аналізу ситуації сутички, вчасно виставляє блоки та підставки при захисті, вибирає зручне положення та больову ціль на тілі суперника при розвиненні атаки, швидко переходить від ударної до кидкової техніки, і навпаки.

6. При підготовці та постановці ударів застосовуйте атаки як із лівобічної, так і з фронтальної та правобічної стійок, а також готуйте ті ж удари в положеннях

партеру. Будь-яку техніку в бойовому хортингу можна використовувати як лівою, так і правою рукою. Необхідно поступово приходити до універсальності й володіти ударами та блоками досконало з обох сторін, не зациклюючись на одній улюбленій стійці та стороні.

7. При постановці ударів пробуйте всі можливі дистанції, наносіть удари як з дальньої, так і з ближньої дистанції. Це може стати в нагоді у сутичці з різними супротивниками: високими, низькими, довгорукими тощо. Іноді в процесі сутички випадає вдалий момент для нанесення удару, коли суперник може відкритися на дистанції, яка на його думку не дозволить вам успішно атакувати. Підготуйте можливість покарати його за неухважність і розслабленість у даний момент.

8. Практично всі удари в бойовому хортингу можуть наноситися з місця, з кроком вперед, з кроком назад, при скороченні та розриві дистанції, з відходом вліво і вправо, в стрибку тощо. Немає такого положення суперника на ударній дистанції, яке безпечно для вас. Тому при відпрацюванні та нанесенні ударів ідеомоторно або практично виставляйте блоки і підставки, стежте за забезпеченням вашої безпеки в сутичці.

Працюючи з мішком і наносячи удари, включайте в техніку імітацію блоків, відходів, піднурень під удар суперника, уявляйте удари та продумуйте можливі варіанти розвитку подій. Таким чином ведеться розумова робота і розумовий аналіз усього, що спортсмен робить і що взагалі відбувається на змагальному майданчику. Слід навчитися спостерігати й оцінювати суперника, не випускати з уваги навіть найменші деталі його техніки. Спостережливість і пильна увага в сутичці – постійний психофізичний стан досвідченого спортсмена бойового хортингу.

9. В будь-якій ситуації сутички досвідчений спортсмен, який контролює дії суперника, може практично проти кожного удару завдати у відповідь удар, тому, завдаючи удару або серії, необхідно пам'ятати про захист, не дозволяти супернику завдати вам несподіваних контрударів. Необхідно максимально убезпечити себе від можливих відповідних швидких ударів з боку суперника, для цього в базовій техніці бойового хортингу введено правило, що кулак вільної руки завжди прикриває підборіддя.

Якщо спортсмен правильно наносить прямий або бічний удар, може достатньо пригнути голову, то вийде положення, при якому плечовий суглоб руки, що б'є, прикриває підборіддя з одного боку, кулак вільної руки буде прикривати його з іншого боку, а ліктьовий суглоб і все передпліччя будуть прикривати тулуб збоку. Ймовірність пропустити при цьому удар знижується, а вільна рука розташована в зручному стартовому доударному стані.

Після нанесення удару рукою необхідно швидко повернути її в положення ближче до підборіддя для застосування її в якості блокуючої руки. Жодна рука не

повинна виконати зайвий безконтрольний рух, а навпаки обидві руки за допомогою тулуба та ніг працюють злагоджено.

10. Весь процес сутички або тренування проходить з постійним переміщенням центру ваги, перерозподілом ваги тіла з однієї ноги на іншу. Успішне виконання атакуювальних і захисних дій, ударів, ухилів, пересувань повністю залежить від того, наскільки грамотно спортсмен володіє своїм тілом.

Виходячи з цього, дотримуйтесь наступного правила – завжди при нанесенні ударів і блоків руками стежте за роботою ніг. Спортсмен, який досконало володіє пересуваннями та впевненою роботою ніг, може завжди випередити не настільки повороткого і спритного суперника. Є простий принцип збільшення сили удару за рахунок переміщення ваги тіла: якщо наносиш удар правою рукою – починай удар з положення, коли вага тіла на лівій нозі. І навпаки, якщо наносиш удар лівою рукою – вага тіла має бути на правій нозі.

11. Дихання. У момент нанесення удару слід напружити мускулатуру черевного преса та зробити різкий видих. Цей видих буде природним, якщо він співпадатиме з імпульсним ударним рухом всього тіла. Вдихати краще в безпечному для ударної атаки стані, тому чергування вдихів і видихів у процесі сутички – один з важливих питань як концентрації ударів, так і загальної та спеціальної спарингової витривалості.

Захисні дії спортсмена повинні супроводжуватися напруженою мускулатурою та короткочасною затримкою дихання в момент прийняття пропущеного удару. Цим можна зменшити наслідки від удару суперника, який вже пропустили. Це загальні принципи, але в кожному епізоді сутички для кожного спортсмена існують і можуть бути вироблені свої індивідуальні звички дихання.

Розвиток влучності ударів ногами (точності ударних рухів)

Основним завданням із розвитку влучності ударів ногами є доведення кожного удару ногою до відчуття надійного та стабільного попадання по цілі. Під час тренувань ударів ногами на точність використовуються різні методи, такі як відпрацювання ударів по цілях, що швидко з'являються; попадання по цілях на певній висоті; попадання по кількох цілях по чергово тощо. Все це зумовлює підвищення влучності ударів ногами спортсмена бойового хортингу, а також, безумовно, підвищує рівень техніки володіння ударами.

Якщо спортсмен має високі координаційні здібності, зазвичай йому легше влучати в уразливі місця на тілі суперника, ніж тому спортсменові, який розраховує просто на силу або на швидкість удару. Якщо спортсмен бойового хортингу має сильний бічний удар ногою, проводить його у нижній рівень – по стегну суперника, але не влучив у стегновий м'яз, а потрапив по кістці тазу, то такий удар не принесе ніякого ефекту, зважаючи на те, що тазова кістка не є больовим уразливим місцем, і попадання по ній ступнею чи гомілкою ноги не

тільки не принесе ударного ушкодження супернику, а ще й може травмувати саму ударну частину ноги, якою наносився бічний удар.

Натомість, якщо спортсмен бойового хортингу розраховує на свої швидкісні здібності та виходить на ударну позицію бічного удару лівою ногою в печінку суперника, наносить удар, але ступня замість больового місця на правому боці тулуба суперника, попадає у ліктювий суглоб, то, знову ж таки, замість пробивного ефекту в печінку спортсмен бойового хортингу отримує небажаний забій гомілки. Усі ці помилки та недоліки техніки виконання ударів ногами відбуваються через те, що удари спортсмена не мають необхідної влучності, ударний рух, яким викидається ударна частина по цілі, не забезпечує точної амплітуди та очікуваного зіткнення у кінцевій фазі удару.

Для вдосконалення влучності ударів ногами дуже гарно проводиться робота з партнером на лапах.

Партнер тримає перпендикулярно підлозі на відстані нижнього, середнього та верхнього ударів лапи, а інший спортсмен наносить удар ногою. Але той несподівано забирає лапу від удару, чим змушує спортсмена бойового хортингу виконувати ударні викиди ступні все швидше і влучніше.

Інша вправа, коли партнер тримає лапу на рівні голови, залишаючи її в такому положенні 1–2 с, у продовження яких спортсмен бойового хортингу має встигнути нанести верхній удар ногою. Також можна видаляти лапу та знову її виставляти. Видаляти лапу необхідно для того, щоб спортсмен бойового хортингу розвинув здатність визначати відстань, потрібну для удару, тобто він рухається. Під час проведення сутички часто доводиться ловити момент, коли супротивник, зробивши верхній удар, ставить ногу назад на хорт, і в той момент йому завдають удар. Остання вправа чудово підготовлює саме до цих несподіваних ударів.

Існує вправа із застосуванням лапи, коли партнер виставляє руку з лапою й убирає її в нерівні проміжки часу, намагаючись зробити вигляд, що виставляє ціль, тоді як насправді не доводить її до кінця та знову забирає.

Можна виконувати вправу на лапах з партнером із усе більшим і більшим ускладненням, поступово скорочуючи час, даний на здійснення удару ногою.

Наступна вправа полягає у тому, щоб віддаляти лапу поступово назад, розвиваючи таким чином здатність завдавати довгі удари. Спортсмен бойового хортингу при цьому стоїть на місці й тягнеться ногою за ціллю, завдаючи удару. Також можна змінювати розташування цілі: піднімати її вгору під час удару, опускати вниз, відводити у лівий або правий бік. Неабиякою складною проблемою буде для спортсмена-початківця бойового хортингу правильно та влучно попасти по лапі, яка під час винесення ноги на удар, раптом наблизилася на 15–20 см.

Для відпрацювання влучності ударів необхідно проводити вивчення техніки ударів ногами за дещо спеціальними принципами. Слід тренуватися в

інстинктивних зупиночних ударах на контратаку супротивника ударом як ноги, так і руки. Необхідно спеціально тренуватися в захватах ніг у момент проведення ударів ногами супротивником, використовуючи всі способи, які ці захвати представляють, для того щоб звалити супротивника. Треба працювати в рівній мірі над влучністю як низьких і середніх ударів, так і над влучністю ударів ногами в голову. При ударах ногами на середній рівень треба намагатися влучити в діафрагму, серце, ребра і печінку.

Працюючи над ударами ногами на влучність при зміні позицій слід не схрещувати ноги, а просто замінити одну ногу іншою. В різних ударах ногами слід намагатися робити всі рухи в один темп, а потім його збільшувати, але для всіх різновидів ударів ногами. Обов'язково треба вміти працювати паралельно в правобічній і в лівобічній стійці, а також у положенні фронтальної стійки. Всі удари ногами слід робити як правою, так і лівою ногою, як попереду стоячою, так і позаду стоячою ногою.

Також треба більше працювати над заднім ударом із поворотом тулуба на 180°, і хоча не слід його навмисно наносити, але в деяких випадках він може бути корисним. Наприклад, якщо супротивник змушує обернутися до нього спиною. Цей удар є потужним, але його ефективність у певній мірі залежить від влучного попадання ступнею у тулуб. Тренуючись з противником, який часто зближується, звикайте наносити випереджальні і точні прямі удари ногою в живіт з самої близької відстані.

Не використовуйте для тренування влучності ударів ногами низьку стійку, а також стійку з нахилом уперед або відхилом назад. З самого початку треба звикнути практикувати удари ногами по всіх рівнях та в усіх пересуваннях, а при отриманні ударів не треба відразу згинатися, необхідно вчитися терпіти та переносити удари, піднімати свій больовий поріг, якщо влучний удар суперника все ж таки досягнув своєї мети, влучно попав у ціль (больову крапку на тілі).

Це найкращий спосіб проведення вільної сутички. Той, хто не навчився перетерпіти отриманий удар, звик робити паузу після самого легкого удару, будучи впевнений, що вже не може далі проводити сутичку. Але, суперник не стане його чекати і буде добивати ударами, а спортсмен навіть і не знає дійсну ступінь свого больового порогу, він не працював над цим і тепер отримує поразку там, де можна б було продовжувати сутичку. Такий спортсмен абсолютно безпорадний, і шалений натиск суперника та серія влучних ударів збивають його з позиції, хоча проблема не в отриманні влучних ударів, а суто психологічна.

Також для тренування влучності ударів ногами можна використовувати підвісні тенісні м'ячі. Така ціль не тільки може піднятися високо, але вона ще й рухається. Ще складніше попасти ногою по м'ячу, якщо він висить на гумі, то ж він ще й підстрибує. Починаючи працювати над влучністю ударів ногами,

доведеться також витратити кілька часу на імітаційні вправи в повітрі. Вони мають на меті розвинути гнучкість і придбати необхідну рівновагу, тому що не так легко, стоячи на одній нозі, наносити сильний і влучний удар ногою по цілі.

Під час проведення малоконтактної навчальної сутички з легким та малим партнером тренується влучність попадання ногами по цілях, оскільки малий суперник швидше пересувається, ніж великий і реакція на зміну його позиції відпрацьовується поступово до автоматизму, після чого удари по вразливих крапках на тілі рівного чи більшого за розмірами суперника будуть значно влучнішими.

Спеціальна гнучкість спортсмена бойового хортингу

Під час проведення сутички спортсмен бойового хортингу часто використовує ударну техніку ніг у різні рівні (верхній, середній, нижній) і часто стикається з необхідністю піднімати ногу вище поясу, а якщо він наносить удар у голову – то й узагалі піднімати ногу максимально високо. Це пов'язано з підтримкою рівноваги, а через неї і з самим земним тяжінням. Відсутність достатньої гнучкості при цьому, тобто здатність до виконання деяких дій ногами з необхідною амплітудою не дозволяє діяти ефективно.

Якщо розглянути в цілому людське тіло як механічну систему, виявиться, що для підтримки гнучкості треба постійно підтримувати суглоби у відповідному стані готовності до виконання амплітудних рухів. Вправи на розтяжку для збільшення рухливості суглобів треба повторювати день у день, тому що природа не терпить нічого зайвого, й якщо досягнуті успіхи не підкріплювати, то зв'язки та м'язи швидко повертаються до вихідного не розтягнутого стану.

Спеціальна розтяжка у бойовому хортингу призначена саме для ніг. Вона буває кількох видів. Для підготовки спортсмена вони всі важливі, й тому займатися ними треба в комплексі. Шпагати: поздовжній – це коли одна нога висувається вперед, а інша назад; поперечний – коли ноги розсуваються вбік, тобто в обидва боки; вертикальний шпагат – коли обидві ноги направлені по стінці, тільки одна вгору, а інша вниз.

Звичайно, повні всі ці шпагати є кінцевим результатом тренування розтяжки, вищою формою, до якої треба прагнути, але не відразу, а поступово, щоб потроху звикали м'язи, зв'язки й інші деталі людської конструкції ніг. Для тренувань корисно мати у спортивному залі надійну опору, наприклад – гімнастичну стінку. А якщо розминка проводиться на дощатій або паркетній підлозі, під одну п'яту непогано підкласти якусь ковзну поверхню, і тоді ця нога буде легко ковзати по підлозі.

Для вертикального шпагату не варто відразу працювати на стінці. Спочатку краще пробувати сідати на підлогу і, захопившись рукою за п'яту, задирати її

якогомога вище, одночасно випрямляючи ногу в коліні. Ногу рекомендується періодично міняти.

Другим за важливістю видом розтяжки можна вважати розминку пахових з'єднань, що дозволяє істотно підвищити рухливість ніг у тазостегновому зчленуванні. Займатися такими вправами краще сидячи: ритмічно впираючись ліктями в коліна, постарайтеся поступово досягти такого положення, коли обидва коліна будуть торкатися підлоги. З тієї ж вихідної посадки потроху задирайте п'яту все вище і вище. З часом можна торкнутися нею (а може, й обома п'ятами одразу) власної потилиці.

Існує й інший вид розтяжки – в русі. Для цього необхідно виконувати махові рухи ногами вперед і назад, з боку в бік, намагаючись досягти максимальної амплітуди розмахів. Опора тут спочатку теж потрібна, і в якості такої найкраще підійде гімнастична стінка. Пізніше можна буде виконувати махи ногами зовсім без опори. А коли це буде освоєно, можна спробувати просто утримувати підняту вперед або вбік випрямлену ногу.

Почати можна зі звичного рівня стегон, поступово прагнучи до стійкої рівноваги з ногою, винесеною на рівень голови. В ідеалі ця вправа має виконуватися й без опори. Для спортсмена бойового хортингу найбільш важливий, зрозуміло, другий вид розтяжки, оскільки саме таким чином працюють суглоби ніг при виконанні ударів ногами. Хоча й обидва інші види розтяжки теж цілком можуть стати в нагоді у сутичці, принаймні для того, щоб не отримувати травм, якщо супротивник раптом захопить вашу ногу або раптовою підсічкою змусить широко розставити ноги.

Гнучкість спортсмена бойового хортингу не вичерпується одними лише ногами. Ухиляючись від атак і застосовуючи захист уходами й ухилами, спортсмен мимоволі повинен проявляти певну гнучкість хребта, а при ударах ногами з розворотом, як, втім, і при більшості дій ногами, слід мати еластичні, рухливі суглоби ніг – від тазу і до самих кінчиків пальців. Вправи на загальну гнучкість хребта досить прості: це різного роду нахили та повороти.

Можна проводити їх стоячи з широко розсунутими ногами, тоді нахилитися треба буде так, щоб торкнутися підлоги руками, а з часом, коли позначаться шпагати, можна дотягнутися до підлоги і ліктями, а при нахилах в сторони необхідно тягнутися чолом до коліна. Збільшенню глибини нахилів сидячи добре допомагає гімнастична палиця, пропущена під п'ятами. Такі нахили, крім того, розвивають м'язи спини і черевного преса.

Спеціальна координація спортсмена бойового хортингу

Спортсмени бойового хортингу під час проведення сутички, наносячи удари ногами, іноді застосовують дуже велику маневреність і складні пересування. Максимальної сили удару можна досягти тільки оптимальною скоординованістю

рухів усього тіла, зокрема ніг, тулуба та рук, а також правильною роботою суглобів і м'язів. Велике значення на вражаючу здатність удару також має психічний стан, налаштованість на здійснення руху.

Постава при виконанні удару ногою тримається рівно та впевнено з повним контролем рівноваги. Це значно відбивається на жорсткості удару, його вражаючих наслідках, а також інших факторах ефективності. Таким чином можна зробити висновок, що координація ударних частин здійснюється за рахунок попередніх частин ноги, тобто – гомілки, а координація гомілки відбувається за рахунок контролю та координації тазостегнового суглоба, тазу і попереку, а натомість і всього тулуба в цілому.

Послідовність імпульсного включення частин тіла для виконання удару ногою:

винесення коліна вперед на суперника;

невелике розгинання опорної ноги, що створює випереджувальний рух тазу по відношенню до коліна і ступні;

рух вперед стегна опорної ноги;

поступальний рух тулуба, що створює випереджувальний рух ударної ноги; викидання ступні з підготовленим формуванням до цілі.

Цей ударний рух супроводжується повним зоровим контролем очима та відчуттям координації у просторі.

Для збільшення сили удару треба виконати наступні дії:

до початку виконання удару максимально розслабитися: фізично та психічно налаштуватися;

змістити центр ваги тіла у напрямку удару;

за допомогою імпульсу викинути тазом коліно атакуючої ноги, що різко збільшить швидкість поступального руху ноги в останній фазі удару;

перед самим контактом миттєво максимально стиснути ступню в необхідне формування і сконцентруватися психічно на поразку суперника.

Дальність удару ногою збільшується за рахунок роботи тулуба (його невеликого відхилення), що досягається випереджальним рухом стегна по відношенню до тазу, а також призводить до попереднього розтягування м'язів тулуба, тобто сприяє створенню необхідних умов для здійснення подальшого скорочення й активного включення м'язів тулуба в ударний рух.

При виконанні удару ногою по противнику треба не тільки вразити ціль, що можна зробити як за допомогою дуже сильного удару, так і за допомогою несильного, але влучного і жорсткого удару в уразливе місце, і, що не менш важливо, не втратити рівновагу, потрапити в ціль і швидко перейти до наступних технічних дій.

Зі збільшенням ступеня майстерності та рівня фізичної підготовленості збільшується і значення максимальної швидкості руху ударних частин ноги (ступні та коліна). Спеціальна координація при нанесенні удару грає велику роль у виборі уразливих крапок на тілі суперника у моменти швидкісних мінливих ситуацій сутички, а також нанесенні ударів із нестандартних положень, у стрибках, на відходах і при комбінуванні ударних серій.

Координація техніки ніг у пересуваннях. Для вибору правильної дистанції та зручного стартового положення для удару ногою спортсмену бойового хортингу необхідно здійснити необхідне пересування. Стійка бойова позиція, плавні та розмірені кроки завжди дадуть йому можливість змінити напрямок руху, розірвати дистанцію і завдати удару ногою. Гарне почуття контакту з поверхнею (підлогою хорта, покриттям) додасть спортсмену бойового хортингу впевненості як у виконанні захистів ногами (підставок і блоків), так і в атакувальних діях (наносючи удари).

Під час проведення сутички у бойовому хортингу спортсмени використовують пересування, які дозволяють зайве не витратити енергію, наприклад, не використовуються боксерські перестрибування, які забирають багато сил, а іноді при здійсненні захватів на кидок дезорієнтують у просторі та не дають змоги впертися ногами в підлогу для виведення суперника з рівноваги. Рухатися потрібно рівно настільки, скільки вимагає ситуація. Ніхто не забирає у спортсмена бойового хортингу можливість перекачувати вагу з ноги на ногу, але це має бути викликано реальною тактичною необхідністю.

Стійка у глибокому випаді вперед або присід на задню ногу теж не потрібні, натомість присіди та випаді в бойовому хортингу використовуються у момент підсідання під суперника для проведення кидка. Такі економічно необґрунтовані дії та безцільні пересування обмежують технічний потенціал спортсмена бойового хортингу і дають противнику можливість передбачати ударні дії ногами навіть із дальньої дистанції.

Пересуваннями спортсмен може швидким підкроком підійти для нанесення прямого удару ногою в тулуб або голову. Бічним кроком у однобічній бойовій стійці можна наблизитися до суперника для проведення бічного удару задньою ногою, стороннього удару передньою ногою. Простий крок ногою вперед дасть можливість спортсмену бойового хортингу підібрати дистанцію для проведення коротких прямих і бічних ударів. Зміщення вбік може зробити зручним проведення кругового удару або зворотнокругового удару в тулуб або голову, а також заднього удару в сонячне сплетіння чи живіт із розворотом через спину.

Швидкісні зупинки на місці після виконання відкроку назад передують гарному виконанню удару зверху, а пропускання або провал суперника після удару зміщенням з лінії атаки надає можливість для проведення бічного удару

коліном у тулуб, або бічного удару ступнею позаду стоячою ногою. Всі ці умови виникають постійно під час мінливих епізодів сутички, які спортсмен бойового хортингу має навчитися відслідковувати, швидко з'ясовувати та рішуче використовувати. Мале зволікання у цьому випадку дає можливість суперникові уникати ударних атак ногами та контратак, надає йому впевненості у тому, що його помилки залишаються безконтрольними та безкарними.

Якщо спортсмен бойового хортингу під час розвідки виявив, що суперник має вищі швидкісні якості за нього, у цьому випадку кращим виходом буде зблизитися, брати щільні захвати та наносити удари колінами, однією рукою (виконуючі перезахвати руками), контролюючи таким чином його пересування захватом. Особливу увагу в таких випадках необхідно приділяти своїм коронним ударам ногами та зручним захватам. Іноді тільки це може спрацювати в якості ефективного проведення ударно-блокувальних дій ногами.

12. СПЕЦІАЛЬНІ ФІЗИЧНІ ВПРАВИ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАЗОВОЇ ТЕХНІКИ НІГ СПОРТСМЕНА БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Ноги – найважливіша частина тіла для пересувань у сутичці, яку не можна недооцінювати. Саме ногам ми зобов'язані можливістю пересуватися, стояти, стрибати, брикатися і бігати. Іншими словами, ноги виконують складну роботу по синхронізації з іншими органами тіла для виконання потрібного завдання. Доглядати за ногами та стежити за їх станом не складно. Вправи для зміцнення м'язів ніг – ключ до їхнього здоров'я. Здоров'я ніг – їх сила і краса.

Вправи для розвитку мускулатури ніг розділені на три основні групи:

1. Вправи для розвитку передньої поверхні стегна.
2. Вправи для розвитку задньої поверхні стегна.
3. Вправи для розвитку м'язів гомілки.

Користь вправ для ніг:

З часом хрящ, що з'єднує кістки колінного суглоба, зношується. Коли зношується суглобова сумка, суглоб не може нормально функціонувати, що викликає біль у коліні. Регулярне й дисципліноване виконання вправ на зміцнення м'язів ніг може захистити від остеоартриту коліна.

Дотримання режиму регулярних тренувань для зміцнення м'язів ніг вимагає не тільки вольових зусиль, а й задіяння великої кількості м'язової маси. Інтенсивне використання м'язової маси в процесі тренування збільшує кількість спалених калорій. Крім того, вибір певних вправ для ніг допомагає наростити сухі м'язи. Нарощування сухих м'язів призводить до підвищення тонусу та пружності ніг.

Ще одна перевага нарощування сухої робочої м'язової маси на ногах – помітне поліпшення обміну речовин, що допомагає спалити більше жиру з усього тіла

Регулярне виконання вправ для ніг зміцнює здоров'я ніг і зменшує ймовірність усяких захворювань ніг, а також покращує роботу всіх органів загалом.

Тренування ударів ногами

Для підготовки та вдосконалення ударів ногами використовуються різноманітні тренувальні методи. При тренуваннях, спрямованих на відпрацювання самої правильності техніки удару ногою необхідно проводити багато повторів. Причина у тому, що таке тренування розвиває відчуття рівноваги, збільшує силу і мускулатуру ніг.

Справа в тому, що при такому способі проведення вправ необхідно ноги тримати протягом деякого часу в різних положеннях: від рівня колін до положення вище голови. Головна користь від цих вправ у тому, що поліпшується відчуття рівноваги і посилюється верхня частина ніг, за рахунок розвитку

квадрицепса і стегнових м'язів. Крім того під час багатоповторних вправ зміцнюється також опорна нога. При вправах необхідно працювати як нижньою, так і верхньою частинами тіла.

Багатоповторна вправа для тренування удару ногою. Повільно проводячи удар ногою й утримуючи верхню частину тіла випрямленою, спортсмен бойового хортингу розвиває почуття рівноваги. Зверніть увагу на те, щоб не випрямляти опорну ногу до кінця. Більшість травм при тренуваннях ударів ногами відбувається саме через випрямлену опорну ногу. Для початку багато повторним методом треба відпрацювати прямий, бічний і сторонній удари ногами.

При будь-якому ударі ногою якомога вище піднімайте коліно, навіть при тренуванні ударів у більш низькі частини тіла. Піднімайте повільно коліно, потім вдаряйте ногою, наприклад: підняти ногу до рівня колін і в кінцевому положенні витримати статичне навантаження від трьох до п'яти секунд. Потім ногу повільно поверніть у попереднє положення. Не робіть нічого швидко. Потім повторіть той же удар, але вже до рівня поясу.

Продовжуйте цю вправу без перерви, поступово дійшовши до рівня грудей і, нарешті, голови. Якщо зможете, то спробуйте вдарити і вище своєї голови. Якщо протягом вправи відчуєте пекучий біль, то це ознака того, що м'язи розвиваються, а це якраз те, що потрібно для того, щоб вільно і ефективно володіти ногами. Вправи такого типу можна проводити щодня. Вправи виконуються обома ногами. Якщо ноги недостатньо сильні, збільшуйте кількість повторів. Якщо дозволяє розтяжка, повторюйте удари в усі рівні, тобто в коліно, живіт, груди та голову тричі поспіль без перерви. Для тренування початківця треба спробувати лише одну серію. У разі больових відчуттів вправу припиніть.

Основним завданням багатоповторної вправи ніг є дійти до такої стадії, коли зможете щоденно тренувати удари по всіх чотирьох рівнів. Три або чотири повторення спортсмен бойового хортингу зможе проводити після кількох тижнів тренувань. При такого типу вправах у багатьох виникають проблеми з утриманням рівноваги, тому поки не з'явиться гарне почуття рівноваги, використовуйте в якості опори гімнастичну стінку.

Вправа з партнером. Незалежно від ступеня розтяжки, починати треба з ударів у нижні частини тіла. В останній стадії прямого, бічного, стороннього, кругового та заднього ударів ногою спортсмен бойового хортингу кладе ударну ногу на плече стоячого на колінах партнера. Після цього партнер має піти, а спортсмен спробує утримати ногу в цьому ж положенні без його допомоги.

При наступній вправі треба стояти на одній нозі біля стіни. Партнер піднімає спортсмену бойового хортингу ногу поступово вгору, тримає її у верхньому положенні, а також піднімає до можливого. Після цього треба повільно опустити ногу на підлогу, партнер при цьому має створювати нозі помірний опір. Ця вправа

підвищує силу мускулатури ніг. Також її можна пробувати опускаючись і піднімаючись з присідання.

Головна перевага вправи в тому, що при її виконанні задіяні різні м'язи. Досить корисно, щоб ці вправи стали частиною щоденного тренування, і тоді проявиться результат у поліпшенні техніки ударів ногами. При повільному нанесенні зворотнокругових ударів необхідно привчатися не тільки тримати рівновагу, а й слідкувати за поглядом при розвороті, щоб звикнути контролювати дії суперника у випадку, коли на долю секунди спортсмен розташований до нього спиною.

Тренування ніг на витривалість

Під час проведення сутички бойового хортингу, його результат часто вирішується наприкінці сутички, а якщо рівні суперники, то у призначеному додатковому часі. Він повністю залежить від витривалості, як загальної витривалості організму, так і локальної витривалості ніг.

У тренувальному процесі якщо спортсмен бойового хортингу працює над ударною технікою ніг, то тривалість тренувань також завжди залежить від витривалості ніг. Значення витривалості ніг зростає насамперед на змаганнях, при продовженні часу боротьби.

Досвідчені спортсмени бойового хортингу завжди проводять більшість часу вже не над самою технікою виконання ударів ногами, а використовують багато вправ, націлених на підвищення сили та витривалості ніг. Вони спрямовані на поліпшення ударів ногами, почуття рівноваги та збереження витривалості до кінця сутички. Спортсмени регулярно тренують кілька комбінацій, що містяться також у формах бойового хортингу для того, щоб ефективно їх застосовувати у сутичках.

Імітаційні вправи на витривалість ніг. При першому розділі вправ на витривалість ніг застосовуються вправи, що тренують швидкісні пересування й імітаційні удари по повітрю. Також тренуються переходи з однієї стійки в іншу. Використовуються переходи з лівобічної бойової стійки в правобічну, потім назад. Дуже ефективно застосовуються пересування в нижній бойовій стійці з нанесенням ударів ногами по повітрю.

При такому способі вправ можна самим придумувати різні комбінації, відповідні статури спортсмена бойового хортингу, так, щоб вони стали частиною його особистого тренування. Спочатку можна включити, припустимо, пересування з одиночними прямим ударами, а потім у повтореннях – з двома, трьома повтореннями.

Вправи у нанесенні ударів ногами з присіданнями. Присідання у цьому випадку є додатковим обтяженням простого виконання ударів ногами. Для виконання вправи зігніть ноги в колінах до такої міри, щоб верхня частина ніг стала паралельною підлозі. Швидко випрямитися, зробіть удар ногою і

поверніться в попередню позицію присіду. Можете проводити прямі, бічні, сторонні, задні, кругові удари з присіду, чергуючи при цьому удари правою і лівою ногою. Удари не обов'язково мають бути високими, але необхідно проводити їх технічно правильно і сильно.

Наприклад, при проведенні стороннього удару ногою спочатку підніміть коліно, поверніться на носі й тільки після цього проведіть удар. Коли вдасться це зробити, перейдіть до вправ, що включають у себе два чи більше ударів ногою між двома присіданнями. Випряміться, проведіть бічний і сторонній удар однією ногою підряд, поверніться в присід і повторіть те ж саме іншою ногою. Комбінації ударів підбираються індивідуально. Завдяки присіданням вправляється квадрицепс.

Присідання з дуже великим вантажем не застосовуються, оскільки надмірне навантаження буде спотворювати стійку. При виконанні вправи можна застосовувати легкі гантелі, але найкраще працювати, користуючись вагою власного тіла. Спочатку спортсмен бойового хортингу буде дуже швидко стомлюватися, але поступово до нього прийдуть і сила й швидкість.

Вправи у нанесенні ударів ногами з обертанням і в стрибках. Спортсмен бойового хортингу підстрибує та розвертається в стрибку на 180°, коліна при цьому притискає до грудей і повертається до первісної позиції. Після того, як упевнено виходить стрибок з розворотом на 180°, можна перейти до стрибків з розворотом на 360°. Закінчувати потрібно стрибок завжди в тій самій позиції, з якої він починався.

Завдяки притискання колін до грудей зміцнюється верхня частина квадрицепса та з'єднані з ним абдомінальні м'язи. Протягом кожного з тренувань необхідно робити декілька повних обертів, щоб спортсмен бойового хортингу звикав не тільки до навантаження на ноги, а й підвищував свої координаційні здібності.

Присідання на одній нозі (тренування опорної ноги при ударах ногами). Спортсмен бойового хортингу кладуть одну ногу на гімнастичну лаву, а на інший присідають так низько, як це тільки можливо. Потім повільно піднімаються, тримаючи при цьому верхню частину тіла випрямленою. Ця вправа повторюється як мінімум десять разів. Ноги міняти тільки один раз, щоб відчути в них пекучий біль.

Завдяки використанню вправ на витривалість ніг та зверненню уваги на фізичну й спеціальну підготовку мускулатури ніг при тренуваннях, можна різко поліпшити рівень ударної техніки ніг та їх локальну витривалість.

Розвиток швидкості ударів ногами

Швидкість – це фізична величина, що відповідає відношенню переміщення тіла до проміжку часу, за який це переміщення відбувалось. При нанесенні удару

ногою ударна частина ноги переміщується за короткий проміжок часу до вразливої крапки суперника, завдяки чому відбувається удар ногою. У сучасній фізіології швидкість – це специфічна рухова здатність людини до високої швидкості рухів, виконуваних за відсутності значного зовнішнього опору.

Для розвитку швидкості ударів ногами використовують повторне, максимально швидке виконання тренуваних ударних рухів по сигналу. Досить ефективними є вправи в полегшених умовах, однак у сутичці бойового хортингу доводиться стикатися зі складними реакціями, для виконання яких необхідно:

адекватно оцінити ситуацію сутички;

прийняти рухове рішення для нанесення удару ногою;

оптимально виконати удар ногою.

При цьому, чим більше наявних варіантів рухової реакції, тим важче саме його прийняття і триваліший час відповіді на реакцію. Чим більше рефлекторним є рух, тим меншу напругу при цьому відчуває нервова система і тим швидше реакція і сам ударний рух ноги спортсмена бойового хортингу. Відточуючи техніку сутички в різних комбінаціях і зв'язках, спортсмен вирішує завдання прискорення прийняття рішень щодо нанесення ударів ногами.

Головне значення для швидкості реакції під час проведення сутички грає здатність бачити рухи противника. У цьому і полягає головне завдання тренування на швидкість ніг. Вправи при цьому поступово ускладнюються шляхом: збільшення швидкості переміщення ударної частини ноги до цілі; раптовості появи ударної частини ноги; скорочення дистанції від ударної частини ноги до уразливої крапки на тілі суперника. Швидкісні здібності дуже специфічні, й якщо необхідно збільшити швидкість ударних дій ногами, то треба тренувати швидкість виконання саме цих рухів – певних ударів ногами.

Для розвитку швидкісних здібностей ніг виконуються вправи, що відповідають трьом основним умовам:

виконання ударної дії ногою максимально швидко;

техніка удару ногою має бути досконало вивчена;

під час тренування не повинно відбуватися зниження швидкості виконання удару ногою.

Вправи на розвиток швидкості ніг

1. Виконання одиночних ударів ногами з максимальною швидкістю по повітрю, чи на мішках або лапах.

2. Нанесення серійних ударів ногами з максимальною частотою. Всього виконується 5–6 серій по 2–5 ударів, які повторюються 3–4 рази через 1–2 хвилини відпочинку, протягом якого необхідно постаратися повністю розслабити м'язи, що виконують основну роботу у вправах.

3. Послідовне нанесення довгих серій ударів ногами з подальшим 20-секундним відпочинком. Вправа виконується протягом 3 хвилин.

4. Виконання серій ударів ногами по тенісному м'ячу, прикріпленому на довгій гумці до стелі або стіни спортивного залу.

5. «Двобій з тінню», під час якого виконуються одиночні удари ногами або серії по 3–4 удари з максимальною швидкістю в поєднанні з пересуваннями, обманними фінтами та різноманітними захистами.

Для розвитку швидкості намагайтеся на тренуваннях працювати на швидкість, а не на силу: на мішку, у відпрацьовуваннях, у навчальних і контрольних сутичках.

Також допомагає щоденне нанесення швидких ударів ногами по повітрю – по 50–100 ударів за підхід, однак на початку буде важко, тому почніть з 10 одиночних прямих, бічних і сторонніх ударів, а також комбінацій різних ударів. Необхідно працювати з максимальною швидкістю.

Надалі можна відпрацьовувати подібним чином улюблені багатоударні комбінації, що залучають всі удари ногами. З часом можна підвищувати число ударів у підході, тобто від 10 дійти поступово до 50 швидких ударів або серій. Також необхідно одночасно з тренуванням швидкості підвищувати свою ударну витривалість ніг.

Спеціальні вправи для підготовки ударів ногами та зміцнення м'язів ніг

Ефективні удари ногами можна провести тільки у тому випадку, якщо спортсмен бойового хортингу підготував всі складові ударної техніки: фізичну силу ніг, координованість, гнучкість – розтяжку для проведення високих ударів, відпрацював окремі прийоми та комбінації ударної техніки ногами. Перша складова прогресу – це фізична сила і міць ніг. Щодо підготовки ударів ногами та зміцнення ніг існують певні засоби та послідовність вправ.

Спортсмен, який планує виступати на змаганнях, має заздалегідь включити у свій план підготовки ці вправи, та зробити їх невід'ємною частиною повсякденного життя й тренування, і тільки тоді, через деякий час він зможе оцінити користь подібних занять. Загальне здоров'я організму не може бути повноцінним без сильних здорових ніг, а тим більше успішне проведення ударів і блокувань ногами під час проведення сутички.

Ходьба, біг підтюпцем або біг: 10000 кроків на день, біг або біг підтюпцем 30 хв на день – результат один і той же, але це все загальнозміцнювальні вправи. Такі вправи дозволяють зберегти здорову вагу, наростити кісткову та м'язову масу, зміцнити ноги. Крім цього спортсмен бойового хортингу під час навчально-тренувального процесу має використовувати спеціальні підготовчі вправи.

Випади та розніжки

Випади та розніжки: випади й розніжки спрямовані на тренування м'язів сідниць, особливо великого сідничного м'яза. Випади можна виконувати з ваговими навантаженнями або без них. Новачкам рекомендується виконувати комплекс вправ із трьох випадів, 15 повторів на кожен ногу – 2 цикли = 6 підходів. Освоївши техніку випадів, спортсмен бойового хортингу може урізноманітнити вправи. Можливі варіації випадів і розніжок: зворотний випад, випад уперед, внутрішній випад стегна, перехресні випад (вперед і назад) і випад в сторони.

Послідовність виконання: поставте ноги на ширині плечей; розправте спину, прийміть рівне вертикальне положення; з правої ноги зробіть максимально широкий крок вперед; руки залишайте на стегнах або у бойовій позиції біля підборіддя; повільно опустіться вниз; перевірте, чи утворюють ноги прямий кут у колінах (або виконайте провал вниз до упору); приведіть у рух м'язи ніг; повільно підніміться; повторіть вправу спочатку на ту ж ногу.

Така послідовність стосується виконання вправи й на іншу ногу.

Усі перелічені вище різновиди випадів виконуються й як розніжки. Випад – це виконання вправи однією й тією ж ногою декілька разів підряд. Розніжка – виконання перестрибування з однієї стійки на іншу ногу, тобто зміна присіду на нозі стрибком. Розніжки не тільки сприяють укріпленню м'язів і суглобів ніг, а тренують специфічну вибухову силу, яка вельми необхідна при нанесенні швидкісних ударів ногами.

Статичне тримання рівної ноги в імітуванні стороннього удару ногою

Ця вправа не тільки навчить бити ногою на короткій дистанції, але й допоможе розвинути координацію рухів і силу стегон. Принадність цієї вправи в тому, що, чим довше тримається нога витягнутою вбік, тим сильніше стає удар. При цьому не потрібно збільшувати вагу обважнення як на тренажері чи на штанзі, а можливість отримання травми мінімальна.

Для виконання цієї вправи візьміться руками за поперечину гімнастичної стінки. Перемістіть свою вагу на одну опорну ногу, підніміть коліно іншої ноги та виконайте сторонній удар ногою на рівні тазу. Витягніть її повністю, зафіксуйте ударне формування ступні (ребро ступні виходить у напрямку удару) і тримайте ногу в такому положенні. Новачки будуть тримати ногу від 3 до 10 с.

Якщо спортсмен бойового хортингу гарно розвинений фізично, то він може тримати ногу протягом 30–40 с. Спочатку можна робити два або три повторення для кожної ноги. Коли спортсмен стане сильніше, можна збільшити кількість повторень і час виконання вправи.

Поліпшення обертання стегна

Ця вправа зміцнює низ живота й стегна і збільшує гнучкість стегон, а також поліпшує здатність змінювати напрямок ударів ногами. Тримаючись руками за

поперечину гімнастичної стінки, підніміть коліно прямо, перенесіть по дузі ногу вбік та опустіть її на підлогу. Стегно обертається за півколом. Робіть два підходи по 10 повторень, а потім зробіть цю вправу іншою ногою.

Після повільного виконання обертання стегна необхідно перейти до швидкісного. Для цього треба збільшити темп руху, а в результаті інерції стегна зросте й амплітуда обертання. Виконувати швидкісні обертання 3–4 підходи по 10–15 разів на кожну ногу.

Зміна напрямку удару ногою

Ця вправа навчить спортсмена бойового хортингу змінювати напрямок удару ногою під будь-яким кутом, а також зміцнить коліна, стегна і сідниці. Для виконання вправи необхідно стати боком до гімнастичної стінки на відстані близько 30–40 см і взятися однією рукою за зручну поперечину. Стійте прямо, ступні ніг – на ширині плечей. Нанесіть прямий удар ногою, що знаходиться далі від стінки, потім відразу, не ставлячи ногу на підлоги, виконайте сторонній удар цією ж ногою. Він буде йти чітко в сторону від стінки.

При виконанні ударів можна, не опускаючи ногу вниз на підлогу, затримувати кожен удар у кінцевому положенні на 2–4 с. У міру збільшення сили утримуйте кожне кінцеве положення до можливого. Зробіть два підходи по 10 повторень для кожної ноги.

Також можна збільшувати час утримання, якщо спортсмен бойового хортингу готовий до цього. Якщо спортсмен може утримувати кожне кінцеве положення протягом 30 с, то можна перейти й до нанесення багатоповторних серій ударів ногами.

Підйом п'ят

Підйом п'ят: це вправа, що тренує литкові м'язи. До того ж, цю вправу можна виконувати в будь-який час, у будь-якому місці, в будь-якому одязі чи взутті (окрім взуття на високих підборах).

Послідовність виконання: поставте ноги в положення ширше плечей; покладіть руки на стегна або тримайте у бойовому положенні перед грудьми; підніміться на носках; зафіксуйте це положення на кілька секунд; повільно опустіться. Розслабтеся та повторіть цю вправу 120 разів (за 3 підходи). Таке середнє навантаження зміцнить опорні м'язи та ударну частину ноги – ступню. Правильне та міцне формування цієї ударної частини надзвичайно важливе при нанесенні ударів ногами, саме від формування залежить ефективність і проникливість удару, а також це дозволить уникнути травмувань ступні під час ударного навантаження на неї.

Присідання

Підготовка до виконання вправи. Вправа інтенсивно впливає на передню поверхню стегон і сідниці. Побічно навантажуються гомілки, пресі м'язи низу спини.

Послідовність виконання. Встановіть штангу на стійки. Поверніться до штанги спиною і підведіть плечі під гриф. Візьміться за гриф широким хватом ближче до млинців. Тепер розпряміться і зніміть штангу зі стійок. Намагаючись утримати тулуб прямим, повільно зігніть ноги в колінах і опустіться в положення повного присіду. З цього положення, не пружинячи колінами, повільно підніміться у вихідне положення.

Методичні рекомендації. Існує багато варіантів даної вправи, та перш за все вони пов'язані з положенням ступнів. Носки ступні можна зрушувати або навпаки – розсовувати. Залежно від положення та напрямлення ступнів пік навантаження на ноги спортсмена бойового хортингу буде переміщатися із зовнішньої області квадрицепса на внутрішню. Присідання також можна виконувати з обмеженою амплітудою. Спробуйте присісти тільки на три чверті амплітуди, не опускаючись у повний присід. Це один із найбільш жорстких прийомів підвищення інтенсивності присідань.

Подібний прийом більше важкий, ніж просто присідання з великою вагою. Він викликає в квадрицепсі гостре печіння та швидко приводить м'язи стегна в стан «відмови». Щоб не впасти разом зі штангою на підлогу, робіть часткові присідання, поставивши між ногами невисоку вузьку лаву. Опускайтеся до легкого торкання сідницями її поверхні та вставайте, не допускаючи пружного підскоку, при якому можна травмувати низ спини.

У положенні повного присіду спортсмену бойового хортингу важко утримати рівновагу. Щоб не перекинутися, він може звикнути нахилити тулуб уперед. Але це помилка, яка тягне за собою травму низу спини. Щоб виключити травмування, слід підкладати під п'яти брусок висотою 8–10 см.

При виконанні присідань з великою вагою з успіхом можна застосовувати важкоатлетичний пояс. Це дозволить тримати спину рівно й уникнути зайвого перенавантаження на хребет. Завдяки присіданням зміцнюються стегові м'язи, які несуть основне навантаження при нанесенні прямих і бічних ударів ногами. Також зміцнення цих м'язів дозволяє підготувати стегна до прийняття ними бічних ударів суперника, отримання яких уникнути під час проведення сутички практично неможливо завдяки їхній швидкості та короткій амплітуді.

Жим ногами

Жим ногами від себе є природним рухом, який сприяє зміцненню ніг і координації ударної амплітуди при нанесенні ударів ногами. Головне значення жиму ногами полягає в тому, що він є рівноцінною заміною присіданням. Правда,

тільки в тій частині, де мова йде про накачування ніг і збільшення поперечного січення стегнових та сідничних м'язів. Зміцнення м'язів спини, як при звичайних присіданнях, жим ногами не дає. Однак саме це вважається плюсом жиму. Опора спини виключає травму попереку.

Підготовка до виконання вправи. Сядьте на сидіння тренажера та прийміть положення упору спиною на його похилу спинку. Поставте ступні на поверхню платформи, що рухається, на ширині плечей. Ступні потрібно поставити якомога вище, щоб забезпечити згинання колін точно під прямим кутом.

Якщо спортсмен бойового хортингу поставить ступні біля нижнього краю платформи, то вийде гострий кут. Це означатиме збільшення навантаження на колінні суглоби, й таке тренування є специфічним для зміцнення суглоба та збільшення його можливості перенесення ударного навантаження при ударах ногами. Але при використанні субмаксимальної ваги це може призвести до травми.

У кінцевій позиції руху ноги не потрібно випрямляти повністю. Залишайте коліна злегка зігнутими – це вбереже від травми колін. При розпрямленні ніг не відривайте спину від опори, і тим більше, не допомагайте собі руками, вхопившись за бічні упори. Навпаки, намагайтеся повністю виключити з роботи інші м'язи.

Методичні рекомендації. Головне правило вправи – згинання ніг строго під прямим кутом. Якщо спортсмен бойового хортингу буде згинати ноги сильніше, його коліна впруться йому в груди, це означатиме одночасний відрив попереку від поверхні лави. Нижній відділ хребта округлятиметься в умовах найсильнішої компресії міжхребцевих дисків. Це може призвести до прихованої мікротравми.

Друге правило – необхідно правильно дихати. Сильно вдихніть, вичавлюючи вагу. Вдих призведе до наповнення легень і повного випрямлення хребта. Затримайтеся на вдосі та вижміть вагу до кінця. Так можна оберезити хребет від мимовільного згинання, яке при великому навантаженні загрожує травмою дисків.

Деякі спортсмени бойового хортингу стверджують, що відмінний додатковий ефект дає посилене розтягнення чотириголового м'яза, яке відбувається, коли спортсмен, усупереч правилу, згинає коліна під гострим кутом у фіналі руху. Це так, проте, дозволити собі це можуть не всі, а підготовлені та досвідчені спортсмени бойового хортингу. Щоб загострити кут, спортсмену доведеться поставити ступні ближче до нижнього краю платформи. Опускаючи коліна до грудей, він виявить, що не в змозі щільно притискати ступні до поверхні платформи. П'яти будуть самі собою підводитися. Залишок руху спортсмен бойового хортингу зробить одними носками. Таке положення пов'язане з недостатньою гнучкістю суглобів і зв'язок.

Дуже рідко, коли ступні зможуть зігнутися не втративши повного контакту з платформою. Так що новачкам не треба ризикувати. Тільки щільно поставлені підошви вберігають колінні суглоби від травми. Значення прямого кута в колінному суглобі полягає не тільки в тому, що він вберігає коліно від травми. Але тільки такий кут залишає прямим хребетний стовп. Округлення спини знову ж таки обов'язково веде до травми попереку.

Деякі спортсмени бойового хортингу намагаються використовувати даний тренажер для зміцнення литок. Вони впираються носками прямо в край платформи і пробують вичавити її силою одних литкових м'язів. Мало того, що такий рух нічим не відрізняється від зручнішого підйому на носки стоячи (попередньо наведена вправа) або сидячи, але він також загрожує найнебезпечнішими травмами. Якщо носки ступнів раптом зісковзнуть, і вся вага впаде вниз усією своєю масою на спортсмена.

Жим можна робити як обома ногами відразу, так і чергуванням, спочатку однією, а потім іншою ногою. Ці вправу можна чергувати з ударами ногами по важкому підвісному мішку, що надасть додаткового уданого навантаження на суглоб ноги, а також відповідно розслабить забиті м'язи стегна після навантаження.

Згинання ніг лежачи

Підготовка до виконання вправи. Прийміть положення обличчям вниз на лаві для згинання ніг. Розташуйтеся на лаві так, щоб її край опинився над колінами, а валик тренажера припав на задню поверхню щиколоток. Візьміться за рукоятки тренажера – вони зазвичай розташовані під узголів'ям по сторонах лави. Вдихніть, затримайте дихання і згинайте ноги, піднімаючи валик вгору. У верхній позиції гомілки повинні становити 90° або більше зі стегнами. Видихаючи, прийміть вихідне положення. Швидкість руху – помірною, а дихання розмірене. Слідкуйте, щоб під час руху носки не поверталися всередину і не розгорталися в сторони.

Методичні рекомендації. Якщо носки під час руху розгортаються в сторони, значить, у спортсмена бойового хортингу перерозвинені біцепси стегон. У цьому випадку слід робити вправу, повернувши носки всередину, щоб збалансувати розвиток м'язів задньої поверхні стегна. Якщо ж під час руху носки повертаються всередину, у спортсмена перерозвинені напівмембранні напівсухожильні м'язи. У цьому випадку, навпаки треба розвертати носки в сторони. Коліна мають знаходитися за краєм лави. Якщо вони лежать на лаві, в колінних чашечках створюється сильний тиск, який може призвести до травмування.

Можна виконувати цю вправу на лаві з кутом. Коли таз знаходиться вище колін, верхні частини біцепсів стегон отримують велику розтяжку. Плоска лава зазвичай змушує спортсмена бойового хортингу сильно прогинати спину, щоб

підняти таз вище, це може призвести до пошкодження поперекового відділу хребта. Якщо у спортивному залі немає лави з кутом, підкладайте під таз згорнутий валиком рушник. Не піднімайте таз занадто високо, щоб не згинати надміру поперек, а також не вдавайтеся до допомоги партнера, який би притискав таз до лави.

Не робіть рух повільно, бо при занадто повільному темпі колінні суглоби дестабілізуються, і це може викликати розриви та розтягнення колінних сухожилів і зв'язок. При роботі з великою вагою потрібно починати повторення з швидкого вибухового, енергійного руху, що як раз дуже корисно відобразиться на силі удару ніг під час проведення сутичок. Наприкінці повторення переконайтеся, що ноги повністю розпрямлені.

Скорочена амплітуда може призвести до сковування м'язів задньої поверхні стегна при нанесенні ударів ногами вперед, і, окрім того, під час виконання вправи спортсмен бойового хортингу не зможе повністю розігнути коліна навіть стоячи або при ходьбі. Виконання згинань ніг лежачи значно збільшує силу задніх ударів ногами, а при відповідній підготовці сприяє збільшенню швидкості проведення кругових і зворотнокругових ударів зі стійки в тулуб і голову суперника.

Тренування з обважнювачами для ніг

Обважнювачі для ніг надають додаткове навантаження для виконання вправ. Перед використанням обважнювачів краще трохи розім'ятися. Так м'язи швидше адаптуються до роботи в нових умовах і тренування принесе більше користі. Розминка може займати від 2 до 10 хв. Для розминки можуть підійти будь-які загальнорозвивальні вправи. Необхідно гарно розігрітися, підготувати тіло до незвичних навантажень. Після цього надягайте обважнювачі на ноги і зробіть пробіжку.

Вправа чудово розвиває витривалість, створюючи незвичні умови навантаження. Обважнювачі для ніг забезпечують найбільш природне навантаження, не порівняне з бігом з обтяженнями в руках. На початку тренування з обважнювачами не треба занадто сильно навантажуватися. Кращим способом тренування є поступове збільшення навантаження. Якщо в перший день пробіжка склала 3 км з обважнювачами по 2 кг, то наступного разу спробуйте трохи збільшити дистанцію.

Також варто поступово збільшувати вагу обважнювачів, і це можна робити кожного початку тижня (на тренування у понеділок). Нехай спортсмен бойового хортингу пробіжить меншу дистанцію, зате навантаження для нього стане різноманітніше й, від цього – ефективніше.

Також зі спортивними обважнювачами можна відточувати удари ногами. Працювати можна в такий спосіб: у бойовій стійці наносите 15–20 ударів однією ногою. Після цього робіть стільки ж ударів іншою ногою. Число підходів

вибирайте виходячи зі своїх фізичних можливостей. Новачкові можна обмежитися 3–5, досвідченому спортсмену бойового хортингу – 10–15. Перерва між підходами – не більше 2 хв. При такому режимі тренування можна збільшити витривалість і швидкість ударів ногами. При цьому неможливо перетрудиться, виконавши всі вправи з правильною технікою. Головне – розумно підійти до вибору ваги обважнювачів ніг.

Найбільш ефективний темп роботи – найбільша швидкість при збереженні правильної техніки. Якщо при дуже високій швидкості ударів ногами техніка страждає, краще зменшити навантаження і знизити темп. Вагу обважнювачів краще постійно міняти, при цьому, як у велику, так і в меншу сторону. Звикання до певної ваги різко знижує ефективність навантажень. Хороший ефект може дати поступове нарощування ваги обважнювача: сьогодні, скажімо, йде тренування з вагою 1 кг, а через місяць уже з 2 кг.

Якщо спортсмен бойового хортингу, додавши вагу, демонструє такий же результат як раніше, при меншій вазі (будь то число ударів, швидкість, дистанція пробіжки), значить він безумовно став витривалішим і тренування йде на користь підготовці. Проте добре працює й інший спосіб: періодична зміна ваги на кожному тренуванні. Знижуючи вагу обважнювача можна збільшити навантаження за рахунок числа ударів або дистанції.

У такому випадку навантаження постійно будуть змінюватися й ефект звикання не виникне. Такий спосіб ідеально підходить для тренування ударів ногами, оскільки відомо, що в сутичці темп дуже змінюється: сильні та швидкі рухи поєднуються з перепочинками. Помилка багатьох новачків у роботі з обважнювачами – це вибір великої ваги. Якщо спортсмен бойового хортингу хоче серйозно підняти силову витривалість і розвинути міць удару, для цього краще переходити на інші схеми роботи з обтяженнями. У такому випадку доведеться активно працювати з гантелями та штангою, а це вже буде зовсім інше тренування.

Можна тренувати удари і з обважнювачами по 3–4 кг, але робити це у відносно повільному темпі і з меншим числом повторів, але не потрібно використовувати вагу понад 5 кг. Робота з обважнювачами є не єдиний спосіб розвитку витривалості ніг. Проте, як показує практика, для прогресу в одних і тих же навичках краще впроваджувати самі різні засоби.

Тіло спортсмена бойового хортингу добре реагує на нові навантаження, намагаючись під них адаптуватися. Плюс варто врахувати індивідуальні особливості спортсмена: на когось кращий ефект роблять одні специфічні навантаження, на когось інші. Різноманітні підходи та диверсифікація тренувального процесу є хорошим способом не тільки поліпшити спеціальну

фізичну підготовку для проведення сутичок бойового хортингу, але і ближче пізнати свої можливості.

Вправи з використанням обважнювачів на ноги треба чергувати з вправами без обважнювачів. У момент знімання з ніг навантаження спортсмен бойового хортингу здатний відчувати легкість і швидкість ударних рухів ногою та значне підвищення координаційних здібностей: точність рухів, влучність ударів, збільшення можливої амплітуди при нанесенні ударів ногами по верхньому рівню тощо.

Стрибкові вправи для підготовки ударів ногами в стрибку та тренування стрибучості

Ударна техніка ногами у стрибках входить до переліку базової техніки бойового хортингу. Вона дуже ефективно використовується спортсменами бойового хортингу під час проведення сутичок. Але для використання цієї техніки спортсмену необхідно володіти не тільки знаннями техніки прийомів і координацією у повітрі надзвичайно важливим є – рівень стрибучості. Для підвищення рівня стрибучості за методикою бойового хортингу існує ряд спеціальних стрибкових вправ, що застосовуються у певній послідовності та дають гарні тренувальні результати. Наводимо основні варіанти стрибкових вправ спортсмена бойового хортингу.

1. Підскоки на одній нозі з підніманням зігнутої в коліні ноги до грудей і через сторону до плеча під рахунок:

1) виконуючи підскік на ступні лівої ноги, одночасно підняти зігнуту в коліні праву ногу вгору до плеча, опускаючи праву ногу, повторити підскік на лівій;

2) виконати те ж, але на іншій нозі;

3) виконуючи підскік на ступні лівої ноги, одночасно підняти зігнуту в коліні праву ногу до плеча через сторону; опускаючи праву ногу, повторити підскік на лівій нозі;

4) виконати те ж, але для іншої ноги.

Весь описаний цикл з чотирьох дій можна виконувати і на один рахунок. В одній серії повторювати від 20 до 60 разів. У одне тренування можна періодично включати 2–4 серії таких підскоків.

2. Стрибки на двох ногах вгору з підтягуванням колін до грудей. Вправа виконується на місці по 10–20 стрибків у одній серії. Відштовхування має бути пружним і швидким.

3. Стрибки вгору з розведенням прямих ніг у сторони, дістаючи пальцями рук носки ніг. Вправа виконується на місці по 10–20 разів, відштовхування має бути пружним і швидким.

4. Підскоки в присіді поперемінно на лівій і правій нозі. Протилежна нога одночасно з підскоком хльостким рухом випрямляється вперед. Виконувати по 10–20 підскоків на кожній нозі в одній серії. Рівновага підтримувати руками.

5. Стрибки вгору з поперемінним розведенням прямих ніг у шпагат. Виконується по 5–10 разів і лише після ретельної розминки. Амплітуду розведення ніг збільшувати поступово.

6. Стрибки вгору на підвищену площину (сходинок, тумбу тощо). Виконується поштовхом двох ніг за допомогою маху руками вгору, повторювати 10–20 разів. Висоту стрибків необхідно збільшувати поступово.

7. Стрибки в глибину з тумби заввишки 70–100 см з подальшим миттєвим вистрибуванням вгору. Виконується 2–4 серії по 6–10 стрибків у кожній. Приземлення має бути пружним. Амортизація та подальше відштовхування мають виконуватися як єдина цілісна дія. Цю вправу слід виконувати не частіше 1–2 разів на тиждень після періоду попередньої стрибкової підготовки.

8. Багаторазові стрибки через перешкоди (легкоатлетичні бар'єри). Відштовхування при цьому мають бути пружними і швидкими, виконуватися як один цілісний рух. Відстань між перешкодами підбирається шляхом пробування (за кількістю ваших ступнів між бар'єрами). Висота збільшується поступово від 70 до 100 см., кількість перешкод від 5 до 20, у залежності від їх висоти та вашої підготовленості. Наприклад: 1) 15 стрибків (висота 70 см) × 5–10 серій, 2) 10 стрибків (90 см) × 5–10 серій, 3) 8 стрибків (100 см) × 5–10 серій; 4) 5 стрибків (105 см) × 5–10 серій.

9. Стрибки через перешкоди (гімнастичну лаву, повалене дерево тощо) боком, вперед-назад, з поворотами на 90, 180 і 360°.

10. Імітація по повітрю внутрішнього та зовнішнього круговий удар прямою ногою в голову в розкрученому стрибку.

11. Імітація по повітрю зворотнокругового удару в голову в стрибку.

Стрибкові вправи для підвищення стрибучості краще використовувати в основній частині заняття або виділяти для цього окреме тренування, зважаючи на те, що під час виконання стрибків з ударами ногами необхідно контролювати положення тіла при польоті у повітрі, мати необхідний рівень спеціальної координації. Дане завдання краще виконується на свіжі м'язи, поки відчуття повного вистрибування не зведене нанівець попереднім навантаженням ніг.

13. РОЗТЯЖКА І ВИДИ РОЗТЯГУВАЛЬНИХ ВПРАВ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ УДАРНОЇ ТЕХНІКИ НІГ СПОРТСМЕНІВ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Розтягування та підготовка ніг для виконання ефективної ударної роботи в бойовому хортингу є справою надзвичайно кропіткою та відповідальною. Специфіка правил змагань дозволяє проведення широкого арсеналу ударної та захисної техніки ніг. Існує дуже багато методів розтяжки ніг для конкретно кожного удару. Поздовжній і поперечний шпагат сприятимуть нанесенню високих прямих ударів у голову, бічних ударів з дальньої дистанції, зворотнокругових ударів зі стійки та у стрибку. Високий удар ногою може з'явитися повною несподіванкою для противника в реальній сутичці. Важливо і те, як і коли його застосувати.

Саме розуміння біомеханічних особливостей ударів ногами та грамотне тактичне їх використання є секретом успіху. Саме цьому вчать досвідчені тренери своїх спортсменів. Інтересно те, що високі удари ногами активно застосовуються і в атаці, й у захисті. Існує широко поширена думка, що розтяжка знижує силові показники, в тому числі силу удару. Однак, як довела сучасна наука, якщо перед силовим тренуванням не зроблено попередню розтяжку м'язів, то далеко не всі нервові та гормональні імпульси, що посилюються в м'язи командними центрами мозку, що відповідають за прояв сили, досягають своєї мети. У цьому випадку більшість із них втрачається в нескінченних звивинах нервових шляхів і кровоносних судинах.

У підсумку м'язи навіть кращих спортсменів бойового хортингу здатні проявити невеликі показники своєї потенційної потужності. Тому перед тренуванням завжди слід робити розтяжку ніг, навіть якщо будуть тренувальні завдання, які не стосуються ніг. Але розтяжка ніг відобразиться та розігріє все тіло. Коли спортсмен робить попередню розтяжку м'язів і суглобів ніг перед виконанням ударів ногами, нервові імпульси від них спрямовуються до мозку й як би прочищають нервові шляхи, полегшують проходження по них нервових імпульсів, народжених силовими центрами мозку. Це впливає на процес розігрівання всього повністю тіла спортсмена.

Потрібно відзначити, що принципи виконання розтяжки в бойовому хортингу, вироблені практикою спеціальних тренувань, цілком узгоджуються з науковими даними фізіології та спортивної медицини. Наведемо кілька спеціальних вправ для розтяжки ніг перед виконанням ударної та захисної техніки ногами.

1. Ноги на ширині плечей, коліна прями. Покладіть долоню правої руки трохи вище лівого коліна і, тримаючи плечі паралельно підлозі, а спину

зберігаючи прямою, тягніться до лівого коліна. Спину слід тримати прямо, інакше втрачається ефект вправи та з'являється ризик отримати травму спини. Тягніться повільно, зафіксуйте положення, коли відчуєте легке паління в біцепсі стегна, розслабте ногу, зачекайте кілька секунд і продовжуйте рух. Час виконання вправи – 2 хв, потім повторіть вправу для іншої ноги.

2. Метелик. Сядьте на підлогу, ноги зігніть, ступні з'єднаєте разом підощва до підощви. Максимально притягніть ступні до паху. Утримуйте ноги в даному положенні за гомілки, спина пряма. Максимально нахиліться вперед, але спину неодмінно тримайте прямою. Ноги розслаблені. Сидячи у такому положенні необхідно виконати рухи колінами вгору-вниз. Посидьте в такому положенні 2–3 хв.

3. Сядьте на підлогу, ноги розведіть максимально широко. Зробіть 10 нахилів до лівої ноги, 10 до правої, 10 вперед, і так 5 циклів. При нахилі руками тримайтеся за гомілку або брюки хортівки. При нахилі до ноги ступня відповідної ноги упирається в підлогу не п'ятою, а щиколоткою.

4. Розтяжка в поперечному шпагаті, 3 хв. Сядьте в шпагат, наскільки зможете. Коли відчуєте печіння у м'язі стегна – зупиніться. Печіння минуло – опускайтеся далі.

5. Розтяжка в поздовжньому шпагаті. Те ж саме, але часу для затримки у кінцевій фазі потрібно менше.

6. Махові вправи вгору прямою ногою (лівою та правою поперемінно). Виконувати вправу слід з однієї боювої стійки, що одночасно з розтягувальним ефектом додає відчуття координації та привчає спортсмена боювого хортингу до тримання на одній нозі під час нанесення удару. Махові вправи використовуються як уперед, так і вбік, назад, по колу – назовні та всередину. Ному при виконанні маху слід піднімати якомога вище і тримати випрямленою в колінному суглобі. Для відпрацювання звички удару можна виконувати махи ногою з одночасним формуванням ударної частини: мах вперед – формування подушки пальців ступні вперед; мах убік – формування ребром ступні вбік; мах назад – формування виставленої п'яти вперед по ходу ноги.

Розтяжка з партнером

У боювому хортингу дуже часто використовуються розтягувальні вправи з партнером. Партнер у цьому випадку допомагає утримувати певну амплітуду і положення при нахилах, утримує тулуб спортсмен боювого хортингу на межі можливості, не дозволяючи занадто напружувати м'язи та навпаки сприяти розслабленню ніг при розтяжці, а також партнер тримає ногу спортсмена у себе на плечі, піднімає ногу вгору, контролює висоту та забезпечує максимальну амплітуду у вертикальному прямому та бічному шпагаті. Наведемо деякі спеціальні вправи на розтяжку з партнером.

Вправа 1. Сядьте, розставивши ноги, бажано впертися спиною у стіну. Партнер сідає навпроти й акуратно починає тиснути на ноги, впершись своїми ступнями у внутрішні частини гомілок та розсовуючи їх. Якщо відчули печіння у стегнах, необхідно відразу зупинитися. Печіння минуло – слід продовжити виконувати вправу зі збільшенням амплітуди до можливості. Корисно паралельно виконувати нахили вперед, узявши за руки партнера.

Вправа 2. Покладіть ногу на плече партнера. Партнер поступово розгинає коліна, встає навшпиньки, похитується. Тягніться руками і тулубом до партнера. Вправа ефективна як для прямої, так і для бічної розтяжки, а також її можна виконувати одному біля шведської стінки.

Використання махових вправ. Після розтяжки зробіть по десять махів вперед-вгору кожною ногою. Опорна і махова ноги мають бути прямими, спина також пряма. Потім по десять махів у кожную сторону.

Використання умовних сутичок з акцентом на розтяжку. Приступайте до відпрацювання ударів, зв'язок і блоків. Для розігріву можна проводити легкі умовні сутички з партнером, наприклад, один наносить удар ногою, другий захищається, потім навпаки, або один виконує задалегідь обумовлену зв'язку, другий захищається тощо. Складайте зв'язки, напрацьовуйте коронки та не забувайте про захист, експериментуйте та плануйте тренування як зручніше і не нехуйте після цього вільною сутичкою з використанням високих ударів. Виконуйте часто удари у верхній рівень: бічні, кругові, зворотнокругові удари ногами в обидві сторони з максимально високим підніманням ніг, навіть якщо можна – вище голови суперника.

Партнер має допомагати у пересуваннях і роботі тулуба, виконуючи підкроки, відкроки, ухили тулубом тощо. Вся імітаційна робота у парі має бути спрямована не на спаринг як такий, а на максимальні піднімання ніг в ударних рухах з партнером, який пересувається. Руки при цьому у спортсменів краще щоб були в 6-унцових рукавицях, а ноги у накладках на гомілки. Не використовуйте в спарингах для вдосконалення розтяжки удари, якими можете травмувати партнера, не бийте з усієї сили, не заводьтеся, намагайтеся провести зв'язку, а не перемогти у цій навчальній сутичці.

Такі спеціальні тренування на розтяжку ніг треба якомога частіше проводити для спортсменів бойового хортингу, хто хотів би в максимально короткі терміни добитися реального збільшення гнучкості та рухливості суглобів ніг, поліпшити загальний стан організму, придбати більш високий ступінь витривалості, точності та легкості виконуваних ударів ногами під час проведення сутички. Такій спеціальній фізичній підготовці ніг у бойовому хортингу приділяється велика увага.

Спеціальними вправами під час тренувань розвивають гнучкість, швидкість, силу, швидкість реакції, координацію рухів та інші необхідні спортсмену бойового хортингу якості. Вони є фундаментом, на якому ґрунтується бойова техніка бойового хортингу. Тіло спортсмена має бути сильним, швидким, гнучким і легким, а не швидко ламатися при впливі захватів у стійці та прийомів партеру. Ніякого зайвого, штучно накачаного м'язового корсету бойовий хортинг не передбачає. Адже він непридатний ні в тренуванні, ні в сутичці.

Ніякої млявої пластичності, що ґрунтується на перерозтяжках зв'язок і демонстрації супершпагатів, що не дозволяє виконувати вибухових і різких ударних пробивальних рухів. Все має бути підпорядковане доцільності, що диктується законами ведення сутички. Важливо не просто багато працювати над своєю розтяжкою, але працювати цілеспрямовано, готувати ноги для здійснення сильних вибухових ударів і надійних блокувань.

14. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МЕТОДИКИ ПІДГОТОВКИ УДАРНО-БЛОКУВАЛЬНИХ ЧАСТИН ТІЛА СПОРТСМЕНА БОЙОВОГО ХОРТИНГУ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ДО ЗМАГАНЬ

Ударні та захисні блокувальні дії в бойовому хортингу зумовлюють жорсткий контакт поверхонь тіла суперників, які проводять безкомпромісна сутичка. Від завчасної підготовки частин тіла й ударних поверхонь, на які доводиться основне навантаження в контакті, залежить успіх проведених ударних атак і захистів, і головне – впевненість у виконанні результативних дій в будь-якій ситуації сутички.

Ступінь результативності ударної дії й її вражальна здатність на обрану ціль (будь-яку частину тіла, що зазнає атаки) залежить від декількох однаково важливих компонентів:

розвиненої потужності при ударі (сила та швидкість);

фактора несподіваності (суперник не готовий до відбиття або прийняття удару);

площі контакту ударної частини тіла з ціллю, що атакується (якщо взяти фізику, то цей тиск вимірюється у кілограмах, поділених на квадратний сантиметр тіла);

жорсткості всього ударного механізму (напруги всього тіла в момент удару, як тулуба, так і ударної частини руки чи ноги);

глибини проникнення удару (пружності й твердості ділянки тіла, що вражається);

кількості нанесених ударів у одне й теж місце та часу контакту ударної частини з ціллю, що атакується й інші природні фактори.

Ударом у бойовому хортингу можна назвати – взаємодію двох тіл, при якій виникають великі показники потужності зусиль у малій проміжок часу. Ударна технічна дія спортсмена бойового хортингу – це контакт ударної частини тіла із ціллю, що вражається. Основна мета такої дії – при твердому контакті вразити поверхню влучним ударом. Спортсмени бойового хортингу при проведенні сутички застосовують різні частини тіла як зброю ураження.

У сутичці дуже важливо вміти наносити удари руками в рукавицях, а вже в кінці сутички завдання змінюється докорінно, і спортсменові необхідно мати витривалість, вміти наносити удари рукою в тулуб і одночасно, при зміні ситуації сутички, робити захвати й кидки. У сутичці бойового хортингу при проведенні ударних атак у більшості випадків використовуються кулаки, відкриті долоні, кисті рук, лікті, ступні й коліна.

Назву ударної зони носить та її частина, яка віддає імпульс удару в зону враження тіла супротивника. Залежно від застосування техніки (атака або захист),

вона йменується захисною чи атакувальною ударною зоною. Всі ударні зони є як атакувальними, так і ті, що також використовуються для захисту.

У бойовому хортингу ударні зони готуються заздалегідь. Використання тієї або іншої частини тіла як знаряддя для нанесення удару в такому виді спортивних змагань як бойовий хортинг без попереднього тренування й загартування може привести до серйозних ушкоджень. Необхідно загартувати ударні зони, навчитися правильно формувати ударні частини кінцівок, зміцнити суглоби рук і ніг.

Дана спеціальна підготовка спортсмена бойового хортингу є обов'язковою й виконується поступово та постійно кожним спортсменом самостійно, тому що тренерові візуально проконтролювати готовність ударних частин учня повністю дуже складно.

У практиці сутичок бойового хортингу не завжди вдається ухилитися від удару або виконати блок. Іноді доводиться приймати удар, часто несподіваний і потужний. Виникає завдання максимально понизити негативний ефект поразки від пропущених ударів. Непідготовлені гомілки та передпліччя легко травмуються як при нанесенні ударів, так і при постановці блоків. Непідготовлений для ударів кулак при нанесенні удару травмується, вибиваються пальці, з'являються набряки та бурсити на ударних суглобах.

Щоб уникнути небажаних наслідків і непотрібних травм, потрібно зміцнити всі частини тіла, які можливо. Безліч травм пов'язано з ушкодженнями в області дистального відділу верхніх кінцівок: пальців, п'ястно-фалангових зчленувань, променево-зап'ястного суглоба, рідше – ліктьового та плечового суглобів. Це ті частини, які максимально беруть участь у контакті з об'єктом атаки.

За характером одержання травми й ушкодження – це розтягання та розриви зв'язок суглобів, переломи фаланг, періостити тильної поверхні п'ясткових кісток. Загартування цих частин – пряме запобігання травматизму. Як показує практика, будь-яка незначна травма ударної частини руки чи ноги істотно знижує ефективність атак і блоків спортсмена, а в випадку загострення або переходу в хронічну форму порушує тренувальний цикл.

Велика частина захисних дій у бойовому хортингу виконується передпліччями та гомілками. Значить необхідно постійно стежити за їхнім робочим станом і зміцнювати їх додатковими вправами. Передпліччя зміцнюються та набиваються не досить швидко в навчальних малоконтактних сутичках, а гомілки взагалі потрібно загартовувати ретельно й дбайливо. Життя людини проходить не тільки в спортзалі, і гомілка – це частина ноги, органу пересування людини, потрібно не тільки зміцнити гомілки, але й зберегти їх для подальшого життя.

Безумовно, у навчальних сутичках із використанням захисних протекторів гомілки теж набиваються, окістя товщає, і ноги спортсмена бойового хортингу

перестають так болісно реагувати на удари. Який критерій визначення підготовки ударної частини? Якщо ви розвиваєте високу ударну потужність, достатню швидкість, з якою ударна частина кінцівки встромлюється в ціль, що атакується, тобто ви досягли впевненості в ударі, а ударна кінцівка не отримала ушкоджень, виходить, ви підготували ударну частину й ударили правильно.

Для досягнення результативної ударної атаки неправильних ударів не існує. Якщо ви наносите удари потужніше й точніше суперника, значить ваша підготовка забезпечує перевагу, й якщо не допускати технічних помилок, то можна доводити сутичку до перемоги. Для того, щоб не витратити у сутичці сили даремно зайвою напругою, рука або нога не повинна напружуватися завчасно, для цього варто завжди представляти ціль і пробивати не по поверхні тіла суперника, а всередину тіла, й за умови можливості не втрачати рівноваги й балансу власного тіла, намагатися бити з проносом (нібито наскрізь).

Швидкість руху ударної частини й точність улучення важливіше, ніж фізична сила. Рух ударних частин стосовно горизонтальної й вертикальної площин часто не збігається з перпендикулярами. Кути атаки рук і ніг можуть бути будь-якими та коливатися в межах зручності стартових позицій при початку атаки. У сутичці, щоб не одержувати травм, необхідно використовувати тільки ті удари, які вже відпрацьовані на тренувальних заняттях, або які дані вам від природи – коронки.

Значить необхідно не тільки добре володіти й відчувати все тіло й мати контроль над положеннями кінцівок, а й тренувати їхню стійкість до ударних навантажень, щоб м'язи, шкіра й кістки стали міцними, твердими, гнучкими, рухливими й сильними. Тренування ударних частин тіла мають проходити з наростаючим навантаженням, бути регулярними, йти від м'якого до твердого, від легкого до важкого, від загального – до деталей, із проробленням кожного сегмента ударної частини.

Тренувальні снаряди і методика занять підбираються індивідуально, виходячи з особливостей організму й рівня підготовки. Для зміцнення ударних поверхонь рук і ніг можуть застосовуватися спеціальні снаряди: мішки з піском, колоди, розташовані під різними кутами, гумові аркуші, тканинні намотування та багато чого іншого.

У людини існує величезна безліч зон ураження на тілі голою рукою, але тільки при достатній підготовці ударних частин можливо руйнуюче враження цілей без одержання травм. Набивання, накати, статичні стояння на ударних поверхнях – це найдавніші методики, які використовувалися в багатьох системах підготовки воїнів стародавності.

Багато які з них показують і пояснюють позитивний ефект і гарні результати при заняттях у природному середовищі, на природі, наносячи удари в землю, пісок

на пляжі, по живих деревах у лісі, по воді, ламання сухих гілок, розбивання каменів і багато подібних природних способів. Для зміцнення й відновлення при одержанні мікротравм використовуються мазі, бальзами, компреси та прогрівання, призначені й випробувані в практиці набивання ударних частин.

Дуже важливий момент для міцності сегментів ударних частин – це гарне повноцінне харчування, одержання з їжею складових компонентів, які зміцнюють кістку. Також важливий склад мінеральних солей, кальцію, вітамінів. Залізо й білкова їжа необхідні для зміцнення тіла, для створення м'язового ударного апарату, що дає велику перевагу перед спортсменом бойового хортингу, не маючим міцних м'язів. Ударна твердість відіграє головну роль при ударі, коли все тіло максимально напружене і має передати супротивникові ударний імпульс. Це приходить на останню, заключну фазу удару, з наступним розслабленням.

Щоб удар вийшов твердим, напружуйте ударну частину, тобто формуйте ступню або стискайте кулак при ударі в самий останній момент перед його торканням з атакованою ціллю, і пробивайте як би крізь ціль, а не по поверхні. Зона прицілювання при цьому має бути усередині тіла суперника приблизно 10–15 см. далі по траєкторії удару. Твердість при контакті з ударною поверхнею означає зуміти миттєво перейти з максимально розслабленого стану в максимально напружене.

Максимальна твердість в ударі визначається швидкістю переходу зі стартового стану, коли спортсмен бойового хортингу максимально розслаблений, у місце дотику з ціллю, де він максимально напружений. Уміння швидко й максимально напружити ударну частину тіла в момент зустрічі з ціллю – це одна з основних умов профілактики травм при нанесенні ударів. Кожен спортсмен повинен домагатися в цьому впевненості й не залишати це без уваги на кожному тренувальному занятті.

Для отримання такої навички спортсмен має починати практикувати розбивання предметів. Такими предметами можуть бути дошки, каміння, ціпки й багато чого іншого, головне щоб кожний навчився підбирати собі такі предмети самостійно. На початковому етапі потрібно підбирати так, щоб розбивання було можливим, але для цього потрібно було б по-справжньому формувати ударну частину. Кістка людини сама по собі тверда, але вміння формувати суглоб, яким завдаєш удару, напрацьовується, на жаль, методом проб і помилок, тому що це індивідуально.

Природа створила вам тільки ваш суглоб, і нікому іншому подібного не дала, значить саме ви маєте навчитися ним безпечно для вас бити, та берегти його у сутичці. Дане тренування є елементарною профілактикою травматизму ударних частин на заняттях бойовим хортингом. При інтенсивних тренувальних навантаженнях удари стають сильними, і влучити в сутичці бойового хортингу

можна й у лікоть і в тазостегнову кістку, але при цьому ваша кінцівка повинна зберегти бойовий стан.

Незаплановане зіткнення із твердою кісткою не має вплинути на міцність ударної частини тіла, тому що отримавши травму, спортсмен розсіює увагу від ведення сутички та зосереджує її на збереженні травмованого сегмента, переборюючи больовий поріг і, навіть зусиллям волі, прагнучи до перемоги над суперником.

Бажаючи пробити суперника й одержати оцінку в сутичці бойового хортингу голою рукою, потрібно намагатися наносити удари в м'які тканини, тверді при цьому обминаючи, щоб уникнути травм. Але, знаючи небезпеку зіткнення ударної частини руки з твердою кісткою суперника, необхідно заздалегідь зміцнювати ударну частину кулака, а також суглоби. Перш ніж рубати мечем, його потрібно нагострити. Перш ніж боротися руками їх потрібно підготувати. Для цього потрібно навчитися наносити удари по твердих предметах з помірною силою.

Крім ударів руками й ногами по різних твердих предметах є й інший спосіб зміцнення ударних поверхонь – це масаж круглою дерев'яною паличкою. Такі вправи називають накаткою, і для них можна використати заздалегідь підготовлену відшліфовану круглу палицю у діаметрі 30–50 мм. і довжиною 50 см, щоб вистачило довжини для прокатки одночасно по двох гомілках паралельно стоячих ніг. Невелику й коротку паличку також можна виготовити й катати ногами по підлозі, між долонями, руками по потрібних частинах тіла.

Так можна зміцнити ребро та подушку ступні, гомілку, передпліччя, ребро й підставу долоні. На відміну від набивання, вправи з накаткою ударних і блокуючих частин дуже корисні для здоров'я, поліпшують кровообіг і знімають зайву напругу тіла. Їх можуть робити навіть самі маленькі діти. Щоб підвищити свої атаквальні можливості, по ходу навчальної сутички з малими швидкостями можна гнучко міняти форму руки й ударну крапку, ударивши суглобами пальців, швидко стиснути руку в кулака й завдати наступного удару. Варто тренувати змінні удари різної форми, що тісно впливають один за іншим.

У таких сутичках можна зміцнювати пальці, проводячи різні часті ігрові захвати за зап'ястя суперника. У набиванні ударних частин існує принцип – не нашкودити. Тому потрібно не допускати надмірних навантажень, болю, найменших травм. Після таких занять частини можна змазувати живильним кремом для рук, робити масаж кожного суглоба, що брав участь в ударній роботі. Підготовка проводиться поступово. Ціль вправ – правильно сформувати ударну поверхню, привчити її до больового впливу, навчитися менше реагувати на біль після твердого зіткнення.

Загальні рекомендації для зміцнення ударно-блокуючих поверхонь:

1. Необхідно займатися ударними суглобами щодня. Робити легкі постукування рукою об руку, стежити за станом передпліч і ліктів.

2. Перед кожним заняттям проводити гарну розминку.

3. Не давати ударного навантаження суглобам, які хоч злегка травмовані.

4. Постійно, на кожному тренуванні робити згинання та розгинання рук в упорі лежачи на пальцях. Кількість пальців при цьому можна зменшувати та комбінувати.

5. Працювати над формуванням правильної форми кулака, ліктя, ступні, коліна. Правильно сформована ударна частина – менша ймовірність травми при твердому зіткненні. Для цього потрібно робити згинання та розгинання рук в упорі лежачи на різних поверхнях кулака, ходити по підлозі на ребрах ступні, стояти на ліктях, ходити по м'якому покриттю на колінах тощо.

6. Проводити поступове набивання рук і ніг по мішках з піском, по інших нежорстких поверхнях.

7. Використовувати накатки округлими палицями по передпліччях і гомілкам.

8. Використовувати навчальні сутички з малими швидкостями для обопільного набивання партнерами своїх ударних і блокуючих частин (один легко б'є, другий легко блокує).

9. При успішній підготовці підсилювати ударні навантаження, йти від легких до більш важких ударів. Необхідно діяти, враховуючи силу, не можна тренуватися безладно. Різні частини тіла слід тренувати по черзі.

10. Тренувати здатність кінцівок витримувати удари. Для цього можна невеликою палицею або дошкою вдаряти по суглобах рук, передпліччю, ліктю тощо.

11. У загартуванні ударних частин не існує ніяких загальних обмежень, тому тренувальним партнерам необхідно встановити їхні власні обмеження, які є зручними для кожного. Інструктори та старші учні мають стежити за тим, щоб тренування проводилися з дотриманням санітарних норм і норм безпеки.

12. Проводити удари по кінцівках для того, щоб підвищити міцність шкірного покриву, м'язів кінцівок, їхню здатність протистояти ударам. Тренування з використанням даних вправ можна проводити з урахуванням індивідуальних потреб, вибирати роздільні тренування для рук і для ніг, послідовно відпрацьовувати удари по верхніх, потім по нижніх кінцівках. Під час тренувань необхідно йти від легких ударів до важких, тісно узгоджувати нанесення ударів із правильним подихом, зосереджувати увагу на місцях, що піддаються ударам.

13. Ударяти сильні області так жорстко, як сильна область може протистояти цьому. Тому м'язи можуть бути треновані до постійного збільшення ударного загартування. Бити по твердих місцях так, щоб не ушкодити м'які місця,

що перебувають поруч. Не будьте постійно напружені, але застосуйте фокусування, коли це необхідно.

Методика тренувань:

при ударах по нижніх кінцівках варто присісти на обидві ноги, приймати удари м'якими місцями, стежити за центром ваги та рівновагою. М'язи ніг при отриманні удару напружуються, при паузі – розслаблюються;

при нанесенні ударів по верхніх кінцівках, удари наносяться по зовнішній стороні зверху вниз, потім послідовно по внутрішній стороні зверху вниз. Коли удари доходять до суглобів або кісток, варто стежити за тим, щоб проходити ці місця акуратно та з меншою силою ударів.

Вимоги до тренувань:

під час нанесення ударів дерев'яною палицею по кінцівках варто сполучити їх із виникненням внутрішнього зусилля, напруги та розслаблення м'язів, увагу концентрувати на місцях, що приймають удари. Починаючий спортсмен може обернути палицю тканиною, йти від легких ударів до важких. Найбільш важливим у нанесенні ударів є необхідність концентрувати їх на внутрішній і зовнішній стороні руки від ліктя до кисті, зовнішній стороні руки від плеча до ліктя та внутрішній і зовнішній стороні стегна й гомілки.

Загартування ударних і блокуючих частин тіла є корисним доповненням до тренування в бойовому хортингу. Воно дає можливість спортсменам підсилити їхні удари у сутичці, зміцнити їхню природну зброю. Спортсмен при цьому перестає боятися наносити сильні удари, починає вкладатися повністю в рух. Навіть у повсякденному житті це допоможе уникнути чисельних травм у побуті. Сильні та міцні кінцівки менше піддаються травмам, але підготовка їх вимагає грамотного методичного підходу.

Різновиди формувань і методика зміцнення ударних та блокуючих частин рук

Під час проведення сутичок спортсмени бойового хортингу використовують широкий арсенал прийомів ударної техніки рук. Усі удари руками, що дозволені правилами змагань, вимагають правильного та міцного формування ударних частин, що приймають основне ударне навантаження. Руки людини є основним засобом праці та здійснення життєзабезпечення.

Якщо людина пошкодила руку з абиякому місці, пальці, зап'ястний суглоб, ліктьовий суглоб, то вона позбавляється можливості щось робити рукою, а якщо робота пов'язана з виконанням певних завдань руками – то ще й засобу заробляння коштів для існування. Абияке травмування руки негативно впливає і на моральний стан людини, яка перестає на деякий час відчувати себе здоровою та повноцінною.

І навпаки, коли людина має сильні підготовлені руки, міцні суглоби, то вона може більш якісно виконувати завдання життєдіяльності. Все це зумовлює певні

вимоги методики бойового хортингу при застосуванні частин рук для ударів і блокувань та вимагає від спортсменів, які займаються повноконтактним видом спорту бойовим хортинг, відповідально відноситися до підготовки ударних частин рук для успішної тренувальної та змагальної діяльності.

У методику підготовки та зміцнення ударних і блокуючих частин рук входять формування, які найбільш часто та ефективно застосовуються у сутичці для нанесення ударів руками та блокування ними, а саме: кулак, долоня, передпліччя, лікоть.

1. Кулак – основна ударна частина руки, що максимально часто використовується під час проведення сутички. Підготовка кулака проходить з урахуванням усіх можливих його формувань, таких як:

- передня частина кулака (кісточки пальців попереду);
- нижня частина кулака (середні фаланги пальців);
- бічна частина кулака (ребро кулака);
- верхня частина кулака з боку великого пальця;
- тильна частина кулака (перевернений кулак).

2. Долоня – основна блокуюча частина. Вона найчастіше застосовується у захисних діях як у дальній дистанції (разом з підставками передпліч), так і в дальній дистанції. Долоня від природи характеризується великим рівнем підготовленості до перенесення ударних навантажень і за методикою бойового хортингу тренується враховуючи такі формування:

- підстава долоні;
- основа долоні;
- тильна частина долоні;
- ребро долоні, яке у свою чергу застосовується у трьох різних варіантах формувань:
  - зовнішнє ребро долоні (з боку мізинця);
  - внутрішнє ребро долоні (з боку великого пальця);
  - підстава ребра долоні (кут замкнутого зап'ястного суглоба).

3. Передпліччя – другий сегмент руки, який несе на собі кисть і, таким чином, є передаточною ланкою ударного навантаження від тулуба та плеча до ударного формування кисті руки. Для прийняття ударів у якості підставок, а іноді й нанесенні ударів, передпліччя використовується двома ударними поверхнями, що визначаються як:

- зовнішня частина передпліччя;
- внутрішня частина передпліччя.

4. Лікоть. Самим міцним формуванням для нанесення удару є лікоть. Його природна жорсткість ефективно використовується як при захисних, так і при атакувальних діях. Ударна частина формується згинанням руки у суглобі та

направленням певної частини ліктя у необхідний ударний бік. У методиці бойового хортингу розглядаються такі ударні частини ліктя:

вістря ліктя;

підстава ліктя;

зовнішня частина ліктя.

Усі перелічені ударно-блокуючі формування перед їх застосуванням мають пройти відповідну підготовку та зміцнення. Методика зміцнення всіх формувань передбачає поступовість і певну послідовність. Не рекомендується зразу набивати ударні частини у повну силу, спочатку треба цю частину привчити до щільного стискання, жорсткого формування, та, після укріплення навколишніх м'язових волокон, можна починати збільшувати ударне навантаження на правильно сформовану ударно-блокуючу частину руки.

Кулак

У сутичці бойового хортингу спортсмени змагаються руками як у захватах, так і в ударах. Тут у них є можливість розкрити весь свій технічний арсенал спортсмена бойового хортингу. Від природи рука – це орган, що призначений для хапання. Дійсно, що більш природні дії кисті руки загарбні й затискні. Але правильно підготовлений удар рукою, сформованою в кулака – це сильна зброя.

Недолік у тім, що є ризик ушкодити суглоби пальців рук і при ударі, якщо неправильно сформований кулак. Суглоби не можуть витримати зіткнення з ліктем або гомілкою, зап'ястний суглоб так само підданий ризику і спортсмен може одержати вивих. Для уникнення цього існує методика підготовки кулака для нанесення ударів. Один з основних принципів – правильне формування.

Формування кулака

Послідовність стискання:

1. Розпряміть пальці руки й відведіть великий палець убік.
2. Щільно пригорніть один до одного чотири пальці руки й зігніть їх у середніх суглобах.
3. Пригорніть пальці до поверхні долоні. Кінчики пальців повинні торкатися їхніх підстав. Перевірте кут вигину корінних фаланг пальців – він має утворити прямий кут 90°, кут між фалангою мізинця й підмізинного пальця може бути меншим.
4. Пригорніть корінний суглоб великого пальця до передньої фаланги вказівного пальця.
5. Пригорніть передню фалангу великого пальця до середніх фаланг вказівного й середнього пальців.
6. Напружте всі пальці в кулак, стисніть їх у єдину зброю для удару. Твердість стислого кулака багато в чому залежить від щільності притиску мізинця й великого пальця. Це визначає його цілісність.

7. Замкніть сформованого кулака руки в зап'ястному суглобі всередину руки, так щоб зовнішня сторона передпліччя й тильна сторона кулака були в одній прямій площині.

Виконавши дані умови кулак буде сформований правильно.

На даному етапі варто визначити положення кулака при ударах. Ударне навантаження на кисть при нанесенні удару дуже велике, тому слабкий стиск руки в кулака або неправильне нанесення удару приводять до забитих місць кисті й розтягання зв'язувань. У більшості випадків спортсмени травмують кисть на початку своєї спортивної діяльності, та найчастіше на початку сутички, коли після роботи в рукавиці на середній дистанції, рука залишається не зафіксованою бинтом і готовою для виконання захватних дій.

Це відбувається внаслідок неправильного положення кулака в момент удару або ударів у тверді частини тіла супротивника – у лікоть, плече, тазостегнову кістку. П'ясткові кістки, на які доводиться вся вага удару, відчувають при ударі твердий тиск. Амортизаційну функцію ударної частини на кисті виконують проксимальні – основні фаланги пальців, на які діє при ударі поперечний тиск. Кулак не має бути напруженим у початковий момент його руху, лише перед самим ударом його міцно стискають.

При постійному стисканні кулака ускладнюються підготовчі рухи рук, стомлюються м'язи передпліччя, і спортсмен наприкінці сутички вже не зможе стиснути кисть досить сильно, будучи втомленим. Найважливішою якістю підготовленого спортсмена бойового хортингу є почуття удару, пов'язане зі сприйняттям швидкості й урахуванням моменту зіткнення кулака з ціллю.

Поширені помилки

1. Великий палець не доформовується до передньої фаланги вказівного пальця, а залишається збоку кулака. Це приводить до частого вибивання великого пальця, постійного вивиху його в корінному суглобі.

2. Великий палець накладається занадто далеко до фаланги підмізинного пальця. Це приводить до ослаблення стиску кулака й зайвій напрузі м'язів плеча та руки, неправильному формуванню всієї ударної частини в зап'ястному суглобі.

3. Пальці не щільно притискаються до долоні. У результаті кут між тильною частиною кисті й фалангами стає більше 90°, що при ударі призводить до травм середніх суглобів пальців руки.

Якщо кулак складений неправильно й між пальцями є хоча б незначний просвіт, то кулак буде ослаблений і удар вийде менш жорстким. У момент удару передпліччя й тильна частина кисті повинні утворювати пряму лінію, напруга кулака максимальна тільки при кінцевій фазі удару – безпосередньому зіткненню з ціллю.

Передня частина кулака (кісточки пальців попереду). Це саме часто застосовувана ударна частина руки. Звичайно застосовується при нанесенні прямого удару кулаком, бічних ударів, ударів знизу. Удар наноситься верхніми корінними суглобами вказівного та середнього пальців. При цьому тильна частина кисті й фаланги стислих у кулака пальців мають перебувати під прямим кутом друг до друга.

Нижня частина кулака (середні фаланги пальців). Ця частина кулака застосовується для ударів по тулубу збоку, по ребрах. Удар наноситься середніми фалангами пальців щільно стислої руки в кулака. Потрібно стежити, щоб не підставляти під удар великий палець руки.

Бічна частина кулака (ребро кулака) Ця частина кулака найменш піддана травмам, тому що захищена міцним сухожиллям і м'язом. Її можна використати як для атаки, так і для блокування. Кулак у цьому випадку формується за загальним принципом. Потрібно стежити за тим, щоб мізинець руки був щільно зібраний у кулаку й був притиснутим, що дозволить додати міцність ударної частини. Удари можна наносити по ребрах, по косих м'язах живота, печінці, нирках, плечах, стегнах. Блокувати цією частиною найбільш безпечно й жорстко. Можна часто застосовувати блоки проти удару ногою, не боячись зіткнення з гомілкою суперника.

Верхня частина кулака з боку великого пальця. Частиною кулака з боку великого пальця удари й блоки можна виконувати як доповнення в зручній для цього ситуації сутички, тому що ця частина найбільш травматична в суглобі великого пальця. Для цього потрібно ретельно готувати ударну частину. Часто застосовні удари в бойовому хортингу даною ударною зоною – по задній частині тулуба у випадку щільного обопільного захвата в сутичці.

Тильна частина кулака (перевернений кулак). При ударі тильною частиною кулака використовується тильна сторона кисті й верхівки суглобів вказівного та середнього пальців. Удар наноситься швидким маховим рухом передпліччя, який починається від плеча. В ударі бере участь весь тулуб, посиляючи енергетичний імпульсу напрямку цілі удару. В прикладному розділі бойового хортингу удари можуть наноситися по перенісцю, у підборіддя збоку, по скроневій частині.

У спортивних змаганнях з бойового хортингу удари цією частиною можна наносити по передпліччях, плечах, у реберні області тулуба. При правильній методиці й регулярних тренуваннях удар даною частиною напрацьовується надзвичайно сильним і швидким. Небезпека при нанесенні удару – забій п'ясткових кісток з тильної сторони кулака.

Методика зміцнення кулака

Для того щоб кулак був міцним, потрібно зробити міцними пальці, адже основа кулака – це щільно стислі пальці в міцне формування. Для цього необхідно постійно виконувати згинання та розгинання рук в упорі лежачи на пальцях. Якщо в упорі лежачи стояти на пальцях і носках ступнів ніг важко, то можна стояти на колінах і пальцях. Можна також опиратися на сильно розведені ступні й пальці. Можна не згинати руки, а просто стояти, але навантаження для зміцнення пальців давати треба обов'язково.

Потрібно намагатися довести кількість згинань і розгинань рук в упорі лежачи на пальцях до 30–40 разів. Це середня підготовка, при якій удари кулаком можна вважати більш безпечними для пальців. Як тільки ви цього досягнете, можете вважати, що ваші пальці досить підготовлені. Кулак має бути щільно стислий, пальці напружені, зап'ястя випрямлене.

Потім слідують вправи з ударами по мішку з піском, які привчають зап'ястя тримати ударне навантаження та підвищують проникливу силу удару. Дуже важливо по мішку наносити удари пальцями.

У природних умовах на природі або на пляжі можна загартовувати пальці, наносячи удари в пісок, у землю, по траві. Робити встромляння пальців у пісок, виконувати багаторазове повторення колючих ударів пальцями в землю, дерева, різні тверді предмети.

Щоб уникнути травматизму рук і ніг необхідно систематично зміцнювати ударні місця за наступною схемою.

1. Перший рік навчання – у міжнародній спортивній програмі бойового хортингу це перший учнівський рівень, 1, 2, 3 ранк.

Вправи, що рекомендуються: згинання й розгинання рук в упорі лежачи на кулаках, пальцях, долонях, зап'ястях. Відштовхування п'ятьома, чотирма, трьома, двома пальцями прямого тулуба від стіни. Занурення пальців у пісок, зерно або горох. Біг по хорту, а потім по підлозі на колінах, ребрах ступнів, носках, п'ятах. Стояння на ударних частинах за термін часу (термін часу кожний може засікати собі сам, розташувавши наручні годинники перед обличчям).

2. Другий рік навчання – у міжнародній спортивній програмі бойового хортингу це другий учнівський рівень, 4, 5, 6 ранк.

Вправи, що рекомендуються: зміцнювати ударні частини ударами на снарядах (важкий шкіряний мішок, мішки з піском, дерев'яні колоди, стаціонарні настінні манекени та манекени, що ставляться підставою на підлогу. Згинання та розгинання рук в упорі лежачи на чотирьох, трьох, двох, одному пальці. Вправи з кистьовим еспандером, що завжди з вами (ви можете займатися з еспандером у побуті й у перервах на роботі, навчанні тощо).

Особливу увагу варто приділити великому й вказівному пальцям, які є основними ударними поверхнями. За своїм значенням до них наближається середній палець. Підмізинний палець і мізинець при ударах несуть допоміжні функції. Великий, вказівний і середній пальці – це основні ударні частини руки.

Важлива вправа – стояння на підлозі на корінних фалангах вказівного та середнього пальця, це частина, на яку доводиться основне зусилля при ударі. Щоб зробити його твердим, найкраще виконувати тривалу стійку на кулаках, злегка перекочуючись на кулаках під час стійки. Стояти й згинати та розгинати руки в упорі лежачи треба як на двох кісточках вказівного й середнього пальців, так і на кісточках середнього, безіменного й мізинця.

У результаті на вашім кулаку може утворитися тверда мозоля, потовщення злегка ороговілої шкіри. При цьому суглоби ніби злегка збільшуються в розмірах. Це нормальний стан суглобів, після тренувань. Так організм адаптується для перенесення навантаження в даному місці. Суглоб має бути здатний винести великий тиск. При неправильному збільшенні дози навантаження на суглоби або при занадто сильному набиванні, при влученні по твердій поверхні легко травмуються кісточка непідготовленого кулака.

Можна чергувати стояння й згинання та розгинання рук в упорі лежачи, можна віджиматися на кулаках по черзі, два рази на передніх двох кісточках вказівного й середнього пальців, перекотитися на три кісточка, два віджимання, потім знову на передніх двох і так по черзі. Можна спочатку робити вправи на м'якій поверхні – на хорті у себе в кімнаті, поступово перейшовши на дерев'яну поверхню – перейти з хорти на підлогу. Необхідно також готувати ударні поверхні переверненого кулака – його тильної частини. Для тренувань підійде мішок із піском, удари в землю на природі.

Надмірне збільшення тиску на ударні частини, форсування процесу загартування ударних частин може привести до виникнення надмірних огрубінь, мозолів, втрати чутливості. Зміцнення ударних частин проходить дуже поступово, й організм не здатний відразу надати міцні суглоби та щільну ударну поверхню.

Для цього необхідно у випадку втоми суглобів припинити на час набивання, дати можливість їм відновитися. Можна перейти на ходіння на ударних частинах тіла – ходити спираючись на різні ударні частини й форми рук і ніг. Ця вправа дуже важлива для загартування ударних частин і їй бажано приділяти якнайбільше уваги, не допускаючи в той же час утворення мозолів і наростів.

Зміцнюючи суглоби, м'язи та сухожилля, привчаючи спортсмена бойового хортингу до дозованої напруги ударних форм і правильної постановки їх на область підлоги, ці вправи сприяють підготовці починаючого спортсмена для більш складних етапів. Ударна частина тіла зміцнюється цими вправами нібито зсередини, не перекручуючи форму суглобів і без омертвляння тканин, що в

подальшому допомагає уникнути ускладнень через травми при розбиванні твердих предметів.

Починати і закінчувати вправи зміцнення ударних частин необхідно легким масажем – розминкою суглобів, розтиранням і погладжуванням. Масажем і розминкою п'ясткових кісток і кісточок кулака на яких стояли, необхідно відновити нормальний кровообіг і тонус м'язів. Якщо в результаті ударних вправ порушується цілісність шкіри, то необхідно припинити надання навантаження на дану область, залікувати шкіру, а в період відновлення – перенести увагу на підготовку інших ударних частин або виконувати згинання та розгинання рук в упорі лежачи на пальцях, стояння на ліктях – вправи, не пов'язані з тиском на травмовані області.

Для повного комплексного підходу до посилення удару в бойовому хортингу прийнято розглядати не тільки підготовку самих ударних частин, а також підготовку всіх частин тіла, що беруть участь в ударі – загальну ударну конструкцію тіла спортсмена бойового хортингу.

При підготовці ударних поверхонь кулака, при їхньому набиванні набиваються корінні фаланги вказівного та середнього пальців. Набивання і укріплення корінних фаланг мізинця і підмізинного пальця має проводитися дуже помірковано, там розташовані нервові вузли людини, які впливають на здоров'я та загальний стан. Набиваючи ці частини в удар вкладатися не потрібно. Треба гартувати їх, поступово підсилюючи та прискорюючи удари.

У випадку мікротравм необхідно бути уважнішим, на місцях набивання утворюються набряки, як від опіку, і в цьому випадку набивання необхідно припинити. Ні в якому випадку не ушкоджувати набряки й садна, чекати повного загоєння.

Пухир, який може з'явитися, можна проткнути голкою, попередньо змочивши його спиртом. Це прискорить загоєння й на місці пухиря утвориться мозоля, що зберігається тривалий час. Це не заважає подальшій роботі по підготовці ударних частин.

У випадку появи бурситу – запалення суглобної сумки, необхідно повністю припинити заняття, показати травму тренерові й порадитися з лікарем. Бурсит – це є наслідок удару, забитого місця, травми суглобної або хрящової тканини. Нервові вузли перебувають між суглобами мізинця та підмізинного пальця. Це також буває при ударі у тверду частину тіла суперника: кістку тазостегнового суглоба, лікоть, гомілку тощо – і в цьому випадку невідготовлений кулак буде травмований.

Щоб збільшити силу удару та міцність кулака потрібно, щоб рука діяла потужно й різко. Для цього можна використати малі гантелі 0,5 кг. Тренуйте згинання та випрямлення рук у площині вперед-назад на рівні підборіддя, взявши в руки ці гантелі. Потім різко штовхайте гантелі прямо вперед і швидко

повертайте їх назад. Вправа повторюється багаторазово. Стежте, щоб пальці, які тримають гантелі, були із силою стислі, тим самим тренується сильний і твердий кулак. Крім правильного формування кулака й відсутності кута в зап'ясті, для профілактики травм необхідно ще вміти правильно накладати тейпову пов'язку. Пов'язка при тренуванні допоможе контролювати ступінь тиску на суглоб при нанесенні удару.

Від ступеня стискання кулака залежить твердість удару. Тому при зіткненні кисті руки з ціллю, кулак у рукавиці має бути максимально стиснутий. Для посилення цього ефекту спортсмени повинні розвивати кисті рук. Існує чимало пристосувань для цього (еспандери, силоміри, шини, м'ячі), що розвивають і підсилюють ступінь стискання кулака. Кожен спортсмен у міру набуття досвіду, поступово сам підбирає для себе найбільш придатні вправи для зміцнення ударних поверхонь кулака.

Долоня

Відкрита долоня завжди готова не тільки до удару, але й до захвата. У сутичці бойового хортингу використовується не тільки стисла в кулака кисть, а й відкрита долоня. Пальці злегка зігнуті всередину, щоб долоня напружилася. Вона в основному застосовується в захисті для блокування ударів, а також – для нанесення ударів. Також як і п'ята, підстава долоні здатна витримувати сильні удари в тверду поверхню. Спочатку спортсмен може спробувати бити підставою долоні по мішку з піском, потім можна перейти навіть на тверду бетонну поверхню.

При падінні людина використовує долоню, спираючись на її підставу не випадково. Вона від природи пристосована для амортизації та контролю безпеки при зіткненні з твердими поверхнями. Відсутність підсвідомого остраху травмувати руку робить удар рішучим і жорстким. Для цього необхідно навчитися правильно формувати долоню, готувати до ударного навантаження ударні частини долоні, попрацювати над ударом долонею на мішках з піском, дерев'яних колодах, дошках, а також тілі людини, проводячи навчальні набивальні сутички.

При правильному формуванні долоні пальці необхідно підтискати усередину долоні, інакше зростає загроза травматичних ушкоджень. Відкриту руку використовують для ударів на ближній дистанції. Удари в спортивній сутичці бойового хортингу можна наносити по плечах, по ребрах, у груди, живіт, по ногах. Дуже зручно наносити удари притримуючи тулуб другою рукою, тримаючи руку суперника, маючи щільний захват за шию. Надійність і якість дії рукою залежить головним чином від міцності зап'ястя. Зап'ястя допомагає руці у виконанні різних прийомів.

Якщо зап'ястя розслаблене, то кулак неспроможний, якщо воно не гнучке – то й кулак неповороткий. Зап'ястям можна бити, захоплювати, давити,

відштовхувати, притискати й застосовувати всі інші дії, прийнятні для контактної сутички. Крім сили й твердості необхідно тренувати гнучкість зап'ястя для того, щоб воно було здатне передавати потужне зусилля.

Для цього можна застосовувати вправи для розвитку зап'ястя: наносити зап'ястям удари по мішку з піском, робити вправи з обважнюваннями на згинання-розгинання зап'ястя, згинання та розгинання рук в упорі лежачи від підлоги, а також вправи на гнучкість і швидкість переходу від однієї форми кисті руки до іншої, виконувати вис на перекладині на термін часу, у природному середовищі на природі займатися метаннями каміння різної товщини й ваги, крутити взяті в захват жердини та гілки дерев, обертати в зап'ясті металеві прутки, підкидати та ловити каміння округлої форми середньої ваги, і поступово збільшувати вагу каміння, відштовхувати по черзі лівою й правою рукою каміння різних форм і ваги, у спортивному залі можна виконувати лазіння по гімнастичній линві, вправи на брусах і перекладині, ходіння й стійки на руках, і дуже важливо – проводити навчальні сутички з малими швидкостями, ставлячи завдання щодо відпрацювання захватної техніки за руки, ноги, голову, тулуб.

Усі ці вправи приводять ваше зап'ястя та долоню до потрібного бойового стану, як сформовану ударну частину.

Підстава долоні. Підстава долоні – ударна частина відкритої долоні, яка формується шляхом твердої фіксації руки в зап'ястному суглобі до тильної її сторони, злегка зігнувши пальці руки всередину долоні. Великий палець при цьому має бути щільно притиснутий до долоні.

У прикладному розділі бойового хортингу удари підставою відкритої долоні наносяться в обличчя: ніс, підборіддя прямо, знизу, збоку. Удари можуть наноситися як прямі у відкриту частину обличчя, так і збоку в скроневу частину, по вуху, по підборіддю.

У спортивному розділі бойового хортингу відкритою долонею в сутичці часто застосовується техніка блокування проти прямих і бічних ударів ногами. Також зручно робити відштовхувальні рухи для набору необхідної дистанції перед ударною атакою.

Основа долоні. Ця ударна частина відкритої долоні формується також як і підстава долоні для удару, тільки злегка розвернувши кисть руки, направляючи ребро долоні назовні, а великий палець усередину. В цьому випадку вістря п'ясткового суглоба біля зовнішнього ребра долоні злегка висувається вперед.

Цим міцним кістковим формуванням основи долоні можна наносити удари такі ж як і ребром долоні, а при гарній підготовці із ще більшим внутрішнім проникненням, тому що основа долоні за площиною менше, ніж підстава чи ребро долоні.

Тильна частина долоні. Тильна частина долоні формується шляхом напруги сухожиль, які випрямляють пальці. Самі пальці при цьому можуть бути злегка зігнуті, великий палець щільно притиснутий до долоні зовнішнім сухожиллям. Кисть при цьому випрямлена й створює з передпліччям пряму лінію.

У прикладному розділі бойового хортингу тильною стороною долоні удари можна наносити у відкриту частину обличчя, збоку й знизу в підборіддя. Зовнішня (тильна) частина долоні за ударним навантаженням набагато слабкіше внутрішньої, тому що не захищена таким шаром м'якої тканини та не закріплена м'язами як внутрішня, тому застосовується рідше й у певних вигідних для атаки положеннях стосовно суперника.

У спортивній сутичці тильна частина долоні для нанесення ударів використовується рідко, але може застосовуватися для виконання блоків і підставок як продовження передпліччя.

Методика зміцнення долоні

Відкрита долоня застосовується в сутичці бойового хортингу. Вона дійсно легко гартується постукуванням об тверду поверхню, тому що в цій частині руки під шкірою сховані м'язи та сухожилля. Постукування їх тільки зміцнить. Основу долоні можна гартувати за допомогою всіляких підскоків і згинання та розгинання рук в упорі лежачи на ній, ударів по мішку з піском, по підлозі, по твердих дерев'яних поверхнях.

Долоню можна загартувати легким набиванням невеликим дерев'яним округлим брусом приблизно: 25–30 см – у довжину, і 3–4 см – у діаметрі. Сильно бити не потрібно, слід дозувати удари: у твердих місцях і по суглобах бити легко, у м'яких м'язових місцях трохи сильніше. Силу ударів урегульовувати зі станом долоні й вагою бруса. Можна поступово збільшувати темп і силу ударів, одночасно обертаючи руку, що набивається, та підставляючи її різними місцями по черзі та дозуючи контакт.

Для зміцнення ударних частин кисті необхідно дотримуватися принципів поступовості, щоб не одержати травм при неправильному набиванні. Тривалість первинної підготовки новачка залежить від товщини кістки, фізичної підготовки й тону м'язів рук. Тренування мають бути постійними й зі збільшенням ударних навантажень. При припиненні набивання, ефект його може звестися до нуля, набивання потрібно виконувати постійно, протягом усього часу занять бойовим хортингом. Це мінімізує травми рук при проведенні контактних сутичок.

Важливий момент для запобігання травм при роботі долонею – це положення великого пальця та контроль за змінами його положень при зміні дій: при блокуванні й ударі, зміні ударної та захватної техніки. Великий палець має бути зігнутим і щільно притиснутим до підстави вказівного пальця. Удари можна комбінувати й наносити пальцями, зовнішнім краєм долоні, підставою долоні,

центром долоні. Тренувальні вправи мають бути спрямовані на підвищення твердості цих частин долоні, влучності й проникливої сили ударів. Напрацювання ведеться на мішку з піском, дерев'яній колоді, нанесенням ударів по землі, по деревах, по воді, у навчальній сутичці по тілу суперника.

При формуванні ударної частини основи долоні, пальці можуть бути злегка зігнуті й розведені. При набиванні основне місце додатка сили – основа долоні, підстава долоні й уся повністю долоня. На тренуванні велика увага приділяється проникливій силі ударів долонею й міцності пальців. Для цього можна застосовувати виси на перекладині, стояння в упорі лежачи на пальцях, на підставі долоні, на ребрі та п'яті долоні. Після набивальних тренувань необхідно розім'яти суглоби долоні, зробити масаж усіх м'язів і кісток зап'ястя для відновлення кровообігу в суглобах та сухожиллях і розслаблення надміру напружених після тренування м'язів.

Ребро долоні

Ребро долоні формується шляхом випрямлення пальців руки. Пальці, зап'ястя й передпліччя при цьому створюють одну пряму лінію. Великий палець щільно притиснутий до підстави вказівного пальця. Пальці руки мають бути сильно натягнуті й напружені, але можуть бути між собою притиснуті не щільно, головне щоб підстава мізинця та м'яз кисті, що покриває його, були зафіксовані в єдину ударну частину та напружені.

Зміцнення ребра долоні відбувається ударними вправами, тому що ця частина руки може легко переносити великий контакт із твердими поверхнями й великі ударні навантаження. Але ребро долоні теж легко ушкодити, якщо завдавати удару тією його частиною, яка ближче до пальців. Бити треба іншою половиною ребра, від його середини до підстави долоні. При цьому сам удар доцільно наносити ніби в діагональній площині. У цьому випадку удар наноситься середньою частиною між ребром і підставою долоні.

Практична ефективність удару велика, але вона досягається при напрацюванні й багаторазовому повторенні ударів по предметах різної щільності. При цьому дуже важливо зміцнити корінний суглоб мізинця.

У сутичці бойового хортингу удари ребром долоні можна наносити по передпліччях, збиваючи захвати, по плечах, по реберних м'язах, печінці, нирках, по ногах відбиваючи удари й блокуючи.

Зовнішнє ребро долоні (з боку мізинця). Ця ударна частина долоні здатна переносити високі ударні навантаження, формується з напругою пальців. У прикладному розділі бойового хортингу удари зовнішнім ребром долоні наносяться збоку в скроневу частину, по ключиці зверху й спереду, по перенісцю навідмаш, збоку й знизу по підборіддю. У спортивному змаганні в сутичці бойового хортингу можна наносити удари скрізь, крім голови й паху, зручно

блокувати удари ногами. Зовнішнє ребро долоні також застосовується для розбивання твердих предметів.

Внутрішнє ребро долоні (з боку великого пальця). Внутрішнє ребро долоні формується шляхом притиснення великого пальця руки до внутрішньої частини долоні. При цьому корінний суглоб указівного пальця й підстава великого пальця утворюють одну площину. Ця частина долоні найбільше травматична, тому удари й блоки цією частиною застосовуються не часто, та якщо буде потреба. Для того, щоб не травмувати великий палець забиттям і не одержати вивих, його потрібно забирати від ударної поверхні внутрішнього ребра долоні.

Підстава ребра долоні (кут замкнутого зап'ястного суглоба). Підстава ребра долоні формується щільно замкнутим зап'ястним суглобом. Кістка зап'ястя при цьому розташовується як висунута ударна частина, створюючи твердий жорсткий кут, здатний при ударі проникати в тканини глибше, ніж просто ребро долоні. Це мала по площі ударна частина, яка більше застосовна для удару, чим для блоку. Пальці руки при цьому формуванні зігнуті не до кінця усередину долоні. При нанесенні удару великий палець може бути як у притиснутому до долоні стані, так і перебувати відсунутим на невелику відстань від долоні, залежно від ситуації сутички та вибору цілі для удару.

Методика зміцнення ребра долоні

Тренувати ребро долоні необхідно поетапно. Спочатку тренування необхідно розім'яти ребро долоні рукою, добре розігріти зап'ястний суглоб і пальці руки. Добре розігрівши всю кисть руки можна приступати до виконання набивання. Спочатку можна наносити легкі удари по предметах з різною щільністю, потім перейти до абсолютно твердих предметів, таких як дерев'яні дошки, колода, підлога, бетонні стіни тощо. У міру розігріву й ущільнення ударної частини можна збільшувати силу ударів.

Можна наносити удари по черзі правою, потім лівою рукою, можна набивати спочатку ліву, потім праву руку. Частоту й силу ударів потрібно підбирати індивідуально для себе. Перебуваючи на природі, можна застосовувати як снаряд для набивання стовбур і гілки дерев, каміння, цегли, дошки, землю, воду тощо. Набивання необхідно чергувати з відновлювальними паузами, при яких проводити ретельний масаж та огляд ударної частини на предмет ушкоджень і саден.

Дуже зручно зміцнювати ребро долоні, вдаряючи одну руку об іншу. Для цього не потрібно ніякого знаряддя, тільки ваші руки, причому при цій вправі працюють відразу дві руки. Є вправа для набивання, у якій застосовуються невеликі дерев'яні палиці довжиною приблизно 30–40 см, вагою, достатньою для середньої сили удару. Якщо така палиця кругла, то нею можна не тільки постукуючи набивати ребро долоні, але й накатувати його.

Можна також набивати ребро долоні по мішках із водою або з зерном, які дуже нагадують по консистенції людське тіло. Мішок із піском дозволяє привчити ударну частину глибше входити в атаковану частину. Наступна вправа – тонізуюче набивання, являє собою удари, що гартують ударну частину об ударну частину власного тіла або тіла партнера, удари палицею по різних ударних частинах або удари в коліно, стегно, гомілку, місця, здатні витримувати ударне навантаження ребра долоні.

Гарні результати при підготовці ударної частини ребра долоні дає безпосереднє розбивання твердих предметів, таких як дошка (одна або декілька), суха гілка дерева, цегла, камінь тощо. Перед безпосереднім ударом по об'єкту розбивання необхідно кілька разів прикласти сформоване ребро долоні до дошки або каміння для того щоб побачити кінцеву фазу зіткнення руки та предмета. Це особливо важливо на початковому етапі освоєння розбивання предметів.

Передпліччя

Передпліччя у сутичці бойового хортингу застосовується для блоків і підставок під удар суперника. Іноді передпліччя застосовується як ударна частина, особливо в ситуації, коли необхідно збити захват супротивника. Тоді зручно нанести передпліччям удар зверху по передпліччю руки суперника, що виконала захват. Але основне призначення передпліччя в сутичці – це, дійсно, блокування ударів. Формування цієї частини полягає в тому, щоб підставити під удар ту частину передпліччя, яка готова прийняти удар, безпечно зробити амортизацію як м'язовою тканиною передпліччя, так і заздалегідь підготовленою набитою кісткою.

Таким чином, обертаючи м'язами кістку передпліччя, спортсмен має знайти для себе максимально прийнятне положення блоку передпліччям. У цьому випадку важливо мати потужну кістку й сильні треновані м'язи передпліччя. Ширина кістки дається людині від природи, але зміцнити її вправами можна та навіть необхідно для прийняття ударів і надійного блокування.

Механізми зміцнення кісток складні та поступові. Це зв'язано зі здатністю терпіти біль і правильним харчуванням. Якщо якість загартування можна давати кісткам, то це більше від впливу напруги м'язу, ніж від повторних травм, тому що кістки товщають залежно від навантажень, які вони мають витримувати. Більш щільна кістка могла б бути більш стійкою до сил впливу, але головне – це м'язовий корсет, який перебуває навколо кістки й зміцнює та регулює її положення при блокуванні.

Для блокування спортсмен інстинктивно в долі секунди вибирає положення передпліччя й м'язовим корсетом направляє його в потрібне положення, створюючи блок. При цьому сила та надійність його залежать не тільки від міцності передпліччя, а й від твердості всієї конструкції – положення та стійкості

тулуба, фіксації м'язів руки, положення плеча, твердості й зібраності кулака або долоні. Але головна частина в момент блокування – це місце передпліччя, на яке доводиться ударне навантаження. Це може бути зовнішній або внутрішній край кістки передпліччя, або його тильна сторона.

Зовнішня частина передпліччя. Зовнішня частина передпліччя в людини від природи могутніше й жорсткіше, ніж внутрішня. Вона більше піддається зміцненню й може більше переносити ударне навантаження. Блок, виставлений зовнішньою частиною передпліччя надійний і міцний. Цією частиною виконуються базові блоки програми бойового хортингу такі як: верхній блок; середній зовнішній; середній внутрішній; нижній блок.

Зовнішньою і тильною частиною передпліччя виконуються підставки в сутичці бойового хортингу під прямі удари й удари суперника рукою в рукавиці збоку. Зовнішньою частиною передпліччя виконуються відбивання та розриви захватів рук і тулуба. При близькому захопленні суперником тулуба, передпліччям можна відсунути суперника на дистанцію ударної атаки. Дане формування застосовується як з відкритою долонею у кулаку, так і при роботі в рукавицях. Головне фізіологічне правило застосування зовнішньої частини передпліччя – всі силові рухи виконуються зсередини назовні.

Внутрішня частина передпліччя. Внутрішня частина передпліччя з успіхом застосовується в силовому напрямку – зовні всередину. Якщо ця частина на відміну від зовнішньої частини передпліччя може більше травмуватися під ударним впливом і блокувати нею у багатьох випадках незручно, то захватні дії цією частиною виконувати легко й природньо.

Цією частиною можна проводити задушливий прийом захватом за шию ззаду й збоку, можна витягувати руку на больовий прийом у партері, можна захоплювати й утримувати під пахвою руку або ногу суперника та виконувати багато інших прийомів як у стійці, так і в партері. Успішне проведення практично всіх прийомів у партері залежить від надійності та міцності внутрішньої частини передпліччя.

Методика зміцнення передпліччя

Методи зміцнення передпліччя, набивальні та накочувальні вправи мають проводитися одночасно зі звичайними фізичними вправами по зміцненню м'язів передпліччя. Надійність м'язів і сухожилля – один з основних показників готовності передпліччя до ударних і захватних навантажень.

Для зміцнення кістки передпліччя можна застосовувати метод набивання. Спочатку набивають постукуванням гумовою або дерев'яною палицею, потім можливо перейти на мішок із піском, і вже ударами по мішку з дозованим контактом зміцнювати кістку, сухожилля та м'язи передпліччя, привчати їх мобілізуватися разом в одну потужну конструкцію в момент прийняття удару.

Для напрацювання захисних поверхонь передпліч, можна перекочувати округлий дерев'яний валик по землі, притискаючи його передпліччями. Дана процедура проробляється доти, поки на окісті передпліч не з'являється тверде утворення – мозоль. Коли це досягнуто – можна вільно вдаряти передпліччями об твердий мішок із піском без яких-небудь болючих відчуттів, що досягається за рахунок деякого затвердіння шкіри на цих ділянках тіла. При цьому тренувати потрібно не лікті, а саме передпліччя.

Прокатування по них валика забезпечить їх максимальну твердість, і ви зможете м'яко блокувати та відбивати ними будь-які удари, нанесені ногою чи рукою в спортивній сутичці. Навіть злегка затверділе окістя вже не дозволить травмуватися. Паралельно накатці необхідно тренувати м'язи передпліч, щоб шар м'язів на них дозволяв амортизувати не тільки предмети середньої твердості, а й абсолютно тверді предмети.

Передпліччя спортсмена в сутичці грає важливу несучу роль. Воно несе на собі ударну частину: кулак, долоню, ребро долоні тощо, а також забезпечує безпеку блокувальними постійно мінливими діями. Тому його потрібно загартовувати з усіх боків багаторазово прокочувати уздовж передпліч дерев'яні округлі палиці. Дуже зручно набивати передпліччя своїми ж ребрами долонь. Одна рука ребром долоні б'є по передпліччю другої руки. При цьому можна обертати як передпліччя, підставляючи під удар різні місця, так і обстукувати ребром долоні по різних місцях, міняючи кути прикладання сили та регулюючи силу ударів.

Для контактної сутички бойового хортингу, у якому дозволений великий арсенал прийомів, загартування ударних частин передпліччя має вирішальне значення. Якщо ж ви не гартували ударні частини, швидше за все ушкодите собі передпліччя у сутичці. Збереження ударних частин у сутичці – одне з головних завдань, багато хто ушкоджують їх на самому початку сутички, причому без особливої шкоди для супротивника. Знайти вміння загартовувати власні передпліччя може кожний спортсмен якщо буде дотримувати принципу сталості та принципу безперервності.

Дуже важливо не доводити підготовку до травм. Варто уникати внутрішніх синців біля сухожиль, нервів і кровоносних судів, а також навколо суглобів ліктя та зап'ястя. Ці області загартовують практикою повторних блоків і ударів по кожній з ударних частин, при цьому щоразу вдаряючи трохи інше місце. Кістку набивати потрібно дуже обережно. Після послідовних постійних занять поверхневий шар кістки стає товстіше, а це означає, що кістка зміцнюється і гартується.

Регенеративна здатність кістки проявляється в ущільненнях і збільшенні щільності. Але це має відбуватися довгочасно. У фізіології кістковий нарост, який

з'являється при ущільненні на поверхні кістки називається періостеум (*Periosteum*). Занадто великі ударні навантаження на кістку можуть привести до відділення періостеума (окістя) від поверхні кістки, і потім ці ділянки стануть затікати кров'ю та лімфою.

Для відновлення кровопостачання та цілісності кістки може знадобитися довгий час – приблизно чотири – шість місяців, і спортсмен виб'ється зі змагального графіка, втратить підготовку й змушений буде лікуватися. Хворобливий процес не дасть можливості продовжувати загартовувати ці ділянки передпліччя. Тому у випадку одержання травми на тренуванні або змаганні, необхідно показати передпліччя лікареві і виконати рекомендації з відновлення травмованої частини.

Важливість передпліччя у сутичці величезна, від його здоров'я й стану залежить упевненість у взятті захвата, виборі кута удару, сила удару, надійність блоку, ефективність больових і задушливих прийомів.

Лікоть

Ліктьовий суглоб людини складається з потужної плечової та ліктьової кістки. Замкнутий м'язовим корсетом, він є твердою й сильною зброєю. Удар ліктем один з найсильніших і найнебезпечніших ударів, внаслідок великої швидкості й короткого шляху. Короткий важіль від плеча до ліктя й відсутність між ними суглобів, які служать амортизаційним елементом при ударі, робить удар ліктем небезпечним і глибоко проникаючим.

На ближній дистанції сутички це є незамінною зброєю, й ліктем завдають удару в ближній сутичці так сильно й швидко, що захиститися від нього практично неможливо. На дистанції клінчу відпрацьовані удари й збивання ліктем допомагають упевнено діяти й не віддавати ініціативи.

Лікоть як засіб атаки та захисту формується шляхом згинання руки в ліктьовому суглобі. Ударну поверхню становить область згинання ліктя, але вибір конкретної частини залежить від напрямку удару. У прикладному розділі бойового хортингу удар ліктем наноситься в голову прямо у відкриту частину обличчя, по перенісцю прямо й збоку, у підборіддя збоку, зверху по голові й ключиці тощо. Гарний удар ліктем набагато сильніший, ніж удар кулаком або долонею. Твердим ударом можна послати в нокаут суперника більшої ваги й високого зросту.

Арсенал ударної техніки в голову ліктем дуже великий, і вибір дії звичайно залежить від ситуації сутички. У спортивній сутичці ліктем у голову бити заборонено, щоб якнайбільше відгородити спортсменів від важких травм після отримання ударів цим твердим формуванням руки. Дозволяється ліктем наносити удари прямі по тулубу в грудину й живіт, по передпліччях, по плечах, по ногах. Дозволено також завдавати удару назад у тулуб супротивника, який захватив вас ззаду. У боротьбі в партері удари ліктем у голову наносити заборонено.

Удари ліктем є похідними базовими ударами від ударів кулаком і голою рукою. Ці удари починаються рухом у плечовому суглобі. Удар ліктем підсилюється за рахунок включення маси всього тулуба в ударний імпульсний рух. Удар ліктем знизу є похідним від удару кулаком знизу, удар ліктем збоку в підборіддя або плече є похідним бічного удару кулаком, рубального удару ребром долоні збоку.

Удар ліктем зверху є базовим для удару тильною стороною кулака й рубального удару ребром долоні по ключиці зверху, удар ліктем назад є базовим похідним для удару тильною стороною кулака вбік, ребром долоні в сторону: у скроневу частину, шию, підборіддя суперника. Удар ліктем з розкручуванням назад є базовим для ударів кулаком, ребром долоні з розкручуванням у спортивному протистоянні бойового хортингу – ударів кулаком у рукавиці в голову з розкручуванням. У програмі бойового хортингу виділяють три основних формування ударної частини ліктя: вістря ліктя, підстава ліктя й зовнішня частина ліктя.

Вістря ліктя. Вістря ліктя може застосовуватися як для удару так і для блоку. При цьому необхідно повністю зігнути руку в ліктьовому суглобі та зафіксувати кисть. Якщо кисть стиснути в кулака, то вигин ліктя буде ще жорсткіше й нерухоміше. Вістря ліктя є краєм кістки передпліччя й зручно застосовується при нанесенні бічних ударів ліктем.

Підстава ліктя. Підстава ліктя формується твердим повним вигином руки в ліктьовому суглобі. Ця ударна частина ліктя найбільше травматична, тому що розташована на місці прикріплення сухожилля триглавого м'яза плеча до ліктьової кістки. Цією ударною частиною наносять удари ліктем зверху, вбік, назад і з розкручуванням.

Зовнішня частина ліктя. Зовнішня частина ліктя найчастіше застосовується як блокувальний елемент підставок під удари в голову рукою в рукавиці в сутичці бойового хортингу, блокувальних підставок під удар суперника рукою чи ногою збоку по тулубу. Зовнішня частина ліктя може застосовуватися як із повним так і частковим вигином руки в лікті.

Методика зміцнення ліктя

Ліктьовий суглоб сам по собі потужний і його підготовка вимагає набивання з більшою силою набивних ударів. Силowe набивання ударних частин ліктя має починатися з розминки рук у плечовому й ліктьовому суглобах. Якщо суглоби розігріті слабо, набивання починати не можна. Від сильного удару по мішку з піском не розігрітим суглобом спортсмен може отримати вивих не тільки ліктьового суглоба, а при неправильному виборі кута удару – вивих плечового суглоба. Після розминки, виконавши обертальні вправи, розтягувальні рухи м'язів

і сухожиль плеча та ліктя, можна приступати до вправ, що зміцнюють ударні частини.

Можна наносити удари по м'якому, а потім по твердому мішку. Причому мішок має бути важким і закріпленим. Удари потрібно наносити в одне й теж місце по кілька разів, щоб ліктем відчувати невелике поглиблення в мішку з піском і, наносячи удари в це поглиблення, ударна частина ліктя захоплює більшу площу на мішку, що дає можливість наносити удари досить великої сили. Тут відбувається одночасне зміцнення як ліктьового суглоба, так і плечового. Плечовий суглоб звикає до прийняття ударного навантаження на лікоть.

Удари у тверду дерев'яну поверхню використовуються в основному для формування правильної постановки ліктя в момент удару. Такі удари наносяться вістрям ліктя.

Після нанесення ударів по мішку, необхідно проробити огляд ударних частин ліктя, зробити масаж пальцями, обмацати м'язи передпліччя й плеча на предмет мікротравм.

Перевірити міцність ліктя можна розбиванням твердих предметів, наприклад однієї або декількох дошок, установлених горизонтально на підставках. Удар ліктем наноситься зверху. Перед ударом необхідно кілька разів прикласти лікоть до верхньої дошки, по якій буде наноситися удар, для того щоб усе тіло м'язовою пам'яттю зафіксувало положення руки при ударі й фінішну форму ударної конструкції тіла та зуміло максимально напружитися в потрібний момент – у кінцевій фазі удару. Цей удар наноситься підставою ліктя.

Зміцнення зовнішньої частини ліктя відбувається нанесенням ударів по цьому формуванню за допомогою партнера. Партнер може обстукувати зовнішні частини ліктів по черзі бічними ударами, лівою та правою ногою по черзі, гумовою чи дерев'яною палицею. Також можна застосовувати обстукування ребром долоні ліктьового суглоба. Цю вправу можна виконувати самостійно, набиваючи ребром долоні однієї руки ліктьовий суглоб іншої руки. Місце набивання можна регулювати, й підставляти під удар по черзі нові місця. У випадку одержання травми ліктьової кістки або набрякlosti суглобної сумки, ушкоджений суглоб потрібно показати тренерові й лікареві, тренування набиванням необхідно припинити до повного видужання суглобу.

Різновиди формувань і методика зміцнення ударних і блокуючих частин ніг

Підготовка ноги до перенесення ударних навантажень має проходити планомірно, постійно та наполегливо. Ноги людини – це органи, завдяки яким людина рухається, пересувається, має можливість виконувати завдання життєдіяльності. Отримавши травму ноги, людина на певний період позбувається можливості виконувати свої завдання, виходить зі строю, сидить дома допоки нога

не одужає. Це означає, що тільки підготовлені до відповідних ударних навантажень ноги можуть дати спортсменові впевненість у тому, що ударні та блокувальні дії ногами будуть ефективними. Тренуванню підлягають як суглоби ніг, так і кістки. Для того, щоб не отримувати травмвань за методикою бойового хортингу існують певні формування сегментів нижніх кінцівок. Основні формування ударних і блокуючих частин ніг у сутичці бойового хортингу:

- подушка пальців;
- ребро ступні;
- п'ята;
- підйом ступні;
- гомілка;
- коліно.

Кожне з вищенаведених формувань необхідно методично зміцнювати та слідкувати за тим, щоб своєчасно виліковувати мікротравми на ногах. Недолікована кінцівка має високі шанси потрапити під удар та отримати ще більший забій. Усі використовувані формування при нанесенні або прийнятті ударів необхідно щільно формувати, стискаючи навколишні м'язи. При підготовці ударних і блокуючих частин, спортсмен має привчитися особисто відчувати ступінь необхідного ударного навантаження на кожен окрему частину ноги.

Подушка пальців

Змагальна сутичка бойового хортингу проводиться босоніж, тому тут часто використовуються удари ногами із застосуванням подушки пальців. Краще застосування формування подушки пальців при прямих ударах у підборіддя і тулуб, рідше застосовуються бічні удари ногою сформованої подушкою пальців у підборіддя (голову), по тулубу збоку (ребрах і нижній частині живота). Оскільки пальці ноги у людини розташовані і знаходяться на самому кінці ступні, то на формування подушки пальців при ударі припадає найбільша швидкість, яку розвиває нога при ударі. Це фізична властивість, що використовується при такій дії.

Прямі удари подушкою пальців є дуже швидкісними та наносяться в середню та нижню частину живота, вони часто досягають цілі, тому що суперник, який тримає руки біля голови, не встигає їх опустити для блокування. Але якщо не навчитися правильно формувати цю ударну частину, то існує постійний ризик пошкодити пальці ступні, отримати вивих або навіть перелом пальців.

Не дивлячись на те, що подушка пальців ноги знаходиться на ступні і при ходінні людини вже від природи загартована, але пальці ніг у рухових процесах людини задіяні частково при ходьбі та поштовхах, тому особливу увагу потрібно приділити розташуванню пальців ноги при ударі.

Формування ступні при ударі подушкою пальців

У формуванні ударної частини подушки пальців беруть участь суглобові частини пальців ноги та безпосередньо гомілковостопний суглоб. Для правильного формування необхідно пальці ноги розгиначами натягнути на себе, великий палець при цьому необхідно тримати разом з іншими. Це зменшить імовірність його травмування при несподіваному влученні в лікоть або іншу тверду частину тіла суперника. При цьому ви можете спостерігати натягнуті сухожилля всіх пальців на підйомі своєї ступні.

При нанесенні прямих проникаючих ударів гомілковостопний суглоб має бути натягнутий у напрямку суперника та жорстко зафіксований. У момент нанесення удару формування має бути остаточно сформоване і зафіксоване з максимальним зусиллям. При нанесенні ударів у тулуб знизу або збоку гомілковостопний суглоб необхідно натягнути на себе і також жорстко сформувати, але пальці ноги при цьому залишаються натягнутими у вже зафіксованому положенні.

Поширені помилки

1. Пальці ноги не до кінця стиснуті у фалангах, що призводить до частого вибивання великого пальця, постійного вивиху його в корінному суглобі та травмування інших пальців.

2. Гомілковостопний суглоб не зафіксований при ударі, та удар при цьому виходить менш жорстким, а влучивши в міцний блок може бути отримана травма.

Методика зміцнення подушки пальців

Подушка пальців ноги людини бере участь і несе навантаження при ходьбі, бігу, стрибках та інших пересуваннях, тому фаланги пальців, які знаходяться на ступні вже від природи є готовими для ударних дій. Але це не говорить про те, що вони абсолютно готові переносити ударну міць ноги спортсмена бойового хортингу.

Для зміцнення подушки пальців застосовуються різні способи набивання як по пом'якшених поверхнях (спортивний мішок, подушка, груша, земля, пісок тощо), так і по абсолютно жорстких поверхнях (дошка, бетонна стіна, дерево, різноманітні жорсткі предмети). Починаючим спортсменам рекомендується проводити підготовку ударних частин на поверхнях, пом'якшуючих ударне зусилля на кінцівку.

Перед початком тренування по зміцненню подушки пальців необхідно розім'яти та добре розігріти всі фаланги пальців ніг і гомілковостопний суглоб. Для цього можна виконати декілька хвилин стрибкові вправи, потім сісти на підлогу, і по черзі спочатку одну, потім іншу ступню розім'яти руками. Однією рукою необхідно підтягнути ногу за гомілку знизу до себе, другою рукою розминати пальці та ступню. При розминці ступні зверніть увагу на

повноамплітудні розминальні рухи великого пальця. Всі пальці ноги за допомогою руки згинайте до ступні, натягуйте на себе і так кілька разів.

Потім переходьте до гомілковостопного суглоба, візьміть пальці ноги протилежною рукою, робіть обертання за годинниковою і проти годинникової стрілки, перевірте межу максимального згинання та розгинання ступні за допомогою максимально можливого згинання зусиллям руки. При розминці ступні і пальців необхідно не поспішати, відчувати суглоби і повністю підготувати їх для ударних навантажень.

Для загартування даної ударної частини необхідно зміцнювати не тільки самі фаланги, але і пальці. Можна, зібравши пальці разом, робити легкі постукування всіма пальцями об тверду поверхню. Особливу увагу при цьому приділіть підготовці великого пальця ноги.

Зміцнення подушки пальців, її набивку потрібно починати з помірних ударів, поступово підсилюючи. Після розминальних елементів можете встати, походити на подушках пальців по підлозі, зробити легкі постукування однією та другою ногою в підлогу, перевірити таким чином ногу на наявність мікротравм тощо.

При ударі в мішок із піском формування має бути повністю та щільно сформоване, спочатку нанесіть кілька перевірочних слабких ударів, потім уже переходьте на більш сильні. Ці вправи бажано робити в заключній частині тренування, тому що в процесі всього заняття подушка пальців ноги й так несе повне навантаження. Перебуваючи на природі ті ж самі вправи можна робити в пісок на березі річки, в дерева, просто в землю, каміння тощо.

Ребро ступні

Ударна частина ребра ступні знаходиться на ступні людини ближче до п'яткової кістки, завдяки чому є жорстким ударним інструментом у сутичці. Формування цієї ударної частини полягає в натягуванні ступні на себе та розвороті її у внутрішню сторону. П'яткову кістку при цьому пробуйте злегка розвернути бічною частиною назовні. Пальці при цьому також натягнуті на себе і зібрані разом в одній площині.

Для зменшення вірогідності пошкодження великого пальця ноги, його бажано тримати разом з іншими. Найбільш ефективними ударами в сутичці бойового хортингу ребром ступні є удари в черевну порожнину, область печінки, нижню частину живота прямо і з розворотом. У спортсменів з хорошою розтяжкою та швидкістю успішно проходять удари ребром ступні в голову. При нанесенні удару ребром ступні необхідно остаточно і щільно зафіксувати ступню в гомілковостопному суглобі.

Методика зміцнення ребра ступні

Ребро ступні як ударну частину необхідно загартовувати поступово, перевіряючи і підбираючи особисто прийнятний до вашої конституції ноги кут вигину ступні. Причому його підбирають шляхом багаторазових повторень ударів у мішок із піском, грушу та інші не повністю жорсткі снаряди. Після того як навчилися формувати ударну частину та змогли підібрати для себе виключно ваш кут внутрішнього вигину ступні при ударі, можете приступати до зміцнення та загартування ударної частини шляхом багаторазового повторення ударів.

Після розминки гомілковостопного суглоба можна походити по дерев'яній підлозі на ребрах ступнів, злегка постукати в підлогу, поробити як ударні так і наминальні вправи з навантаженням на ударну поверхню ребра ступні. Потім можете переходити на відпрацювання ударів у жорстку грушу або спортивний мішок. Удари можна робити як прямі, так і з розворотом через спину, але формування при цьому не змінюється, зберігається його жорстка фіксація в кінцевій фазі удару в момент його безпосереднього зіткнення з атакованою поверхнею.

В абсолютно жорсткі поверхні удари необхідно наносити з більшою обережністю. Якщо нанести надмірно сильний удар не ударною частиною ребра ступні, а частиною, яка розташована ближче до пальців ноги, то це може привести до вивиху і розтягування сухожиль гомілковостопного суглоба. В цілому ребро ступні можна вважати досить жорстким ударним формуванням, яке здатне входити в тіло суперника, завдаючи йому істотного враження місця, що атакується.

П'ята

П'ята ноги, її п'ятова кістка є однією з найнебезпечніших і найміцніших ударних частин тіла людини завдяки тому, що п'ята сама по собі дуже жорстка, по-друге вона знаходиться на кінці ноги людини, що при ударі надає їй розгін і швидкість, по-третє вона вже загартована і все життя людини проходить з навантаженням на п'яту при ходьбі. Ніяка інша ударна частина не загартована так від природи як п'ята, тому вона менш за все схильна до травматизму в сутичці.

Отже, спортсмен, який вирішив завдати удару п'ятою, завдає його не боячись травмувати її об атаковану поверхню. Удари п'ятою часто застосовні в сутичці та наносяться прямо і з розворотом (найбільш потужні і небезпечні), також іноді проходять удари з розкручування зовнішньою та внутрішньою стороною п'ятової кістки.

Підстава п'яти (ступнева частина). Ступнева частина п'яти найбільш загартована. Нею можна наносити прямі удари підбравши ступню на себе, проникаючі удари з розворотом у тулуб суперника (печінку, сонячне сплетіння, ребра, низ живота).

Тильна частина п'яти (задня сторона п'яткової кістки). Тильна частина п'яти широко застосовується в сутичці при кругових ударах з розворотом. При цьому розташування ступні та вигин її в гомілковостопному суглобі особливого значення не мають. У цьому випадку можна випробувати удари п'ятою з розворотом і вибрати для себе найбільш зручне положення розміщення ступні.

Удари тильною частиною п'яти можна наносити в абияку дозволену область (голову, плечі, тулуб, стегно, гомілку) в залежності від положення суперника. Жорсткість п'яткової кістки з її тильної сторони достатня для нанесення сильного пошкодження супернику при атаці, а розворот тулуба й обертальний момент ноги тільки збільшать швидкість і потужність удару.

Внутрішня частина п'яти (внутрішній кут п'яткової кістки). Внутрішня частина п'яти, кут її кістки, розташований на внутрішнім боці ноги має певну жорсткість і дозволяє наносити сильні удари з внутрішнім розкручування. Гомілковостопний суглоб при цьому необхідно зафіксувати та не завдавати удару розслабленим суглобом. Бічні удари даною частиною в стійці в сутичці бойового хортингу можна наносити по кінцівках, тулубу, голові.

Зовнішня частина п'яти (зовнішній кут п'яткової кістки). Зовнішня частина п'яти, кут її кістки, розташований на зовнішній стороні ноги може бути застосовний при ударах з розкручуванням. Ступня при цьому жорстко фіксується в гомілковостопному суглобі.

Методика зміцнення п'яти ступні

Спеціальні вправи для зміцнення п'яти ступні як ударної частини необхідно проводити в заключній частині тренувального заняття, оскільки п'ята ноги несе пряме навантаження в процесі всього тренування. Всі стійки та пересування залучають ногу й її опору на п'яткову кістку. Якщо на п'ятковій кістці немає забитих місць, саден, потертостей, то можна приступати до її зміцнення, завдаючи ударів п'ятою ноги по мішку з піском, пружній груші тощо.

Причому ударна частина підстави п'яти, її ступнева частина може легко переносити ударне навантаження по абсолютно твердих предметах, таких як дерево, дошка, бетонна стіна, тверда підлога, а тильну, внутрішню та зовнішню частину п'яткової кістки рекомендується зміцнювати ударами по більш м'якій і пружній поверхні. Удари кісткою з розворотом краще наносити в пружну прогумовану грушу, яка має достатню м'якість для того, щоб відчувати удар, але й не травмувати п'яткову кістку.

Перед нанесенням ударів необхідно перевірити рукою цілісність п'яткової та п'ясткових кісток, поверхню, по якій будуть наноситися удари, потім походити на п'ятах по твердій підлозі, і після легких розминок ударом можна переходити до посилення ударного навантаження. Основні удари, що при цьому застосовуються – це прямий удар із розворотом і бічний удар із розворотом.

При найменшому пошкодженні п'яти вправу необхідно припинити, оскільки травмування п'яткової кістки суттєво може вибити з тренувального режиму, а відновлення п'яткової кістки після ударного пошкодження проходить надзвичайно довго. Особливу обережність слід виявляти при ударах по мішку й інших поверхнях внутрішньою та зовнішньою частинами п'яткової кістки.

Підйом ступні

Підйом ступні є ударною частиною, яка найбільш часто застосовується в сутичці. Цією частиною наносяться всі дальні бічні удари ногою. Верхні удари в голову також зручно наносити підйомом ступні, оскільки її жорстка фіксація дозволяє створити сильний контакт, а натягнута ступня служить продовженням гомілки, перебуваючи на кінці ноги та створюючи потужний довгий важіль для нанесення ударів знизу та збоку по голові, плечах, тулубу, стегнах і гомілках.

Для правильного формування підйому ступні для удару необхідно розігнути ступню в гомілковостопному суглобі до граничної амплітуди, зафіксувати ступню в такому положенні, пальці ноги також натягнути разом зі ступнею.

Методика зміцнення підйому ступні

Методи зміцнення підйому ступні ґрунтуються на принципі поступовості. Спочатку правильно сформована для удару ступня набивається об абсолютно м'яку поверхню, потім поступово ударне навантаження збільшується і спортсмен може перейти до набивання підйому ступні об пружну грушу, прогумований мішок.

Зміцнюючи дану ударну поверхню, небажано бити по жорстких предметах, оскільки ступня сформована з кісток і хрящів ступні, а підйом ступні, тобто верхня її частина, має складну іннервацію, і всі сухожилля, які працюють на розгинання пальців ноги також проходять уздовж поверхні цієї області ступні. У сутичці часто удар по атакованій поверхні припадає як на сам підйом ступні, так і на зафіксований гомілковостопний суглоб. Тому перед тим як переходити до ударів з максимальною силою, необхідно навчитися правильно і жорстко фіксувати гомілковостопний суглоб.

Вправи, що зміцнюють ці ударні частини, виконуються як на підйом ступні, так і на гомілковостопний суглоб. Ударні вправи по м'якому і напівжорсткому мішку наносяться збоку сформованою таким чином ногою. При багаторазовому нанесенні бічних ударів по такому мішку загартовується ударна частина ноги, а також вибирається правильна постановка самого бічного удару. Удари по мішку можна наносити в нижній, середній і верхній рівень.

Гомілка

Ударну поверхню гомілки можна розділити на дві частини. Перша частина знаходиться ближче до ступні і характеризується можливістю більш довгого удару з більшою швидкістю. Друга частина гомілки знаходиться ближче до коліна і

характеризується можливістю наносити короткі, але потужні удари (наприклад, бічний удар у стегно), оскільки ударне місце гомілки під коліном є найбільш жорстким із щільною кісткою, яка при промацуванні має ребро, прямо спрямоване в бік удару.

Бічні удари гомілкою наносять набагато більший збиток і проникають глибше в атаковану поверхню, ніж бічні удари ступнею. Спортсмени, які мають хорошу розтяжку, достатню для нанесення ударів гомілкою (нижньою її частиною) в голову, можуть швидше вивести суперника зі строю, ніж влучивши туди ж ступнею. Гомілка в сутичці бойового хортингу застосовується як при атаквальних, так і захисних діях, часто застосовується при блокуванні ногою від удару ноги.

Блок гомілкою залежить від жорсткості та міцності кістки і м'язів, що покривають гомілку, кісткового наросту, який з'явився у процесі загартовування і набивання гомілки, але і від правильного виносу коліна, тобто від блокуючої конструкції, що складається зі стегнової кістки, коліна і гомілки.

Передня частина гомілки. Передня частина гомілки безпосередньо застосовується при ударі, може переносити найбільше ударне навантаження.

Внутрішня частина гомілки. Внутрішня частина гомілки є найбільш чутливою до ударів, менше інших захищена м'язовою тканиною і менше піддається тренувальному набиванню. Ця частина гомілки застосовується при блокуванні від удару по внутрішній частині стегна та при збиванні удару коліна.

Зовнішня частина гомілки. Зовнішня частина гомілки добре вкрита щільним шаром м'язової тканини, тому ефективно застосовується при блокуванні бічних ударів ноги по зовнішній частині стегна або нижній частині живота.

Методика зміцнення гомілки

Методи зміцнення ударної частини гомілки можуть бути дуже різними, але основні принципи при цьому зводяться до розминки ударних поверхонь, потім легкого розігрівального нанесення ударів по м'якому, а потім по твердому мішку. Причому мішок має бути важким і закріпленим. Удари потрібно наносити в одне й теж місце по кілька разів, щоб гомілкою можна було відчувати невелике поглиблення в мішку з піском і наносячи удари в це поглиблення, ударна частина гомілки захоплює велику площу на мішку, що дає можливість наносити удари досить великої сили.

Мішок може бути розташований як у вертикальному, так і в горизонтальному положенні. У вертикальному положенні мішок із піском з часом ущільнюється до низу, тому удари гомілкою при підготовці ударної частини необхідно наносити в середню частину. Горизонтально розташований мішок із піском підвішується на висоті 40–50 см. від підлоги. Удари в нього наносяться

спочатку легко до появи поглиблення під гомілку, потім з більшою силою вже в дане поглиблення.

Широко застосовується вправа накатування гомілки. Для цього можна використовувати круглу палицю довжиною 50–60 см, яку можна прокатувати руками по обох гомілках відразу, сидячи на підлозі чи на низькій лавці.

При підготовці гомілки до ударних навантажень з часом має з'явитися кістковий нарост, який створює додаткову щільність ударної поверхні кістки. При цьому потрібно уникати ударів по вузьких жорстких предметах, оскільки вони можуть при ударі глибоко проникати і пошкодити цілісність кісткової тканини гомілки.

Коліно

Колінний суглоб людини складається з потужних стегнової та гомілкової кісток. Якщо стиснути м'язи-згиначі і жорстко зафіксувати колінний суглоб, то він стає найпотужнішою зброєю людини для нанесення ударів. Удари коліном надзвичайно сильні і небезпечні. Сила подачі ударного імпульсу від тазостегнового суглоба та жорсткість і міць стегнової кістки надають цій техніці особливу потужність і руйнівну силу. Удари коліном у сутичці бойового хортингу можна наносити в усі дозволені правилами частини тіла: голову, тулуб, кінцівки.

Вдало проведена атака коліном може повалити суперника в нокдаун і навіть нокаут. Часто застосовуються удари коліном по тулубу прямі, бічні, по стегнах, удари в підборіддя без захвата і з захватом голови, плечей або шиї суперника. Також коліно широко застосовується при блокуванні бічних ударів ногами в нижню частину живота або по стегнах, оскільки має достатню жорсткість для забезпечення безпеки проти цих ударів.

Вістря коліна. Вістря коліна як ударна частина широко застосовується при прямих ударах коліном в тулуб з винесенням стегна вперед у напрямку удару. Також успішно можна атакувати стегно суперника прямим ударом коліна або виставивши вістря коліна вперед захиститися від прямої атаки в тулуб.

Підстава коліна. Підстава коліна, його частина над колінною чашечкою може застосовуватися при ударах у підборіддя або бічних ударах по тулубу та стегнах. Дана ударна частина часто застосовується при нанесенні ударів по тулубу в партері.

Внутрішня частина колінного суглоба. Внутрішня частина колінного суглоба є самою незахищеною частиною коліна, менше інших захищена м'язовою тканиною. Її небажано підставляти під удари, але поступово вона теж піддається загартуванню та зміцненню для ударних навантажень. Внутрішня частина коліна застосовується в клінчевих ситуаціях сутички для нанесення бічних ударів по тулубу, по стегнах, також може використовуватися для блокування і збивання від нижнього удару ногою по тулубу і по внутрішній частині стегна.

Зовнішня частина колінного суглоба. Зовнішня частина колінного суглоба більш пристосована для перенесення ударних навантажень, має на стегновій і гомілковій кістках потовщення, якими зручно блокувати бічні удари по тулубу та стегнах.

Методика зміцнення коліна

Підготовка коліна до нанесення ударів і блокувань від ударів проводиться тільки по м'яких і напівм'яких мішках, жорсткі поверхні не застосовуються. Перед набивальним тренуванням коліно необхідно добре розім'яти, зробити амплітудні обертання в колінному суглобі, розминальні згинання вперед до максимальної амплітуди, випрямляти ногу в коліні також до упору. Після розминки колінного суглоба на місці можна зробити легку пробіжку і махи.

Після цього можна приступати до ударів по мішку. При нанесенні легких і середньої сили ударів по мішку має утворитися поглиблення, потім можна підсилювати удари вже в це поглиблення, щоб площа зіткнення коліна з мішком була більшою. Мішки можуть бути розміщені на різній висоті, і при набивних тренуваннях коліна одночасно відпрацьовуються нюанси нанесення ударів у різні рівні, винесення стегна при ударі, робота тазу, тулуба.

Можна також застосовувати удари по м'яких подушках: один партнер тримає подушку біля грудей, другий – наносить удари коліном, тримаючись за плечі партнера. При ударних вправах необхідно стежити за станом колінної чашечки і за тим, щоб не завдати собі забій суглоба. При появі больових відчуттів таке тренування по зміцненню коліна необхідно припинити.

15. МЕТОДИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖОРСТКОСТІ ЗАХВАТІВ СУПЕРНИКА У СПОРТИВНИХ СУТИЧКАХ З БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Оскільки головну роль у виконанні захватів грають м'язи верхніх кінцівок, у методиці підготовки до захватних дій необхідно застосовувати вправи, що розвивають саме цю групу м'язів. Жорсткість захватів безпосередньо залежить від сили м'язів рук. Якщо захват береться тільки кистю, то основне навантаження несуть м'язи передпліччя. Якщо захват застосовується з використанням передпліччя, притисканням його до плеча або тулуба, в цьому випадку провідну роль у забезпеченні жорсткості захвата грають згиначі руки, великий грудний і найширший м'яз спини.

При захваті кистю руки основне навантаження лягає на пальці захоплюючої кінцівки, отже, зміцнення пальців має постійно проводитися в тренуванні, комбінуючи ці вправи з тренуванням передпліччя. Анатомічно саме на передпліччі знаходяться згиначі пальців, тому передпліччя руки можна вважати основним сегментом, що несе навантаження при виконанні захватної техніки. Сила м'язів передпліччя передається в жорсткий захват. У тренувальному процесі існує маса вправ для зміцнення пальців і м'язів передпліччя, наприклад:

- згинання та розгинання рук в упорі лежачи на пальцях;
- стояння на пальцях в упорі лежачи;
- висі підтягування на перекладині;
- вправи з кистьовим еспандером;
- стискання пальцями кисті тенісного м'яча;
- згинання та розгинання кисті з обтяженням в упорі на коліно;
- навчальні завдання в партнері, спрямовані на боротьбу за захват.

Наступний необхідний критерій підготовки передпліччя – це його витривалість. У спортивній практиці витривалість окремої групи м'язів носить назву локальної витривалості. Для здійснення довготривалих захватів з постійною силою необхідна локальна витривалість м'язів передпліччя. Локальна витривалість м'язів передпліччя грає важливу роль при виконанні специфічної діяльності спортсменів бойового хортингу.

Підвищення витривалості м'язів передпліччя – одне з головних завдань, яке перед собою має поставити спортсмен, працюючи над жорсткістю захватів. Але для продуктивної та постійної в процесі всієї сутички захватної техніки необхідна економізація м'язових зусиль при виконанні захватів, тобто максимальне захватне зусилля прикладається до захопленої частини тіла суперника тільки в потрібний для проведення атаки момент, а нераціональне використання витривалості та силового ресурсу передпліччя може привести до надмірної витрати сил та енергії, втрати в цілому захватної боєздатності рук.

Локальна витривалість м'язів, що забезпечує захват, залежить від величини виявленого зусилля. Важливим фактором у боротьбі з локальною втомою є раціональний розподіл сил у процесі м'язової діяльності. Максимальне зусилля має виявлятися тільки в потрібний момент, тоді, коли спортсмен здійснює технічну дію. В інших ситуаціях він повинен уміти варіювати параметри зусилля.

Втома локального характеру приходить дуже швидко, якщо спортсмен знаходиться довго в одному захваті, тому рекомендується постійно міняти захват або переходити на ударну атаку. Комплекси спеціальних вправ, що призначені для тренування локальної витривалості м'язів поясу верхніх кінцівок, можуть використовуватися спортсменами різної кваліфікації. Способи виконання захватів багато в чому визначають відмітні особливості бойового хортингу, де захват береться виключно за частини тіла: шию, тулуб, кінцівки. Різноманітність захватів у технічному розділі бойового хортингу дуже велика.

При виконанні технічних дій: кидків, больових і задушливих прийомів, утримань, важливу роль відіграє захват. Розділивши виконання кидка по фазах: захват, підворот, підбивання, скидання, буде видно, що першою ланкою в цій послідовності буде захват. Захвати виконуються кистю і рідше передпліччям, але основне навантаження лягає на м'язи передпліччя. Сама кисть являє собою унікальний, створений природою захватний інструмент, що дозволяє людині робити складні та абсолютно чутливі захватні дії.

Виконуючи специфічну роботу з захватним зусиллям близько граничним до своїх можливостей, спортсмен приречений на дуже швидке стомлення. Зменшуючи параметри зусиль захвата він має можливість продовжити час ефективної працездатності. Граничні та близько граничні зусилля спортсмен має застосовувати тільки в ситуаціях, атакуючого або захисного характеру.

Для вдосконалення захватної роботи в методику підготовки спортсмени бойового хортингу включають тренувальні сутички, де відбувається тільки боротьба за захват у стійці, без проведення кидків і переводів у партер. Завдання спортсменів, захищаючись від проведення захватів супротивника, взяти свої ефективні надійні захвати. Таким чином напрацьовується навичка взяття правильного захвата і відпрацьовуються варіанти боротьби за нього. Всі ці вправи сприяють удосконаленню захватної техніки, а також зміцнюють кінцівки для виконання жорсткого захвата.

Застосування контрзахватів і перезахватів

Процес узяття захвата здійснюється дуже швидким і цілеспрямованим рухом руки, який має бути безперервним і швидкісним. Якщо рух руки для захвата буде не досить швидким, суперник миттєво відреагує та прибере атакуєму захватом частину тіла. Якщо цей рух буде непевним, то навіть при здійсненні захвата

суперник зможе легко вирватися з нього. Основний, швидкий і найнадійніший спосіб реакції на захват суперника – контрзахват.

Контрзахват. Контрзахватом вважається відповідь захватом на захват суперника, при якому зберігається стійке положення бойової стійки і здійснюється короткочасна нейтралізація планованої суперником кидкової атаки. При захватній атаці суперника за вашу однойменну руку (зап'ястя руки), контрзахватом може бути захват його ж руки, що виконує захват, або захват іншої вільної руки.

Мета контрзахвата – створити рівнозначне захватне положення при захватній атаці суперника. З положення контрзахвата може проводитися контркидок у бік, протилежний спробі суперника провести кидок в атакувальному захваті. Контрзахватом або відповідним захватом шиї зверху можна реагувати на прохід суперника в ноги із захватом ноги за стегно. При підвороті суперника на кидок через спину із захватом руки на плече можна відреагувати контрзахватом тулуба ззаду та контркидком назад через ногу. З правильно взятого контрзахвата завжди можна атакувати, перетворивши той же контрзахват у атакувальний основний захват.

Якщо суперник проводить атаку невпевнено або допустив технічну помилку розвернувшись до вас спиною в момент втрати захвата, ви можете здійснювати контратакувальні дії відразу як основну контратаку, в цьому випадку ваш контрзахват гратиме роль основного атакувального захвата, з якого починається впевнена кидкова дія.

При больовому захваті суперника за вашу руку в партері контрзахватом буде служити захват свого ж зап'ястя, який протистоїть випрямленню вашої атакваної больовим прийомом руки. У ситуації частого обміну захватами в сутичці партеру спортсмени часто застосовують і беруть контрзахвати на противагу захватам на больовий або задушливий прийом.

Перезахват. Перезахватом вважається захватна технічна дія, яка при зміні положення рук при захваті, дозволяє змінити напрямок докладання сили попередньої захватної дії. Тобто, якщо ви готували атаку кидком – передню підніжку вправо, але попередньо тримали суперника за обидва передпліччя захватом кистей рук, необхідно швидко виконати перезавхват правою рукою за шию суперника та з подальшим підворотом таза і виставленням ноги під обидві ноги суперника провести передню підніжку вправо.

Якщо вдалося захопити руку суперника в партері між ногами та двома передпліччями в замку й атакувати його руку больовим прийомом важелем ліктьового суглоба, то зробивши верхнім передпліччям замку перезавхват за зап'ястя атакваної руки суперника, отримуєте набагато більший важіль і можливість витягнути його руку на больовий прийом.

Протягом сутички бойового хортингу спортсмени можуть робити в кожному положенні захват однієї руки по кілька перезахватів, поки не візьмуть необхідний для атаки основний атаквальний захват.

В основному боротьба за захват у сутичці проводиться за допомогою:
взяття свого атаквального захвата;
виконання свого перезахвата;
нейтралізації атаквальної дії суперника контрзахватом.

Основні принципи проведення захватів у стійці

Робота із захватами в виді спорту бойовий хортинг дуже різноманітна, включає в себе атаквальні захватні дії, звільнення від захватів, зміни захватів і випередження захватів, різні збивання і різноманітні специфічні моменти партеру, пов'язані з контролем утримання, больового та задушливого прийому.

Всі захватні дії в бойовому хортингу застосовуються в умовах обопільного опору. Суперник миттєво реагує на ваш захват діями. Таким чином, підходячи до розділу вивчення різновидів захватів, необхідно розглянути основні принципи захватної техніки, варіанти та підготовку захватних частин руки.

За різновидами безпосереднього застосування захвати рукою можна розділити на повні та фіксуючі.

Повний захват рукою – це захватна дія, при якій захоплена частина суперника щільно контролюється по всій її окружності.

Повним захватом можна вважати захват кистю руки зап'ястя супротивника, оскільки пальці вашої кисті здатні повністю обхопити його передпліччя біля зап'ястя. При цьому ви фіксуєте пальці, стискаєте кисть, а його зап'ясті додатково не дає зісковзнути з передпліччя вашому захвату.

Повним захватом вважається захват під плече руки, ноги, шиї, оскільки у цьому випадку ваша рука повністю обвиває захоплену кінцівку або шию суперника по всьому колу.

Повним захватом можна вважати захват тулуба, тулуба та шиї супротивника двома руками, коли ваші руки створюють міцне захватне кільце навколо захопленої частини, і ви повністю контролюєте переміщення цієї частини.

Повним захватом вважається захват кінцівки суперника в одному місці двома долонями, коли пальці ваших долонь створюють повний обхват його кінцівки, що також йому ускладнює можливість звільнення від захвата.

Фіксуючий захват рукою – це захватна дія, при якій захоплена частина суперника контролюється з одного боку, перешкоджаючи рух у певному напрямку.

Фіксуючим захватом вважається прихват суперника однією рукою за плече, гомілку, стегно, шию. Винятковою особливістю фіксуючого захват рукою є

неучасть у ньому великого пальця руки. Така хватна дія виконується відкритою долонею, коли всі пальці долоні, включаючи великий, зібрані разом.

Фіксуючий захват може мати різні напрямки, як притягувальний, при якому долонею робиться зачіп за захоплену частину, так і відштовхуючий або відвідний у бік, при якому долоня діє за принципом упору в потрібну сторону. При виконанні фіксуючих хватів (прихватів) від ступеня стиснення пальців залежить рухова можливість рук і кількість груп м'язів, що беруть участь у роботі. Тому стискаються тільки три пальці, а великий і вказівний мають бути трохи розслаблені та бути на додатковому контролі.

Перебуваючи в хваті, спортсмен як би розподіляє свою вагу тіла на суперника через крапки хватів, чим збільшує свою стійкість. Цей розподіл зусиль дає можливість більш вільної дії ногами і гарного контролю дій суперника, який намагається звільнитися з-під дії сил, що притискають його до опори. Концентрація цього тиску на одну руку й ослаблення іншої дає можливість завантажувати потрібну ногу суперника. Через такий захват спортсмен руками відчуває положення суперника, який допомагає йому вибірково застосовувати технічні дії.

Дуже важливо пам'ятати про те, що вже на початковій стадії формування техніки бойового хортингу необхідно вчитися виконувати прийоми зі стану опору на суперника. Якщо постійно намагатися виконувати кидки з вільного стану, не впливаючи на суперника через захват, то згодом у сутичках складно буде їх застосовувати.

Захват руки на одній стороні вважається захисним тому, що, виконавши цей захват, спортсмен не має можливості правильно виводити з рівноваги суперника, а значить він його тримає з метою захисту. Крім того, однойменний захват однією рукою небезпечний тим, що в будь-який момент можна отримати удар дальньою (різнойменною) рукою або ногою суперника, тому що дистанція досить близька, а достатнього контролю над суперником односторонній захват не забезпечує, тому він може бути тільки попереднім і використовуватися для переходу на основний атакуювальний захват.

Спортсмен бойового хортингу у сутичці виконує в основному конкретні та результативні, а значить відомі його суперникові прийоми з певних хватів. У зв'язку з цим у процесі вдосконалення дій в хватах кожному спортсмену необхідно напрацьовувати свою схему вибору і послідовність взяття хватів проти конкретних типів суперника. Спортсмени в сутичці можуть перебувати в таких положеннях, що стосуються хватів: поза хватом, в обоїльному хваті, коли захват тримає один зі спортсменів.

Поза хватом обидва можуть піти на швидкий розрив дистанції, перейти до ударних дій або виконати кидок хватом частини тіла (кидок хватом рук, ніг,

тулуба), в цьому випадку теоретично у них є рівні можливості виконати захват і кидок. У випадку, коли захват тримає один спортсмен, а другий – без захвата, і такі моменти в сутичках створюються дуже часто, перевагу має спортсмен, який тримає захват, тому інший спортсмен відразу прагне нанести удар будь-якою вільною від захвата частиною тіла.

Отже, працюючи над захватами, необхідно враховувати надійність кожного з них, навчитися визначати силу захвата, а також відчувати відношення сили та стійкості вашого захвату до сили та стійкості захвату суперника. Цей принцип лежить в основі володіння перевагою в обміні захватами з суперником на протязі всієї сутички.

Варіанти захватів і прихватів руками в рукавицях у сутичці бойового хортингу

Рука, одягнена в рукавицю без відкритих пальців позбавляється захватних можливостей. Тому захвати кистю руки в сутичці бойового хортингу неможливі, вони можуть бути тільки фіксуючими з прихватом руки, ноги, шиї, тулуба. Але повний щільний захват цілком можна виконувати передпліччям і плечем, а також двома руками одночасно, створюючи щільне захватне кільце, незалежно від рукавиць.

Для проведення багатьох різновидів кидків без участі тулуба, збивань з ніг і переведень суперника в партер достатньо одного повного й одного фіксуючого захвата, що цілком може забезпечити дві руки, одягнені в рукавиці. Розглянемо окремо варіанти повних захватів і комбінації захватів, можливих для проведення у сутичці бойового хортингу.

Захвати рук суперника руками в рукавицях

Захват зап'ястя та передпліччя під плече. У момент прагнення захопити ваш тулуб з-під руки, рука суперника опиняється під вашим плечем. Притиснувши його передпліччя в нижній частині ближче до променево-зап'ястного суглоба своїм плечем до тулуба та зафіксувавши такий захват ще й передпліччям, виходить дуже щільний повний захват передпліччя суперника під плече, який дозволяє суттєво контролювати рухи суперника, а його рука, що перебуває в рукавиці, не дозволяє легко звільнитися від захвата і вийняти руку з-під плеча.

Перевага цього захвата в тому, що ви блокували руку суперника настільки надійно, що можете не чекати ударів з тією стороною та, до того ж другою вільною рукою можна як нанести сильний удар, що дозволяє дистанція, так і перейти на кидок, захопивши вільну руку суперника, шию чи тулуб фіксуючим захватом. З відповідними подальшими діями в цьому випадку краще не зволікати, оскільки захоплена рука суперника все-таки може перебувати в стані фіксуючого захвата вашого тулуба.

Ваш повний захват руки під плече за багатьма параметрами сутички вигідніше його фіксуючого (неповного) захвата тулуба, тому суперник буде готовий на будь-які дії, щоб звільнити свою руку з невідного захвата, а ви маєте бути готові до атаки або маневрування для вибору атаки.

Захват плеча під плече. Захват плеча під плече за своїм принципом такий же як і захват передпліччя під плече, тільки він проводиться в клінчевій дистанції, коли ваш тулуб торкається і знаходиться впритул до тулуба суперника. Оскільки плече суперника має сильний важіль і потужні м'язи, а дистанція захвата дуже близька, тому велика ймовірність того, що суперник може перейти в контратаку, захопивши ваш тулуб, отже захват плеча має бути короткочасним для перезахвата або супроводжуватися повним захватом іншою рукою шиї чи руки супротивника.

Захват двох рук під плечі. Захват двох рук під плечі виконується фіксацією і притисненням передпліч суперника плечима до вашого тулуба і використовується як контрзахват від захвата вас за тулуб двома руками. Оскільки такий захват для проведення кидкової атаки малоефективний, зазвичай після зупинки атаки суперником вашого тулуба захватом двох рук під плечі, одна рука виконує перезахват за шию або руку суперника, та вже у новому захваті проводиться кидок.

Захвати ніг суперника руками в рукавицях

Захват гомілки під плече. Захват гомілки під плече виконується притисненням гомілки суперника плечем і передпліччям до вашого тулуба. Якщо вдалося проходом у ноги захопити таким чином гомілку, цей захват істотно порушує стійкість суперника і можна вільно збити його в партер виведенням з рівноваги або підсічкою під опорну ногу. Даний захват також успішно виконується при ударі суперника бічним ударом ногою в тулуб.

Захват гомілки на плече. Захват гомілки на плече виконується фіксацією гомілки суперника передпліччям до зовнішньої сторони плеча. Захват може виконуватися як при цільовій захватній атаці, так і при спробі суперника нанести бічний удар ногою в тулуб або голову. При спробі удару по тулубу й, тим більше в голову, для виконання захвата необхідно спочатку забезпечити безпечне прийняття удару суперника підставкою плеча або долоні, а потім провести захват.

У залежності від необхідності, положення ноги суперника у вашому захваті може бути різної висоти. Ця висота регулюється підйомом плеча. Якщо ваше плече опущене, то нога суперника зафіксована і лежить на вашому передпліччі. Якщо плече максимально підняте, а суперник не в захваті, то гомілка суперника лежить на плечі, а його стійкість повністю порушена. Це є вигідним моментом для виконання збивання суперника з ніг.

Захват коліна під плече. Захват коліна під плече є часто застосованим прийомом у сутичці бойового хортингу, оскільки зручне положення зігнутого

колінного суглоба суперника, виставленого вперед, при якому він завдає удару або захищається, та існує для її захвату і фіксації як за рахунок сили захоплюючої руки, так і за рахунок вигину коліна.

Нога суперника при такому захваті тримається щільно та надійно, тому наступні атаквальні дії можуть бути негайними. Це може бути збив суперника в партер підсічкою під опорну ногу або переверот кидком з переводом у партер.

Захват двох ніг під плечі. Захват двох ніг під плечі виконується фіксацією під плечима обох ніг суперника і може бути взятий при проході в ноги при боротьбі в стійці або з положення «З боку ніг» у сутичці партеру. Зазвичай такий захват застосовується не часто і виконується для контролю та сковування рухів суперника або переведення сутички зі стійки в партер.

Захвати шиї

Захват шиї під плече збоку. Захват шиї під плече збоку виконується щільної фіксацією і бічним скручуванням голови суперника захватом за шию плечем і передпліччям. Друга рука при цьому може допомагати фіксувати захватну руку, притискаючи її за зап'ястя до тулуба або захопити однойменне плече суперника біля ліктьового суглоба і допомагати руху скручування вниз.

Без елемента скручування голови за шию суперника такий захват буде не активним і небезпечним, вигідним для контрдій суперника. Даний захват у стійці може бути успішним продовженням утримувального захвату в партері для проведення утримання захватом шиї збоку.

Захват шиї під плече зверху. Захват шиї під плече зверху виконується притисканням шиї суперника зверху передпліччям до вашої груди. Цей захват може бути використаний і як задушливий прийом захватом шиї зверху при зупинці проходу суперника до вас у ноги. Друга рука при цьому має фіксувати зап'ястя захватної руки і притискати її до грудей або допомагати силовому згинанню руки в ліктьовому суглобі. Розпочатий даний захват у стійці може бути продовжений у партері як удушення.

Захват шиї ззаду. Захват шиї ззаду є небезпечним задушливим захватом, оскільки повернувшись до вас спиною суперник не має можливості відповідного захвату руками або ногами, а ви маєте захват і руками й, перевівши сутичку у партер – ногами, обхопивши ними тулуб суперника у «кліщі» (схрестивши гомілковостопи). Даний захват має супроводжуватися фіксацією вільною рукою зап'ястя захватної руки та посиленням захватної задушливої дії.

Захвати тулуба

Захвати тулуба відіграють важливу роль у сутичці бойового хортингу, оскільки вони виконуються в клінчевій щільній захватній дистанції сутички і в стійці, й у партері. У програму вивчення базової техніки бойового хортингу включені розділи захватів тулуба в такій послідовності:

захвати тулуба без кінцівок і шиї;
захвати тулуба та шиї (діагональ);
захват тулуба та рук;
захват тулуба та ніг;
захват тулуба між ногами.

Дані п'ять різновидів захватів мають свій напрямок атаки:

захвати спереду;
захвати збоку;
захвати ззаду.

Розглянемо докладно принципи виконання кожного різновиду захватів тулуба.

Захват тулуба спереду, збоку та ззаду

Захват тулуба спереду. Виконується при щільному підході на клінчеву захватну дистанцію прямим захватом тулуба руками в замок або без нього. Захват тулуба без замка руками проводиться як відкритими долонями всередину до тулуба, так і руками, сформованими в кулаки. Замок руками виконується захватом однією рукою зап'ястя іншої захватної руки.

Захват тулуба збоку. Виконується в положенні, коли суперник розгорнутий до вас боком також обхватом тулуба двома руками або захватом рук у замок. При такому захваті у вас з'являється істотна перевага для проведення кидка, оскільки ви маєте стійке положення ніг, а супернику незручно вас атакувати руками ударами в тулуб або голову.

Захват тулуба ззаду. Виконується при положенні, коли суперник розгорнутий до вас спиною або при самотійному проході супернику за спину. Обхват руками тулуба суперника виконується як без замка, так і в замок при захваті однією захватною рукою зап'ястя другої руки. Захват тулуба ззаду є найбільш безпечним і таке положення дає великі можливості для переведу суперника в партер кидком або збиванням з ніг, а також проведенням задушливого прийому захватом шиї ззаду.

Захват тулуба та шиї «діагональ» спереду та ззаду

Діагональний захват тулуба та шиї спереду. Виконується при близькому підході до суперника в клінчевій щільній захватній дистанції. Він може бути повним або фіксуєчим. Повний діагональний захват виконується руками в замок, коли є сильне захватне кільце навколо захватної частини тулуба суперника. Фіксуєчий діагональний захват тулуба спереду виконується накладення долонь на шию суперника і тулуб під плечем. Такий захват не може бути особливо щільним і не жорстко сковує рухи суперника, але дає можливість контролювати його пересування та не дозволяє йому вільно атакувати.

Діагональний захват тулуба та шиї ззаду. Виконується як попередній захват для переводу суперника в партер або перезахвата на задушливий прийом за шию ззаду. Даний захват може бути як руками в замку, так і фіксуючим, але для вас у будь-якому випадку він вигідний, оскільки може бути посилений обхватом ногами суперника ззаду.

Захват тулуба і руки, рук

Захват тулуба і руки спереду. Виконується притисненням однієї руки суперника до тулуба обхватом руками. В більшості випадків використовується захватом руками в замку.

Захват тулуба і руки збоку. Виконується притисненням найближчої руки суперника до його тулуба в момент, коли суперник повернутий до вас боком.

Захват тулуба і руки ззаду. Виконується притисненням руки суперника до тулуба, коли він повернутий до вас спиною. Такий захват має велику перевагу та дає можливість для проведення кидкової атаки з переведенням суперника в партер.

Захват тулуба і двох рук спереду. Мало застосовний захват, але відпрацьовується в практиці навчання бойовому хортингу і виконується притисненням двох рук суперника до тулуба.

Захват тулуба і двох рук ззаду. Може бути частіше застосованим, ніж захват двох рук і тулуба спереду. Виконується притисненням обох рук суперника до тулуба в момент, коли суперник повернутий до вас спиною.

Захват тулуба і ноги

Захват тулуба і ноги виконується при проході в ноги суперника для відриву його від підлоги та подальшого кидка або переведення суперника в партер.

Захват тулуба і ноги спереду. Виконується прямим проходом у ноги суперника та обхватом однією рукою його тулуба за поперек, а другою – захватом за стегно.

Захват тулуба і ноги збоку. Виконується присідом або проходом у ноги суперника, коли він повернутий до вас боком, обхватом однією рукою його тулуба за поперек, а другою – захватом за стегно. В такому захваті можливо притиснення стегна суперника до вашої груди.

Захват тулуба і ноги ззаду. Виконується обхватом однією рукою тулуба суперника за поперек ззаду, а другою захватом за стегно або гомілку. Захват застосовується для збивання суперника в партер, відриву його від підлоги або перезахвата на більш зручний кидковий захват.

Захват тулуба між ногами

Захват тулуба між ногами спереду. Виконується за рахунок підсідання під суперника та прихвату на передпліччя тулуба суперника між ногами спереду. Друга рука може мати фіксуючий захват за шию, руку або тулуб суперника.

Захват тулуба між ногами ззаду. Виконується під час розвороту суперника до вас спиною для відриву його від підлоги або виведення з рівноваги за рахунок прихоплення на передпліччя тулуба суперника між ногами ззаду. Друга рука має контролювати тулуб суперника у верхній частині, щоб у подальшому після відриву від підлоги або створення дисбалансу мати важіль для перевертання або збивання суперника в партер.

Захвати відкритою долонею в сутичці бойового хортингу в стійці

Сутичка бойового хортингу проводиться із активним застосуванням захватів долонею. Рука, її відкрита долоня з міцними пальцями є сильним захватним природним пристосуванням, яке застосовується як для захисту, так і для нападу. Руки людини мають чутливі органи дотику та високу ступінь іннервації, що дозволяє долоні та пальцям відчувати найменші елементи рухів, зміни положення суперника так, як ніякий інший орган тіла.

Безумовно, саме гола рука, не одягнена в рукавицю, здатна виконувати свою захватну функцію на природному рівні, передаючи по нервових рецепторах всю повну і різноманітну інформацію про суперника, яку вона отримала через захоплену частину його тіла. У небезпечній ситуації на генетичному рівні у людини закладене отримання різної інформації через рецептори дотику при захваті:

в якому положенні в даний момент знаходиться суперник;

яку силу прикладає для опору в тій, чи іншій ситуації;

які його антропометричні дані, щільність і товщина кістки, жорсткість шкірного покриву, які амплітуди руху при опорі, що характеризує його як зрістовагові, так і швидко-силові якості;

наскільки швидко та сильно суперник реагує на ваші атакуювальні дії, отже, завдяки цьому проглядається його досвід і коронні напрацювання, і багато іншого як свідомої, так і підсвідомої інформації.

Використання природних захватних параметрів при роботі відкритою долонею в стійці та в партері лягли в основу правил проведення сутички бойового хортингу, де для досягнення перемоги можна робити захват за будь-які частини тіла, крім обличчя, пальців і статевих органів, що в межах спортивної та бойової етики є максимально широким арсеналом прийомів, які тільки може застосувати людина, використовуючи всі природні дані свого тіла.

Основне захватне навантаження при виконанні захватів відкритою долонею несуть пальці. Тому в методику підготовки спортсменів включені вправи і комплекси для зміцнення пальців рук. Сила захвата багато в чому залежить від міцності м'язів передпліччя, які служать згиначами пальців. Вправи на зміцнення передпліччя та пальців повинні зайняти одне з провідних місць у системі підготовки спортсменів бойового хортингу до проведення сутичок.

Програма бойового хортингу включає в себе вивчення захватів відкритою долонею в наступних різновидах: захвати рук; захвати ніг; захвати ший; захвати тулуба; комбінації повних і фіксуєчих захватів руками.

Захвати рук суперника

Як у природі, так і в спортивній сутичці бойового хортингу, руки суперника є найнебезпечнішою зброєю проти вас. Тому, ефективні захвати рук суперника можуть значно убезпечити вас у багатьох ситуаціях сутички. Руки суперника знаходяться на найближчій дистанції до вас, можуть і здатні виконувати високошвидкісні дії, яким неможливо запобігти. Уміння захопити руку суперника та вчасно запобігти атаці є важливою здатністю, що лежить в основі захватного тренування базової техніки бойового хортингу.

Рука людини складається з трьох основних сегментів, що беруть участь у захватній роботі: кисть, передпліччя, плече. Отже, захвати за руки суперника можна розглядати з позиції цих трьох сегментів: захват за зап'ястя, передпліччя та плече, потім одночасні захвати за обидва зап'ястя, передпліччя та плеча, а також захвати двома руками за одну і ту ж руку.

Захвати зап'ястя та передпліччя

Прямий захват зап'ястя

Прямий захват зап'ястя. Прямий захват зап'ястя виконується долонею в такому положенні, коли її великий палець розгорнуто в напрямку ліктьового суглоба захопленої руки суперника. Прямим захватом можна атакувати як однойменну, так і різнойменну руку.

Прямий захват зап'ястя однойменної руки. При прямому захваті однойменної руки, захват виконується за тильну сторону долоні або нижню частину передпліччя.

Прямий захват зап'ястя різнойменної руки. При прямому захваті різнойменної руки, захоплююча долонь знаходиться на внутрішній стороні нижньої частини передпліччя.

При виконанні повного захвата великий палець долоні розташовується навпроти інших пальців і зап'ястя обхоплюється пальцями кільцем по колу променево-зап'ясткового суглоба.

При виконанні фіксуєчого захвата великий палець долоні перебуває разом з іншими пальцями і рух руки суперника, його зап'ястя контролюється тільки з одного боку.

Прямий захват зап'ястя в нижньому положенні руки. Прямий захват зап'ястя в нижньому положенні руки виконується простою захватною дією, наблизивши долоню до руки суперника, що знаходиться в паралельному положенні по відношенню до захватної руки.

Прямий захват зап'ястя у верхньому положенні руки. Прямий захват зап'ястя у верхньому положенні руки (бойовому положенні) виконується підйомом ліктя захватної руки в сторону та переверотом долоні, її ребром вгору. Таким захватом зручно збивати руку суперника з бойового положення в нижнє.

Зворотний захват зап'ястя

Зворотний захват зап'ястя. Зворотний захват зап'ястя виконується долонею в положенні, в якому її великий палець знаходиться з боку зап'ястя захопленої руки, а ребро долоні – з боку її ліктя.

Зворотний захват зап'ястя однойменної руки. Зворотний захват зап'ястя однойменної руки виконується з тильного боку долоні захоплюваної руки при відведенні ліктя захватної руки. Таким захватом зручно проводити збивання захвата суперника, а також збивання прямих ударів у тулуб.

Зворотний захват зап'ястя різнойменної руки. Зворотний захват зап'ястя різнойменної руки виконується з внутрішньої сторони нижньої частини передпліччя захоплюваної руки.

Зворотний захват зап'ястя в нижньому положенні руки. Зворотний захват зап'ястя в нижньому положенні руки виконується бічним рухом долоні розгортаючи великий палець на себе, а ребро долоні на суперника.

Зворотний захват зап'ястя у верхньому положенні руки. Зворотний захват зап'ястя у верхньому положенні руки проводиться прямим зближенням долоні до вертикально піднятого передпліччя та подальшим захватом за область променево-зап'ясткового суглоба.

Захват зап'ясть двох рук

Прямий захват зап'ясть двох рук у нижньому положенні. Прямий захват зап'ясть двох рук у нижньому положенні проводиться прямим зближенням долонь рук до опущеним горизонтально передпліччя та подальшим захватом за область променево-зап'ясткових суглобів обох рук.

Зворотний захват зап'ясть двох рук у нижньому положенні. Зворотний захват зап'ясть двох рук у нижньому положенні проводиться зближенням долонь рук з обох зовнішніх сторін до опущених горизонтально передпліч і подальшим захватом за область променево-зап'ясткових суглобів обох рук.

Зворотний захват зап'ясть двох рук у верхньому положенні. Зворотний захват зап'ясть двох рук у верхньому положенні проводиться прямим зближенням долонь рук до піднятих вертикально передпліч у бойове положення та подальшим захватом за область променево-зап'ясткових суглобів обох рук.

Захват двома руками за зап'ястя

Прямий захват двома руками за зап'ястя в нижньому положенні. Прямий захват двома руками за зап'ястя в нижньому положенні виконується обхватом долонями рук променево-зап'ясткового суглоба захоплюваної руки.

Захват може виконуватися замком долонь, тобто одна долоня, що охоплює руку лягає на другу долоню руки, що вже виконала захват у тому ж місці. Захват руками послідовно – коли одна атакуюча хватом рука бере захват трохи далі за вільне місце захопленої руки.

Зворотний захват двома руками за зап'ястя у верхньому положенні. Зворотний захват двома руками за зап'ястя у верхньому положенні виконується обхватом променево-зап'ясткового суглоба вертикально розташованої руки суперника в бойовому положенні долонями з двох сторін.

Комбінований захват двома руками за зап'ястя в нижньому положенні. Комбінований захват двома руками за зап'ястя в нижньому положенні виконується прямим хватом однойменної руки зовні та зворотним хватом різнойменної руки зсередини променево-зап'ясткового суглоба руки суперника, розташованої в нижньому горизонтальному положенні готовності.

Захват передпліччя під плече

Захват передпліччя під плече виконується фіксуючим притисненням передпліччя суперника плечем до тулуба з обов'язковим контролем долонею ліктя або плеча захопленої руки суперника.

Захвати плеча

Плече від природи має потужну мускулатуру і малий важіль, тому при хваті плеча одночасно здійснюється контроль передпліччя атакованої руки. Це може бути контроль передпліччя хватом зап'ястя іншою рукою або контроль передпліччя хватом під плече.

Захват плеча та зап'ястя. Захват плеча різнойменною долонею і зап'ястя однойменною долонею виконується одночасним хватом для подальшого проведення кидка. Такий захват може бути короткочасним і проміжним, а також попереднім хватом для підготовки основного захвата з переходом на кидок.

Захват плеча та передпліччя під плече. Захват плеча різнойменною долонею і передпліччя під однойменне плече виконується для підготовки кидка. Даний захват добре фіксує одну руку, але абсолютно безконтрольно залишає іншу, тому час на підготовку кидка має бути мінімальним.

Захвати ніг суперника

Ноги людини набагато потужніше рук, тому до питання виконання хватів суперника за ноги необхідно підходити ретельно готуючись. Не дивлячись на те, що нижня частина гомілки ноги людини не настільки товста щоб не обхопити її пальцями хоча б на дві третини по колу, але рекомендується виконувати хват за гомілку фіксуючою хватною дією, тобто великий палець долоні тримати разом з іншими пальцями, тому що різкий рух гомілки за рахунок включення найпотужніших м'язів стегна і таза можуть пошкодити та вивихнути великий палець хватної долоні.

Нога людини складається з трьох основних сегментів: ступні, гомілки та стегна. Отже в базовій техніці підготовки спортсменів бойового хортингу до сутичок використовується вся можлива захватна техніка на ноги. У стійці можливо проводити захвати за: гомілку; стегно. У сутичці партеру можливо проводити захвати за: ступню; гомілку; стегно.

Захвати за ступню

У сутичці партеру правилами бойового хортингу дозволено проводити больовий прийом на гомілковостопний суглоб, тому в базовій техніці програми бойового хортингу вивчається захват за ступню. Зазвичай він проводиться важелем руки, яка захопила ступню через передпліччя другої руки, яка впирається у вигляді важеля в гомілку захопленої ноги.

Захвати за гомілку

Фіксуючий захват за гомілку виконується проходом у ноги суперника. При виконанні проходу в ноги необхідно стежити за захистом і зустрічним рухом колін суперника, а також не дозволити суперникові захопити вас рукою під плече за шию зверху.

Захват однойменної гомілки проводиться зацепом долонею за гомілку однойменної ноги противника.

Захват різнойменної гомілки проводиться проходом у ноги зацепом долонею за гомілку різнойменної ноги противника.

Повний захват гомілки під плече проводиться в момент спроби суперника вдарити вас бічним ударом ногою в тулуб або голову. Рука підхоплює ударну ногу суперника та притискає її до тулуба під плечем.

Фіксуючий захват гомілки на передпліччі проводиться в момент спроби суперника нанести бічний удар ногою в тулуб або голову. Рука прихоплює ударну ногу на передпліччя та за рахунок піднімання плеча виводить суперника з рівноваги з продовження кидкової атаки.

Захвати за стегно

Стегно людини має великі за обсягом і сильні м'язи, які здатні створювати самий потужний опір захватам, тому стегно може бути захоплене тільки фіксуючим захватом за участю як долоні, так і передпліччя. Захватне кільце для обхвату стегна створюється всіма сегментами руки: долонею, передпліччям, плечем за допомогою зустрічного руху тулуба.

Захват однойменного стегна виконується захватом стегна однойменної ноги із зовнішнього боку притисненням до тулуба.

Захват різнойменного стегна здійснюється рукою з внутрішньої сторони стегна різнойменної ноги.

Захвати шиї

Захват шиї під плече збоку. Захват шиї під плече збоку виконується щільної фіксацією і бічним скручуванням голови суперника захватом за шию плечем і передпліччям. Друга рука при цьому може допомагати фіксувати захватну руку, притискаючи її за зап'ястя до тулуба або захопити однойменне плече суперника біля ліктьового суглоба і допомагати руху скручування вниз.

Без елемента скручування голови за шию суперника такий захват буде не активним і небезпечним, сприятливим для контрдій суперника. Даний захват у стійці може бути успішним початком для продовження утримувального захвата в партері для проведення утримання захватом шиї збоку.

Захват шиї під плече зверху. Захват шиї під плече зверху виконується притисканням шиї суперника зверху передпліччям до вашої груди. Цей захват може бути використаний і як задушливий прийом захватом шиї зверху при зупинці проходу суперника до вас у ноги. Друга рука при цьому має фіксувати зап'ястя захватної руки і притискати її до груди або допомагати силовому згинанню руки в ліктьовому суглобі. Розпочатий даний захват в стійці може бути продовжений у партері як удушення.

Захват шиї ззаду. Захват шиї ззаду є небезпечним задушливим захватом, оскільки повернувшись до вас спиною суперник не має можливості відповідного захисного захвата руками або ногами, а ви маєте захват і руками і, перевівши сутичку у партер – ногами, обхопивши ними тулуб суперника в «кліщі» (схрестивши гомілковостопи). Даний захват має супроводжуватися фіксацією вільної руки зап'ястя захватної руки і посиленням захватної задушливої дії.

Захвати тулуба

Захвати тулуба відіграють важливу роль у сутичці бойового хортингу, оскільки вони виконуються в клінчевій щільній захватній дистанції сутички і в стійці, й у партері. У програмі вивчення базової техніки бойового хортингу включені розділи захватів тулуба в такій послідовності:

- захвати тулуба без кінцівок і шиї;
- захвати тулуба та шиї (діагональ);
- захват тулуба та рук;
- захват тулуба та ніг;
- захват тулуба між ногами.

Дані п'ять різновидів захватів мають свій напрямок атаки:

- захвати спереду;
- захвати збоку;
- захвати ззаду.

Розглянемо докладно принципи виконання кожного різновиду захватів тулуба.

Захват тулуба спереду, збоку та ззаду

Захват тулуба спереду. Виконується при щільному підході на клінчеву захватну дистанцію прямим захватом тулуба руками в замок або без нього. Захват тулуба без замка руками проводиться як відкритими долонями всередину до тулуба, так і руками, сформованими в кулаки. Замок руками виконується захватом однією рукою зап'ястя іншої захватної руки.

Захват тулуба збоку. Виконується в положенні, коли суперник розгорнутий до вас боком також обхватом тулуба двома руками або захватом рук у замок. При такому захваті у вас з'являється істотна перевага для проведення кидка, оскільки у вас є стійке положення ніг, а супернику незручно вас атакувати руками ударами в тулуб або голову.

Захват тулуба ззаду. Виконується при положенні, коли суперник розгорнутий до вас спиною або при самотійному заході супернику за спину. Обхват руками тулуба суперника виконується як без замка, так і в замок при захваті однією захватною рукою зап'ястя другої руки. Захват тулуба ззаду є найбільш безпечним і таке положення дає великі можливості для переводу суперника в партер кидком або збиванням з ніг, а також проведенням задушливого прийому захватом шиї ззаду.

Захват тулуба та шиї «діагональ» спереду і ззаду

Діагональний захват тулуба та шиї спереду. Виконується при близькому підході до суперника в клінчевій щільній захватній дистанції. Він може бути повним або фіксуючим. Повний діагональний захват виконується руками в замок, коли є сильне захватне кільце навколо захватної частини тулуба суперника.

Фіксуючий діагональний захват тулуба спереду виконується накладення долонь на шию суперника і тулуб під плечем. Такий захват не може бути особливо щільним і не жорстко сковує рухи суперника, але дає можливість контролювати його пересування і не дозволяє йому вільно атакувати.

Діагональний захват тулуба та шиї ззаду. Виконується як попередній захват для переводу суперника в партер або перезахвата на задушливий прийом за шию ззаду. Даний захват може бути як руками в замок, так і фіксуючим, але для вас у будь-якому випадку він вигідний, оскільки може бути посилений обхватом ногами суперника ззаду.

Захват тулуба і руки, рук

Захват тулуба і руки спереду. Виконується притисненням однієї руки суперника до тулуба обхватом руками. В більшості випадків використовується захват руками в замок.

Захват тулуба і руки збоку. Виконується притисненням найближчої руки суперника до його тулуба в момент, коли суперник повернутий до вас боком.

Захват тулуба і руки ззаду. Виконується притисненням руки суперника до тулуба, коли він повернутий до вас спиною. Такий захват має велику перевагу та дає можливість для проведення кидкової атаки з переведенням суперника в партер.

Захват тулуба і двох рук спереду. Мало застосовний захват, але відпрацьовується в практиці навчання бойовому хортингу і виконується притисненням двох рук суперника до тулуба.

Захват тулуба і двох рук ззаду. Може бути частіше застосованим, ніж захват двох рук і тулуба спереду, виконується притисненням двох рук суперника до тулуба в момент, коли суперник повернутий до вас спиною.

Захват тулуба і ноги

Захват тулуба і ноги виконується при проході в ноги суперника для відриву його від підлоги та подальшого кидка або переведення суперника в партер.

Захват тулуба і ноги спереду. Виконується прямим проходом у ноги суперника та подальшим обхватом однією рукою його тулуба за поперек, а другою – захватом за стегно.

Захват тулуба і ноги збоку. Виконується присідом або проходом у ноги суперника, коли він повернутий до вас боком, обхватом однією рукою його тулуба за поперек, а другою – захватом за стегно. В такому захваті можливо притиснення стегна суперника до вашої груди.

Захват тулуба і ноги ззаду. Виконується обхватом однією рукою тулуба суперника за поперек ззаду, а другою захватом за стегно або гомілку. Захват застосовується для збивання суперника в партер, відриву його від підлоги або перезахвата на більш зручний кидковий захват.

Захват тулуба між ногами

Захват тулуба між ногами спереду. Виконується за рахунок підсідання під суперника та прихвату на передпліччя тулуба суперника між ногами спереду. Друга рука може мати фіксуєчий захват за шию, руку або тулуб суперника.

Захват тулуба між ногами ззаду. Виконується під час розвороту суперника до вас спиною для відриву його від підлоги або виведення з рівноваги за рахунок прихвату на передпліччя тулуба суперника між ногами ззаду. Друга рука має контролювати тулуб суперника у верхній частині, щоб у подальшому після відриву від підлоги або створення дисбалансу мати важіль для перевертання або збивання в партер.

Комбінації повних і фіксуєчих захватів руками в кулаку і відкритою долонею

Варіантів захватів і прихватів руками в рукавицях у сутичці бойового хортингу може бути безліч. Всі вони спрямовані на виведення суперника з

рівноваги та проведення кидка або збивання чи звалювання суперника в партер. Ці захвати є основними та найбільш застосовними в сутичці бойового хортингу.

Відпрацьовані і вдосконалені такі захвати дають перевагу над суперником у ситуації взаємного обопільного захвата. Тому визначені основні сім захватних положень і прийняті програмою бойового хортингу для поглибленого навчання. Решта є похідними від цих захватних положень. Такі захватні положення виконуються двома руками, які працюють злагоджено, контролюючи ситуацію сутички.

Захват руки під плече та шиї збоку. Одночасний лівобічний або правобічний захват руки під плече і шиї збоку виконується повним захватом руки та контролем її вашим плечем, передпліччям і тулубом, а також фіксуючим захватом шиї збоку. Фіксуючий захват у разі переходу на кидок перехоплюється в повний захват, що проводиться зі скручуванням голови вниз до захватної руки.

Як захист цей захват заважає противнику нападати кидком через плечі або підірнути в ноги, оскільки сковує руку противника і не дає їй прорватися до вашої ноги, а також заважає противнику підірнути під ваш тулуб і взяти небезпечний атакувальний захват.

Захват руки під плече та шиї зверху. Дане захватне положення виконується повним захватом руки під плече та повним захватом шиї зверху, є переважним вигідним захватом для проведення кидків упором гомілкою в живіт, переворотом на бік зі збиванням у партер, а також є попереднім захватом для перезахвата і проведення задушливого прийому захватом шиї зверху.

Захват руки і тулуба з під руки спереду. Основний захват даної комбінації здійснюється захватом руки під плече, а додатковим захватом є фіксуючий захват тулуба з-під різнойменної руки спереду. Такий захват має бути короткочасним і перехідним, тому що при опусканні руки під плече, ви звільняєте з-під контролю руку суперника, якою він може наносити удари в голову. З даного положення необхідно відразу переходити на кидок.

Захват руки і тулуба ззаду. Це положення вважається вигідним захватом. Дане поєднання захватів застосовується досить часто при заході супернику за спину, а захоплена рука є якраз тією рукою, з боку якої здійснюється захід за спину.

При заході рука не відпускається, а використовується як важіль для розвороту суперника і контролю його положення спиною до вас. Другою рукою необхідно обхопити тулуб ззаду і негайно переходити на кидок, тому що суперник буде намагатися якомога швидше повернутися до вас передом і вийти з не вигідного захвата.

Захват однойменного стегна під плече і тулуба спереду. Така захватна комбінація виконується за рахунок повного захвата стегна під плече,

притисненням його плечем і передпліччям до тулуба або просто тримаючи на передпліччі та фіксуючого захвата другою рукою тулуба під різнойменну руку. Таке положення є вигідним для початку кидка підсічкою під опорну ногу або просто переведення в партер виведенням суперника з рівноваги. Слід проводити кидкову атаку стежачи за можливістю удару суперника в голову різнойменною рукою.

Захват однойменного стегна під плече і шиї. Дане хватне положення здійснюється хватом стегна під плече та контролем положення верхньої частини тулуба за рахунок фіксуючого захвата шиї. Зазвичай рука, що захоплює шию розташовується передпліччям на груди суперника для поштовху назад і перекидання його на спину з підсічкою під опорну ногу або просмикуванням захопленої ноги.

Захват різнойменного стегна та шиї спереду. Таке хватне положення виконується при прямому проході супернику в ноги та хваті його протилежного стегна. Захват стегна може здійснюватися зацепом рукою одночасно з відштовхуючим рухом суперника в груди з фіксуючим хватом – зацепом шиї рукою. Такими протилежно спрямованими активними хватами: рукою за стегно – на себе, рукою за шию – від себе, виконується переверт суперника на спину для продовження атаки в партері.

Характеристика та особливості хватних дій руками в сутичках партеру

Вся сутичка партеру в програмі бойового хортингу розглядається з двох основних позицій: «зверху» і «знизу». Всі інші позиції при змінах хватів і атак є похідними від цих основних положень. Всі взаємоположення супротивників можна розрізнити на вигідні та не вигідні. Якщо один спортсмен знаходиться зверху, то це не означає, що він у вигідному положенні, наприклад, якщо його суперник обхопив ногами знизу і має безліч варіантів перейти на больовий прийом на руку.

Але, однозначно, при верхньому положенні зручніше наносити удари в голову руками, використовуючи при цьому вагу тіла та інерцію роботи тулуба. Удари руками в голову верхнього будуть потужніше, ніж удари нижнього. Арсенал вибору больових прийомів для атаки у верхнього також більше, ніж у нижнього. Це означає, що при обміні хватами та веденні сутички в стійці необхідно пам'ятати про те, що при переході в партер краще опинитися зверху.

На навчально-тренувальних заняттях з бойового хортингу в програму навчання включені цільові вправи на можливість ведення сутички як у верхній, так і в нижній позиції партеру, варіанти переводу суперника в партер з можливістю опинитися зверху, виходи з нижнього у верхнє положення. Існує методика проведення навчальних партерних сутичок хортингу з умовою роботи

тільки в нижній або тільки у верхній позиції, основна мета якої – навчити спортсмена впевнено діяти як зверху, так і знизу.

З кожного положення є певний набір варіантів прийомів, що зручно застосувати в цій ситуації, а такі варіанти необхідно знати та відпрацювати до досконалості.

У сутичці бойового хортингу протистояння ведеться в рукавицях, і тому можливість повного захвата може дещо знижуватися. Але незважаючи на те, що пальці долонь закриті для повноцінного захвата, вся інша хватна робота кистями, передпліччями, плечима з успіхом застосовується.

При веденні сутички в стійці наносяться удари руками в рукавицях у голову і тулуб, але також і ведеться активна хватна робота для того, щоб виконати збивання, підсічку або кидок, збивши перевести сутичку на підлогу та битися внизу у вигідному верхньому положенні партеру. Хватна робота в стійці не має такої близькості кінцевої мети, як робота в партері.

Якщо мета більшості хватів у стійці – виконання кидка або підготовка для виконання больового або задушливого прийому, то призначення хватів партеру – це безпосереднє виконання ефективного прийому, який приведе до перемоги за рахунок переваги утриманням або повною здачею суперника. Таким прийомом у партері може бути утримання, больовий або задушливий прийом.

Отже, всі атаквальні хват партеру можна кваліфікувати як: утримувальні, больові чи задушливі хват. Хвати, що не дозволяють провести прийом партеру є захисними. Всі інші хват є проміжними або, як їх ще називають – попередніми. Основна тактика хватної боротьби між суперниками в партері ведеться попередніми хватами і прихватами, притриманнями, зачепами, упорами та іншими прийомами різноманітної хватної роботи, але всі вони зводяться до виведення спортсмена в положення атаквального хват.

Як тільки спортсмен отримує можливість атакувати утриманням, больовим або задушливим прийомом, він миттєво переключається від попередньої хватної роботи і кидає всі сили на один ефективний атаквальний хват, який може привести до переваги шляхом повного утримання або здачі суперника від проведення больового чи задушливого прийому.

Будь-який прийом партеру можна провести в ліву чи праву сторону, на ліву чи праву кінцівку, все залежить від мети взяття того чи іншого хват, але до зручного атаквального хват може привести підготовлений хват ще в стійці або планомірне використання попередньої роботи в обміні хватами.

Різновиди хват партеру за їх призначенням можна кваліфікувати як:
попередні (проміжні);
захисні;
атаквальні.

Призначення попередніх захватів партеру

Попередні, проміжні захвати беруться з метою подальшого перехоплення. Вони створюють незручності супернику і дають можливість при швидкому перехопленні хоча б однією рукою виконати атакувальний захват і почати цільову атаку.

Попередні захвати використовуються для виходу на свої коронні прийоми, тобто дають можливість відвернути увагу суперника від основного атакувального захвата, отже – не дати йому приводу готуватися до атакувального контрзахвата. В деяких випадках у тактичній боротьбі попередні захвати привертають суперника проводити свої прийоми, на які вже заготовлені контрприйоми.

За своєю суттю всі попередні захвати є універсальними, тобто вони дають можливість використовувати їх у різних цілях: і як захисний варіант, і при втраті захвата не розбалансувати позицію, а залишитися в тому ж положенні, в якому перебував спортсмен до втрати захвата.

З попереднього захвата спортсмен не завжди може виконувати реальні технічні дії, оскільки у більшості випадків це захват не є його основним і підготовленим для атаки. Але грамотний попередній захват є стартовим майданчиком для швидкого перезахвата на атакувальний захват і спрямованих атакувальних дій.

Уміння вести сутичку із застосуванням різних попередніх захватів, правильно користуватися ними в різних цілях розширюють тактико-технічні можливості спортсмена бойового хортингу.

Призначення захисних захватів партеру

Захисні захвати в діях партеру беруться з метою протидії атакувальному захвату, щоб нейтралізувати спрямовані атакувальні дії суперника. Захисні захвати також можуть виконуватися з метою придушити активність суперника і притупити його пильність.

Однією з часто застосованих різновидів захисних захватів є випереджальні захвати, що взяті раніше ніж суперник візьме свій основний атакувальний захват, тому його атакувальна мета і напрямок прикладання сили буде істотно порушений.

Ще одне важливе призначення захисного захвата – це стримування цільового пориву суперника в разі його вдалого застосування атакувального захвата, але поки больова або задушлива атака своєї мети не досягла.

За своєю суттю це відповідний захват, який спортсмен змушений взяти у відповідь на захват суперника, та з якого він не має можливості виконувати ніяку іншу техніку, крім утримання небезпечної ситуації в такому положенні, не даючи витягнути руку на больовий прийом або до кінця захопити шию для проведення

удушення. Зазвичай відповідний захисний захват є останнім можливим варіантом недопущення проведення суперником прийому до кінця.

Призначення атаквальних захватів партеру

Головне призначення атаквального захвата в сутичці партеру – це результативне проведення прийому. За кінцевим результатом атаквальні захвати розрізняються на:

- результативні;
- не результативні.

Результативний атаквальний захват вважається таким, який привів до виконання прийому: утримання, здачі суперника від больового прийому або задушення.

Не результативний атаквальний захват – це захват, з якого була спроба проведення прийому, але суперник вийшов з небезпечного положення і атаквальний захват було втрачено. Такий захват виразно дає спортсменові перевагу та візуальну активність, але не дає бали за зараховане утримання або повної перемоги іншим прийомом партеру.

Для того, щоб захват був результативним, його необхідно взяти надійно і впевнено. Надійність атаквального захвата в більшості випадків визначає результативність прийому.

Атаквальний захват може братися для того, щоб покарати суперника за пасивне ведення сутички партеру, а також для того, щоб схилити думку суддів про перевагу на свій бік, демонструючи активність, але в більшості випадків атаквальний захват служить для виконання конкретної технічної дії.

Результативними технічними діями сутички партеру є утримання, больові та задушливі прийоми, тому атаквальні захвати в практиці бойового хортингу кваліфікуються за цільовим призначенням як:

- утримувальні;
- больові;
- задушливі.

Прояв максимальної сили захвата в сутичці партеру

Всі відпрацьовані захвати мають практичне застосування, при якому здобувається вміння робити прийом відразу без підготовки. Володіння оборонними захисними захватами та відповідними прийомами проти них готують до вміння вести сутичку на підсвідомому рівні, коли успіх багато в чому залежить від добре розвиненого відповідного рефлексу на конкретний прийом. Для цієї мети існують базові захисні захвати, які служать для швидкої нейтралізації атаквального захвата. Залишається питання швидкості, хто із суперників має швидку реакцію і відпрацьований прийом.

Практично завжди захват необхідний для подальшої технічної дії, тобто – кидка, удушення, утримання або больового прийому. В будь-якому випадку супротивник або масою власного тіла, або мускульною силою буде чинити опір, спрямований на звільнення від захвата. Це уникнення атаки в партері може відбуватися під самими різними кутами, іноді комбінованим засобом, викручуванням, виходом на міст, але головне, з наступним переходом на контрзахват і контратаку, що може бути досить несподіваним.

Тому, тренуючи захвати для атаквальних дій необхідно їх відпрацьовувати з максимальною силою та швидкістю, включаючи вправи, що моделюють реальний атаквальний бойовий захват, при опорі якому суперник чинить максимальний опір, робить захисні дії швидко і жорстко, переходячи у випадку вдачі на атаку в партері задушливим або больовим прийомом.

Для відпрацювання жорсткого задушливого захвата необхідно взяти камеру від автомобіля, накачати її в стан напруги та захватом камери як шиї придавлювати з усією міццю й силою цю камеру руками в замку до своїх грудей. Потім змінити захват і відпрацьовувати максимальну силу задушливого захвата на камері притискаючи її до грудей одним передпліччям, а зробивши упор у камеру долонею другої руки, виробляти максимальну силу іншого задушливого захвата з важелем у ліктьовий суглоб.

Захопивши тим же захватом манекен як суперника ззаду за шию, необхідно виробляти максимальну силу захвата протягом 3–5 с. Цей порив може бути достатнім для прориву оборонного захвата суперника від удушення, головне – відпрацювати надійність захвата за шию ззаду з максимальною силою та швидкістю.

Враховуючи те, що багато прийомів бойового хортингу пішли від видів військової діяльності, немає нічого дивного в тому, що даний принцип захвата на максимальний ефект перейшов у спортивну діяльність бойового хортингу. Безкомпромісний захват – головний засіб перемоги у партерній сутичці бойового хортингу. Поки суперник не переможений і не здався, від нього можна чекати будь-яких дій.

Тому в момент взяття захвата і виконання прийому необхідно мати абсолютну націленість на прийом, знати свої можливості та подальші дії в тій чи іншій ситуації партеру. Підготувавши заздалегідь усі сегменти рук: кисті, передпліччя, плечі, ви маєте бути впевнені в їх надійності, і що вони витримають максимальне захватне навантаження. Якщо ви зможете здавити автомобільну камеру з силою 300–400 кг, то захопивши шию суперника ззаду ви не залишите йому шансів.

Тепер постає питання підготовки такого захвата і розвитку відповідної сили м'язів. Якщо ви тягнете важіль спиною захватом двох рук у становій тязі лежачи

300–400 кг, то найімовірніше, у разі вдалого захвата на больовий прийом, вашому суперникові доведеться визнати поразку, тому, що за його слабкої фізичної підготовленості він не в силах протистояти такому силовому витягуванню руки між ногами на больовий прийом.

У кожному конкретному захваті беруть участь певні групи м'язів. Ці м'язи й їх сухожилля можуть бути сильними, але не витривалими, тому руки, готові видавати однакове хватне зусилля як на початку сутички, так і протягом його, і навіть наприкінці, дадуть можливість спокійно підбирати захвати, тактично грамотно працювати на захватах і в обміні захватами з суперником, а також у потрібній ситуації вибухнути і завершити атаку больовим або задушливим прийомом, проявивши у захваті максимальну силу, швидкість виконання й абсолютну цілеспрямованість на кінцевий результат.

19. МЕТОДИКА СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАЗОВОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КИДКОВОЇ ТЕХНІКИ

За технічним виконанням кидки слід віднести до складної групи прийомів. У сутичці бойового хортингу їх прийнято використовувати головним чином на ближній дистанції в тому випадку, коли немає фізичної переваги суперника або він розбалансований і зробив помилку. Слід пам'ятати, що кидок не кінцева мета сутички, його завдання – створення сприятливих умов для нанесення добивальних ударів у партері.

Кидкова техніка бойового хортингу за класифікацією поділяється на: техніку боротьби у стійці, техніку боротьби у партері та перехід від боротьби стоячи до боротьби в партері, що включає комбінації з кидків і прийомів боротьби партеру.

Методика навчання кидкової техніки залежить від складу і підготовки групи учнів. Наприклад, у дитячому віці до 12 років у бойовому хортингу використовують методику, що значно відрізняється від рекомендованої для дорослих. При навчанні важливо, особливо для маленьких дітей, давати спочатку найпростіші кидки, тобто ті, які виконуються за рахунок впливу на саму нижню частину ноги.

Коли новачок починає досить впевнено виконувати такі прийоми, як задня підніжка, бічна підніжка, інструктор переходить до таких прийомів, як, наприклад – зачеп з середини, кидок через стегно, заснованих на впливі на гомілку, або зачеп різнойменної ноги зовні, де впливають на коліно тощо. Ці досить прості кидки найлегше освоїти новачкам і, що ще важливіше, з них найпростіше освоїти правильну техніку страховки при падіннях.

У міру розвитку навичок і поліпшення техніки страховки учня в навчанні можна поступово вводити більш складну техніку. У навчанні кидкової техніки бойового хортингу слід додержуватися принципів поступовості та повторення, а також до вивчення кожної окремої групи прийомів необхідно додавати вивчення самих принципів виконання.

Наприклад, підсічки виконуються в основному за рахунок ніг, зачепи виконуються за рахунок рук, підхвати – за рахунок ніг, підніжки – за рахунок рук, підсадити за рахунок тулуба й інших частин тіла. Для освоєння кидків необхідні і теоретичні знання, й практична підготовка, а також правильна методика оволодіння технікою і тактикою кожного прийому.

Техніка боротьби у стійці

Техніка боротьби включає: стійки, захвати, які можуть бути основними (атакувальними), попередніми та оборонними, пересування та обманні рухи, кидки, контркидки, комбінації кидків, захисти від кидків і контркидків.

Кидки поділяються на: кидки з участю ніг – підніжки, зачепи, підсічки, підбивання.

Кидки з участю тулуба: кидки через тазовий пояс, через спину, через плечовий пояс, через груди. Кидки з участю рук або виведення з рівноваги, захвати ніг, кидки перекидами, перевороти.

До роботи в стійці відноситься і контроль дистанції.

У бойовому хортингу розрізняють п'ять дистанцій.

Дистанція поза захватом – спортсмени бойового хортингу не торкаються один одного та маневрують, пересуваючись по хорту без захватів.

Дальня дистанція – суперники захоплюють один одного за зап'ястя рук або рукава хортовки.

Середня дистанція – захвати проводяться за хортовку і тулуб.

Ближня дистанція – захвати проводяться за рукав і хортовку на спині або за воріт хортовки, пояс, ногу супротивника тощо.

Дистанція впритул – спортсмени бойового хортингу захоплюють один одного, притискаючись тулубом.

Техніка боротьби у партері

В технічний арсенал боротьби у партері входять: звалювання (переведення суперника з положення стоячи на коліні або колінах у положення лежачи на спині, боці або животі), перевороти, утримання, больові прийоми на суглоби рук і ніг, захисні та контрприйоми (спортсмен відповідає на атаку суперника своєю атакуювальною дією – кидком, захватом тощо).

Кидкова підготовка спортсменів бойового хортингу включає безліч складових і необхідних елементів. Це – і розминка, і силове тренування, і акробатична частина, і відпрацювання прийомів страховки і самостраховки, й, звичайно ж, відпрацювання основних прийомів нападу і захисту.

Фахівці рекомендують при вивченні техніки кидків відпрацьовувати не більше двох прийомів упродовж одного тренування. При цьому близько 10–15 хв спортсмени бойового хортингу мають приділяти безпосередньо боротьбі: починати боротьбу в різних стійках, виконувати тільки підсічки або тільки підніжки, проводити захвати при знаходженні партнера у свідомо незручному положенні та багато інших тренувальних умов.

При вивченні широкого арсеналу техніки бойового хортингу саме кидкова техніка відпрацьовується дуже ретельно. Адже вказана техніка вимагає грамотного вибору дистанції між суперниками. Кваліфікований спортсмен

бойового хортингу у будь-якому випадку зуміє нав'язати своєму супротивнику зручну для себе позицію.

Щоб досягти цього, на тренуванні необхідно відпрацьовувати прийоми в статиці та динаміці, при цьому один з партнерів повинен прийняти позицію, зручну для роботи другого. Всі кидки – через спину, стегно, плечі, голову і «млин» – мають розучуватися поступово, в два–три етапи, під обов'язковим контролем тренера-викладача, який має можливість, при необхідності, виправити помилку.

При проведенні сутички слід використовувати як свою власну силу, так і силу суперника, намагаючись провести прийом у бік його зусилля. Такими прийомами можуть служити:

передній переверот;

підсад гомілкою з кидком через голову;

бічна підсічка, що виконується при інтенсивному русі супротивників у падінні або фронтальній стійці.

Вивчення больових прийомів вимагає не тільки сили характеру, а й почуття міри. При проведенні таких прийомів можуть виникнути защемлення ахіллового сухожилля ніг або роз'єднання суглобових поверхонь колінного суглоба з розтягненням зв'язок. Якщо проводяться викручування рук або обертання ліктьового суглоба проти його природного згину, можуть виникати травми м'язів і суглобів рук. Незважаючи на це, больовий прийом, що спричинив травму спортсмена, але проведений за всіма правилами, вважається технічно грамотним і зараховується.

Велику увагу на тренуванні слід приділяти відпрацюванню захисту. Одним з основних прийомів захисту вважається вміння звільнитися від захвата противником рукава хортовки обертанням захопленої руки в бік великого пальця суперника. Впевнені дії спортсмена в партері часто призводять до загальної переваги у сутичці та навіть до повної перемоги.

Вивчення кидків різних типів і груп

Важливою складовою бойового хортингу є кидкова техніка і техніка самооборони. У спортивному напрямі бойового хортингу дозволені будь-які кидки за винятком небезпечних кидків, здатних заподіяти серйозної травми супернику. Крім того, в ході спортивних сутичок оцінюється як якість продемонстрованої кидкової техніки в ході сутички, так і наступні добивальні атаки, що є логічним завершенням кидка – нейтралізації суперника.

У бойовому напрямі такі добивальні удари є фінальними і демонструють повну нейтралізацію дій супротивника та завершення сутички на свою користь. Кидкова техніка бойового хортингу являє собою гармонійне злиття високої загальної фізичної та спеціальної фізичної підготовки з технікою боротьби та

досконалим володінням прийомами, які від природи гармонійно підходять спортсмену бойового хортингу відповідно до конституції його тіла.

Саме за рахунок своєї природності бойовий хортинг справив величезний вплив на розвиток бойової культури не тільки в Україні, а й за її кордоном, стикаючись з іншими методиками підготовки прийомів кидкової техніки іноземних стилів боротьби та бойових мистецтв. І все ж, принципи, ідеологія та мотивація кидкової техніки в бойовому хортингу істотно відрізняються від кидкової техніки застосовуваної в інших школах єдиноборств.

У методичній літературі з бойового хортингу є посилання на старих майстрів, які рекомендували класичну схему контратаки: захист – удар – кидок – завершальний вражаючий удар. Цей принцип безпосередньо відображає філософію бойового хортингу і підтверджує не агресивну, а оборонну сутність бойового хортингу як сформованого бойового мистецтва.

У прикладному виді бойового хортингу, також як і в реальній обстановці, кидки мають величезне значення: по-перше, сам кидок на землю або на підлогу безумовно потрясе суперника. Крім того, тіло супротивника, який лежить на жорсткій поверхні після проведеного кидка, і при наступному нанесенні ударів, не амортизує (або компенсує удар), що істотно підвищує можливість виведення його з ладу, веде до його поразки і швидкого завершення сутички.

Досить подивитися професійні сутички за різними версіями, де беруть участь бійці різних стилів і де істотну перевагу мають ті спортсмени, які поряд з ударною технікою рук і ніг гарно володіють кидковою технікою. У той же час, не варто забувати про прикладне значення кидків у бойовому хортингу і ключові відмінності від інших напрямів змішаних єдиноборств, де суперники зближуються впритул, міцно захоплюючи один одного за частини тіла, одяг, а потім шукають шляхи для проведення будь-якого кидка або іншої технічної дії (переводу в партер, звалювання тощо).

У бойовому хортингу така тактика ведення сутички виключена, оскільки на явне прагнення скоротити дистанцію для здійснення захвата супротивник негайно відповість ударом і тим самим отримає вигіднішу позицію для продовження атаки, зробить неможливим подальше проведення не тільки кидка, але і будь-якої іншої технічної дії.

У спортивному розділі бойового хортингу існує розряд змагань, де спортсмени змагаються у захватній хортівці (куртка, підперезана поясом і брюки). В одному змаганні спортсмени беруть захват пальцями за кінцівки і тулуб, в іншому – за змагальний одяг і далі виконують кидкову техніку.

Якщо для проведення кидка використовуються руки, то різні за характером варіанти хватів – тиск, підтягування суперника на себе, підхвати й інші, в основному виконуються відкритою кистю руки, передпліччям або ліктьовим

згином. У бойовому хортингу атакуючий спортсмен розпочинає проведення кидка з більш довгої дистанції, ніж у звичайній боротьбі, та маскує його будь-якою атакувальною дією (зазвичай ударом рукою або ногою).

Якщо ж ви знаходитесь в ролі того, хто захищається, то атакуючий сам скорочує дистанцію і зазвичай кидок виконується безперервно після захисту, або після захисту та контратакувального удару. Якщо здійснюється захват, то він виконується у фазі руху, що безпосередньо передує початку кидка або виконується одночасно з ним.

Кидкова техніка в бойовому хортингу в своїй більшості виконується не за рахунок розвитку великого фізичного зусилля, супроводжуваного захватом за кінцівки чи одяг, а завдяки атакувальним або контратакувальним діям, використанню зусилля, інерції руху й енергії суперника, тонко відчуваючи мить його найменшої стійкості. Саме у цей момент проводиться кидок. Обов'язковою та логічною умовою є проведення добивальних і нейтралізуючих ударів руками або ногами. Для цього, при проведенні кидка, необхідно зберегти стійке положення.

В іншому випадку сам кидок і всі попередні йому дії не будуть мати логічного завершення – закінчення сутички. При виконанні кидка необхідно прагнути зайняти таку позицію по відношенню до суперника, щоб не дати йому можливості схопити вас за кінцівки чи одяг і повалити вас за собою на підлогу в зручну йому позицію партеру. Однак можна і залишитися на ногах після кидка або збивання суперника з ніг та продовжувати атакувати ударами ногами.

За основним принципом техніки бойового хортингу захват і кидок виконуються безперервно, як єдина технічна дія, і в якості завершення атаки – атакувальний удар, не пізніше, ніж через 1 с. після кидка. Цю паузу атакуючий спортсмен бойового хортингу може використати, щоб мати можливість точніше прицілитися, проте вся комбінація має бути логічно сформованою й єдиною.

Якщо спроба проведення кидка не вдалася, в бойовому хортингу, при проведенні спортивної сутички спортсменові буде зручніше припинити подальше утримання супротивника захватом і перейти до інших дій (розірвати дистанцію, продовжити атаку тощо), щоб не отримувати зайвих ударів. При спробі виконати повторний кидок, намагаючись вивести суперника з рівноваги, спортсмену треба діяти дуже рішуче та цілеспрямовано.

У прикладному розділі бойового хортингу специфіка кидків визначається постійною реальною загрозою з боку супротивника, часто озброєного. У даному випадку, частіше застосовуються захвати пальцями за хортовку, інший одяг, особливо за руку зі зброєю, що супроводжується випереджальними приголомшуючими ударами, вибиванням зброї та наступним кидком. Після проведеного кидка, практично миттєво наноситься завершальний вражаючий удар. Причиною падіння можуть також бути больові дії на суглоби. Ці принципи є

основними особливостями, що відрізняють кидки бойового хортингу, а також його прикладне спрямування.

Популярність системи бойового хортингу забезпечується високою ефектністю її кидкової техніки, яка обумовлена повною кінематичною свободою дії з використанням неконфліктних захватів за кінцівки чи одяг. Така свобода забезпечується демонстраційним режимом кваліфікаційної оцінки діяльності в бойовому хортингу. Спортсмени мають можливість не тільки виступати на змаганнях, а й вивчати прикладну техніку, підвищувати рівень знань і складати іспити на підвищення кваліфікаційного ступеня бойового хортингу (ранку), де в програму включена обов'язкова демонстрація прийомів кидкової техніки.

Вихід бойового хортингу на світову спортивну арену різко поширив кидковий арсенал і його спортивну ефективність у зв'язку з підвищенням психічного навантаження суперників у спортивній сутичці, що пояснює високу кінематичну жорсткість оборонних захватів у цій системі. Дані лабораторного експерименту засвідчили не досить ефективний вплив на хід сутички сковуючих оборонних захватів на збереження серединної структури традиційних кидків і необхідність корекції її першої та останньої фази виконання (підбір дистанції та взяття атакуючого захвата).

Особливості техніки кидків бойового хортингу різних класифікаційних типів дозволили виділити такі варіанти:

низькоамплітудні кидки з використанням техніки одночасного впливу на супротивника за рахунок ривка та збивання з ніг, результатом чого є втрата рівноваги та падіння на підлогу хорту (у змагальній сутичці оцінюється – 1 бал);

високоамплітудні кидки зі зривом оборонного захвата – знизу – вгору, і в бік передбачуваного кидка, вкладенням повної сили та маси тіла, результатом чого є підхоплення ваги тіла суперника, часткове прийняття маси його тіла на себе та падіння суперника на підлогу хорту з великою амплітудою (у змагальній сутичці оцінюється – 2 бали).

Навчання й тренування спортсменів бойового хортингу на етапі базової тактико-технічної підготовки (навчально-тренувального етапу) комплексам різноспрямованих кидків в умовах жорсткого обміну ударами забезпечили їм перевагу в підсумковій змагальній діяльності над учасниками змагань, які не займаються за даними методиками вивчення кидкової техніки бойового хортингу.

Коригування техніки кидків в умовах жорсткого обміну ударами у сутичці на етапі спортивного вдосконалення дозволяє домогтися підвищення ефективності кидкової техніки на даному етапі підготовки у порівнянні з результатами учасників змагань, які не займаються за даними методиками вивчення кидкової техніки.

З метою підвищення результативності змагальної діяльності юних спортсменів бойового хортингу уже на першому році навчально-тренувального етапу доцільно, поряд з вивченням високоамплітудних кидків проворотом і нахилом у контактному режимі з партнером, удосконалювати їх техніку шляхом зриву оборонного захвата знизу – всередину – вгору і вбік передбачуваного падіння супротивника, включивши ці дії в структуру самого кидка.

Низькоамплітудні кидки нахилом, прогином і запрокидуванням у жорстких умовах обміну ударами у змагальній сутичці доцільно проводити з попереднім упором підшвою ступні в стегно (або гомілку) атакваної ноги та наступним власним падінням у бік передбачуваного кидка. Зважаючи на сформовані у спортсменів бойового хортингу навички індивідуальних способів адаптації до проведення сутичок в умовах жорсткого обміну ударами, обміну оборонними захватами в ході сутички, на етапі спортивного вдосконалення можлива і доцільна корекція техніки високоамплітудних і низькоамплітудних кидків у жорстких захватах, у відповідності з рекомендаціями для навчально-тренувального етапу підготовки за методикою бойового хортингу.

Для оптимізації навчання базовій техніці кидків бойового хортингу в умовах ранньої спеціалізації доцільно при складанні програми на етапі початкової підготовки використовувати систему єдиної класифікації технічних дій у спортивному розділі бойового хортингу за біомеханічними ознаками. У цьому випадку можлива реалізація наступних необхідних умов для формування кидкового технічного арсеналу спортсмена бойового хортингу, що забезпечує надійність його реалізації в змагальних умовах.

З метою забезпечення засвоєння різноспрямованого арсеналу кидків необхідно організувати вивчення різних типів кидків, спрямованих у різні діагональні техніко-тактичні напрямки за принципом концентрації уваги на швидкісно-силовій роботі тулуба. З метою забезпечення здатності реалізовувати різноспрямований технічний арсенал кидкової техніки бойового хортингу в умовах однойменної та різнойменної взаємних стійок у проекції на горизонтальну площину, кожен силовий рух тулубом повинен містити техніку однотипних кидків за допомогою різних хватів.

Для успішного засвоєння техніки кидків в умовах ранньої спеціалізації при недостатньо розвиненому кістково-м'язовому апараті та ще не сформованому механізмі сенсорних корекцій необхідно враховувати поступовість координаційного ускладнення при наданні інформації спортсменам бойового хортингу, які навчаються, невеликого та поступового ускладнення структури кидків і їх фізичної складності за рахунок:

вивчення кидків з двохопорного старту (стоячи на обох ногах) з переходом до кидків, проведених з одноопорного старту (з впливом на ногу супротивника ногою);

вивчення кидків на ближній дистанції без власного падіння з переходом до вивчення однотипних кидків із власним падінням при захваті на середній дистанції;

вивчення кидків з горизонтальним виведенням супротивника з рівноваги.

Термінологія кидкової техніки бойового хортингу

Техніка – сукупність прийомів та способів нападу і захисту, що застосовуються для досягнення перемоги.

Прийом – дія спортсмена, що має на меті домогтися перемоги або переваги над супротивником.

Захист – дія спортсмена, що має на меті ліквідувати спробу противника виконати прийом.

Контрприйом – дія спортсмена, що має на меті домогтися перемоги або переваги в момент спроби суперника провести прийом.

Стійка – положення спортсмена, при якому він стоїть, торкаючись хорта тільки ступнями ніг.

Правобічна стійка – спортсмен стоїть, виставивши праву ногу ближче до супротивника.

Лівобічна стійка – спортсмен стоїть, виставивши ліву ногу ближче до супротивника.

Фронтальна стійка – спортсмен стоїть, розташувачи ноги на однаковому віддаленні від супротивника.

Низька стійка – спортсмен стоїть, зігнувшись, віддаливши таз від суперника. Тулуб близько до горизонтального положення.

Висока стійка – спортсмен стоїть рівно, тримаючи тулуб вертикально.

Партер – положення спортсмена, при якому він спирається на поверхню хорта якою-небудь частиною тіла, крім ступнів ніг та одного коліна.

Кидок – прийом, що виконується спортсменом, який знаходиться в стійці та має на меті позбавити супротивника опори і змусити падати спиною на хорт.

Кидок через голову – кидок, що виконується спортсменом, який, падаючи назад і, впираючись ногою в живіт чи ногу супротивника, перекидає його через себе.

Кидок через груди – кидок, що виконується спортсменом, який, падаючи назад і прогинаючись, перекидає супротивника через груди.

Підніжка – кидок, що виконується за допомогою підставлення ноги до ніг супротивника, щоб змусити його падати через підставлену ногу.

Задня підніжка – кидок, що виконується з підставленням ноги до ніг супротивника ззаду.

Передня підніжка – кидок, що виконується з підставленням ноги до ніг супротивника спереду.

Бічна підніжка – кидок із підставленням ноги до ніг супротивника збоку.

Підсічка – кидок, що виконується за допомогою підбивання ноги суперника підошовною частиною ступні.

Бічна підсічка – підсічка, в якій нога супротивника підбивається збоку.

Передня підсічка – підсічка, в якій нога супротивника підбивається спереду.

Задня підсічка – підсічка, в якій нога супротивника підбивається ззаду.

Підсічка зсередини – підсічка, в якій однойменна нога супротивника підбивається зсередини.

Колінна підсічка – підсічка, в якій нога супротивника підбивається спереду в нижню частину стегна або в коліно.

Зачеп – дія ногою, при якій спортсмен тягне руку чи ногу супротивника, затискаючи її між гомілкою та стегном.

Зачеп ступнею – кидок, що виконується спортсменом, який затискає зовні ногу супротивника між гомілкою та ступнею.

Зачеп ступнею зсередини – кидок, що виконується зацепом ступнею однойменної ноги супротивника зсередини.

Зачеп зсередини – кидок, що виконується зацепом різнойменної ноги супротивника зсередини.

Зачеп зовні – кидок, що виконується зацепом різнойменною ногою зовні.

Зачеп однойменний – кидок зацепом однойменної ноги супротивника зсередини.

Обвив – зацеп різнойменної ноги супротивника зсередини гомілкою та ступнею.

Підхват – кидок, при виконанні якого спортсмен підбиває спереду однойменну ногу супротивника задньою поверхнею своєї ноги.

Підхват зсередини – кидок, при якому спортсмен підбиває різнойменну ногу супротивника зсередини задньою поверхнею своєї ноги.

Відхват – кидок, при якому спортсмен підбиває ногу супротивника ззаду задньою поверхнею своєї ноги.

Підсад – кидок, що виконується за допомогою піднімання вгору і вбік ніг супротивника бічною або передньою частиною стегна.

Підсад гомілкою – кидок, що виконується за допомогою піднімання вгору і вбік ноги супротивника передньою або бічною частиною гомілки.

Ножиці – кидок, що виконується за допомогою одночасного зустрічного руху ніг, що впливають на ноги і тулуб супротивника.

Млин – кидок, що виконується захватом руки та ноги, підніманням супротивника на спину, поворотом головою вниз і наступним скиданням спиною на хорт.

Кидок через стегно – кидок, що виконується за рахунок підбиття задньою або бічною поверхнею тазу, ніг або нижньої частини тулуба противника.

Бічне стегно – стегно, що виконується з положення збоку із захватом різнойменної руки і тулуба або пояса хортівки.

Зворотне стегно – кидок через стегно, що виконується з положення ззаду чи збоку із захватом однойменної руки і тулуба або пояса.

Завалювання – прийом, що змушує супротивника, який стоїть на колінах, падати на спину.

Утримання – прийом, що має на меті утримати супротивника протягом певного часу на спині, торкаючись його грудей своїм тулубом.

Утримання збоку – утримання сидячи збоку від супротивника із захватом шиї та ближньої руки.

Утримання впоперек – утримання суперника лежачи поперек його грудей із захватом дальньої руки.

Утримання за плечі – утримання лежачи грудьми на грудях супротивника із захватом руками його рук (за плечі).

Утримання верхи – утримання сидячи на животі суперника.

Утримання зі сторони голови – утримання, при якому спортсмен, притискаючись тулубом до грудей супротивника, розташовується з боку його голови.

Больовий прийом – прийом, що змушує супротивника визнати себе переможеним у результаті больового відчуття, що викликається перегинанням, обертанням або тиском в області суглоба чи м'яза.

Важіль – больовий прийом, що виконується шляхом перегинання руки або ноги в суглобі проти природного згину.

Важіль ліктя – больовий прийом перегинанням у ліктьовому суглобі.

Вузол – больовий прийом, що виконується шляхом обертання зігнутої руки або ноги в суглобі.

Вузол впоперек – вузол, що виконується спортсменом, лежачим уперек супротивника та обертаючим у плечовому суглобі зігнуту руку противника передпліччям вгору.

Вузол передпліччям вниз – вузол уперек, що виконується за рахунок обертання руки передпліччям вниз.

Вузол ногою – вузол у плечовому суглобі, що виконується з положення утримання збоку, зачепом передпліччя ближньої руки ногою знизу.

Утиск – больовий прийом, що виконується шляхом тиску променевої кістки в області ахіллового сухожилля.

Перевертання – прийом, що має на меті перевернути суперника на спину з положення на животі або зі стійки опорою на руки.

Захват – дія руками з метою утримання або переміщення в певному напрямку окремої частини тіла супротивника.

Захват однойменний – захват правою рукою правої руки або ноги супротивника, також захват лівою рукою лівої руки або ноги супротивника.

Захват різнойменний – захват правою рукою лівої руки або ноги супротивника, також захват лівою рукою правої руки або ноги супротивника.

Захват навхрест – спортсмен при захваті схрещує свої руки.

Захват схресний – спортсмен при захваті схрещує руки або ноги супротивника.

Захват косий – захват, при якому спортсмен накладає дальню руку зверху на шию супротивника, а ближньою знизу-зсередини захоплює свою руку з дальньої сторони шиї.

Захват важелем – захват для виконання перевертання, при якому спортсмен захоплює з-під різнойменного плеча супротивника за передпліччя свою руку, накладену на його шию.

Зворотний захват – захват, при якому спортсмен розвертає руку ліктем вгору або розвертається спиною до голови супротивника.

Захват зовні – захват, при якому з іншого боку руки немає будь-якої частини тіла супротивника.

Захват зсередини – захват, при якому з іншого боку руки є яка-небудь частина тіла супротивника.

Вивчення способів страховки та самостраховки

Спеціальні способи страховки та самостраховки допоможуть уникнути різних травм при проведенні тренування і в екстремальній ситуації.

Точне дотримання методики навчання забезпечує безпеку тим, хто займається бойовим хортингом. Спеціальні способи страховки і самостраховки оберігають спортсменів бойового хортингу від дрібних ударів і розтягувань. Способи самостраховки при боротьбі в партері полягають у відповідній напрузі м'язів кінцівки, захопленої на больовий прийом.

У безвихідному положенні, коли піти від прийому суперника неможливо, потрібно, не припиняючи опору, дати сигнал голосом або легким дворазовим ударом долонею по тілу переможця. Страховка при боротьбі у партері полягає в плавному проведенні больових прийомів і в негайному звільненні захопленої

кінцівки при сигналі про здачу. При кидках, коли відбувається падіння на хорт, страховка падаючого спортсмена пролягає в напрямку його тіла на перекаат. При інших кидках, коли виконуючий кидок залишається стояти на ногах – страховка падаючого проводиться за допомогою пом'якшення його падіння підтримкою за хортівку, а іноді і напрямком його тіла на перекаат.

Самостраховка при проведенні больових прийомів

Способи самостраховки при розучуванні та відпрацюванні прийомів полягають у відповідній нарузі м'язів кінцівки, захопленої на больовий прийом. Не припиняючи опору, необхідно негайно подати сигнал голосом при одночасному дворазовому поплескуванні долонею по хорту або по тілу партнера.

Самостраховка при падінні

При падіннях в будь-яких випадках потрібно стежити за тим, щоб не спиратися кистю руки або ліктем на хорт, не вдаритися плечем або коліном. Крім того, потрібно навчитися падати, не отримуючи сильних забоїв і струсів. Чим більшою площею свого тіла ви приземлитесь, тим менше ймовірність отримання травм. Вивчаючи падіння, перекиди та перевороти, описані в один бік, не забувайте відпрацьовувати їх симетрично в інший бік.

Вправи в безпечних падіннях

Уміння падати, не завдаючи собі ушкоджень, є надзвичайно важливим чинником у кидках, переходах від боротьби стоячи до боротьби в партері і в деяких прийомах боротьби лежачи на хорті. Це вміння набувається в процесі занять спеціальними вправами, використовувати які необхідно за принципом зростаючої складності.

Вивчення групування. Сісти на хорт, підібравши ноги та витягнувши руки вперед, підборіддя притиснути до грудей. Прогнувши якомога більше спину, зробити перекаат від сідниць до лопаток і назад. Якщо групування зроблене правильно, то перекаат буде м'яким, без поштовхів.

З положення повного присіду зробити той же перекаат. При цьому сідати на хорт треба якомога ближче до п'ят. З основної стійки провести повний присід, обхопити ноги руками і зробити перекаат до лопаток і назад з положення сидячи на хорті.

Вивчення положення рук при падінні на спину. Лягти спиною на хорт, піджати ноги і притиснути підборіддя до грудей. Витягнути руки вгору і зробити ними сильний удар по хорту. У момент удару руки мають бути витягнуті і долоні спрямовані вниз; кут між тулубом і руками становить приблизно 45°.

Падіння на спину. Сісти на хорт і піджати ноги, притиснувши підборіддя до грудей і витягнувши руки вперед. Зробити перекаат на зігнутий спині, не змінюючи положення угруповання. Торкнутись хорту лопатками, вдарити по ньому витягнутими руками, як сказано вище. У момент удару руками таз має бути

піднятий над хортом. Зробити той же переكات на спину, витягаючи руки вперед-вгору, спробувати не вдарити ними об хорт.

З положення присіду. Прийняти положення присіду, притиснувши підборіддя до грудей і витягнувши руки вперед. З цього положення сісти на хорт якнайближче до п'ят і, не зупиняючи руху, зробити переكات на спину. Закінчувати падіння ударом рук об хорт. Зробити той же переكات на спину, витягаючи руки вперед-вгору.

З положення основної стійки. Стати в основну стійку, притиснувши підборіддя до грудей і витягнувши руки вперед. З цього положення зробити плавний перехід у присід, потім сісти на хорт і, не перериваючи руху, закінчити його переكاتом на спину з ударом рук об хорт або витягаючи їх вперед-вгору.

Вивчення кінцевого положення при падінні на бік. Лягти на правий бік. Зігнути в коліні праву ногу підтягнути до грудей, ліву поставити на хорт біля правої гомілки. Тулуб зігнути вперед, притиснувши підборіддя до грудей. Ліве коліно підняти якомога вище, праве покласти на хорт. Пряму праву руку покласти на хорт долонею вниз під кутом 45° по відношенню до тулуба; ліву руку підняти вгору. Необхідно навчитися швидко і точно приймати таке кінцеве положення при падінні на правий бік і аналогічне на лівий.

Переكات на бік. Сісти на хорт, підібравши ноги і притиснувши підборіддя до грудей, зігнути спину, витягнути руки вперед. Перенести вагу тіла на праву сідницю та зробити переكات на правий бік від сідниці до лопатки і назад у положення сидячи. Зробити те ж на лівий бік.

Падіння на бік із положення сидячи. Сісти на хорт, як було описано вище. Перенести вагу тіла на праву сідницю та зробити переكات на правий бік у напрямку правої лопатки. Ледве права лопатка почне торкатися поверхні хорта, слід зробити сильний удар витягнутою правою рукою та закінчити падіння на правий бік.

Падіння на бік із положення присіду. Прийняти положення повного присіду, притиснувши підборіддя до грудей і витягнувши руки вперед. Із цього положення сісти на хорт правою сідницею якомога ближче до правої п'яти і, не перериваючи руху, зробити переكات по правому боці і падіння на правий бік.

Падіння на бік із положення основної стійки. Стати в основну стійку, притиснувши підборіддя до грудей і витягнувши руки вперед. Із цього положення зробити плавний перехід у повний присід, потім сісти на хорт правою сідницею і, не перериваючи руху, закінчити падінням на правий бік так само, як і в попередніх вправах. Аналогічно виконати всі падіння на лівий бік.

Переكات з одного боку на інший. Лягти на лівий бік у кінцеве для падіння положення. Потім лівою рукою та двома ногами сильно відштовхнутися від хорта і переكاتитися на спині в положення лежачи на правому боці. Переконавшись у

правильності положення на правому боці, відштовхнутися від хорта правою рукою і двома ногами й перекотитися на лівий бік. Ці перекати з боку на бік потрібно поступово прискорювати.

Падіння на бік через партнера, що стоїть на чотирьох кінцівках. Партнер стає на чотири кінцівки. Встати біля його правого боку спиною до нього. Лівою рукою захопити хортовку на правому плечі партнера, підняти праву ногу вперед і витягнути перед собою праву руку. Згинаючи спину, почати падіння назад. Права рука повинна обігнати рух падаючого тулуба і всією поверхнею з силою вдарити по хорту. Рука при ударі має бути витягнута, долоня повернена до хорта. Потім на хорт має опуститися тулуб, і останніми – ноги. Проробити аналогічне падіння через партнера на лівий бік. Для цього потрібно встати біля лівого боку партнера й триматися правою рукою за його хортовку.

Падіння на бік через палицю. Партнер тримає палицю двома руками, стежачи за тим, щоб вона не торкнулася його ключиці. Встати до палиці спиною так, щоб партнер був справа. Лівий підколінний згин притулити до палиці, а правою рукою захопити її знизу біля правого стегна. Ліву руку та праву ногу витягнути вперед, притиснувши підборіддя до грудей. Зігнути спину і, міцно тримаючись правою рукою за палицю, почати падіння, стежачи за положенням падаючого тулуба. Ліва рука має обігнати рух тулуба і всією поверхнею з силою вдарити по хорту. В останній момент перед падінням слід підтягнутися правою рукою до палиці, що ще більше пом'якшить падіння. Проробити аналогічне падіння через палицю на правий бік.

Перекид через голову. Поставити ноги разом і присісти, не розводячи колін. Долоні поставити на хорт, притиснувши підборіддя до грудей і сильно зігнути спину. Не розгинаючи спину, трохи піднятися на ногах, а потилицею, нахиленої вниз голови, обпертися об хорт. Відштовхнувшись носками, зробити перекид уперед так, щоб спина не випрямлялася. Під час перекиду ноги зігнути. Для того щоб стати на ноги в темп перекиду, потрібно кистями рук захопити гомілки і притиснути п'яти до сідниць.

Перекид через голову з прогином. При вивченні деяких кидків, наприклад – кидка через голову, з метою самострахування доцільно застосовувати перекид через голову з прогином. Початок його такий же, як і в перекиді через голову. Як тільки лопатки торкнуться хорта, потрібно сильно прогнутися, ноги зігнути в колінах і розставити ширше. Закінчене таким чином падіння повністю запобігає удару хрестцем об хорт.

Перекид назад. Початкове положення – основна стійка. Сісти на хорт якомога ближче до п'ят і обхопити гомілки руками. У темпі перекотитися на зігнутій спині назад, а в момент перекиду з лопаток на голову поставити долоні

обох рук біля вух і, злегка віджимаючись на руках, полегшити пережат через голову. Ставши на ноги, перейти у вихідне положення.

Перекид через плече

З положення стійки на правому коліні. Стати на праве коліно та поставити долоні на хорт. Ковзаючи долонею по хорту, пропустити праву руку між ногами та опустити праве плече на хорт. При цьому відвести голову до лівого плеча, притиснувши підборіддя до грудей. Відштовхнутися лівою ногою та зробити пережат на спину з правого плеча в напрямку лівої сідниці. Закінчити перекид сильним ударом витягнутою лівою рукою об хорт і прийняти положення, як при падінні на лівий бік.

З положення правої стійки. Початкове положення – основна стійка. Праву ногу виставити вперед і обернутися на обох ногах на 45° вліво. Поставити праву долоню на хорт біля правої ноги, але так, щоб пальці були спрямовані до лівого носка. З цього положення зробити плавний пережат як зі стійки на правому коліні з правого плеча на ліву сідницю і, прийнявши на одну мить положення, як при падінні на лівий бік, у темп пережату вскочити в положення основної стійки. Аналогічно навпаки через праве плече відпрацьовується перекид через ліве плече.

Перекид через партнера, що стоїть на чотирьох кінцівках. Партнер стоїть на чотирьох кінцівках. Стати обличчям до нього з боку його правого боку і захопити правою рукою пояс на його спині. Зробивши перекид через спину противника, впасти в положення на лівий бік. Аналогічно виконати перекид через партнера на правий бік. Для цього потрібно стати з боку його лівого боку і захопити пояс лівою рукою.

Перекид через палицю. Партнер тримає палицю двома руками, стежачи за тим, щоб вона не торкнулася його ключиці. Стати обличчям до палиці так, щоб партнер був зліва. Торкаючись палиці нижньою частиною правого стегна, захопити її правою рукою зверху трохи вище того місця, де вона торкається стегна. Ліву руку витягнути вперед, підборіддя притиснути до грудей. Згинаючи спину та міцно тримаючись правою рукою за палицю, відштовхнутися від хорта і перекинутися через неї в повітрі. При падінні ліва рука має обігнати рух тулуба і з силою вдарити по хорту. В останній момент перед падінням на хорт слід підтягнутися правою рукою. Впасти на хорт потрібно в положення на лівий бік, вивчене раніше. Аналогічно виконати перекид через палицю на правий бік, ставши з іншого боку палиці і захопивши її лівою рукою.

Падіння на кисті рук. При падіннях разом з партнером потрібно ретельно стежити за тим, щоб не спиратися на кисті рук. Це не виправить становища, але може призвести до травми. Однак при падіннях грудьми вниз, щоб не вдаритися обличчям об хорт, потрібно амортизувати падіння руками, спираючись на кисті.

З положення на колінах. Стати на коліна, витягнувши руки вперед долонями вниз. Не згинаючи тулуба, падати обличчям вперед. Як тільки долоні торкнуться хорта, пружним згинанням ліктєвих суглобів спочатку уповільнити, а потім і зовсім припинити падіння тулуба.

З положення основної стійки. Стати в основну стійку, витягнувши руки вперед долонями вниз. Не згинаючи тулуба, падати вперед, амортизуючи падіння руками, як описано вище.

Падіння на спину через партнера, що стоїть на колінах і передпліччях. Партнер стоїть на колінах і спирається передпліччями обох рук на хорт. Стати впритул до його правого боку спиною. Присідаючи і сильно притискаючи підборіддя до грудей, зробити переكات назад спиною на спині партнера і впасти на спину, роблячи сильний удар руками по хорту.

Перекид у повітрі, тримаючись за руку партнера. Правою рукою захопити праву руку партнера за внутрішню частину зап'ястя. Партнер тримає вас так само. Обидва партнери стоять обличчям в одному напрямку. Спортсмен бойового хортингу, який виконує перекид, витягує ліву руку вперед долонею вниз через праву руку партнера. Над з'єднаними руками він робить точно такий же стрибок, як при перекиді через палицю, і падає на бік. У момент падіння партнер має підтримувати падаючого за руку, пом'якшуючи його падіння.

Падіння на спину через палицю. Два партнера тримають за кінці палицю і підводять її в горизонтальному положенні до підколінних згинів спортсмена. Спортсмен бойового хортингу, витягуючи вперед руки і згинаючи тулуб у тому ж напрямку, сідає позаду палиці. Опустившись якомога нижче, він починає падати назад, сильно притискаючи підборіддя до грудей. Руки мають обігнати тулуб і опинитися на хорті першими, виробляючи удар долонями. За ними повинні опуститися лопатки. В останній момент падіння партнери злегка підводять палицю, і спортсмен бойового хортингу пом'якшує своє падіння, чіпляючись гомілками за неї.

Замість палиці можна падати через зчеплені різнойменні руки партнерів, які стоять на колінах обличчям один до одного.

Падіння на спину стрибком. Прийняти положення присіду, притиснувши підборіддя до грудей, витягнувши руки вперед долонями вниз. Злегка підстрибнувши вгору-назад, підкинути ноги вгору і швидко зробити сильний удар руками по хорту. Руки мають першими торкнутися хорта, слідом за ними лопатки. Потім слід м'яко переكاتитися на спині з лопаток на таз. Голова під час усього падіння нахилена вперед, підборіддя притиснуте до грудей, ноги зведені разом, коліна напівзігнуті.

Падіння при пересуваннях. Усі падіння назад проводяться, коли спортсмен задкує. Всі падіння вперед робляться спочатку з руху вперед кроком, а потім з невеликого розбігу.

Падіння на бік через партнера, що стоїть на чотирьох кінцівках, ускладнене поштовхом і страховкою. Один партнер стоїть на чотирьох кінцівках. Стати спиною до нього біля його правого боку на праву ногу, а зігнуту ліву ногу трохи підняти від хорта. Другий партнер правою рукою захоплює під ліктем ваш лівий рукав, а лівою рукою одяг над лівою ключицею. Роблячи правою ногою крок уперед, він штовхає спортсмена вперед, через того, хто стоїть на чотирьох кінцівках, і страхує падаючого. Спортсмен бойового хортингу падає на правий бік. Аналогічне падіння робиться на лівий бік. Для цього потрібно стати біля лівого боку партнера, який стоїть на чотирьох кінцівках, та відповідно змінити захвати другого партнера.

Перекид через партнера, який стоїть на чотирьох кінцівках, ускладнений поштовхом і страховкою. Один партнер стоїть на чотирьох кінцівках. Встати біля його правого боку обличчям до нього. Праву руку витягнути вперед. Другий партнер правою рукою захоплює знизу з-під живота спортсмена бойового хортингу одяг на його правому рукаві, а лівою рукою зверху-ззаду захоплює праве плече його хортовки. Роблячи випад правою ногою вперед, він штовхає спортсмена бойового хортингу вперед через партнера, який стоїть на чотирьох кінцівках. Спортсмен падає перекидом вперед на правий бік. Другий партнер страхує падаючого.

Методика вивчення та вдосконалення кидкової техніки

Вправи для удосконалення техніки кидків

1. Імітація технічних дій без партнера. Ця форма насамперед носить інформативний характер, дає уявлення про розучувані прийоми. Рухи кілька разів повторюються, тобто створюється руховий стереотип. Ця форма вправ включає в себе і комбінування прийомів боротьби в стійці. Але розучуванню цієї форми не приділяється багато уваги, особливо у початківців, тому що вона не сприяє виробленню правильного пересування та виконання технічних дій. Дана вправа застосовується пізніше для швидкої зарядки перед зустріччю з суперником.

2. Швидке та координоване виконання повторюваних дій для проведення прийомів без відриву суперника від хорта. Підготовка до проведення прийому в сутичці – злиття двох фаз: виведення з рівноваги і підготовки кидка. Спортсмен після кожного підходу повертається у вихідне положення. Цей процес ритмічно повторюється в декількох серіях.

Існує варіант вправи, коли сутичка проводиться без опору спортсмена в захисті, який стоїть прямо та вільно. Партнер не повинен заважати проводити прийоми. Вправа має велике значення для розучування і вдосконалення прийомів

на всіх рівнях технічної зрілості й є основою для підвищення результативності. Існує багато варіантів вправи. Вони докладно описуються в розділі технічної підготовки техніки кидків бойового хортингу.

3. Проведення прийомів в уповільненому русі як при навчальних сутичках, але без великого опору. Нападаючий намагається привести суперника в положення, вигідне для здійснення потрібного прийому, і кидає його з фіксацією прийомів боротьби лежачи при падінні на хорт. Спортсмени міняються ролями після кожного кидка. Прийоми визначає тренер-викладач або вони заздалегідь обумовлюються.

4. Повторювання кидків при постійній зміні партнерів. У цій вправі спортсмен кидає різних партнерів, які його постійно атакують. Партнер не чинить опір, він знаходиться у випрямленому положенні. Кидки мають бути швидкими, вправа вимагає великої зосередженості та зусилля. Використовуються тільки досить засвоєні прийоми, підкреслюється технічно правильне виконання прийому в цілому. Кількість кидків залежить від числа учасників тренування і вся вправа триває 5–10 хв. Вправу краще проводити наприкінці тренування.

5. Технічно краще підготовлений спортсмен приймає без опору атаки свого суперника, дозволяє йому кидати себе, виправляє навіть помилки в техніці атакуючого.

6. Спортсмен намагається застосувати кращий прийом індивідуальної техніки. Його мета – нав'язати суперникові свій прийом, привести його в тактично невигідне положення. При цьому виконуючий вправу спортсмен не повинен згинатися. Дозволено повне проведення кидків суперника. Вправа з одним партнером триває зазвичай 2 хв.

7. Тренування основних видів падінь: вперед, назад, на бік. Дуже важливо, щоб падіння відпрацьовувалися в обстановці, наближеній до змагань. Найкраще техніка падінь вдосконалюється при проведенні технічних дій. Провідні спортсмени бойового хортингу завжди намагаються уникнути класичних падінь: не падати на спину або на бік. Цю здатність вони набувають зазвичай після тривалих тренувань. Тому цій вправі треба приділяти особливу увагу.

Вправи, спрямовані на розвиток рухових здібностей

Своєю зовнішньою структурою та динамікою спеціальні вправи наближаються до технічних дій і безпосередньо впливають на зростання спортивної майстерності. У тренуванні бойового хортингу застосовується велика кількість вправ цього типу. Прості форми, спрямовані на розвинення елементарних рухових здібностей або головних м'язових груп – це розминка або підготовчі вправи.

Більш комплексні форми теж позначаються як спеціальні підготовчі вправи. Запас такого роду вправ великий. Найважливіші наведені в розділах по фізичній і

технічній підготовці у бойовому хортингу. Ці вправи включаються практично в кожне тренування в якості розминки або як самостійна частина, що передує технічній підготовці або навчальним сутичкам.

Вправи, спрямовані на розвиток психічних якостей

До цієї групи відносяться вправи, розраховані на відновлення всіх функцій організму після максимального фізичного навантаження. Використовуються вправи із серії зміцнювальних вправ, які включаються завжди наприкінці тренування, коли спортсмени втомилися. Подібні вправи тривають зазвичай близько 10 хв.

Важливим є послідовний контроль за їх проведенням. Тренування в бойовому хортингу в цілому вимагає від спортсмена великої вольової активності. Більшість вправ і рухових дій спрямовані на подолання опору суперника, від цього залежить успіх спортсмена в сутичці.

Навчальні сутички

Цю групу складають вправи, що застосовуються безпосередньо в ході сутички. Головна відмінність їх від спеціальних вправ полягає в тому, що вони носять комплексний глобальний характер. Від змагальної сутички вони відрізняються різним рівнем інтенсивності, що зазвичай у тренувальній сутичці буває нижчою від максимальної.

У тренуванні бойового хортингу відповідають цій формі дві характерних вправи.

1. Вид односторонньої чи обумовленої сутички, в якій спортсмен має пробити оборону суперника і кинути його. Він використовує для цього всі способи атаки, захвати, комбінації. Суперник у свою чергу застосовує всі прийоми захисту, крім контрприймів, головним чином прийоми блокування та ухилення від боротьби.

Дотримуючись цих умов, спортсмен може постійно нападати на суперника, не боячись атак у відповідь. Головне завдання цієї вправи – привести партнера в положення, відповідне для вирішального прийому. Кидок не є кінцевою метою цієї вправи, необхідно придбати певні навички в застосуванні техніки нападу.

Одночасно з атакуючим спортсменом бойового хортингу партнер теж удосконалюється в захисті, блокуванні та розвитку здатності дотримуватися рівноваги при змінах положення центру ваги. Вправа триває 3–5 хв, потім партнери міняються ролями.

2. Форма вільної тренувальної боротьби, в процесі якої обидва партнери застосовують усі допущені прийоми в положенні стоячи та в партері. Досягнення перемоги не є метою тренування, тут характерні динамічний хід сутички, успішні дії і невдалі спроби в застосуванні прийомів, інтенсивне навантаження. Такі навчальні сутички є комплексною вправою, що сприяє вдосконаленню окремих

елементів, гармонійному їх поєднанню, процесу фізичного та психічного пристосування людини до специфічних умов напруженої сутички.

Важливим фактором є підхід спортсменів до тренування. У першу чергу необхідно звернути увагу на навчальний характер сутичок. Хоча навчальна сутичка – це також напружений і складна сутичка, у ньому не визначається «переможець» і «переможений». Метою є взаємне та багатостороннє вдосконалення обох партнерів. Навчальна сутичка триває зазвичай 4–10 хв, але оскільки він займає в тренуванні одне з провідних місць, частка його постійно збільшується. У підготовці початківців частка навчальних сутичок менша. Початківцям необхідно давати таку вправу тільки для ознайомлення та отримання навиків змагальної діяльності.

Спеціальні вправи

Спеціальні вправи спрямовані на розвиток м'язових груп, що беруть участь у безпосередньому проведенні прийомів. Структура їх руху та динаміка близькі до технічних дій бойового хортингу. Вони сприяють удосконаленню прийомів самострахування та прийомів у стійці. До спеціальних вправ належать і вправи, спрямовані на розвиток рухових здібностей і психіки.

Використання сприятливих моментів у сутичці та підготовка до кидків

Коли спортсмен стоїть на хорті, використовуючи ступні або коліна, чи торкається до хорту однією рукою з позиції стоячи на ступнях чи коліні – така фаза сутички називається роботою в стійці. Але коли спортсмен, якому проводиться прийом, торкається хорта ще чим-небудь, окрім своїх ступнів, коліна чи однієї руки, то прийоми з цих положень у бойовому хортингу відносяться вже до роботи у партері.

Кидками називаються прийоми, за допомогою яких супротивника із займаного ним положення при боротьбі стоячи скидають у положення партеру.

Спортсмен бойового хортингу, який проводить кидок, може сам залишитися стояти на ногах або торкнутися хорта будь-якою частиною свого тіла. Оскільки положення супротивника лежачи на спині – саме малорухливе й, отже, вигідне для застосування нападаючим спортсменом утримань і больових прийомів, то мета кожного кидка – покласти супротивника на спину. При цьому спортсмену бойового хортингу, який проводить кидок, завжди вигідніше залишатися зверху суперника.

Але не всі проведені кидки досягають у сутичках наміченої мети. Частина з них не вдається через вмілий опір супротивника, а частина – через помилкові дії виконуючого кидок.

Найбільш вдало виходять такі кидки, які проводяться у ті моменти, коли супротивник виявляється в особливо не вигідних умовах. Кожен спортсмен бойового хортингу завжди має прагнути використовувати ці моменти.

Основні з них:

а) увага супротивника відвернута від боротьби на хорті (в цю мить можна проводити на ньому будь-який прийом);

б) суперник при боротьбі стоячи виносить проекцію центра ваги тіла за площу опори:

гнеться вперед (потрібно проводити кидок вперед);

відводить центр ваги назад і тягне на себе (потрібно виконувати кидок назад);

переносить центр ваги тіла на одну ногу (потрібно виконувати кидок у бік опорної ноги суперника);

схрещує ноги (потрібно виконувати кидок у бік попереду стоячої ноги);

стрибає навколо вас (найбільш сприятливий момент для підсічок).

Для використання перерахованих і багатьох інших сприятливих положень супротивника необхідно заздалегідь підібрати зручні прийоми до кожного такого випадку, а також розвивати в собі швидкість реакції. Але досвідчений супротивник рідко займає ризиковані для нього положення.

У цих випадках слід штучно, хоча б на одну мить створити сприятливе для себе положення для виконання кидка суперника. Створення такого сприятливого моменту, при якому супротивник знаходиться в положенні нестійкої рівноваги та не може дати відсіч кидку, називається підготовкою суперника до кидка.

Існують «тривалі підготовки», які цілим рядом дій створюють умови для виконання ряду кидків супротивника, і «короткі підготовки», що за допомогою тільки однієї дії створюють умови для виконання того чи іншого кидка.

Тривалі підготовки

Якщо ви хочете впливати на ноги супротивника, а він стоїть зігнувшись, то, не показуючи йому свого справжнього наміру, зробіть кілька рішучих спроб захопити його за шию для проведення кидків. У відповідь на ваші дії суперник, прибираючи голову, випрямиться і наблизить до вас ноги – тоді можна їх захопити.

Якщо потрібно захопити голову супротивника, а він стоїть прямо і тримає голову далеко від вас, то зробіть кілька нападів на його ноги. Суперник, відставивши ноги подалі від вас, наблизить до вас свою голову – тоді її можна з успіхом захопити.

Якщо ви хочете захопити пояс супротивника, а він згинається і його пояс знаходиться далеко від вас, то нападом на голову супротивника заставте його випрямиться і виконайте свій задум.

Якщо ви хочете захопити пояс супротивника через його руку або через його плече, а він стоїть прямо, то нападом на його ноги заставте відставити їх подалі

від вас Тоді намагайтеся захопити пояс через плече або руку супротивника, який зігнувся.

Ривками і тягою суперника на себе викличте його опір, для того, щоб він, прагнучи зберегти стійку рівновагу, став у свою чергу тягнути вас на себе. При цьому потрібно бути готовим до захисту від нападу супротивника кидками в бік вашої спини. Після проведення цієї підготовки робіть кидок у напрямку – від себе.

Відтісняючи супротивника від себе, викличте його опір, з тим щоб він, прагнучи зберегти стійку рівновагу, став у свою чергу давати відсіч. При цьому потрібно бути готовим до захисту від нападу суперника кидками в бік ваших грудей. Домігшись, щоб супротивник, протидіючи, почав натискати, виконуйте кидок у напрямку – на себе.

Короткі підготовки

Збивання супротивника на одну ногу

Спортсмени знаходяться в правобічній стійці. Лівою рукою захопіть правий рукав супротивника, а правою захопіть пройму його різнойменної пахви. У той момент, коли при пересуванні суперник встане на праву ногу, зробіть одночасно з невеликим кроком лівою ногою назад сильний ривок лівою рукою вниз на себе вліво, а правою рукою – на себе вліво і вгору. Напрямок ривка має бути продовженням лінії між лівою і правою ступнями супротивника, але праве плече його має спрямовуватися під кутом 45° униз, а ліве під тим же кутом вгору.

Збивання супротивника на носки

Спортсмени знаходяться в правобічній стійці. Лівою рукою захопіть правий рукав супротивника, а правою – пояс на його спині під лівою рукою. Двома руками зробіть ривок у напрямку носків суперника і вгору. Щоб точно визначити напрямок ривка, потрібно провести уявну середню лінію між ступнями і від середини її вбік носків провести перпендикуляр. Ривок потрібно виконувати в напрямку цього перпендикуляра.

Осаджування супротивника на одну ногу

Спортсмени знаходяться в правобічній стійці. Лівою рукою захопіть правий рукав супротивника. У той момент, коли супротивник буде опускатися на праву ногу, швидко покладіть передпліччя правої руки зверху на його правий ліктювий згин і всією своєю вагою треба змусити противника перенести його вагу на праву ногу, яку він від несподіваності трохи зігне в коліні.

Осаджування супротивника на дві ноги

Спортсмени знаходяться в правобічній стійці. Візьміть рукава супротивника. У той момент, коли він буде опускатися на праву ногу, несподівано зробіть сильний ривок обома руками вниз, направляючи ривок правої руки на ліву п'яту супротивника і, навпаки, ривок лівої руки – на його праву п'яту. У ривок руками

необхідно вкласти якомога більше своєї ваги і домагатися не тільки перенесення ваги тіла супротивника на п'яти, а й хоча б невеликого згинання його колін.

Заведення супротивника

Спортсмени знаходяться в правобічній стійці. Проведіть захват хортовки на плечах. Лівою рукою потягніть у напрямку правої ступні супротивника, зосередивши на ній його вагу. Правою рукою, наскільки можливо, піднімаючи ліву частину тіла супротивника, опишіть нею дугу вправо, так щоб ноги суперника зображували циркуль, у якому права нога є стрижнем, що повертається навколо своєї осі, а ліва – стрижнем, що описує дугу.

Заведення супротивника на перехрест

Спортсмени знаходяться в правобічній стійці. Проведіть захват хортовки на плечах. У той момент, коли супротивник буде ставати на праву ногу, лівою рукою потягніть вниз і трохи вліво, зосереджуючи на правій нозі суперника його вагу. Одночасно з цим правою рукою, намагаючись підняти його ліву половину тіла вгору, заведіть її вліво в бік його спини так, щоб ліва нога супротивника схрестилася ззаду його правої ноги.

Змушування супротивника відставити ногу

Супротивник у лівобічній стійці, а ви у правобічній. Лівою рукою захопіть правий рукав суперника, а правою зробіть спробу захопити його ліву ногу. Коли супротивник, рятуючи свою ліву ногу, буде відставляти її назад і вся вага його тіла буде зосереджена на правій нозі, в цей момент і вигідно на неї нападати.

Поворот супротивника

Спортсмени в правобічній стійці. Лівою рукою захопіть зовні праве зап'ястя супротивника, а правою рукою знизу плечову частину тієї ж руки. Двома руками зробіть сильний ривок на себе і вправо, змушуючи суперника обернутися до вас спиною. Правою рукою постарайтеся просунути його праве плече якомога більше вправо і вгору. Лівою рукою енергійним ривком направте праве передпліччя супротивника перед собою і відпустіть, для того щоб зробити захват, необхідний для здійснення задуманого кидка.

Припіднімання супротивника

Це перевірена підготовка до кидка. Припіднімання супротивника тим легше здійснити, чим нижче буде проведений ваш захват і чим коротше відстань, на якій ви знаходитесь у момент піднімання суперника. При підніманні супротивника стежте за тим, щоб не дати йому можливості зачепитися ногами за ваші ноги.

Принцип важеля у боротьбі

При передачі енергії від нападаючого до того, хто захищається, зв'язком між двома масами виходить потрібно комбінована дія:

пересування ступнів і положення ніг (ухил і місце додатку важеля, навколо якого рухається необхідна сила кидка);

дія стегон і положення центра ваги (сила обертання і точка опори, навколо якої повертається тіло спортсмена, який захищається);

дія рук і кистей (тяга або поштовх передають енергію тілу атакуючого спортсмена).

Однієї з цих дій може бути достатньо для проведення кидка, але, якщо передбачається нестійка позиція чи попереднє виведення з рівноваги суперника, то виконуються два або всі три дії в необхідній комбінації. Зважаючи на доцільність і принципи дії, розрізняють деякі різновиди проведення техніки використання важелів: кидки руками; кидки стегном; кидки ногами та з пожертвуванням рухом, де захист свідомо втрачає рівновагу з метою захвата за собою супротивника і його кидка (розрізняють за напрямом вперед і в бік).

Якщо важіль установлений, то атакуючий вже виведений з рівноваги в заданому напрямку, тоді досить останньої фази проведення технічної дії: збільшення первісної нестійкості за рахунок руху центру ваги або позбавлення суперника точки опори (підбиття чи підсікання ніг; перекидання його тіла через ногу, поставлену перепону).

Використовуючи цей принцип, частина сили суперника застосовується для направлення тіла атакуючого спортсмена. Наприклад, кидок через плече, що використовується проти атаки ударом зверху. Спортсмен, який знаходиться в захисті пересувається всередину атаки, підставляючи зігнуту руку під удар, потім виводить суперника з рівноваги вперед і кидає його до своїх ніг підбиваючи його стегна своїм тазом. Досить домогтися тяги, збільшивши нахил, як можна блокувати ногою його праву ногу для того, щоб зробити кидок через плече.

Для досягнення максимального зусилля при виконанні кидка спортсмен бойового хортингу має добре знати та використовувати у боротьбі основні принципи важелів у всіх ситуаціях сутички.

Проведення навчальних сутичок для вдосконалення кидкової техніки

Для вивчення та відпрацювання прийомів кидкової техніки бойового хортингу, а також закріплення їх у навчальних сутичках за методикою бойового хортингу існує певна послідовність збагнення повного розділу, що включає в себе:

вивчення теорії прийому;

випробування кидка;

багаторазове повторне виконання кидка;

практичне застосування кидка в навчальних сутичках;

проведення прийому на змаганнях.

Вивчення теорії і методики прийому. Цей етап характеризується пізнанням теорії, методичних знань, розуміння фаз проведення прийому.

Спортсмен бойового хортингу має знати всі принципи проведення кидка: можливі стартові положення, варіанти захватів, комбінації, в яких проводиться кидок. Важлива інформація про можливі контрприйоми та важелі прикладання сили.

Під час теоретичного пояснення тренер дає учню поглиблену інформацію про проміжні фази під час проведення кидка: взяття щільного захвата, підворот на кидок, підбив частиною тіла або захват тулуба партнера, фазу виведення з рівноваги чи відриву від хорту, скидання або звалювання суперника на підлогу хорта, продовження дій у партері. Для цього тренер для наочності матеріалу може скористатися схемами, показати сам прийом. Усі ці теоретичні знання дадуть змогу спортсмену бойового хортингу цілком зрозуміти принцип проведення прийому, підготувати його для практичного відпрацювання та застосування теоретично вивченого кидка.

Випробування кидка. На етапі випробування кидка тренер підбирає спортсмену бойового хортингу партнера однакової ваги або легшого, показує необхідний для виконання захват і слідкує за проведенням учнем кидка. Спортсмен спочатку проводить прийом повільно, пристосовуючись до положення партнера і практично відчуваючи всі моменти прикладання сили. Також проводиться аналіз фази звалювання партнера на підлогу хорта. Дана фаза дуже важлива при вивченні складних прийомів.

Тренеру необхідно показувати практично та одночасно розказувати теорію кидка з метою закріплення знань. Етап випробування кидка може бути коротшим при тому, якщо спортсмен має гарні здібності й є талановитим, але слід не форсувати навчання, тому що саме цей етап дає запам'ятовуючий ефект і всі помилки, які учень зробить під час випробування необхідно відслідкувати та виправити. Етап випробування – це як раз початковий етап, коли новачки першого та другого року навчання проводять час з партнером для підбору своїх зручних прийомів відповідно до конституції тіла.

Багаторазове повторне виконання кидка. Даний етап дає можливість спортсмену бойового хортингу завчити прийом до автоматизму. Багаторазове повторення однієї і тієї ж техніки сприяє формуванню рухової навички на підсвідомому рівні. Даний етап – це етап багаторазового повторного виконання одного і того ж кидка по фазах на партнері, що стоїть нерухомо. При такому повторі спортсмен бойового хортингу уточнює фази виконання прийому, вдосконалює координацію рухів, виправляє технічні помилки.

Після визначення способу виведення з рівноваги, входу в прийом, відриву партнера, точки докладання сили для кожного розучуваного прийому спортсмен починає відпрацьовувати прийом, повторюючи його багато разів на нерухомому партнері. Спочатку прийом виконується в уповільненому темпі, але точно. Поступово темп збільшується. Прийом можна вважати відшліфованим у тому

випадку, якщо у спортсмена бойового хортингу виробиться автоматичний стійкий рефлексна якісне проведення кидка. У результаті систематичних тренувань відбувається поступова координація основних елементів прийому, виведення з рівноваги, спрямування зусиль і поворотів.

Синхронне виконання цих елементів із зусиллями вибухового характеру забезпечує надійність прийому. Партнер на початку відпрацювання прийому допомагає тому, хто проводить кидок, приймає стійку, зручну для проведення прийому, підказує помилки. На даному етапі підготовки під час тренування не обов'язково падати, іноді після сильних кидків необхідно підстрахуватися в падінні. Існує варіант роботи з партнером, коли прийом відпрацьовується на відносно рухомому партнері, який змушує спортсмена бойового хортингу зробити крок вперед, назад, у бік, осаджуючи його назад, уперед, убік.

Спочатку прийом також виконується з уповільненою швидкістю, але у відповідності до необхідної амплітуди. Поступово швидкість збільшується. На цьому етапі спортсмен має навчитися знаходити найбільш зручний момент і найбільш зручне положення для проведення прийому. Необхідно визначити своє найзручніше положення для проведення кидка. Не тільки на перших етапах освоєння прийому, а й у навчальних сутичках із запрограмованою динамічною ситуацією й у вільних сутичках навичка прийому стабілізується тільки через багаторазове повторення прийому.

Тренування починається і закінчується повторенням прийомів. При цьому крім відпрацювання прийому в цілому повторюються окремі вузлові елементи прийому й ті елементи, що освоєні слабо. Спортсмени бойового хортингу позбавляються від стереотипних або індивідуальних помилок у виконанні прийому.

Практичне застосування кидка в навчальних сутичках. Практичне закріплення напрацьованих рухових навичок відбувається під час проведення навчальних сутичок з різними партнерами. Комплекс технічних дій, що включає такі кидкові елементи бойового хортингу, як виведення з рівноваги, повороти, підвороти, підходи, раціональне використання сил, проведення прийомів тощо, відпрацьований у навчальних сутичках, вдосконалюється у вільній сутичці.

При проведенні навчальних сутичок необхідно слідкувати за правильністю стійки і природністю рухів. Правильна стійка забезпечує свободу рухів, прояв м'язових зусиль у найліпший час, у необхідний момент. Неправильна стійка сковує спортсмена бойового хортингу, він не може реагувати на всі рухи супротивника і реалізувати повністю шанси на перемогу. Під час тренування спортсмени повинні перебувати у вільній стійці, що дозволяє реагувати на будь-які рухи партнера.

Іншими словами, стійка має бути природною. Навіть при захисті спортсмен бойового хортингу повинен не просто впертися, а випереджати рухи противника своїми рухами, йти від кидка поворотом, рухами тазу, своєчасно змінювати положення центра ваги, вчасно розслаблятися і напружуватися. Пересування по хорту мають бути невимушеними. При проведенні навчальної сутички спортсмен бойового хортингу має можливість перевірити надійність технік, які напрацьовував під час попередніх тренувань. У ці моменти відбувається практичне шліфування коронних прийомів. Необхідно вдосконалювати всі без винятку прийоми.

Однак практика показує, що спортсмен бойового хортингу ідеально володіє декількома прийомами особливо успішно та з великою ймовірністю успішного проведення. Така техніка називається коронною. Коронні, прийоми будуть ефективними, якщо спортсмен бойового хортингу не копіює прийоми інших спортсменів, а конструює свої, враховуючи власні індивідуальні особливості, анатомічні, морфологічні, фізичні властивості.

Коронний прийом формується під впливом супротивників, але найчастіше феномен появи коронних прийомів залежить від обсягу та інтенсивності навантажень. Спортсмен бойового хортингу має володіти щонайменше двома коронними прийомами. Якщо в конкретно сформованій обстановці сутички не можна провести один коронний прийом, необхідно використовувати інший.

Стіько сформований коронний прийом має бути варіативно різноманітним, щоб його можна було використовувати на будь-якому супротивнику в будь-якій ситуації. З цією метою відпрацьовуються різні варіанти поворотів, способів виведення з рівноваги й інших елементів одного і того ж улюбленого прийому. Коронні прийоми мають бути відшліфовані у навчальних сутичках на противниках з різними даними та досвідом. Для цього проводяться сутички з різними супротивниками. Однієї правильної стійки недостатньо для перемоги над суперниками.

Різним спортсменам бойового хортингу притаманні своя індивідуальна манера і своя стійка, що залежить від зросту, ваги, статури спортсмена. Неможливо кидати всіх суперників однаково виконаним прийомом. Необхідно враховувати стійку, зріст, вагу, положення опорної ноги, манеру виконання прийому, звичні точки докладання сил противника.

Щоб уміти проводити сутички з будь-яким суперником, необхідно тренуватися зі спортсменами, які відрізняються за своїми морфологічними, фізичними й іншими якостями. Спортсмен бойового хортингу, який ухиляється від проведення навчальних сутичок з незручними для нього партнерами, буде неготовий до випадковостей на змаганнях.

Проведення навчальних сутичок з різними партнерами. При проведенні навчальних сутичок необхідно постійно підбирати різних партнерів. На тренуваннях слід врахувати, що партнери можуть бути однакового рівня підготовки, а також високого та низького рівня підготовки.

Навчальні сутички з партнером рівного рівня підготовки. До тренувань з рівними по силі і техніці партнерами слід ставитися серйозно й викладатися повністю, намагаючись демонструвати свої фізичні та морально-вольові якості. У той же час вільні навчальні сутички не є змагальними, тому не слід вести себе занадто напружено, думаючи тільки про виграш. Проте слід мати на увазі, що дуже тривале тренування з одним і тим же партнером притупляє реакцію спортсмена бойового хортингу.

Навчальні сутички з партнером високого рівня підготовки. Не звертаючи уваги на те, що більш сильний партнер кидає частіше більш слабкого партнера, подолавши почуття боязкості, менш підготовлений спортсмен бойового хортингу повинен намагатися кинути сильнішого партнера. Однак у вільному тренуванні цінується не силовий кидок, а кидок технічний, що вийшов у результаті своєчасного, ледве помітного повороту і підворота або виведення з рівноваги. Не слід чекати, коли супротивник зробить помилку.

Спортсмен бойового хортингу повинен сам створювати сприятливі ситуації для проведення кидків. І після успішно проведеного прийому, й після невдалої спроби він має прийняти правильну атаквальну або захисну стійку. Якщо слабкий партнер після десяти спроб хоча б один раз кине сильнішого партнера, якщо він навчиться захищатися від атаквальних дій більш досвідченого супротивника простим поворотом тулуба, рухами стегна і рук, тренер може вважати, що завдання вільної навчальної сутички з сильним партнером виконано.

Навчальні сутички з партнером високого рівня підготовки. У сутичці з менш підготовленим спортсменом, спортсмен бойового хортингу перевіряє швидкість і техніку, не застосовує свої силові якості. Він сполучає свої кидкові технічні дії та пересування з ритмом роботи слабкого, дає йому можливість провести прийом. У роботі зі слабким партнером перевіряються техніка виведення з рівноваги, поворотів і чистота виконання прийому без використання грубої сили.

Якщо партнер проводить прийом технічно правильно, не слід переривати його технічну дію глухим захистом або проводити силовий контрприйом. Але якщо сильніший спортсмен встигає реагувати на всі дії слабкішого, в цьому полягає робота над шліфуванням техніки, перевірка реакції та здатність відчувати й випереджати дії партнера.

Проведення прийому на змаганнях. Під час змагальної сутички спортсмен виконує прийоми на повну потужність, вкладає сили, реагує на найменші випадки суперника та намагається контратакувати. Реальна змагальна сутичка є іспитом як

для спортсмен бойового хортингу, так і для тренера. Тренер має змогу побачити всі переваги та недоліки в умінні учня маневрувати, застосовувати тактичні елементи, домашні заготовки, входити у кидок, вести захисні дії у запеклій ситуації сутички.

Техніка кидків має гармонійно сполучатися з вольовими якостями, такими як: рішучість при виконанні кидка, цілеспрямованість, наполегливість в атаках, самостійність ведення сутички без підказок тренера. На фоні повного арсеналу мають позитивно виділятися атаки коронними прийомами, а якщо ці коронні заготовки приводять до результативного кидка, то має проводитися аналіз для подальшого відпрацювання та вдосконалення ефективної техніки.

Під час змагань спортсмен підсвідомо відбирає прийоми, які йому зручні та пасують і в захисті, і в атакувальних діях. Змагальний виступ має підвергнутися повному розбору як позитивних, так і всіх без винятку негативних моментів для уникнення помилок у майбутній змагальній діяльності.

20. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗМАГАНЬ ТА МОНІТОРИНГ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СПОРТСМЕНІВ РІЗНОГО ВІКУ ЗА МЕТОДИКАМИ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Підготовка і здача нормативів з бойового хортингу. Досвід роботи.

Сучасні умови життя висувають високі вимоги до рівня фізичного розвитку, працездатності та захисних сил організму людини. Фізичне виховання спортсменів ефективно стимулює позитивні функціональні та морфологічні зміни в організмі, що формується, активно впливає на розвиток рухових здібностей спортсменів бойового хортингу.

Заняття бойовим хортингом має забезпечити кожному спортсмену, який бере участь в освітньому процесі, фізичне виховання, достатній і необхідний мінімум теоретичної, фізичної, технічної, тактичної, психологічної підготовленості, які спрямовані на забезпечення бази в освоєнні бойового хортингу, загальної фізичної культури для життєдіяльності, розвитку особистості, формування здорового способу життя.

На жаль, деякі батьки не достатньо розуміють оздоровчого значення бойового хортингу, не приділяють належної уваги фізичному вихованню спортсменів. Тому завдання тренерів з бойового хортингу – роз'яснити його позитивний вплив на стан здоров'я і фізичний розвиток спортсменів. Перехід від авторитарних групових підходів у фізичному вихованні спортсменів, до особистісно орієнтованих методів навчання і виховання засобами національного професійно-прикладного виду спорту бойового хортингу, ґрунтується, передусім, на індивідуальних можливостях спортсменів у їх здібностях.

Як показує практика, діти з підвищеним руховим режимом, тобто ті, які активно займаються в спортивній секції з бойового хортингу, краще своїх однолітків встигають учитися в закладі освіти. Крім того у спортсменів, що активно займаються цим видом спорту, підвищується стійкість до простудних захворювань, значно укріплюється стан здоров'я.

Тривалий період отримання освіти перетворює заклад на головне місце управління здоров'ям спортсменів. Зміцнення та збереження здоров'я – це наше найважливіше завдання. Провідна роль в цьому питанні належить бойовому хортингу, його методикам і фізичному вихованню. З усіх навчальних дисциплін фізичне виховання прищеплює спортсмену свідоме грамотне ставлення до свого тіла, здоров'я; прагне до накопичення і розвитку практичного досвіду.

Ефективне використання можливостей бойового хортингу на уроках у закладах освіти сприяє фізичному розвитку учнів, вдосконаленню рухових якостей, зміцненню здоров'я. Тренер може допомогти спортсменові освоїти найпростіші елементи самозахисту, тести для самоконтролю здоров'я, навчити

вимірюванню, розрахунку та оцінці індивідуальних досягнень, їх відстеженню. Такий особистісно-орієнтований підхід до спортсменів може сформувати мотивацію до регулярних занять бойовим хортингом.

Моніторинг підготовленості спортсменів з бойового хортингу є одним з найбільш важливих завдань керівника спортивної секції. Моніторинг допомагає вирішенню ряду складних педагогічних завдань: виявляє рівні розвитку кондиційних і координаційних здібностей, дозволяє оцінювати якість фізичної, технічної і тактичної підготовленості спортсмена.

На основі результатів тестування можна: порівнювати підготовленість як окремих спортсменів, так і цілих груп, проводити спортивний відбір для занять цим видом спорту у спеціалізованих спортивних школах, для участі у спортивних змаганнях; здійснювати в значній мірі об'єктивний контроль за навчанням спортсменів, виявляти перевагу і недоліки застосовуваних засобів, методів навчання, форм організації гурткових та секційних занять з бойового хортингу у закладах освіти; обґрунтовувати норми (вікові, індивідуальні) загальної фізичної підготовленості.

Завдання тестування спортсменів бойового хортингу:

навчити самих спортсменів визначати рівень особистих знань і умінь в бойовому хортингу, своєї фізичної підготовленості та планувати необхідні для себе комплекси фізичних вправ;

стимулювати спортсменів до подальшого підвищення спортивної майстерності, свого фізичного стану (форми);

знати свій вихідний рівень розвитку рухових здібностей, та його зміну за певний час тренувань;

створити систему контролю якості навчально-тренувального процесу з бойового хортингу, що враховує динаміку зростання показників рівня фізичної, технічної і тактичної підготовленості спортсменів;

тренер за динамікою рівня підготовленості спортсмена бойового хортингу зможе судити про ефективність навчально-тренувального процесу та загального фізичного виховання, а також коригувати його.

Наявність комп'ютерної техніки дозволяє зберігати, накопичувати і оперативно аналізувати наявну спортивно-методичну інформацію.

Освітні установи використовують контрольні нормативи запропоновані у програмі бойового хортингу, де тренери у своїй роботі використовують зведені таблиці результатів моніторингу. Ознайомитися з ними можна на офіційному сайті Національної федерації бойового хортингу України про підсумок моніторингу за 2020 навчально-тренувальний рік, де до кінці року рівень фізичного розвитку спортсменів підвищився на 17,4 %, що свідчить про позитивну динаміку розвитку бойового хортингу, ефективність його методик.

Результати подібного тестування спортсменів дозволяють створити їм власні ситуації успіху чи неуспіху. Порівнюючи результати, спортсмен починає розуміти, що він являє собою зараз, і яким він хотів би стати в майбутньому. А це і є ніщо інше, як мотивація до навчання і тренування, подолання труднощів і задоволення від досягнутих результатів.

Декілька провідних наукових установ України працюють над розробками методик бойового хортингу для того, щоб у результаті ефективного виховання спортсменів українське суспільство отримувало гідних його членів, здатних працювати і розвивати передові галузі, корисні і необхідні для людей. Зрозуміло, що після закінчення закладу освіти спортсмени бойового хортингу працюють в різних сферах, і тому необхідно створити ефективну національну виховну систему, спрямовану на розвиток людського потенціалу та зміцнення здоров'я населення. Для реалізації цієї системи був введений в дію національний професійно-прикладний вид спорту України бойовий хортинг як виховна і оздоровча система.

Реалізація даної системи передбачає підготовку та виконання різними віковими групами нормативів бойового хортингу. Але не все населення має можливість і бажання брати участь у складанні нормативів бойового хортингу, простежується слабка мотивація, відсутність матеріально-технічних умов, слабке усвідомлення потреби в систематичних заняттях бойовим хортингом, недостатня інформованість населення про впровадження виду спорту в освітні заклади та силові органи держави.

Основна проблема – недостатнє інформування населення про основні методики підготовки спортсменів бойового хортингу.

Мета – підвищити рівень учасників і освітніх установ в розумінні значущості бойового хортингу для зміцнення і збереження власного здоров'я.

Завдання для педагогів з бойового хортингу в закладах освіти: виявити рівень розуміння значущості бойового хортингу для зміцнення і збереження власного здоров'я; організувати заходи з популяризації бойового хортингу і створення інформаційного середовища для освітніх установ.

Заклад освіти у цьому питанні може впроваджувати наступні заходи:

збори учнівського та студентського самоврядування, виховні години та бесіди, батьківські збори. Проведення бесід «Бойовий хортинг – національний професійно-прикладний вид спорту України», «Бойовий хортинг – шлях українського воїна», анкетування учасників бесід;

моніторинг тренуваності спортсменів бойового хортингу, їхньої фізичної підготовки. Проводити спортивні заходи;

формування системи стимулів для освітніх установ щодо регулярних занять, успішного проходження тестувань з бойового хортингу;

проведення лекцій, виставок для спортсменів та їх батьків, педагогів на тему бойового хортингу, здорового і спортивного способу життя;

проведення спеціальних заходів вихідного дня для всіх учасників гуртків і секцій з бойового хортингу (виїзд на природу, каток, бази відпочинку, табори, спортивні комплекси тощо);

проведення рекламних кампаній в мережі Інтернет, розміщення зовнішньої реклами, макетів банерів, афіш (у мережі Інтернет, сайти освітніх установ, факультативні куточки, стенди в приміщеннях закладів освіти тощо);

організація системної роботи щодо забезпечення присутності інформації про плани роботи Національної федерації бойового хортингу України, заходи, звіти, результати роботи;

випуск газет і журналів на тематику бойового хортингу в закладах освіти.

Підводячи підсумок: тренери інформували всіх учасників освітнього процесу про ведення популяризаційної роботи щодо впровадження бойового хортингу; підвищився інтерес до систематичних занять бойовим хортингом, ведення здорового способу життя; підвищився рівень фізичної підготовленості спортсменів бойового хортингу; протягом останнього років Національна федерація бойового хортингу України займає лідируючі позиції серед бойових мистецтв і видів єдиноборств в Україні; застосовуючи методики бойового хортингу учителі фізичної культури та викладачі фізичного виховання в закладах освіти можуть для себе використовувати моніторинг фізичної підготовленості спортсменів бойового хортингу.

Умови збільшення функціональних резервів старшокласників і студентів у процесі занять бойовим хортингом

У період старшого шкільного та студентського віку (16–25 років) практично завершується ріст загальних розмірів тіла у довжину і відзначається значна перевага процесів росту у поперечних розмірах. Підвищується міцність скелета, в тому числі хребта і грудної клітки. Помітнішими стають статеві відмінності в розмірах, пропорціях тіла, м'язовій масі, функціональних резервах і фізичній працездатності хлопців і дівчат. Завершується розвиток центральної нервової системи, хоча процес збудження дещо переважає над силою процесу гальмування.

Для підтримування достатнього рівня фізичного розвитку в учнівської та студентської молоді тренуватися слід не менш як 2–3 рази на тиждень по 1,5–2 год. Щоденна ранкова фіззарядка є обов'язковою. Орієнтир оптимальності розвитку – контрольні нормативи фізичної підготовленості (табл. 1).

**Контрольні показники фізичної підготовленості
старшокласників і студентів, які займаються бойовим хортингом**

Показники	Нормативні значення показника	
	Хлопці	Дівчата
1. Біг 3000 м, хв, с	12,50	—
2. Біг 2000 м, хв, с	—	11,0
3. Ходьба 20 км, год, хв	3,45	4,00
4. Підтягування на перекладині, разів	8	—
5. Віджимання від підлоги в упорі лежачи, разів	30	10
6. Стрибок у довжину з місця, м	2,10	1,80
7. Біг 100 м, с	13,50	16,2
8. Кидання гранати, м	35	16
9. Лижна гонка 10 км, хв, с	60	70
10. Велопробіг гонка 30 км, год, хв	80	90

Обсяг засвоєння інформації, який щороку збільшувався, вимагає від спортсменів великого психічного напруження і фізичних зусиль. У зв'язку з цим успішне засвоєння навчальних дисциплін залежить не лише від бажання та здібностей учнів і студентів, а й від стану їхнього здоров'я та рівня фізичної працездатності. Тому, як зазначається в Національній доктрині розвитку освіти, пріоритетним завданням є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності.

Це здійснюється шляхом розвитку фізичної культури, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Фізична культура, виконуючи важливі функції, тісно пов'язана з освітою, наукою, охороною здоров'я, культурою, і тому віддзеркалює соціальне та економічне життя нашого суспільства. На важливе значення фізичної культури й спорту для учнів і студентів вказують прийняті державні документи: Закон України «Про фізичну культуру і спорт», Державна програма розвитку фізичної культури і спорту, Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту. У документах зазначено, що фізична культура є важливим чинником здорового способу життя, профілактики захворювань, організації змістовного дозвілля,

формування гуманістичних цінностей та створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини.

Беручи до уваги дані стану здоров'я учнівської та студентської молоді та враховуючи вікові особливості, необхідно звернути увагу на:

виховання у них інтересу і звички до занять бойовим хортингом;

виховання дбайливого ставлення до свого здоров'я;

формування стійких мотиваційних настанов на здоровий спосіб життя;

усвідомлення необхідності розвивати свої фізичні здібності та рухові уміння і навички;

виховання морально-вольових і психологічних якостей особистості.

Виходячи з наукових даних, основними шляхами підвищення рухової активності та розвитку рухових умінь і навичок у спортсменів на заняттях з бойового хортингу та уроках фізичного виховання є:

застосування навчально-розважальних ігор;

змагання, які сприятимуть активізації спортсменів з метою суперництва та самоствердження в колективі;

використання нестандартних уроків та занять з бойового хортингу;

застосування функціональної музики (музичний супровід допомагає спортсменам більш активно, з емоційним піднесенням виконувати запропоновані завдання).

У школярів і студентів рухова активність, зазвичай, спонтанна, неорганізована, і як правило представляє собою періодичні повторюючи короткі відрізки. Наприклад, за допомогою прямого спостереження було помічено, що рухова активність у юнаків та дівчат цього віку має переважно періодичний характер.

Старший учнівський і студентський вік – період завершення зростання організму та окремих частин, збільшення функціональних резервів, завершується гармонійна перебудова, пов'язана зі статевим дозріванням, центральна нервова система стає більш урівноваженою. Юнаки цього віку починають відвідувати тренажерний зал для збільшення м'язової маси, дівчата починають слідкувати за своєю фігурою.

Зростання кількості серцево-судинних розладів серед учнів і студентів – одна з характерних ознак сьогодення. Перш за все вони викликані інформаційним перенавантаженням, стресогенними ситуаціями та гіподинамією. Ведучим серед цих факторів у молоді є зниження рівня рухової активності. У зв'язку з цим деякі учні і студенти не можуть виконувати фізичні навантаження на тренуваннях з бойового хортингу, передбачені навчальною програмою.

Разом з тим, виражена гіподинамія викликає зниження адаптаційних можливостей серцево-судинної системи, дисфункцію вегетативних відділів

нервової системи, внаслідок чого серцево-судинна система навіть у стані спокою функціонує не ефективно. Для оцінки стану та функціонування серцево-судинної системи пропонується чимало доступних методик та індексів, і основними є:

- Індекс Робінсона;
- Проба Мартіне-Кушелєвського;
- Гарвардський степ-тест;
- Індекс Кердо.

Згідно зі спільним Наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674 для оцінки функціонального стану серцево-судинної системи дітей і молоді, та визначення придатності їх до занять з фізичного виховання рекомендована методика проведення функціональної **проби Руф'є**.

Проте слід зауважити, що ставлення до проби Руф'є, як критерію «здоров'я» неоднозначне, і в педагогів, і в медиків. Оцінюючи індекс Руф'є, потрібно враховувати методику проведення проби та вік учнів. Інтерпретація проби Руф'є має здійснюватися з урахуванням «вікової динаміки пульсу». При зменшенні віку значення індексу збільшується. Для хлопців вікова корекція індексу пропонується більшою, ніж для дівчат.

У практиці бойового хортингу індекс Руф'є визначається таким чином: у спортсмена, який лежить впродовж 5 хв, підраховується пульс за 15 с (P1). Потім йому пропонується зробити 30 присідань за 45 с (присідаючи – руки вперед, встаючи – вниз). Після цього досліджуваний лягає і йому підраховується пульс за перші 15 с (P2), та останні 15 с (P3) першої хв після навантаження. Отриманні результати підставляються у формулу:

$$\text{Індекс Руф'є} = (4(P1+P2+P3) - 200):10$$

Рівні функціонального резерву серця визначаються з урахуванням п'яти градацій:

- менше 0,1 – високий рівень (атлетичне серце);
- 0,1–5,0 – дуже добрий рівень;
- 5,1–10,0 – добрий;
- 10,1–15,0 – серцева недостатність середнього ступеня;
- 15,1–20,0 – серцева недостатність високого ступеня.

Проблема збереження та зміцнення індивідуального здоров'я людини досліджується сьогодні на всіх рівнях систем охорони здоров'я, освіти, соціальних служб тощо. У різних методиках виявлені протиріччя, що лежать в основі проблеми. Вони умовно розділені на групи протиріч, пов'язаних з рівнем фізичного, соціально-психологічного та духовного благополуччя людини.

Ці протиріччя відбивають, головним чином, зовнішню сторону її життєдіяльності і являють собою лише наслідок (форма прояву) більш глибоких

внутрішніх, соціально-економічних, політичних і, як результат, особистісних процесів, які й становлять сутність проблеми розвитку сьогоденного суспільства, освіти і, зокрема, здоров'я спортсмена бойового хортингу. З позицій соціальної педагогіки проблема наразі, очевидно, обумовлена розривом (невідповідністю) між різко зрослими політичними, матеріальними, духовними можливостями (передумовами волі) і рівнем базової культури людей.

Однак, для спортсмена бойового хортингу культура здоров'я є основною складовою базової культури, системи його індивідуального здоров'я і рівня особистісного розвитку. Національною федерацією бойового хортингу України зроблена спроба узагальнити результати соціально-педагогічних розробок з даної проблеми на основі системного підходу, подати процес збереження та зміцнення здоров'я спортсменів у вигляді відкритої системи, що самоорганізовується.

Система збереження та зміцнення індивідуального здоров'я спортсмена бойового хортингу розглядається як єдине ціле культури здоров'я і його способу життя. При такій постановці проблема культури здоров'я визначається як керуюча (визначальна на даному етапі часу) частина, а спосіб життя – керована частина системи. Обидві частини системи перебувають також у взаємозв'язку і єдності із природно-соціокультурним середовищем. Середовище ж задає, формує і затверджує критерії оптимального управління та корекції системи (критерії ефективності її життєдіяльності).

Зміст культури здоров'я, стосовно до бойового хортингу, має виражену освітню спрямованість і розглядається як одна з основних характеристик оптимізації навчально-тренувальної діяльності. Це актуалізується наступними умовами. Досягнення так званого «практичного здоров'я» як середньостатистичної норми (середнє між хворобою і здоров'ям) життєдіяльності організму людини певного віку в конкретних на даний момент умовах існування не можна визнати задовільним.

Дослідження останніх десятиліть переконують у тім, що нормою здоров'я людини варто було б вважати стан життєздатності і гомеостазу конкретної особистості у віці 20–30 років в оптимальних умовах існування. Такий стан короткочасний, але в цьому стані ймовірність хвороби і загибелі організму мінімальна. Пізніше гомеостаз організму людини, як правило, внаслідок старіння відхиляється від цієї норми. Старіння, у свою чергу, супроводжується виникненням хронічних захворювань, що знижують рівень життєдіяльності організму.

У свою чергу, культура здоров'я спортсмена бойового хортингу має свідомо орієнтувати його на «ідеальне» індивідуальне здоров'я, на такий спосіб життя і стан середовища, щоб зберегти його на досить тривалий час, а бажано – на все життя.

Зміст культури здоров'я у спортсмена бойового хортингу у плані навчально-виховної діяльності має базуватися і відстоювати пріоритетне значення творчої активності, гуманності та духовності спортсмена у подоланні хвороб і у формуванні його системи здоров'я.

При цьому визнається і приймається як керівництво можливість і доцільність самовдосконалення, самотворення, самоцілительства: спортсмен здатний допомогти собі сам, формуючи і використовуючи навантаження, що тренують, гігієнічні вміння та навички, сприйняття позитивних сторін життя, співтворчість усіх інших людей у творенні здоров'я даного спортсмена. Адже, зміст культури здоров'я (в освітньому аспекті) припускає життя людини в гармонії із середовищем, поєднання в собі воєдино ідеалів Істини, Добра і Краси, сполучення в собі дослідницького, просвітительського і художнього початків.

Сьогодні одним із провідних елементів змістовної частини культури здоров'я спортсмена бойового хортингу є усвідомлене розуміння і прийняття як принципу умови достатності (як у медицині – не нашкодь) і не тільки собі, але й оточуючим людям, природі. Рівень культури спортсмена бойового хортингу визначається тим, наскільки він усвідомлює це. Безкультур'я кожного і всіх разом – основна причина медичних і соціально-екологічних проблем, інтенсивного забруднення природного і соціокультурного середовища.

Підкреслимо, що в Україні цілісна концепція системи збереження і зміцнення здоров'я не доопрацьована. Натомість, зміст культури здоров'я спортсмена бойового хортингу припускає прищеплювання, зокрема, практичних знань, умінь і навичок, що сприяють виробленню валеологічної і екологічної компетентності і, як наслідок, стереотипів поведінки та способу життя (керованої частини системи), що забезпечує належний рівень здоров'я протягом тривалого часу.

Таким чином, за своїм змістом культура здоров'я спортсмена бойового хортингу – це складова базової культури (з однієї сторони), і результат розвитку як єдиного цілого фізичної, біологічної, соціально-психологічної і духовної складової спортсмена та становлення його як особистості (з іншої сторони). Такий зміст у певній мірі визначає зміст і, як наслідок, спосіб життя спортсмена, що проявляються в прийнятті особистістю суб'єктивних життєвих цінностей, специфічних потреб, мотивів, цілей, знань, умінь, навичок, здібностей поведінки і діяльності, нормативів і принципів діяльності, значенневих пошуків, які безпосередньо пов'язані зі способом життя, особистим здоров'ям і станом навколишнього середовища.

Структура культури здоров'я спортсмена бойового хортингу може бути подана її критеріями, параметрами і факторами, а також їхніми взаємозв'язками як підсистемами всієї системи здоров'я. Найбільш загальним критерієм ефективності

є успішність життєдіяльності, здатність до активної життєтворчості і суб'єктивна задоволеність життям. Конкретними і кількісно оцінюваними критеріями можуть бути, наприклад, динаміка життєвих цінностей, рівень комунікативності, соціальність, соціальна відповідальність, еколого-валеологічна компетентність, рівень соматичного здоров'я тощо.

Таким чином, бойовий хортинг сприяє укріпленню здоров'я спортсменів та позитивно впливає на їх руховий режим і активність.

Молодіжний вік – це вік змушнення, коли наближаються до досить високих показників функціональні можливості організму, коли в контексті розмови про здоров'я людина має бути фізично підготовленою до вирішення основних соціально-побутових завдань: високопродуктивно працювати, виконувати свій обов'язок щодо захисту себе і ближніх (хлопець), хоча відзначимо, що в 18 років він у повній мірі до вирішення цього завдання ще не готовий, і народжувати міцних здорових дітей (дівчина).

Фізичне виховання юнаків і дівчат тепер носить статеву диференціацію, яка обумовлена їх біологічними і соціальними відмінностями. Протягом життя цілого покоління різко зросла інтенсифікація розумової праці молоді на тлі зниження рівня рухової активності, що в свою чергу призвело до неузгодженості інтелектуальних і психофізичних потенцій людського організму.

Тенденція до погіршення здоров'я молодих людей, зниження рівня їх рухових компетенцій спостерігається майже скрізь. Однією з причин такого стану є те, що основна маса представників молодого покоління, школярів і студентів не займається фізичною культурою і спортом ніде, крім занять у закладах освіти, де навчаються, що явно недостатньо для виконання вимог необхідної добової рухової активності.

Необхідно збільшити рухову активність молоді, щоб припинити процес розвитку гіподинамії та усунути багато причин хвороб. При цьому необхідно створити умови для задоволення біологічної потреби учнівської та студентської молоді в руховій активності, для досягнення високого рівня фізичної підготовки, а також формування стійкої мотивації на здоровий спосіб життя.

Використання традиційних підходів до організації занять з бойового хортингу в даний час не має належного впливу на прагнення молоді до фізичної активності, занять бойовим хортингом і постійного самовдосконалення. Масова комп'ютеризація закладів освіти формує доцільність роботи в цьому напрямі, для чого необхідні: глибокі і різнобічні дослідження навчального процесу з дисципліни «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти з урахуванням цілеспрямованості та ефективності впровадження інформаційних технологій; детальна розробка конкретних методик і створення принципово нової моделі всього процесу викладання даної дисципліни.

В сьгоднішніх умовах тенденції розвитку освіти припускають перехід управління процесом навчання на новий технологічний рівень, що передбачає використання інформаційних технологій, та є неодмінною умовою підвищення якості освіти.

Таким чином, актуальною проблемою сьогодні є оптимізація формування рухових компетенцій молодіжного контингенту з використанням різних форм та методів організації навчального процесу з фізичного виховання. Рухові компетенції мають бути валеологічно зорієнтованими, тобто такими, які дотримуються оздоровчого принципу в організації та проведенні занять з молодим поколінням.

Основні завдання формування рухових компетенцій молоді в даному контексті полягають у тому, щоб:

надати молоді знання і сформувати мотивації дотримання здорового способу життя;

сформувати стійку звичку до щоденних занять бойовим хортингом, використовуючи різні раціональні форми;

проводити систематичні фізичні тренування з бойового хортингу з оздоровчою або спортивною спрямованістю;

інформувати молодь про головні цінності бойового хортингу;

здійснювати діагностику і корекцію формування рухових компетенцій молоді у процесі занять бойовим хортингом у закладах освіти.

Таким чином, у результаті наведеної інформації можна зробити висновки:

1. Рухова компетенція спортсменів бойового хортингу полягає у сформованості в учнів теоретичних знань та практичних умінь, спрямованих на оволодіння прийомами бойового хортингу, гармонізацію фізичної і розумової діяльності, що дозволяє в сукупності цілеспрямовано та інтегративно формувати у молоді здоровий спосіб життя як базової складової безпеки здоров'я і продуктивного навчання у закладах освіти.

2. Підвищення мотивації спортсменів до формування рухових компетенцій багато в чому залежить від форми і змісту навчальних занять з бойового хортингу, а також використання популярних видів рухової активності та інформаційних технологій.

Національна федерація бойового хортингу України проводить роботу щодо забезпечення рухової активності учнів і залучення молодих людей до занять бойовим хортингом та веденню здорового способу життя.

Завдання тренера з бойового хортингу щодо контролю навантаження спортсменів під час занять

Найважливішим розділом спортивної медицини в системі бойового хортингу є функціональна діагностика і, зокрема, тестування функціональної

готовності, фізичної працездатності та інших характеристик функціонального стану організму спортсменів. Це відноситься до бойового хортингу як до виду спорту. Загальні та специфічні адаптаційні можливості організму спортсмена перевіряються за допомогою функціональних проб, що виконуються як у лабораторних умовах (у кабінеті функціональної діагностики), так і безпосередньо під час тренувань у спортивних залах. За результатами тестування можна визначити функціональний стан організму в цілому, його адаптаційні можливості на даний момент.

Знання класифікації функціональних проб допомагає тренеру вирішувати конкретні завдання, пов'язані з об'єктивною оцінкою стану функціональної готовності, працездатності спортсмена, вибирати саме ті проби, що потрібні на даному етапі тренувального циклу, і які дозволяють відповідати на найбільш актуальні питання, що виникають у процесі тренування даного спортсмена.

Оцінка фізичної працездатності, методика підбору вправ для толерантного навантаження спортсменів бойового хортингу:

базується на базових знаннях, вміннях, навичках, які отримані раніше при вивченні анатомії та фізіології людини, медичної і біологічної фізики, патофізіології та інтегрується з іншими знаннями теорії і методики бойового хортингу;

забезпечує послідовність та взаємозв'язок з внутрішньою медициною, педіатрією, що передбачає інтеграцію розуміння методики підбору вправ бойового хортингу та формування умінь, застосування знань з фізичної реабілітації та спортивної медицини в процесі подальшого навчання та у професійній діяльності тренера.

Тренери з бойового хортингу мають знати

1. Поняття про загальну фізичну працездатність, аеробну продуктивність та толерантність до фізичних навантажень.

2. Прямі і непрямі методи визначення фізичної працездатності.

3. Функціональні проби на зусилля (навантажувальні тести).

4. Показання та протипоказання для призначення навантажувальних тестів і стани, що потребують особливої уваги при тестуванні.

5. Умови проведення тестування.

6. Види і початкова величина навантажень.

7. Клінічні і функціональні ознаки порогу толерантності до фізичних навантажень.

8. Субмаксимальний тест PWC_{170} . Методика проведення та принципи розрахунку фізичної працездатності при виконанні тесту PWC_{170} при велоергометрії і степергометрії.

9. Визначення максимального споживання кисню. Розрахунок показника максимального споживання кисню за номограмою Астранда і за величиною PWC_{170} .

10. Тест Наваккі, Гарвардський степ-тест, тести Купера: методика проведення та оцінка результатів тестування.

11. Визначення та оцінка гліколітичної, оксидативно-гліколітичної та оксидативної статичної працездатності великих м'язових масивів людини. Методика проведення та принципи оцінки статичної працездатності. Межа втоми при статичній роботі. Різновиди тестових ізометричних навантажень. Ізометричні тренажерні силовимірювальні пристрої. Функціональні проби статичної фізичної працездатності.

12. Функціональні класи (класи фізичного стану) у залежності від потужності навантаження, виконаного при тестуванні фізичної працездатності, а також від аеробної продуктивності.

Тренери з бойового хортингу мають використовувати такі методики

1. Методика визначення фізичної працездатності (PWC_{170}) при використанні степ-тесту та велоергометра.

2. Методика проведення та оцінки результатів Гарвардського степ-тесту.

3. Методика проведення та оцінки результатів тестів Купера.

4. Методика визначення та оцінки гліколітичної, гліколітично-оксидативної та оксидативної статичної працездатності великих м'язових масивів людини.

5. Методика розрахунку показника максимального споживання кисню (МСК) за номограмою Астранда і за величиною PWC_{170} .

Питання для самоконтролю тренера з бойового хортингу

1. Поняття «здоров'я», його зміст і критерії.

2. Функціональні можливості прояву здоров'я людини в різних сферах життєдіяльності.

3. Вплив способу життя людини на її здоров'я.

4. Вплив умов навколишнього середовища на здоров'я.

5. Спадковість і заходи охорони здоров'я. Їх вплив на здоров'я.

6. Здоров'я в ієрархії потреб культурної людини.

7. Вплив культурного розвитку особистості на ставлення до самого себе.

8. Система знань про здоров'я.

9. Спрямованість поведінки людини на забезпечення свого здоров'я.

10. Методи визначення індивідуально-психологічних особливостей особистості.

11. Взаємозв'язок фізкультурно-спортивної діяльності та загальнокультурного розвитку спортсменів бойового хортингу.

12. Спрямованість способу життя спортсменів бойового хортингу, її характеристика. Способи регуляції способу життя.

13. Змістовні особливості складових здорового способу життя (режим праці, відпочинку, харчування, рухова активність, загартовування, профілактика шкідливих звичок, вимоги санітарії та гігієни, облік екології навколишнього середовища, культура міжособистісного спілкування, сексуальної поведінки, психофізична саморегуляція).

14. Адекватне і неадекватне ставлення до здоров'я, його самооцінка спортсменом бойового хортингу і відображення в реальній поведінці особистості.

15. Орієнтація на здоров'я в осіб, віднесених до інтеріалів і екстеріалів, ціннісні орієнтації спортсменів бойового хортингу на здоровий спосіб життя.

16. Відображення здорового способу життя в формах життєдіяльності спортсменів бойового хортингу.

17. Здоровий спосіб життя спортсменів. Коротка характеристика одного з них.

18. Необхідність активності особистості у залученні до здорового способу життя.

19. Життєві, психологічні, функціональні і поведінкові критерії використання здорового способу життя.

20. Фізичне самовиховання і самовдосконалення як необхідна умова здорового способу життя.

21. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ І МЕТОДИКА САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ БОЙОВИМ ХОРТИНГОМ У РІЗНІ ВІКОВІ ПЕРІОДИ

Бойовий хортинг («український шлях воїна») – одне з найвідоміших бойових мистецтв, засноване переважно на ударах руками та ногами, захватах, заломах, кидках і прийомах боротьби у стійці і партері. На відміну від більшості розповсюджених видів змагальної сутички різних єдиноборств, що роблять ставку на власну силу бійця, в основу бойового хортингу покладений принцип використання широкого арсеналу прийомів при максимальному використанні сили суперника, тобто, у яку б ситуацію не потрапив суперник, чи у стійці, чи в партері, до нього обов'язково знайдеться прийом, а якщо одного не достатньо, то – серія прийомів. Змагальний бойовий хортинг являє собою універсальний, прикладний варіант системи підготовки військовослужбовців та правоохоронців.

Підготовка спортсменів бойового хортингу із самого початку складається з вправ для розвитку сили м'язів і рухливості суглобів, відпрацювання прийомів із партнером і обумовлених, навчальних сутичок, де у реальному протистоянні перевіряється правильність і ступінь засвоєння прийомів. Велика увага приділяється різного роду страховкам – спеціальним діям, що дозволяють уникнути травм при падінні.

Змагальний дитячо-юнацький бойовий хортинг містить таку різноманітність прийомів – змагальних засобів, яку не містить жоден з інших видів бойових мистецтв, розвиває такі багатогранні якості, як координація рухів, сила, швидкість, швидкісна і силова витривалість, гнучкість і пластика, пам'ять, аналітичне мислення, зваженість дій.

Навчання в бойовому хортингу – це процес постійного зростання спортсменів. Спочатку вони освоюють правила техніки безпеки, навчаються падати. Потім вивчають техніку захватів і кидків. Отримані знання намагаються застосувати у змагальних ситуаціях, коли суперник намагається вивести з рівноваги. Продовжуючи освоювати техніку, спортсмен бойового хортингу постійно готується до змагань, що досить часто проводяться.

В дитячому віці 5–6 років саме по собі змагання – неважливо, чи закінчиться воно перемогою або поразкою, – це потужний мотивуючий фактор, що допомагає зрозуміти, чи є у дитини здібності до єдиноборства. Починаючи з 6–7 років, від початку молодшого шкільного віку, змагання починають показувати особливості характеру маленького спортсмена, але тут вже важливо, щоб він хотів перемагати суперників, змагався до кінця, і перемога у цьому віці є надзвичайно важливою. Переможець дитячих сутичок загартовує характер, намагається різнобічно підготуватися до спортивної діяльності в бойовому хортингу, адже він у мами і батька народився переможцем.

У подальшому, займаючись бойовим хортингом, дитина навчиться завзятості, вмінню протистояти труднощам, подоланню перешкод. Удосконалюючи морально-вольові якості, бойовий хортинг розвиває почуття відповідальності за свої дії, самодисципліну, наполегливість. Спортсмени бойового хортингу навчаються зберігати самовладання у важких ситуаціях.

Але є діти, які мають пасивний характер, тренування відвідують без задоволення. У середньому і старшому шкільному віці це може змінитися, і спортсмен навіть навчиться тренуватися самостійно. Дефіцит рухової активності і тренувальної роботи негативно позначається на стані здоров'я спортсменів. Тому необхідний пошук засобів і методів фізичного виховання, компенсуючих дефіцит рухової активності. І на цьому етапі дуже важливо вміти займатися бойовим хортингом самостійно. Навіть виконання школярами і студентами домашніх завдань з фізичного виховання також сприятиме формуванню здібностей, необхідних спортсмену бойового хортингу.

Самостійні тренування дома, на спортивних майданчиках, у парках, скверах, в лісі, на березі річки, а також самостійні тренування у залі бойового хортингу дають змогу кожному спортсмену бойового хортингу підвищити рівень своєї фізичної підготовленості, покращити ступінь готовності до змагань. Але треба дуже ретельно стежити за навантаженням, щоб воно не було надмірним.

У той же час заняття бойовим хортингом, що проводяться без урахування стану здоров'я можуть принести шкоду, тому кожному спортсменові необхідно мати певний об'єм знань про самоконтроль за станом організму в процесі занять бойовим хортингом. Самоконтроль є хорошим доповненням до лікарського контролю і має велике виховне і педагогічне значення. При самоконтролі спортсмен бойового хортингу свідомо стежить за станом свого здоров'я, дотримується правил особистої гігієни, аналізує проведену методику тренування і дозування фізичного навантаження.

Самостійне тренування спортсмена

У динаміці життя спортсмена бойового хортингу зростає значення і важливість систематичної фізичної рухової активності для набуття спеціальних навичок виконання прийомів, зміцнення його здоров'я і підвищення стійкості організму до несприятливих факторів. Для забезпечення оптимального рівня загальної рухової активності кожного конкретного спортсмена в процесі життя і тренування вводиться поняття спеціальної рухової активності (тренування за методиками бойового хортингу).

Його оцінюють за такими показниками:

обсяг – кількість часу, який витрачає спортсмен бойового хортингу за певний календарний цикл – добу, тиждень і т. д.;

інтенсивність вимірюється показниками фізіологічного навантаження на організм спортсмена під час занять спеціальними прийомами бойового хортингу та фізичними вправами і може бути визначена за частотою пульсу;

розподіл витрат особистого часу в тижневому чи іншому календарному циклі;

зміст тренування у бойовому хортингу і спеціальної рухової активності спортсменів складають найбільш улюблені прийоми та ефективні засоби підготовки, що розвивають основні фізичні якості: силу, швидкість, витривалість, спритність і гнучкість.

Практичні години, передбачені тренувальною програмою з бойового хортингу для зміцнення здоров'я, фізичного вдосконалення та вирішення основних завдань підготовки спортсмена можуть бути недостатні для якісної підготовки і, особливо, для поліпшення одного або декількох компонентів. Тут можуть допомогти додаткові самостійні заняття за завданням тренера. Якщо додатково самостійно займатися по 30–40 хв щодня, то це додає 120–160 годин на рік до опанування матеріалом навчальної програми.

У самостійних заняттях спортсмени бойового хортингу старших класів і студенти в основному використовують вправи, спрямовані на підвищення функціональних можливостей, розвиток силових рухових здібностей і боротьбу з надмірною вагою, а також – на вирішення цих завдань у різних поєднаннях залежно від підготовленості спортсмена.

Оптимальна рухова активність для здоров'я і працездатності

Загальноновизнано, що оптимальний рівень рухової активності спортсмена бойового хортингу – визначальний фактор профілактики захворюваності і підтримки високої спортивної та психофізіологічної форми. Причому досягнення сучасної фізіології переконливо свідчать про те, що оптимум будь-якої функції, в тому числі і рухової активності, має виразні індивідуальні особливості.

Скільки ж треба рухатися спортсмену, щоб забезпечити собі гарну підготовку, здоров'я, працездатність і довголіття? Співробітники науково-методичної колегії Національної федерації бойового хортингу України пропонують наступний тижневий руховий режим для спортсменів бойового хортингу різного віку:

дошкільнятам – від 21 до 28 год;

школярам – від 14 до 21 год;

студентам – від 10 до 14 год;

службовцям – від 6 до 10 год.

Отже, кількість годин рухової активності навіть у спортсменів з віком зменшується у зв'язку із зайнятістю навчанням, а у подальшому з трудовою

діяльністю. Однак, заповнюються ці відведені наукою 10–14 год на тиждень фізичною підготовкою будь-якої спрямованості.

Розглянемо спортсмена бойового хортингу як звичайну людину, яка хоче довго жити, бути здоровою і активною. Статистика невблаганно свідчить, що до 30-ти років люди різко знижують свою рухову активність, а далі – ще більше. Але ж від цього в рішучій мірі залежать темп і вираженість старіння. Поступове збільшення часу, який виділяється для оздоровчого тренування – головна тенденція, яка має визначати руховий режим людини до глибокої старості. У віці 60–75 років потрібно витратити на фізкультурні заняття більше часу, ніж у віці до 30 років.

Істотну роль серед чинників профілактики гіпокінезії у спортсменів бойового хортингу грають заняття з фізичного виховання при застосуванні загальнооздоровчих засобів. Вони сприяють зміцненню здоров'я, поліпшенню розумової і фізичної працездатності та успішності. І тим не менше, за результатами досліджень фахівців науково-методичної колегії Національної федерації бойового хортингу України, тижнева кількість годин, витрачених на фізичні вправи, в тому числі і обов'язкові заняття з фізичного виховання, склала у середньому 4 год, що значно нижче рекомендованих.

Які ж індивідуальні особливості рухової активності у спортсменів бойового хортингу і вплив на неї програмних занять з даного виду спорту? Дослідження вчених і фахівців Національної федерації бойового хортингу України виявили, що індивідуальні відмінності ходьби у 124 спортсменів бойового хортингу чоловічої статі у віці від 18 до 20 років варіюють у середньому за добу від 13000 до 6000 кроків. Але у тих, хто не тренується, а займається навчальною діяльністю, ці показники значно менші.

Дані дослідження показали зниження рухової активності людей, зайнятих розумовою працею. Це свідчить про великий вплив на людей соціальних факторів, що приводять до гіпокінезії і факторів ризику різних захворювань, і в першу чергу, захворювань серцево-судинної і дихальної систем. Слід зазначити і так звану «студентську» патологію – захворювання шлунково-кишкового тракту, що значно знижують як розумову, так і фізичну працездатність.

Вплив різних факторів на рухову активність спортсмена бойового хортингу

На рухову активність спортсменів бойового хортингу впливає безліч факторів: пори року, кліматичні умови, місце проживання, вік та індивідуальні особливості прояву добової рухової активності.

Потреба в рухах змінюється у залежності від сезону року. Взимку, в порівнянні з літом, вона знижується в спортсменів у 1,5–2 рази, це супроводжується також зниженням основної функції обміну речовин спортсменів.

Навесні імунітет організму підвищується, особливо у травні. У спортсменів влітку під час канікул при вільному руховому режимі і при сприятливих кліматичних умовах він найбільш високий. У цей час біологічна потреба в рухах значною мірою задовольняється. Рухова активність у різні сезони однакова у спортсменів бойового хортингу тільки при раціональному тренуванні.

Не варто збільшувати добову рухову активність взимку до весняних або навіть літніх рівнів. У цю пору року варто робити упор на організовані форми. Але навесні і восени можна сміливо насичувати режим дня різними рухами. Рухова активність також залежить і від кліматичних умов. У районах північної України вона на 40–60 % менше, ніж в середній смузі чи в умовах жаркого клімату, в літній період вона на 2–3 тисячі кроків нижче, у порівнянні з іншими сезонами року.

Величина рухової активності залежить і від місця проживання: у спортсменів, які проживають в містах, її обсяг менше, ніж у спортсменів з сільської місцевості. Великий вплив на рухову активність людини надає вік. У здорових спортсменів, які правильно розвиваються і постійно тренуються, добове число рухів з віком поступово підвищується з року в рік, і це наростання триває.

Не варто залишати поза увагою й індивідуальні особливості прояву добової рухової активності. Доведено, що на формування індивідуальних особливостей (здібностей, характеру, форми поведінки, в тому числі рухової) впливають типологічні властивості нервової системи. Серед спортсменів виділяють врівноважених, збудливих та інертних, у яких добова рухова активність не однакова.

У збудливих вона більше, у інертних – менше, ніж у спортсменів з врівноваженими нервовими процесами. Також індивідуальність рухової поведінки проявляється і в розподілі рухів за годинами. Наприклад, багаторазові підйоми рухової активності протягом дня зберігаються у всіх спортсменів бойового хортингу, але частота і висота підйому рухової активності може відрізнятися від середніх показників, характерних для даного віку. Найбільш різкі підйоми її у збудливих спортсменів, дещо менше у врівноважених, і найнижчі – в інертних.

Спортсмен бойового хортингу може досить повно задовольнити і біологічну потребу в русі, і вдосконалювати свою загальнофізичну підготовку лише в тому випадку, якщо в його режим життя буде включений достатній обсяг організованих форм рухової активності, однією з яких є тренувальні заняття. Рухова активність має сприяти гармонійному розвитку спортсмена в широкому сенсі цього слова. Перш за все, оптимально впливати на фізичний і розумовий розвиток, зміцнювати здоров'я і неспецифічну реактивність, забезпечувати високу працездатність в наступні періоди життя спортсмена після закінчення активної спортивної діяльності.

Формування мотивів та управління процесом самостійних занять

Роль фізичних тренувань у профілактиці різних захворювань, в першу чергу серцево-судинних, безперечно, і важливість фізичних вправ у наш час добре відома кожному, проте, не можна сказати, що інтерес до фізкультурних занять, відзначається у 100 % всього населення. Разом з тим, зрозуміло, що рівень і темпи вирішення проблем, організація фізичної активності залежить, перш за все, від людей, їх фізичної культури, яка визначає мотиви і установку на здоров'я.

Визначення мети та обліку індивідуальних особливостей

У різні періоди життя людини характер фізичної активності визначений особливостями її життєдіяльності. Для людей молодого віку формування стійкої мотивації до систематичних занять бойовим хортингом можливо лише за умови орієнтування їх на нові цілі та нові режими фізичної активності у порівнянні з уже досягнутими, як спортивної, так і оздоровчої спрямованості. Розвиток сили і витривалості, оволодіння вміннями і навичками оперативного мислення в складних ситуаціях – основні напрями спортивної підготовки та занять бойовим хортингом у цей період.

У наступні роки (від 35 до 60 років) основним мотивом для постійної і достатньої фізичної активності є збереження здоров'я, досягнутого рівня працездатності, профілактики різних неспецифічних захворювань.

Управління процесом самостійних занять

Керувати – це не придушувати, не нав'язувати спортсмену бойового хортингу розвиток, що суперечить його природі, а, навпаки, максимально враховувати природу всіх процесів, раціонально узгоджувати кожний вплив на процес з його логікою. При керованому процесі рухової активності (організовані або самостійні заняття бойовим хортингом), як і будь-якому іншому, свобода дій виступає як пізнана необхідність.

При управлінні процесом фізичного тренування в бойовому хортингу будь-якої спрямованості (або спортивної, або оздоровчої) необхідно використовувати всі психофізіологічні програми переорієнтації та формування усвідомленого сприйняття і поведінки, спираючись на які, можна оптимізувати або створити новий життєвий стереотип.

Для того, щоб управляти цим процесом, необхідно створити організаційно-методичну програму дій щодо реалізації поставленої мети і завдань фізичного тренування бойовим хортингом при самостійних заняттях.

При цьому необхідно виконати наступні умови управління, засновані на положеннях педагогіки:

знання структури і функціональних, основ фізичних дій тренувальних режимів;

системне освоєння малих фізичних навантажень з подальшим переходом на середні і стресові вправи бойового хортингу;

поетапне формування фізичних дій з відпрацюванням усіх елементів та оцінкою пристосувальних і адаптаційних реакцій організму на кожному етапі;

операційний контроль освоєння фізичних програм бойового хортингу малих, середніх і високих (стресових) навантажень.

Слід зазначити, що однією з головних стратегічних завдань національної системи освіти є виховання молоді в дусі відповідального відношення до свого власного здоров'я і здоров'я інших, як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності. Загальновідомо, що заняття бойовим хортингом позитивно впливають на формування у молоді здорового способу життя, її духовного і фізичного розвитку.

Крім цього, результати багатьох педагогічних і медичних вітчизняних та закордонних досліджень показують, що фізичні вправи бойового хортингу зміцнюють здоров'я, підвищують нервово-психічну стійкість до емоційних стресів, підтримують високу фізичну і розумову працездатність спортсменів.

Для того, щоб функціональні системи організму спортсмена адекватно реагували на дію всіх чинників, які впливають на нього, необхідно вчасно і систематично розширювати діапазон його можливостей. Таким своєчасним для молоді періодом є вік від 16 до 20 років. При цьому дозованими фізичними навантаженнями різноспрямованого характеру варто домагатися максимального (індивідуально для кожного) розвитку та вдосконалення фізичних і психічних якостей, а потім протягом життя підтримувати їх на належному рівні.

Необхідно також сказати, що накопичувати резерви здоров'я, необхідно до 25 років, а потім їх підтримувати, причому, чим більше їх вдається накопичити, тим довше – природно, при розумному використанні – можна буде їх витратити у процесі подальшого життя.

Одним з основних чинників, які впливають на регулярність занять бойовим хортингом, є **мотивація**. Відомо, що мотивація – це енергетичний заряд, який визначає активність діяльності людини, усвідомлена причина її активності, спрямована на досягнення мети. Таким чином, мотивація – це складне психічне утворення, що починає формуватися під впливом виникаючої у людини потреби. В свою чергу, **потреба** – це нестаток у чомусь, який проявляється в підвищенні стану напруги психіки і відбивається у свідомості людини у вигляді бажань, схильностей, потягів.

Необхідно сказати, що мотиви самостійних занять бойовим хортингом умовно поділяють на *загальні* та *конкретні*, що не виключає їх співіснування. До перших відносять бажання займатися бойовим хортингом взагалі (а чим на тренуваннях займатися конкретно – байдуже). До других – бажання займатися конкретно бойовим хортингом як видом спорту, виступати на змаганнях.

Одержуючи інформацію про необхідність правильного рухового режиму, спортсмени бойового хортингу осмислюють її і, в залежності від якості сприйняття почутого, виконують рух з більшим або меншим ефектом. Усвідомлюючи мотиви своєї діяльності, вони з більшою увагою слухають тренера, з більшим бажанням повторюють за ним прийоми техніки і тактики виду спорту, фізичні вправи, виконуючи їх в оптимальному для себе режимі, з більшою відповідальністю підходять до самостійних занять бойовим хортингом у позанавчальний час.

Форми організації самостійних занять бойовим хортингом

Історично в нашій країні склалися дві основні форми організації фізичної активності людей: група *регламентованих* форм, що забезпечуються державними програмами і здійснюються за рахунок коштів національного бюджету, і *самостійні* або *самодіяльні* форми організації фізичної активності. У системі бойового хортингу переважно застосовуються другі форми.

Самостійні фізкультурні заняття в свою чергу поділяються на індивідуальні, малогрупові та колективні.

Спортсмени бойового хортингу, які самостійно займаються, мають знати правила проведення занять, основні механізми отримання тренувального ефекту, коригування навантаження. Важливими є й знання та володіння навичками самоконтролю. Важливе значення має підбір форми занять, місця їх проведення, правильної екіпіровки, спортивного інвентарю або його самодіяльних аналогів.

Оволодіння фізкультурними навичками – не тільки ознака загальної культури людини, а й нагальна необхідність нашого часу. З огляду на все вищенаведене, і у зв'язку з високими вимогами щодо фізичного виховання, які виставлені до спортсменів бойового хортингу, виникає необхідність самостійних занять за завданням тренера. Самостійна робота спортсменів бойового хортингу з фізичної підготовки має бути спрямована на: підвищення спортивної майстерності; збереження і зміцнення здоров'я; розвиток фізичних якостей; підготовку до виконання залікових нормативів.

Найбільш доступними та ефективними засобами фізичного виховання в домашніх умовах є ранкова гігієнічна гімнастика (РГГ), атлетична гімнастика, комплекси фізичних вправ за коловим тренуванням, ходьба, біг тощо.

Гігієнічною гімнастикою можна займатися в будь-який зручний час дня, через 1,5–2 год після прийому їжі і за 1–2 год перед сном. Для самостійних занять можна використовувати різні комплекси, рекомендовані навчально-методичною літературою з теорії і методики бойового хортингу. Виконання комплексів вправ РГГ сприяє швидшому пристосуванню організму спортсмена до ритму трудового дня.

Це досягається завдяки тому, що в кору головного мозку надходить потік нервових імпульсів від безлічі рецепторів, розташованих у м'язах, сухожиллях, зв'язках, суглобах, які завдяки тимчасовим зв'язкам забезпечують більш досконале пристосування організму, скорочуючи період впрацьовування. Найкраще виконувати вправи РГГ на свіжому повітрі або в гарно провітрюваному приміщенні, і закінчувати водними процедурами або душем, який сприяє підвищенню опірності організму до факторів переохолодження.

При складанні комплексів РГГ необхідно визначити обсяг і інтенсивність, розташувати зміст вправ у певному порядку. Всього в комплексі може бути від 8 до 15 вправ.

Пристаюючи до занять, треба підібрати по своїх силах гантели доступної ваги, гири, штанги і пружність амортизаторів. При правильному підборі обтяжень можна повторювати кожен вправу 8–10 разів в одному підході. Далі складають комплекси і план занять. У комплекс можна включати 12–15 вправ з гантелями; 8–10 з амортизаторами; 6–8 з гирями, 5–7 зі штангою або грифом штанги. Повторення кожної вправи залежить від маси спортивного снаряду. Звичайно, чим більше вага снаряду, тим менше підходів.

Для більш інтенсивного розвитку м'язів, максимального збільшення їх обсягу і маси тіла рекомендується тренуватися з більшою масою спортивного снаряду, зменшуючи кількість повторень. Якщо потрібно збільшити витривалість м'язів, слід вправлятися з невеликою масою, збільшуючи кількість повторень до 16 разів у підході і більше. Дозування змінюється у залежності від цілей тренування.

Займатися слід щодня протягом 20–40 хв (бажано в один і той же час) через 1–1,5 год після їжі або до їжі, включаючи 2–3 комплекси. Перший комплекс починають з виконання декількох вправ без обтяження, щоб організм поступово включився в роботу. У другий комплекс входять вправи з обтяженням для дрібних м'язів плечового поясу і верхніх кінцівок. Потім переходять до вправ третього комплексу – для м'язів спини, черевного преса і нижніх кінцівок.

Після кожного комплексу вправ слід робити інтервали відпочинку протягом 1–2 хв. Відпочинок має бути активним.

Колове тренування. Доступною формою домашніх занять є комплекси вправ колового тренування, що дозволяють ефективно впливати на організм спортсменів бойового хортингу поступовим збільшенням числа повторень вправ у колі, вибором комплексу вправ різної складності, а також регулюванням дозування режимів роботи і відпочинку (складання комплексів проводиться на методико-практичних заняттях).

Біг забезпечує можливість регулярного тренування в будь-який час і в абияку погоду, тим більше, що число шанувальників його не убуває. Оздоровчим

вважається біг в темпі від 170 до 200 кроків за 1 хв, тривалістю не менше 20 і не більше 40 хв, 3–4 рази в тиждень.

Не слід бігати, низько опускаючи голову, а також закидаючи її, оскільки це ускладнює дихання. Лікті мають бути зігнутими під прямим кутом без скутості. Бігти слід за рахунок активних рухів стегон, а гомілку переносити маятникоподібно. Постановка ступні на ґрунт здійснюється зверху вниз, як при ходьбі по сходах. У момент зіткнення ступні з опорою, вона має бути напруженою. Ному рекомендується ставити на землю всією ступнею, довжина кроків приблизно 50–80 см. На перших заняттях здійснюється вибір маршруту, темпу ходьби. У наступних – чергують ходьбу з бігом.

Оздоровчі прогулянки бажано включати в обов'язкову частину щоденного рухового режиму. Для підвищення тренувального ефекту на окремих відрізках або на всій дистанції темп ходьби можна збільшувати. Ходьба зі швидкістю 6–7 км/год помірно активізує діяльність органів кровообігу, дихальної та інших систем організму. Залежно від рівня фізичної підготовки, віку, статі довжина маршруту коливається від 2 до 10 км.

Ритмічна гімнастика підвищує загальну працездатність, поліпшує здоров'я, створює не тільки «м'язову», а й емоційну радість. Це – відмінний засіб тренування витривалості. Аеробіка загальнодоступна і ефективна. Займатися нею можуть жінки і чоловіки різного віку і здібностей. Це – своєрідний біг «підтюпцем» тільки під музику і з додаванням гімнастичних вправ у ритмі диско. Різні акценти відбилися в назвах: аеробіка, дискоробіка, тонізуюча гімнастика, джазгімнастика, шейпінг. Оптимальна частота занять – 2–3 рази у тиждень по 45–50 хв. Крім перелічених форм самостійних занять можна займатися велопогулянками і плаванням.

Самостійні тренувальні заняття проводяться індивідуально або в групі у 3–5 чоловік. Кожне самостійне заняття, як і будь-яка форма фізичної культури незалежно від тривалості занять (10 хв або 1,5 ч), складається з 3-х частин: підготовчої, основної та заключної.

Планування обсягу та інтенсивності фізичних вправ бойового хортингу під час самостійних занять

Основні показники фізичного навантаження – *обсяг* та *інтенсивність* (довжина подоланих відрізків і число повторень вправ, їх тривалість і характер відпочинку).

Обсяг фізичного навантаження визначається числом вправ, виконаних за одиницю часу (заняття, тиждень, місяць, рік) обсяг виражається в конкретних одиницях: у числі пройдених кілометрів (лижні гонки, біг, плавання) – циклічні вправи, і в годинах – ациклічні вправи.

Інтенсивність фізичного навантаження – це обсяг фізичних вправ, виконаних з певною швидкістю, тобто шлях, пройдений в одиницю часу з певною потужністю, при певній щільності занять. Інтенсивність навантаження пов'язана з напругою зусиль спортсменів при виконанні вправ. Показниками її можуть служити частота серцевих скорочень (ЧСС), швидкість пересування спортсмена, виражена у відсотках від змагальної швидкості, і вміст лактату в крові. Наприклад, у залежності від величини показників ЧСС і швидкості виконання прийомів бойового хортингу, інтенсивність в тренуванні класифікується таким чином:

низька – 120–140 уд/хв або 55–70 %;

середня – 140–160 уд/хв, 70–85 %;

близькозмагальна – 160–175 уд/хв, 85–95 %;

змагальна – 175–190 уд/хв, 95–100 %;

максимальна 190 уд/хв, 100 %.

Інтенсивність фізичного навантаження виражається *абсолютними і відносними* показниками.

Абсолютні показники інтенсивності навантаження – це фізичні одиниці виміру (м/с, км/год, частота руху).

Відносні показники інтенсивності навантаження – швидкість у процентах (%) від змагальної, з якою спортсмен бойового хортингу проходить певний відрізок або всю дистанцію

Фізіологічний вплив інтенсивності навантаження характеризується зміною показників діяльності провідних систем організму: ЧСС (уд/хв), споживання кисню (мл/хв/кг) тощо. При проведенні навчально-тренувальних занять зі спортсменами бойового хортингу для оцінки величини навантаження можна скористатися формулою:

$$K = (\text{ЧСС після бігу} \times \text{ЧСС через 10 хв}) \times (\text{ЧСС після бігу} - \text{ЧСС вихідна}) \times 100 \%,$$

де K – коефіцієнт відновлення, інакше – швидкість відновлення пульсу до 10-ї хв після бігу; ЧСС після бігу – величина пульсу відразу після бігу, підраховується за 10 с відразу після подолання дистанції або фізичного навантаження; ЧСС через 10 хв – величина пульсу через 10 хв після бігу або виконаного фізичного навантаження; ЧСС вихідна – величина пульсу до заняття. Розрахунком коефіцієнту відновлення K можна планувати бігове навантаження (довжину дистанції і швидкість бігу) або інше тренувальне фізичне навантаження. Одні з компонентів навантаження можна збільшити, якщо K становить менше 80 %.

Зв'язок поступовості збільшення навантаження і тенденції до максимальних навантажень

Для сучасного спортивного тренування у системі бойового хортингу характерне поступове збільшення обсягу роботи і величини тренувальних навантажень. Це дозволяє на кожному новому етапі вдосконалення, пред'являти до організму спортсмена вимоги, які наближаються до границі його функціональних можливостей, що має велике значення для бурного протікання пристосувальних процесів.

При поступовому збільшенні тренувальних навантажень обумовлюють наступні спрямованості інтенсифікації тренувального процесу спортсменів бойового хортингу:

відносно вузьку спеціалізацію;

плавні зміни співвідношення засобів загальної і спеціальної підготовки в бік збільшення останньої;

збільшення сумарного річного обсягу роботи від 100–200 до 1300–1500 год;

збільшення кількості тренувальних занять протягом тижневого мікроциклу від 2–3 до 12–20 і більше;

збільшення кількості тренувальних занять протягом дня від 1 до 3;

збільшення кількості занять з великим навантаженням протягом тижневого мікроциклу до 5–7;

збільшення кількості занять, що викликають глибоку мобілізацію відповідних функціональних можливостей організму спортсменів;

збільшення кількості змагальних стартів.

Поступове розширення застосування доповнюваних факторів: фізіотерапевтичних, психологічних і фармакологічних засобів з метою підвищення працездатності спортсменів у тренувальній діяльності і прискорення відновлювальних процесів, що також сприятиме успішності самостійних занять бойовим хортингом.

Показники самоконтролю під час занять бойовим хортингом

Основні поняття

Лікарський контроль – науково-практичний розділ медицини, що вивчає стан здоров'я, фізичного розвитку, функціонального стану організму спортсменів бойового хортингу.

Педагогічний контроль – процес отримання інформації про вплив занять бойовим хортингом на організм спортсменів, з метою підвищення ефективності навчально-тренувального процесу.

Самоконтроль – це метод самостереження спортсмена за станом свого організму в процесі занять бойовим хортингом. Він необхідний для того, щоб заняття надавали тренувальний ефект і не викликали порушень у стані здоров'я.

Діагностика стану здоров'я – короткий висновок про стан здоров'я спортсмена бойового хортингу за результатами лікарського контролю.

Функціональна проба – дозоване навантаження, що дозволяє оцінити функціональний стан організму спортсмена.

Критерії фізичного розвитку – стан основних форм і розмірів тіла, функціональних здібностей організму. До них відносяться: постава, стан кістяка і мускулатури, ступінь жировідкладення, форма грудної клітки, спини, живота, ніг, а також результати функціональних проб.

Антропометричні показники – це комплекс морфологічних і функціональних даних, що характеризують вікові та статеві особливості фізичного розвитку спортсмена. До них відносяться: довжина і маса тіла, окружність грудної клітини, життєва ємність легень, ручна і станова динамометрія тощо.

Періодизація самостійного спортивного тренування в бойовому хортингу

Як відомо, на сьогоднішній час, спортсмени тренуються цілий рік. Тренування протягом року розбивається на періоди: підготовчий, змагальний та перехідний. В останні роки, періодизація тренувального процесу отримала подальше розповсюдження. Цей принцип, безперечно, відіграв свою роль на визначному етапі розвитку бойового хортингу.

Отже, на сьогоднішній день його застосування, в якийсь мірі стримує ріст спортивних результатів. В теорії такої періодизації є певні недоліки. До них відноситься різноспрямована побудова тренувального навантаження (обсягу та інтенсивності) у різні періоди. Згідно ідеї періодизації, у підготовчому періоді відбувається, переважно, ріст обсягу навантаження з деяким запізненням підвищення інтенсивності, тобто, як прийнято говорити, складається фундамент майбутніх спортивних досягнень.

У змагальному періоді обсяг навантаження стабілізується, або знижується, але інтенсивність різко зростає. Як правило, довготривалість періодів складає від 1–2 до 4–6 місяців, і зміна навантаження в періодах, згідно теорії, відбувається поступово. Вся ця, на перший погляд, обґрунтована система, не враховує головного – біологічного впливу тренування на організм спортсмена, його адаптацію до подразника. Тому і не дивно, що деякі спеціалісти змушені відмовитися від даної теорії періодизації.

Об'єм м'язової роботи, її інтенсивність, не відокремлені один від одного. Ми, неправомірно говоримо про те, що довготривалі функціональні і структурні зміни проходять за рахунок росту обсягу тренувального навантаження. На основі дослідів, зміни різних функцій у спортсменів бойового хортингу під впливом тренувальних навантажень, можна стверджувати, що функціональний стан організму спортсмена бойового хортингу важко утримати відносно незмінним протягом 5–10 днів. У практиці не спостерігається, що сила м'язів, їх працездатність утримувались більше, ніж 7–10 днів без відповідного підкріплення.

Оскільки програмується підвищення навантаження протягом довготривалого часу (1–3 місяці), то природно неможливо врахувати ці коливання, хоча, в принципі, теорія припускає періодичне зниження навантаження в одному–двох тренуваннях. Якщо в теорії принцип поступовості зміни навантаження існує, то неможливо в більшості практичних випадків погоджувати зміну навантаження зі станом організму. Наскільки довготриваліша вихідна і вхідна частина хвилі тренувального навантаження, тим більші мають бути розходження між станом організму і навантаженням, яке заплановано.

Чим триваліше проходить підвищення або зниження навантаження, тим слабше відповідна реакція організму на даний подразник, внаслідок адаптації до нього. При такій побудові навантаження, з однієї сторони, складаються умови, які викликають напружену діяльність різних функцій (оскільки вимагається все більший і більший подразник, а умов для відношення організму немає, тому що після великих навантажень немає різкого зниження обсягу навантажень, з другої сторони відбувається зниження тренуваності при тривалішому зменшенні навантаження).

Крім того, зміна функції серцево-судинної і дихальної систем, обміну енергії, водно-мінерального обміну, лабільності нервово-м'язового апарату у відповідь на тренувальне навантаження несе фазовий характер. Різні функції, після навантаження; відновлюються гетерохронно. Підвищення працездатності у спортсменів спостерігається тільки після відновлення більшості функцій.

А це досягається тільки при різкому зниженні навантаження після великого обсягу та інтенсивності тренування. Оскільки у бойовому хортингу функціональні і морфологічні перебудови в організмі спортсмена пов'язані, передусім, з величиною подразника, навантаження обумовлює відповідну реакцію організму. В принципі можна підібрати таку малу інтенсивність навантаження, при якій тренування навіть з великим обсягом навантаження не буде призводити до істотного розвитку сили і швидкості (швидкісно-силових якостей).

Бойовий хортинг має свої специфічні співвідношення обсягу і інтенсивності м'язової роботи. У роботі, яка пов'язана з розвитком витривалості, при збереженні на кожному етапі визначеної інтенсивності, провідне значення має обсяг роботи. Дане правило має зберігатися з оптимальними коливаннями у всіх періодах.

Якщо стати на протилежну точку зору, то виходить, що, наприклад, у бойовому хортингу, згідно існуючої періодизації у підготовчому періоді, спортсмен повинний при побудові навантаження, передбачати спочатку збільшення обсягу, потім його стабілізацію, при зменшенні обсягу навантаження, інтенсивність має підвищуватися.

Якщо притримуватися прийнятої точки зору, згідно якої на етапі підготовчого періоду великі за обсягом навантаження з відносно малою

інтенсивністю (в противному випадку роботу неможливо виконати) повинні викликати в організмі довготривалі функціональні і морфологічні зміни, тоді ясно, що організм спортсмена бойового хортингу підготовлений до таких самих навантажень. А спортивні змагання вимагають роботи з більшою інтенсивністю. Оскільки відбуваються довготривалі зміни, на перебудову також треба багато часу. Таким чином, нераціонально витрачається велика праця спортсмена бойового хортингу.

Припускаємо, що збільшення спортивних результатів можливо лише у тих випадках, коли цьому відповідає навантаження. Справа виявляється не у трансформації, а у складанні умов адаптації організму у відповідності до спортивних результатів. Природно, виникає запитання, якщо різноспрямоване співвідношення обсягу та інтенсивності вимагає тривалої роботи й оптимальних обсягів інтенсивності навантаження, то навіщо будувати таку не вигідну модель тренувального процесу.

Теорія і методика бойового хортингу пропонує будувати тренувальне навантаження, як за обсягом так і за інтенсивністю з урахуванням спортивних результатів, не протиставляючи обсяг навантаження його інтенсивності, тобто періодичність навантаження і напругу, які характерні для змагань.

Спортсмени бойового хортингу, які дотримуються цих закономірностей побудови тренувального процесу, як правило, успішно виступають на змаганнях протягом року. Якщо спортсмени показують кожних один–два місяці протягом року результати, що перевищують його минулі досягнення, то це говорить про те, що в їх тренуваннях немає підготовчих періодів.

Протягом всього річного циклу обсяг та інтенсивність їх навантажень знаходяться в оптимальних співвідношеннях. Під керівництвом Національної федерації бойового хортингу України був проведений експеримент, у якому спортсмени використовували в підготовчому періоді навантаження, яке за інтенсивністю відповідало навантаженню змагальному періоду. Така підготовка виявилася значно ефективнішою в порівнянні з традиційною. Так тренуються найсильніші спортсмени бойового хортингу України, члени національної збірної команди.

Правильно побудоване тренування має готувати спортсмена до тієї м'язової діяльності, яка необхідна на змаганнях. Деякі тренери відзначають, що фундамент спортивної форми закладається в підготовчому періоді, за рахунок підвищення обсягу навантаження з відносно невеликою інтенсивністю. Але, коли ми розглянули, то такий фундамент зробити неможливо, сама термінологія не підходить до динамічної характеристики функціонального стану спортсмена. Жива система не може знаходитися в довготривалій стаціонарній рівновазі.

Самоконтроль – це метод самоспостереження за станом свого організму в процесі занять бойовим хортингом.

Самоконтроль необхідний для того, щоб заняття надавали тренувальний ефект і не викликали порушень у стані здоров'я. Самоконтроль складається з простих загальнодоступних прийомів спостереження, обліку суб'єктивних показників (самопочуття, сну, апетиту, бажання тренуватися, переносимості навантажень тощо), а також обліку об'єктивних показників (ваги, пульсу, спірометрії, частоти дихання, артеріального тиску, динамометр).

Самоконтроль необхідно вести в усі періоди тренування і навіть під час відпочинку. Самоконтроль має не тільки виховне значення, а й привчає спортсменів бойового хортингу свідоміше ставитися до занять, дотримуватися правил особистої та громадської гігієни, режиму навчання, побуту і відпочинку. Результати самоконтролю мають регулярно реєструватися у спеціальному щоденнику самоконтролю.

Поняття спортивної форми і тренованості спортсмена бойового хортингу

Спортивна форма – це стан оптимальної (найкращої) готовності спортсмена до досягнення найкращого результату. Її слід розглядати, як результат набуття в процесі тренування кількісних змін, що дають якісно новий стан.

Спортивна форма характеризується комплексом фізичних лікувально-контрольних, психологічних та інтегральних ознак, які свідчать про високий розвиток фізіологічних функцій і спільної діяльності всіх головних систем організму. Тільки наявність усіх цих компонентів, а також гармонійних їх взаємовідносин, дають можливість думати про те, що спортсмен знаходиться у спортивній формі. Спортивна форма не може бути ні відмінною, ні поганою. Що може бути краще найкращого?

Тренованість спортсмена бойового хортингу. Під тренованістю спортсмена бойового хортингу розуміється комплексний стан організму, який характеризується високим рівнем функціональних можливостей, що у поєднанні з технічною, тактичною, фізичною і психологічною підготовленістю визначає можливість досягнення високих спортивних результатів.

У процесі розвитку тренованості вдосконалюється функціональний стан всіх органів і систем організму спортсмена, діяльність його ЦНС, яка поєднує функції всіх органів в одне ціле, тому можна сказати, що тренованість – категорія біологічна. Її слід розглядати в декількох аспектах: педагогічному; психологічному; медичному; соціальному.

До *педагогічного* аспекту віднесена технічна і тактична підготовленість; до *психологічного* – психологічний стан спортсмена, його моральні і вольові якості; до *медичного* – морфологічні показники організму і стан здоров'я; до *соціального*

– місце спортсмена у суспільстві, його умови життя, мотивація занять бойовим хортингом, різні властивості характеру. Більшість тренерів дотримується думки, що тренуваність – це комплексний стан, який відображає всі функції організму. Згідно теорії і методики бойовому хортингу, в організмі, спортсмена у процесі розвитку тренуваності, можна виділити три етапи:

- підвищення тренуваності;
- досягнення спортивної форми;
- зменшення тренуваності.

Спеціалістів цікавить питання, що загального і в чому відмінність між спортивною формою і станом тренуваності? Загальне між ними полягає в тому, що рівень тренуваності – це база для спортивної форми. Можна сказати, що спортивна форма – це один із етапів розвитку тренуваності, тобто складова частина тренуваності, яка дозволяє показати себе на змаганнях, продемонструвати високий спортивний результат. Крім цього, спортивна форма і стан тренуваності – це комплексні поняття, що відображають усі функції організму спортсменів бойового хортингу. Найбільш високий рівень тренуваності відповідає спортивній формі.

Різниця у тому, що: по-перше, характерною рисою спортивної форми є показаним спортсменом високого спортивного результату, а стан тренуваності забезпечує досягнення визначного результату, причому не обов'язково самого високого.

Водночас, спортивна форма, як одна з фаз розвитку тренуваності, не може існувати дуже довго. У процесі тренування обов'язково настає такий момент, коли вона може бути загублена. Стан тренуваності зберігається протягом всього часу занять бойовим хортингом, досягаючи найвищого рівня в період спортивної форми і знижується у перехідному періоді.

Об'єктивні показники самоконтролю

Пульс. В даний час ЧСС розглядається одним з головних і найбільш доступних показників, що характеризують стан серцево-судинної системи та її реакції на фізичне навантаження. Частота пульсу здорової нетренованої людини в стані спокою зазвичай коливається: у жінок – в межах 75–80 уд/хв, у чоловіків – 65–70 уд/хв. У спортсменів частота пульсу зменшується до 50–60 уд/хв, причому це зменшення починається зі зростанням тренуваності. ЧСС визначається пальпаторним методом на сонній або променевій артеріях після 3 хв відпочинку, за 10, 15 або 30 с, після чого здійснюють перерахунок отриманих величин за 1 хв.

Вимірювання ЧСС проводиться відразу ж у перші 10 с після роботи. Для контролю важливо, як реагує пульс на навантаження, і наскільки швидко він знижується після навантаження. Ось за цим показником спортсмен бойового хортингу має стежити, порівнюючи ЧСС у спокої і після навантаження. При малих

і середніх навантажень нормальним вважається відновлення ЧСС через 10–15 хв.

Якщо ЧСС у спокої вранці або перед кожним заняттям у спортсмена бойового хортингу постійна, то можна говорити про хороше відновлення організму після попереднього заняття. Якщо показники ЧСС вище, то організм не відновився. Значне почастишання або уповільнення пульсу на тлі погіршення самопочуття – один із симптомів втоми, перевтоми або порушення стану здоров'я.

Вага. Для визначення нормальної ваги використовуються різні ваго-ростові індекси. У практиці широко використовують **Індекс Брока**.

Нормальна вага тіла для людей зростом:

від 155 до 165 см = довжина тіла – 100 см;

165 – 175 см = довжина тіла – 105 см;

175 і вище см = довжина тіла – 110 см.

Більш точну інформацію про співвідношенні фізичної ваги і конституції тіла дає метод, який, крім довжини тіла, враховує і окружність грудної клітини.

Суб'єктивні показники самоконтролю

Настрій. Дуже істотним показником, що відображає психічний стан спортсмена бойового хортингу, є його настрій. Заняття мають завжди доставляти насолоду. Настрій можна вважати хорошим, коли спортсмен впевнений у собі, спокійна, життєрадісний; задовільним – при нестійкому емоційному стані; незадовільним, коли спортсмен засмучений, розгублений, пригнічений.

Самопочуття. Є одним з важливих показників оцінки фізичного стану, впливу фізичних вправ на організм. У спортсменів бойового хортингу, як правило, погане самопочуття буває при захворюваннях або через невідповідність функціональних можливостей організму рівню виконуваного фізичного навантаження. Самопочуття може бути: гарним (відчуття сили і бадьорості, бажання займатися); задовільним (млявість, занепад сил); незадовільним (помітна слабкість, стомленість, головні болі, підвищення ЧСС і артеріального тиску у стані спокою тощо).

Втома. Втома – це фізіологічний стан організму, що виявляється у зниженні працездатності в результаті проведеної роботи. Вона є засобом тренування і підвищення працездатності. У нормі стомлення має відбуватися через 2–3 год після занять. Якщо воно тримається довше, це говорить про неадекватність підбраного фізичного навантаження. З втомою слід боротися тоді, коли вона починає переходити у перевтому, коли стомлення існує наступного ранку після тренування.

Сон. Найбільш ефективним засобом відновлення працездатності організму спортсмена після занять бойовим хортингом є сон. Сон має вирішальне значення для відновлення нервової системи. Сон глибокий, міцний, наступаючий відразу –

викликає почуття бадьорості, прилив сил. При характеристиці сну відзначається тривалість та глибина сну, його порушення (важке засинання, неспокійний сон, безсоння, недосипання тощо).

Апетит. Чим більше спортсмен рухається, займається бойовим хортингом, тим краще він має харчуватися, оскільки потреба організму в енергетичних речовинах збільшується. Апетит, як відомо, нестійкий, він легко порушується при захворюваннях і хворобах, при переутомленості. При великому інтенсивному навантаженні апетит може різко понизитися. Отже, на підставі апетиту, спортсмен бойового хортингу може судити про співвідношення фізичних навантажень індивідуальним можливостям організму. Апетит може бути оцінений як: добрий; задовільний; знижений і поганий.

Працездатність. Оцінюється як підвищена, нормальна і знижена. При правильній організації навчально-тренувального процесу в динаміці працездатність має збільшуватися.

Фізичне самовиховання та самовдосконалення як умова здоров'я спортсмена

Фізичне самовиховання спортсмена бойового хортингу розуміється як процес цілеспрямованої, свідомої, планомірної роботи над собою, і орієнтований на формування фізичної культури особистості. Він включає сукупність прийомів і видів діяльності, що визначають і регулюють емоційно забарвлену, дієву позицію спортсмена щодо свого здоров'я, психофізичного стану, фізичного вдосконалення та освіти.

Фізичне виховання і освіта не дадуть довготривалих позитивних результатів, якщо вони не активізують прагнення спортсмена бойового хортингу до самовиховання і самовдосконалення. Самовиховання інтенсифікує процес фізичного виховання, закріплює, розширює і вдосконалює практичні вміння та навички, що здобуваються у процесі занять бойовим хортингом.

Для фізичного самовиховання потрібна воля, хоча вона сама формується і закріплюється в роботі, подоланні труднощів, що стоять на шляху до мети. Воно може бути пов'язане з іншими видами самовиховання – моральним, інтелектуальним, трудовим, естетичним тощо. Основними мотивами фізичного самовиховання виступають: вимоги соціального життя і культури; домагання на визнання в колективі; змагання, усвідомлення невідповідності власних сил вимогам соціально-професійної діяльності. Серед мотивів фізичного самовиховання можуть виступати: критика і самокритика, що допомагають усвідомити власні недоліки.

Процес фізичного самовиховання включає три основних етапи.

Перший етап пов'язаний з самопізнанням власної особистості спортсмена, виділенням його позитивних фізичних і психічних якостей, а також негативних

проявів, які необхідно подолати. Ефект самопізнання обумовлений вимогливістю спортсмена бойового хортингу до себе. До методів самопізнання відносяться: самоспостереження, самоаналіз і самооцінка.

Самоспостереження – універсальний метод самопізнання, глибина і адекватність якого залежать від його цілеспрямованості і вміння спортсмена бойового хортингу бачити і систематично спостерігати на основі виділених критеріїв за якостями або властивостями особистості.

Самоаналіз вимагає розгляду досконалої дії, вчинку, причин, що викликали це (наприклад, відмова від виконання запланованого комплексу спеціальних фізичних вправ бойового хортингу у режимі дня може бути викликана додатковою роботою з виконання навчальних завдань, погіршенням самопочуття, відсутністю бажання тощо); допомагає з'ясувати справжню причину вчинку і визначити спосіб подолання небажаної поведінки в наступний раз. Дієвість самоаналізу обумовлена адекватністю самооцінки як засобу організації спортсменом своєї поведінки, діяльності, відносин з іншими спортсменами, оточуючими людьми, ставлення до успіхів і невдач, що впливає на ефективність діяльності і подальший розвиток особистості.

Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань, тобто ступенем труднощів у досягненні цілей, які спортсмен бойового хортингу ставить перед собою. Розбіжність між домаганнями і реальними можливостями веде до того, що спортсмен починає неправильно себе оцінювати, внаслідок чого його поведінка стає неадекватною. Самооцінка залежить від її якості (адекватна, завищена, занижена). Якщо вона занижена, то сприяє розвитку невпевненості у власних можливостях, обмежує життєві перспективи. Її адекватність значною мірою визначається наявністю чітких критеріїв поведінки, дій, розвитку фізичних якостей, стану організму тощо.

Перший етап завершується рішенням працювати над собою.

На другому етапі, виходячи з самохарактеристики, визначається мета і програма самовиховання, а на їх основі особистий план. Мета може носити узагальнений характер і ставиться, як правило, на великий відрізок часу – роки (наприклад, досягти високого рівня фізичної підготовки); приватні цілі (завдання) – на кілька тижнів, місяців. Орієнтовна програма – орієнтир фізичного самовиховання, може бути представлена наступним чином.

Мета – формування фізичної культури спортсмена бойового хортингу.

Завдання діяльності

1. Залучити спортсменів бойового хортингу до ведення здорового способу життя і зміцнення здоров'я.
2. Активізувати пізнавальну і практичну фізкультурно-спортивну діяльність.
3. Сформувати морально-вольові якості особистості.

4. Оволодіти основами теорії і методики бойового хортингу.

5. Поліпшити фізичний розвиток і фізичну підготовленість, відповідно до вимог майбутньої професійної діяльності.

Загальна програма має враховувати умови життя, особливості самого спортсмена, його потреби. На основі програми формується особистий план фізичного самовиховання.

Третій етап фізичного самовиховання пов'язаний безпосередньо з його практичним здійсненням. Він базується на використанні методів впливу на самого себе з метою самозміни. Методи самовпливу, спрямовані на вдосконалення особистості, називають *методами самоврядування*. До них відносяться самонаказ, самонавіювання, самопереконавання, самовправа, самокритика, самосхвалення, самозобов'язання, самоконтроль, самозвіт.

Систематичне заповнення щоденника самоконтролю є як би самозвітом спортсмена про зроблене за день: Звітуючи перед самим собою про свої дії, вчинки, спортсмен бойового хортингу глибше усвідомлює (а іноді раптом дізнається), які якості йому необхідно формувати в першу чергу, від яких недоліків позбутися, щоб поліпшити свою всебічну підготовленість до виступу на змаганнях, які вносити зміни в особистий план роботи над собою.

Можна виділити два види самозвіту: *поточний і підсумковий*.

Поточний самозвіт підводиться спортсменом бойового хортингу за короткий проміжок часу – день, тиждень, кілька тижнів.

Підсумковий самозвіт підводиться за досить тривалий період часу – кілька місяців, рік. Його основою служить самоаналіз фактичного матеріалу, що характеризує поведінку спортсмена у різних ситуаціях та обставинах, а також її результати, що позначається і відображається на морфофункціональному, психічному, психофізичному стані спортсмена.

Таким чином, здатність спортсмена бойового хортингу відзначати навіть незначні зміни в роботі над собою має важливе значення, оскільки підкріплює його впевненість у своїх силах, активізує, сприяє подальшому вдосконаленню програми самовиховання, реалізації здорового способу життя.

Результати самостійної фізкультурно-спортивної діяльності у бойовому хортингу

Прищеплювати спортсменам потребу до самостійних занять слід поступово і послідовно. Для цього перші комплекси додаткових завдань не повинні бути тривалими за часом та обсягом навантажень. Наприклад, комплекс власне силових вправ має складатися з 4–5 вправ, тривалість бігу 10–12 хв тощо, із подальшим приростом навантаження. Якщо спортсмен протягом 40–45 днів регулярно виконував цей комплекс, то надалі йому можна розробляти програму додаткових самостійних занять.

Практичний матеріал для самостійних занять

Для підвищення функціональних можливостей спортсмена бойового хортингу найбільш ефективні аеробні (циклічні) вправи, спрямовані на виховання загальної витривалості. Це ходьба, біг, плавання, їзда на велосипеді тощо. За допомогою одного з цих видів занять можна значно підвищити можливості серцево-судинної системи, зміцнити опорно-руховий апарат, поліпшити енергозабезпечення систем і органів.

Найбільш прийнятний для самостійних занять біг. Велосипедні прогулянки, плавання та інші види циклічного навантаження також ефективні, оскільки вони активізують найбільш важливі системи життєзабезпечення організму спортсмена. Але на велосипеді їздять тільки тоді, коли немає снігу. Крім того, потрібен відповідний інвентар і екіпірування. Або візьмемо плавання. Для цілорічних занять необхідний басейн, який не завжди розташовується поблизу.

Заняття бігом

Підсумовуючи зазначене, переваги бігу зводяться до наступного:

займатися бігом можна в будь-який час року, незалежно від географічних і кліматичних умов та місця проживання;

біг доступний кожному спортсмену-початківцю, оскільки не вимагає спеціальної попередньої підготовки;

бігове навантаження легко дозується за інтенсивністю і тривалістю з урахуванням віку, функціональних можливостей та будови тіла спортсмена бойового хортингу;

можна успішно і з високим ступенем точності здійснювати самоконтроль у процесі занять бігом;

біг благотворно впливає на стан нервової системи, знижує психічну напругу, покращує самопочуття, сприяє підвищенню розумової та фізичної працездатності;

біг сприяє зміцненню серцево-судинної, дихальної та м'язової систем, поліпшенню обміну речовин, діяльності всіх внутрішніх органів;

виробляється підвищена стійкість до несприятливих факторів зовнішнього середовища: спеки, холоду, перепадів атмосферного тиску, різних інфекцій, опромінення тощо;

біг забезпечує найбільші витрати енергії при мінімальних витратах часу.

Кожному – своя система бігу. Бігати одному – найважливіший принцип тренування, інакше неможливо визначити оптимальну швидкість і отримати задоволення від бігу. При груповому бігу неминуче виникає напруга, непомітне збільшення швидкості, що негативно впливає на самопочуття. Необхідно пам'ятати, що в перших 5–10 пробіжках найважчим є біг протягом перших 2–3 хв. Цей час іде на поступове втягування в роботу серцево-судинної і дихальної систем

організму. Багато людей при перших же труднощах кидають бігати, не вміючи проявити силу волі, наполегливість і терпіння.

Коли бігати? Дослідження показують, що в добовому ритмі людини періоди з 10:00 до 12:00 і з 17:00 до 19:00 годин відповідають самій високій активності і працездатності, і тому ці проміжки часу є ідеальними для занять оздоровчим бігом. Однак, не всі можуть дозволити собі бігати в цей час у робочі дні тижня. Тому тренуватися можна як у ранні ранкові, так і в більш пізні вечірні години. Разом з тим, при виборі часу для бігу слід враховувати чисто практичний фактор.

Більшість спортсменів бойового хортингу днем зазвичай зайняті навчанням, а після цього у них часто з'являються свої особисті невідкладні справи, в результаті чого ввечері знайти час для пробіжок значно важче, ніж вранці. Вранці повітря у великих містах значно чистіше і більше насичене негативними іонами, які сприятливо впливають на організм людини. Незалежно від часу доби, тренування в бігу треба починати не раніше, ніж через 2–2,5 год після їжі, і закінчувати за 30–40 хв до неї. Біг пізнім вечором (менше ніж за 1,5–2 год до сну) може викликати безсоння.

Починати бігати з 4–6 хв у перші два тижні в повільному темпі (близько 100 м за 1 хв) при довжині кроку 1–3 ступні при систематичному тренуванні не менше 3 разів на тиждень. Після 2–3 місяців можна поступово довести біг до 10–15 хв щодня, або до 20 хв – через день. Згодом, коли біг увійде в звичку, можна бігати 3–4 рази на тиждень по 20–30 хв, і цього буде достатньо для того, щоб підтримувати спортсмену бойового хортингу спеціальну спарингову витривалість, відчувати себе здоровим, бадьорим, повним сил і енергії.

Головна відмінність бігу для новачків від темпового спортивного бігу полягає у швидкості. Фахівці бойового хортингу вважають, що для бігу новачків оптимальною швидкістю є 7–12 км/год. Чому саме цей діапазон? Більш повільний біг вимагає більшої витрати енергії, ускладнює роботу серцево-судинної системи, неекономічним і стомлюючий. А більш швидкий – викликає занадто велику напругу системи кровообігу, небажаний для спортсменів, що займаються напруженою розумовою працею протягом 8–10 год і більше на день.

Для спортсменів-початківців швидкість бігу має залежати від рівня підготовленості. Для слабо підготовленого контингенту слід проводити біг, починаючи зі швидкості 8,5–10 км/год або 6–7 хв на 1 км. Після 3–4 тижнів, залежно від зростання підготовленості, можна поступово включати в одне заняття біг зі швидкістю 10–11 км/год (6:00–5:30 хв на 1 км), через 3–4 місяці проводити заняття зі швидкістю бігу 11–12 км/год або 5,30–5,00 хв на 1 км.

Біг на місці. Час, коли на спортсмена, який біжить, дивилися як на дивака, відходить. Однак, ще багато людей із різних причин соромляться бігати на вулиці. Вихід із цього положення – біг на місці в квартирі. Біг на місці? Але ж і не біг –

все тупцюєш на місці. Однак, це вихід з положення, коли на вулиці сльота, дуже сильний мороз, темно, і мають місце великі утруднення. Бігати на місці можна по-різному.

Біг без підстрибування, коли ноги ледь-ледь відриваються від опори, кінчики пальців навіть торкаються підлоги, майже ніякої тряски.

Біг із тряскою, відриваючи пальці ніг від підлоги або не відриваючи, але з ударами п'ятами об підлогу – віброгімнастика. Сигнали від м'язів органів, що стресаються, активізують функції мозку і всієї нервової системи.

Біг з високим підніманням стегна, коли ноги відриваються від опори, стегно піднімається до прямого кута, ступня стає на підлогу пружно з передньої частини. Навантаження зростає, якщо стегна піднімати вище.

Біг в упряжці на гумовому амортизаторі. Використовується досвідченими спортсменами бойового хортингу для збільшення навантаження.

Біг на місці дозується за частотою кроків і за часом. Для збільшення навантаження підвищують темп. Біг на місці тільки з боку здається нудним. Бігти можна під музику (змінюючи стиль і темп музики), підвищуючи темп, посилюючи підскок, разом з тим пом'якшуючи приземлення до повної беззвучності, за хвилину–півтори до закінчення бігу збільшуючи темп до максимально можливого на 10–20 с.

Як показали дослідження, використання бігу на місці серіями 3–5 разів по 5–6 хв із виконанням активного відпочинку на протязі 2–3 хв сприяє значному підвищенню функціональних можливостей організму спортсмена.

Виходити на такі навантаження для початківців потрібно поступово протягом 3–4 місяців.

Заняття, спрямовані на розвиток силових можливостей

Силові вправи – незамінний засіб фізичної підготовки спортсменів бойового хортингу. Будь-які рухи людини – це результат узгодженої діяльності центральної нервової системи і периферичних відділів рухового апарату, зокрема, скелетно-м'язової системи. Без прояву м'язової сили ніякі руху людина виконати не може.

Силові вправи використовуються для розвитку і зміцнення м'язових груп, які відстають у своєму розвитку. Правильне застосування силових вправ допомагає усунути деякі вроджені та набуті дефекти статури: вузькі плечі, сутулість, підвищене жировідкладення або, навпаки, худорлявість, непропорційність розвитку окремих м'язових груп і багато іншого.

Для самостійних занять силовими вправами, виходячи із завдань, що стоять перед спортсменом, слід рекомендувати комплекси, спрямовані на розвиток: декількох м'язових груп; групи м'язів; окремого м'яза. Найбільш ефективними є комплекси силових вправ, що виконуються з опором і обтяженням: амортизатори,

гантелі, штанги тощо. Маса обтяження визначається залежно від рівня силової фізичної підготовленості спортсмена бойового хортингу.

Пропонуємо зразкові комплекси силових вправ загального впливу для самостійних занять.

Комплекс вправ з амортизатором

1. В. П. – стійка ноги нарізно, кінці амортизатора в опущених руках на ширині плечей. Розводячи руки в сторони, підняти їх вгору, дивитися вгору – вдих, плавно повернутися у В. П. – видих.

2. В. П. – стійка ноги нарізно, руки випрямлені вперед, долоні всередину. Розведення рук в сторони, щоб амортизатор торкався грудей. Цю ж вправу можна виконувати у положенні долоні назовні.

3. В. П. – стоячи, руки опущені вниз і трохи розведені, долоні звернені всередину. Піднімання рук через сторони до горизонтального положення.

4. В. П. – одна рука опущена до стегна, а інша зігнута і знаходиться у плеча. Амортизатор знаходиться за спиною. Випрямлення зігнутої руки вгору.

5. В. П. – руки до плечей. Амортизатор лежить на спині. Розтягування амортизатора в сторони.

6. В. П. – широка стійка, тулуб нахилений вперед під прямим кутом, руки опущені вниз, долоні звернені всередину. Розведення рук у сторони, щоб амортизатор торкався грудей.

7. В. П. – у нахилі з прямим тулубом, середина амортизатора знаходиться на рівні грудей, кінці амортизатора – у витягнутих вперед руках. По черзі махи руками назад – вперед.

8. В. П. – глибоке присідання, ступні на середині амортизатора, його кінці ззаду в опущених руках, спина пряма, груди підняті. Розгинання ніг, не змінюючи положення тулуба, голову не опускати, дивитися вперед.

9. В. П. – стоячи спиною до місця кріплення амортизатора (рівень середній), кінці якого в розведених у сторони руках. Звести руки перед грудьми – вдих, повернутися у В. П. – вдих.

10. В. П. – широка стійка на амортизаторі, кінці злегка натягнуті, гуми в розведених у сторони руках. Нахилитися вправо, ліву руку вгору, повернутися у В. П., повторити нахил вліво.

11. В. П. – лежачи на животі, ногами до місця кріплення (середній рівень) середини розтягнутого амортизатора, його кінці у витягнутих вперед руках. Підняти тулуб, прогнутися у попереку, одночасно піднімаючи прямі руки вгору – вдих, повернутися у В. П. – видих.

12. В. П. – лежачи на спині, ногами до амортизатора, руки витягнуті уздовж тулуба. Один кінець амортизатора прикріплений до ступні лівої ноги, інший

укріплений на середньому рівні. Мах лівою ногою вгору до прямого кута з тулубом, коліно не згинати. Повернутися у В. П. Те ж правою ногою.

Комплекс вправ з еспандером

1. В. П. – стоячи, тримати еспандер у прямих руках перед грудьми. Розводячи руки в сторони, розтягувати пружини. Прагнути з'єднати лопатки, злегка прогинаючись у грудях.

2. В. П. – стійка – ноги нарізно, еспандер у руках над головою. Повертаючи тулуб почергово наліво і направо, розтягувати еспандер за спиною.

3. В. П. – стійка – ноги нарізно, еспандер у випрямлених руках над головою, долоні звернені всередину або назовні. Розведення рук через сторони перед грудьми, лікті злегка зігнуті.

4. В. П. – стоячи, еспандер спереду в опущених руках. Розтягування еспандера прямою правою рукою вперед і вгору. Те ж лівою.

5. В. П. – стоячи на середині пружини еспандера, нахил вперед. Випрямитися. Голову не опускати.

6. В. П. – стоячи, еспандер за спиною, ліва рука випрямлена, права зігнута. Згинання та розгинання правої руки. Те ж лівою.

7. В. П. – стоячи, лівою рукою взятися за опору. Правою рукою захопити одну ручку еспандера, а іншу зачепити носком правої ноги. Випрямляти і згинати ногу. Те ж лівою.

8. В. П. – сидячи на підлозі, еспандер закріплений ззаду, обидві ручки в руках. Згинати і випрямляти руки.

9. В. П. – сидячи, ступні зафіксовані, один кінець еспандера закріплений за головою, інший – в руках біля потилиці, максимально нахилити тулуб вперед, ноги тримати прямо.

10. В. П. – лежачи на спині, еспандер в руках, ноги підняти, ступнями зігнутих ніг впертися у середину пружини еспандера. Випрямити ноги, повернутися у В. П.

11. В. П. – стоячи ступнею правої ноги на одній ручці, інша ручка в опущеній правій руці. Тягнути ручку еспандера уздовж тулуба вгору, повернутися у В. П.

12. В. П. – стоячи, тримати еспандер ззаду в опущених руках. Розтягнути його якомога більше, розводячи руки в сторони, повернутися у В. П.

Комплекс вправ з гантелями

1. В. П. – стоячи, гантелі у плечей. Почергове згинання та розгинання рук.

2. В. П. – широка стійка, руки з гантелями на потилиці. Виконати нахили вправо і вліво з максимальною амплітудою.

3. В. П. – широка стійка, нахил вперед, руки в сторони. Поперемінне торкання правою рукою лівої ноги і навпаки.

4. В. П. – стійка – ноги нарізно, руки з гантелями над головою. Нахилитися вперед, проносячи руки між ногами (вправа «дроворуб»).

5. В. П. – стоячи, руки в сторони. Махом правої ноги торкнутися лівої руки (видих), опустити ногу (вдих), махом лівої ноги торкнутися правої руки.

6. В. П. – лежачи на спині, руки з гантелями в сторони. Зведення і розведення рук.

7. В. П. – лежачи на спині, ступні закріплені, руки з гантелями притиснуті до потилиці. Підняти тулуб, нахилитися до колін, повернутися у В. П.

8. В. П. – лежачи на животі, ступні закріплені, руки з гантелями у плечей. Прогнутися в попереку, високо піднімаючи голову, повернутися у В. П.

9. В. П. – лежачи спиною на лаві, гантелі в піднятих перед грудьми руках. Опустити злегка зігнуті руки за голову – глибокий вдих, повернутися у В. П. – видих.

10. В. П. – те ж. Розвести прямі руки в сторони, повернутися у В. П. Вправу виконувати повільно, з повною амплітудою. Вдих – при розведенні рук, видих – при зведенні.

11. В. П. – стоячи, гантелі в руках ззаду. Виконати глибоке присідання.

12. В. П. – стоячи, гантелі в опущених руках, носки ніг на невеликому підвищенні, п'яти у підвішеному стані. Піднятися на носки, повернутися у В. П.

Із вправ, наведених у комплексах, у залежності від поставлених завдань можна скласти і рекомендувати спортсменам спеціальні комплекси, спрямовані на розвиток певної групи м'язів або окремого м'яза.

В якості постійно виконуваних самостійних вправ, для спортсменів бойового хортингу обов'язково рекомендуються підготовчі.

Комплекси підготовчих вправ

1. Вправи для зміцнення м'язів грудей:

схресні рухи прямими руками перед грудьми;

лежачи на спині, руки в сторони, в руках гантелі. Зведення і розведення рук;

стоячи, руки в сторони, зігнуті в ліктях вгору. Зведення і розведення рук;

з положення стоячи навпочіпки, прогинаючись, перейти в положення упору лежачи, зігнувши руки (як кішка);

з положення стоячи навпочіпки, права нога випрямлена назад. Згинання та розгинання рук. Те ж, коли назад випрямлена ліва нога.

2. Вправи для м'язів преса:

м'язи нижньої частини преса зміцнюються за допомогою різних рухів ногами в положенні упору сидячи ззаду; упору лежачи на передпліччях ззаду; лежачи на спині; сидячи та інших;

м'язи верхньої частини преса зміцнюються за допомогою підйому тулуба з положення лежачи; лежачи, зігнувши ноги; лежачи, ноги вгору та інших;

косі м'язи живота зміцнюються за допомогою підйомів тулуба і ніг у положенні лежачи на боці; поворотом вправо, вліво; в положенні стоячи і сидячи.

3. Вправи для зміцнення м'язів спини і рухливості хребта:

почергове і одночасне піднімання ніг і тулуба в положенні лежачи на животі та їх різні модифікації;

повороти вправо, вліво, нахили вперед і назад із різних положень;

з положення упору лежачи на животі, зігнувши руки, ноги на ширині плечей повернути голову праворуч, потім ліворуч, намагаючись побачити п'яту ноги, протилежної напрямку голови. Плечі від підлоги не відривати;

у положенні стоячи навпочіпки прогнути спину і вигнути її;

В. П. – те ж. Потягнутися правою рукою до коліна лівої ноги – покласти руку на підлогу, торкнувшись плечем підлоги;

з упору стоячи зігнувшись, переставляючи руки, перейти в упор лежачи і назад.

4. Вправи, що зміцнюють м'язи малого тазу:

лежачи на спині, ноги зігнуті. Підняти таз якомога вище;

те ж, поставивши ступню однієї ноги на коліно іншої;

те ж, піднімаючи таз, потягнутися рукою вгору. Дивитися на опорну руку;

у положенні сидячи, руки вгору, долоні з'єднані («будиночок»), імітаційні кроки вперед, назад, вправо, вліво, на сідницях;

сидячи на колінах, упор ззаду. Піднімати (виштовхувати) таз вгору – вперед, напружуючи при цьому сідниці;

лежачи на спині, ноги зігнуті, ступні розгорнуті та з'єднані підошвами. Пересувати ступні вперед і назад, не розмикаючи їх.

5. Вправи, що зміцнюють м'язи ніг:

махові рухи ногами у різних положеннях;

присідання, напівприсідання;

сходження на степ (підвищення).

6. Вправи, що збільшують рухливість суглобів (у першу чергу тазостегнового):

шпагати, напівшпагати;

стоячи боком або обличчям до гімнастичної стінки і поставивши ногу на рейку так, щоб відчувалося натягнення м'яза, виконати нахили, похитування. Стежити за правильністю постави.

Виконувати вправи до легкого стомлення, з кожним заняттям збільшуючи дозування.

Заняття, спрямовані на боротьбу з надмірною вагою

Проблема надлишкової ваги є зараз надзвичайно актуальною. Вона значною мірою порушує конституцію статури, знижує рівень загальної активності,

функціонального стану різних органів і систем, ускладнює використання рухових здібностей у різноманітних рухах. При надлишковій масі зростає ступінь ризику виникнення таких складних і небезпечних для життя захворювань, як цукровий діабет, ішемічна хвороба серця, атеросклероз, рак тощо.

Зайва вага у більшості випадків є результатом надлишкового або неправильного харчування та обмеженої рухової діяльності. Всі фахівці бойового хортингу однозначно стверджують, що мала рухова активності школярів і студентів більше винна в надлишковій вазі, ніж переїдання.

Способів боротьби з надмірною вагою є багато, але нерідко одні поради суперечать іншим. І це, мабуть, природно. Адже кожна людина індивідуальна, кожен тренер має свої перевірені методики, і що корисне одному, те не прийнятно для іншого. Тому треба пробувати і підбирати найбільш дієвий для себе варіант.

Як показує практичний досвід роботи у системі бойового хортингу, для боротьби з надмірною вагою найбільш прийнятні два варіанти: виконання циклічних вправ; виконання у комплексах власне силових вправ з обтяженнями.

Останнім часом багато спеціалістів з бойового хортингу рекомендують замість бігу використовувати ходьбу, але це стосується спортсменів бойового хортингу віку старше 35 років (початок ветеранського віку). Ефективність ходьби значно нижче бігу. 20 хв ходьби зі швидкістю 6 км/год вимагає витраті енергії більше 400 кДж. Одна маленька булочка і склянка молока (1400 кДж) нейтралізують зусилля, витрачені на годинну ходьбу.

Як бігати при зайвій вазі? Вона може значно ускладнити заняття бігом, оскільки при цьому зростає навантаження на серцево-судинну систему і опорно-руховий апарат. Однак, тільки тривалий біг і розумне обмеження харчування полегшують нормалізацію маси тіла.

Початківцям з надмірною вагою необхідно дотримуватися таких заходів профілактики:

тривалий біг чергувати з ходьбою;

відривати ступні від землі на мінімальну висоту, щоб зменшити вертикальні коливання тіла і силу удару об ґрунт при приземленні;

постановка ноги на ґрунт має виконуватися відразу на всю ступню зверху вниз, як ходять по сходах, що пом'якшує силу удару;

встановити мінімальну для себе довжину бігового кроку – 1,5–2 ступні;

регулярно виконувати вправи для зміцнення гомілковостопного і колінного суглобів та м'язів ступні;

щоб уникнути перенавантаження, обмежити бігові тренування в перші місяці до 20–30 хв 3 рази на тиждень;

строго вести облік навантажень і щоденник самоконтролю.

При дотриманні всіх перерахованих заходів зайва вага людини не є перешкодою для занять оздоровчим бігом.

Другий, найбільш прийнятний варіант – це біг на місці в серії 3–4 рази по 5–6 хв із виконанням у перервах власне силових вправ на різні групи м'язів до 80–100 разів.

Самоконтроль за станом організму в процесі занять бойовим хортингом

Правильна побудова навчально-тренувального процесу і збереження високої працездатності неможливі без регулярних спостережень самого спортсмена бойового хортингу за станом свого здоров'я. Самоконтроль допомагає враховувати індивідуальні особливості організму і вчасно помітити ознаки перевтоми. Нормальний вплив фізичного навантаження протягом заняття має викликати невелику ступінь втоми, що характеризується приємною втомою і збереженням бажання тренуватися.

З метою визначення більш точного і диференційованого впливу фізичного навантаження на свій організм, кожен спортсмен бойового хортингу має володіти деякими методами реєстрації фізичних показників діяльності окремих систем і органів, що в деякій мірі відображають і стан організму в цілому. Навчання основним правилам самоконтролю проводить тренер з бойового хортингу, лікар або викладач закладу освіти. Під час бесід вони повинні вміти пояснити сутність кожного показника, розповісти і показати спортсмену, як слід реєструвати ці показники.

Найбільш зручна форма реєстрації показників самоконтролю – це ведення спеціального спортивного щоденника самоконтролю. Спортсмен бойового хортингу має проводити спостереження щодня, в одні і ті ж години: вранці, до і після тренування. Всі показники заносяться у щоденник самоконтролю. Вести спортивний щоденник спортсмену спочатку допомагає тренер. Надалі він має періодично перевіряти, як спортсменом здійснюється самоконтроль.

Показники самоконтролю умовно можна розділити на дві групи: *суб'єктивні* і *об'єктивні*.

До суб'єктивних показників відносяться: самопочуття, сон, апетит, розумова і фізична працездатність, позитивні і негативні емоції.

Самопочуття відбиває стан діяльності всього організму і головним чином стан центральної нервової системи. Це дуже важливий показник впливу занять бойовим хортингом, фізичними вправами на організм спортсмена. Зазвичай при регулярному і правильно проведеному тренуванні самопочуття буває хорошим: спортсмен бадьорий, життєрадісний, сповнений бажання вчитися і тренуватися далі, працювати, веселитися, максимально працездатний.

Бувають випадки, коли спортсмен бойового хортингу прагне в короткий термін досягти високих результатів і перевантажує себе під час тренувань або

будує заняття без урахування умов навчання, праці, побуту, стану здоров'я та багатьох інших моментів. У цьому випадку у спортсмена відзначаються погане самопочуття, стомлення, відсутність бажання тренуватися, знижена працездатність, млявість, сонливість, м'язові болі. Тому важливо регулярно стежити за своїм самопочуттям і фіксувати його в щоденнику самоконтролю: гарне, задовільне, погане.

Під час сну людина відпочиває, відновлює свої сили. Якщо сон настає швидко, протікає без сновидінь і дає вранці почуття бадьорості і відпочинку, то він вважається хорошим. Поганий сон характеризується тривалим засинанням, пробудженням серед ночі, відсутністю відчуття бадьорості, відпочинку після сну, і якщо це повторюється після кожного заняття бойовим хортингом, то слід вважати, що застосовувані навантаження не відповідають фізичній підготовленості і віку спортсмена. У спортивному щоденнику самоконтролю відзначають тривалість сну, його якість, час засинання і пробудження, порушення (безсоння, переривчастий і неспокійний сон тощо).

Посилена витрата енергії, викликана заняттями бойовим хортингом, збільшує потребу організму в їжі. Посилення апетиту свідчить про поліпшення процесу обміну речовин. Слід враховувати стан апетиту вранці. Якщо вранці, через 30–40 хв після пробудження, спортсмен відчуває потребу в прийомі їжі, то це цілком нормальне явище.

Бувають випадки, коли вранці (протягом 2–3 год і більше) спортсмен не відчуває бажання їсти. Така ознака вказує на порушення нормальної функції організму. Слід врахувати, що не рекомендується приймати їжу відразу після занять, краще почекати 30–60 хв, а для втамування спраги випити склянку мінеральної води або чаю. У щоденнику самоконтролю даються такі оцінки апетиту: підвищений, хороший, помірний, знижений, відсутність апетиту.

Людина працює в середньому 7–8 год на добу, а це половина часу неспання. Якщо на добу відводиться 8 год для сну і 8 год для відпочинку, то стане ясно що в період тренувальної роботи спортсмен витрачає багато сил і енергії. Чим тренування з бойового хортингу напруженіше і складніше, тим більше енергетичні витрати організму спортсменів. Тому облік характеру і умов тренування є важливим чинником. При здійсненні самоконтролю відзначають тривалість ефективного тренування і дають оцінку працездатності: хороша; задовільна; знижена.

Якщо спортсмен не хоче тренуватися, а іноді відчуває і відразу до фізичних вправ, то це є ознакою явної перевтоми. Бажання займатися бойовим хортингом відзначають наступними словами: із задоволенням; байдуже; немає бажання.

До *об'єктивних* показників самоконтролю відносяться такі спостереження: за частотою серцевих скорочень (пульсом), артеріальним тиском, подихом,

життєвою ємністю легень (спірометрія), вагою, м'язовою силою, спортивними результатами тощо. Об'єктивні показники глибше дозволяють здійснювати самоконтроль за станом організму в процесі занять бойовим хортингом. Вони об'єктивно характеризують усі зміни в організмі в кращу або гіршу сторони, і тому вони є основними показниками самоконтролю.

Надаємо приклади оцінки деяких показників загального стану здоров'я та самопочуття і використання побутових медичних приладів для цієї мети.

Оцінка реакції серцево-судинної системи

Загальновизнано, що достовірним показником тренуваності спортсмена є частота серцевих скорочень (пульс), що у спокої в дорослого чоловіка дорівнює 70–75 уд/хв, у жінки – 75–80. У фізично тренуваних людей частота пульсу значно рідше – 60 і менше уд/хв, а у тренуваних висококваліфікованих спортсменів бойового хортингу – 40–50 уд/хв і менше, що вказує на економічну роботу серця.

У стані спокою частота серцевих скорочень залежить від віку, статі, пози (горизонтальне або вертикальне положення тіла). З віком вона зменшується. Пульс у нормі в спокої здорової людини ритмічний, без перебоїв, доброго наповнення і напруження. Ритмічним пульс вважається, якщо кількість ударів за 10 с не буде відрізнятися більш ніж на один удар від попереднього підрахунку за такий же період часу.

Виявленні коливання числа серцевих скорочень за 10 с (наприклад, пульс за перші 10 с був 12 ударів, за другі 10 с – 10 ударів, а за треті 10 с – 8 ударів) вказує на аритмічність. Пульс можна підрахувати на променевій артерії, скроневій артерії, сонній артерії, в області серцевого поштовху. Для цього необхідні секундомір або звичайний годинник із секундною стрілкою.

Будь-яке фізичне навантаження, навіть невелике, викликає почастищення пульсу. Науковими дослідженнями встановлена пряма залежність між частотою пульсу і величиною фізичного навантаження. При однаковій частоті серцевих скорочень споживання кисню у чоловіків вище, ніж у жінок; у фізично підготовлених людей також вище, ніж у людей із малою руховою активністю.

Пульс після фізичних навантажень частішає – чим більше навантаження, тим частіше скорочується серце. Цим забезпечується кровообіг працюючих м'язів. Після фізичних навантажень у здорової людини пульс приходить у вихідний стан через 5–10 хв, сповільнене відновлення пульсу вказує на непомірність навантаження.

Стан серцево-судинної системи можна контролювати *ортостатичною* і *кліностатичною* пробами.

Ортостатична проба проводиться таким чином. Спортсмен лежить на кушетці 5 хв, потім підраховує ЧСС, після чого встає і знову підраховує ЧСС.

У нормі при переході з положення лежачи у положення стоячи відзначається почастишання пульсу на 10–12 уд/хв. Вважається, що почастишання його до 18 уд/хв – задовільна реакція, а більше 20 уд/хв – незадовільна. Таке збільшення пульсу вказує на недостатню нервову регуляцію серцево-судинної системи.

Кліностатична проба – перехід із положення стоячи у положення лежачи. У нормі відзначається кількість ударів пульсу 4–6 уд/хв. Більш виражене уповільнення пульсу вказує на підвищений тонус вегетативної нервової системи.

Артеріальний тиск. Важливим показником стану здоров'я є артеріальний тиск. Бажано, якщо є можливість, до і після фізичного навантаження вимірювати артеріальний тиск у медпункті. На початку фізичних навантажень *максимальний (систоличний) тиск* підвищується, потім стабілізується на певному рівні. Після припинення роботи (перші 10–15 с) знижується навіть нижче початкового рівня, потім трохи підвищується.

Мінімальний (діастолічний) тиск при легкому навантаженні не змінюється, а при напруженій тренувальній роботі підвищується на 5–10 мм рт ст. Слід вказати, що суб'єктивним симптомом підвищення артеріального тиск слугують пульсуючі головні болі, важкість у потилиці, миготіння перед очима, шум у вухах, нудота. У цих випадках необхідно припинити заняття бойовим хортингом і звернутися до лікаря.

Оцінка функцій органів дихання

При виконанні фізичних навантажень різко зростає споживання кисню працюючими м'язами, мозком, у зв'язку з чим зростає функція органів дихання. Фізичне навантаження збільшує розміри грудної клітки, її рухливість, підвищує частоту і глибину дихання – *легеневу вентиляцію*, тобто кількість вдихуваного і видихуваного повітря. У спокої легенева вентиляція становить 6–7 л/хв, а при виконанні фізичних навантажень (біг, плавання, їзда на велосипеді тощо), вона підвищується до 120–130 л/хв і більше за рахунок збільшення частоти (в 3–4 рази) і глибини дихання (в 5–6 разів).

Дихання у спокої має бути ритмічним, глибоким. Однак, ритм дихання може змінюватися при фізичному навантаженні у зв'язку зі зміною температури навколишнього середовища, емоційними переживаннями. За частотою дихання можна судити про величину фізичного навантаження. У нормі частота дихання дорослої людини 16–18 раз/хв. Важливим показником функції дихання є **життєва ємність легень (ЖЄЛ)** – обсяг повітря, отриманий при максимальному видосі, зробленому після максимального вдиху. Вимірюється ЖЄЛ за допомогою повітряного, водяного або портативного спірометра. Виміряна ЖЄЛ називається *фактичною* і вимірюється у літрах. Величина ЖЄЛ залежить від статі, віку, розміру тіла і фізичної підготовленості. В середньому вона дорівнює: у чоловіків – 3,5–5 літрів; у жінок – 2,5–4 літри.

Є досить простий спосіб самоконтролю за допомогою дихання – так звана **Проба Штанге**. Зробити вдих, потім глибокий вихід і знову вдих, затримати подих, затиснувши ніс великим і вказівним пальцями. За секундоміром (або секундною стрілкою годинника) фіксується час затримки дихання. У міру тренуваності час затримки дихання збільшується. Добре підготовлені спортсмени бойового хортингу затримують дихання на 60–120 с. У того, хто перевтомився, перетренувався можливість затримати дихання різко знижується.

Можна затримувати дихання і на видосі. Це – **Проба Генчі** (від імені угорського лікаря, який запропонував цей спосіб у 1926 році). Вдих, видих, затримка дихання. Добре тренувані спортсмени бойового хортингу можуть затримати подих на видосі 60–90 с. При перевтомі цей показник різко зменшується.

Антропометричні показники

Важливе значення в підвищенні працездатності взагалі і при фізичному навантаженні, зокрема, має: рівень фізичного розвитку; маса тіла; м'язова сила; координація рухів.

З віком маса тіла збільшується за рахунок відкладення жиру в області живота, грудей, шиї, зменшується загальна рухливість. Народна мудрість говорить: «Товстіти – значить старіти». Повнота заважає людині, її витривалості, здоров'ю. Відомо, що маса тіла знаходиться у прямій залежності від росту, окружності грудної клітки, віку, статі, професії, характеру харчування, особливостей статури. Постійно стежити за масою тіла при заняттях бойовим хортингом так само необхідно, як і за станом пульсу і артеріального тиску.

Показники маси тіла є одним з ознак тренуваності. Для визначення нормальної маси використовуються різні способи, так звані *ваго-зростові індекси*. У практиці широко застосовується **індекс Брока**. Нормальна маса тіла для людей від 155–165 см дорівнює довжині тіла у сантиметрах, з якої віднімають число 100. Усі відхилення в бік збільшення або зменшення вважаються надлишком або нестачею маси. При рості 165–175 см віднімається число 105, а при рості 175 см і вище – 110. Масу рекомендується перевіряти раз на тиждень, краще до приймання їжі, вранці, і для цього можна користуватися домашніми підлоговими вагами.

Хорошим регулятором маси тіла є оздоровчий біг, краще у вовняному тренувальному костюмі з метою підвищення потовиділення. Не можна різко форсувати скидання (зменшення) ваги, це шкідливо для здоров'я. Масу тіла слід зганяти поступово, використовуючи всі арсенали засобів і звертаючи увагу на питний режим (обмеження рідини до 0,5–0,6 л і кухонної солі до 5–6 г на добу).

При самостійних заняттях бойовим хортингом важливо знати, як реагує нервово-м'язова система на фізичні вправи. М'язи володіють важливими фізіологічними властивостями: *збудливістю* і *скорочуваністю*. Скорочуваність

м'язів, а значить і м'язову силу можна виміряти. У практиці зазвичай вимірюється сила кисті ручним динамометром і вираховується так званий силовий індекс шляхом розподілу величини сили, показаної динамометром, на масу тіла. Середня величина сили кисті дорівнює: у чоловіків – 70–75 % маси; у жінок – 50–60 % маси тіла. Наприклад, сила правої кисті дорівнює 60 кг, а маса тіла 70 кг, тоді силовий індекс кисті дорівнює $60/70 \cdot 100\% = 85\%$.

При систематичних заняттях бойовим хортингом сила кисті поступово зростає. Сила м'язів спини, попереку, ніг – так звана станова сила (становая тяга) – вимірюється становим динамометром. Перевіряти свою силу за допомогою динамометра потрібно регулярно, краще через кожні три місяці занять.

При систематичному фізичному тренуванні зростає не тільки м'язова сила, але і координація рухів. Функціональний стан нервово-м'язової системи можна визначити за допомогою простої методики – виявлення максимальної частоти руху кисті (**Теппінг-тест**). Для цього беруть чистий аркуш паперу, розділений олівцем на 4 рівних прямокутника розміром 6×10 см. Сидячи за столом, за сигналом (це може зробити товариш по заняттю, родич) починають з максимальною частотою ставити крапки на папері протягом 10 с. Після паузи в 20 с руку переносять на наступний прямокутник, продовжуючи виконувати рухи з максимальною частотою. Після чотириразового повторення за командою «Стоп» робота припиняється.

При підрахунку крапок, щоб не помилитися, олівець ведуть від крапки до крапки, не відриваючи його від паперу. Показником функціонального стану нервово-м'язової системи є максимальна частота за перші 10 с і її зміни протягом інших трьох 10-секундних періодів. Нормальна максимальна частота руху кисті у тренуваних спортсменів бойового хортингу дорівнює приблизно 70 точкам за 10 с, що вказує на хороший функціональний стан рухових центрів центральної нервової системи. Поступово знижуюча частота руху кисті вказує на недостатню функціональну стійкість нервово-м'язового апарату.

Крім того, можна проводити дослідження статичної стійкості в позі Ромберга. Проба на стійкість тіла (**Проба Ромберга**) полягає в тому, що спортсмен бойового хортингу стає в основну стійку: ступні разом, очі закриті, руки витягнуті вперед, пальці розведені (ускладнений варіант – ступні знаходяться на одній лінії, носок у п'яті). Визначають максимальний час стійкості і наявність тремтіння кистей. У тренуваних спортсменів бойового хортингу час стійкості зростає у міру поліпшення функціонального стану нервово-м'язової системи.

Необхідно так само систематично перевіряти гнучкість хребта. Під гнучкістю розуміють здатність здійснювати рухи з великою амплітудою в суглобах (хребті) за рахунок активності відповідних груп м'язів. З віком гнучкість хребта зменшується внаслідок відкладення солей, травм, зменшення еластичності

зв'язок. Тому фізичні вправи, особливо з навантаженням на хребет, поліпшують кровообіг, харчування міжхребцевих дисків, що призводить до збільшення рухливості хребта і профілактики остеохондрозів.

Гнучкість залежить від стану суглобів, розтяжності зв'язок і м'язів, віку, температури навколишнього середовища і часу дня. Гнучкість хребта визначають виміром амплітуди руху тулуба вперед – вниз. Для вертикальної частини штатива нанесені поділki в сантиметрах із нульовою відміткою на рівні поверхні лави. Обстежуваний спортсмен, стоячи на лаві, згинається вперед – вниз (ноги при цьому прямі) і пальцями рук повільно пересуває планку по можливості якомога нижче.

Результат фіксується в міліметрах:

зі знаком мінус (-), якщо планка залишається над рівнем нуля (вище нуля);

знаком плюс (+), якщо планка нижче нуля.

Негативні показники говорять про недостатню гнучкість.

Всю інформацію про самоконтроль спортсмена бойового хортингу можна видати одноразово, але для цього буде потрібно ціле теоретичне заняття з бойового хортингу із конспектуванням лекції. Хоча тут дуже стисло дана реакція організму на заняття бойовим хортингом і фізичними вправами, описані найпростіші способи і методи оцінки цієї реакції. До того ж, заняття бойовим хортингом є практичними заняттями, а не теоретичними, тому немає потреби тренеру з бойового хортингу виділяти для лекції про самоконтроль спортсменів ціле заняття.

Рекомендується інформацію про самоконтроль розбити на кілька практичних занять. У середньому 15–30 хв до початку фізичних вправ або перед закінченням заняття можна присвятити бесідам про самоконтроль під час самостійних занять бойовим хортингом. В основі надання матеріалу спортсменам має стояти наголос на тому, що регулярні самостійні заняття бойовим хортингом не тільки поліпшують здоров'я і функціональний стан, підвищують працездатність і емоційний тонус, а суттєво покращать усі спортивні показники.

ВИСНОВОК

Загальне вдоскогалення систем організму, підвищення спеціальної фізичної підготовленості спортсменів бойового хортингу є важливим чинником загальної підготовки. Бойовий хортинг – національний професійно-прикладний вид спорту України, і він має велике розповсюдження в нашій країні, а тому викладається у різних закладах освіти. Сьогодні заклади освіти є широкодоступними і приваблюють тим, що зосереджують увагу не на предметі, змісті і навіть не на методах роботи, а насамперед на особистості дитини, підлітка, молодої людини, на їхніх потребах та інтересах. Нормативні документи тепер надають можливість і право самостійно вирішувати подальшу долю закладу, розробляти концепцію його діяльності, структуру, штати, номенклатуру навчальних дисциплін, спортивних секцій, гуртків та інших творчих об'єднань і форм проведення занять. В Україні є багатий досвід роботи закладів освіти, які вибороли право називатися авторськими колективами.

Навчання і виховання у закладах освіти може здійснюватися за такими напрямками: фізкультурно-спортивний або спортивний, який забезпечує розвиток фізичних здібностей спортсменів, необхідні умови для повноцінного оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку і дозвілля, занять фізичною культурою і спортом, підготовку спортивного резерву для збірних команд України, набуття навичок здорового способу життя; оздоровчий, який забезпечує необхідні умови для змістовного відпочинку та передбачає оволодіння спортсменами знаннями про здоровий спосіб життя, організацію їх оздоровлення, набуття і закріплення навичок, зміцнення особистого здоров'я і формування гігієнічної культури особистості.

Даний матеріал розроблений і впроваджена у систему навчально-виховного процесу закладів освіти з метою підвищення спеціальної фізичної підготовленості спортсменів, фізичного виховання, вольової підготовки та формування морально-етичних якостей у дітей та молоді. Програма також являє собою подальшу деталізацію планування фізичної підготовки спортсменів, навчально-тренувального процесу і системи підготовки спортсменів бойового хортингу в цілому. При її написанні був урахований передовий досвід фізичної підготовки, навчання та тренування спортсменів різних вікових груп, результати наукових досліджень з питань підготовки юних спортсменів, практичні рекомендації спортивної медицини, теорії і методики фізичного виховання, педагогіки, фізіології, гігієни, психології та філософії.

Дана програма визначає цілі підвищення спеціальної фізичної підготовленості спортсменів та завдання роботи у навчально-тренувальних групах, містить: навчальний матеріал за розділами підготовки (фізичної, технічної,

тактичної); засоби та методи підготовки; розподіл часу на різних етапах багаторічної підготовки; типи тренувальних занять різної спрямованості; розподіл програмного матеріалу за місяцями; контрольні та перевідні нормативні вправи; засоби психічної підготовки; систему відновлювальних і виховних заходів, а також контролю в спортивному тренуванні.

На початку для дитини тренування з бойового хортингу будуть подібні іграм і розвагам, але поступово вона буде усвідомлювати всю серйозність і відповідальність даних занять, а невеликі перемоги і нагороди будуть найкращою мотивацією для підкорення нових вершин. Заняття в спортивній секції бойового хортингу закладу освіти позитивно вплинуть на вашу дитину, сформувавши набір базових якостей успішної людини. Бойовий хортинг – спорт універсальний, динамічний, ефективний, видовищний, і має великі перспективи розвитку. Завдяки йому людина буде міцною і здоровою, дисциплінованою і витривалою, товариською і комунікабельною, а також наполегливою, відповідальною і цілеспрямованою. Усім нам варто пам'ятати, що підґрунтям нашого життя в процвітаючій державі і власної безпеки особистості є патріотизм. Якщо людина добре знає народні традиції, поважає і дотримується їх, палко любить свою Батьківщину і працює над собою.

У результаті складних випробувань на тренуваннях з бойового хортингу, вишколів на військових полігонах, проведення комплексних спортивних і військово-прикладних змагань з бойового хортингу загартовується характер майбутніх воїнів, виховуються юнаки і дівчата, готові до захисту Батьківщини, народжується еліта українців, яка є прикладом для оточуючих. Така особистість вміє діяти відважно й упевнено при абияких небезпечних обставинах, є могутньою і незламною у своїх патріотичних переконаннях, усвідомлює не тільки самобутність своєї нації, а свою велич, силу, мужність, звитягу, має високі позитивні амбіції та лідерські якості, психічно врівноважена і стримана, фізично здорова та здатна перемагати, відчуває справжню гордість за свою державу, прагне до найвищих стандартів і всесвітнього визнання.

Бойовий хортинг є одним із найбільш перспективних напрямів національно-патріотичного виховання дітей та молоді, оскільки закладає підвалини соціально значущих духовних цінностей, орієнтирів, високого сенсу життя. За допомогою бойового хортингу сучасне українське суспільство отримує найцінніший скарб – виховане молоде покоління з творчим потенціалом, готове взяти на себе відповідальність за майбутнє України. Якщо ви, дорогі читачі, прочитали цю програмну інформацію, то, сподіваємося, щиро поділитимете наше переконання: «Бойовий хортинг – національна виховна система дітей та молоді України».

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічна працездатність та розумові здібності курсантів, які займаються спортом під час навчання. К. Пронтенко, Г. Грибан, І. Охріменко, В. Бондаренко... - 2019.
2. Антоненко С. А. Бойовий хортинг як засіб виховання всебічно розвинутої особистості / С. А. Антоненко, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк, В. Л. Грищук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 14-15 липня 2020 р. / Ірпінь : Університет ДФС України. С. 399–415.
3. Антоненко С. А. Підготовка професійних захисників України у системі бойового хортингу / С. А. Антоненко, Е. А. Єрмоєнко, В. Л. Грищук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 52–62.
4. Бабурнич С. А. Професіограма спортивного судді з бойового хортингу / С. А. Бабурнич, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 343–353.
5. Бадьора С. М. Бойовий хортинг у впровадженні науково-методичної літератури з рекреації і фізичної реабілітації спортсменами підліткового та студентського віку / С. М. Бадьора, Е. А. Єрмоєнко, М. В. Тимчик, В. Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. :Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 190–199.
6. Бадьора С. М. Методи психічної саморегуляції співробітників правоохоронних органів у системі бойового хортингу / С. М. Бадьора, Е. А. Єрмоєнко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 334–346.
7. Біла В. Р. Бойовий хортинг у програмі навчання і професійно-прикладної підготовки курсантів правоохоронних спеціальностей закладів вищої освіти України / В. Р. Біла, Е. А. Єрмоєнко, В. Л. Грищук, О. А. Бухтіяров // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2019. – Вип. 11. – С. 6–19.
8. Біла В. Р. Військово-патріотичне виховання школярів і студентів у процесі занять бойовим хортингом / В. Р. Біла, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 242–254.
9. Бобік С. П. Формування професійно-психологічних здібностей співробітників правоохоронних органів у процесі занять бойовим хортингом / С. П. Бобік, Е. А. Єрмоєнко, С. П. Параниця // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 23–38.
10. Боднарчук О. Г. Бойовий хортинг для підготовки співробітників правоохоронних органів / О. Г. Боднарчук, Е. А. Єрмоєнко, В. Р. Біла // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 226–242.
11. Бойовий хортинг: фізіологічні показники адаптації спортсменів до фізичних навантажень / Е. А. Єрмоєнко, Б. Б. Шаповалов, Д. Ю. Рудей, О. М. Гречаний, О. О. Ляховець // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 321–334.
12. Бойовий хортинг – система національно-патріотичного виховання дітей та молоді / О. Бухтіяров, Е. Єрмоєнко, О. Буток, В. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 61–70.

13. Бойовий хортинг – фундаментальний осередок воїнських традицій української землі / С. Параниця, Е. Єрьоменко, Г. Коломоєць, В. Єрьоменко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 105–115.
14. Бойовий хортинг у впровадженні науково-методичної літератури з рекреації, фізичної реабілітації і художніх творів спортсменами підліткового та студентського віку / С. Бадьора, Е. Єрьоменко, М. Тимчик, В. Єрьоменко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць. – 2018. – Вип. 9. – С. 190–199.
15. Бойовий хортинг у загальній системі фізичної та спеціальної підготовки співробітників правоохоронних органів / В. Р. Біла, Е. А. Єрьоменко, В. В. Чмелюк, В. Л. Грищук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 368–377.
16. Бойовий хортинг у закладах загальної середньої освіти / О. М. Гречаний, Е. А. Єрьоменко, Ю. В. Черпак, І. В. Суліма // Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення : матер. міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 28–29 травня 2020 р. / Мін-во освіти і науки України, Держ. наук. установа «Інститут модернізації змісту освіти», [та ін.]. – Київ, 2020. – С. 544–553.
17. Бойовий хортинг у комплексі функціональної та професійної підготовки курсантів до служби в правоохоронних органах / В. А. Грищук, Е. А. Єрьоменко, В. В. Чмелюк, В. Р. Біла, О. А. Бухтіяров // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 14–28.
18. Бойовий хортинг у методиці вдосконалення силових якостей спортсменів різного віку / А. Литвиненко, Е. Єрьоменко, О. Остапенко, В. Єрьоменко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 214–222.
19. Бойовий хортинг у програмі навчання і професійно-прикладної підготовки курсантів правоохоронних спеціальностей закладів вищої освіти України / В. Біла, Е. Єрьоменко, В. Грищук, О. Бухтіяров // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 6–19.
20. Бойовий хортинг у системі підготовки співробітників правоохоронних органів до протидії незаконному переміщенню товарів у районах здійснення операції об'єднаних сил / В. В. Чмелюк, Е. А. Єрьоменко, В. Р. Біла, В. В. Бондарчук, С. П. Бобік // Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення : матер. міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 28–29 травня 2020 р. / Мін-во освіти і науки України, Держ. наук. установа «Інститут модернізації змісту освіти», [та ін.]. – Київ, 2020. – С. 513–527.
21. Бойовий хортинг у системі фізичного виховання студентів і курсантів / В. В. Чмелюк, Е. А. Єрьоменко, В. Р. Біла, В. А. Грищук, О. А. Бухтіяров // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 72–95.
22. Бойовий хортинг як засіб виховання всебічно розвиненої особистості / С. А. Антоненко, Е. А. Єрьоменко, В. В. Чмелюк, В. Л. Грищук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 399–415.
23. Бойовий хортинг як засіб виховання справедливості в молодших школярів у процесі гурткових занять / С. Болтівець, Е. Єрьоменко, О. Остряньська, В. Єрьоменко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 148–160.
24. Бойовий хортинг як засіб військово-прикладної та фізичної підготовки особового складу підрозділів з протидії незаконному переміщенню товарів у районах здійснення операції об'єднаних сил на сході України / Е. А. Єрьоменко, С. С. Полторацький, І. В. Суліма, О. І. Марченко // Протидія незаконному переміщенню товарів в районах здійснення Операції об'єднаних сил : тези допов. наук.-практ. семінару, 15 травня 2020 р. м. Ірпінь / Державна фіскальна служба України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 43–58.

25. Бойовий хортинг як засіб професійно-прикладної фізичної підготовки студентів і курсантів правоохоронних спеціальностей / А. В. Зверев, Е. А. Єрмоєнко, М. В. Тимчик, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 385–399.

26. Бойовий хортинг як засіб фізичної і психологічної підготовки та формування професійних якостей курсантів і працівників правоохоронних органів / О. Буток, Е. Єрмоєнко, С. Болтівець, В. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 220–231.

27. Бойовий хортинг як засіб формування в школярів фізичних здібностей як основи тверезого способу життя в майбутній життєдіяльності / О. Остапенко, М. Зубалій, Е. Єрмоєнко, М. Тимчик // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 166–172.

28. Бойовий хортинг як засіб функціональної підготовки курсантів правоохоронних спеціальностей і види контролю у процесі занять / О. В. Буток, Е. А. Єрмоєнко, В. Р. Біла, А. В. Зверев // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 353–368.

29. Бойовий хортинг як система морально-етичного виховання особистості / Т. Федорченко, Е. Єрмоєнко, І. Суліма, С. Полторацький // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 42–51.

30. Болтівець С. І. Бойовий хортинг як засіб виховання справедливості в молодших школярів у процесі гурткових занять / С. І. Болтівець, Е. А. Єрмоєнко, О. А. Остряньська, В. Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук.праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 148–160.

31. Бондарчук В. В. Бойовий хортинг як засіб формування професійно-прикладних якостей курсантів і працівників силових структур / В. В. Бондарчук, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 188–200.

32. Боровець Н. О. Організація занять з бойового хортингу для підвищення функціональної підготовки співробітників правоохоронних органів / Н. О. Боровець, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 447–462.

33. Брухно Ю. С. Бойовий хортинг як засіб формування фізичної культури студентів і курсантів / Ю. С. Брухно, Е. А. Єрмоєнко, В. Л. Гришук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 200–214.

34. Буток О. В. Бойовий хортинг і здоров'я людини / О. В. Буток, Е. А. Єрмоєнко, В. Е. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 564–575.

35. Буток О. В. Бойовий хортинг як засіб фізичної і психологічної підготовки та формування професійних якостей курсантів і працівників правоохоронних органів / О. В. Буток, Е. А. Єрмоєнко, С. І. Болтівець, В. Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2019. – Вип. 11. – С. 220–231.

36. Бухтіяров О. А. Бойовий хортинг – система національно-патріотичного виховання дітей та молоді / О. А. Бухтіяров, Е. А. Єрмоєнко, О. В. Буток, В. Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 61–70.

37. Бухтіяров О. А. Бойовий хортинг як система підготовки українського професійного воїна-патріота / О. А. Бухтіяров, Е. А. Єрмоєнко, В. Л. Гришук // Бойовий хортинг та діяльність

правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 126–139.

38. Вехтев В. В. Бойовий хортинг у військовому мистецтві / В. В. Вехтев, Е. А. Єрмоєнко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 827–840.

39. Впровадження навчальної дисципліни «Бойовий хортинг» у систему освіти України / Е. А. Єрмоєнко, В. Р. Біла, В. Л. Грищук, О. А. Бухтіяров, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 101–126.

40. Ганчева В. І. Бойовий хортинг: методика застосування дихальних вправ у процесі занять / В. І. Ганчева, Е. А. Єрмоєнко, Г. А. Коломєєць // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 667–682.

41. Гарбовський Л. А. Бойовий хортинг і методика викладання у закладах вищої освіти / Л. А. Гарбовський, Е. А. Єрмоєнко, В. Л. Грищук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 155–173.

42. Гречана Л. О. Бойовий хортинг у новій українській школі / Л. О. Гречана, О. М. Гречаний, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 262–273.

43. Гречана Л. О. Бойовий хортинг у системі початкової школи закладів загальної середньої освіти / Л. О. Гречана, Е. А. Єрмоєнко, С. М. Солодько // Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення : матер. міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 28-29 травня 2020 р. / Мін-во освіти і науки України, Держ. наук. установа «Інститут модернізації змісту освіти», [та ін.]. – Київ, 2020. – С. 554–563.

44. Гречаний О. М. Методика викладання бойового хортингу в процесі гурткової роботи у закладах загальної середньої освіти / О. М. Гречаний, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 251–262.

45. Грищук В. Л., Єрмоєнко Е. А., Чмелюк В. В., Біла В. Р., Бухтіяров О. А. Бойовий хортинг у комплексіфункціональної та професійної підготовки курсантів до служби в правоохоронних органах. Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 14-15 липня 2020 р. / Ірпінь : Університет ДФС України. С. 14–28.

46. Грищук В. Л. Бойовий хортинг як засіб професійно-прикладної підготовки правоохоронців до виконання службово-бойових завдань з протидії контрабанді у районах здійснення операції об'єднаних сил / В. Л. Грищук, Е. А. Єрмоєнко, О. А. Бухтіяров // Протидія незаконному переміщенню товарів в районах здійснення Операції об'єднаних сил : тези допов. наук.-практ. семінару, 15 травня 2020 р. м. Ірпінь / Державна фіскальна служба України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 59–73.

47. Грищук В. Л. Бойовий хортинг як засіб професійно-прикладної, функціональної підготовки студентів, курсантів і слухачів спеціалізованих закладів вищої освіти та співробітників правоохоронних органів / В. Л. Грищук, Е. А. Єрмоєнко // Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення : матер. міжнар.

- наук.-практ. Інтернет-конф. 28-29 травня 2020 р. / Мін-во освіти і науки України, Держ. наук. установа «Інститут модернізації змісту освіти», [та ін.]. – Київ, 2020. – С. 537–544.
48. Грищук В. Л. Службовий обов'язок та етичні цінності правоохоронців як результат виховання у системі бойового хортингу / В. Л. Грищук, Е. А. Єрмоєнко, О. А. Бухтіяров // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 80–101.
49. Деркач О. В. Розвиток фізичних якостей у співробітників правоохоронних органів засобами бойового хортингу за методом функціонального тренування / О. В. Деркач, Е. А. Єрмоєнко, О. В. Буток // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 384–403.
50. Діхтяренко З. Бойовий хортинг – національна система підготовки професійних захисників України / З. Діхтяренко, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 20–28.
51. Довгань Н. Бойовий хортинг як інструмент соціалізації студентів закладів вищої освіти / Н. Довгань, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 177–186.
52. Ерёмєнко Э. Военно-патриотическое воспитание и физическая подготовка допризывной молодежи, курсантов и военнослужащих вооружённых сил украины, работников силовых структур / Э. Ерёмєнко // Теорія і методика хортингу. – 2014. – Вип. 1. – К. : Паливода А. В.
53. Ерёмєнко Э. А. Воспитание настойчивости у детей 6–7 лет в процессе занятий хортингом / Э. А. Ерёмєнко // Сибирский педагогический журнал : научное периодическое издание. – Новосибирск, 2013. – № 6. – С. 209–213.
54. Ерёмєнко Э. А. Хортинг – философия украинского единоборца / Э. А. Ерёмєнко // Боевые искусства – ключи к совершенству. – 2012. – № 6. – С. 4–5.
55. Ермоєнко Э. А. (2020). Боевой хортинг в комплексе научно-педагогических средств воспитания физической культуры и основ здоровья студентов. Научные записки. Серия: Педагогические науки, (189), 120-128. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-24-189>.
56. Єрмоєнко В. Засоби профілактики основних стоматологічних захворювань у студентів, курсантів, спортсменів бойового хортингу та співробітників правоохоронних органів / В. Єрмоєнко, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 116–126.
57. Єрмоєнко В. Медичне обслуговування спортивних змагань з бойового хортингу та медико-педагогічний контроль за станом здоров'я учасників / В. Єрмоєнко, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 232–250.
58. Єрмоєнко В. Медичне обслуговування спортивних змагань з хортингу / В. Єрмоєнко, Е. Єрмоєнко // Хортинг – національний бренд України у світі: олімпійська перспектива : матер. другою міжнар. наук.-практ. конф. до 10-річчя заснування хортингу, 23–24 березня 2019 р. ; ред. кол. : Пашко П. В. (голова) [та ін.]. / Мін-во освіти і науки України, Мін-во молоді та спорту України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – К. : Видавець Паливода А. В., 2019. – С. 156–171.
59. Єрмоєнко В. Е. Медичний контроль змагальної діяльності з бойового хортингу / В. Е. Єрмоєнко, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 195–215.
60. Єрмоєнко В. Е. Методичні рекомендації щодо профілактики стоматологічних захворювань у школярів, які займаються хортингом / В. Е. Єрмоєнко // Фізичне виховання в рідній школі : наук.-метод. журнал. – Вип. 2 (115). – К. : Педагогічна преса, 2018. – С. 36–41.
61. Єрмоєнко В. Е. Профілактика основних стоматологічних захворювань у хортингістів дитячо-юнацького віку / В. Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 7. – С. 38–47.
62. Єрмоєнко В. Е. Профілактика стоматологічних захворювань працівників правоохоронних органів у період виконання службово-бойових завдань / В. Е. Єрмоєнко, М. О. Єрмоєнко, Е. А. Єрмоєнко // Протидія незаконному переміщенню товарів в районах

здійснення Операції об'єднаних сил : тези допов. наук.-практ. семінару, 15 травня 2020 р. м. Ірпінь / Державна фіскальна служба України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 79–86.

63. Єрмоєнко В. Стоматологічне здоров'я дітей та молоді як чинник спортивних успіхів у бойовому хортингу / В. Єрмоєнко, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 96–111.

64. Єрмоєнко В. Е. Стоматологічне здоров'я спортсменів бойового хортингу / В. Е. Єрмоєнко, Е. А. Єрмоєнко, І. Р. Ільницький // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 288–306.

65. Єрмоєнко В. Стоматологічне здоров'я спортсменів бойового хортингу у процесі тренувальної та змагальної діяльності / В. Єрмоєнко, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 103–120.

66. Єрмоєнко В. Е. Характеристика стоматологічної захворюваності у поліцейських та спортсменів, які займаються поліцейським хортингом / В. Е. Єрмоєнко // Хортинг – національний бренд України у світі: олімпійська перспектива : матер. Першої міжнар. наук.-практ. конф. до Дня заснування хортингу, 22-23 березня 2018 р. / ред. кол.: Пашко П. В. (голова) [та ін.]. / Мін-во освіти і науки України, Мін-во молоді та спорту України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2019. – С. 37–44.

67. Єрмоєнко Е. А. Актуальні напрями тактичної підготовки в бойовому хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 460 с.

68. Єрмоєнко Е. А. Аналіз результатів наукового дослідження стану вихованості у студентів фізичної культури та основ здоров'я в процесі занять бойовим хортингом / Е. А. Єрмоєнко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип. 3. – Бердянськ : БДПУ, 2020. – С. 270–283.

69. Єрмоєнко Е. А. Бойове коріння і воїнське призначення бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 793–812.

70. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Збірник навчальних програм : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ун-т ДФС України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 245 с.

71. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Ун-т ДФС України. – К. : Паливода А. В., 2020. – 146 с.

72. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Збірник навчальних програм позакласних занять для учнів закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 240 с.

73. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Збірник навчальних програм спортивної секції з бойового хортингу для проведення позакласних занять у школі : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 251 с.

74. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Методика вивчення арсеналу техніки прийомів : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 638 с.

75. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 215 с.

76. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Навчальна програма для шкіл вищої спортивної майстерності : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Ун-т ДФС України. – К. : Паливода А. В., 2020. – 154 с.
77. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Навчальна програма спортивної секції з бойового хортингу для учнів середнього шкільного віку 5–9 класів : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2021. – 127 с.
78. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Програма гурткових занять для учнів молодшого шкільного віку : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 91 с.
79. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Програма оздоровчих занять для дитячого гуртка : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 68 с.
80. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Програма позакласних занять для школярів молодшого шкільного віку 1–4 класів : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2021. – 111 с.
81. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Програма спортивної секції для студентів закладів вищої освіти : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, ГС «Національна федерація бойового хортингу України. – К : ГС «НФБХУ», 2020. – 63 с.
82. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Програма спортивної секції для учнів старшого шкільного віку 10–11 класів : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2021. – 102 с.
83. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг: аспекти профілактики травм під час проведення змагань і тренувань / Е. А. Єрмоєнко, І. Р. Ільницький // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 322–334.
84. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг: вогнева підготовка співробітників правоохоронних органів / Е. А. Єрмоєнко ; Тези доповідей студентсько-курсантської інтернет-конференції «Тактика поводження зі зброєю» (06 листопада 2020 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 32–36.
85. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг: криміналістичні аспекти незаконного обігу вогнепальної зброї в Україні / Е. А. Єрмоєнко ; Тези доповідей студентсько-курсантської інтернет-конференції «Тактика поводження зі зброєю» (06 листопада 2020 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 37–41.
86. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг – виховна система школярів України / Е. А. Єрмоєнко, О. М. Гречаний // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 240–251.
87. Єрмоєнко Е. Бойовий хортинг – національний бренд України у світі / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 29–54.
88. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг – професійно-прикладний вид спорту правоохоронних органів України : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, ГС «Національна федерація бойового хортингу України. – К : ГС «НФБХУ», 2020. – 203 с.
89. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг – система вдосконалення особистості : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ: ГС «НФБХУ», 2020. – 514 с.
90. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг для дітей : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 151 с.

91. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг для здобувачів вищої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 78 с.
92. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг для правоохоронних органів України : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 217 с.
93. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг для студентів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 70 с.
94. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг і система формування фізичної готовності спортсменів : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – ГС «ВФХ», 2019. – 441 с.
95. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг на уроці фізичної культури. 5 клас : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «ВФХ», 2019. – 117 с.
96. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг на уроці фізичної культури для учнів 8–9 класів закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 87 с.
97. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у дитячо-юнацьких спортивних школах, спеціалізованих дитячо-юнацьких школах олімпійського резерву, школах вищої спортивної майстерності та спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 222 с.
98. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у дитячо-юнацькій спортивній школі : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 220 с.
99. Єрмоєнко Е. А. (2020). Бойовий хортинг у комплексі науково-педагогічних засобів виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (189), 120-128. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-24-189>.
100. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у комплексі науково-педагогічних засобів виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів / Е. А. Єрмоєнко // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. – 2020. – Вип. 189. – С. 120–128.
101. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у програмі позааудиторних занять із загальнофізичної підготовки, виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів / Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтев // Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Випуск 190. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. 66–75 с.
102. Єрмоєнко Е. А., & Вехтев В. В. (2020). Бойовий хортинг у програмі позааудиторних занять із загальнофізичної підготовки, виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (190).
103. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у програмі позакласних занять для школярів 10–11 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 112 с.
104. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у різних аспектах виховання особистості : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 387 с.
105. Єрмоєнко Е. А., & Карасевич С. А. (2020). Бойовий хортинг у системі виховання фізичної культури та основ здоров'я учнівської і студентської молоді. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт), (6(126), 48-58. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.6\(126\).12](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.6(126).12).
106. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у системі вищої освіти як засіб виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів / Е. А. Єрмоєнко // Фізичне виховання: проблеми та

перспективи : монографія / Мін-во освіти і науки України, Поліський нац. ун-т. – Житомир : Рута, 2020. – С. 255–270.

107. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у системі професійної підготовки співробітників державних правоохоронних органів : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 222 с.

108. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у системі професійного вдосконалення співробітників органів внутрішніх справ / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 185–195.

109. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у системі професійної підготовки співробітників правоохоронних органів / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 28–40.

110. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у системі фізичного виховання здобувачів вищої освіти : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 249 с.

111. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у системі фізичного виховання студентів і курсантів / Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк, В. Р. Біла, В. Л. Гришук // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 52–60.

112. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у спеціалізованих дитячо-юнацьких школах олімпійського резерву : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 215 с.

113. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 221 с.

114. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у школах вищої спортивної майстерності : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 215 с.

115. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у школі : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 240 с.

116. Єрмоєнко Е. Бойовий хортинг як ефективний засіб військово-патріотичного виховання школярів і студентів / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 32–41.

117. Єрмоєнко Е. А., & Кукушкін К. М. (2020). Бойовий хортинг як засіб виховання патріотичних якостей, фізичної культури та основ здоров'я школярів і студентів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт), (5(125)), 71-80. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.5\(125\).13](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.5(125).13).

118. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб виховання патріотичних якостей, фізичної культури та основ здоров'я школярів і студентів [Електронний ресурс] / Е. А. Єрмоєнко, К. М. Кукушкін // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт /. – 2020. – Вип. 5 (125). – С. 71–80. – Режим доступу : [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.5\(125\).13](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.5(125).13).

119. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів закладів вищої освіти / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 215–225.

120. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб військово-патріотичного виховання старшокласників / Е. А. Єрмоєнко, К. М. Кукушкін // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р.,

м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 273–287.

121. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб військово-прикладної та фізичної підготовки особового складу підрозділів з протидії незаконному переміщенню товарів у районах здійснення операції об'єднаних сил на сході України / Е. А. Єрмоєнко, С. С. Полторацький, І. В. Суліма, О. І. Марченко // Протидія незаконному переміщенню товарів в районах здійснення Операції об'єднаних сил : тези доп. наук.-практ. семінару (15 травня 2020 року). – Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. – С. 43–58.

122. Єрмоєнко Е. Бойовий хортинг як засіб оптимізації функціональної підготовки студентів і курсантів спеціалізованих закладів вищої освіти та співробітників правоохоронних органів / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 19–33.

123. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб прикладної психофізичної підготовки курсантів правоохоронних спеціальностей відомчих закладів вищої освіти / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 128–138.

124. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб професійно-психологічної підготовки співробітників правоохоронних органів України : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, ГС «Національна федерація бойового хортингу України. – К : ГС «НФБХУ», 2020. – 138 с.

125. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як професійно-прикладний вид спорту співробітників правоохоронних органів / Е. А. Єрмоєнко // Організація служби правоохоронних органів: теорія і практика : монографія ; М-во фінансів України, Ун-т ДФС України. – Ірпінь: Ун-т ДФС України, 2020. – С. 231–289.

126. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як система формування готовності співробітників правоохоронних органів до дій в екстремальних ситуаціях / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 110–128.

127. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як чинник формування військово-патріотичних здібностей, фізичної культури та основ здоров'я учнівської молоді / Е. А. Єрмоєнко, І. В. Кузора // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 8 (128) 20. С. 61–69.

128. Єрмоєнко Е. А. Варіативний модуль «Хортинг» : навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів, 6-й клас / Е. А. Єрмоєнко // Здоров'я та фізична культура, 2014. – № 8. – С. 29–32.

129. Єрмоєнко Е. А. Викладання бойового хортингу на уроці фізичної культури. 6 клас : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «ВФХ», 2019. – 118 с.

130. Єрмоєнко Е. А. Викладання бойового хортингу у програмі позакласної роботи в школі для юнаків та дівчат 16–17 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 120 с.

131. Єрмоєнко Е. А. Викладання елементів бойового хортингу на уроці фізичної культури для школярів 5–6 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 85 с.

132. Єрмоєнко Е. А. Викладання хортингу у дитячо-юнацьких спортивних школах, спеціалізованих дитячо-юнацьких школах олімпійського резерву, школах вищої спортивної майстерності та спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 138 с.

133. Єрмоєнко Е. А. Викладання хортингу у спеціалізованих дитячо-юнацьких школах олімпійського резерву : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 142 с.
134. Єрмоєнко Е. А. Використання елементів техніки бойового хортингу на уроці фізичної культури в школі : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 85 с.
135. Єрмоєнко Е. А. Вимоги програми позакласних занять з бойового хортингу для школярів 3 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 103 с.
136. Єрмоєнко Е. Витоки та історія розвитку бойового хортингу в Україні і за кордоном / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 55–70.
137. Єрмоєнко Е. А. Виховання вольових якостей особистості у процесі занять бойовим хортингом / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 138–157.
138. Єрмоєнко Е. А. Виховання наполегливості в молодших школярів у процесі занять хортингом через педагогічні умови / Е. А. Єрмоєнко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Випуск 46. – С. 233–240.
139. Єрмоєнко Е. А. Виховання наполегливості в школярів 6–7 років як умова ефективності навчальних занять хортингом / Е. А. Єрмоєнко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 12 (39). – С. 39–47.
140. Єрмоєнко Е. А. Виховання наполегливості у школярів 6–7 років у процесі занять хортингом / Е. А. Єрмоєнко // Процес виховання у координатах духовного розвитку особистості : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (за результатами науково-дослідної роботи Інституту проблем виховання НАПН України у 2012 році) / [за ред. І. Д. Бега, О. В. Мельника]. – К., 2013. – Вип. 1. – С. 224–225.
141. Єрмоєнко Е. А. Виховання наполегливості у школярів 6–7 років у процесі занять хортингом / Е. А. Єрмоєнко // Сучасні виховні технології: соціальні виклики і педагогічний контекст : матеріали звіт. наук.-практ. конф. НАПН України (30 жовт. 2013 р., м. Київ, Національна акад. пед. наук України). – К., 2013. – Вип. 1. – С. 125–127.
142. Єрмоєнко Е. А. Виховання наполегливості у школярів 6-7 років у процесі занять хортингом : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Едуард Анатолійович Єрмоєнко. – К., 2016. – 19 с.
143. Єрмоєнко Е. А. Виховання наполегливості у школярів 6–7 років у процесі занять хортингом : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Едуард Анатолійович Єрмоєнко. – К., 2016. – 222 с.
144. Єрмоєнко Е. А. Виховання фізичних якостей у бойовому хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – ГС «ВФХ», 2019. – 438 с.
145. Єрмоєнко Е. А. Виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів у процесі занять бойовим хортингом : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. – 867 с.
146. Єрмоєнко Е. А. Виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів у процесі занять бойовим хортингом / Е. А. Єрмоєнко // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 10 (118) 19. – С. 49–56.

147. Єрмоєнко Е. Виховна система бойового хортингу / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 161–177.
148. Єрмоєнко Е. А. Виховний потенціал бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 360 с.
149. Єрмоєнко Е. А. Виховний потенціал та філософська основа бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 147–157.
150. Єрмоєнко Е. А. Відкрита заява Едуарда Єрмоєнка про заснування хортингу – національного виду спорту України 17 липня 2008 року / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во України у справах сім'ї, молоді та спорту. Київ : Тренерська рада, 2008. – 7 с.
151. Єрмоєнко Е. Військово-патріотична програма та прикладний хортинг / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / Нац. академія педагогічних наук України, Ін-т проблем виховання НАПН України, Українська федерація хортингу. – К. : Паливода А. В., 2014. – Вип. 1. – С. 10–19.
152. Єрмоєнко Е. А. Військово-патріотичне виховання старшокласників засобами бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко, К. М. Кукушкін // К. : Паливода А. В., 2020. – 1110 с.
153. Єрмоєнко Е. А. Військово-прикладний і бойовий хортинг у системі професійної підготовки допризовної молоді, військовослужбовців та правоохоронців / Е. А. Єрмоєнко, С. С. Полторацький // Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення : матер. міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 28-29 травня 2020 р. / Мін-во освіти і науки України, Держ. наук. установа «Інститут модернізації змісту освіт», [та ін.]. – Київ, 2020. – С. 527–533.
154. Єрмоєнко Е. А. Вплив здоров'я на біомеханічні показники серця спортсменів вищої кваліфікації за результатами даних ехокардіографії / Е. А. Єрмоєнко, В. І. Чибісов, О. О. Говоруха, Ю. І. Рейдерман // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2015. – Вип. 4. – С. 92–103.
155. Єрмоєнко Е. А. Впровадження бойового хортингу у систему закладів позашкільної освіти : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 539 с.
156. Єрмоєнко Е. А. Впровадження бойового хортингу у систему спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 216 с.
157. Єрмоєнко Е. А. Впровадження дитячо-юнацького гуртка з бойового хортингу у закладі освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 136 с.
158. Єрмоєнко Е. А. Впровадження дитячого гуртка з бойового хортингу для молодших школярів у закладі загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 102 с.
159. Єрмоєнко Е. Всесвітнє українське земляцтво та діаспора у сприянні розвитку бойового хортингу / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 56–79.
160. Єрмоєнко Е. А. Всеукраїнські правила змагань з хортингу / Е. А. Єрмоєнко // затвер. Мін-вом України у справах сім'ї, молоді та спорту 19 серпня 2010 р., Київ, 2010. – 88 с.
161. Єрмоєнко Е. А. Вступне слово співзасновника збірника Едуарда Єрмоєнка / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2014. Вип. 1. – С. 8–9.
162. Єрмоєнко Е. А. Гурткова робота з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 6 років (1 клас) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 122 с.
163. Єрмоєнко Е. А. Декларація хортингу у світі / Е. А. Єрмоєнко // Колегія Мін-ва України у спр. сім, мол. та сп. : Київ, 2008. – 12 с.

164. Єрмоєнко Е. А. Дитячий гурток з бойового хортингу закладу позашкільної освіти та прогнозований результат реалізації програми занять : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 146 с.
165. Єрмоєнко Е. А. Дитячо-юнацька спортивна школа у впровадженні бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 225 с.
166. Єрмоєнко Е. А. Дозування вправ та організація позакласних занять з бойового хортингу для школярів 7 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 113 с.
167. Єрмоєнко Е. А. Дозування тренувальних навантажень і проведення позакласних занять з бойового хортингу для школярів 8 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 114 с.
168. Єрмоєнко Е. А. Духовні основи бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 812–827.
169. Єрмоєнко Е. А. Елементи бойового хортингу на уроці фізичної культури в школі для старшокласників 10–11 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 88 с.
170. Єрмоєнко Е. А. Забезпечення навчально-тренувального процесу з бойового хортингу для дітей : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – ГС «ВФХ», 2019. – 116 с.
171. Єрмоєнко Е. А. Завдання і прогнозований результат реалізації навчальної програми з бойового хортингу для закладів позашкільної освіти : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 210 с.
172. Єрмоєнко Е. А. Завдання програми позакласних занять з бойового хортингу основного рівня навчання для школярів 4 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 108 с.
173. Єрмоєнко Е. А. Завдання та зміст підготовки дітей і молоді засобами бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 428 с.
174. Єрмоєнко Е. А. Загальна програма практичних занять зі спеціальної фізичної підготовки спортсменів бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 467 с.
175. Єрмоєнко Е. А. Загальна характеристика спортивного тренування в бойовому хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 519 с.
176. Єрмоєнко Е. А. Засади формування цінностей здорового життя учнівської та студентської молоді засобами хортингу. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 10 (80) 16. – С. 38–44.
177. Єрмоєнко Е. А. Засоби вивчення прийомів бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 663 с.
178. Єрмоєнко Е. А. Засоби навчання в бойовому хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ: ГС «НФБХУ», 2021. – 519 с.
179. Єрмоєнко Е. А. Засоби та методи позитивного впливу хортингу на формування цінностей здорового життя учнівської та студентської молоді / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 7. – С. 120–131.

180. Єрмоєнко Е. А. Засоби тренування в бойовому хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ: ГС «НФБХУ», 2020. – 267 с.
181. Єрмоєнко Е. А. Засоби формування міжособистісної злагоди у вихованців 5–6 років у процесі занять хортингом / Е. А. Єрмоєнко, О. А. Остряньська // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 14 (41) 13. – С. 54–61.
182. Єрмоєнко Е. А. Застосування елементів бойового хортингу на уроках фізичної культури для школярів 8–9 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 64 с.
183. Єрмоєнко Е. А. Застосування спеціальних фізичних вправ у процесі виховання наполегливості у школярів 6–7 років під час секційних занять хортингом в загальноосвітніх навчальних закладах / Е. А. Єрмоєнко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / [за ред. І. Д. Бега, О. В. Мельника]. – К., 2014. – Вип. 1. – С. 325–327.
184. Єрмоєнко Е. А. Застосування співробітниками поліції прийомів бойового хортингу при затриманні злочинців / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 477–493.
185. Єрмоєнко Е. А. Застосування технічних елементів бойового хортингу на уроці фізичної культури у закладах загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 96 с.
186. Єрмоєнко Е. А. Збірка програм з бойового хортингу : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 183 с.
187. Єрмоєнко Е. А. Збірник навчальних програм з бойового хортингу : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, ГС «Національна федерація бойового хортингу України. – К : ГС «НФБХУ», 2020. – 157 с.
188. Єрмоєнко Е. А. Збірник програм позакласних занять з хортингу для учнів закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 236 с.
189. Єрмоєнко Е. А. Здійснення позакласної роботи в школі з бойового хортингу для дітей 8–9 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 115 с.
190. Єрмоєнко Е. А. Зміст і методика проведення занять з бойового хортингу на уроці фізичної культури для учнів 6 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 138 с.
191. Єрмоєнко Е. А. Зміст програми позакласних занять з бойового хортингу основного рівня навчання для школярів 5 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 111 с.
192. Єрмоєнко Е. А. Зміст програми позакласної роботи з бойового хортингу в школі для дітей 6 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 109 с.
193. Єрмоєнко Е. А. Зміст програми та організація позакласної роботи з бойового хортингу в школі для дітей 9 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 116 с.
194. Єрмоєнко Е. А. Зміст робочої програми гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 8–9 років (3–4 класи) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 128 с.

195. Єрмоєнко Е. А. Зміст, форми і методи проведення занять з бойового хортингу на уроці фізичної культури для учнів 8 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 138 с.

196. Єрмоєнко Е. Зміст, форми і методи формування цінностей здорового життя учнівської та студентської молоді засобами хортингу / Е. Єрмоєнко // Хортинг – національний бренд України у світі: олімпійська перспектива : матер. Першої міжнар. наук.-практ. конф. до Дня заснування хортингу, 22-23 березня 2018 р. / Мін-во молоді та спорту України, Ірпінська міська рада, Ун-т ДФС України [та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – С. 44–53.

197. Єрмоєнко Е. А. Змістове впровадження гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 8 років (3 клас) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 128 с.

198. Єрмоєнко Е. А. Змістовий матеріал програми позакласної роботи з бойового хортингу в школі для дітей 8 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 115 с.

199. Єрмоєнко Е. А. Значимість цінностей фізичної культури та основ здоров'я для студентів і курсантів, які займаються бойовим хортингом / Е. А. Єрмоєнко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт. – Вип. 11 (119). – 2019. – С. 71–79.

200. Єрмоєнко Е. А. Кваліфікаційна система бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, Національна федерація бойового хортингу України. – К : ГС «НФБХУ», 2020. – 155 с.

201. Єрмоєнко Е. А. Комплексне використання потенціалу бойового хортингу для забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії / Е. А. Єрмоєнко // Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі : зб. тез IV наук.-практ. інтернет-конфер., 25-31 травня 2020 р., м. Ірпінь – м. Хмельницький / Мін-во фінансів України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – Хмельницький : Науково-дослідний центр митної справи, 2020. – С. 18–23.

202. Єрмоєнко Е. А. Контроль у процесі викладання бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 505 с.

203. Єрмоєнко Е. А. Концепція розвитку бойового хортингу в системі освіти України : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, ГС «Національна федерація бойового хортингу України. – К : ГС «НФБХУ», 2020. – 122 с.

204. Єрмоєнко Е. А. Концепція розвитку бойового хортингу в системі освіти України. 2020.

205. Єрмоєнко Е. Концепція розвитку бойового хортингу в Україні / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 71–81.

206. Єрмоєнко Е. Майстерність педагога в професійному розвитку студентів-хортингістів щодо використання комп'ютерних технологій у наукових дослідженнях / Е. Єрмоєнко, Д. Самоха // Хортинг – національний вид спорту України: досвід і перспективи : матер. I всеукр. наук.-практ. конф., 28-29 листопада 2018 р. / Мін-во освіти і науки України, Мін-во молоді та спорту України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2019. – С. 61–65.

207. Єрмоєнко Е. А. Медико-біологічні основи впливу бойового хортингу на організм людини / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2019. – Вип. 11. – С. 121–136.

208. Єрмоєнко Е. Медико-біологічні та морфофункціональні особливості бойового хортингу у процесі виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 112–121.

209. Єрмоєнко Е. А. Медико-педагогічні аспекти фізичної підготовки спортсменів бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 298 с.

210. Єрмоєнко Е. Медико-фізіологічні чинники самоконтролю за фізичним навантаженням на тренуваннях з бойового хортингу у процесі виховання фізичної культури студентів / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 127–138.
211. Єрмоєнко Е. А. Менеджмент бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, ГС «Національна федерація бойового хортингу України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 148 с.
212. Єрмоєнко Е. А. Методи і зміст тренувальних навантажень програми позакласних занять з бойового хортингу для школярів 6 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 106 с.
213. Єрмоєнко Е. А. Методика вдосконалення спеціальної фізичної готовності спортсменів бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 460 с.
214. Єрмоєнко Е. А. Методика вдосконалення функціональної підготовки співробітників правоохоронних органів засобами бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 223 с.
215. Єрмоєнко Е. А. Методика викладання бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 890 с.
216. Єрмоєнко Е. А. Методика викладання бойового хортингу для студентів та курсантів закладів вищої освіти правоохоронної спрямованості / Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк, В. Л. Гришук, С. М. Бадьора // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2019. – Вип. 11. – С. 196–219.
217. Єрмоєнко Е. А. Методика викладання бойового хортингу на уроці фізичної культури. 7 клас : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «ВФХ», 2019. – 117 с.
218. Єрмоєнко Е. А. Методика викладання бойового хортингу на уроці фізичної культури в школі : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 102 с.
219. Єрмоєнко Е. Методика викладання бойового хортингу у закладах вищої освіти / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 147–163.
220. Єрмоєнко Е. А. Методика викладання бойового хортингу у закладах загальної середньої освіти: монографія / Е. А. Єрмоєнко. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2020. – 302 с.
221. Єрмоєнко Е. А. Методика викладання бойового хортингу у закладах загальної середньої освіти : монографія / Е. А. Єрмоєнко. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2020. – 318 с.
222. Єрмоєнко Е. А. Методика викладання хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. – К. : Паливода А. В., 2020. – 476 с.
223. Єрмоєнко Е. А. Методика викладання хортингу у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 138 с.
224. Єрмоєнко Е. А. Методика військово-патріотичного виховання спортсменів бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 713–732.
225. Єрмоєнко Е. А. Методика підвищення навантажень і проведення позакласних занять з бойового хортингу для учнів 9 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 108 с.
226. Єрмоєнко Е. А. Методика планування і проведення позакласних занять з бойового хортингу для учнів середньої школи 8–9 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 114 с.

227. Єрмоєнко Е. А. Методика проведення занять з бойового хортингу на уроці фізичної культури. 9 клас : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «ВФХ», 2019. – 118 с.
228. Єрмоєнко Е. А. Методика проведення позакласних занять з бойового хортингу для учнів молодшого шкільного віку 3–4 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 104 с.
229. Єрмоєнко Е. А. Методика проведення практичних занять з бойового хортингу на уроці фізичної культури : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 79 с.
230. Єрмоєнко Е. А. Методика проведення занять з бойового хортингу у закладах позашкільної освіти для вихованців 10–11 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 156 с.
231. Єрмоєнко Е. А. Методика розвитку фізичних якостей спортсменів бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 460 с.
232. Єрмоєнко Е. А. Методична розробка програми позакласної роботи з бойового хортингу в школі для дітей 11 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 119 с.
233. Єрмоєнко Е. А. Методичне забезпечення навчальної програми з бойового хортингу закладів позашкільної освіти для юніорів та молоді 16–21 рік : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 166 с.
234. Єрмоєнко Е. А. Методичне забезпечення позакласної роботи з бойового хортингу для дітей 12–13 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 122 с.
235. Єрмоєнко Е. А. Методичні плани навчально-тренувальної роботи з бойового хортингу : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 75 с.
236. Єрмоєнко Е. А. Методичні рекомендації щодо проведення гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 9 років (4 клас) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 129 с.
237. Єрмоєнко Е. А. Методичні рекомендації щодо проведення занять з бойового хортингу у закладах освіти : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 145 с.
238. Єрмоєнко Е. А. Методологія виховання спеціальних фізичних якостей у бойовому хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 456 с.
239. Єрмоєнко Е. А. Міжнародна кваліфікаційна програма бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, ГС «Національна федерація бойового хортингу України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 200 с.
240. Єрмоєнко Е. А. Міжнародна спортивна програма хортингу / Е. А. Єрмоєнко // К. : Паливода А. В., 2009. – 24 с.
241. Єрмоєнко Е. А. Міжнародні правила змагань з хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Київ : МГО «Міжнародна Федерація Хортингу», 2009. – 85 с.
242. Єрмоєнко Е. А. Місія бойового хортингу як виду спорту і бойового мистецтва / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 852–867.
243. Єрмоєнко Е. А. Моделювання процесу військово-патріотичного виховання школярів, які займаються бойовим хортингом / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р.,

м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 620–638.

244. Єрмоєнко Е. А. Модернізація професійно-прикладної фізичної підготовки на основі бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 287–296.

245. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма гуртка, курсу за вибором з оздоровчого хортингу для 10–11 класів: навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2019. – 300 с.

246. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма гурткової (секційної) роботи «Хортинг» для учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Е. А. Єрмоєнко // К. : Паливода А. В., 2012. – 268 с.

247. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з бойового хортингу для дитячо-юнацьких спортивних шкіл : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 217 с.

248. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з бойового хортингу для закладів позашкільної освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // К. : Паливода А. В., 2020. – 517 с.

249. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з бойового хортингу для позашкільних навчальних закладів : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Ун-т ДФС України, [та ін.]. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2020. – 521 с.

250. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з бойового хортингу для спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 209 с.

251. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з бойового хортингу для студентів і курсантів закладів вищої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, ГС «Національна федерація бойового хортингу України. – К : ГС «НФБХУ», 2020. – 74 с.

252. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з бойового хортингу для учнів 1–11 класів закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // К. : Паливода А. В., 2020. – 280 с.

253. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з бойового хортингу для шкіл вищої спортивної майстерності : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 211 с.

254. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи. Варіативний модуль «Хортинг» : навчальне видання / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во України у справах сім'ї, молоді та спорту, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, Українська федерація хортингу. – К., 2011. – 20 с.

255. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи. Варіативний модуль «Хортинг» / Е. А. Єрмоєнко // Фізична культура в школі. 1–4, 5–9 клас. Навчальні програми. – Київ : Літера ЛТД, 2016. – С. 298–320.

256. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи. Варіативний модуль «Хортинг» / Е. А. Єрмоєнко // Фізичне виховання в рідній школі / – К.: Педагогічна преса, 2014. – Вип. 1. – С. 5–13.

257. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9, 10–11 класи. Варіативний модуль «Хортинг» : навчальне видання / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во України у справах сім'ї, молоді та спорту, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, Українська федерація хортингу. – К., 2011. – 31 с.

258. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи. Варіативний модуль «Хортинг» : навчальне видання /

Е. А. Єрмоєнко. ; Мін-во України у справах сім'ї, молоді та спорту, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, Українська федерація хортингу. – К., 2011. – 15 с.

259. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів. Варіативний модуль «Хортинг» (профільний рівень, 10–11 класи) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Ун-т ДФС України, [та ін.]. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2019. – 200 с.

260. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з фізичної культури для закладів загальної середньої освіти, 5–9 класи. Варіативний модуль «Бойовий хортинг» : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 69 с.

261. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з фізичної культури для закладів загальної середньої освіти, 5–9, 10–11 класи. Варіативний модуль «Бойовий хортинг» : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 78 с.

262. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з фізичної культури для закладів загальної середньої освіти, 10–11 класи. Варіативний модуль «Бойовий хортинг» : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 62 с.

263. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з хортингу для дитячо-юнацьких спортивних шкіл : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Ун-т ДФС України. – К. : Паливода А. В., 2020. – 157 с.

264. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з хортингу для закладів вищої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 58 с.

265. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з «Хортингу» для закладів загальної середньої освіти / Е. А. Єрмоєнко // Збірник програм гуртків, факультативів, курсів за вибором із фізичної культури. Навчальні програми з 1 по 11 класи. – К. : Літера ЛТД, 2019. – С. 420–455.

266. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з хортингу для позашкільних навчальних закладів / Е. А. Єрмоєнко // К. : ІТЗО Мін-ва освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. – 78 с.

267. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з хортингу для позашкільних навчальних закладів. 8 років навчання / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во України у справах сім'ї, молоді та спорту, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, Українська федерація хортингу. – К., 2012. – 78 с.

268. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма з хортингу для шкіл вищої спортивної майстерності : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Ун-т ДФС України. – К. : Паливода А. В., 2020. – 162 с.

269. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма позакласних занять (секції, гуртка) з хортингу для учнів 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во України у справах сім'ї молоді та спорту, Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, [та ін.]. – К. : ДНУ «ІТЗО» Мін-ва освіти і науки України, 2014. – 63 с.

270. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма позакласних занять (секції, гуртка) з хортингу для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, [та ін.]. – К. : ДНУ «ІТЗО» Мін-ва освіти і науки України, 2014. – 79 с.

271. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма позакласних занять (секції, гуртка) з хортингу для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, [та ін.]. – К. : ДНУ «ІТЗО» Мін-ва освіти і науки України, 2014. – 54 с.

272. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма позакласних занять з бойового хортингу для молодших школярів 1–4 класів : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 100 с.

273. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма позакласних занять з бойового хортингу для учнів середнього шкільного віку 5–9 класів : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 116 с.

274. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма позакласних занять з бойового хортингу для учнів старшого шкільного віку 10–11 класів : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 91 с.

275. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма спортивної секції з хортингу для учнів 5–9 класів закладів загальної середньої освіти : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 127 с.

276. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма факультативу для учнів старших класів «Бойовий хортинг» / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 178–189.

277. Єрмоєнко Е. А. Навчальний матеріал програми з бойового хортингу закладів позашкільної освіти для юніорів 16–17 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 155 с.

278. Єрмоєнко Е. А. Навчальні нормативи і програма викладання бойового хортингу на уроці фізичної культури для учнів 10 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 139 с.

279. Єрмоєнко Е. А. Навчально-виховна програма оздоровчих занять з бойового хортингу для дітей до 10 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 101 с.

280. Єрмоєнко Е. А. Навчально-тренувальна діяльність і самопідготовка в поліцейському хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / Нац. академія педагогічних наук України, Ін-т проблем виховання НАПН України, Українська нац. федерація хортингу. – Паливода А. В., 2015. – Вип. 3. – С. 113–123.

281. Єрмоєнко Е. А. Навчально-тренувальні завдання програми з бойового хортингу для вихованців 14–15 років закладів позашкільної освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 155 с.

282. Єрмоєнко, Е. А. Наукове обґрунтування психолого-педагогічних умов виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів у процесі занять бойовим хортингом / Е. А. Єрмоєнко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. - Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. - Вип. 3 (123). - С. 47-56. - DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2020.3(123).09.

283. Єрмоєнко Е. А. Наукове обґрунтування психолого-педагогічних умов виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів у процесі занять бойовим хортингом [Електронний ресурс] / Е. А. Єрмоєнко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт />» – 2020. – Вип. 3 (123). – С. 47–56. – Режим доступу : [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.3\(123\).09](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.3(123).09).

284. Єрмоєнко Е. А. Національна дитячо-юнацька військово-спортивна гра «Хортинг-Патріот» як форма національно-патріотичного та фізичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів України / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2015. – Вип. 4. – С. 163–185.

285. Єрмоєнко Е. А. Оздоровчий хортинг і методика викладання : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ун-т ДФС України. – К. : Паливода А. В., 2020. – 323 с.

286. Єрмоєнко Е. А. Оптимізація роботи дитячого гуртка «Бойовий хортинг» для учнів молодшого шкільного віку 1–4 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 102 с.

287. Єрмоєнко Е. А. Оптимізація технічної готовності спортсменів бойового хортингу різних вікових груп : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 685 с.

288. Єрмоєнко Е. А. Організаційне планування та впровадження гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 13 років (8 клас) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 135 с.

289. Єрмоєнко Е. А. Організаційні вказівки щодо здійснення гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 10 років (5 клас) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 132 с.

290. Єрмоєнко Е. А. Організаційно-методичне забезпечення та методика проведення гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 11 років (6 клас) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 132 с.

291. Єрмоєнко Е. А. Організація дитячого гуртка з бойового хортингу у закладах позашкільної освіти для вихованців 5–7 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 158 с.

292. Єрмоєнко Е. А. Організація діяльності дитячого гуртка з бойового хортингу : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 80 с.

293. Єрмоєнко Е. А. Організація занять з бойового хортингу на уроці фізичної культури. 10 клас : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «ВФХ», 2019. – 119 с.

294. Єрмоєнко Е. А. Організація занять з бойового хортингу, тактичної, вогневої та фізичної підготовки співробітників органів внутрішніх справ / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 415–427.

295. Єрмоєнко Е. А. Організація занять з фізичної культури з елементами бойового хортингу для школярів 10–11 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 70 с.

296. Єрмоєнко Е. А. Організація занять і методика викладання бойового хортингу на уроці фізичної культури для учнів 9 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 138 с.

297. Єрмоєнко Е. А. Організація занять та основи викладання бойового хортингу на уроці фізичної культури для учнів 11 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 139 с.

298. Єрмоєнко Е. А. Організація і проведення занять з бойового хортингу на уроці фізичної культури. 11 клас : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «ВФХ», 2019. – 119 с.

299. Єрмоєнко Е. А. Організація навчально-виховної роботи педагога з бойового хортингу у закладі позашкільної освіти : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 204 с.

300. Єрмоєнко Е. А. Організація навчально-тренувальної діяльності з бойового хортингу у спортивному клубі : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 85 с.

301. Єрмоєнко Е. А. Організація позакласних занять з бойового хортингу для учнів молодшого шкільного віку 1–2 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 94 с.

302. Єрмоєнко Е. А. Організація спортивної секції з бойового хортингу у закладі вищої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 107 с.

303. Єрмоєнко Е. А. Організація тренувальної діяльності з бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 262 с.
304. Єрмоєнко Е. А. Основи бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 495 с.
305. Єрмоєнко Е. А. Основи викладання хортингу в дитячо-юнацьких спортивних школах : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 148 с.
306. Єрмоєнко Е. А. Основи воїнського звичаю та філософське підґрунтя бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 514–538.
307. Єрмоєнко Е. А. Основи побудови тренувального процесу в бойовому хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 596 с.
308. Єрмоєнко Е. А. Основи проведення навчальних занять з бойового хортингу на уроках фізичної культури для учнів 6–7 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 62 с.
309. Єрмоєнко Е. А. Основи хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 482 с.
310. Єрмоєнко Е. А. Основні принципи проведення позакласних занять з бойового хортингу для школярів 11 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 94 с.
311. Єрмоєнко Е. Основні принципи бойового хортингу / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 22–31.
312. Єрмоєнко Е. А. Особливості базової психологічної підготовки співробітників правоохоронних органів засобами бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 139–155.
313. Єрмоєнко Е. А. Особливості позакласної роботи з бойового хортингу в школі для юнаків та дівчат 17 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 102 с.
314. Єрмоєнко Е. А. Особливості проведення гурткових занять з бойового хортингу для дітей у закладах позашкільної освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 142 с.
315. Єрмоєнко Е. А. Особливості проведення занять з бойового хортингу у програмі гурткової роботи в загальноосвітній школі для юнаків та дівчат 16–17 років (10–11 класи) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 133 с.
316. Єрмоєнко Е. А. Особливості проведення позакласної роботи з бойового хортингу в школі для дітей 10 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 119 с.
317. Єрмоєнко Е. А. Особливості проведення уроків фізичної культури з елементами бойового хортингу для школярів 6–7 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 86 с.
318. Єрмоєнко Е. А. Особливості проведення уроку фізичної культури з елементами бойового хортингу для учнів 7–8 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 69 с.
319. Єрмоєнко Е. А. Особливості самовиховання в бойовому хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ.

- конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 40–55.
320. Єрмоєнко Е. А. Особливості техніко-тактичної підготовки спортсменів бойового хортингу високої кваліфікації : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 466 с.
321. Єрмоєнко Е. А. Особливості фізичної і психологічної підготовки та формування професійних якостей курсантів і працівників правоохоронних органів засобами бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Протидія незаконному переміщенню товарів в районах здійснення Операції об'єднаних сил : тези допов. наук.-практ. семінару, 15 травня 2020 р. м. Ірпінь / Державна фіскальна служба України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 39–42.
322. Єрмоєнко Е. А. Патріотичне виховання молоді засобами бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 169 с.
323. Єрмоєнко Е. А. Педагогічні особливості організації гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для старших учнів 16 років (10 клас) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 115 с.
324. Єрмоєнко Е. А. Перспективність і наступність у реалізації змісту з основ здорового способу життя старших дошкільників та молодших школярів (на прикладі програми «Хортинг для здоров'я, наполегливості, злагоди дитини») / Е. А. Єрмоєнко, О. А. Остряньська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 13 (40). – С. 88–98.
325. Єрмоєнко Е. А. Підвищення спеціальної фізичної підготовленості спортсменів бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 434 с.
326. Єрмоєнко Е. А. Підвищення тактичної підготовленості спортсменів у системі бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 456 с.
327. Єрмоєнко Е. А. Підготовка спортсменів бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 55–63.
328. Єрмоєнко Е. А. Планування та організація позакласних занять з бойового хортингу для учнів середнього шкільного віку 7–8 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 111 с.
329. Єрмоєнко Е. А. Планування та організація позакласної роботи з бойового хортингу в школі для дітей 10–11 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 119 с.
330. Єрмоєнко Е. А. Показники загальної фізичної готовності спортсменів бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 292 с.
331. Єрмоєнко Е. А. Поняття фізичної культури особистості у системі бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 157–171.
332. Єрмоєнко Е. А. Принципи організації позакласних занять з бойового хортингу для школярів 10 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 88 с.
333. Єрмоєнко Е. А. Проблеми та перспективи розвитку бойового хортингу в Україні : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 147 с.

334. Єрмоєнко Е. А. Проведення занять з бойового хортингу на уроці фізичної культури. 8 клас : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «ВФХ», 2019. – 118 с.
335. Єрмоєнко Е. А. Проведення уроків фізичної культури з елементами бойового хортингу для учнів 5–6 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 62 с.
336. Єрмоєнко Е. А. Програма викладання бойового хортингу на уроці фізичної культури для учнів 5 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 137 с.
337. Єрмоєнко Е. А. Програма дитячого гуртка з бойового хортингу для вихованців 8–9 років закладів позашкільної освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 154 с.
338. Єрмоєнко Е. А. Програма з бойового хортингу для спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 212 с.
339. Єрмоєнко Е. А. Програма занять з хортингу для спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 142 с.
340. Єрмоєнко Е. А. Програма навчально-тренувальних занять з хортингу для дитячо-юнацьких спортивних шкіл : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 146 с.
341. Єрмоєнко Е. А. Програма навчально-тренувальних занять з хортингу для спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 135 с.
342. Єрмоєнко Е. А. Програма навчально-тренувальних занять з хортингу для шкіл вищої спортивної майстерності : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 137 с.
343. Єрмоєнко Е. А. Програма навчально-тренувальної роботи з бойового хортингу закладів позашкільної освіти для молоді 18–21 рік : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 158 с.
344. Єрмоєнко Е. А. Програма основного рівня навчання з бойового хортингу для вихованців 8–15 років закладів позашкільної освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 177 с.
345. Єрмоєнко Е. А. Програма позакласних занять з бойового хортингу початкового рівня навчання для школярів 2 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 101 с.
346. Єрмоєнко Е. А. Програма позакласної роботи з бойового хортингу у школі для дітей 6–7 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 109 с.
347. Єрмоєнко Е. А. Програма початкового рівня другого року навчання з бойового хортингу для вихованців 6–7 років закладів позашкільної освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 153 с.
348. Єрмоєнко Е. А. Програма початкового рівня навчання з бойового хортингу у закладах позашкільної освіти для дітей 5 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 152 с.
349. Єрмоєнко Е. А. Програма початкового рівня навчання позакласних занять з бойового хортингу для школярів 1 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 87 с.

350. Єрмоєнко Е. А. Програма самостійних занять бойовим хортингом для вихованців закладів позашкільної освіти : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 145 с.
351. Єрмоєнко Е. А. Програмний матеріал для проведення уроків фізичної культури за методикою бойового хортингу з учнями 9–10 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 66 с.
352. Єрмоєнко Е. А. Програмні вимоги викладання бойового хортингу на уроках фізичної культури для школярів 9–10 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 89 с.
353. Єрмоєнко Е. А. Програмування позакласної роботи в школі з бойового хортингу для юнаків та дівчат 14 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 122 с.
354. Єрмоєнко Е. А. Потенційні можливості хортингу як засобу формування цінностей здорового життя учнівської та студентської молоді / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2016. – Вип. 5. – С. 139–146.
355. Єрмоєнко Е. Поясна система та підвищення кваліфікації спортсменів бойового хортингу / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 200–213.
356. Єрмоєнко Е. А. Правомірність застосування службово-прикладних прийомів фізичного впливу системи бойового хортингу в екстремальних умовах соціального характеру у межах необхідної самооборони / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 95–110.
357. Єрмоєнко Е. А. Практичний матеріал програми хортингу для виховання наполегливості у дітей 6–7 років / Е. А. Єрмоєнко // Актуальні проблеми фізичної культури та спорту. – 2013. – № 28 (3). – С. 69–74.
358. Єрмоєнко Е. А. Принципи виконання й методика вивчення базових технічних елементів хортингу: методичний посібник / Е. А. Єрмоєнко // К. : Паливода А. В., 2009. – 87 с.
359. Єрмоєнко Е. А. Програма навчально-тренувальних занять з бойового хортингу для дитячих спортивних секцій : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 72 с.
360. Єрмоєнко Е. А. Програма позакласних занять з хортингу для молодших школярів 1–4 класів : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 96 с.
361. Єрмоєнко Е. А. Програма позакласних занять з хортингу для учнів середнього шкільного віку 5–9 класів : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 112 с.
362. Єрмоєнко Е. А. Програма позакласних занять з хортингу для учнів старшого шкільного віку 10–11 класів : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 87 с.
363. Єрмоєнко Е. А. Програмний матеріал з дисципліни «Теорія і методика бойового хортингу» для закладів вищої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 201 с.
364. Єрмоєнко Е. А. Професійно-психологічна підготовка співробітників правоохоронних органів засобами бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Організація служби правоохоронних органів: теорія і практика : монографія ; М-во фінансів України, Ун-т ДФС України. – Ірпінь: Ун-т ДФС України, 2020. – С. 290–354.
365. Єрмоєнко Е. А. Психічні процеси в бойовому хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 63–72.

366. Єрмоєнко Е. А. Психологічна підготовка спортсмена бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 159 с.
367. Єрмоєнко Е. А. Психологічне забезпечення високих спортивних досягнень у бойовому хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 171–185.
368. Єрмоєнко Е. А. Психологія бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 164 с.
369. Єрмоєнко Е. А. Психолого-педагогічні умови організації гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для старшокласників 16–17 років (11 клас) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 115 с.
370. Єрмоєнко Е. А. Реалізація проблеми наступності в процесі виховання наполегливості у дошкільників та молодших школярів засобами хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Сучасне дошкілля: реалії та перспективи : матеріали праць VI Міжнар. наук.-практ. конф. (17 жовт. 2013 р., м. Київ, Інститут розвитку дитини НПУ імені М. П. Драгоманова). – К. : Вид. НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 68–74.
371. Єрмоєнко Е. А. Реалізація програми позакласної роботи з бойового хортингу в школі для дітей 7 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 109 с.
372. Єрмоєнко Е. А. Рекомендації щодо організації гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 7 років (2 клас) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 122 с.
373. Єрмоєнко Е. А. Робоча програма навчально-тренувальних занять з бойового хортингу : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 84 с.
374. Єрмоєнко Е. А. Робоча програма гурткової роботи з бойового хортингу для учнів 1–2 класів загальноосвітньої школи : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 122 с.
375. Єрмоєнко Е. А. Робоча програма навчально-тренувальних занять з хортингу / Е. А. Єрмоєнко // К. : Нац. ун-т фізичного виховання і спорту України, 2009. – 49 с.
376. Єрмоєнко Е. А. Робоча програма фізкультурно-оздоровчих занять з бойового хортингу для дітей : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 67 с.
377. Єрмоєнко Е. А. Робоча програма фізкультурно-оздоровчих занять з бойового хортингу для різних груп населення : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 59 с.
378. Єрмоєнко Е. А. Робоча програма фізкультурно-оздоровчих занять з хортингу / Е. А. Єрмоєнко // К. : Нац. ун-т фізичного виховання і спорту України, 2009. – 23 с.
379. Єрмоєнко Е. А. Робоча програма фізкультурно-оздоровчих занять з хортингу для дітей / Е. А. Єрмоєнко // К. : Нац. ун-т фізичного виховання і спорту України, 2009. – 32 с.
380. Єрмоєнко Е. А. Розвиток бойового хортингу в позашкільній освіті : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 537 с.
381. Єрмоєнко Е. А. Самозахист як основа бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 214–226.

382. Єрмоєнко Е. А. Силова підготовка школярів 14–17 років на уроках фізичної культури з елементами бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко, С. І. Болтвівець, І. В. Суліма, В. Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 158–165.

383. Єрмоєнко Е. А. Система обліку тренувальних навантажень у бойовому хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 466 с.

384. Єрмоєнко Е. А. Система присвоєння ступенів бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, ГС «Національна федерація бойового хортингу України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 188 с.

385. Єрмоєнко Е. А. Система фізичного виховання особистості в бойовому хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 461 с.

386. Єрмоєнко Е. Система фізичного виховання спортсменів бойового хортингу / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 188–205.

387. Єрмоєнко Е. Складові здорового способу життя студентів, які займаються хортингом / Е. Єрмоєнко // Хортинг – національний бренд України у світі: олімпійська перспектива : матер. II міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 березня 2019 р. / Мін-во освіти і науки України, Мін-во молоді та спорту України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2019. – С. 171–181.

388. Єрмоєнко Е. А. Спортивна діяльність у системі бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 523 с.

389. Єрмоєнко Е. А. Спортивна секція з хортингу. Навчальна програма для учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 102 с.

390. Єрмоєнко Е. А. Спортивне тренування в бойовому хортингу : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 141 с.

391. Єрмоєнко Е. А. Спортивно-підготовча складова системи бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 400 с.

392. Єрмоєнко Е. А. Статут Всеукраїнської громадської організації «Українська Федерація хортингу» / Е. А. Єрмоєнко // зареєстр. Мін-вом юстиції України 25 березня 2009 р., Київ. 2009. – 25 с.

393. Єрмоєнко Е. А. Статут Міжнародної громадської організації «Міжнародна Федерація Хортингу» / Е. А. Єрмоєнко // зареєстр. Мін-вом юстиції України 06 липня 2009 р., Київ. 2009. – 25 с.

394. Єрмоєнко Е. А. Стратегічне управління розвитком бойового хортингу в Україні : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 141 с.

395. Єрмоєнко Е. А. Структура програми занять з хортингу для здобувачів вищої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 64 с.

396. Єрмоєнко Е. А. Структура програми позакласної роботи з бойового хортингу в школі для дітей 13–14 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 122 с.

397. Єрмоєнко Е. А. Структура програми спортивної секції з бойового хортингу для здобувачів вищої освіти : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 255 с.

398. Єрмоєнко Е. А. Структура програми та організація позакласної роботи з бойового хортингу в школі для дітей 12 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 122 с.

399. Єрмоєнко Е. А. Структурування та проведення уроків фізичної культури з елементами бойового хортингу для школярів 7–8 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 87 с.
400. Єрмоєнко Е. А. Тактика бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 462 с.
401. Єрмоєнко Е. А. Тактика і стратегія бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 464 с.
402. Єрмоєнко Е. А. Тактика поводження зі зброєю за методикою бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко ; Тези доповідей студентсько-курсантської інтернет-конференції «Тактика поводження зі зброєю» (06 листопада 2020 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 27–31.
403. Єрмоєнко Е. А. Тактична підготовка спортсмена бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 455 с.
404. Єрмоєнко Е. А. Тематика робочої програми гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 12–13 років (7–8 класи) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 135 с.
405. Єрмоєнко Е. А. Тематична структура програми гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 12 років (7 клас) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 135 с.
406. Єрмоєнко Е. А. Тематичне планування позакласної роботи з бойового хортингу в школі для дітей 13 років : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 122 с.
407. Єрмоєнко Е. А. Тематичне програмування гурткової роботи в загальноосвітній школі з бойового хортингу для юнаків та дівчат 14 років (9 клас) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 135 с.
408. Єрмоєнко Е. А. Теоретико-методична компетентність тренера-викладача з бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 506 с.
409. Єрмоєнко Е. А. Теоретико-методична структура програми гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 13–14 років (8–9 класи) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 135 с.
410. Єрмоєнко Е. А. Теоретико-методичні засади виховання наполегливості в молодших школярів у процесі занять бойовим хортингом : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Ін-т проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 191 с.
411. Єрмоєнко Е. А. Теоретико-методичні основи викладання хортингу у закладах вищої освіти : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 690 с.
412. Єрмоєнко Е. А. Теоретична підготовка спортсмена бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 490 с.
413. Єрмоєнко Е. А. Теорія і методика бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. – 752 с.
414. Єрмоєнко Е. А. Теорія і практика фізичної підготовки спортсменів бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 393 с.

415. Єрмоєнко Е. А. Теорія та методика бойового хортингу : навч. посіб. : у 2-х ч. / Е. А. Єрмоєнко ; Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – Ч. 1. – 462 с. – (Серія «На допомогу студенту УДФСУ»; т. 75).
416. Єрмоєнко Е. А. Теорія та методика бойового хортингу : навч. посіб. : у 2-х ч. / Е. А. Єрмоєнко ; Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – 420 с. – (Серія «На допомогу студенту УДФСУ»; т. 75).
417. Єрмоєнко Е. А. Теорія і методика хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, Ін-т проблем виховання НАПН України, Українська федерація хортингу. – К. : Паливода А. В., 2014. – 450 с.
418. Єрмоєнко Е. А. Техніка бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 653 с.
419. Єрмоєнко Е. А. Технічна підготовка спортсмена бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 652 с.
420. Єрмоєнко Е. А. Технологія навчально-тренувальної роботи педагога у системі бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 269 с.
421. Єрмоєнко Е. А. Тренувальні завдання програми з бойового хортингу для вихованців 12–13 років закладів позашкільної освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 155 с.
422. Єрмоєнко Е. А. Тренувальні засоби системи бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 668 с.
423. Єрмоєнко Е. А. Тренувальні методи розвитку фізичних якостей спортсменів у процесі занять бойовим хортингом : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 478 с.
424. Єрмоєнко Е. А. Тренування в хортингу: навчально-методичний посібник / Е. А. Єрмоєнко // К. : Паливода А. В., 2009. – 227 с.
425. Єрмоєнко Е. Тренування спортсменів бойового хортингу на етапі підготовки до головних змагань / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 251–260.
426. Єрмоєнко Е. А. Удосконалення професійних компетентностей тренера-викладача з бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 274 с.
427. Єрмоєнко Е. А. Фактори впливу на психологічну готовність спортсменів бойового хортингу різного віку : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 192 с.
428. Єрмоєнко Е. А. Фізична підготовка спортсмена бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 455 с.
429. Єрмоєнко Е. А. Фізична підготовка та методика розвитку фізичних якостей спортсменів бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 394 с.
430. Єрмоєнко Е. А. Фізичне виховання курсантів у процесі занять бойовим хортингом : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2021. – 260 с.
431. Єрмоєнко Е. А. Фізичне виховання учнів початкових класів засобами бойового хортингу : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 107 с.
432. Єрмоєнко Е. А. Фізичне самовдосконалення особистості підлітків, які займаються бойовим хортингом / Е. А. Єрмоєнко, С. А. Бабурнич // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р.,

- м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 377–385.
433. Єрмоєнко Е. А. Фізіологічні та біохімічні аспекти фізичної підготовки співробітників поліції у процесі занять бойовим хортингом / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 225–240.
434. Єрмоєнко Е. Філософія бойового хортингу / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 82–104.
435. Єрмоєнко Е. А. Філософсько-методологічні засади поліцейського хортингу як підготовча база працівників поліції в Україні / Е. А. Єрмоєнко // Матер. наук.-практ. семінару, присвяченого Першому чемпіонату України з поліцейського хортингу / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2015. – С. 104–111.
436. Єрмоєнко Е. А. Форми і методика викладання бойового хортингу на уроці фізичної культури для учнів 7 класів : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2020. – 137 с.
437. Єрмоєнко Е. А. Формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді засобами бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко. – К. : Паливода А. В., 2020. – 585 с.
438. Єрмоєнко Е. А. Формування спеціальної професійно-психологічної готовності співробітників поліції засобами бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 177 с.
439. Єрмоєнко Е. А. Формування тематики гурткової роботи з бойового хортингу в загальноосвітній школі для дітей 10–11 років (5–6 класи) : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 132 с.
440. Єрмоєнко Е. Формування фізичної культури та цінностей здорового способу життя студентської молоді як передумова спортивних успіхів у бойовому хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 261–274.
441. Єрмоєнко Е. Формування цінностей здорового життя дітей, учнівської та студентської молоді у процесі занять хортингом / Е. Єрмоєнко // Хортинг – національний вид спорту України: досвід і перспективи : матер. І всеукр. наук.-практ. конф., 28-29 листопада 2018 р. / Мін-во освіти і науки України, Мін-во молоді та спорту України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2019. – С. 5–12.
442. Єрмоєнко Е. А. Формування цінностей здорового життя учнівської молоді засобами хортингу : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти, Ін-т проблем виховання НАПН України, Українська федерація хортингу. – К. : Паливода А. В., 2017. – 436 с.
443. Єрмоєнко Е. А. Формування цінностей здорового життя учнівської молоді засобами хортингу : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти, Ін-т проблем виховання НАПН України, Українська федерація хортингу. – К. : Паливода А. В., 2017. – 440 с.
444. Єрмоєнко Е. А. Формування цінностей здорового життя учнівської молоді засобами хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Ун-т ДФС України, [та ін.]. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2019. – 608 с.
445. Єрмоєнко Е. А. Формування цінностей здорового життя учнівської та студентської молоді на заняттях хортингом у навчальних закладах / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2016. – Вип. 6. – С. 115–123.
446. Функції військово-патріотичного виховання дітей та молоді засобами бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко, І. В. Кузора, А. В. Тішин, В. Е. Єрмоєнко, В. В. Вехтєв // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–

15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 750–765.

447. Єрмоєнко Е. А. Характеристика програми навчання з хортингу для дітей та молоді / Е. А. Єрмоєнко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіту наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2012 рік / [За ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – Вип. 3. – С. 391–394.

448. Єрмоєнко Е. А. Хортинг / Е. А. Єрмоєнко // Фізична культура в школі : навчальна програма для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. – Київ : Літера ЛТД, 2018. – С. 336–353.

449. Єрмоєнко Е. А. Хортинг / Е. А. Єрмоєнко // Фізична культура в школі: навчальна програма для 10–11 класів (рівень стандарту). – Київ : Літера ЛТД, 2019. – С. 155–164.

450. Єрмоєнко Е. А. Хортинг. Збірник навчальних програм для закладів освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 311 с.

451. Єрмоєнко Е. А. Хортинг. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл : навчальне видання / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во України у справах сім'ї, молоді та спорту, Українська федерація хортингу. – К. : Паливода А. В., 2010. – 108 с.

452. Єрмоєнко Е. А. Хортинг. Програма спортивної секції для студентів і курсантів закладів вищої освіти : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 48 с.

453. Єрмоєнко Е. А. Хортинг. Робоча програма та методичні плани навчально-тренувальної роботи для громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування та спортивних клубів, груп різних форм власності / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во України у справах сім'ї молоді та спорту, Українська федерація хортингу. – К. : ВГО «Українська Федерація Хортингу», 2011. – 40 с.

454. Єрмоєнко Е. А. Хортинг : навчальна програма гурткової (секційної) роботи для учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Єрмоєнко Едуард Анатолійович. – Київ : Паливода А. В., 2012. – 268 с.

455. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – виховна система особистості : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во фінансів України, Ун-т ДФС України. – К. : Паливода А. В., 2020. – 627 с.

456. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – національне бойове мистецтво України : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 488 с.

457. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – національний вид спорту України: метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко. – К. : Паливода А. В., 2014. – 1064 с.

458. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – система оздоровлення учнівської молоді: навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко. – К. : Паливода А. В., 2020. – 124 с.

459. Єрмоєнко Е. А. Хортинг для старшокласників : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ун-т ДФС України. – К. : Паливода А. В., 2020. – 229 с.

460. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у дитячо-юнацьких спортивних школах та спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 138 с.

461. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у дитячо-юнацькій спортивній школі : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 144 с.

462. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у житті школяра : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 500 с.

463. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у закладах вищої освіти : навч. посіб. / Е. А. Єрмоєнко ; Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 654 с. – (Серія «На допомогу студенту УДФСУ», т. 66).

464. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у формуванні здорового способу життя школярів : монографія / Е. А. Єрмоєнко. – К. : Паливода А. В., 2020. – 467 с.
465. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у школах вищої спортивної майстерності : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во молоді та спорту України, Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 138 с.
466. Єрмоєнко Е. А. Хортинг фехтування : монографія / Е. А. Єрмоєнко, Р. Г. Фалєєв, С. В. Саксєєв // К. : Паливода А. В., 2020. – 450 с.
467. Єрмоєнко Е. А. Хортинг як засіб виховання наполегливості в школярів 6–7 років / Е. А. Єрмоєнко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 3К (44) 14. – С. 238–242.
468. Єрмоєнко Е. А. Хортинг як засіб виховання наполегливості в школярів 6–7 років / Е. А. Єрмоєнко // Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20–21 березня 2014 р., м. Київ, Інститут фізичного виховання та спорту НПУ імені М. П. Драгоманова). – К., 2014. – С. 87–91.
469. Зверєв А. В. Бойовий хортинг у методиках вдосконалення силових якостей спортсменів різних вікових груп / А. В. Зверєв, Е. А. Єрмоєнко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 593–603.
470. Зміст, форми і методи формування цінностей здорового життя учнівської та студентської молоді засобами хортингу. Е. Єрмоєнко - Редакційна колегія.
471. Зубалій Н. П., Зубалій М. Д., Єрмоєнко Е. А., Єрмоєнко В. Е. Психологічні та соціальні основи виховання особистості у системі бойового хортингу. Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць. К. : Паливода А. В. 2017. Вип. 8. С. 122–129.
472. Івашковський В. В. Психомоторика та психо-фізіологічні особливості підготовки спортсменів бойового хортингу / В. В. Івашковський, Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бєх І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 130–138.
473. Карасєвич С. А. Бойовий хортинг як засіб морально-етичного виховання особистості / С. А. Карасєвич, Е. А. Єрмоєнко, В. Р. Біла // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 346–357.
474. Кіблицький Р. В. Бойовий хортинг: концептуальні засади розвитку і популяризації в Україні / Р. В. Кіблицький, Е. А. Єрмоєнко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 502–514.
475. Коломоєць Г. А. Бойовий хортинг і принципи формування духовно-моральної вихованості учнів / Г. А. Коломоєць, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Деревянко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 776–793.
476. Колос М. А. Бойовий хортинг: швидкісно-силова підготовка та оптимізація управління навчально-тренувальним процесом / М. А. Колос, Е. А. Єрмоєнко, О. М. Сидоренко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 493–502.
477. Кольченко А. П. Патріотично-орієнтована діяльність бойового хортингу як результат привласнення всіх видів соціального досвіду / А. П. Кольченко, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Бабурнич

// Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 765–776.

478. Кузора І. В. Військово-патріотична програма бойового хортингу / І. В. Кузора, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтєв // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 840–852.

479. Кукушкін К. М. Методика військово-патріотичного виховання школярів у процесі занять бойовим хортингом / К. М. Кукушкін, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 6–14.

480. Литвиненко А. М. Бойовий хортинг – комплексна система фізичного виховання особистості / А. М. Литвиненко, Е. А. Єрмоєнко, В. Е. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 403–422.

481. Литвиненко А. М. Бойовий хортинг у методиці вдосконалення силових якостей спортсменів різного віку / А. М. Литвиненко, Е. А. Єрмоєнко, О. І. Остапенко, В. Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бєх І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 214–222.

482. Лях В. Інноваційні підходи у боротьбі «Лава на лаву» з учнями козацьких класів і спортсменів бойового хортингу / В. Лях, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 164–176.

483. Ляховець О. О. Бойовий хортинг як засіб виховання патріотизму у дітей дошкільного віку / О. О. Ляховець, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 305–315.

484. Методичний посібник патріотично-спортивного спрямування «Хортинг-фехтування» : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко, Р. Г. Фалєєв, С. В. Саксєєв, Г. А. Коломоєць, І. В. Кузора. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2021. – 200 с.

485. Медичні і фізіологічні показники самоконтролю студентів у процесі тренування з бойового хортингу / В. Е. Єрмоєнко, Е. А. Єрмоєнко, І. Р. Ільницький, Р. В. Кіблицький, С. А. Карасевич // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 550–564.

486. Методика викладання бойового хортингу для студентів та курсантів закладів вищої освіти правоохоронної спрямованості / Е. Єрмоєнко, В. Чмелюк, В. Гришук, С. Бадьора. // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 196–219.

487. Методика проведення занять з бойового хортингу для співробітників правоохоронних органів / Е. А. Єрмоєнко, О. А. Бухтіяров, А. В. Тішин, О. В. Буток, А. П. Кольченко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 273–288.

488. Методична система використання фітнес-технологій у фізичному вихованні студентів / В. Жамардїй, Г. Грибан, О. Школа, О. Фоменко... - 2020.

489. Морально-психологічне супроводження спортсменів бойового хортингу в стресових ситуаціях у процесі змагань / Е. Єрмоєнко, Т. Федорченко, З. Діхтяренко, В. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 139–146.

490. Мухін О. А. Бойовий хортинг як засіб військово-фізичної підготовки та явище бойової культури українців / О. А. Мухін, Е. А. Єрмоєнко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м.

Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 732–750.

491. Навчальна програма гуртка з хортинг фехтування для закладів загальної середньої освіти та закладів позашкільної освіти : навч.-метод. посіб. / Р. Г. Фалєєв, І. В. Кузора, Г. А. Коломоєць, Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 76 с.

492. Національний професійно-прикладний вид спорту України – бойовий хортинг / Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк, В. Р. Біла, В. Л. Грищук, О. А. Бухтіяров // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 38–52.

493. Національно-патріотичне та фізичне виховання школярів, студентів і курсантів засобами бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк, В. Р. Біла, В. Л. Грищук, О. А. Бухтіяров // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 263–273.

494. Оптимізація функціональної підготовки курсантів та співробітників правоохоронних органів за методиками бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк, В. Р. Біла, В. Л. Грищук, О. А. Бухтіяров // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 62–80.

495. Оржеховська В. М. Бойовий хортинг: регламентація і спрямованість рухової активності спортсменів / В. М. Оржеховська, Е. А. Єрмоєнко, О. А. Мухін // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 652–667.

496. Основи функціональної підготовки співробітників правоохоронних органів засобами бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк, В. Р. Біла, В. Л. Грищук, В. В. Бондарчук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 357–373.

497. Особливості військово-патріотичного виховання спортсменів бойового хортингу у закладах загальної середньої освіти / Е. А. Єрмоєнко, І. В. Кузора, А. В. Тішин, В. Е. Єрмоєнко, В. В. Вехтєв // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 682–695.

498. Остапенко О. І. Бойовий хортинг як засіб формування у старшокласників готовності до військової служби / О. І. Остапенко, Е. А. Єрмоєнко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 638–652.

499. Остряньська О. Бойовий хортинг у впровадженні творчих здобутків передового регіонального педагогічного досвіду формування у старших дошкільників соціально-комунікативних умінь у театралізованій діяльності з використанням хортинг-ляльок / О. Остряньська, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 173–186.

500. Параниця С. П., Єрмоєнко Е. А., Коломоєць Г. А., Єрмоєнко В. Е. Бойовий хортинг – фундаментальний осередок воїнських традицій української землі. Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць. К. : Паливода А. В. 2018. Вип. 9. С. 102–111.

501. Параниця С. П. Методи професійно-прикладної фізичної підготовки студентів і курсантів правоохоронних спеціальностей засобами бойового хортингу / С. П. Параниця, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів

- України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 462–477.
502. Петрочко Ж. Бойовий хортинг як засіб виховання патріотизму у школярів і студентів / Ж. Петрочко, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 34–45.
503. Петрочко Ж. В. Хортинг – школа сили і честі юного українця : метод. посіб. / Ж. В. Петрочко, Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Мін-во молоді та спорту України, Нац. академія педагогічних наук України, Ін-т проблем виховання. – К. : Паливода А. В., 2016. – 544 с.
504. Полторацький С. С. Бойовий хортинг у впровадженні воїнських традицій українського народу / С. С. Полторацький, Е. А. Єрмоєнко, В. Е. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 538–550.
505. Принципи застосування прикладних прийомів бойового хортингу співробітниками правоохоронних органів / Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк, В. Л. Гришук, О. А. Бухтіяров, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 254–263.
506. Присяжнюк С. Бойовий хортинг та проблема активного відпочинку спортсменів у різні вікові періоди / С. Присяжнюк, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 206–218.
507. Присяжнюк С. І., Єрмоєнко Е. А., Діхтяренко З. М., Єрмоєнко В. Е. Бойовий хортинг як засіб формування здоров'язбережувальної компетентності студентів закладів вищої освіти ІТ технологій. Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць. К. : Паливода А. В. 2018. Вип. 9. С. 217–225.
508. Психологічні та соціальні основи виховання особистості у системі бойового хортингу / Н. Зубалій, М. Зубалій, Е. Єрмоєнко, В. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 122–129.
509. Пустолякова Л. Бойовий хортинг у системі навчання фізичних вправ загального розвитку та спеціально-підготовчих вправ на заняттях з фізичного виховання у закладах вищої освіти / Л. Пустолякова, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 187–195.
510. Рамазанова У. В. Бойовий хортинг як чинник спеціально-фізичної підготовки співробітників правоохоронних органів / У. В. Рамазанова, Е. А. Єрмоєнко, О. А. Бухтіяров // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 438–447.
511. Розвиток фізичних якостей співробітників правоохоронних органів у процесі занять бойовим хортингом / Е. А. Єрмоєнко, В. Р. Біла, Н. О. Боровець, О. В. Буток, О. В. Деркач // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 306–321.
512. Рудей Д. Ю. Бойовий хортинг у комплексі виховних засобів спортсменів шкільного віку / Д. Ю. Рудей, О. М. Гречаний, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 334–343.
513. Сидоренко О. М. Бойовий хортинг і соціально-педагогічні аспекти військово-патріотичного виховання школярів / О. М. Сидоренко, Е. А. Єрмоєнко, К. М. Кукушкін // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 603–620.

514. Силова підготовка школярів 14-17 років на уроках фізичної культури з елементами бойового хортингу / Е. Єрмоєнко, С. Болтівець, І. Суліма, В. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 158–165.

515. Система фізичного виховання студентів і курсантів за програмою бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк, В. Р. Біла, В. Л. Грищук, С. П. Параниця // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 373–384.

516. Сичов С. Бойовий хортинг та особливості оптимізації управління атлетичним тренуванням у процесі спортивної діяльності / С. Сичов, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 219–225.

517. Складові здорового способу життя студентів, які займаються хортингом. Е. Єрмоєнко - Редакційна колегія.

518. Степура Т. М. Бойовий хортинг як засіб формування специфічних психічних властивостей співробітників правоохоронних органів / Т. М. Степура, Е. А. Єрмоєнко, О. В. Бутко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 173–188.

519. Суліма І. В. Бойовий хортинг – національний вид спорту і школа підготовки українського воїна / І. В. Суліма, Е. А. Єрмоєнко, К. М. Кукушкін, С. С. Полторацький // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2019. – Вип. 11. – С. 71–82.

520. Тимчик М. В. Бойовий хортинг і виховання учнів / М. В. Тимчик, Е. А. Єрмоєнко, В. Р. Біла // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 575–593.

521. Тимчик, М. В., Єрмоєнко Е. А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі занять хортингом / М. В. Тимчик, Е. А. Єрмоєнко // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. – Сер.: Психолого-педагогічні науки. № 5. – 2013. – С. 197–202.

522. Тимчик М. В. Хортинг як засіб виховання наполегливості в молодших школярів / М. В. Тимчик, Е. А. Єрмоєнко // Фізичне виховання в рідній школі. – Вип. 1. – К.: Педагогічна преса, 2014. – С. 38–41.

523. Тішин А. В. Застосування прийомів бойового хортингу при вдосконаленні навчання у вищих освітніх установах правоохоронних органів України / А. В. Тішин, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 296–305.

524. Управління і контроль у процесі занять бойовим хортингом курсантів правоохоронних спеціальностей / Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк, В. Л. Грищук, О. А. Бухтіяров, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 422–438.

525. Фалєєв Р. Г. Викладання хортинг фехтування у закладах позашкільної освіти : навч.-метод. посіб. / Р. Г. Фалєєв, Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 73 с.

526. Фалєєв Р. Змагальна діяльність у хортинг фехтуванні : навч. посіб. / Р. Фалєєв, С. Саксєєв, Е. Єрмоєнко. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2020. – 123 с.

527. Фалєєв Р. Г. Методика проведення занять з хортинг фехтування у закладах освіти : навч.-метод. посіб. / Р. Г. Фалєєв, Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Ірпінь, 2020. – 78 с.

528. Фалєєв Р. Г. Основи хортинг фехтування : метод. посіб. / Р. Г. Фалєєв, Е. А. Єрємєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 83 с.

529. Фалєєв Р. Хортинг фехтування – український шабельний бій : навч. посіб. / Р. Фалєєв, С. Саксєєв, Е. Єрємєнко. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2020. – 120 с.

530. Фалєєв Р. Г. Хортинг фехтування у закладах загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. / Р. Г. Фалєєв, Е. А. Єрємєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2020. – 77 с.

531. Федорченко Т. Є. Бойовий хортинг і методика проведення занять в умовах здоров'язберігальної педагогіки / Т. Є. Федорченко, Е. А. Єрємєнко, В. Е. Єрємєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 695–713.

532. Федорченко Т. Є., Єрємєнко Е. А., Діхтяренко З. М., Єрємєнко В. Е. Бойовий хортинг як засіб національно-патріотичного виховання і фізичної підготовки школярів, студентської та курсантської молоді. Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць. К. : Паливода А. В. 2017. Вип. 8. С. 80–87.

533. Хатько А. В. Бойовий хортинг у системі фізичного виховання студентів і курсантів / А. В. Хатько, Е. А. Єрємєнко, В. Л. Грищук, О. О. Ляховець // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 47–53.

534. Чмелюк В. В. Бойовий хортинг у підрозділах державної митної служби для підготовки співробітників до протидії незаконному переміщенню товарів у районах здійснення операції об'єднаних сил на сході України / В. В. Чмелюк, Е. А. Єрємєнко, В. В. Бондарчук // Протидія незаконному переміщенню товарів в районах здійснення Операції об'єднаних сил : тези допов. наук.-практ. семінару, 15 травня 2020 р. м. Ірпінь / Державна фіскальна служба України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 7–25.

535. Чмелюк В. В., Єрємєнко Е. А., Біла В. Р., Бондарчук В. В., Бобік С. П. Бойовий хортингу системі підготовки співробітників правоохоронних органів до протидії незаконному переміщенню товарів у районах здійснення Операції об'єднаних сил. Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення : матер. І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 28-29 травня 2020 р. / Ін-т модернізації змісту освіти / Мін-во освіти і науки України, 2020. С. 513–527.

536. Чмелюк В. В., Єрємєнко Е. А., Біла В. Р., Грищук В. А., Бухтіяров О. А. Бойовий хортинг у системі фізичного виховання студентів і курсантів. Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 14-15 липня 2020 р. / Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. – С. 72–95.

537. Чмелюк В. В. Бойовий хортинг як чинник навчання і професійної підготовки курсантів закладів вищої освіти правоохоронної спрямованості / В. В. Чмелюк, Е. А. Єрємєнко, В. В. Бондарчук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 8–23.

538. Шаповалов Б. Б. Перспективи розвитку бойового хортингу як засобу підготовки військовослужбовців правоохоронних органів військової структури до дій з ризиком для життя та здоров'я / Б. Б. Шаповалов, Е. А. Єрємєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 315–322.

539. Шаповалов Б. Б., Єрємєнко Е. А. & Нечерда В. Б. (2018d). Хортинг – національний вид спорту України. Поліцейський центр бойових мистецтв, 1, 16-17.

540. Antonenko, S. A., Yeromenko, E. A., Chmeliuk, V. V., Gryshchuk, V. L. (2020). Boyovyi khortynng yak zasib vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti [Combat horting as a means of

educating a fully developed personality]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 399–415. Irpin.

541. Antonenko, S. A., Yeromenko, E. A., Gryshchuk, V. L. (2020). *Pidhotovka profesiynykh zakhysnykiv Ukrainy u systemi boyovogo khortyngu* [Training of professional defenders of Ukraine in the system of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 52–62. Irpin.

542. Baburnych, S. A., Yeromenko, E. A. (2020). *Profesiograma sportyvnoho suddi z boyovogo khortyngu* [Profesiogram of a sports judge in combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 343–353. Irpin.

543. Badiora, S. M., Yeromenko, E. A., Tymchyk, M. V., Yeromenko, V. E. (2018). *Boyovyi khortyng u vprovadzhenni naukovo-metodychnoi literatury z rekreatsii i fizychnoi reabilitatsii sportsmeniv pidlitkovoho ta studentskoho viku* [Combat horting in the introduction of scientific and methodological literature on recreation and physical rehabilitation by adolescent and student athletes]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu: Issue 9* (pp. 184–193). Kyiv: Palyvoda A. V.

544. Badiora, S. M., Yeromenko, E. A., Tishyn, A. V. (2020). *Metody psykhychnoi samoregulatsii spivrobitnykiv pravookhoronnykh orhaniv u systemi boyovogo khortyngu* [Methods of mental self-regulation of law enforcement officers in the system of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 334–346. Irpin.

545. Bila, V. R., Yeromenko, E. A., Gryshchuk, V. L., Bukhtiyarov, O. A. (2019). *Boyovyi khortyng u program navchannia i profesiyno-prukladnoi pidgotovky kursantiv pravookhoronnykh spetsialnostei zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy* [Combat horting in the program of training and professional and applied training of cadets of law enforcement specialties of higher education institutions of Ukraine]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 11* (pp. 6–19). Kyiv: Palyvoda A. V.

546. Bila, V. R., Yeromenko, E. A., Chmeliuk, V. V., Gryshchuk, V. L. (2020). *Boyovyi khortyng u zahalnyi systemi fizychnoi ta spetsialnoi pidhotovky spivrobitnykiv pravookhoronnykh orhaniv* [Combat horting in the general system of physical and special training of law enforcement officers]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 368–377. Irpin.

547. Bila, V. R., Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V. (2020). *Viyskovo-patriotychne vykhovannia shkolariv i studentiv u protsesi zaniat boyovym khortyngom* [Military-patriotic education of schoolchildren and students in the process of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 242–254. Irpin.

548. Bobik, S. P., Yeromenko, E. A., Paranytsia, S. P. (2020). *Formuvannia profesiyno-psykholohichnykh zdibnostei spivrobitnykiv pravookhoronnykh orhaniv u protsesi zaniat boyovym khortyngom* [Formation of professional and psychological abilities of law enforcement officers in the process of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 23–38. Irpin.

549. Bodnarchuk, O. G., Yeromenko, E. A., Bila, V. R. (2020). *Boyovyi khortyng dlia pidhotovky spivrobitnykiv pravookhoronnykh orhaniv* [Combat horting for the training of law enforcement officers]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 226–242. Irpin.

550. Boltivets, S. I., Yeromenko, E. A., Ostrianska, O. A., Yeromenko, V. E. (2018). *Boyovyi khortyng yak zasib vykhovannia spravedlyvosti v molodshykh shkolariv u protsesi hurtkovykh zaniat* [Combat horting as a means of educating justice in junior high school students in the process of group classes]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 9* (pp. 148–160). Kyiv: Palyvoda A. V.

551. Bondarchuk, V. V., Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V. (2020). *Boyovyi khortyng yak zasib formuvannia profesiyno-prukladnykh yakosteiv kursantiv i pratsivnykiv sylovykh struktur* [Combat horting as a means of forming professional and applied qualities of cadets and law enforcement officers]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 188–200. Irpin.

552. Borovets, N. O., Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V. (2020). *Organizatsia zaniat z boyovogo khortyngu dlia pidvyshchennia funktsionalnoi pidhotovky spivrobitnykiv pravookhoronnykh orhaniv*

[Organization of combat horting classes to improve the functional training of law enforcement officers]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 447–462. Irpin.

553. Brukhno, Yu. S., Yeromenko, E. A., Gryshchuk, V. L. (2020). Boyovyi khortyng yak zasib formuvannia fizychnoi kultury studentiv i kursantiv [Combat horting as a means of forming the physical culture of students and cadets]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 200–214. Irpin.

554. Bukhtiyarov, O. A., Yeromenko, E. A., Butok, O. V., Yeromenko, V. E. (2018). Boyovyi khortyng – systema natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditey ta molodi [Combat horting is a system of national-patriotic education of children and youth]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 9* (pp. 61–70). Kyiv: Palyvoda A. V.

555. Bukhtiyarov, O. A., Yeromenko, E. A., Gryshchuk, V. L. (2020). Boyovyi khortyng yak systema pidhotovky ukrainskoho profesiynoho voina-patriota [Combat horting as a system of training a Ukrainian professional patriot soldier]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 126–139. Irpin.

556. Butok, O. V., Yeromenko, E. A., Yeromenko, V. E. (2020). Boyovyi khortyng i zdorovya liudyny [Combat horting and human health]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 564–575. Irpin.

557. Butok, O. V., Yeromenko, E. A., Boltivets, S. I., Yeromenko, V. E. (2019). Boyovyi khortyng yak zasib fizychnoi i psykholoichnoi pidgotovky ta formuvannia profesiynykh yakostei kursantiv i pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Combat horting as a means of physical and psychological training and formation of professional qualities of cadets and law enforcement officers]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu: Issue 11* (pp. 220–231). Kyiv: Palyvoda A. V.

558. Butok, O. V., Yeromenko, E. A., Bila, V. R., Zverev, A. V. (2020). Boyovyi khortyng yak zasib funktsionalnoi pidhotovky kursantiv pravookhoronnykh spetsialnostei i vydy kontroliu u protsesi zaniat [Combat horting as a means of functional training of cadets of law enforcement specialties and types of control in the process of training]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine.* P. 353–368. Irpin.

559. Chmeliuk, V. V., Yeromenko, E. A., Bila, V. R., Gryshchuk, V. L., Bukhtiyarov, O. A. (2020). Boyovyi khortyng u systemi fizychnoho vykhovannia studentiv i kursantiv [Combat horting in the system of physical education of students and cadets]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine.* P. 72–95. Irpin.

560. Chmeliuk, V. V., Yeromenko, E. A., Bila, V. R., Bondarchuk, V. V., Bobik, S. P. (2020). Boyovyi khortyng u systemi pidgotovky spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv do protydii nezakonnomu peremishchenniu tovariv u rayonakh zdiysnennia Operatsii obyednanykh syl [Combat horting in the system of training law enforcement officers to combat the illegal movement of goods in the areas of the joint forces operation] / Shliakhy udoskonalennia profesiynykh kompetentnostei fakhivtsiv v umovakh syohodennia : mater. mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. 28-29 travnia 2020 r. / Min-vo osvity i nauky Ukrainy, Derzh. nauk. ustanova «Instytut modernizatsii zmistu osvity», [ta in.]. – Kyiv. – P. 513–527.

561. Chmeliuk, V. V., Yeromenko, E. A., Bondarchuk, V. V. (2020). Boyovyi khortyng u pidrozdilakh derzhavnoi mytnoi sluzhby dlia pidhotovky spivrobotnykiv do protydii nezakonnomu peremishchenniu tovariv u rayonakh zdiysnennia Operatsii obyednanykh syl na skhodi Ukrainy [Combat horting in the units of the State Customs Service to prepare employees to combat the illegal movement of goods in the areas of the Joint Forces Operation in eastern Ukraine]. *Protydiya Nezakonnomu peremishchenniu tovariv v rayonakh zdiysnennia Operatsii obyednanykh syl : tezy dop. nauk.-prakt. seminaru (15 travnia 2020 roku).* Irpin. Universytet DFS Ukrainy. P. 7–25.

562. Chmeliuk, V. V., Yeromenko, E. A., Bondarchuk, V. V. (2020). Boyovyi khortyng yak chynnyk navchannia i profesiynoi pidhotovky kursantiv zakladiv vyschoi osvity pravookhoronnoi spriamovanosti [Combat horting as a factor of education and professional training of cadets of higher education institutions of law enforcement orientation]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 8–23. Irpin.

563. Derkach, O. V., Yeromenko, E. A., Butok, O. V. (2020). Rozvytok fizychnykh yakostei u spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv zasobamy boyovogo khortyngu za metodom funktsionalnoho trenuvannia [Development of physical qualities in law enforcement officers by means of combat horting by the method of functional training]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 384–403. Irpin.

564. Yeriomenko, Eduard. (2014). *Military–patriotic program and applied horting.* FOFUM MEN.

565. Ivashkovskiy, V. V., Yeromenko, E. A. (2017). Psykhomotoryka ta psykho-fiziologichni osoblyvosti pidgotovky sportsmeniv boyovogo khortyngu [Psychomotor skills and psycho-physiological features of training of combat horting athletes]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu.* Issue 8 (pp. 130–138). Kyiv: Palyvoda A. V.

566. Faleev, R., Sakseev, S, Yeromenko, E. (2020). Khortyng fekhturnia – ukrainskyi shabelnyi biy [Horting fencing is a Ukrainian saber fight]. *Navchalnyi posibnyk.* P. 120. Palyvoda A. V.

567. Faleev, R. G., Yeromenko, E. A. (2020). Khortyng fekhturnia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Fencing horting in general secondary education institutions]. *Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU".* 77 p.

568. Faleev, R.G., Yeromenko, E. A. (2020). *Metodyka provedennia zaniat z khortyng fekhturnia u zakladakh osvity* [Methods of conducting horting fencing classes in educational institutions]. *Ministry of Education and Science of Ukraine.* 78 p. Irpin.

569. Faleev, R. G., Kuzora, I. V., Kolomoiets, G. A., Yeromenko, E. A. (2020). *Navchalna programa gurtka z khortyng fekhturnia dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity ta zakladiv pozashkilnoi osvity* [Horting fencing club curriculum for general secondary and out-of-school education institutions]. *Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU".* 72 p.

570. Faleev, R. G., Yeromenko, E. A. (2020). *Osnovy khortyng fekhturnia* [Basics of horting fencing]. *Ministry of Education and Science of Ukraine.* 83 p. Kyiv: GS "NFBHU".

571. Faleev, R. G., Yeromenko, E. A. (2020). *Vykladannia khortyng fekhturnia u zakladakh pozashkilnoi osvity* [Teaching horting fencing in out-of-school education institutions]. *Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU".* 73 p.

572. Faleev, R. G., Sakseev, S. V., Yeromenko, E. A. (2020). *Zmahalna diyalnist u khortyng fekhturni* [Competitive activity in horting fencing]. *Monograph.* Palyvoda A. V. 138 p.

573. Fedorchenko, T. Y., Yeromenko, E. A., Yeromenko, V. E. (2020). *Boyovyi khortyng i metodyka provedennia zaniat v umovakh zdorovyazberezhualnoi pedahohiky* [Combat horting and methods of conducting classes in health pedagogy]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 695–713. Irpin.

574. Fedorchenko, T. Y., Yeromenko, E. A., Sulima, I. V., Poltoratskyi, S. S. (2018). *Boyovyi khortyng yak systema moralno-etychnoho vykhovannia osobystosti* [Combat horting as a system of moral and ethical education of the individual]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu.* Issue 9 (pp. 42–51). Kyiv: Palyvoda A. V.

575. Fedorchenko, T. Y., Yeromenko, E. A., Dikhtiarenko, Z. M., Yeromenko, V. E. (2017). *Boyovyi khortyng yak zasib natsionalno-patriotychnoho vykhovannia i fizychnoi pidgotovky shkolariv, studentskoi ta kursantskoi molodi* [Combat horting as a means of national-patriotic education and physical training of schoolchildren, students and cadets]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu.* Issue 8 (pp. 80–87). Kyiv: Palyvoda A. V.

576. Gancheva, V. I., Yeromenko, E. A., Kolomoiets, H. A. (2020). *Boyovyi khortyng: metodyka zastosuvannia dykhalnykh vprav u protsesi zaniat* [Combat horting: methods of applying breathing exercises during training]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 667–682. Irpin.

577. Garbovskiy, L. A., Yeromenko, E. A., Gryshchuk, V. L. (2020). *Boyovyi khortyng i metodyka vykladannia u zakladakh vyschoi osvity* [Combat horting and teaching methods in higher education institutions]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 155–173. Irpin.

578. Grechana, L. O., Grechanyi, O. M., Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng u noviy ukrainskiy shkoli [Combat horting in a new Ukrainian school]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 262–273. Irpin.

579. Grechanyi, O. M., Yeromenko, E. A. (2020). Metodyka vykladannia boyovoho khortyngu v protsesi hurtkovoï roboty u zakladakh zahalnoi serednioï osvity [Methods of teaching combat horting in the process of group work in general secondary education]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 251–262. Irpin.

580. Gryshchuk, V. L., Yeromenko, E. A., Chmeliuk, V. V., Bila, V. R., Bukhtiyarov, O. A. (2020). Boyovyi khortyng u kompleksï funktsionalnoi ta profesiynoi pidhotovky kursantiv do sluzhby v pravookhoronnykh orhanakh [Combat horting in the complex of functional and professional training of cadets for service in law enforcement agencies]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 14–28. Irpin.

581. Gryshchuk, V. L., Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng yak zasib profesiyno-prykladnoi, funktsionalnoi pidgotovky studentiv, kursantiv i slukhachiv spetsializovanykh zakladiv vyshchoï osvity ta spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Combat horting as a means of professionally applied, functional training of students, cadets and students of specialized higher education institutions and law enforcement officers]. *Shliakhy udoskonalennia profesiynykh kompetentnosti fakhivtsiv v umovakh syohodennia : mater. mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. 28-29 travnia 2020 r. / Min-vo osvity i nauky Ukrainy, Derzh. nauk. ustanova «Instytut modernizatsii zmistu osvity», [ta in.]*. – Kyiv. P. 537–544.

582. Gryshchuk, V. L., Yeromenko, E. A., Bukhtiyarov, O. A. (2020). Boyovyi khortyng yak zasib profesiyno-prykladnoi pidgotovky pravookhorontsiv do vykonannia sluzhbovo-boyovykh zavdan z protydii kontrabandi u rayonakh zdiysnennia Operatsii obyednanykh syl [Combat horting as a means of professional and applied training of law enforcement officers to perform combat missions to combat smuggling in the areas of the Joint Forces Operation]. *Protydiya Nezakonnomu peremischenniu tovariv v rayonakh zdiysnennia Operatsii obyednanykh syl : tezy dop. nauk.-prakt. seminaru (15 travnia 2020 roku)*. Irpin. Universytet DFS Ukrainy. P. 59–73.

583. Gryshchuk, V. L., Yeromenko, E. A., Bukhtiyarov, O. A. (2020). Sluzhbovyi obovyazok ta etychni tsinnosti pravookhorontsiv yak rezultat vykhovannia u systemi boyovogo khortyngu [Duty and ethical values of law enforcement officers as a result of education in the system of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2*. P. 80–101. Irpin.

584. Karasevych, S. A., Yeromenko, E. A., Bila, V. R. (2020). Boyovyi khortyng yak zasib moralno-etychnoho vykhovannia osobystosti [Combat horting as a means of moral and ethical education of the individual]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2*. P. 346–357. Irpin.

585. Kiblitskiy, R. V., Yeromenko, E. A., Tishyn, A. V. (2020). Boyovyi khortyng: kontseptualni zasady rozvytku i populiaryzatsii v Ukraini [Combat horting: conceptual principles of development and popularization in Ukraine]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2*. P. 502–514. Irpin.

586. Kolchenko, A. P., Yeromenko, E. A., Baburnych, S. A. (2020). Patriotychno-oriyentovana diyalnist boyovogo khortyngu yak rezultat pryvlasnennia vsikh vydiv sotsialnoho dosvidu [Patriotic-oriented activities of combat horting as a result of appropriation of all types of social experience]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2*. P. 765–776. Irpin.

587. Kolomoyets, H. A., Yeromenko, E. A., Derevianko, V. V. (2020). Boyovyi khortyng i pryntsypy formuvannia dukhovno-moralnoi vykhovanosti uchniv [Combat horting and principles of formation of spiritual and moral education of students]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2*. P. 776–793. Irpin.

588. Kolos, M. A., Yeromenko, E. A., Sydorenko, O. M. (2020). Boyovyi khortyng: shvydkisno-sylova pidhotovka ta optymizatsia upravlinnia navchalno-trenavalnym protsesom [Combat horting: speed and strength training and optimization of training process management]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2*. P. 493–502. Irpin.

589. Kukushkin, K. M., Yeromenko, E. A. (2020). *Metodyka viyskovo-patriotychnoho vykhovannia shkoliariv u protsesi zaniat boyovym khortynghom* [Methods of military-patriotic education of schoolchildren in the process of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 6–14. Irpin.
590. Kuzora, I. V., Yeromenko, E. A., Vekhtiev, V. V. (2020). *Viyskovo-patriotychna programa boyovogo khortynghu* [Military-patriotic program of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 840–852. Irpin.
591. Lyakhovets, O. O., Yeromenko, E. A. (2020). *Boyovyi khortyngh yak zasib vykhovannia patriotyzmu u ditei doshkilnogo viku* [Combat horting as a means of educating patriotism in preschool children]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 305–315. Irpin.
592. Lytvynenko, A. M., Yeromenko, E. A., Yeromenko, V. E. (2020). *Boyovyi khortyngh – kompleksna systema fizychnogo vykhovannia osobystosti* [Combat horting – a comprehensive system of physical education]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 403–422. Irpin.
593. Lytvynenko, A. M., Yeromenko, E. A., Ostapenko, O. I., Yeromenko, V. E. (2018). *Boyovyi khortyngh u metodytsi vdoskonalennia sylovykh yakosti sportshmeniv riznoho viku* [Combat horting in the method of improving the strength of athletes of different ages]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynghu: Issue 9* (pp. 214–222). Kyiv: Palyvoda A. V.
594. Mukhin, O. A., Yeromenko, E. A., Tishyn, A. V. (2020). *Boyovyi khortyngh yak zasib viyskovo-fizychnoi pidhotovky ta yavyshe boyovoi kultury ukrainsiv* [Combat horting as a means of military physical training and a phenomenon of combat culture of Ukrainians]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 732–750. Irpin.
595. Orzhekhovska, V. M., Yeromenko, E. A., Mukhin, O. A. (2020). *Boyovyi khortyngh: rehlamentatsia i spriamovanist rukhvoi aktyvnosti sportshmeniv* [Combat horting: regulation and direction of motor activity of athletes]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 652–667. Irpin.
596. Ostapenko, O. I., Yeromenko, E. A., Tishyn, A. V. (2020). *Boyovyi khortyngh yak zasib formuvannia u starshoklasnykiv hotovnosti do viyskovoii sluzhby* [Combat horting as a means of forming high school students' readiness for military service]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 638–652. Irpin.
597. Ostapenko, O. I., Zubaliy, M. D., Yeromenko, E. A., Tymchyk, M. V. (2017). *Boyovyi khortyngh yak zasib formuvannia v shkoliariv fizychnykh zdibnosti yak osnovy tverezogo sposobu zhyttia v maybutniy zhyttediyalnosti* [Combat horting as a means of forming physical abilities in schoolchildren as the basis of a sober lifestyle in future life]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynghu: Issue 8* (pp. 166–172). Kyiv: Palyvoda A. V.
598. Ostrianska, O. A., Yeromenko, E. A. (2017). *Boyovyi khortyngh u vprovadzhenni tvorchykh zdotukiv peredovogo regionalnogo pedagogichnogo dosvidu formuvannia u starshykh doshkilnykiv sotsialno-komunikatyvnykh umin u teatralizovaniy diyalnosti z vykorystanniam khortyngh-lialioek* [Combat horting in the implementation of creative achievements of advanced regional pedagogical experience in the formation of senior preschoolers' social and communicative skills in theatrical activities with the use of horting puppets]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynghu: Issue 8* (pp. 173–186). Kyiv: Palyvoda A. V.
599. Paranytsia, S. P., Yeromenko, E. A., Kolomoyets, H. A., Yeromenko, V. E. (2018). *Boyovyi khortyngh – fundamentalnyi oseredok voinskykh tradytsiy ukrainskoi zemli* [Combat horting is a fundamental center of military traditions of the Ukrainian land]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynghu. Issue 9* (pp. 105–115). Kyiv: Palyvoda A. V.
600. Paranytsia, S. P., Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V. (2020). *Metody profesiyno-prukladnoi fizychnoi pidhotovky studentiv i kursantiv pravookhoronnykh spepsianosti zasobamy boyovogo khortynghu* [Methods of professional and applied physical training of students and cadets of law enforcement specialties by means of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 462–477. Irpin.

601. Petrochko, Zh. V., Yeromenko, E. A. (2017). Boyovyi khortyng yak zasib vykhovannia patriotyzmu u shkoliariv i studentiv [Combat horting as a means of educating patriotism in schoolchildren and students]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu: Issue 8* (pp. 34–45). Kyiv: Palyvoda A. V.

602. Petrochko, Zh. V. & Yeromenko, E. A. (2015). *Khortynh – shkola syly i tchesti yunoho ukrainsia* [Horting is the school of power and honor of young Ukrainian]. Kyiv: Palyvoda A. V.

603. Petrochko, Zh. V., Yeromenko, E. A. (2016). *Khortynh – shkola syly i chesti yunoho ukrainsia* [Horting – the school of strength and honor of young Ukrainian: methodical manual]. Kyiv: Palyvoda A. V.

604. Poltoratskyi, S. S., Yeromenko, E. A., Yeromenko, V. E. (2020). Boyovyi khortyng u vprovadzhenni voinskykh tradytsiy ukrainskoho narodu [Combat horting in the implementation of military traditions of the Ukrainian people]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 538–550*. Irpin.

605. Prontenko, Kostiantyn; Griban, Grygoriy; Okhrimenko, Ivan; Bondarenko, Valentin; Bezpalii, Sergiy; Dikhtiarenko, Zoia; Yeromenko, Eduard; Bulgakov, Oleksii; Bloschynskyi, Ihor; Dzenzeliuk, Dmytro. Rendimiento académico y capacidad mental de los cadetes que practican deportes durante los estudios. *Dilemas Contemporáneos: Educación, Política y Valores . 2019 Special Issue, Vol. 7, p1-21. 21p.*

606. Prysiazhniuk, S. I., Yeromenko, E. A. (2017). Boyovyi khortyng ta problema aktyvnogo vidpochynku sportsmeniv u rizni vikovi periony [Combat horting and the problem of active recreation of athletes at different ages]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 8* (pp. 206–218). Kyiv: Palyvoda A. V.

607. Prysiazhniuk, S. I., Yeromenko, E. A., Dikhtiarenko, Z. M., Yeromenko, V. E. (2018). Boyovyi khortyng yak zasib formuvannia zdorovyazberezhuvalnoi kompetentnosti studentiv zakladiv vyschoi osvity IT-tekhnologiy [Combat horting as a means of forming health-preserving competence of students of higher education institutions of IT technologies]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 9* (pp. 223–231). Kyiv: Palyvoda A. V.

608. Ramazanova, U. V., Yeromenko, E. A., Bukhtiyarov, O. A. (2020). Boyovyi khortyng yak chynnyk spetsialno-fyzychnoi pidhotovky spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Combat horting as a factor of special physical training of law enforcement officers]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 438–447*. Irpin.

609. Rudei, D. Yu., Grechanyi, O. M., Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng u kompleksi vykhovnykh zasobiv sportsmeniv shkilnogo viku [Combat horting in the complex of educational tools for school-age athletes]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 334–343*. Irpin.

610. Savchenko, A., Yeromenko, E. (2017). *Combat horting – educational practice for young people*. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 8* (pp. 88–95). Kyiv: Palyvoda A. V.

611. Savchenko, A. (2017). *Combat horting – educational practice for young people / A. Savchenko, E. Yeromenko // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 88–95.*

612. Shapovalov, B. B., Yeromenko, E. A. (2020). *Perspektyvy rozvytku boyovoho khortyngu yak zasobu pidhotovky viyskovosluzhbovtsiv pravookhoronnykh orhaniv viyskovoï struktury do diy z ryzykom dlia zhyttia ta zdorovya* [Prospects for the development of combat horting as a means of training military servicemen of military structures to act at risk to life and health]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 315–322*. Irpin.

613. Stepura, T. M., Yeromenko, E. A., Butok, O. V. (2020). Boyovyi khortyng yak zasib formuvannia spetsyfichnykh psykhychnykh vlastyvostei spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Combat horting as a means of forming specific mental properties of law enforcement officers]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 173–188*. Irpin.

614. Sychov, S. O., Yeromenko, E. A. (2017). Boyovyi khortyng ta osoblyvosti optymizatsii upravlinnia atletychnym trenuvanniam u protsesi sportyvnoi diyalnosti [Combat horting and features of

- optimization of athletic training management in the process of sports activity]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu*. Issue 8 (pp. 219–225). Kyiv: Palyvoda A. V.
615. Sydorenko, O. M., Yeromenko, E. A., Kukushkin, K. M. (2020). Boyovyi khortyng i sotsialno-pedahohichni aspekty viyskovo-patriotychnoho vykhovannia shkoliariv [Combat horting and socio-pedagogical aspects of military-patriotic education of schoolchildren]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 603–620. Irpin.
616. Tishyn, A. V., Yeromenko, E. A. (2020). Zastosuvannia pryomiv boyovoho khortyngu pry vdoskonalenni navchannia u vyshchychk osvitynikh ustanovakh pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy [Application of combat horting techniques in improving training in higher educational institutions of law enforcement agencies of Ukraine]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 296–305. Irpin.
617. Tymchyk, M. V., Yeromenko, E. A., Bila, V. R. (2020). Boyovyi khortyng i vykhovannia uchniv [Combat horting and education of students]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 575–593. Irpin.
618. Tymchyk, M., Yeromenko, E. (2014). Khortynh yak zasib vykhovannia napolehlyvosti u molodshychk shkoliariv [Horting as a means of educating persistence in primary schoolchildren]. In *Fizychne vykhovannia v ridnii shkoli*. Issue 1. Kyiv: Pedahohichna presa.
619. Yeriomenko, E.A. (2009). *Trenuvannia v hortynhu* [Training in Horting]. Kyiv.
620. Yeromenko, E. A. (2020). Aktualni napriamy taktychnoi pidhotovky v boyovomu khortyngu [Current areas of tactical training in combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 460 p. Irpin.
621. Yeromenko, E. A. (2020). Analiz rezultativ naukovoho doslidzhennia stanu vykhovanosti u studentiv fizychnoi kultury ta osnov zdorovya v protsesi zaniat boyovym khortynhom [Analysis of the results of scientific research on the state of education of students of physical culture and basics of health in the process of combat horting]. *Zb. nauk. prats Berdyanskoho derzh. ped. un-tu : pedagogichni nauky. – Berdiansk : BDPU – Vyp. 2*.
622. Yeromenko, E. A. (2020). Boyove korinnia i voinskyke pryznachennia boyovogo khortyngu [Combat roots and military purpose of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 793–812. Irpin.
623. Yeromenko, E. A. (2021). Boyovyi khortyng. Metodyka vyvchennia arsenalu tekhniky pryomiv [Combat horting. Methods of studying the arsenal of techniques]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 638 p. Irpin.
624. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng. Navchalna programa dlia dytyacho-yunatskykh sportyvnykh shkil [Combat horting. Curriculum for children and youth sports schools]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. Palyvoda A. V. 146 p.
625. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng. Navchalna programa dlia shkil vyshchoi sportyvnoi maysternosti [Combat horting. Curriculum for schools of higher sportsmanship]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. Palyvoda A. V. 154 p.
626. Yeromenko, E. A. (2021). Boyovyi khortyng. Navchalna programa sportyvnoi sektsii z boyovogo khortyngu dlia uchniv serednyogo shkilnogo viku 5–9 klasiv [Combat horting. Curriculum of the sports section on combat horting for middle school students of 5-9 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 127 p. Kyiv: GS "NFBHU".
627. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng. Programa gurtkovykh zaniat dlia uchniv molodshoho shkilnogo viku [Combat horting. The program of group classes for primary school students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 91 p.
628. Yeromenko, E. A. (2021). Boyovyi khortyng. Programa pozaklasnykh zaniat dlia shkoliariv molodshoho shkilnogo viku 1–4 klasiv [Combat horting. Extracurricular program for primary school students of grades 1-4]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 111 p. Kyiv: GS "NFBHU".
629. Yeromenko, E. A. (2021). Boyovyi khortyng. Programa sportyvnoi sektsii dlia uchniv starshoho shkilnogo viku 10–11 klasiv [Combat horting. The program of the sports section for high school students of 10-11 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 102 p. Kyiv: GS "NFBHU".

630. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng. Zbirnyk navchalnykh program [Combat horting. Collection of educational programs]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 245 p.
631. Yeromenko, E. A. (2021). Boyovyi khortyng. Zbirnyk navchalnykh program sportyvnoi sektsii z boyovogo khortyngu dlia provedennia pozaklasnykh zaniat u shkoli [Combat horting. Collection of educational programs of the sports section on combat horting for extracurricular activities at school]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 251 p. Kyiv: GS "NFBHU".
632. Yeromenko, E. A., Ilnytskyi, I. R. (2020). Boyovyi khortyng: aspekty profilaktyky travm pid chas provedennia zmagani i trenuvan [Combat horting: aspects of injury prevention during competitions and training]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 322–334. Irpin.
633. Yeromenko, E. A., Shapovalov, B. B., Rudei, D. Yu., Grechanyi, O. M., Iyakhovets, O. O. (2020). Boyovyi khortyng: fiziologichni pokaznyky adaptatsii sportsmeniv do fizychnykh navantazhen [Combat horting: physiological indicators of athletes' adaptation to physical activity]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 321–334. Irpin.
634. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng: kryminalistychni aspekty nezakonnoho obigu vognepalnoi zbroi v Ukraini [Combat horting: forensic aspects of illicit trafficking in firearms in Ukraine]. *Tactics of handling weapons*. Irpin. P. 37–41.
635. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng: vogueva pidhotovka spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Combat horting: fire training of law enforcement officers]. *Tactics of handling weapons*. Irpin. P. 32–36.
636. Yeromenko, E. A. (2019). Boyovyi khortyng – natsionalnyi brend Ukrainy u sviti [Combat Horting – national brand of Ukraine in the world]. In Bekh, I. D. et al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu*. Issue 11 (pp. 29–54). Kyiv: Palyvoda A. V.
637. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng – systema vdoskonalennia osobystosti [Combat horting is a system of personality improvement]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 514 p. Kyiv: GS "NFBHU".
638. Yeromenko, E. A., Grechanyi, O. M. (2020). Boyovyi khortyng – vykhovna systema shkolariv Ukrainy [Combat horting is an educational system for schoolchildren in Ukraine]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 240–251. Irpin.
639. Yeromenko, E. A. (2021). Boyovyi khortyng dlia ditei [Combat horting for children]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 151 p. Kyiv: GS "NFBHU".
640. Yeromenko, E. A. (2021). Boyovyi khortyng dlia pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy [Combat horting for law enforcement agencies of Ukraine]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 217 p. Kyiv: GS "NFBHU".
641. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng dlia studentiv [Combat horting for students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 70 p. Irpin.
642. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng dlia zdobuvachiv vyschoi osvity [Combat horting for higher education seekers]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 78 p. Irpin.
643. Yeromenko, E. A. (2019). Boyovyi khortyng i systema formuvannia fizychnoi hotovnosti sportsmeniv [Combat horting and the system of formation of physical fitness of athletes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "WHF". 441 p.
644. Yeromenko, E. A. (2019). Boyovyi khortyng na urotsi fszychnoi kultury. 5 klas [Combat horting in a physical education lesson. 5 class]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 117 p. GS "WHF".
645. Yeromenko, E. A. (2021). Boyovyi khortyng na urotsi fizychnoi kultury dlia uchniv 8–9 klasiv zakladiv zahalnoi serednioi osvity [Combat horting in a physical education class for students in grades 8-9 of general secondary education]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 87 p. Irpin.
646. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortynh u kompleksu naukovo-pedagogichnykh zasobiv vykhovannia fizychnoi kultury ta osnov zdorovya studentiv [Combat horting in the complex of scientific and pedagogical means of educating physical culture and basics of student health] *Scientific notes: pedagogical sciences – Kropyvnytskyi : RVV CDPU im. V. Vynnychenka. – Vyp. 189*.

647. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng u programi pozaklasnykh zaniat dlia shkoliariv 10–11 klasiv [Combat horting in the program of extracurricular activities for students of 10–11 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 112 p. Kyiv: GS "NFBHU".
648. Yeromenko, E. A., Vekhtev, V. V. (2020). Boyovyi khortyng u programi pozaudytornykh zaniat iz zahalnofizychnoi pidgotovky, vykhovannia fizychnoi kultury ta osnov zdorovya studentiv [Combat horting in the program of extracurricular classes in general physical training, physical education and basics of student health]. Naukovi zapysky. Vyp. 190.
649. Yeromenko, E. A. (2021). Boyovyi khortyng u riznykh aspektakh vykhovannia osobystosti [Combat horting in various aspects of personality education]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 387 p. Kyiv: GS "NFBHU".
650. Yeromenko, E. A. (2021). Boyovyi khortyng u shkoli [Combat horting at school]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 240 p. Kyiv: GS "NFBHU".
651. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng u spetsializovanykh dytyacho-yunatskykh shkolakh olimpiyskoho rezervu [Combat horting in specialized children's and youth schools of the Olympic reserve]. Monograph: Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 215 p.
652. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng u spetsializovanykh navchalnykh zakladakh sportyvnoho profilyu [Combat horting in specialized sports schools]. Monograph: Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 221 p.
653. Yeromenko, E. A., Chmeliuk, V. V., Bila, V. R., Gryshchuk, V. L. (2018). Boyovyi khortyng u systemi fizychnogo vykhovannia studentiv i kursantiv [Combat horting in the system of physical education of students and cadets]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 9 (pp. 52–60). Kyiv: Palyvoda A. V.
654. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng u systemi fizychnogo vykhovannia zdobuvachiv vyschoi osvity [Combat horting in the system of physical education of higher education seekers]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 249 p. Irpin.
655. Yeromenko, E. A. (2021). Boyovyi khortyng u systemi profesiynoi pidhotovky spivrobitnykiv derzhavnykh pravookhoronnykh orhaniv [Combat horting in the system of professional training of state law enforcement officers]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 222 p. Kyiv: GS "NFBHU".
656. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng u systemi profesiynoi pidhotovky spivrobitnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Combat horting in the system of professional training of law enforcement officers]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 28–40. Irpin.
657. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng u systemi profesiynoho vdoskonalennia spivrobitnykiv organiv vnutrishnikh sprav [Combat horting in the system of professional development of law enforcement officers]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 185–195. Irpin.
658. Yeromenko, E. A., Karasevych, S. A. (2020). Boyovyi khortyng u systemi vykhovannia fizychnoi kultury ta osnov zdorovya uchnivskoi ta studentskoi molodi [Combat horting in the system of education of physical culture and basics of health of pupils and students]. Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports). Vyp. 6 (126).
659. Yeromenko, E. A. (2020). Boyovyi khortyng u systemi vyschoi osvity yak zasib vykhovannia fizychnoi kultury ta osnov zdorovya studentiv [Combat horting in the higher education system as a means of educating physical culture and the basics of student health]. Physical education: problems and prospects. Zhytomyr: Ruta. P. 255–270.
660. Yeromenko, E. A., Kuzora (2020). Boyovyi khortyng yak chynnyk formuvannia viyskovo-patriotychnykh zdibnostei, fizychnoi kultury ta osnov zdorovya uchnivskoi molodi [Combat horting as a factor in the formation of military-patriotic abilities, physical culture and the basics of student youth health]. Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports): Sb. scientific works. – K. : Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University. – Issue. 8 (128) 20. – P. 61–69.
661. Yeromenko, E. A. (2018). Boyovyi khortyng yak efektyvnyi zasib viyskovo-patriotychnoho vykhovannia shkoliariv i studentiv [Combat horting as an effective means of military-patriotic

education of schoolchildren and students]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu*. Issue 9 (pp. 32–41). Kyiv: Palyvoda A. V.

662. Yeromenko, E. A. (2020). *Boyovyi khortyng yak systema formuvannia gotovnosti spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv do diy v ekstremalnykh sytuatsiyakh* [Combat horting as a system of forming the readiness of law enforcement officers to act in extreme situations]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 110–128. Irpin.

663. Yeromenko, E. A. (2017). *Boyovyi khortyng yak zasib optymizatsii funktsionalnoi pidgotovky studentiv I kursantiv spetsializovanykh zakladiv vyschoi osvity ta spivrobotnykiv pravookhoronnykh organiv* [Combat horting as a means of optimizing the functional training of students and cadets of specialized higher education institutions and law enforcement officers]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu*. Issue 8 (pp. 19–33). Kyiv: Palyvoda A. V.

664. Yeromenko, E. A., Kukushkin, K. M. (2020). *Boyovyi khortyng yak zasib viyskovo-patriotychnoho vykhovannia starshoklasnykiv* [Combat horting as a means of military-patriotic education of high school students]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 273–287. Irpin.

665. Yeromenko, E. A., Poltoratskyi, S. S., Sulima, I. V., Marchenko, O. I. (2020). *Boyovyi khortyng yak zasib viyskovo-prykladnoi ta fizychnoi pidhotovky osobovoho skladu pidrozdiliv z protydii nezakonnomu peremishchenniu tovariv u rayonakh zdiysnennia Operatsii obyednanykh syl na skhodi Ukrainy* [Combat horting as a means of military-applied and physical training of personnel of units to combat illegal movement of goods in the areas of the joint forces operation in eastern Ukraine]. *Protydiya Nezakonnomu peremishchenniu tovariv v rayonakh zdiysnennia Operatsii obyednanykh syl : tezy dop. nauk.-prakt. seminaru (15 travnia 2020 roku)*. Irpin. Universytet DFS Ukrainy. P. 43–58.

666. Yeromenko, E. A. (2020). *Boyovyi khortyng yak zasib prykladnoi psykhofizychnoi pidhotovky kursantiv pravookhoronnykh spetsialnostei vidomchykh zakladiv vyshchoi osvity* [Combat horting as a means of applied psychophysical training of cadets of law enforcement specialties of departmental institutions of higher education]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 128–138. Irpin.

667. Yeromenko, E. A. (2020). *Boyovyi khortyng yak zasib vykhovannia fizychnoi kultury ta osnov zdorovya studentiv zakladiv vyshchoi osvity* [Combat horting as a means of educating physical culture and the basics of health of students of higher education institutions]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 215–225. Irpin.

668. Yeromenko, E. A., Kukushkin, K. M. (2020). *Boyovyi khortyng yak zasib vykhovannia patriotychnykh yakosteï, fizychnoi kultury ta osnov zdorovya shkolyariv i studentiv* [Combat horting as a means of educating patriotic qualities, physical culture and the basics of health of schoolchildren and students]. *Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*. Vyp. 5 (125). P. 71–80.

669. Yeromenko, E. A. (2013). *Characteristics of the curriculum for horting for children and youth / Modern educational process: essence and innovative potential: materials report. scientific-practical conf. Institute of Problems of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. Ivano-Frankivsk: NAIR, Issue. 3. P. 391–394.

670. Yeromenko, E. (2019). *Combat horting and culture of athletes* / E. Yeromenko // *Теорія і методика хортингу*. – 2019. – Вип. 11. – С. 94–102.

671. Yeromenko, E., & Kukushkin, K. (2020). *Combat horting as a means of education of patriotic qualities, physical culture and fundamentals of health schoolchildren and students*. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (physical Culture and Sports)*, (5(125), 71-80. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.5\(125\).13](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.5(125).13).

672. Yeromenko E. A. (2020). *Combat horting in the complex of scientific and pedagogical means of education of physical culture and fundamentals of health of students*. *Academic Commentaries. Series: Pedagogical Sciences*, (189), 120-128. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-24-189>.

673. Yeromenko E., & Karasevych S. (2020). Combat horting in the system of physical education and health fundamentals of schoolchildren and student youth. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (physical Culture and Sports)*, (6(126), 48-58. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.6\(126\).12](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.6(126).12).

674. Yeromenko, E. A. (2011). Curriculum in physical culture for secondary schools. Classes 5–9. Variable module «Horting» / K.: Inst. of Innovation. technologies and content of education. 20 p.

675. Yeromenko, E. A. (2011). Curriculum in physical culture for secondary schools. Classes 5–9, 10–11. Variable module «Horting» / K.: Inst. of Innovation. technologies and content of education. 31 p.

676. Yeromenko, E. A. (2011). Curriculum in physical culture for secondary schools. Classes 10–11. Variable module «Horting» / K.: Inst. of Innovation. technologies and content of education. 15 p.

677. Yeromenko, E. A. (2012). Curriculum on horting for out-of-school educational institutions / K.: IITZO Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine. p. 78.

678. Yeromenko, E. A. (2014). Curriculum of extracurricular activities (sections, circles) in horting for students of 1-4 grades of secondary schools / Ministry of Ukraine for Youth and Sports, Institute of Innovation technologies and content of education, [etc.]. - K. : DNU «IITZO» Ministry of Education and Science of Ukraine. p. 63.

679. Yeromenko, E. A. (2014). Curriculum of extracurricular activities (sections, clubs) in horting for students 5-9 grades of secondary schools / Ministry of Education and Science of Ukraine, Institute of Innovative Technologies and Content of Education, [etc.]. – K. : DNU «IITZO» Ministry of Education and Science of Ukraine, p. 79.

680. Yeromenko, E. A. (2014). Curriculum of extracurricular activities (sections, circles) in horting for 10–11 grades of secondary schools / Ministry of Education and Science of Ukraine, Institute of Innovative Technologies and Content of Education, [etc.]. - K. : DNU «IITZO» Ministry of Education and Science of Ukraine. p. 54.

681. Yeromenko, E. A. (2012). Curriculum on horting for out-of-school educational institutions / K.: IITZO Ministry of Education and Science, Ministry of Youth and Sports of Ukraine. 78 p.

682. Yeromenko, E. A. (2008). Declaration of horting in the world / Board of the Ministry of Ukraine in matters of family, youth and sports : Kyiv. 12 p.

683. Yeromenko, E. A. (2020). Dozuvannia trenuvalnykh navantazhen i provedennia pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu dlia shkoliariv 8 klasiv [Dosing of training loads and carrying out of extracurricular employment on combat horting for schoolboys of 8 classes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 114 p. Kyiv: GS "NFBHU".

684. Yeromenko, E. A. (2020). Dozuvannia vprav ta organizatsia pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu dlia shkoliariv 7 klasiv [Dosing of exercises and organization of extracurricular classes in combat horting for 7th grade students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 113 p. Kyiv: GS "NFBHU".

685. Yeromenko, E. A. (2020). Dukhovni osnovy boyovogo khortyngu [Spiritual bases of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 812–827. Irpin.*

686. Yeromenko, E. A. (2021). Dytyacho-yunatska sportyvna shkola u vprovadzhenni boyovogo khortyngu [Children's and youth sports school in the implementation of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 225 p. Kyiv: GS "NFBHU".

687. Yeromenko, E. A. (2020). Dytyachyi gurtok z boyovogo khortyngu zakladu pozashkilnoi osvity ta prognozovanyi rezultat realizatsii programy zaniat [Children's circle on combat horting of out-of-school education institution and the expected result of the program implementation]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 146 p. Irpin.

688. Yeromenko, E. (2019). Education of physical culture and basic health among students in the process of Combat Horting training. *Scientific journal of MP Dragomanov National Pedagogical University: Vol. 15. Issue 10 (118) (pp. 49-56). Kyiv: MP Dragomanov National Pedagogical University.*

689. Yeromenko, E. (2020). Education of physical culture and basics of students' health in the process of combat horting training / E. Yeromenko // Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення : матер. міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 28-29 травня 2020 р. / Мін-во освіти і науки України, Держ. наук. установа «Інститут модернізації змісту освіти», [та ін.]. – Київ, 2020. – С. 533–537.

690. Yeromenko, E. (2020). Education of physical culture and basics of students' health in the process of combat horting training / Shliakhy udoskonalennia profesiynykh kompetentnostei fakhivtsiv v umovakh syohodennia : mater. mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. 28-29 travnia 2020 r. / Min-vo osvity i nauky Ukrainy, Derzh. nauk. ustanova «Instytut modernizatsii zmistu osvity», [ta in.]. Kyiv. P. 533–537.

691. Yeromenko, E. A. (2021). Elementy boyovogo khortyngu na urotsi fizychnoi kultury v shkoli dlia starshoklasnykiv 10–11 klasiv [Elements of combat horting in a physical education class at school for high school students in grades 10-11]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 88 p. Irpin.

692. Yeromenko, E. A. (2009). International horting rules / Kyiv: INGO «International Horting Federation». 85 p.

693. Yeromenko, E. A. (2021). Faktory vplyvu na psykholohichnu hotovnist sportsmeniv boyovogo khortyngu riznogo viku [Factors influencing the psychological readiness of combat horting athletes of different ages]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 192 p. Kyiv: GS "NFBHU".

694. Yeromenko, E. A. (2018). Filosofia boyovogo khortyngu [Philosophy of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu: Issue 9 (pp. 82–104). Kyiv: Palyvoda A. V.

695. Yeromenko, E. A. (2020). Fiziologichni ta biokhimichni aspekty fizychnoi pidhotovky spivrobitnykiv politsii u protsesi zaniat boyovym khortyngom [Physiological and biochemical aspects of physical training of police officers in the process of combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 225–240. Irpin.

696. Yeromenko, E. A. (2020). Fizychna pidhotovka sportsmena boyovoho khortyngu [Physical training of a combat horting athlete]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. GS «NFBHU». 455 p.

697. Yeromenko, E. A. (2020). Fizychna pidhotovka ta metodyka rozvytku fizychnykh yakosti sportsmeniv boyovogo khortyngu [Physical training and methods of development of physical qualities of combat horting athletes]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 394 p.

698. Yeromenko, E. A., Baburnych, S. A. (2020). Fizyчне samovdoskonalennia osobystosti pidlitkiv, yaki zaymayutsia boyovym khortyngom [Physical self-improvement of the personality of teenagers who are engaged in combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 377–385. Irpin.

699. Yeromenko, E. A. (2021). Fizyчне vykhovannia kursantiv u protsesi zaniat boyovym khortyngom [Physical education of cadets in the process of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 260 p. Irpin.

700. Yeromenko, E. A. (2021). Fizyчне vykhovannia uchniv pochatkovykh klasiv zasobamy boyovogo khortyngu [Physical education of primary school students by means of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 107 p. Kyiv: GS "NFBHU".

701. Yeromenko, E. A. (2019). Formuvannia fizychnoi kultury ta tsinnosti zdorovoho sposobu zhyttia studentskoi molodi yak peredumova sportyvnykh uspihiv u boyovomu khortyngu [Formation of physical culture and values of a healthy way of life of student's youth as a precondition of sports successes in fighting horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu: Issue 11 (pp. 261–274). Kyiv: Palyvoda A. V.

702. Yeromenko, E. A. (2021). Formuvannia spetsialnoi profesiyno-psykholohichnoi hotovnosti spivrobitnykiv politsii zasobamy boyovogo khortyngu [Formation of special professional and psychological readiness of police officers by means of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 177 p. Kyiv: GS "NFBHU".

703. Yeromenko, E. A. (2021). Formuvannia tematyky gurtkovoї roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniy shkoli dlia ditei 10–11 rokiv (5–6 klasy) [Formation of the topic of group work on

- combat horting in secondary school for children 10-11 years (5-6 grades)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 132 p. Kyiv: GS "NFBHU".
704. Yeromenko, E. A. (2017). Formuvannia tsinnoctei zdorovoho zhyttia uchnivskoi molodi zasobamy khortynhu [Formation of values of a healthy life of student's youth by means of horting]. Kyiv: Palyvoda A. V. p. 440.
705. Yeromenko, E. A. (2019). Formuvannia tsinnoctei zdorovoho zhyttia uchnivskoi molodi zasobamy khortynhu [Formation of values of healthy life of student youth by means of horting] : monograph. – Kyiv: Palyvoda A. V. p. 608.
706. Yeromenko, E. (2016). Formuvannia tsinnoctei zdorovoho zhyttia uchnivskoi ta studenskoï molodi na zaniattiakh khortynhom u navchalnykh zakladakh [Formation of values of healthy life of students and students at Horting classes in educational institutions]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka hortynghu: Issue 6 (pp. 115–123). Kyiv: Palyvoda A. V.
707. Yeromenko, E. A. (2020). Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia uchnivskoi ta studentskoï molodi zasobamy boyovogo khortynghu [Formation of a healthy lifestyle of pupils and students by means of combat horting]. Monograph. Palyvoda A. V. 585 p.
708. Yeromenko, E. A. (2020). Formy i metodyka vykladannia boyovogo khortynghu na urotsi fizychnoi kultury dlia uchniv 7 klasiv [Forms and methods of teaching combat horting in a physical education class for 7th grade students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 137 p. Kyiv: GS "NFBHU".
709. Yeromenko, E. A., Kuzora, I. V., Tishyn, A. V., Yeromenko, V. E., Vekhtiev, V. V. (2020). Funktsii viyskovo-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi zasobamy boyovogo khortynghu [Functions of military-patriotic education of children and youth by means of combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 750–765. Irpin.
710. Yeromenko, E. A. (2010). Horting. The curriculum for youth sports schools / E. A. Yeromenko. – K. Palyvoda, 2010. – 108 p.
711. Yeromenko, E. A. (2011). Horting. Working program and methodical plans of educational and training work for public organizations of physical culture and sports direction and sports clubs, groups of different forms of ownership / Ministry of Ukraine for Family, Youth and Sports, Ukrainian Horting Federation. Kyiv: NGO «Ukrainian Horting Federation». p. 40.
712. Yeromenko, E. A. (2012). Horting: curriculum of group (sectional) work for schoolchildren of 1–11 classes of secondary schools / Kyiv: Palyvoda A. V.
713. Yeromenko, E. A. (2012). Horting – philosophy of Ukrainian wrestler / Martial arts - the keys to perfection: a periodical. Kharkiv: Technology Center. 2012. № 6. P. 4–5.
714. Yeromenko, Eduard. (2019). Horting – the national brand of Ukraine in the world: the olympic perspective and methods for forming the values of healthy life. Хортинг – національний бренд України у світі: олімпійська перспектива : матер. Другої міжнар. наук.-практ. конф. до 10-річчя заснування хортингу, 23–24 березня 2019 р. / ред. кол.: Пашко П. В. (голова) [та ін.]. / Мін-во освіти і науки України, Мін-во молоді та спорту України, Ун-т ДФС України [та ін.]. К. : Паливода А. В., 2019. С. 24–39.
715. Yeromenko, Eduard. (2019). Horting – the National Brand of Ukraine in the world: the Olympic perspective and methods for forming the values of healthy life / Eduard Yeromenko // Формування цінностей здорового життя учнівської молоді засобами хортингу – К. : Паливода А. В., 2019. – С. 175–197.
716. Yeromenko, E. A. (2014). Horting as a means of educating persistence in schoolchildren 6–7 years / E. A. Yeromenko // Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanova. Series № 15. «Scientific and pedagogical problems of physical culture». Kyiv: MPU Publishing House. Dragomanova. Issue 3K (44) 14. P. 238–242.
717. Yeromenko, E. (2008). Horting is a Ukrainian national sport / Ministry of Education and Science of Ukraine. – 217 p. – Kyiv: Palyvoda A. V.
718. Yeromenko, E. A. (2021). Hurtkova robota z boyovogo khortynghu v zahalnoosvitniy shkoli dlia ditei 6 rokiv (1 klas) [Group work on combat horting in a secondary school for children 6 years old (1st grade)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 122 p. Kyiv: GS "NFBHU".

719. Yeromenko, E. A. (2010). Khortynh. Navchalna prohrama dlia dytiacho yunatskykh sportyvnykh shkil [Horting. The curriculum for youth sports schools]. Kyiv: Palyvoda A. V.
720. Yeromenko, E. A. (2010). Khortynh. Prohrama dlia dytiacho yunatskykh sportyvnykh shkil, Kyiv: Palyvoda. 108 p.
721. Yeromenko, E. A. (2020). Khortynh. Programa sportyvnoi sektsii dlia studentiv i kursantiv zakladiv vyshchoi osvity [Horting. The program of the sports section for students and cadets of higher education institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 48 p.
722. Yeromenko, E. A. (2021). Khortynh – natsionalne boyove mystetstvo Ukrainy [Horting is the national martial art of Ukraine]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 488 p. Kyiv: GS "NFBHU".
723. Yeromenko, E. A. (2014). Khortynh – natsionalnyi vyd sportu Ukrainy [Horting – A National Sport of Ukraine]. Kyiv: Palyvoda A. V.
724. Yeromenko, E. A. (2020). Khortynh – systema ozdorovlennia uchnivskoi molodi [Horting is a system of rehabilitation of student youth]. Palyvoda A.V. 124 p.
725. Yeromenko, E. A. (2020). Khortynh – vykhovna systema osobystosti [Horting – the educational system of the individual]. Monograph. Ministry of Finance of Ukraine. Palyvoda A. V. 627 p.
726. Yeromenko, E. A. (2020). Khortynh dlia starshoklasnykiv [Horting for high school students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. Palyvoda A. V. 229 p.
727. Yeromenko, E. A. (2020). Khortynh u dytyacho-yunatskiy sportyvniy shkoli [Horting in children's and youth sports school]. Monograph: Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 144 p.
728. Yeromenko, E. A. (2020). Khortynh u dytyacho-yunatskykh sportyvnykh shkolakh ta spetsializovanykh navchalnykh zakladakh sportyvnoho profilii [Horting in children's and youth sports schools and specialized sports schools]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. 138 p. Irpin.
729. Yeromenko, E. A. (2020). Khortynh u shkolakh vyshchoi sportyvnoi maysternosti [Horting in schools of higher sportsmanship]. Monograph: Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 138 p.
730. Yeromenko, E. A. (2020). Khortynh u zakladakh vyschoi osvity [Horting in higher education institutions] : Tutorial. – Irpin : Publishing house of University of the State Fiscal Service of Ukraine. – p 654.
731. Yeromenko, E. A. (2021). Khortynh u zhytti shkoliara [Horting in the life of a schoolboy]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 500 p. Kyiv: GS "NFBHU".
732. Yeromenko, E. A. (2020). Kompleksne vykorystannia potentsialu boyovoho khortynhu dlia zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh zovnishnioyi agresii [Comprehensive use of the potential of combat horting to ensure the national security of Ukraine in the face of external aggression]. Aktualni problemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky ta sproshchennia protsedur mizhnarodnoi torhivli : zb. tez IV nauk.-prakt. internet-konf. (m. Irpin – m. Khmelnytskyi, 25–31 travnia 2020 r.). Khmelnytskyi: Naukovo-doslidnyi tsentr mytnoi spravy, 2020. P. 18–23.
733. Yeromenko, E. A. (2021). Kontrol u protsesi vykladannia boyovogo khortynhu [Control in the process of teaching combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 505 p. Kyiv: GS "NFBHU".
734. Yeromenko, E. A. (2018). Kontseptsiya rozvytku boyovogo khortynhu v Ukraini [The concept of combat horting development in Ukraine]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortynhu. Issue 9 (pp. 71–81). Kyiv: Palyvoda A. V.
735. Yeromenko, E. A. (2020). Kvalifikatsiyna systema boyovoho khortynhu : monografia [Qualification system of combat horting: monograph]. Min-vo osvity i nauky Ukrainy, Universytet DFS Ukrainy, Nats. federatsia boyovogo khortynhu Ukrainy. – K. : GS «NFBKHU», 2020. – 155 p.
736. Yeromenko, E. A. (2019). Medyko-biologichni osnovy vplyvu boyovogo khortynhu na orhanizm liudyny [Medico-biological bases of influence of combat horting on a human body]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortynhu. Issue 11 (pp. 121–136). Kyiv: Palyvoda A. V.

737. Yeromenko, E. A. (2017). Medyko-biologichni ta morfofunktsionalni osoblyvosti boyovogo khortyngu u protsesi vykhovannia fizychnoi kultury ta osnov zdorovia studentiv [Medico-biological and morphofunctional features of combat horting in the process of educating physical culture and basics of student health]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 8 (pp. 112–121). Kyiv: Palyvoda A. V.

738. Yeromenko, E. A. (2018). Medyko-fiziologichni chynnyky samokontrolyu za fizychnym navantazhenniam na trenuvanniakh z boyovogo khortyngu u protsesi vykhovannia fizychnoi kultury studentiv [Medical and physiological factors of self-control over physical activity during combat horting training in the process of educating students' physical culture]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 9 (pp. 127–138). Kyiv: Palyvoda A. V.

739. Yeromenko, E. A. (2021). Medyko-pedahohichni aspekty fizychnoi pidhotovky sportsmeniv boyovogo khortyngu [Medical and pedagogical aspects of physical training of combat horting athletes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 298 p. Irpin.

740. Yeromenko, E. A. (2021). Menedzhment boyovogo khortyngu [Combat horting management]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 148 p. Kyiv: GS "NFBHU".

741. Yeromenko, E. A. (2020). Metodologiya vykhovannia spetsialnykh fizychnykh yakosteiu boyovomu khortyngu [Methodology of education of special physical qualities in combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 456 p. Irpin.

742. Yeromenko, E. A. (2020). Metody i zmist trenuvalnykh navantazhen programy pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu dlia shkoliariv 6 klasiv [Methods and content of training loads of the program of extracurricular classes on combat horting for schoolchildren of 6 classes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 106 p. Kyiv: GS "NFBHU".

743. Yeromenko, E. A. (2021). Metodychna rozrobka programy pozaklasnoi roboty z boyovogo khortyngu v shkoli dlia ditei 11 rokiv [Methodical development of the program of extracurricular work on combat horting at school for children of 11 years]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 119 p. Kyiv: GS "NFBHU".

744. Yeromenko, E. A. (2020). Metodychne zabezpechennia navchalnoi programy z boyovogo khortyngu zakladiv pozashkilnoi osvity dlia yunioriv ta molodi 16–21 rik [Methodical support of the curriculum on combat horting of out-of-school education institutions for juniors and youth 16–21 years]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 166 p. Irpin.

745. Yeromenko, E. A. (2021). Metodychne zabezpechennia pozaklasnoi roboty z boyovogo khortyngu dlia ditei 12–13 rokiv [Methodical support of extracurricular work on combat horting for children 12–13 years old]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 122 p. Kyiv: GS "NFBHU".

746. Yeromenko, E. A. (2020). Metodychni plany navchalno-trenuvalnoi roboty z boyovogo khortyngu [Methodical plans of educational and training work on combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 75 p.

747. Yeromenko, E. A. (2021). Metodychni rekomendatsii schodo provedennia gurtkovoii roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniy shkoli dlia ditei 9 rokiv (4 klas) [Methodical recommendations for conducting group work on combat horting in a secondary school for children 9 years old (4th grade)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 129 p. Kyiv: GS "NFBHU".

748. Yeromenko, E. A. (2020). Metodychni rekomendatsii schodo provedennia zaniat z boyovogo khortyngu u zakladakh osvity [Methodical recommendations for conducting combat horting classes in educational institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 145 p. Irpin.

749. Yeromenko, E. A., Faleev, R. G., Sakseev, S. V., Kolomoyets, G. A., Kuzora, I. V. (2021). Metodychnyi posibnyk patriotychno-sportyvnoho spryamuvannia «Khortyng-fekhtuvannia» [Methodical manual of patriotic-sports direction "Horting-fencing"]. – K. : Palyvoda A. V. – 200 p.

750. Yeromenko, E. A. (2020). Metodyka pidvyshchennia navantazhen i provedennia pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu dlia uchniv 9 klasiv [Methods of increasing the load and conducting extracurricular classes in combat horting for students of 9th grade]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 108 p. Kyiv: GS "NFBHU".

751. Yeromenko, E. A. (2020). Metodyka planuvannia i provedennia pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu dlia uchniv serednoyi shkoly 8–9 klasiv [Methods of planning and conducting

- extracurricular classes in combat horting for high school students in grades 8-9]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 114 p. Kyiv: GS "NFBHU".
752. Yeromenko, E. A. (2020). Metodyka provedennia pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu dlia uchniv molodshogo shkylnoho viku 3–4 klasiv [Methods of conducting extracurricular classes in combat horting for primary school students of 3-4 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 104 p. Kyiv: GS "NFBHU".
753. Yeromenko, E. A. (2020). Metodyka provedennia praktychnykh zaniat z boyovogo khortyngu na urotsi fizychnoi kultury [Methods of conducting practical classes in combat horting in a physical education class]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 79 p. Irpin.
754. Yeromenko, E. A., Bukhtiyarov, O. A., Tishyn, A. V., Butok, O. V., Kolchenko, A. P. (2020). Metodyka provedennia zaniat z boyovogo khortyngu dlia spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Methods of conducting combat horting classes for law enforcement officers]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 273–288. Irpin.
755. Yeromenko, E. A. (2019). Metodyka provedennia zanyat z boyovogo khortyngu na urotsi fszychnoi kultury. 9 klas [Methods of conducting combat horting classes in physical education lesson. 9 class]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 118 p. GS "WHF".
756. Yeromenko, E. A. (2020). Metodyka provedennia zaniat z boyovogo khortyngu u zakladakh pozashkylnoi osvity dlia vykhovantsiv 10–11 rokiv [Methods of conducting combat horting classes in out-of-school educational institutions for pupils aged 10–11]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 156 p. Irpin.
757. Yeromenko, E. A. (2021). Metodyka vdoskonalennia funktsionalnoi pidhotovky spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv zasobamy boyovogo khortyngu [Methods of improving the functional training of law enforcement officers by means of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 223 p. Kyiv: GS "NFBHU".
758. Yeromenko, E. A. (2020). Metodyka vdoskonalennia spetsialnoi fizychnoi hotovnosti sportsmeniv boyovogo khortyngu [Methods of improving the special physical fitness of combat horting athletes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 460 p. Irpin.
759. Yeromenko, E. A. (2020). Metodyka viyskovo-patriotychnoho vykhovannia sportsmeniv boyovogo khortyngu [Methods of military-patriotic education of combat horting athletes]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 713–732. Irpin.
760. Yeromenko, E. A. (2020). Metodyka vykladannia boyovoho khortyngu [Methods of teaching combat horting]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. GS «NFBHU». 890 p.
761. Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V., Gruschuk, V. L., Badiora, S. M. (2019). Metodyka vykladannia boyovogo khortyngu dlia studentiv ta kursantiv zakladiv vyschoi osvity pravookhoronnoi spryamovanosti [Methods of teaching combat horting for students and cadets of higher education institutions of law enforcement]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 11 (pp. 196–219). Kyiv: Palyvoda A. V.
762. Yeromenko, E. A. (2019). Metodyka vykladannia boyovogo khortyngu na urotsi fszychnoi kultury. 7 klas [Methods of teaching combat horting in a physical education lesson. 7 class]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 117 p. GS "WHF".
763. Yeromenko, E. A. (2021). Metodyka vykladannia boyovogo khortyngu na urotsi fizychnoi kultury v shkoli [Methods of teaching combat horting in a physical education class at school]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 102 p. Irpin.
764. Yeromenko, E. A. (2019). Metodyka vykladannia boyovogo khortyngu u zakladakh vyshchoi osvity [Methods of teaching combat horting in higher education institutions]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 11 (pp. 147–163). Kyiv: Palyvoda A. V.
765. Yeromenko, E. A. (2020). Metodyka vykladannia boyovogo khortyngu u zakladakh zahalnoi serednioi osvity [Methods of teaching combat horting in general secondary education institutions]. Monograph. Palyvoda A. V. 318 p.
766. Yeromenko, E. A. (2020). Metodyka vykladannia boyovogo khortyngu u zakladakh osvity: monografia [Methods of teaching combat horting in education institutions: monograph]. K. : Palyvoda A. V. – 302 p.

767. Yeromenko, E. A. (2020). *Metodyka vykladannia khortyngu u spetsializovanykh navchalnykh zakladakh sportyvnoho profilu* [Methods of teaching horting in specialized sports schools]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 138 p.

768. Yeromenko, E. A. (2020). *Misiya boyovogo khortyngu yak vydu sportu i boyovogo mystetstva* [The mission of martial arts as a sport and martial art]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 852–867. Irpin.

769. Yeromenko, E. A. (2021). *Mizhnarodna kvalifikatsiyna programa boyovogo khortyngu* [International qualification program of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 200 p. Kyiv: GS "NFBHU".

770. Yeromenko, E. A. (2009). *Mizhnarodna sportivna programa khortyngu* [The international sports program of horting]. Kyiv: Palyvoda A. V.

771. Yeromenko, E. A., Tishyn, A. V. (2020). *Modernizatsia profesiyno-prykladnoi fizychnoi pidhotovky na osnovi boyovoho khortyngu* [Modernization of professional and applied physical training on the basis of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine.* P. 287–296. Irpin.

772. Yeromenko, E. A. (2020). *Modeliuvannia protsesu viyskovo-patriotychnoho vykhovannia shkoliariv, yaki zaymayutsia boyovym khortyngom* [Modeling the process of military-patriotic education of schoolchildren engaged in combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 620–638. Irpin.

773. Yeromenko, E. A., Fedorchenko, T. Y., Dikhtiarenko, Z. M., Yeromenko, V. E. (2017). *Moralno-psykhologichne suprovodzhennia sportsmeniv boyovogo khortyngu v stresovykh sytuatsiyakh u protsesi zmaganiia* [Moral and psychological support of combat horting athletes in stressful situations during competitions]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu.* Issue 8 (pp. 139–146). Kyiv: Palyvoda A. V.

774. Yeromenko, E. A. (2015). *Natsionalna dytiacho-yunatska viyskovo-sportyvna hra «Khortynh-patriot» yak forma natsionalno-patriotychnoho ta fizychnoho vykhovannia uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv Ukrainy* [National junior military sport game «Horting-patriot» as a form of national-patriotic and physical training of pupils in Ukrainian public schools]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka hortynhu.* Issue 4 (pp. 163–185). Kyiv: Palyvoda A. V.

775. Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V., Bila, V. R., Gryshchuk, V. L., Bukhtiyarov, O. A. (2020). *Natsionalno-patriotychne ta fizychno vykhovannia shkoliariv, studentiv i kursantiv zasobamy boyovogo khortyngu* [National-patriotic and physical education of schoolchildren, students and cadets by means of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 263–273. Irpin.

776. Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V., Bila, V. R., Gryshchuk, V. L., Bukhtiyarov, O. A. (2020). *Natsionalnyi profesiyno-prukladnyi vyd sportu Ukrainy – boyovyi khortyng* [The national professional and applied sport of Ukraine is combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2.* P. 38–52. Irpin.

777. Yeromenko, E. A. (2018). *Navchalna prohrama fakultatyvu dlia uchniv starshykh klasiv «Boyovyi khortyng»* [Elective curriculum for high school students «Combat Horting»]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu.* Issue 9 (pp. 178–189). Kyiv: Palyvoda A. V.

778. Yeromenko, E. A. (2012). *Navchalna prohrama hurtkovoï (seksiynoi) roboty Khortynh dlia uchniv 1–11 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [The curriculum circle (sectional) of «Horting» for students of 1–11 grades of secondary schools]. Kyiv: Palyvoda A. V.

779. Yeromenko, E. A. (2021). *Navchalna programa sportyvnoi seksii z khortyngu dlia uchniv 5–9 klasiv zakladiv zahalnoi serednioï osvity* [Curriculum of the sports section of horting for students of 5–9 grades of general secondary education]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 127 p. Kyiv: GS "NFBHU".

780. Yeromenko, E. A. (2020). *Navchalna programa z boyovogo khortyngu dlia spetsializovanykh dytyacho-yunatskykh shkil olimpiyskoho rezervu* [Combat Horting Training Program for Specialized Children's and Youth Schools of the Olympic Reserve]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 209 p.

781. Yeromenko, E. A. (2020). Navchalna prohrama z boyovogo khortynhu dlya uchniv 1–11 klasiv zakladiv zagalnoi serednyoi osvity [Combat horting curriculum for students of grades 1–11 of general secondary education institutions]: training manual.– Kyiv: Palyvoda A. V. – p. 280.
782. Yeromenko, E. A. (2020). Navchalna programa z khortynghu dlia dytyacho-yunatskykh sportyvnykh shkil [Horting curriculum for children and youth sports schools]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. Palyvoda A. V. 157 p.
783. Yeromenko, E. A. (2012). Navchalna prohrama z khortynhu dlia pozashkilnykh navchalnykh zakladiv [Curriculum on Horting for out-of-school educational institutions]. Kyiv [in Ukrainian].
784. Yeromenko, E. A. (2020). Navchalna programa z khortynghu dlia shkil vyshchoi sportyvnoi maysternosti [Horting curriculum for schools of higher sportsmanship]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. Palyvoda A. V. 162 p.
785. Yeromenko, E. A. (2020). Navchalna programa z khortynghu dlia zakladiv vyschoi osvity [Horting curriculum for higher education institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 58 p.
786. Yeromenko, E. A. (2012). Navchalna prohrama z fizychnoi kultury dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: khortynh [Training Program of Physical Culture for secondary schools: horting]. Kyiv: Palyvoda A. V.
787. Yeromenko, E. A. (2020). Navchalna programa z fizychnoi kultury dlia zakladiv zahalnoi serednioi osvity, 5–9 klasy. Variatyvnyi modul «Boyovyi khortyngh» [Curriculum in physical culture for general secondary education, classes 5–9. Variable module "Combat Horting"]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 69 p.
788. Yeromenko, E. A. (2020). Navchalna programa z fizychnoi kultury dlia zakladiv zahalnoi serednioi osvity, 5–9, 10–11 klasy. Variatyvnyi modul «Boyovyi khortyngh» [Curriculum in physical culture for general secondary education, classes 5–9, 10–11. Variable module "Combat Horting"]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 78 p.
789. Yeromenko, E. A. (2020). Navchalna programa z fizychnoi kultury dlia zakladiv zahalnoi serednioi osvity, 10–11 klasy. Variatyvnyi modul «Boyovyi khortyngh» [Curriculum in physical culture for secondary schools, classes 10–11. Variable module "Combat Horting"]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 62 p.
790. Yeromenko, E. A. (2020). Navchalni normatyvy i programa vykladannia boyovogo khortynghu na urotsi fizychnoi kultury dlia uchniv 10 klasiv [Training standards and the program of teaching combat horting in a physical education class for 10th grade students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 139 p. Kyiv: GS "NFBHU".
791. Yeremenko, E. A. (2015). Navchalno-trenavalna diialnist i samopidhotovka v policeyskomu hortynhu [Educational and training activities, selfpreparation in the police Horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriia i metodyka hortynhu. Issue 3 (pp. 113–123). Kyiv: Palyvoda A. V.
792. Yeromenko, E. A. (2020). Navchalno-trevalni zavdannia programy z boyovogo khortynghu dlia vykhovantsiv 14–15 rokiv zakladiv pozashkilnoi osvity [Educational and training tasks of the combat horting program for pupils aged 14–15 of out-of-school education institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 155 p. Irpin.
793. Yeromenko, E. A. (2021). Navchalno-vykhovna programa ozdorovchykh zanyat z boyovogo khortynghu dlia ditei do 10 rokiv [Educational program of health classes in combat horting for children under 10 years]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 101 p. Kyiv: GS "NFBHU".
794. Yeromenko, E. A. (2020). Navchalnyi material programy z boyovogo khortynghu zakladiv pozashkilnoi osvity dlia yunioriv 16–17 rokiv [Educational material of the program on combat horting of out-of-school educational institutions for juniors aged 16–17]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 155 p. Irpin.
795. Yeromenko, E. A. (2020). Naukove obgruntuvannia psykholoho-pedagogichnykh vymoh vykhovannia fizychnoi kultury ta osnov zdorovya studentiv u protsesi zanyat boyovym khortynhom [Scientific substantiation of psychological and pedagogical conditions of education of physical culture and bases of health of students in the course of employment by fighting horting]. Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of

physical culture (physical culture and sports): Sb. scientific works. – K. : Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University.

796. Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V., Bila, V. R., Gryshchuk, V. L., Bukhtiyarov, O. A. (2020). Optymizatsia funktsionalnoi pidhotovky kursantiv ta spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv za metodykamy boyovogo khortyngu [Optimization of functional training of cadets and law enforcement officers according to the methods of combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 62–80. Irpin.

797. Yeromenko, E. A. (2021). Optymizatsia roboty dytyachoho gurta «Boyovyi khortyng» dlia uchniv molodshoho shkylnoho viku 1–4 klasiv [Optimization of the work of the children's group "Combat Horting" for primary school students of grades 1-4]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 102 p. Kyiv: GS "NFBHU".

798. Yeromenko, E. A. (2021). Optymizatsia tekhnichnoi hotovnosti sportsmeniv boyovogo khortyngu riznykh vikovykh grup [Optimization of technical readiness of combat horting athletes of different age groups]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 685 p. Irpin.

799. Yeromenko, E. A. (2020). Organizatsia diyalnosti dytyachoho gurta z boyovogo khortyngu [Organization of the activity of the children's circle on combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 80 p. Kyiv: GS "NFBHU".

800. Yeromenko, E. A. (2020). Organizatsia dytyachoho gurta z boyovogo khortyngu u zakladakh pozashkylnoi osvity dlia vykhovantsiv 5–7 rokiv [Organization of a children's circle on combat horting in out-of-school educational institutions for pupils of 5–7 years]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 158 p. Irpin.

801. Yeromenko, E. A. (2019). Organizatsia i provedennia zanyat z boyovogo khortyngu na urotsi fsychnoi kultury. 11 klas [Organization and holding of combat horting classes in physical education lesson. 11 class]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 119 p. GS "WHF".

802. Yeromenko, E. A. (2020). Organizatsia navchalno-trenavalnoi diyalnosti z boyovogo khortyngu u sportyvnomu klubi [Organization of educational and training activities in combat horting in a sports club]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 85 p. Irpin.

803. Yeromenko, E. A. (2020). Organizatsia navchalno-vykhovnoi roboty pedagoga z boyovogo khortyngu u zakladi pozashkylnoi osvity [Organization of educational work of a teacher of combat horting in an out-of-school education institution]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 204 p. Irpin.

804. Yeromenko, E. A. (2020). Organizatsia pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu dlia uchniv molodshoho shkylnoho viku 1–2 klasiv [Organization of extracurricular classes in combat horting for primary school students of 1-2 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 94 p. Kyiv: GS "NFBHU".

805. Yeromenko, E. A. (2020). Organizatsia sportyvnoi sektsii z boyovogo khortyngu u zakladi vyschoi osvity [Organization of a sports section on combat horting in a higher education institution]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 107 p. Irpin.

806. Yeromenko, E. A. (2020). Organizatsia trenavalnoi diyalnosti z boyovoho khortyngu [Organization of training activities in combat horting]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. GS «NFBHU». 262 p.

807. Yeromenko, E. A. (2020). Organizatsia zaniat i metodyka vykladannia boyovogo khortyngu na urotsi fizychnoi kultury dlia uchniv 9 klasiv [Organization of classes and methods of teaching combat horting in a physical education class for 9th grade students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 138 p. Kyiv: GS "NFBHU".

808. Yeromenko, E. A. (2020). Organizatsia zaniat ta osnovy vykladannia boyovogo khortyngu na urotsi fizychnoi kultury dlia uchniv 11 klasiv [Organization of classes and basics of teaching combat horting in a physical education class for 11th grade students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 139 p. Kyiv: GS "NFBHU".

809. Yeromenko, E. A. (2019). Organizatsia zanyat z boyovogo khortyngu na urotsi fsychnoi kultury. 10 klas [Organization of combat horting classes in physical education lesson. 10 class]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 119 p. GS "WHF".

810. Yeromenko, E. A. (2020). Organizatsia zaniat z boyovoho khortyngu, taktychnoi, vohnevoi ta fizychnoi pidhotovky spivrobitnykiv organiv vnutrishnikh sprav [Organization of classes on combat horting, tactical, fire and physical training of law enforcement officers]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 415–427. Irpin.

811. Yeromenko, E. A. (2020). Organizatsia zaniat z fizychnoi kultury z elementamy boyovogo khortyngu dlia shkoliariv 10–11 klasiv [Organization of physical education classes with elements of combat horting for students of 10–11 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 70 p. Irpin.

812. Yeromenko, E. A. (2021). Organizatsiyne planuvannia ta vprovadzhennia gurtkovoï roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniy shkoli dlia ditei 13 rokiv (8 klas) [Organizational planning and implementation of group work on combat horting in a secondary school for children 13 years old (8th grade)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 135 p. Kyiv: GS "NFBHU".

813. Yeromenko, E. A. (2021). Organizatsiyni vказivky schodo zdiysnennia gurtkovoï roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniy shkoli dlia ditei 10 rokiv (5 klas) [Organizational guidelines for the implementation of group work on combat horting in a secondary school for children 10 years (5th grade)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 132 p. Kyiv: GS "NFBHU".

814. Yeromenko, E. A. (2021). Organizatsiyno-metodychne zabezpechennia ta metodyka provedennia gurtkovoï roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniy shkoli dlia ditei 11 rokiv (6 klas) [Organizational and methodological support and methods of conducting group work on combat horting in a secondary school for children 11 years old (6th grade)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 132 p. Kyiv: GS "NFBHU".

815. Yeromenko, E. A. (2020). Osnovni pryntsyipy provedennia pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu dlia shkoliariv 11 klasiv [Basic principles of extracurricular combat horting classes for 11th grade students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 94 p. Kyiv: GS "NFBHU".

816. Yeromenko, E. A. (2018). Osnovopolozhni pryntsyipy boyovogo khortyngu [Basic principles of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu*. Issue 9 (pp. 22–31). Kyiv: Palyvoda A. V.

817. Yeromenko, E. A. (2020). Osnovy boyovogo khortyngu [Basics of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 495 p. Kyiv: GS "NFBHU".

818. Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V., Bila, V. R., Gryshchuk, V. L., Bondarchuk, V. V. (2020). Osnovy funktsionalnoi pidhotovky spivrobitnykiv pravookhoronnykh orhaniv zasobamy boyovogo khortyngu [Fundamentals of functional training of law enforcement officers by means of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 357–373. Irpin.

819. Yeromenko, E. A. (2020). Osnovy khortyngu [Basics of horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 482 p. Kyiv: GS "NFBHU".

820. Yeromenko, E. A. (2021). Osnovy pobudovy trenuvalnoho protsesu v boyovomu khortyngu [Fundamentals of building a training process in combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 596 p. Irpin.

821. Yeromenko, E. A. (2020). Osnovy provedennia navchalnykh zaniat z boyovogo khortyngu na urokakh fizychnoi kultury dlia uchniv 6–7 klasiv [Basics of conducting training sessions on combat horting in physical education lessons for students of 6–7 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 62 p. Irpin.

822. Yeromenko, E. A. (2020). Osnovy voïnskoho zvychayu ta filosofske pidhruntia boyovogo khortyngu [Fundamentals of military custom and philosophical basis of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 514–538. Irpin.

823. Yeromenko, E. A. (2021). Osnovy vykladannia khortyngu v dytyacho-yunatskykh sportyvnykh shkolakh [Basics of teaching horting in children's and youth sports schools]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 148 p. Kyiv: GS "NFBHU".

824. Yeromenko, E. A. (2020). Osoblyvosti bazovoi psykholohichnoi pidhotovky spivrobitnykiv pravookhoronnykh orhaniv zasobamy boyovogo khortyngu [Features of basic psychological training of law enforcement officers by means of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 139–155. Irpin.

825. Yeromenko, E. A. (2020). Osoblyvosti fizychnoi i psykholoichnoi pidgotovky ta formuvannia profesiynykh yakosti kursantiv I pratsivnykiv pravookhoronnykh organiv zasobamy boyovoho khortynhu [Features of physical and psychological training and formation of professional qualities of cadets and law enforcement officers by means of combat horting]. Prottydiya Nezakonomu peremischenniu tovariv v rayonakh zdiysnennia Operatsii obyednanykh syl : tezy dop. nauk.-prakt. seminaru (15 travnia 2020 roku). Irpin. Universytet DFS Ukrainy. P. 39–42.

826. Yeromenko, E. A. (2021). Osoblyvosti pozaklasnoi roboty z boyovoho khortynhu v shkoli dlia yunakiv ta divchat 17 rokiv [Features of extracurricular work on combat horting at school for boys and girls 17 years old]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 102 p. Kyiv: GS "NFBHU".

827. Yeromenko, E. A. (2020). Osoblyvosti provedennia gurtkovykh zaniat z boyovoho khortynhu dlia ditei u zakladakh pozashkilnoi osvity [Peculiarities of conducting group classes in combat horting for children in out-of-school educational institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 142 p. Irpin.

828. Yeromenko, E. A. (2021). Osoblyvosti provedennia pozaklasnoi roboty z boyovoho khortynhu v shkoli dlia ditei 10 rokiv [Features of extracurricular work on combat horting at school for children 10 years old]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 119 p. Kyiv: GS "NFBHU".

829. Yeromenko, E. A. (2021). Osoblyvosti provedennia urokiv fizychnoi kultury z elementamy boyovoho khortynhu dlia shkoliariv 6–7 klasiv [Features of physical education lessons with elements of combat horting for students of 6-7 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 86 p. Irpin.

830. Yeromenko, E. A. (2020). Osoblyvosti provedennia uroku fizychnoi kultury z elementamy boyovoho khortynhu dlia uchniv 7–8 klasiv [Features of conducting a physical education lesson with elements of combat horting for students of 7–8 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 69 p. Irpin.

831. Yeromenko, E. A. (2021). Osoblyvosti provedennia zaniat z boyovoho khortynhu u programi gurtkovo roboty v zahalnoosvitniy shkoli dlia yunakiv ta divchat 16–17 rokiv (10–11 klasy) [Peculiarities of conducting combat horting classes in the group work program in a secondary school for boys and girls aged 16–17 (grades 10–11)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 133 p. Kyiv: GS "NFBHU".

832. Yeromenko, E. A. (2020). Osoblyvosti samovykhovannia v boyovomu khortynhu [Features of self-education in combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 40–55. Irpin.

833. Yeromenko, E. A. (2021). Osoblyvosti tekhniko-taktychnoi pidhotovky sportsmeniv boyovoho khortynhu vysokoi kvalifikatsii [Features of technical and tactical training of highly qualified combat horting athletes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 466 p. Irpin.

834. Yeromenko, E. A., Kuzora, I. V., Tishyn, A. V., Yeromenko, V. E., Vekhtiev, V. V. (2020). Osoblyvosti viyskovo-patriotychnoho vykhovannia sportsmeniv boyovoho khortynhu u zakladakh zahalnoi serednioi osvity [Peculiarities of military-patriotic education of combat horting athletes in general secondary education institutions]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 682–695. Irpin.

835. Yeromenko, E. A. (2020). Ozdorovchyi khortyng i metodyka vykladannia [Wellness horting and teaching methods]. Ministry of Finance of Ukraine. Palyvoda A. V. 323 p.

836. Yeromenko, E. A. (2021). Patriotychno vykhovannia molodi zasobamy boyovoho khortynhu [Patriotic upbringing of youth by means of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 169 p. Kyiv: GS "NFBHU".

837. Yeromenko, E. A. (2021). Pedahohichni osoblyvosti organizatsii gurtkovo roboty z boyovoho khortynhu v zahalnoosvitniy shkoli dlia starshykh uchniv 16 rokiv (10 klas) [Pedagogical features of the organization of group work on combat horting in the secondary school for senior students 16 years old (10th grade)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 115 p. Kyiv: GS "NFBHU".

838. Yeromenko, E. A., Ostrianska, O. A. (2013). Perspektyvnist i nastupnist u realizatsii zmistu z osnov zdorovoho sposobu zhyttia starshykh doshkilnykiv ta molodshykh shkoliariv (na prykladi programy «Khortyng dlia zdorovya, napolehlyvosti, zlagody dytyny») [Perspectives and continuity in

the implementation of the content on the basics of a healthy lifestyle of older preschoolers and younger students (on the example of the program «Horting for health, perseverance, consent of the child»)]. Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports): Sb. scientific works. – K.: Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University. – Issue. 13 (40). – P. 88–98.

839. Yeromenko, E. A. (2020). Pidhotovka sportsmeniv boyovoho khortyngu [Training of combat horting athletes]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 55–63. Irpin.

840. Yeromenko, E. A. (2020). Pidvyschennia spetsialnoi fizychnoi pidgotovlenosti sportsmeniv boyovogo khortyngu [Improving the special physical fitness of combat horting athletes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 434 p. Irpin.

841. Yeromenko, E. A. (2020). Pidvyschennia taktychnoi pidgotovlenosti sportsmeniv u systemi boyovogo khortyngu [Improving the tactical training of athletes in the system of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 456 p. Irpin.

842. Yeromenko, E. A. (2021). Planuvannia ta organizatsia pozaklasnoi roboty z boyovogo khortyngu v shkoli dlia ditei 10–11 rokiv [Planning and organization of extracurricular work on combat horting in school for children 10-11 years]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 119 p. Kyiv: GS "NFBHU".

843. Yeromenko, E. A. (2020). Planuvannia ta organizatsia pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu dlia uchniv sereidnyogo shkilnogo viku 7–8 klasiv [Planning and organization of extracurricular classes in combat horting for middle school students of 7-8 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 111 p. Kyiv: GS "NFBHU".

844. Yeromenko, E. A. (2020). Pokaznyky zahalnoi fizychnoi hotovnosti sportsmeniv boyovogo khortyngu [Indicators of general physical fitness of combat horting athletes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 292 p. Irpin.

845. Yeromenko, E. A. (2020). Ponyattia fizychnoi kultury osobystosti u systemi boyovoho khortyngu [The concept of physical culture of the individual in the system of combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 157–171. Irpin.

846. Yeromenko, E. A. (2018). Poyasna systema ta pidvyschennia kvalifikatsii sportsmeniv boyovogo khortyngu [Belt system and advanced training of combat horting athletes]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu: Issue 9 (pp. 200–213). Kyiv: Palyvoda A. V.

847. Yeromenko, E. A. (2013). Praktychnyi material programy khortynhu dlia vykhovannia napoleglyvosti u ditei 6–7 rokiv [Practical material of the horting program for education of persistence at children of 6-7 years]. Actual problems of physical culture and sports (IV scientific direction: health problems of different segments of the population): coll. Science. against DNDIFKiS. K. 2013. № 28 (3).

848. Yeromenko, E. A. (2020). Pravomirnist zastosuvannia sluzhbovo-prykladnykh pryomiv fizychnoho vplyvu systemy boyovoho khortyngu v ekstremalnykh umovakh sotsialnoho kharakteru u mezhakh neobkhidnoi samooborony [The legitimacy of the use of service-applied methods of physical influence of the combat horting system in extreme social conditions within the necessary self-defense]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 95–110. Irpin.

849. Yeromenko, E. A. (2021). Problemy ta perspektyvy rozvytku boyovogo khortyngu v Ukraini [Problems and prospects of combat horting development in Ukraine]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 147 p. Kyiv: GS "NFBHU".

850. Yeromenko, E. A. (2020). Programa dytyachogo gurtka z boyovogo khortyngu dlia vykhovantsiv 8–9 rokiv zakladiv pozashkilnoi osvity [The program of the children's club on combat horting for pupils of 8-9 years of out-of-school educational institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 154 p. Irpin.

851. Yeromenko, E. A. (2020). Programa navchalno-treivalnoi roboty z boyovogo khortyngu zakladiv pozashkilnoi osvity dlia molodi 18–21 rik [The program of educational and training work on combat horting of out-of-school education institutions for young people aged 18–21]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 158 p. Irpin.

852. Yeromenko, E. A. (2020). Programa navchalno-trenavalnykh zanyat z boyovogo khortyngu dlia dytyachykh sportyvnykh seksiy [Program of training sessions on combat horting for children's sports sections]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 72 p.
853. Yeromenko, E. A. (2020). Programa navchalno-trenavalnykh zaniat z khortyngu dlia dytyacho-yunatskykh sportyvnykh shkil [Horting training program for children and youth sports schools]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 146 p.
854. Yeromenko, E. A. (2020). Programa navchalno-trenavalnykh zaniat z khortyngu dlia shkil vyshchoi sportyvnoi maysternosti [Horting training program for schools of higher sportsmanship]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 137 p.
855. Yeromenko, E. A. (2020). Programa navchalno-trenavalnykh zaniat z khortyngu dlia spetsializovanykh dytyacho-yunatskykh shkil olimpiyskoho rezervu [Horting training program for specialized children's and youth schools of the Olympic reserve]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 135 p.
856. Yeromenko, E. A. (2020). Programa osnovnogo rivnia navchannia z boyovogo khortyngu dlia vykhovantsiv 8–15 rokiv zakladiv pozashkilnoi osvity [The program of the basic level of training in combat horting for pupils of 8–15 years of out-of-school educational institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 177 p. Irpin.
857. Yeromenko, E. A. (2020). Programa pochatkovogo rivnia drugogo roku navchannia z boyovogo khortyngu dlia vykhovantsiv 6–7 rokiv zakladiv pozashkilnoi osvity [The program of the initial level of the second year of training in combat horting for pupils of 6–7 years of out-of-school educational institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 153 p. Irpin.
858. Yeromenko, E. A. (2020). Programa pochatkovogo rivnia navchannia pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu dlia shkoliariv 1 klasiv [The program of the initial level of training of extracurricular classes on combat horting for schoolchildren of 1 classes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 87 p. Kyiv: GS "NFBHU".
859. Yeromenko, E. A. (2020). Programa pochatkovogo rivnia navchannia z boyovogo khortyngu u zakladakh pozashkilnoi osvity dlia ditei 5 rokiv [The program of the initial level of training in combat horting in out-of-school educational institutions for children of 5 years]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 152 p. Irpin.
860. Yeromenko, E. A. (2021). Programa pozaklasnoi roboty z boyovogo khortyngu u shkoli dlia ditei 6–7 rokiv [Extracurricular work program on combat horting at school for children 6-7 years old]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 109 p. Kyiv: GS "NFBHU".
861. Yeromenko, E. A. (2020). Programa pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu pochatkovogo rivnia navchannia dlia shkoliariv 2 klasiv [The program of extracurricular classes on combat horting of the initial level of training for students of 2 classes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 101 p. Kyiv: GS "NFBHU".
862. Yeromenko, E. A. (2020). Programa samostiynykh zaniat boyovym khortyngom dlia vykhovantsiv zakladiv pozashkilnoi osvity [The program of independent classes in combat horting for pupils of out-of-school educational institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 145 p. Irpin.
863. Yeromenko, E. A. (2020). Programa vykladannia boyovogo khortyngu na urotsi fizychnoi kultury dlia uchniv 5 klasiv [The program of teaching combat horting in a physical education class for 5th grade students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 137 p. Kyiv: GS "NFBHU".
864. Yeromenko, E. A. (2020). Programa z boyovogo khortyngu dlia spetsializovanykh navchalnykh zakladiv sportyvnoho profilyu [Combat horting program for specialized sports schools]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 212 p.
865. Yeromenko, E. A. (2020). Programa zaniat z khortyngu dlia spetsializovanykh navchalnykh zakladiv sportyvnoho profilyu [Horting program for specialized sports schools]. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 142 p.
866. Yeromenko, E. A. (2021). Programni vymogy vykladannia boyovogo khortyngu na urokakh fizychnoi kultury dlia shkoliariv 9–10 klasiv [Program requirements for teaching combat horting in

- physical education classes for students in grades 9-10]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 89 p. Irpin.
867. Yeromenko, E. A. (2020). Programnyi material dlia provedennia urokov fizychnoi kultury za metodykoyu boyovogo khortyngu z uchniamy 9–10 klasiv [Program material for physical education lessons according to the method of combat horting with students of 9–10 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 66 p. Irpin.
868. Yeromenko, E. A. (2021). Programuvannia pozaklasnoi roboty v shkoli z boyovogo khortyngu dlia yunakiv ta divchat 14 rokiv [Programming extracurricular activities at the school of combat horting for boys and girls 14 years old]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 122 p. Kyiv: GS "NFBHU".
869. Yeromenko, E. A. (2020). Provedennia urokov fizychnoi kultury z elementamy boyovogo khortyngu dlia uchniv 5–6 klasiv [Conducting physical education lessons with elements of combat horting for students of 5–6 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 62 p. Irpin.
870. Yeromenko, E. A. (2019). Provedennia zanyat z boyovogo khortyngu na urotsi fszychnoi kultury. 8 klas [Conducting combat horting classes in a physical education lesson. 8 class]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 118 p. GS "WHF".
871. Yeromenko, E. A. (2020). Pryntsypy organizatsii pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu dlia shkoliariv 10 klasiv [Principles of organizing extracurricular classes in combat horting for students of 10th grade]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 88 p. Kyiv: GS "NFBHU".
872. Yeromenko, E. A. (2009). Pryntsypy vykonannia y metodyka vyvchennia bazovykh tekhnichnykh elementiv khortynhu [Principles of implementation and methodology of teaching the basic technical elements of horting]. Kyiv: Palyvoda A. V.
873. Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V., Gryshchuk, V. L., Bukhtiyarov, O. A., Tishyn, A. V. (2020). Pryntsypy zastosuvannia prukladnykh pryomiv boyovogo khortyngu spivrobotnykamy pravookhoronnykh orhaniv [Principles of application of applied methods of combat horting by law enforcement officers]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 254–263. Irpin.
874. Yeromenko, E. A. (2020). Psykhichni protsesy v boyovomu khortyngu [Mental processes in combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 63–72. Irpin.
875. Yeromenko, E. A. (2020). Psykhologia boyovogo khortyngu [Psychology of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 164 p. Kyiv: GS "NFBHU".
876. Yeromenko, E. A. (2020). Psykhologichna pidhotovka sportsmena boyovoho khortyngu [Psychological training of a combat horting athlete]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. GS «NFBHU». 159 p.
877. Yeromenko, E. A. (2020). Psykhologichne zabezpechennia vysokykh sportyvnykh dosiagnen u boyovomu khortyngu [Psychological support of high sports achievements in combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 171–185. Irpin.
878. Yeromenko, E. A. (2021). Psykhologo-pedahohichni umovy organizatsii gurtkovoï roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniy shkoli dlia starshoklasnykiv 16–17 rokiv (11 klas) [Psychological and pedagogical conditions for the organization of group work on combat horting in secondary school for high school students 16-17 years (11th grade)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 115 p. Kyiv: GS "NFBHU".
879. Yeromenko, E. A. (2021). Realizatsia programy pozaklasnoi roboty z boyovogo khortyngu v shkoli dlia ditei 7 rokiv [Implementation of the program of extracurricular work on combat horting at school for children 7 years old]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 109 p. Kyiv: GS "NFBHU".
880. Yeromenko, E. A. (2021). Rekomendatsii schodo organizatsii gurtkovoï roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniy shkoli dlia ditei 7 rokiv (2 klas) [Recommendations for the organization of group work on combat horting in a secondary school for children 7 years (2nd grade)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 122 p. Kyiv: GS "NFBHU".
881. Yeromenko, E. A. (2021). Robocha programa gurtkovoï roboty z boyovogo khortyngu dlia uchniv 1–2 klasiv zahalnoosvitnioi shkoly [Working program of group work on combat horting for

- students of 1-2 grades of secondary school]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 122 p. Kyiv: GS "NFBHU".
882. Yeromenko, E. A. (2020). Robocha programa fizkulturno-ozdorovchych zanyat z boyovogo khortyngu dlia ditei [Working program of physical culture and health classes on combat horting for children]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 67 p.
883. Yeromenko, E. A. (2020). Robocha programa fizkulturno-ozdorovchych zanyat z boyovogo khortyngu dlia riznykh grup naselennia [Working program of physical culture and health-improving classes on combat horting for different groups of the population]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 59 p.
884. Yeromenko, E. A. (2020). Robocha programa navchalno-trenavalnykh zanyat z boyovogo khortyngu [Working program of training sessions on combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 84 p.
885. Yeromenko, E. A. (2020). Rozvytok boyovogo khortyngu v pozashkilniy osviti [Development of combat horting in out-of-school education]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 537 p. Irpin.
886. Yeromenko, E. A., Bila, V. R., Borovets, N. O., Butok, O. V., Derkach, O. V. (2020). Rozvytok fizychnykh yakosti spivrobitnykiv pravookhoronnykh orhaniv u protsesi zaniat boyovym khortyngom [Development of physical qualities of law enforcement officers in the process of combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 306–321. Irpin.
887. Yeromenko, E. A. (2020). Samozakhyst yak osnova boyovogo khortyngu [Self-defense as the basis of combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 214–226. Irpin.
888. Yeromenko, E. (2020). Scientific substantiation of the psychological and pedagogical conditions of education of physical culture and fundamentals of students' health in the process of combat horting. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (physical Culture and Sports)*, (3(123), 47-56. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.3\(123\).09](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.3(123).09).
889. Yeromenko, E. (2020). Scientific substantiation of the psychological and pedagogical conditions of education of physical culture and fundamentals of students' health in the process of combat horting. ... *Dragomanov University. Series 15. Scientific and ...*
890. Yeromenko, E. (2019). Significance of physical culture values and basic health for students and cadets engaged in Combat Horting. *Scientific journal of MP Dragomanov National Pedagogical University: Vol. 15. Issue 11 (119) (pp. 71-79)*. Kyiv:MP Dragomanov National Pedagogical University.
891. Yeromenko, E. A. (2021). Sportyvna diyalnist u systemi boyovogo khortyngu [Sports activities in the system of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 523 p. Kyiv: GS "NFBHU".
892. Yeromenko, E. A. (2021). Sportyvna sektsia z khortyngu. Navchalna programa dlia uchniv 10–11 klasiv zakladiv zahalnoi serednioi osvity [Horting sports section. Curriculum for students of 10-11 grades of general secondary education]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 102 p. Kyiv: GS "NFBHU".
893. Yeromenko, E. A. (2020). Sportyvne trenuvannia v boyovomu khortyngu [Sports training in combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 141 p. Irpin.
894. Yeromenko, E. A. (2021). Sportyvno-psdgotovcha skladova systemy boyovogo khortyngu [Sports and training component of the combat horting system]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 400 p. Kyiv: GS "NFBHU".
895. Yeromenko, E. A. (2019). Statut Mizhnarodnoi hromadskoi organizatsii "Mizhnarodna Federatsia Khortyngu" [Charter of the International Non-Governmental Organization "International Horting Federation"]. Ministry of Justice of Ukraine (July 6, 2009). Kyiv. 25 p.
896. Yeromenko, E. A. (2019). Statut Vseukrainskoi hromadskoi organizatsii "Ukrainska Federatsia Khortyngu" [Charter of the All-Ukrainian public organization "Ukrainian Horting Federation"]. Ministry of Justice of Ukraine (March 25, 2009). Kyiv. 25 p.

897. Yeromenko, E. A. (2020). Strategichne upravlinnia rozvytkov boyovogo khortyngu v Ukraini [Strategic management of combat horting development in Ukraine]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 141 p. Kyiv: GS "NFBHU".

898. Yeromenko, E. A. (2021). Struktura programy pozaklasnoi roboty z boyovogo khortyngu v shkoli dlia ditei 13–14 rokiv [The structure of the program of extracurricular activities in combat horting at school for children 13-14 years]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 122 p. Kyiv: GS "NFBHU".

899. Yeromenko, E. A. (2021). Struktura programy sportyvnoi sektsii z boyovogo khortyngu dlia zdobuvachiv vyschoi osvity [The structure of the program of the sports section on combat horting for graduates]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 255 p. Irpin.

900. Yeromenko, E. A. (2021). Struktura programy ta organizatsia pozaklasnoi roboty z boyovogo khortyngu v shkoli dlia ditei 12 rokiv [The structure of the program and the organization of extracurricular work on combat horting in school for children 12 years]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 122 p. Kyiv: GS "NFBHU".

901. Yeromenko, E. A. (2021). Struktura programy zaniat z khortyngu dlia zdobuvachiv vyschoi osvity [The structure of the program of horting classes for higher education]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 64 p. Kyiv: GS "NFBHU".

902. Yeromenko, E. A. (2021). Strukturuvannia ta provedennia urokiv fizychnoi kultury z elementamy boyovogo khortyngu dlia shkolariv 7–8 klasiv [Structuring and conducting physical education lessons with elements of combat horting for students in grades 7-8]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 87 p. Irpin.

903. Yeromenko, E. A., Boltivets, S. I., Sulima, I. V., Yeromenko, V. E. (2017). Sylova pidgotovka shkolariv 14–17 rokiv na urokakh fizychnoi kultury z elementamy boyovogo khortyngu [Strength training of schoolchildren aged 14–17 in physical education lessons with elements of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 8 (pp. 158–165). Kyiv: Palyvoda A. V.

904. Yeromenko, E. A. (2020). Systema fizychnoho vykhovannia osobystosti v boyovomu khortyngu [The system of physical education of the individual in combat horting]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 461 p.

905. Yeromenko, E. A. (2017). Systema fizychnoho vykhovannia sportsmeniv boyovogo khortyngu [The system of physical education of combat horting athletes]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 8 (pp. 187–205). Kyiv: Palyvoda A. V.

906. Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V., Bila, V. R., Gryshchuk, V. L., Paranytsia, S. P. (2020). Systema fizychnoho vykhovannia studentiv i kursantiv za prohramoyu boyovogo khortyngu [The system of physical education of students and cadets according to the program of combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 373–384. Irpin.

907. Yeromenko, E. A. (2021). Systema obliku trenuvalnykh navantazhen u boyovomu khortyngu [Training load accounting system in combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 466 p. Kyiv: GS "NFBHU".

908. Yeromenko, E. A. (2021). Systema prysvoyennia stupeniv boyovogo khortyngu [System of assignment of degrees of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 188 p. Kyiv: GS "NFBHU".

909. Yeromenko, E. A. (2020). Taktychna pidhotovka sportsmena boyovoho khortyngu [Tactical training of a combat horting athlete]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. GS «NFBHU». 455 p.

910. Yeromenko, E. A. (2020). Taktyka boyovogo khortyngu [Combat horting tactics]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 462 p. Irpin.

911. Yeromenko, E. A. (2020). Taktyka i strategiia boyovogo khortyngu [Tactics and strategy of combat horting]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. 464 p. Irpin.

912. Yeromenko, E. A. (2020). Taktyka povodzhennia zi zbroyeyu za metodykoyu boyovogo khortyngu [Tactics of handling weapons according to the method of combat horting]. Tactics of weapons handling (November 6, 2020): Ministry of Finance of Ukraine. Irpin. P. 27–31.

913. Yeromenko, E. A. (2020). Tekhnichna pidhotovka sportsmena boyovoho khortyngu [Technical training of a combat horting athlete]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. GS «NFBHU». 652 p.
914. Yeromenko, E. A. (2020). Tekhnika boyovogo khortyngu [Combat horting technique]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 653 p. Irpin.
915. Yeromenko, E. A. (2020). Tekhnologiya navchalno-trenavalnoi roboty pedagoga u systemi boyovogo khortyngu [Technology of educational and training work of a teacher in the system of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 269 p. Irpin.
916. Yeromenko, E. A. (2021). Tematychna struktura programy gurtkovoï roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniï shkoli dlia diteï 12 rokiv (7 klas) [Thematic structure of the program of group work on combat horting in secondary school for children 12 years (7th grade)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 135 p. Kyiv: GS "NFBHU".
917. Yeromenko, E. A. (2021). Tematychno planuvannia pozaklasnoi roboty z boyovogo khortyngu v shkoli dlia diteï 13 rokiv [Thematic planning of extracurricular work on combat horting at school for children 13 years old]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 122 p. Kyiv: GS "NFBHU".
918. Yeromenko, E. A. (2021). Tematychno programuvannia gurtkovoï roboty v zahalnoosvitniï shkoli z boyovogo khortyngu dlia yunakiv ta divchat 14 rokiv (9 klas) [Thematic programming of group work in the secondary school of combat horting for boys and girls 14 years old (9th grade)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 135 p. Kyiv: GS "NFBHU".
919. Yeromenko, E. A. (2021). Tematyka robochoï programy gurtkovoï roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniï shkoli dlia diteï 12–13 rokiv (7–8 klasy) [Topics of the working program of group work on combat horting in secondary school for children 12-13 years (grades 7-8)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 135 p. Kyiv: GS "NFBHU".
920. Yeromenko, E. A. (2020). Teoretychna pidhotovka sportsmena boyovoho khortyngu [Theoretical training of a combat horting athlete]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. GS «NFBHU». 490 p.
921. Yeromenko, E. A. (2021). Teoretyko-metodychna kompetentnist trenera-vykladacha z boyovogo khortyngu [Theoretical and methodological competence of a trainer-teacher in combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 506 p. Kyiv: GS "NFBHU".
922. Yeromenko, E. A. (2021). Teoretyko-metodychna struktura programy gurtkovoï roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniï shkoli dlia diteï 13–14 rokiv (8–9 klasy) [Theoretical and methodological structure of the program of group work on combat horting in secondary school for children 13-14 years (grades 8-9)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 135 p. Kyiv: GS "NFBHU".
923. Yeromenko, E. A. (2020). Teoretyko-metodychni osnovy vykladannia khortyngu u zakladakh vyschoï osvity [Theoretical and methodological bases of teaching horting in higher education institutions]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 690 p.
924. Yeromenko, E. A. (2014). Teoria i metodyka khortyngu [Theory and Methods of Horting]. – Kyiv: Palyvoda A. V. p. 450.
925. Yeromenko, E. A. (2020). Teoriya i praktyka fizychnoi pidhotovky sportsmeniv boyovogo khortyngu [Theory and practice of physical training of combat horting athletes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 393 p. Irpin.
926. Yeromenko, E. A. (2021). Trenovalni metody rozvytku fizychnykh yakostiï sportsmeniv u protsesi zaniat boyovym khortyngom [Training methods for the development of physical qualities of athletes in the process of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 478 p. Irpin.
927. Yeromenko, E. A. (2021). Trenovalni zasoby systemy boyovogo khortyngu [Training means of combat horting system]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 668 p. Irpin.
928. Yeromenko, E. A. (2020). Trenovalni zavdannia program z boyovogo khortyngu dlia vykhovantsiv 12–13 rokiv zakladiv pozashkilnoi osvity [Training tasks of the combat horting program for pupils of 12–13 years of out-of-school educational institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 155 p. Irpin.

929. Yeromenko, E. A. (2019). Trenuvannia sportsmeniv boyovogo khortyngu na etapi pidhotovky do golovnykh zmahan [Training of combat horting athletes at the stage of preparation for the main competitions]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu*. Issue 11 (pp. 251–260). Kyiv: Palyvoda A. V.
930. Yeromenko, E. A. (2009). *Trenuvannia v khortynhu* [Training in Horting]. Kyiv: Palyvoda A. V.
931. Yeromenko, E. A. (2014). Viiskovo-patriotychna prohrama ta prykladnui khortunh [Military-patriotic program and applied Horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriia i metodyka hortynhu*. Issue 1 (pp. 10–19). Kyiv: Palyvoda.
932. Yeromenko, E. A. (2021). Udoskonalennia profesiynykh kompetentnosti trenera-vykladacha z boyovogo khortyngu [Improving the professional competencies of a coach-teacher in combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 274 p. Irpin.
933. Yeromenko, E. A., Cmeliuk, V. V., Gryshchuk, V. L., Bukhtiyarov, O. A., Tishyn, A. V. (2020). Upravlinnia i kontrol u protsesi zaniat boyovym khortyngom kursantiv pravookhoronnykh spriamovanosti [Management and control in the process of combat horting of law enforcement cadets]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 422–438. Irpin.
934. Yeromenko, E. A., Kukushkin, K. M. (2020). Viiskovo-patriotychne vykhovannia starshoklasnykiv zasobamy boyovogo khortyngu : monografia [Military-patriotic education of high school students by means of combat horting: monograph]. K. : Palyvoda A. V., 2020. 1110 p.
935. Yeromenko, E. A. (2013). Vospitanie nastoychivosti u detei 6–7 let v protsesse zaniaty khortyngom [Education of persistence in children of 6–7 years in the process of horting] *Siberian Pedagogical Journal: scientific periodical*. Novosibirsk. № 6. P. 209–213.
936. Yeromenko, E., Chybisov, V., Hovorukha, O., & Reiderman, Yu. (2015). Vplyv zdorovia na biomekhanichni pokaznyky sertsia sportsmeniv vyshchoi kvalifikatsii za rezultatamy danykh ekhokardiohrafii [The impact on health indicators biomechanical heart sportsmen of high qualification on the results of echocardiography data]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriia i metodyka hortynhu*. Issue 4 (pp. 92–103). Kyiv: Palyvoda A. V.
937. Yeromenko, E. A. (2020). Vprovadzhennia boyovogo khortyngu u systemu spetsializovanykh navchalnykh zakladiv sportyvnoho profilu [Introduction of combat horting in the system of specialized educational institutions of sports profile]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 216 p. Irpin.
938. Yeromenko, E. A. (2020). Vprovadzhennia boyovogo khortyngu u systemu zakladiv pozashkilnoi osvity [Introduction of combat horting in the system of out-of-school education institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 539 p. Irpin.
939. Yeromenko, E. A. (2021). Vprovadzhennia dytyachoho gurtka z boyovogo khortyngu dlia molodshykh shkoliariv u zakladi zahalnoi serednioi osvity [Introduction of a children's circle on combat horting for junior schoolchildren in a general secondary education institution]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 102 p. Kyiv: GS "NFBHU".
940. Yeromenko, E. A. (2021). Vprovadzhennia dytyacho-yunatskogo gurtka z boyovogo khortyngu u zakladi osvity [Introduction of a children's and youth group in combat horting in an educational institution]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 136 p. Kyiv: GS "NFBHU".
941. Yeromenko, E. A., Bila, V. R., Gryshchuk, V. L., Bukhtiyarov, O. A., Tishyn, A. V. (2020). Vprovadzhennia navchalnoi dystsypliny «Boyovyi khortyng» u system osvity Ukrainy [Introduction of the discipline "Combat Horting" in the education system of Ukraine]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. Part 2. P. 101–126. Irpin.
942. Yeromenko, E. A. (2017). Vsesvitnie ukrainske zemliatstvo ta diaspora u sprianni rozvytku boyovogo khortyngu [World Ukrainian fellowship and diaspora in promoting the development of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu*. Issue 8 (pp. 56–79). Kyiv: Palyvoda A. V.
943. Yeromenko, E. A. (2019). Vykhovannia fizychnoi kultury ta osnov zdorovya studentiv u protsesi zaniat boyovym hortynhom [Education of physical culture and basics of students' health in the process of combat horting] *Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University*. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports): Sb.

scientific works. – K.: Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University, 2019. – Issue. 10 (118) 19. – P. 49–56.

944. Yeromenko, E. A. (2016). Vykhovannia napolehlyvosti u shkoliariv 6–7 rokiv u protsesi zaniat hortynhom [Education of persistence in 6–7-year-old schoolchildren during horting training]. (PhD abstract dissertation, Kyiv).

945. Yeromenko, E. A. (2016). Vykhovannia napolehlyvosti u shkoliariv 6–7 rokiv u protsesi zaniat hortynhom [Education of persistence in 6–7-year-old schoolchildren during horting training]. (PhD dissertation, Kyiv).

946. Yeromenko, E. A. (2020). Vykhovannia voliovykh yakostei osobystosti u protsesi zaniat boyovym khortynhom [Education of strong-willed qualities of personality in the process of combat horting]. *Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine*. P. 138–157. Irpin.

947. Yeromenko, E. A. (2018). Vykhovna systema boyovogo khortynhu [Educational system of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 9* (pp. 161–177). Kyiv: Palyvoda A. V.

948. Yeromenko, E. A. (2020). Vykhovnyi potentsial boyovoho khortynhu [Educational potential of combat horting]. Monograph: Ministry of Education and Science of Ukraine. GS «NFBHU». 360 p.

949. Yeromenko, E. A. (2017). Vykhovnyi potentsial ta filosofska osnova boyovogo khortynhu [Educational potential and philosophical basis of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu. Issue 8* (pp. 147–157). Kyiv: Palyvoda A. V.

950. Yeromenko, E. A. (2019). Vykladannia boyovogo khortynhu na urotsi fszychnoi kultury. 6 klas [Teaching combat horting in a physical education lesson. 6 class]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 118 p. GS "WHF".

951. Yeromenko, E. A. (2021). Vykladannia boyovogo khortynhu u programi pozaklasnoi roboty v shkoli dlia yunakiv ta divchat 16–17 rokiv [Teaching combat horting in the program of extracurricular activities at school for boys and girls aged 16-17]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 120 p. Kyiv: GS "NFBHU".

952. Yeromenko, E. A. (2021). Vykladannia elementiv boyovogo khortynhu na urotsi fizychnoi kultury dlia shkoliariv 5–6 klasiv [Teaching elements of combat horting in a physical education class for students in grades 5-6]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 85 p. Irpin.

953. Yeromenko, E. A. (2020). Vykladannia khortynhu u spetsializovanykh dytyacho-yunatskykh shkolakh olimpiyskoho rezervu [Teaching horting in specialized children's and youth schools of the Olympic reserve]. Monograph: Ministry of Youth and Sports of Ukraine. GS "NFBHU". 142 p.

954. Yeromenko, E. A. (2020). Vykorystannia elementiv tekhniky boyovogo khortynhu na urotsi fizychnoi kultury v shkoli [The use of elements of combat horting technique in a physical education class at school]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 85 p. Irpin.

955. Yeromenko, E. A. (2020). Vymogy programy pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortynhu dlia shkoliariv 3 klasiv [Requirements of the program of extracurricular classes in combat horting for students of 3rd grade]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 103 p. Kyiv: GS "NFBHU".

956. Yeromenko, E. A. (2019). Vytoky ta istoria rozvytku boyovogo khortynhu v Ukraini i za kordonom [Origins and history of combat horting in Ukraine and abroad]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 11* (pp. 55–70). Kyiv: Palyvoda A. V.

957. Yeromenko, E. A. (2009). Working program of training sessions on horting / K.: Nat. University of Physical Education and Sports of Ukraine. 49 p.

958. Yeromenko, E. A. (2009). Working program of physical culture and health classes in horting / K.: Nat. University of Physical Education and Sports of Ukraine. 23 p.

959. Yeromenko, E. A. (2009). Working program of physical culture and health classes in horting for children / K.: Nat. University of Physical Education and Sports of Ukraine. 32 p.

960. Yeromenko, E. A. (2019). Zabezpechennia navchalno-trenavalnoho protsesu z boyovogo khortynhu dlia ditei [Providing a training process for combat horting for children]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "WHF". 116 p.

961. Yeromenko, E. A. (2020). Zagalna programa praktychnykh zaniat zi spetsialnoi fizychnoi pidhotovky sportsmeniv boyovogo khortyngu [General program of practical classes on special physical training of combat horting athletes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 467 p. Irpin.

962. Yeromenko, E. A. (2016). Zasady formuvannya tsinnostei zdorovogo zhyttya uchnivskoi ta studentskoi molodi zasobamy khortyngu [Principles of forming the values of a healthy life of pupils and students by means of horting] Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports): Sb. scientific works. – K.: Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University. – Issue. 10 (80) 16. P. 38–44.

963. Yeromenko, E. A., Ostrianska, O. A. (2013). Zasoby formuvannya mizhosobystisnoi zlagody u vykhovantsiv 5–6 rokiv u protsesi zanyat khortyngom [Means of forming interpersonal harmony in pupils 5-6 years old in the process of horting]. Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports): Sb. scientific works. – K.: Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University. – Issue. 14 (41) 13. – P. 54–61.

964. Yeromenko, E. A. (2020). Zasoby trenuvannya v boyovomu khortyngu [Means of training in combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 267 p. Kyiv: GS "NFBHU".

965. Yeromenko, E. A. (2020). Zastosuvannya elementiv boyovogo khortyngu na urokakh fizychnoi kultury dlia shkoliariv 8–9 klasiv [Application of elements of combat horting in physical education lessons for students of 8–9 grades]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 64 p. Irpin.

966. Yeromenko, E. A. (2020). Zastosuvannya spivrobitnykamy politsii pryomiv boyovogo khortyngu pry zatrymanni zlochyntsiiv [The use of combat horting techniques by police officers when apprehending criminals]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 477–493. Irpin.

967. Yeromenko, E. A. (2021). Zastosuvannya tekhnichnykh elementiv boyovogo khortyngu na urotsi fizychnoi kultury u zakladakh zahalnoi serednioi osvity [Application of technical elements of combat horting in a physical education lesson in general secondary education institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 96 p. Irpin.

968. Yeromenko, E. A. (2020). Zavdannya i prognozovanyi rezultat realizatsii navchalnoi programy z boyovogo khortyngu dlia zakladiv pozashkilnoi osvity [Tasks and projected result of the combat horting training program for out-of-school education institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 210 p. Irpin.

969. Yeromenko, E. A. (2020). Zavdannya programy pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu osnovnogo rivnia navchannia dlia shkoliariv 4 klasiv [Tasks of the program of extracurricular classes on combat horting of the basic level of training for pupils of 4 classes]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 108 p. Kyiv: GS "NFBHU".

970. Yeromenko, E. A. (2021). Zbirka program z boyovogo khortyngu [Collection of programs on combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 183 p. Kyiv: GS "NFBHU".

971. Yeromenko, E. A. (2020). Zbirnyk navchalnykh program z khortyngu [Collection of training programs on horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. GS "NFBHU". 237 p.

972. Yeromenko, E. A. (2021). Zdiysnennia pozaklasnoi roboty v shkoli z boyovogo khortyngu dlia ditei 8–9 rokiv [Implementation of extracurricular activities in the school of combat horting for children 8-9 years]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 115 p. Kyiv: GS "NFBHU".

973. Yeromenko, E. A. (2020). Zmist i metodyka provedennia zaniat z boyovogo khortyngu na urotsi fizychnoi kultury dlia uchniv 6 klasiv [Content and methods of conducting combat horting classes in a physical education class for 6th grade students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 138 p. Kyiv: GS "NFBHU".

974. Yeromenko, E. A. (2020). Zmist, formy i metody provedennia zaniat z boyovogo khortyngu na urotsi fizychnoi kultury dlia uchniv 8 klasiv [Content, forms and methods of conducting combat horting classes in a physical education class for 8th grade students]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 138 p. Kyiv: GS "NFBHU".

975. Yeromenko, E. A. (2021). Zmist programy pozaklasnoi roboty z boyovogo khortyngu v shkoli dlia ditei 6 rokov [Contents of the program of extracurricular work on combat horting in school for children 6 years old]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 109 p. Kyiv: GS "NFBHU".

976. Yeromenko, E. A. (2020). Zmist programy pozaklasnykh zaniat z boyovogo khortyngu osnovnogo rivnia navchannia dlia shkoliariv 5 klasiv [The content of the program of extracurricular classes in combat horting of the basic level of education for students of 5th grade]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 111 p. Kyiv: GS "NFBHU".

977. Yeromenko, E. A. (2021). Zmist programy ta organizatsia pozaklasnoi roboty z boyovogo khortyngu v shkoli dlia ditei 9 rokov [The content of the program and the organization of extracurricular work on combat horting in school for children 9 years old]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 116 p. Kyiv: GS "NFBHU".

978. Yeromenko, E. A. (2021). Zmist robochoi programy gurtkovo roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniy shkoli dlia ditei 8–9 rokov (3–4 klasy) [Contents of the working program of group work on combat horting in secondary school for children 8-9 years (grades 3-4)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 128 p. Kyiv: GS "NFBHU".

979. Yeromenko, E. A. (2021). Zmistove vprovadzhennia gurtkovo roboty z boyovogo khortyngu v zahalnoosvitniy shkoli dlia ditei 8 rokov (3 klas) [Meaningful introduction of group work on combat horting in a secondary school for children 8 years old (3rd grade)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 128 p. Kyiv: GS "NFBHU".

980. Yeromenko, E. A. (2021). Zmistovyi material programy pozaklasnoi roboty z boyovogo khortyngu v shkoli dlia ditei 8 rokov [Content material of the program of extracurricular work on combat horting at school for children of 8 years]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 115 p. Kyiv: GS "NFBHU".

981. Yeromenko, E. A. (2019). Znachymist tsinnostei fizychnoi kultury ta osnov zdorovya dlya shkolyariv i kursantiv, yaki zaymayutsia boyovym hortynhom [Importance of values of physical culture and bases of health for schoolboys and cadets who are engaged in combat horting] Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports): Sb. scientific works. – K.: Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University, 2019. – Issue. 11 (119) 19. – P. 71–79.

982. Yeromenko, V. E., Yeromenko, E. A. (2019). Medychne obslugovuvannia sportyvnykh zmahan z boyovogo khortyngu ta medyko-pedagogichniy control za stanom zdorovya uchasnykiv [Medical service of sports competitions in combat horting and medical and pedagogical control over the state of health of participants]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu: Issue 11 (pp. 232–250). Kyiv: Palyvoda A. V.

983. Yeromenko, V. E., Yeromenko, E. A., Ilnytskyi, I. R., Kiblitskyi, R. V., Karasevych, S. A. (2020). Medychni i fiziologichni pokaznyky samokontroliu studentiv u protsesi trenuvannia z boyovogo khortyngu [Medical and physiological indicators of students' self-control in the process of training in combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 550–564. Irpin.

984. Yeromenko, V. E., Yeromenko, E. A. (2020). Medychnyi kontrol zmahalnoi diyalnosti z boyovoho khortyngu [Medical control of competitive activity in combat horting]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 195–215. Irpin.

985. Yeromenko, V. E. (2017). Profilaktyka osnovnykh stomatologichnykh zakhvoryuvan u khortyngistiv dytjacho-yunatskogo viku [Preventive care of major dental diseases among young and adolescent Horting athletes]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka hortyngu: Issue 7 (pp. 38–47). Kyiv: Palyvoda A. V.

986. Yeromenko, V. E., Yeromenko, M. O., Yeromenko, E. A. (2020). Profilaktyka stomatologichnykh zakhvoryuvan pratsivnykiv pravookhoronnykh organiv u period vykonannia sluzhbovo-boyovykh zavdan [Prevention of dental diseases of law enforcement officers during the performance of combat missions]. Prottydiya Nezakonnomu peremischenniu tovariv v rayonakh zdiysnennia Operatsii obyednanykh syl : tezy dop. nauk.-prakt. seminaru (15 travnia 2020 roku). Irpin. Universytet DFS Ukrainy. P. 79–86.

987. Yeromenko, V. E., Yeromenko, E. A. (2017). Stomatolohichne zdorovya ditei ta molodi yak chynnyk sportyvnykh uspihiv u boyovomu khortyngu [Dental health of children and youth as a factor of sports success in combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 8 (pp. 96–111). Kyiv: Palyvoda A. V.

988. Yeromenko, V. E., Yeromenko, E. A., Ilnytskyi, I. R. (2020). Stomatolohichne zdorovya sportsmeniv boyovogo khortyngu [Dental health of combat horting athletes]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 288–306. Irpin.

989. Yeromenko, E. A. (2021). Zagalna kharakterystyka sportyvnoho trenuvannia v boyovomu khortyngu [General characteristics of sports training in combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 519 p. Kyiv: GS "NFBHU".

990. Yeromenko, V. E., Yeromenko, E. A. (2018). Zasoby profilaktyky osnovnykh stomatologichnykh zakhvoryuvan u studentiv, kursantiv, sportsmeniv boyovogo khortyngu ta spivrobitnykiv pravoohoronnykh orhaniv [Means of prevention of major dental diseases in students, cadets, combat horting athletes and law enforcement officers]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu. Issue 9 (pp. 116–126). Kyiv: Palyvoda A. V.

991. Yeromenko, E. A. (2021). Zasoby navchannia v boyovomu khortyngu [Means of training in combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 519 p. Kyiv: GS "NFBHU".

992. Yeromenko, E. A. (2021). Zasoby vyvchennia pryomiv boyovogo khortyngu [Means of studying the techniques of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 663 p. Irpin.

993. Yeromenko, E. A. (2021). Zavdannya ta zmist pidhotovky ditei i molodi zasobamy boyovogo khortyngu [Tasks and content of training children and youth by means of combat horting]. Ministry of Education and Science of Ukraine. 428 p. Kyiv: GS "NFBHU".

994. Vekhtiev, V. V., Yeromenko, E. A., Tishyn, A. V. (2020). Boyovyi khortyng u viyskovomu mystetstvi [Martial horting in martial arts]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 827–840. Irpin.

995. Zubaliy, N. P., Zubaliy, M. D., Yeromenko, E. A., Yeromenko, V. E. (2017). Psykhologichni ta sotsialni osnovy vykhovannia osobystosti u systemi boyovogo khortyngu [Psychological and social bases of personality education in the system of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). Teoriya i metodyka khortyngu: Issue 8 (pp. 122–129). Kyiv: Palyvoda A. V.

996. Zverev, A. V., Yeromenko, E. A., Tishyn, A. V. (2020). Boyovyi khortyng u metodykakh vdoskonalennia sylovykh yakosti sportsmeniv riznykh vikovykh grup [Combat horting in methods of improving the strength of athletes of different ages]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. Part 2. P. 593–603. Irpin.

997. Zverev, A. V., Yeromenko, E. A., Tymchyk, M. V., Tishyn, A. V. (2020). Boyovyi khortyng yak zasib profesiyno-prykladnoi fizychnoi pidhotovky studentiv i kursantiv pravoohoronnykh spetsialnostei [Combat horting as a means of professional and applied physical training of students and cadets of law enforcement specialties]. Combat horting and activity of law enforcement bodies of Ukraine. P. 385–399. Irpin.

ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТЯ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ ЯК БОЙОВОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

Бойовий хортинг – не стільки ефективний засіб захисту та самооборони, скільки позитивна філософія повсякденного життя.

Філософська основа бойового хортингу – положення про *єдність сили, здорового спортивного духу і честі людини, що вибудовується на славних українських традиціях*. Відповідно, **гасло бойового хортингу – «СИЛА І ЧЕСТЬ»**.

Бойовий хортинг як життєва філософія по-новому сприймається через призму реалій сьогоденного життя. Відповідно до викликів часу значення бойового хортингу актуалізується у контексті виховання розумових, вольових і моральних якостей особистості.

Насамперед, для ефективного застосування техніки бойового хортингу необхідний бойовий дух – *Дух бойового хортингу*, прагнення перемогти – незламна воля до перемоги, вміння приймати рішення в нестандартних умовах.

Бойовий хортинг – це спосіб життя, особливий погляд на навколишню дійсність.

Тільки через досягнення внутрішньої гармонії людина може максимально спрямувати свою життєву енергію на досягнення поставленої мети. Спортсмен бойового хортингу вчиться керувати собою, своїми емоціями і бажаннями, намірами і вчинками; прагне досягнення кращого результату із застосуванням мінімуму зусиль, зберігаючи сили.

Єдиноборство на хорті цементує в кожній людині волю і характер, вчить розумно і відповідально підходити до застосування сили. Крім того, саме в бойовому хортингу така якість, як готовність щоразу підніматися і знову вступати в сутичку, хоч як би важко тобі не було, цінується більше, ніж фізичні дані. Честь спортсмена бойового хортингу – вища за фізичну силу.

Бойовий хортинг – це фізична освіта.

Фізична освіта спортсмена бойового хортингу виявляється у мистецтві його рухів. Мета такої освіти полягає в тому, щоб зробити тіло сильним, корисним і здоровим. На жаль, більшість видів спорту, зазвичай, розвивають лише певні групи м'язів і нехтують іншими. В результаті виникає фізична нерівноваженість. У бойовому хортингу розроблений певний набір розігрівальних вправ, що розвивають усі м'язи тіла; регулярні практики як захисних і атаквальних форм бойового хортингу, так і навчальних сутичок. Форми бойового хортингу в основі відображають основи атаки і оборони, а навчальні сутички становлять собою тренування у вільному стилі. В обох випадках усі рухи виконуються згідно з принципом найбільшої ефективності.

Розвиненість рухів – один із показників правильного психічного розвитку спортсмена бойового хортингу. Вона передбачає: розвиток координації рухів (сприйняття напрямку і швидкості руху, часу і простору); здатність

запам'ятовувати послідовність рухів і рухових операцій (пам'ять запам'ятовування і відтворення); увага до своїх рухів і дій інших; уміння виконувати рухи за словесною інструкцією (уява); ініціативність у рухах; аналіз руху за якістю його виконання (мислення); розвиток мовленнєвих умінь і навичок.

Рухи виконуються з мовним супроводом і опорою на зорові й тактильні образи-уявлення. Розвиток усіх видів ручної моторики та зорово-рухової координації слугує основою для становлення типових видів діяльності особистості, сприяє підвищенню пізнавальної активності спортсменів бойового хортингу.

Бойовий хортинг – це спорт.

Навчальні сутички є основою підготовки до змагань з бойового хортингу, спортивним елементом великої системи. Супротивники намагаються отримати чисту перемогу завдяки відточеній техніці, найбільш ефективному використанню енергії та належному відчуттю часу. Навчальні сутички є перевіркою прогресу спортсмена бойового хортингу в освоєнні цього мистецтва і дають учневі змогу оцінювати, наскільки добре він здатний діяти порівняно з іншими. Відзначаючи важливість навчальних сутичок, можна особливо підкреслити, що змагальність є лише частиною системи бойового хортингу, її значення не слід переоцінювати.

Бойовий хортинг – це морально-етична підготовка.

Навчання бойовому хортингу допомагає людині стати більш пильною, упевненою в собі, рішучою і зосередженою. Відтак, бойовий хортинг розглядається як *засіб формування* багатьох моральних якостей, навчання взаємодопомоги, співпраці.

Одна з *особливостей бойового хортингу* в тому, що *духовний розвиток* разом із вивченням, відпрацюванням й удосконаленням техніки *триває протягом всього активного життя спортсмена бойового хортингу*. Процес підготовки спортсмена бойового хортингу виховує в особистості впевненість у собі, своїх силах, можливостях, що робить людину самостійною, значно зменшуючи її залежність від зовнішніх чинників.

Філософія бойового хортингу пов'язана з багатьма сферами розвитку особистості, прищеплює дитині високі моральні норми та ідеали, виховує силу волі і духу, прагнення до перемоги та лідерські якості. Оскільки відбувається внутрішній гарт характеру, людина-спортсмен навряд чи коли-небудь вживатиме наркотики або стане злочинцем.

Законодавство України дає право кожному громадянину активно захищатися від злочинних посягань. Отже, кожному вкрай необхідний мінімум знань прийомів самозахисту і вміння їх застосовувати, щоб у разі потреби захистити себе і своїх близьких, тих, кому ця допомога може знадобитися.

Бойовий хортинг не вчить дитину битися з іншими дітьми – він учить «битися» зі своїми недоліками, слабостями, внутрішніми страхами. Перемагаючи їх – дитина звільняє духовну внутрішню силу. Ця сила змітає сумніви і комплекси, змушує цінувати моральні якості в інших і в собі. Своїми виховними успіхами та успіхами конкретних відомих учнів тренувальна система довела, що бойовий хортинг, насамперед, виховує духовно.

Не слід думати, що, опанувавши прийомами бойового хортингу, дитина почне постійно вплутуватися у вуличні бійки. Виховання юних спортсменів бойового хортингу проводиться таким чином, що бійки хлопців не цікавлять. Однак, якщо бійки не минути, то прийоми бойового хортингу виявляться корисним умінням навіть у протистоянні з представником іншого стилю єдиноборства.

Не секрет, що вулиці сучасних міст – небезпечне місце. І хлопця, і дівчину на вулиці може підстерігати чимало несподіванок й небезпек. Хоч як би шановні батьки намагалися, вони не в змозі опікати свого сина чи доньку цілодобово. Натомість, саме бойовий хортинг як бойовий і дисциплінарний вишкіл здатен робити це постійно.

Багато батьків побоюються, що заняття бойовим хортингом призведуть до травм, принесуть їх дитині не користь, а шкоду. Такі побоювання абсолютно марні, бо заняття бойовим хортингом анітрохи не небезпечніші, ніж заняття будь-яким іншим видом спорту. Кожна школа бойового хортингу організовує тренування таким чином, щоб звести будь-який ризик до мінімуму.

Бойовий хортинг сповідує філософію переможця. Щоб отримати максимально позитивний результат, потрібно повністю абстрагуватися від усіх емоцій. Тільки мета і нічого більше. Таким чином, ви повинні хотіти перемоги. Це природне бажання і воно повинно мотивувати. Але концентруватися потрібно не на перемозі, а на тому, щоб зробити все найкращим чином.

У чому різниця між переможцем і переможеним? Коли ви концентруєтесь на перемогу, вас охоплює маса емоцій: збудження, почуття змагання, страх поразки. В даному випадку емоції це погано. Вони відволікають. Боязнь поразки, азарт, прослизують в голові думки про те, що якщо програєш, то будеш невдахою. І це заважає на шляху до перемоги. Ніхто не стане з цим сперечатися. А ці думки неминучі, якщо вашою метою – буде перемога.

Коли ви концентруєтесь на тому, щоб зробити все якнайкраще, ви відкидаєте значимість перемоги як такої і переносите центр уваги в область результату. Ви просто робите те, що потрібно зробити. І саме тоді, коли ви будете максимально сконцентровані на результаті – ви зможете зробити все найкращим чином, і у вас з'явиться набагато більше шансів перемогти. Ви повинні злитися з цим наміром. Ви повинні стати цією метою. Серцем, думками, головою ви повинні бути підпорядковані цілі. І ніякі емоції не повинні вам заважати. Вони – ваші вороги на шляху до досягнення перемоги.

Для того, щоб бути успішною людиною, цей принцип потрібно використовувати не тільки для досягнення конкретної мети, а завжди. Ви повинні ставитися до перемог однаково, байдуже. Ви, звичайно, можете їм радіти. Але також радійте поразкам. Адже розумна людина розуміє, що багато дають як перемоги, так і поразки. Тому ставитися до них потрібно однаково. Ви не повинні втрачати самоконтроль. Стати втіленням своєї мети у своїх думках, діях, звичках. І ви помітите, як кожен день буде все більше наближати вас до мети. І кожен день буде створювати з вас переможця, вести до успіху гармонійного росту і самовираження.

Як можна досягти успіху у справі? Ясна річ, тільки пройшовши через труднощі. Одних людей труднощі ламають психологічно і вони миряться з тим життям і обставинами, які мають. Для інших людей труднощі і перешкоди є стимулом для подальшого вдосконалення. Вони прагнуть навчитися тому, чого раніше не вміли, зробити те, чого раніше не робили. Ці люди хочуть освоїти ті області і сфери життя, які їм невідомі, або були раніше недоступними. Для людей, які свідомо зайняті самовдосконаленням, нічого неможливого не існує. Труднощі такі люди сприймають як цінний життєвий досвід і можливість навчитися чомусь новому і корисному. Цікаво те, що успішні люди не уникають труднощів, а, навпаки, навіть прагнуть до них. Ледь закінчивши одну справу, вони тут же починають шукати іншу, більш складне. Те, що їм доведеться вийти за межі своєї зони комфорту їх не лякає, а навіть надихає. Це життєлюбів, і їм просто подобається пізнавати життя в різних його аспектах.

Людина, яка займається бойовим хортингом, має бути життєлюбом, і розуміти, що кожна трудність і нове випробування просто зміцнює їх, робить сильнішими. Їм труднощі просто необхідні, щоб стати сильнішими. Звичайно, ставити перед собою нереальні цілі і завдання вони не будуть, аж надто розумні для цього. Але простежать, щоб кожна наступна їхня мета була трохи вище планкою і трохи складніше, ніж попередня.

Така стратегія дозволяє все ефективніше рости і розвиватися, досягаючи все більших успіхів. Люди, які вміють змінювати себе і світ прекрасно усвідомлюють, що тренувати свої якості витривалості і наполегливості при подоланні труднощів – це одна з найважливіших умов, що ведуть до перемог. Силове психологічне зусилля у стійкості до екстремальних ситуацій спортсмен бойового хортингу має проводити таким чином:

ніколи не здаватися, навіть знаючи про те, що існує безліч способів капітуляції перед труднощами, кожен день докладати всіх зусиль до того, щоб досягти задуманого;

відноситися до всіх труднощів, навіть на перший погляд нерозв'язних, як до матеріалу, з якого можна побудувати сходи, що ведуть до успіху;

питати поради у людей, які вже подолали схожі труднощі, вчитися у них і навіть просити допомоги;

скласти список тих труднощів, які вже подолав, і це підвищить впевненість у собі і в своєму щасливому майбутньому;

навчитися не уникати труднощів, а свідомо йти їм назустріч, і це прискорить процес навчання і зростання;

навчитися справлятися з дрібними поточними труднощами із задоволенням, і якщо це вдасться, то у вас розвинуться навички витривалості до стресу і наполегливості у досягненні мети, через що найскладніші ситуації здадуться набагато легше, ніж можна собі уявити.

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Етикет (франц. *etiquette*) – встановлені правила та норми поведінки будь-де. Складні правила змагань з бойового хортингу передбачають строгу особисту дисципліну кожного спортсмена та серйозне відношення як до тренувального процесу, так і до своєї поведінки в повсякденному житті. Шлях, на який став спортсмен, що постійно виступає за такими жорсткими і справедливими регламентованими правилами спортивних змагань, виявить і покаже йому всі позитивні та негативні сторони дисципліни й недисциплінованості, прагнення до самовдосконалення і прояву лінії, переваги доброго відношення до людей і недоліки егоїзму.

У людській душі протягом всього життя відбувається боротьба гарних якостей, думок, спонукань із поганими. Це й є тим невблаганним процесом виховання, що називається розвитком особистості. Потрапляючи в середовище підтримки здорового способу життя, спортсмен бойового хортингу знаходить звички, здатні підтримувати його організм, зовнішні дані, внутрішні органи тіла протягом багатьох років у здоровому стані.

Потрапляючи в позитивне добродушне середовище спілкування, спортсмен приймає характерні риси й принципи такого щиросердного поводження, при якому більшу частину часу перебуває в гарному доброму настрої, що саме по собі дає позитивний прогресивний результат у тренуванні, на роботі, у навчанні, сімейних відносинах, навіть істотно продовжує його строк життя.

Цей принцип оточення спортсмена позитивним відношенням, підтримкою доброї спортивної атмосфери в тренуванні й у побуті закладений в Етичному кодексі бойового хортингу. Етикету бойового хортингу дотримуються всі спортсмени незалежно від того, чи здійснюється тренувальна і змагальна діяльність на добровільній або професійній основі.

Етикет і спортивна дисципліна мають бути присутніми та дотримуватися на всіх заходах змагального, оздоровчого та культурного напрямку, незалежно від часу і місця їхнього проведення. Для розуміння та визначення норм поведінки спортсмена існують наступні розділи правил спортивної дисципліни Етичного кодексу бойового хортингу:

правила поведінки в спортивному тренувальному залі;

правила поведінки на змаганнях;

правила поведінки на семінарах, школах і спортивних таборах з бойового хортингу;

правила поведінки в побуті.

Правила спортивної дисципліни бойового хортингу

1. Шанобливість до батьків

Спортивний клуб, секція, федерація, будь-яка інша організація бойового хортингу проводить заняття і навчає дітей з дозволу та схвалення батьків, які привели їх на тренування, тому спортсменові дитячого та юнацького віку

дозволено робити тільки те, що робиться з відома й підтримки батьків (матері, батька, дідуся, бабусі).

Спортсмен зобов'язаний постійно інформувати батьків про свої тренування і плани на майбутнє, виявляючи до них повагу. Якщо батьки не дозволяють спортсменові, члену клубу бойового хортингу бути присутнім на тренуванні і продовжувати заняття, такий спортсмен тренером у спортивний зал допущений не буде, до узгодження позитивного рішення батьків.

Спортсменові бойового хортингу в будь-якій життєвій ситуації заборонено проявляти нешанобливе відношення до своїх батьків, наодинці чи в колективі висловлюватися неповажно стосовно них. І навпаки, позитивно обговорюючи своїх батьків, ви підіймаєте себе.

2. Біля спортивного залу

У спортивному залі бойового хортингу діють суворі правила дисципліни, засновані на спортивному етикеті та розумінні про гідне поведіння спортсмена в суспільстві серед оточуючих людей. Перебуваючи поблизу спортивного залу (хорта), спортивної бази, тренувального майданчика, а також в оточенні інших людей, спортсменові забороняється демонструвати свої негативні звички, перебувати в нетверезому вигляді або розпивати горілчані напої, включаючи пиво та слабоалкогольні напої, курити або мати при собі предмети куріння, цигарки, сигари, сірники, запальнички, вживати в спілкуванні з членами клубу або сторонніми людьми нецензурну мову (негарні, некультурні слова), підвищений агресивний тон розмови, ображати людину.

Спортсмен бойового хортингу має показувати приклад позитивного добродушного спілкування в колективі, особистої самодисципліни. Відвідувати туалет необхідно обов'язково до початку тренувального заняття. Також необхідно не їсти й не пити мінімум за одну година до початку тренування.

3. Приклад спортсменам-початківцям

Спортсмен має постійно тренуватися, в житті, побуті та спортивному залі демонструвати починаючим спортсменам приклад здорового способу життя, прагнення до постійного самовдосконалення, допомагати навколишнім і виховувати в собі позитивні людські якості: надійність, відданість, стабільність, відповідальність, поважне відношення до старших і підтримку спортсменів-початківців.

4. Пропуск тренувань

Спортсмен зобов'язаний не пропускати тренувальних занять без поважної причини. Якщо є на це поважна причина, спортсмен зобов'язаний заздалегідь повідомити про неї тренерові й відпроситися з даного тренування або декількох тренувань, після чого повідомити батькам про те, що тренер попереджений про майбутню відсутність спортсмена на тренуванні.

5. Запізнення на тренування

Спортсмен зобов'язаний приходити на тренування за 15 хв до початку заняття. Спортсменові забороняється спізнюватися на тренування без поважної причини. Якщо мала місце істотна причина, і спортсмен спізнився на початок заняття, він самостійно переодягається в роздягальні, готує до тренування

особисте тренувальне екіпірування, підходить до вхідних дверей спортивного залу.

Увійшовши в спортивний зал, спортсмен виконує уклін етикету в напрямку тренера й, відійшовши убік від проходу 2–3 м, приймає стійку етикету убік тренера і спортсменів, які знаходяться в спортзалі, очікуючи дозволу залучитися до тренування. Одержавши від тренера дозвіл на приєднання до тренування, спортсмен виконує черговий уклін етикету та займає місце, що вказує тренер (якщо спортсмени вишикувані, то наприкінці вишикуваного строю).

Наприкінці тренування чи протягом заняття, вибравши самотійно момент, спортсмен зобов'язаний підійти до тренера, вибачитися за запізнення та відкрито повідомити причину запізнення.

6. Початок тренування

Увійшовши в спортивний зал, спортсмен зобов'язаний зробити уклін етикету стоячи в напрямку тренера, а потім до парадної сторони спортивного залу, без зайвих емоцій привітатися з товаришами по клубу. Після цього спортсмен може сісти на гімнастичну лаву й очікувати початку тренування або почати самотійну розминку в куті спортивного залу, не залучаючи до себе додаткової уваги.

До початку тренувального заняття пересування по м'якому покриттю залу заборонене. Голосна мова в спортивному залі заборонена. Якщо тренер підкликав спортсмена для спілкування, спортсмен зобов'язаний легким бігцем підбігти до тренера й, виконавши уклін вітання, почати спілкування. За командою тренера для шикування до початку тренування всі спортсмени зобов'язані швидким кроком або легким бігцем переміститися по спортивному залу до місця, що приділяється кожному відповідно до етикету бойового хортингу, мовчки без прояву емоцій прийняти стійку етикету та очікувати наступної команди тренера.

7. У процесі тренування

Протягом усього тренування спортсмен зобов'язаний дотримуватися правил етикету, поважати місце для занять і загальний інвентар залу, швидко виконувати команди тренера, проявляти старанність у вивченні базової техніки бойового хортингу, намагатися, якнайбільше одержати знань і навичок сутички. Обов'язок кожного, хто займається – поводитися чемно і гідно, щоб у залі панувала сприятлива та гармонійна атмосфера взаємоповаги, бажання допомогти один одному. Всі, хто переступають поріг залу бойового хортингу – одна дружня родина, що має загальну мету.

Будь-які прояви неповажного відношення до партнера неприпустимі. Ступаючи на хорт, килим, м'яке покриття для тренування, або сходячи з нього, спортсмен має виконати уклін етикету в напрямку центра даного тренувального місця і тренера, який проводить заняття. Ступивши на тренувальне місце, самотійно зробити уклін, не відволікаючи при цьому уваги інших спортсменів.

Ходіння по хорту без тренувальної мети спортсменам заборонене. Кожний учасник тренування зобов'язаний застосовувати принципи: старший допомагає молодшому; сильний допомагає слабкому; досвідчений спортсмен своїм особистим прикладом показує новачкові серйозне відношення до кожного елемента тренувального процесу. Спортсменові заборонено на тренуванні носити

натільні прикраси: ланцюжки, серги, браслети, обручки тощо, щоб, проводячи сутички та виконуючи вправи, не травмувати партнера цими предметами.

Спортсмен бойового хортингу зобов'язаний виховувати себе в дусі поваги до тих, хто займається довше нього. Ніколи не вступати з ними в суперечки із приводу вивчення базової техніки прийомів та інших аспектів тренування, з вдячністю реагувати на їхні методичні підказки та зауваження.

Коли тренер показує або пояснює прийом під час заняття, треба мовчачи та уважно його слухати. В цей момент всім присутнім у залі розмовляти забороняється. Коли тренер показує чи пояснює прийом під час заняття, спортсмен має стояти в стійці етикету, стояти на коліні в середній позиції етикету, сидіти на підлозі хорта в нижній позиції етикету, інші положення тіла приймати забороняється. Якщо тренер пояснює особисто вам, не забувайте показати позитивною відповіддю, що ви почули і зрозуміли пораду. Після завершення пояснень, спортсменові необхідно поклонитися спочатку тренерові, подякувати йому за пояснення, а потім вашому партнерові і продовжити заняття. Не залишайте зал без дозволу тренера.

Не проходите між шеренгами, спереду вишикуваних спортсменів, між тренером і спортсменами, що займаються.

Спортсмени на тренуванні повинні старанно вивчати все, що дає їм тренер, і працювати на повну силу. Якщо виникло запитання до тренера, спортсмен зобов'язаний, не окликаючи тренера, підійти до нього, вибравши момент, і дочекавшись дозволу, поставити запитання. Не запрошуйте для проведення сутички з вами спортсмена, який є рівнем вищий за вас. Ніколи не відмовляйтеся від сутички, якщо вас запросили. Головна якість спортсмена бойового хортингу – його непереможна воля до перемоги.

Якщо кваліфікований спортсмен бачить неправильне виконання прийому новачком, то на самотійному відпрацьовуванні техніки, йому дозволяється поправити новачка, не залучаючи уваги інших, у залі бойового хортингу дані дії заборонені. Вільні розмови в залі також забороняються, а робоче спілкування має бути обмежене термінологією бойового хортингу.

Під час занять не відволікайте інших спортсменів і не займайте їх розмовами. Спортсменові заборонено користуватися мобільним телефоном під час тренування. Спортивна тренувальна форма: хортівка (куртка, брюки, пояс) є предметом особистої гігієни спортсмена. Спортсменові заборонено позичати форму одягу в іншого, у випадку відсутності форми, спортсмен повинен прагнути її придбати.

Якщо тренування проходить на свіжому повітрі, а спортсмен не може тренуватися й є присутнім як глядач, йому забороняється звертатися до тих, хто займається без дозволу тренера, розпивати горілчані напої, курити, приймати їжу, жувати жувальну гумку, робити інші вчинки, що відволікають присутніх спортсменів від тренування.

8. Поведінка глядачів під час тренування

Абияка людина, бажаючи подивитися на тренування бойового хортингу, може вільно прийти та з дозволу тренера зайняти в спортзалі зазначене йому глядацьке місце. Не можна розвалюючись спостерігати за тренуванням, це є

проявом неповаги до спортсменів і тренера. Те, як глядач сидить у спортивному залі, говорить про його відношення до місця і колективу, в який він прийшов. Глядачеві в залі забороняється приймати їжу і напої, курити, виявляти глузування вбік спортсменів, обговорюючи їхню підготовку, розмовляти під час пояснень тренера, користуватися мобільним телефоном, перебуваючи в залі під час проведення заняття.

Якщо глядачеві необхідно вийти із залу, він повинен тихо піднятися з глядацького місця, попрощатися у мовчазній формі кивком голови з присутніми та вийти з залу не відволікаючи своїми діями тих, хто займається.

9. Травмонебезпечна поведінка

Навчально-тренувальні заняття з бойового хортингу мають завжди проходити в умовах, що виключають можливість травм. Спортсменові на тренуванні забороняється робити будь-які дії, що тягнуть за собою небезпечні наслідки для оточуючих. Безумовно, будь-яка травма в дитини – це стрес для її батьків. Якщо ж дитина була травмована на тренуванні, серйозним переживанням піддається тренер, на занятті якого відбувся травматичний випадок, керівництво клубу, федерації, а часом і весь спортивний колектив.

Крім того, відповідно до законодавства будь-якої країни, організація або спортивна установа відповідає за життя і здоров'я тих, хто навчається, спортсменів і працівників спортивної установи під час тренувального процесу. Обставини виникнення травм у спортсменів створює зайва імпульсивність, захоплення тренуванням і прагнення швидко зробити ту чи іншу дію, що нерідко змушує спортсмена забувати про безпеку, що йому загрожує. Тому на тренуванні значну роль грає спостереження спортсменами більш високої кваліфікації бойового хортингу за початківцями.

Старший зобов'язаний показувати приклад дисципліни та безпечного поведіння молодшому, і якщо той не виконує вимог безпеки, зупиняти новачка і робити йому зауваження, аж до спортивного покарання через додаткове виконання фізичних вправ. Якщо вам зробили зауваження за порушення того чи іншого правила поведінки, не розглядайте це як особисту образу, дотримання правил етикету має вирішальне значення для вашої безпеки і безпеки навколишніх, а також для вивчення бойового хортингу в цілому.

Кожен спортсмен зобов'язаний дотримуватися правил пожежної безпеки.

10. Уклін етикету

Спортсмен бойового хортингу, роблячи уклін, має усвідомлювати його значення та необхідність. Уклін етикету бойового хортингу – це знак поваги до бійцівського духу. В уклоні немає змісту преклоніння і релігійності. Уклін виконується, злегка нахиливши голову та стиснувши праву руку в кулак, покладену на область серця. Уклін може бути призначений тренерові з вдячністю за навчання, вбік центру хорта, парадної сторони спортивного залу з поваги до того місця, де зібралися люди для досягнення спортивної досконалості, старшому спортсменові високої кваліфікації на знак поваги його майстерності та пройденого в бойовому хортингу шляху.

Якщо ваше фізичне відношення та щирість справжні, тоді уклін буде виражати справжню повагу, йти від серця і добровільно.

11. Особиста гігієна

Обов'язок і необхідність кожного спортсмена, який займається в клубі бойового хортингу – стежити за чистотою в залі, на хорті, за станом тренувального обладнання, колективного устаткування та особистим інвентарем.

Кожний спортсмен має завчасно забезпечити себе предметами особистої гігієни, мати особистий рушник, мило, змінне взуття, інші предмети та застосовувати їх у повсякденному житті, стежити за чистотою тіла, рук, ніг, відсутністю нігтів, мати акуратну зачіску, охайний зовнішній вигляд, стежити за цілісністю та чистотою тренувального одягу, особистого захисного екіпірування. Непідготовленому в плані гігієни спортсменові, відвідувати тренувальне заняття забороняється.

12. Кінець тренування

Якщо тренер оголошує кінець тренування, всі спортсмени зобов'язані припинити виконання вправ і виконати його команди. Якщо оголошено загальне шиккування для медитації чи підведення підсумків, спортсмени зобов'язані швидким кроком або легким бігцем зайняти своє місце в строю бойового хортингу, відповідно до етикету. На підведенні підсумків тренування всі його учасники повинні мовчачи та слухати підсумкову інформацію, запам'ятовувати своє домашнє завдання.

Якщо у спортсмена виникло запитання до тренера, він має підняти праву руку вгору і таким сигналом руки показати бажання поставити запитання. Питання дозволяється задавати тільки після дозволу тренера. Вихід зі спортивного залу по закінченні тренування здійснюється тільки з дозволу тренера, спортсменові забороняється самотійно без команди покидати тренувальний зал. Після закінчення заняття пересування по м'якому покриттю заборонено. По закінченні заняття варто забрати у відведене місце спортивний інвентар та упорядкувати місце тренувань і роздягальні.

13. Вихід зі спортивного залу протягом тренування

Якщо під час заняття спортсменові необхідно вийти зі спортзалу, він має запитати на це дозволу тренера, а після повернення в зал пояснити причину свого виходу.

14. Правила поведінки на змаганнях

Змагання дозволяють вирішувати педагогічні, спортивно-методичні та суспільно-політичні завдання. Під час спортивних змагань вирішуються ті ж педагогічні завдання, що й на тренуваннях у цілому, тобто вдосконалювання фізичної, технічної, тактичної, психічної підготовленості спортсмена. Однак, при цьому всі зрушення, що відбуваються в організмі, перевершують рівень, характерний для тренувальних занять. Змагання – один з дійових засобів підвищення тренуваності спортсмена. Особливо велике значення спортивні змагання мають для формування волі до перемоги – головної якості спортсмена бойового хортингу. Вони також позитивно впливають на глядачів.

Будьте стійким у сутичці, завжди зберігайте в серці бойовий дух і непохитну волю, не піддавайтеся на слабкості та спокуси, не прибігайте до хитроців і неетичних тактик, не прагніть перемогти суперника нечесним або забороненим

прийомом, не шукайте компромісів у сутичці, боріться до повної перемоги й визнання поразки вашим суперником.

Спортивні змагання з бойового хортингу – яскраве, емоційне видовище. Задоволення від спортивних сутичок виникає внаслідок співучасті в них глядачів, яких залучає високий рівень спортсменів, сміливі та рішучі дії окремих учасників, їхні високі досягнення. Якість проведення змагання залежить від поведінки як представників і суддів, так і учасників.

Учасник змагання зобов'язаний:

заздалегідь підготувати змагальну спортивну форму, захисне спорядження та екіпірування;

не спізнюватися на організаційні заходи, мандатну та медичну комісію, зважування, відкриття змагань, початок сутичок, нагородження;

не обурюючись рішенням суддів приймати як належне перемогу чи поразку;

на території спортивного спорудження, всередині залу, у роздягальнях поводитися гідно та культурно, у спілкуванні з навколишніми не застосовувати нецензурну лексику, не розпивати горілчані напої, не курити, не застосовувати наркотики й інші нездорові речовини;

підтримувати громадський порядок і загальноприйняті норми поведінки;

виконувати законні розпорядження правоохоронних органів, адміністрації установи, на базі якої проводиться захід;

поводитися шанобливо стосовно глядачів та інших учасників заходу, обслуговуючого персоналу, осіб, відповідальних за дотримання порядку, не допускати дій, що створюють небезпеку для навколишніх;

не відволікати розмовами обслуговуючий персонал, суддів, рефері, арбітрів хорта, секретарів змагань;

не дозволяти агресивних дій, неетичної поведінки та образ стосовно суперника, інших учасників, тренерів, суддів, глядачів, уболівальників, інших оточуючих людей;

заздалегідь готуватися до виступу;

протягом усього заходу дотримуватися правил Етичного кодексу бойового хортингу.

Кожен спортсмен може бути допущений до змагань лише з дозволу тренера, під керівництвом якого він до них готувався, та лікаря. У змаганнях, у яких спортсмену бойового хортингу доводиться брати участь протягом декількох днів, кожний наступний виступ має бути санкціонований тренером і лікарем змагань. Якщо учасник змагань отримав травму чи був нокаутований, його негайно знімають зі змагань.

Глядачі на спортивних змаганнях також відповідають за дотримання вимог Етичного кодексу бойового хортингу.

15. Правила поведінки на семінарах, атестаціях, школах і спортивних таборах з бойового хортингу

Навчально-тренувальні семінари, атестації, школи, табори з бойового хортингу є діючим стимулом систематичних занять, що сприяє розвитку якостей кожного спортсмена, його морально-вольової та психологічної підготовки. Семінари та атестації використовуються тренерами з бойового хортингу для

підготовки спортсменів до наступних більш відповідальних змагань, відбору, виявлення спортивних даних і спортивної підготовленості спортсменів бойового хортингу, перевірки якості навчально-тренувальної та виховної роботи, популяризації ідеї здорового способу життя в колективі клубу.

Переборюючи важкі навантаження, учасники семінарів з бойового хортингу гартують стійкість духу, волю до перемоги. На семінарі тренерів видно кожний недолік спортсмена й є час його виправити, вказати кожному, хто займається, на його недоліки в базовій техніці, методиці вивчення й виконання форм, поведінці з оточуючими.

Протягом усіх тренувальних занять, а практично на всіх семінарах і атестаціях проводиться по кілька тренувань у день, підтримується сувора дисципліна та бойові традиції. Кожний спортсмен-початківець має можливість спілкування з досвідченими майстрами бойового хортингу, бачить серйозність відношення до виду спорту як тренера так і старших учнів, які становлять кістяк навчальної групи.

Всі учасники заходу, включаючи спортсменів і педагогічний склад, під час його проведення мають дотримуватися правил установленого етикету спілкування в бойовому хортингу, вітати один одного уклоном етикету, виконуючи невеликий уклін голови та покладаючи праву руку на серце, стиснуту в кулаку.

Учасник семінару зобов'язаний:

виконувати всі вимоги внутрішнього розпорядку спортивної бази, на якій проводиться захід;

не відлучатися з території бази, табору без дозволу тренера, знаючи що тренер несе відповідальність перед батьками, які довірили навчання своєї дитини, і перед державними органами за життя та здоров'я кожного спортсмена;

відвідувати всі тренувальні заняття й інші заходи, що запропоновані програмою семінару;

підтримувати тісний зв'язок з батьками, повідомляти батькам про планування та методи тренувань, своє місцезнаходження, стан здоров'я, вживання у раціоні продуктів харчування, відношенні між товаришами в колективі;

дотримувати вимог пожежної безпеки при використанні побутових приладів;

при порушенні абиким із учасників семінару правил безпеки життєдіяльності, зупиняти його та попереджати про небезпеку;

бути ввічливим у спілкуванні з товаришами, допомагати новачкам і молодшим за кваліфікацією в пізнанні техніки та комбінацій сутички;

не вживати протягом семінару горілчані, слабоалкогольні напої та тютюнові вироби, проповідуючи повсюдно уникання та відвикання від шкідливих звичок;

проявляти максимальний інтерес і старання на тренуваннях з бойового хортингу.

Під час проведення семінарів, атестацій, шкіл, спортивних таборів керівникам клубів, тренерам, інструкторам, методистам та іншим представникам педагогічному складу і працівникам Національної федерації бойового хортингу України, а також батькам та іншим відвідувачам заходу забороняється надавати негативний приклад спортсменам шляхом куріння та вживання горілчаних напоїв,

включаючи пиво, як на території приміщень і спортивних майданчиків, так і за їх кордонами.

16. Правила поведінки в побуті

Ніколи не вживайте алкогольні напої і цигарки, будучи одягненими у спортивну форму бойового хортингу – хортовку. Поважаючий себе спортсмен, що працює на результат, взагалі не повинен курити і прилучатися до інших пагубних шкідливих звичок, не сумісних із заняттями бойовим хортингом.

Якщо у вас травма, не тренуйтеся, поки не вилікуєтеся. А за цей час просто спостерігайте за тренуваннями.

Не забувайте дякувати батькам, які виховують вас і привели на заняття в клуб бойового хортингу, вони вибрали для вас нелегкий шлях, поважають вас за цю працю на тренуваннях, радіють вашим перемогам, переживають за поразку разом з вами.

Пишайтеся тим, що ви займаєтеся бойовим хортингом, багато хто б не витримав таких навантажень і вимог дисципліни. Не існує мистецтва ближньої сутички, більш жорсткого та ефективного, ніж бойовий хортинг. Потрапивши під прес захватів і кидків у стійці, проведених ударів, продовженням атаки в партері будь-який суперник будь-якого єдиноборства буде усвідомлювати вашу перевагу і поважати ваш шлях.

Ніколи не хваліться тим, що ви практикуєте стиль бойовий хортинг.

Не кривдьте слабких, приходьте на допомогу, рятуйте того, кому необхідна допомога.

Застосовуйте техніку рукопашної сутички тільки у випадку захисту в момент небезпеки для вашого життя і здоров'я, життя і здоров'я близьких рідних людей, членів вашої сім'ї, коли інші способи марні, а зволікання неможливе. Якщо життєва ситуація для збереження честі і гідності змушує вас застосувати проти нападників силу бойового хортингу – дійте рішуче й безкомпромісно, повергаючи кривдників.

Поважайте інші види бойових мистецтв. Не дозволяйте собі нешанобливо висловлюватися стосовно якого-небудь стилю єдиноборств. Щиро поважайте майстрів інших стилів, які домоглися високих результатів у своєму виді. Не соромтеся вчитися в них варіантам прийомів та іншій техніці, це значно підвищить ваші спортивні можливості.

Знання неможливо купити. Грошові внески, що ви вносите за навчання, служать для оплати оренди залу та розвитку вашого клубу. Не забувайте без зайвих нагадувань підтримувати таким чином життєздатність колективу, в якому ви виховуєтеся, маючи можливість віддячити тренерів за отримані знання та спільний шлях.

Зі щирою повагою ставтеся до свого Вчителя бойового хортингу. Ніколи не ганьбіть свого тренера, говорячи про нього в негативному тоні, завжди озивайтеся про нього шанобливо та з великою повагою, дякуйте йому і особисто, і в його відсутності, перебуваючи на вулиці, у закладі освіти, на роботі, вдома, у громадському місці, показуйте приклад оточуючим людям у поведінці та спілкуванні, особистим прикладом доводьте переваги спортивного та здорового

способу життя, моральних цінностей, вихованих у клубі бойового хортингу, очолюваному вашим тренером.

Завжди намагайтеся робити ранкову зарядку, призначайте додаткові тренування дома та в інших місцях. У спортивному житті на шляху бойового хортингу немає виправдання ліні, у сутичці – немає виправдання поразці.

Намагайтеся якнайкраще вчитися в школі, інших закладах освіти, вчасно виконуйте домашні завдання та інші задані вам роботи, уважно та шанобливо ставтеся до своїх викладачів і колег.

Надавайте посильну допомогу батькам у домашніх справах, не обтяжуйте їх додатковими проблемами, пов'язаними з вашою незібраністю в роботі, навчанні, не засмучуйте їх нечемними вчинками, радуйте своїх батьків вашим прагненням в усьому домогтися успіху. Зробіть так, щоб вони пишалися вами.

Вступивши в члени Національної федерації бойового хортингу України, не кидайте спорт без поважної причини, йдіть до кінця, працюйте над собою, гідно несіть прапор спортсмена бойового хортингу – національного професійно-прикладного виду спорту України, будьте надійною опорою для тренера, батьків і своїх товаришів.

В бойовому хортингу етикет відіграє важливу виховну роль. Він дуже сильно пов'язаний з моральними нормами та цінностями суспільства. Система моральних установок, що визначають характер спілкування серед людей, включає набір універсальних загальнолюдських цінностей: шанобливе ставлення до старших, батьків, жінок, поняття честі і гідності, скромність, толерантність, доброзичливість. Етикет бойового хортингу завжди намагається підкреслювати ці важливі цінності та виховувати в своїх учнях повагу до прийнятих у суспільстві цінностей.

Етикет виділяє основні принципи гуманізму та людяності, що втілюється у вимогах бути ввічливим, тактичним, коректним, чемним, люб'язним, скромним і надійним.

Етикет допомагає вибрати той шлях, який буде найбільш доцільним, розумним, простим і зручним для самого спортсмена бойового хортингу і для оточуючих його людей. Це дуже важливо на початковому етапі відносин, що складаються між дітьми та їх батьками, друзями, учнями.

Етикет також пропагує принцип краси й естетичної привабливості поведінки. Приємно, коли людина є відповідальною за свої вчинки, вміє поводитися так, що її чемна поведінка подобається оточуючим і викликає повагу.

Етикет підкреслює принципи, звичаї і традиції тієї країни, в якій знаходиться людина в даний час. Володіння інтернаціональною традиційною культурою поведінки не тільки дає спортсменам бойового хортингу можливість нормально спілкуватися з представниками різних національностей, а й навчає поважати чужі звичаї, якими б дивними та незвичайними вони не здавалися на перший погляд. Бойовий хортинг також дає уявлення про етикет з точки зору поваги один одного.

Також дуже важливими є відносини, що складаються між учнем і вчителем, адже це надалі допоможе учням правильно будувати стосунки з друзями, колегами, викладачами закладів освіти і батьками. Будь-яка школа бойового

хортингу – місце, де вчать самодисципліні та організованості, вмінню контролювати емоції і направляти думки. Бойовий хортинг для дитини і дорослого є дієвим засобом фізичного і духовного розвитку, формування відчуття справедливості, мужнього спортивного характеру та морально-етичного виховання.

Кодекс честі спортсмена бойового хортингу

Життєві принципи спортсмена бойового хортингу. Бойовий хортинг зберігає вікові традиції і залишається спадкоємцем козацького кодексу честі прадавньої Запорозької Січі. Він як бойове мистецтво виховує не тільки фізичну силу, а й розум, благородство. Бойовий хортинг є мистецтвом самовдосконалення. І досвідчений, і початківець, повинен бути мужнім, наполегливим, скромним і шанобливим до інших людей. Теорія і методика бойового хортингу розглядає своє мистецтво як засіб формування гармонійно розвиненої особистості, оскільки бойовий хортинг – не стільки ефективний засіб захисту та самооборони, скільки позитивна філософія повсякденного життя.

Кодекс честі спортсмена бойового хортингу включає в себе такі якості, як: ввічливість, сміливість, щирість, чесність, скромність, неможливість зради, самоконтроль, вірність у дружбі, повага до оточуючих.

При вступі до школи бойового хортингу учень дає клятву, що він не кине навчання без поважної причини, не зганьбить бойового хортингу і свою школу, без дозволу вчителя нікому не відкриє секретів, яким його навчили і буде слідувати законам бойового хортингу, завжди дотримуватися їх, і якщо стане вчителем – передасть істинне вчення своїм учням.

Не відразу засновник прийшов до основних принципів своєї ефективної системи. Тривалий час вивчалися системи підготовки в різних школах, відбувався їх творчий і ретельний аналіз. Досвід бойових дій у підрозділах спецпризначення під час війн, допитливий розум, природна кмітливість відрізняли його у зіткненні зі спеціалістами інших військових і прикладних систем підготовки воїнів. Ці історії знайшли своє відображення в знаменитих навчально-методичних книгах і фільмах, викладених інструкціях тощо. В бойовому хортингу велике значення надається досягненню максимального результату. Це означає, що метою бойового хортингу є досягнення кращого результату із застосуванням мінімуму зусиль, залишаючи свої сили під контролем. Максимальний результат – фундамент бойового мистецтва.

Більше того, цей принцип повністю може бути використаний і в системі фізичного виховання людей. Його можна також використовувати для розвитку розумових здібностей під час занять, а також при вихованні і формуванні характеру. Цей принцип буде мати вплив на манери людини, на те, як вона одягається, живе, на її поведінку в суспільстві і ставлення до оточуючих. Словом, бойовий хортинг – це мистецтво життя.

Бойовий хортинг як фізична освіта

Мета фізичної освіти у системі бойового хортингу полягає в тому, щоб зробити тіло сильним, корисним і здоровим. Далі, в процесі фізичного розвитку всі м'язи тіла повинні розвиватися симетрично. В бойовому хортингу розроблений певний набір розігрівальних вправ, що розвивають усі м'язи тіла. Крім того,

необхідні регулярні практики як захисних і атакувальних форм бойового хортингу, так і навчальних сутичок. Форми бойового хортингу несуть у собі основи атаки і оборони, а навчальні сутички являють собою тренування у вільному стилі. В обох випадках усі рухи повинні виконуватися згідно з принципом найбільшої ефективності і повного використання сили.

Бойовий хортингу як спорт

Навчальні сутички є основою підготовки до змагань з бойового хортингу, спортивним елементом великої системи. Летальні прийоми в ньому заборонені, і суперники намагаються отримати чисту перемогу завдяки відточеній техніці, найбільш ефективному використанню енергії та належного почуття часу. Навчальні сутички являють собою, передусім, перевірку прогресу спортсмена в освоєнні цього мистецтва і дозволяють учневі оцінювати, наскільки добре він здатний діяти в порівнянні з іншими. Відзначаючи важливість навчальних сутичок, можна особливо підкреслити, що змагальність є лише частиною системи бойового хортингу, і її значення не слід переоцінювати.

Бойовий хортинг як засіб морально-етичного виховання

Заняття бойовим хортингом допомагає спортсмену стати більш пильним, впевненим у собі, рішучим і зосередженим. Ще більш вагомо те, що бойовий хортинг розглядається як засіб навчання застосуванню принципу взаємодопомоги і співпраці. У застосуванні до суспільного життя такі важливі принципи бойового хортингу як старанність, гнучкість, економічність, хороші манери й етична поведінка – є величезним благом для всіх оточуючих людей.

У своїй методиці засновник виділив наступні принципи бойового хортингу в повсякденному житті:

1. Уважно спостерігай за собою і обставинами власного життя, за іншими людьми та всім оточуючим.
2. Володій ініціативою в будь-якому починанні.
3. Осмислюй все повністю і дій рішуче.
4. Знай, коли слід зупинитися.
5. Дотримуйся середини між радістю і пригніченістю, виснаженням і лінню, безрозсудною бравадою і боягузством.

Сьогодні спортивна сторона бойового хортингу виступає в якості ведучої, більш того, чи не єдиною. Те, що ми маємо сьогодні під назвою «бойовий хортинг», поступово змінюється від того, що задумував і створював його автор. Теоретичні розробки, філософські роздуми засновника не є затребувані у сучасному житті. Всі бачать лише вершину айсберга, причому вершину, що під впливом часу змінила свої обриси, придбала нові контури і мало нагадує первинну форму. Техніку бойового хортингу слід розглядати як засіб самовдосконалення на шляху досягнення етичного ідеалу. Сьогодні на жаль, усе поставлено на показовий результат, ті ж золоті медалі, бали, суддівські оцінки, секунди, що принесли багато бід нашому вітчизняному спорту та недоліки у вихованні молодого покоління. На батьківщині бойового хортингу, в Україні, питання престижу на світовому хорті відтіснили на другий план глобальні просвітницькі ідеї, якими керувався засновник.

Традиції під час тренування

1. Під час тренування діють суворі правила, засновані на традиційному спортивному етикеті та загальнолюдських поняттях про гідну поведінку. Дух кожного тренувального залу, сприйнятий безпосередньо від усіх вчителів бойового хортингу, і саме спортивний зал є тим місцем, де їхнє вчення незмінне. Поважати це вчення і щиро йому слідувати – обов'язок кожного, хто тренується у цьому місці.

2. Обов'язок кожного спортсмена бойового хортингу – поводитися так, щоб у залі панувала сприятлива і гармонійна атмосфера взаємної поваги.

3. Прибирання залу можна уподібнити принесенню молитви вдячності. Кожен спортсмен бойового хортингу зобов'язаний брати участь у прибиранні, очищаючи тим самим власний розум і серце.

4. Зал бойового хортингу не може використовуватися для жодних інших цілей, крім регулярних занять, без особистого дозволу вчителя.

5. Тільки вчитель вирішує, будете ви займатися в його групі чи ні. Знання не можна купити. Ті гроші, що ви платите щомісяця, служать для утримання залу. До того ж, вносячи цю плату, ви маєте можливість віддячити вчителю за отримані знання. Обов'язок кожного – платити за навчання вчасно.

6. Поважайте бойовий хортинг як велике вчення в тому вигляді, в якому воно сприйнято і передано вам вчителем, поважайте місце тренувань, поважайте речі, необхідні для занять, поважайте один одного.

Бойовий хортинг – перший з усіх видів військових єдиноборств і бойових мистецтв, який увійшов у шкільну програму і давно вже здобув всеукраїнську славу.

Вимоги до послідовника від засновника бойового хортингу

Людина у бойовому хортингу – спортсмен-воїн: не шукай спокою, причин невдач і бездіяльності; не служи грошам і не май їх влади над собою; заради справедливості бийся не тільки за себе, але й за інших; підпорядкувай свої примхи розуму і волі; сам визнай і стверджуй себе воїном, дій відповідно до чеснот.

У братерстві бойового хортингу: кожен рівний кожному, всі рівні всім, кожен дорівнює всім; ти станеш рівним усім тоді, коли визнаєш себе воїном, коли визнаєш братерство бойового хортингу і його владу над собою, і коли братерство визнає тебе, і твою владу над ним; кожен стоїть за кожного; відкидаючи одного, ти відкидаєш всіх; якщо ти відкидаєш братерство – братерство відкидає тебе.

Відданість істинному вченню: якщо ти не віриш вчення, значить ти відкидаєш вчення; вір не тому, що кажуть, а тому, що ти бачиш; шукай власних переконань; вірити як усі, значить – не вірити вчення; ніколи не піднімай віру над розумом; твоя віра у вчення – це твоя вірність шляху.

Слово послідовника бойового хортингу: тобі ціна – твоє слово; не говори двох слів там, де від тебе чекають тільки слова; якщо можеш змовчати – не говори нічого; слухай не те, що говорять, а те, що намагаються приховати за допомогою слів; не можеш почути вухами – слухай серцем; визнаючи когось рівним собі, відповідай за його слово як за своє.

Відношення до справи: будь там, де важче; не роби нічого наполовину; якщо ти хочеш, значить – ти зможеш; підпорядкуй інших, інакше підпорядкують

тебе; йти прямо – не означає йти правильно; пропусти вперед того, хто може принести більше користі справі, ніж ти.

Спортсмен бойового хортингу у конкуренції: сильний завжди виживає, слабкий завжди гине; те, що ти тримаєш надійно, у тебе ніхто не відніме; не чекай, коли тебе зіб'ють з ніг, думай заздалегідь – почни першим; не йди в один невдалий слід двічі; якщо не можеш йти вперед, то стій твердо на одному місці.

Шлях до своєї мети: кожна стріла в ціль; мета полягає не в тому, щоб боротися, а в тому, щоб перемагати; мету, що ти залишив, привласнює собі супротивник; не чекай великого успіху від досягнення малої мети; якщо ти досяг усіх своїх цілей – значить ти вже не живий.

Міра і стриманість: у тому, що відбувається з тобою, вини тільки себе; не відокремлюй себе від дружби ні у великому, ні в малому; не показуй нікому повністю ні свого болю, ні радості; не бажай іншому – не отримаєш сам.

Гідність послідовника бойового хортингу: тебе можна знищити, але перемогти – ніколи; прости того, хто готовий пробачити тобі; ніколи ні про що не шкодуй; ніколи не проси два рази; пропонуй сам допомогу, якщо інший її потребує; не вір тому богу, який робить тебе рабом і нікчемою.

Майно і речі: презри зайву розкіш і багатство, бо тобі належить тільки те, що ти можеш забрати з собою; обіцяй тільки те, що зможеш дати; поверни собі те, що втратив; не чіпай чужого, воно – не твоє.

Навчальне видання

ЄРЬОМЕНКО Едуард Анатолійович

ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ З БОЙОВОГО ХОРТИНГУ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ

Навчальна програма

*Збірник схвалено до друку науково-методичної колегією
Громадської спілки «Національна федерація бойового хортингу України».
Затверджено рішенням Президії ГС «НФБХУ» № 9 від 15.01.2023 р.,
протокол № 8 від 15.01.2023 р.*

Редактори: В. Е. Єрьюменко, М. О. Єрьюменко

Коректори: О. М. Гречаний, Л. О. Гречана

Комп'ютерна верстка: І. Р. Ільницький

Підписано до друку 18.01.2023 р.
Формат 70x108/16
Умов. друк. арк. 38,45

Папір офсетний
Друк офсетний
Гарнітура Times

Зам. № 0214
Наклад 500 пр.

Підготовлено до друку Національною федерацією бойового хортингу України.
02081, вул. Дніпровська набережна, 19-64, м. Київ, Україна. Код ЄДРПОУ – 43479233.
E-mail: hortling.combat@gmail.com, тел.: 050-226-85-09, 063-225-78-37.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ
КИЇВ – 2023**